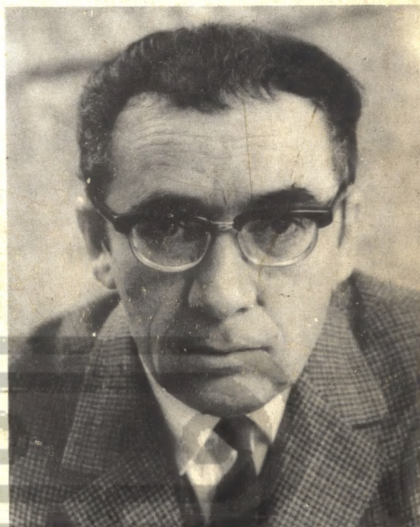
marin preda

editura minerva

Vol. I–III lei 15

«În toată această amplă construcție, care e opera de prozator a lui Marin Preda, și în care chiar și ceea ce critica a numit „inegalități" se petrece la treptele înalte ale marii literaturi, *Moromeții* este piesa cea mai complexă, cea mai fin lucrată, cu mai vaste implicații social-umane, cu dezbateri mai profunde și în probleme-cheie ale contemporaneității, în succesiunea și opoziția unor orînduiri, în destinul unor clase, al unei întregi umanități care își schimbă fundamental coordonatele existenței sale istorice.»

MIHAI GAFIȚA

45

marin preda

marin preda

moromeții

*

31 Iulie 1971

Ilustraţia copertei : *Victor Feodorov*

marin preda

moromeţii

ROMAN

Vol I

PREFAŢĂ DE MIHAI GAFIŢA

1970

EDITURA MINERVA

BUCUREŞTI

Ediţia a II-a „B.P.T" (numai vol. I)

PREFAŢA

La mai mult de un deceniu după apariţia volumului prim al *Moromeţilor*, şi la aproape două după ce acesta fusese scris în varianta iniţială (care nu e de loc identică cu ediţia întîia tipărită, cea din 1955, şi nici — mai ales — cu cea din 1964, a opta), a apărut al doilea volum al romanului, pregătit interior de Marin Preda un timp mai îndelungat, scris destul de repede în varianta primă, îndată prefăcută în forma care s-a publicat în toamna 1967, întregind astfel o carte fundamentală a literaturii române, de importanţa şi puterea pe care o are numai marea literatură.

Ecoul noii părţi a romanului, în planul criticii, nu a fost însă pe măsura dezbaterii angajate în paginile lui, şi nici a însuşirilor de artă care definesc scrisul lui Marin Preda, lucru pentru care, cu drept cuvînt, scriitorul a fost nemulţumit — şi nu numai cu privire la preocuparea mai restrînsă pentru carte ca atare, în latura reuşitei sale artistice, cît mai ales pentru considerarea cam grăbită şi pe deasupra a dramei consumate în paginile ei. Într-un răspuns[1] recent la o

[1] În revista *Luceafărul*, scriitorul publică săptămînal o suită de articole, privitoare la o arzătoare problematică actuală, sub forma unui interviu cu o singură întrebare. Cel de care e vorba dă replica la următoarea chestiune, ridicată de interviveur — A(drian) Pău-

întrebare privind atenția prozei contemporane față de universul sătesc, scriitorul își concretiza această insatisfacție, mutînd greutatea discuției către problema propriu-zisă a Morometților, așa cum ea a fost concepută și urmărită în roman. *„Eu am scris despre ultimii dintre ei* (despre țărani), spune Marin Preda. *Critica s-a ferit cît a putut să pună publicul în cunoștință despre drama care se petrecea.“* Această dramă se referă nu la soarta istorică a clasei, față în față cu necesitatea istorică și cursul istoriei, ci la *„soarta fiecărui om în parte, știind că omul nu are decît o singură viață de trăit, în timp ce istoria este înceată și nepăsătoare“*. Cît privește înfățișarea tipică, de principiu, a destinului clasei, aici nu rămîne absolut nici o îndoială, spune scriitorul, sensul dezvoltării duce, pe planeta noastră, la consecința *„dispariției clasei țărănești“* — desigur, e vorba de dispariția formelor ei vechi de viață, patriarhale, legate de cultura primitivă a pămîntului — și el prezintă apoi una din imaginile literare ale acestei realități, extrasă din cartea unui prozator american. Totuși, spune scriitorul, comentînd *„realitatea cumplită a dispariției clasei țărănești“*, abordată de scriitorul american, *„progresul tehnic n-ar trebui să trăiască din destrămarea unei structuri de viață, veche de mii de ani“*.

În roman, Moromete va proiecta tocmai regretul tragic pentru soarta sa și a clasei, și asupra mutațiilor sociale cărora le e martor și comentator, fără să le poată fi și aliat, partizan, cu atît mai puțin supraviețuitor.

---

nescu). Cea la care ne referim e formulată în felul următor: *„Există o realitate țărănească strict actuală despre care nu scrie nimeni. De ce dumneavoastră, autorul Morometților, nu vă interesați, în cărțile dv., de țăranul român al anului 1970“ (Luceafărul*, din 2 mai 1970.)

Pentru pătrunderea acestei realități în toate, sau în cea mai mare parte, din implicațiile ei, scriitorul simte nevoia unei reflecții mai îndelungate, unei distanțări în timp, nu numai a sa, ci a literaturii întregi, pentru că lucrurile nu s-au petrecut de loc simplu. (Se pare că o astfel de distanțare în timp este — uneori, cel puțin — necesară și criticii, pentru a-și putea face mai exact evaluările. Ea este încă prea aproape de al doilea volum al romanului, pentru a-l examina cu toată obiectivitatea, pentru a-l compara judicios cu întîiul volum și a constata că întregirea ciclului ne dă o carte deplin unitară, nu cu două ipostaze ale unui tip, ci cu un erou unic în două etape ale devenirii istorice, în fața a două realități contradictorii, în raport cu care el se situează, deopotrivă — deși nu cu egală intensitate — în opoziție. Critica are de apreciat acest lucru și o va face, desigur, în modul cuvenit. Deocamdată, scriitorul își declară numai pentru el necesitatea și obligația distanțării în timp, a obiectivității obținute prin detașare.) *„E ușor să ne liniștim, spunînd că nu există alt drum pentru țărănime decît cel al colectivizării*, subliniază scriitorul. *Pe scriitor îl interesează ce se întîmplă cu oamenii“* — iar oamenii romanului au cele mai diverse reacții: Moromete, el, nu rezistă în cadrul noilor relații și dispare, încă de la cele dintîi confruntări serioase cu ele. Dispare comentînd amplu, argumentînd și teoretizînd formele vechi, cărora el le aparținuse, devenind tribunul lor — deși ele nu-l favorizaseră în primul volum al romanului — este modul lui de a încerca să reziste, nu ca opozant activ, ci iluzionîndu-se că ar putea să ocolească, să evite prelungirea noului tip de relații și asupra lui. Moromete, așadar, cade. Cade și unul din fiii săi, al doilea, Nilă, strivit de război, după ce încercase o precară existență de funcționar, om cu șapcă și leafă lu-

nară — portar la un bloc din București. Cade și alt fiu, cel mare, Paraschiv, violent în ruperea de clasa și clanul tatălui său, ajuns muncitor în oraș, interesat de cele mai avansate forme sociale și politice, săltîndu-se în interiorul lor, însă rămînînd un Moromete dezrădăcinat, încercînd eroic să adapteze cît mai mult orașului oaza țărănească a tatălui, receptînd cu voluptate progresul, dar murind de tuberculoza fatală organismului țărănesc citadinizat prea în grabă. Cade așadar și Paraschiv, pierdut și el din punctul de vedere al clasei — al lui Moromete — încă înainte de a muri. Achim, al treilea fecior, mai suplu, mai puțin ofensiv, verificînd prin comerț o modalitate de existență nu necunoscută satului — de vreme ce toți consătenii lui, cu Moromete în frunte, o experimentaseră mereu, prin schimbul firesc de produse între cîmpie și deal — dar adaptată orașului (își aranjează mai întîi un mic „consum alimentar", apoi intră „în comerțul de stat", deci vînzător propriu-zis), Achim rezistă numai timpului, nu și asalturilor date clasei lui, care-l pierde și pe el. Cu atît mai mult Niculaie, cel care de mic încerca tentația ruperii de clasă prin studiul cărții, devine unul din polii, din determinanții mutațiilor social-economice și tehnice, în urma căruia se petrece schimbarea întregii structuri a clasei, echivalentă cu trecerea ei în altă calitate, în altă ipostază, modernă, corespunzătoare noilor necesități istorice, la noi concretizată în socialism.

Procesul atinge în cîțiva ani întregul sat, în care ultim reprezentant al vechilor relații și forme de viață este Ilie Moromete, fără ca el să fi fost și exponentul cel mai autorizat, mai elocvent și mai activ al acestor structuri social-economice vechi, care i-au primejduit încă de pe atunci existența, i-au destrămat familia, l-au lovit în mîndria, independența și conștiința lui, împuținîndu-l, făcîndu-l să bată în retragere, să fie chiar un nemulțumit. Oricum, oricare ar fi fost înfățișarea

necesității istorice la noi, Moromete ar fi rezistat cu greu, de vreme ce copiii rupseseră, încă în cadrul vechilor relații, cu modul de viață al tatălui și migraseră definitiv către oraș. Noua epocă a accelerat un proces de sfărîmare a clasei și i-a orientat deznodămîntul către alte direcții. Revoluția socială cea mai spectaculoasă a contemporaneității s-a petrecut cu Moromete și cu lumea lui — care nu mai sînt țărani, iar satul *nu mai e sat* în sensul cunoscut al cuvîntului, ci se urbanizează el însuși, în timp ce orașul, cu toate schimbările fundamentale de structuri economice și sociale, *rămîne oraș*. Acestui proces, oricum, clasa lui Moromete nu i-ar fi rezistat în nici o orînduire modernă, nu avea nici de ce, nici cum să-i reziste, de vreme ce era direct interesată, chiar sufletește interesată, în schimbarea condiției de țăran — dar Ilie Moromete însuși? căci, cum spune Marin Preda, *„pe scriitor îl interesează ce se întîmplă cu oamenii"*.

„În Moromeții *(volumul II) am vrut să fiu drept și cu istoria și cu țăranii"* — spune scriitorul, adică să afirme caracterul inexorabil, *necesar* al procesului desfășurat, și în același timp, să detașeze soarta fiecărui om în parte în cadrul procesului, să disocieze *„binefacerile decurgînd din necesitatea istorică"*, de dramele provocate de etapele inerente procesului, sau numai de consecințele acțiunii arbitrare, subiective a unor reprezentanți ai lui, individuali (datorită ignoranței, temperamentului, egoismului, ineficienței, erorilor chiar întîmplării etc.). Romanul, în ansamblul lui, este deci cartea unor oameni și a unor drame omenești. Istoria trece victorioasă peste unii înlăturîndu-i, nu o dată strivindu-i; îi încorporează pe alții, purtîndu-i nu fără istovitoare suferințe spre triumf, al lor și al necesității istorice, sau numai al lor, sau numai al ei. Ipostazele acestea, numeroase, multiplicate de variatele lor sinusoide, umplu romanul *Moromeții* cu o excepțional de bogată lume

a satului, care-i aparţiune acestuia, îl domină sau vrea să i se smulgă, îl reprezintă şi vrea să-l prelungească, sau îi atacă structurile tradiţionale şi i le modifică, i le sfărîmă. Cronica *satului*, există în roman şi independent de vieţile oamenilor descrişi, o descoperim mereu în minuţioasa urmărire a necesităţii istorice; dar, pe fundalul ei, întrepătrunsă cu ea, trăieşte cronica autentică *a vieţii oamenilor*.

Trebuie spus cu toată claritatea că romanul *Moromeţii* subsumează o întreagă vastă literatură a universului nostru sătesc de dinainte de război, şi mai ales de după război, din ultimul sfert de secol, care a urmărit etapele drumului străbătut de la vechiul la noul sat. O subsumează şi, aşa cum se petrece cu cărţile mari, o desfiinţează practic, o înlocuieşte, extrăgîndu-i sau sintetizîndu-i substanţa, care, de fapt, nu este a ei, ci a epocii şi a realităţii.

Întîiul volum al romanului stă alături de *Ion*, *Baltagul*, *Răscoala*, de *Viaţă la ţară* şi *Tănase Scatiu*, de *Moara cu noroc* şi *Desculţ*, de *Amintiri din copilărie* şi de toate demarările cu peisaj uman, decor şi problematică rustică ale majorităţii basmelor lui Creangă — acestea toate condensează experienţele unui imens număr de cărţi concrete, care au constituit la noi „romanul ţărănesc" al realităţilor antebelice, iar pe cea mai mare parte a lor le şi înlocuiesc, le aruncă în anonimat, aşa cum *Hamletul* lui Shakespeare sau *Faustul* lui Goethe au împins în uitare pe cei mai mulţi din Hamleţii şi Fauştii anteriori — nu o dată procesul implică, la marile opere, şi subsumarea unor cărţi ulterioare lor. Nu înseamnă în astfel de cazuri că nu se mai poate sau că nu trebuie explorată de alţi autori aceeaşi temă, că nu mai trebuie abordaţi aceiaşi eroi. Riscul este însă al situării directe într-un con de umbră, proiectat de marea operă, care acoperă un timp, o zonă istorică, o arie socială şi umană. Lucrul se petrece cu atît mai mult cu al doilea volum al *Moromeţilor*, al cărui cuprins include seria destinelor sociale şi umane aparţinînd epocii socialismului. Treapta dezbaterii, treapta picturii umane şi sociale au fost atît de mult ridicate de Marin Preda, încît au devenit un etalon, nu numai greu de atins, dar, ca în cazul marilor romane realiste cărora le e pe potrivă, unic. *Moromeţii* este, pentru o întreagă perioadă, de aci înainte, deci pentru totdeauna în literatura noastră, *romanul satului românesc contemporan*, dincoace de momentul marilor lupte pentru pămînt, decise definitiv în *Ion*, *Răscoala*, *Desculţ*; este romanul tragicei experienţe a imposibilităţii pămîntului de a rezolva problema vechii ţărănimi patriarhale, aşadar, este romanul dispariţiei unei umanităţi care-şi făurise un ideal din stăpînirea pămîntului. Aici stă primul argument al situării romanului *Moromeţii* între valorile clasice ale literaturii române; al doilea, la fel de important, stă în faptul că *Moromeţii*, plasîndu-se într-un final de destin istoric al unei lumi, realizînd nu o apoteoză, ci tragedia unui reprezentant tipic al ei, de loc lipsit de comic şi grotesc, o face cu mijloacele aceleiaşi literaturi, care i-a marcat apogeul, i-a evocat măreţia, forţa, cînd sumbră şi brutală, din *Ion*, *Răscoala* sau *Desculţ*, cînd exaltată, din *Baltagul*, din întreaga poetică populară sau din eposul istoric *(Fraţii Jderi)*, din balada lui Coşbuc şi Alecsandri, din *Amintirile* lui Creangă. *Moromeţii* este, într-un veac al pasiunii pentru modalităţile originale, moderne, o carte fundamentală a realismului de tip clasic, una din cele din urmă — ar spune unii — dar nu mai puţin una din cele mai mari — după aceeaşi lege ciudată a literaturii, după care perioadele de final ale unei modalităţi artistice, devenită clasică, dau adesea pe cei mai mari reprezentanţi ai lor. Ca, la noi, Eminescu. Semn că niciodată nu se poate vorbi şi nu trebuie să se vorbească, în chip serios, de sleirea potenţelor vreuneia din căile expresiei literare. Romanul

realist este, ca atare, departe de istovirea sa. Dimpotrivă, capacitatea sa de transmitere pare să dobîndească putere nouă, chiar în formele de mult consacrate, experimentate. *Moromeții* aparțin prin urmare literaturii contemporane nu doar ilustrînd-o, reprezentînd-o, ci definindu-i treptele cele mai înalte atinse, indicîndu-i structurile de bază constituite.

În același timp, este cartea de cea mai mare greutate a prozatorului fruntaș din generația, sau generațiile intrate în literatură în primul sfert de secol după al doilea război mondial. De cel puțin un deceniu, proza lui Marin Preda a intrat în clasificările fundamentale ale literaturii române, ca unul din fenomenele cele mai reprezentative. „Lumea lui Ilie Moromete", „personajul Moromete" sînt formule care concretizează în chip clar un univers specific, o tipologie unică ; ele au devenit categorii teoretice ale istoriei noastre literare, veritabile valori de referință dintre acelea de care se folosesc criticii să definească și să aprecieze profilurile scriitoricești noi, sau pe cele existente dinainte. Termenul a fost mutat, din serialele lumii satului, unde s-a constituit inițial, în acelea ale peisajului uman. Moromete era, mai mult decît un tip social, un tip uman, un temperament, o modalitate de reacție la social ; întregit cu volumul al doilea, el va circula pentru a defini și ipostaza falimentară a unei clase în două orînduiri social-economice succesive. Datorită întregirii existenței lui Moromete în al doilea volum, personajul își va păstra inalterată virtutea de a defini o serie umană, însă își va redobîndi dimensiunea de tipologie socială, pierdută un timp de erou, din cauza pitorescului și ineditului comportamentului. Seriile caracterologice de bază din literatura noastră, de la fiziologiile de tip clasic ale lui Negruzzi și Filimon, pînă la tipologia realistă a contemporanilor Sadoveanu, Rebreanu, Zaharia Stancu — toate atît de deosebite între ele — dobîndesc prin toată proza lui

Marin Preda valori noi, stabile, permanente ; un anumit teritoriu al literaturii aparține de acum înainte scriitorului, este denumit prin personalitatea sa. Departe de a fi un mit — nici Păturică sau Tănase Scatiu, nici Cațavencu sau Ionică din *Amintirile* lui Creangă și, desigur, nici Vitoria Lipan, Ion al Glanetașului, sau Darie nu sînt mituri, ci realități sociale și umane datorite literaturii — Moromete exprimă una din modalitățile de reacție omenească, în genere, și, mai mult decît atît, una din ipostazele umanității noastre într-o epocă istorică precisă și într-o cristalizare stilistică, estetică distinctă. Fenomenul poate fi interpretat într-un fel sau altul, descris, explicat, comparat, dar nu poate fi contestat și nici ignorat. Cu atît mai mult cu cît proza lui Marin Preda nu se reduce la existența tipului moromețian, nici la o suită de înfățișări, etape ale acestui tip, ci este ea însăși mult mai complexă, deși dominată în chip explicabil de figura ei cea mai proeminentă și cu mai mare forță de iradiere, care este Ilie Moromete. Timpul, analizele succesive și noile lucrări ale scriitorului, în primul rînd romanele *Risipitorii* și *Intrusul*, vor pune în drepturile literare cuvenite, la locul corespunzător în conștiința cititorului, și alte profiluri din opera sa ; deocamdată exegeza s-a desfășurat mai amplă în privința personajului central, în latura existenței sale cuprinsă în primul volum, acum excepțional lărgită, proiectată în dimensiuni la fel de mari, pe o altă epocă istorică, ba chiar pe coordonate și mai ample, pe destinul unei întregi clase al cărei exponent este ; această exegeză a cuprins, un timp, și pe un al doilea personaj al scriitorului, de proporții mai restrînse și de un relief diferit, de vreme ce este urmărit în cadrul unei nuvele, dar de semnificații și sugestii de loc mai scăzute — e vorba de Ilie Barbu, eroul din *Desfășurarea*. Noua ipostază a lui Ilie Moromete, din al doilea volum al romanului, nu-l însumează și pe Ilie Barbu, pentru că eroul

Morometilor nu e confruntat încă decît cu un aspect preliminar şi lateral al noilor realităţi, cărora personajul nu le poate supravieţui. Este probabil că Marin Preda va aborda în continuare problematica acestei lumi, căutînd, cum spune el, *„ce s-a petrecut chiar şi cu un singur om cuprins în acest proces"* — cooperativizarea agriculturii. *„Despre această lume care poartă numele de* ţărănime din zilele noastre, *va scria numai cel care va fi contemporan cu deplina ei structurare"*, deci cu adaptarea ei definitivă la noua etapă istorică. Ilie Barbu reprezintă numai stadiul prim — esenţial, dar prim — al aderării la noua realitate *economică*, după aderarea *ideologică*, care a fost subiectivă, spontană. Dar lumea *Risipitorilor*, ea însăşi merită un studiu adînc şi nuanţat, romanul fiind una din cele mai complexe cărţi ale prozei noastre actuale; *Intrusul* aduce de asemenea un aspect esenţial, nu numai uman, ci — şi chiar în primul rînd — social; de asemenea, restul nuvelisticii lui Marin Preda, cunoscută mai bine publicului numai într-o parte a ei şi lipsită încă de o cercetare asupra evoluţiei sale, ca fenomen intrinsec şi în dependenţă de experienţa scriitorului, de maturizarea artei sale şi de construcţia romanelor.

Într-o prefaţă la o carte ca aceea a *Morometilor*, este utilă, prin urmare, schiţarea drumului şi a profilului unui scriitor de vigoarea lui Marin Preda.

„Scenele" din viaţa satului, care au constituit prima etapă în formaţia literară a lui Marin Preda, au mărturisit din capul locului — prin expresivitatea lor plastică, concretă pînă la nuanţele intime — sursa lor autobiografică.

Transcris frust sau sublimat, stilizat şi incorporat în crîmpeie care lăsau să se deducă pentru lucrările următoare virtualitatea unor pînze mari viitoare, universul prozei scriitorului s-a alcătuit mai întîi din sedimentele copilăriei. Mediul familiei a fost consemnat literar încă de la debut, cu oamenii şi întîmplările lor, prelungite apoi în laturi întregi ale epicii din *Morometii* de mai tîrziu, în special primul volum, căci al doilea se depărtează substanţial de elementele biografiei familiale (şi de tot, în ce-l priveşte pe scriitor, care a oferit traiectoriei lui Niculaie Moromete numai unele componente ale vîrstei prime, pînă la intrarea în şcoala secundară).

„Amintirea copilăriei" indicată adesea de scriitor ca sursă a literaturii sale[1], adună convoiul de impresii, tablouri şi depozite sufleteşti de bucurii, suferinţe şi întrebări care — după cum mărturiseşte romanul — i-au luminat mai rar, cel mai adesea i-au tulburat primii cincisprezece ani ai vieţii. Aceştia au fost petrecuţi în satul natal Siliştea-Gumeşti, din nordul judeţului Teleorman, situat la 10-12 km de întîlnirea judeţelor Argeş şi Vlaşca. Biografia „vîrstei de aur" a scriitorului, judecată după aceea a lui Niculaie din *Morometii*, a fost populată de viziuni tragice, chinuită adesea de lipsuri şi spaime şi numai cu zgîrcenie mîngîiată de căldura dragostei părinteşti. Mezinul familiei Moromete n-a avut parte de o atmosferă familială calmă, unită, după croiala stampelor tradiţionaliste; vremurile, realităţile nu i-au îngăduit tatălui său decît rare mărinimii şi slăbiciuni paterne, cu toate bogatele rezerve sufleteşti de umanitate ale personajului.

Ceea ce voinţa micului Niculaie are de înfrînt, pentru a se detaşa dintre numeroşii fraţi şi surori, este nu inerţia unor oameni, totuşi săraci, deşi stăpînitori a cîtorva hectare, ci greutăţile unei existenţe care nu rezista decît prin strădania braţelor şi prin mila pămîntului, a soarelui şi ploilor.

[1] *Proza de analiză*, interviu în *Gazeta literară*, din 26 noiembrie 1961.

Tocmai de aceea, întîmplările unei atari copilării, asemănătoare în esenţă, deşi petrecută în peisaj schimbat şi convertită comic la Creangă, apar tragice în proza lui Marin Preda şi se consumă ca trepte ale unor experienţe fundamentale, dobîndind un pronunţat caracter social: doborîrea unui copac simbolic, întruchipînd tradiţia familiei; mersul la seceră de la şase ani; învăţarea gustului amar al ostenelii şi al sudorii picurate pe snopul secerat; cutreierul lipsit de poezie prin sate depărtate, unde tatăl nădăjduieşte să rupă un ban mai mult la dubla de porumb etc. Perceptorul şi jandarmul, vecinii hrăpăreţi şi primarul, creditor neînduplecat, sînt înfăţişări concrete ale zmeilor din basmele coborîte pe tărîm real şi văduvite de zînele bune. Catrina Moromete, mama copilului, răvăşită între nevoi, muncă şi divergenţele veşnice ale unei familii centrifuge, nu are nici ea cum împăca setea de puritate a copilului decît sprijinindu-i aspiraţia spre învăţătură, mai mult pentru a-l salva de fraţii mai mari, vitregi. Niculaie trebuie el însuşi să vadă în evadarea de-acasă unica posibilitate a unei salvări — deci, pe altă cale decît fraţii săi, participă la aceeaşi destrămare interioară a familiei sale, supusă şi presiunii economice exterioare, din partea unei orînduiri ce se destrăma. Iată de ce nu numai micul Niculaie, dar şi alţii din copiii familiei Moromete, şi chiar Ilie Barbu, copil (*Desfăşurarea*), vor hrăni gîndul migrării.

La 15 ani, Marin Preda a luat drumul şcolii normale din Abrud; anul şcolar 1937-1938 îl consumă aici, apoi întregul lot de elevi ai şcolii este vărsat unei instituţii similare din judeţul Odorhei, şi alţi doi ani, pînă în iunie 1940, vor fi petrecuţi aici. Dictatul de la Viena întrerupe încă o dată presupusa tihnă a unei experienţe şcolare şi clatină încrederea adolescentului în stadiile succesive, încete, ale dobîndirii condiţiei de intelectual. Anul 1940-1941, urmat la Bucureşti, şi, la încheierea lui,

izbucnirea războiului, vor fi spulberat definitiv planurile proprii şi pe cele părinteşti relative la profesia didactică — pentru care nu-şi simţea de altfel o înclinare — şi azvîrl pe tînărul de 19 ani în vîrtejul vieţii capitalei, cu obligaţia de a-şi căuta de aci înainte singur mijloacele de trai, de a-şi afla un rost. Părăsirea satului natal în 1937 şi apoi anul de şcoală bucureşteană sînt evenimente hotărîtoare pentru cariera literară a scriitorului — prima, eliberîndu-l din perimetrul rustic închis, al doilea, familiarizîndu-l forţat cu mediul agitat, creator de întrebări şi responsabilităţi noi, al marilor aglomerări umane. Emanciparea săvîrşită în anul de existenţă bucureşteană nu putea fi totuşi decît de suprafaţă; literatura care va rezulta la început se va mişca în continuare în orizontul cunoscut al satului, reînviat şi din necesitatea unui refugiu sufletesc, nu numai ca sursă de impresii şi subiecte.

Lăsînd întîmplării şi viitorului postbelic, încă incert, soarta continuării studiilor, scriitorul veleitar îşi începe ucenicia de la alfabetul devenit fatal literaturii şi experimentat de atîţia glorioşi înaintaşi — de la corectura în tipografie. În aprilie 1942 intră cu această funcţie la ziarul *Timpul*, cotidian de informaţie care a adăpostit în anii războiului un grup inimos de gazetari şi scriitori democraţi, susţinători ai unei „pagini a doua" cu prestigiul literar cel mai necontestat în acel moment. Cîteva săptămîni mai tîrziu are loc aici debutul viitorului autor al *Moromeţilor*, cu schiţa *Pîrlitu'*, apărută în două numere succesive ale ziarului, la 15-16 aprilie 1942.

Este o primă versiune a episodului final din povestirea lui Paţanghel despre Miai, vecinul său pornit pe drumul înavuţirii, în *O adunare liniştită*, care se va sublima apoi şi în experienţele lui Moromete însuşi, atunci cînd el, în perioada tulbure dinainte de război şi din primii ani după sfîrşitul lui, a bătut, împreună cu o

serie de viitori „amici politici", muntele, vînzînd porumbul cu prețuri mai ridicate decît cele oficiale.

După acest debut, care a avut loc cu cîteva luni înainte de a împlini vîrsta de 20 de ani, semnătura lui Marin Preda apare de mai multe ori în *Timpul*, sub schițele *Strigoaica, Calul, Salcîmul, Noaptea* și *La cîmp*[1] și o dată în săptămînalul cultural-artistic *Vremea*, unde i se publică schița *Colina*.[2]

În iarna 1942—1943, proaspătul debutant frecventează cenaclul lui E. Lovinescu și citește acolo din schițele sale, fapt ce atestă dobîndirea unei anumite notorietăți în mediul literar. Scriitorul părăsise mai de mult redacția *Timpului* și se afla în căutarea unei noi întrebuințări; o altă slujbă modestă, la Institutul de Statistică, completase în aceeași perioadă veniturile corectorului-scriitor, pentru ca amîndouă aceste surse de existență să se curme pe neașteptate în toamna 1942. La recomandarea lui Lovinescu, după cîteva luni de veritabil șomaj, află un post de secretar de redacție la *Evenimentul zilei*, ziar de informație, cu două ediții cotidiene și cu o altă orientare decît cea a *Timpului* — dar, în afara schiței publicate aici, *Rotila*[3], cele două luni ale acestei noi funcții trec fără istorie, și serviciul militar îl scoate cu totul pe Marin Preda, pentru mai bine de doi ani, din sfera scrisului și din lumea literară.

Anii de viață cazonă la Regimentul 3 grăniceri l-au purtat de la Cernăuți la Oltenița, apoi la Iași și Tulcea, fără participare la acțiuni de front; 23 august 1944 l-a găsit din nou la Oltenița — ca și pe Anton Modan din *Îndrăzneala*, sau ca pe povestitorul întîmplărilor din nuvela *Soldatul cel mititel* — în batalionul pentru instruirea noilor contingente de recruți. Rămîne aici pînă la lăsarea la vatră, în vara 1945.

---

[1] *Timpul*, din 23 mai, 4 iunie, 7 iulie, 5 august și 22 septembrie 1942.

[2] *Vremea*, din 26 august 1942.

[3] *Evenimentul zilei*, din 25 aprilie 1943.

Sursele autobiografice ale acestei perioade relativ scurte, puțin peste trei ani, se vor valorifica în proza scriitorului într-un chip cu totul diferit de acelea ale copilăriei — anume vor lua forma unui experiențe temeinice, pe care Marin Preda, de data aceasta matur, deși cu puțin bagaj literar propriu-zis, o realizează în două direcții principale: a contactului direct cu viața citadină și a continuării pregătirii culturale, întrerupte de război și de serviciul militar.

În septembrie 1945, scriitorul reia ucenicia vieții literare, din exact același loc unde o începuse și în 1941 — intră corector la *România liberă* și, timp de aproape un an, pînă în iunie următor, are loc desigur o regrupare a vechilor impresii, un fel de restructurare interioară nouă, de data aceasta definitivă. Noile sale schițe atestă că acum se cristalizează clar în conștiința scriitorului necesitatea unor corelări predominant sociale ale „scenelor", din viața satului, concepute pînă atunci în viziuni și tablouri izolate. Primele două lucrări care-i apar acum, nuvelele *Iubire*[1] (reluare în formă nouă a a schiței anterioare *Noaptea*) și *Ceata*[2] sînt expresive pentru orientarea nouă, care se va dezvolta și desăvîrși o dată cu apariția volumului de debut, *Întîlnirea din Pămînturi*[3].

Acesta va concretiza un viguros profil de prozator, cel mai promițător din tînăra generație. Este momentul de la care biografia lui Marin Preda, în coordonatele

---

[1] *Viața socială C.F.R.*, din 8 decembrie 1945.

[2] *Lumea 1946*, din 1 ianuarie 1946.

[3] Sumarul volumului este alcătuit din opt nuvele și schițe, toate publicate anterior, unele în versiuni mai restrînse, și se încheie cu un episod ce va fi încorporat ulterior în romanul *Moromeții*. Titlurile sînt următoarele: *În ceată, Colina, Întîlnirea din Pămînturi, O adunare liniștită, Calul, La cîmp, Înainte de moarte* și *Dimineața*.

ei esențiale, devine, practic, biografia literaturii lui. Un timp nu prea îndelungat lucrează și în aparatul Societății Scriitorilor, deci mult mai aproape de activitățile propriu-zis literare decît îi putuseră oferi corectura sau întîmplătoarea slujbă administrativă; mai înregistrăm o trecere scurtă ca secretar de presă în Ministerul Informațiilor apoi după un oarecare interval, de două ori prezența în redacția *Vieții românești*, prima oară ca redactor la secția de proză (ianuarie-octombrie 1952), a doua oară ca redactor șef-adjunct al revistei, în intervalul 1957—1958, cînd însă e ocupat mai mult cu scrisul. Timpul și-l consacră aproape în exclusivitate pregătirii cărților sale, care se încheagă laborios, unele din ele în cîte două sau trei versiuni intermediare, înaintea publicării.

Prezent în organele de conducere ale Uniunii Scriitorilor, este ales în noiembrie 1968 vicepreședinte al ei, iar noua editură „Cartea românească" se constituie la începutul lui 1970 avîndu-l director. Călătorește mult în toată Europa, în Vietnam și China, e atras de literatura dramatică *(Martin Bormann)*, de publicistica literară, de traduceri (Camus — *Ciuma*, Dostoievski — *Demonii* etc.).

Pe acest parcurs de peste două decenii, începînd din 1948, se plasează, în diferite momente, cinci nuvele noi care lărgesc în direcții inedite investigațiile de bază ale nuvelisticii scriitorului, pînă atunci situată cu rădăcinile în primul rînd în viața satului. Acestea sînt, în ordine: *Ana Roșculeț* (1949), *Desfășurarea* (1952), *Ferestre întunecate* (1956), *Îndrăzneala* (1959) și *Friguri* (1963) — toate veritabile romane concentrate, ivite oarecum pe neașteptate între proiectele scriitorului și duse la capăt în intervale scurte, surprinzătoare în comparație cu munca laborioasă, extrem de minuțioasă a lui Marin Preda asupra compoziției generale a romanelor și asupra textului literar.

Problema realizării unui *univers* propriu, caracteristic, este esențială în concepția lui Marin Preda despre originalitatea literară, și efortul său a fost mereu îndreptat în această direcție, sub raportul preocupărilor teoretice și sub acela al literaturii propriu-zise. Chiar unele din lucrările sale de debut — *Strigoaica, Nepotul* [1] etc. — le-a socotit oarecum exterioare universului său specific și le-a lăsat — în chip nedrept — în afara volumului din 1948 și chiar în două culegeri ulterioare din toată nuvelistica sa (ambele apărute tot sub titlul *Întîlnirea din Pămînturi*, în 1966 și 1968, prima în colecția „Biblioteca pentru toți").

Universul inițial, alcătuit din eroi și viziuni aparținînd lumii satului, din unghiuri putînd și ele să fie confundate cu ale universului țărănesc, interioare lumii țăranului — chiar atunci cînd dezbaterea se poartă asupra existenței în general, asupra marilor probleme umane și sociale — n-a rămas unitar de-a lungul anilor, ba chiar s-a structurat în alt chip. El s-a compus cu efluviile bogate provenind din viața citadină, devenită familiară scriitorului într-o perioadă de sedimentări și experiențe, mai temeinică și mai îndelungată decît aceea a impregnărilor copilăriei. Marin Preda însuși o declară, în timp ce lucra la definitivarea romanului *Risipitorii*, subliniind că deosebirea dintre acesta și *Moromeții „este totală și din toate punctele de vedere"*. Oprindu-se numai la cadrele sătești ale romanului, spune că acestea *„sînt, ca să zic așa, antirurale, adică sînt văzute cu totul din afara universului țărănesc, văzute prin prisma unui citadin. N-a rămas nimic din viziunea țărănească asupra lumii, deci din trăsăturile specifice țărănești, din explicarea fenomenelor din punctul de vedere al unui țăran."* [2]

[1] *Studentul român*, din 10 decembrie 1946.
[2] *Proza de analiză*, *Gazeta literară*, din 26 ianuarie 1961.

Că această schimbare de unghi al contemplării universului inițial este profundă, totală, o dovedește din plin al doilea volum al *Moromeților*, unde perspectiva este mai curînd a lui Niculaie, decît a tatălui său din primul volum; mai presus de ei, scriitorul însuși, se detașează deopotrivă de amîndoi, examinînd critic și necesitatea istorică, în aplicările ei concrete, și destinele oamenilor, din punctul de vedere al unui comentator obiectiv, al unui om avansat în timp, mult după consumarea evenimentelor. Acest comentator, acest critic social și uman, nu mai aparține cîtuși de puțin universului rustic. Iar în *Intrusul* citadinizarea este completă, și prin decor și prin unghiul de vedere al contemplatorului și pictorului obiectiv.

Dacă universul rustic al scriitorului s-a lărgit în principal cu dimensiunea citadină și cu implicațiile ei de viziune, eroi, problematică, decor etc. — tonalitatea sa specifică a cunoscut nu mai puțin o complexă dezvoltare. De la scenele în care sunetul autentic, mișcarea autentică a eroilor — țărani — erau esențiala preocupare și calea prin care se realiza „armonia intimă" a schițelor de debut *(Pîrlitu, Strigoaica, În ceață* și, îndeosebi, *O adunare liniștită)*, treptat elementele analizei psihologice dețin locul primordial (un început este nuvela *Întîlnirea din Pămînturi,* culmea o constituie *Moromeții* cu al doilea volum, iar *Risipitorii* și *Intrusul* vor fi de asemenea opere fundamentale în trecerea de la pictura scenelor la caracterologii și universuri umane), pentru ca să rezulte în ultimele lucrări o proză de observație densă — autorul spune numai: „concentrată" — în care se regăsește, stilizat, desubiectivizat cu totul, tipul de înregistrări ale primei perioade. Organizarea materialului în pînze ample, cu structuri umane și sociale complexe, dense, s-a însoțit cu o statornică operație de obiectivizare a expresiei în favoarea unei capacități de comunicare directe, și despuiate de afecte, cu subtexte

de conținut, de atitudine, nu cu pitoresc exterior, romantic. Acest mod de expresie n-a privit numai stilistica simplă, în sintaxă și vocabular, ci și categorii de altă natură ale prozei scriitorului: portretistica eroilor, tipul episoadelor, situarea autorului în raport cu personajele. Admirația sa pentru Rebreanu, provenită din acordul față de „proza obiectivă" a autorului *Răscoalei*, mărturisește deschis drumul net al lui Marin Preda spre ceea ce descoperea el drept esențial în scrisul lui Rebreanu, deci spre *„expoziția obiectivă a faptelor, spre construcția monumentală și într-un stil care să poată fi oricînd sacrificat în favoarea marilor sensuri"*.[1] De aici, îndepărtarea sa de povestire și chiar un anumit exclusivism în această privință, impus și sie-însuși — despre sine scriitorul spunea odată că *„a crezut totdeauna că extirpă din ceea ce scrie, în mod nemilos, orice lirism"*[2] — și, prin extensie, pretins imperios contemporanilor. Există, însă, în literatura lui Marin Preda, ulterioară *Risipitorilor* — acest roman este în prezent expresia cea mai vie a obiectivității expurgate *„în mod nemilos, de orice lirism"* — un alt soi de lirism, nu al autorului, ci al personajelor, care dă lui Moromete, în al doilea volum al romanului, și lui Călin Surupăceanu din *Intrusul* un farmec personal specific, de natură uneori să se răsfrîngă chiar asupra obiectivității scriitorului. Este bogăția interioară a eroului, rezultată din ampla consemnare a meandrelor psihologiei lui, din prelungirea sau traducerea gîndurilor, din interpretarea gesturilor lui celor mai neînsemnate. Acest lirism *sui-generis*, integrat observației și notației minuțioase, potențează epica romanelor, dinamizează subiectul, prilejuind în același timp o prezență abil camuflată a scriitorului în cursul acțiunii,

[1] *Actualitatea marelui romancier, Gazeta literară,* din 2 decembrie 1965.

[2] *Problematica umană veritabilă și „făcătorii de cuvinte", Contemporanul,* din 1 octombrie 1965.

totuși însă fiind transferat unei zone de notații și deducții care par să aparțină mai curînd celorlalți eroi decît autorului însuși. Pe această cale se va realiza filonul masiv de umor și ironie al romanului *Moromeții*.

Dar, în ansamblu, este cert că Marin Preda este prozatorul nostru cel mai obiectiv al perioadei actuale.

Predominantă rămîne în programul scriitorului, ca îndatorire esențială a prozatorului contemporan, preocuparea pentru „marile istorii" din viața societății românești în ultima perioadă — așadar nu doar existența unor universuri proprii este în concepția lui Marin Preda definitorie pentru prozatorul realist, ci, cu necesitate, un anumit tip de universuri proprii, acelea constituite din aspectele, laturile, problemele fundamentale ce definesc structura societății noastre. O dovedește ansamblul operei scriitorului, îndeosebi romanele *Moromeții*, *Risipitorii* și *Intrusul*.

Cele două universuri proprii esențiale în proza lui Marin Preda sînt: cel *rustic*, căruia îi aparțin volumul *Întîlnirea din Pămînturi* și restul prozei de debut (neinclusă în volume), apoi *Desfășurarea*, *Îndrăzneala* și un număr de schițe mai noi, culminînd cu ampla pînză din cele două momente ale *Moromeților*, roman întins pe două epoci istorice, investigînd două etape distincte ale destinului unei întregi clase sociale și ale unei tipologii vaste; cel *citadin*, constituit din nuvela *Ana Roșculeț*, romanele *Risipitorii* și *Intrusul*. Nuvela *Friguri*, ca și piesa de teatru *Martin Bormann*, sînt două incursiuni — fără continuitate în literatura scriitorului — prima, un episod din rezistența Vietnamului eroic, a doua, o poveste simbolică, plasată undeva în America de Sud, privind generarea posibilă a spiritului fascist și a tipului de societate fascistă, oriunde este încălcată autonomia de gîndire și demnitatea umană.

În componentele primului din cele două universuri social-umane ale operei scriitorului, înregistrările copilăriei — de la schițele debutului pînă la volumul întîi al *Moromeților* se situează în zona unui anumit spectaculos rustic, cu tot mai ample semnificații sociale și, mai ales mărturisind o umanitate autentică, deși împovărată cu tare, de o proveniență atunci necunoscută scriitorului.

Erau rezultatele unei percepții fragmentare, fixate în icoane de neuitat, pictură de un excepțional patos al realului, al naturalului: prozatorul reproducea scene, tablouri ale unei realități păstrate din copilăria nu prea îndepărtată, bîntuită de spectre și vedenii. Personajele sale de mai tîrziu vor păstra ele însele obsesii ale unor categorii ostile, de nebiruit: Moromete va fi terorizat de gîndul că nu poate lichida „funciirea", Boțoghină de amenințarea tuberculozei, Niculaie este urmărit de spasmele frigurilor recurente și de teama că nu va putea învăța, Țugurlan se chinuie de neputința răfuielii cu cei tari, Ilie Barbu trece prin refulările unor aspirații cărturărești neîmplinite, Anton Modan e apăsat de lipsa îndrăznelii etc. Totuși, acestea nu rămîn simple obsesii, ci determină tot atîtea valențe ale personajelor, virtuți potențiale, căi de dezvoltare posibilă ale unei lumi investigate incomplet la 15 sau la 20 de ani, dar cunoscută ulterior în profunzime, cînd scriitorul va da al doilea moment al *Moromeților*, acesta pătrunzînd cu voluptate pînă în zonele subconștientului la majoritatea personajelor de prim plan și descoperindu-le determinările exterioare complexe, refulările, aspirațiile și veleitățile nemărturisite etc.

Satul s-a constituit astfel în conștiința scriitorului ca un univers distinct, generator de mari pînze epice, toate proiectate pe o geografie concretă proprie lui Marin Preda, populată de o grupă de eroi care circulă în mai toate schițele și nuvelele mediului țărănesc, pînă la

romanul *Moromeţii*. Întîmplările se plasează de obicei în acelaşi perimetru — satul Siliştea-Gumeşti, cu învecinatele Udupu — unde vor avea loc faptele din *Desfăşurarea* — Balaci, Tătărăşti şi, ceva mai departe, Costeşti, ca tîrgul cel mai apropiat. Umanitatea pe care o mişcă aici autorul are în centru familia lui Ilie Moromete, cel numit Paţanghel în *Salcîmul* şi *O adunare liniştită*; Ţugurlan este şi el eroul mai multor lucrări, în primul rînd *Moromeţii* şi *O adunare liniştită*; Modan din *Îndrăzneala* este probabil fiul celui din *O adunare liniştită*. O continuă senzaţie te stăpîneşte, de peisaj comun tuturor acestor lucrări. Astfel că, atunci cînd Paţanghel din *O adunare liniştită* îl zugrăveşte dibaci pe vecinul său Miai, simţim numaidecît că sînt exact vorbele cu care Moromete l-ar incondeia pe Tudor Bălosu, dacă cei peste zece ani inevitabili între momentele cînd se petrec faptele din nuvelă şi cele din primul volum al romanului n-ar fi silit pe eroul acestuia la o întoarcere tragică în el însuşi, severă, epigramatică, aforistică sau simplu meditativă, pe cît fusese personajul mai înainte de comunicativ, optimist.

Elementele care compun universul rustic al lui Marin Preda fac evidentă intenţia cuprinderii unei istorii a ţărănimii din Cîmpia Dunării, la confluenţa a două orînduiri. Expoziţiunea au făcut-o schiţele şi nuvelele debutului, cu personaje surprinse în momente explozive, uneori în stări primare de exaltare, consumîndu-şi brusc o energie îndelung reprimată, în descărcări pasional-erotice sau simplu disperate (*Întîlnirea din Pămînturi, La cîmp, Calul, Dimineaţa*), alteori în solilocuri autoanalitice în care latura socială ocupă un rol primordial (*În ceaţă, O adunare liniştită*.)

Moromeţii este punctul culminant în arhitectura acestui univers, sub raport artistic şi sub raportul viziunii asupra întregii categorii sociale căruia el îi aparţine.

Tradiţia romanului nostru ţărănesc statornicise o atmosferă sumbră, de luptă fără victorie a acestei lumi, o tonalitate tragică generală, aşa cum se constituise ea în perioada 1848 şi se impusese literaturii prin Slavici, Sadoveanu, Rebreanu sau Zaharia Stancu. Continuitatea în care se înscrie momentul *Moromeţilor* faţă de această linie epică include moştenirea sumbră a romanului ţărănesc anterior, dar o compune cu una din tipologiile folclorice esenţiale pentru universul ţărănesc — aceea a unui Păcală tragic, înrudit prin aceasta cu Pann şi cu Creangă, şi cu întreaga literatură universală consacrată acestui personaj (Till Ullenspiegel, Wilhelm Tell, Don Quijote etc.).

Ilie Moromete nu va fi un triumfător în planul social — cum e mai totdeauna cunoscutul erou popular, simbol al înţelepciunii ţărăneşti, mînuind însă cu aceeaşi adresă şi viclenia, nu doar inteligenţa sa nativă, spontaneitatea în aflarea soluţiei fără greş, adesea cu iz de farsă; străduinţa lui Moromete, sondarea — fără succes! — a drumului spre victorie are în vedere planul moral, pentru apărarea trudnică a demnităţii umane şi a formulei sale de existenţă socială, întemeiată pe o familie unită, puternică. El e un ultim mohican al competiţiei *individualiste* cu societatea, care-i opune *sisteme sociale* închegate, solidare — prima oară societatea întemeiată pe puterea politică şi financiar-economică a burgheziei, pe justiţia ei şi forţa ei de represiune; a doua oară o altă societate, bazată pe spiritul colectiv, abia în formare, dar cu atît mai intolerantă cu singuraticul Moromete, cavalerul patriarhalismului şi izolaţionismului în perimetrul familiei şi al cercului de „amici politici". El e un solitar în dubla lui aventură şi e subminat de însuşi caracterul şi proporţiile acesteia. De aici anacronismul fiecăruia dintre posturile lui — o dată încercînd fără convingere adaptarea unui tradiţionalism de principiu la cerinţele capitaliste ale vea-

cului, iluzionat de credința că va învinge singur, cu mijloacele *ei*, o societate care acționează perfect solidară împotriva *lui*; a doua oară căutînd să se sustragă, să evite, măcar să amîne, dacă nu poate modifica sau corecta, după ideile lui, structura unui mod de viață funciarmente ostil izolării sale. De fiecare dată postura sa e anacronică și comică în tribulațiile de tot soiul, sortite mereu eșecului, însă concluzia cititorului este tragică, sensibilitatea sa recepteazä drama *omului*, dincolo de sfărîmarea formulei de viață încercate de exponentul *clasei*. Căci această formulă, considerată în absolut, nu este una imposibilă ; conflictul lui Moromete se declanșează cu epoca, deci cu istoria, din cauza grabei acesteia de a desființa categoria întreagă. Chestiunea e de ritm, nu de destin ; în timp, lumea lui Moromete dispare oricum, ea nu are cum rezista progresului, civilizației, producției de tip industrial modern, posibil și necesar și în agricultură. Timpul însă, spune scriitorul în finalul primului volum al *Moromeților*, „nu mai avea răbdare", el exploda, dezlănțuia cataclisme și, acestor explozii, clasa lui Moromete nu li se putea sustrage.

Firesc, romanul nu își restrînge sensurile simbolice la eroul său central, oricît acesta este predominant în construcția epică. O veritabilă confruntare are loc între poziția lui și alte ipostaze ale aceleiași căutări individualiste a soluției — Boțoghină, Țugurlan, Cocoșilă, Birică, Dumitru lui Nae, Ion al lui Miai etc. Sensul *căutării* este identic cu al aceleia a lui Moromete, numai modalitatea concretă diferă la fiecare : pe cont propriu, Birică va reface experiența lui Ion al Glanetașului ; Țugurlan se situează în descendența celor ce se răscoală, el are un cert potențial revoluționar, irosit însă în dezlănțuiri temperamentale cu finalitate neclară ; Ion al lui Miai este expresia unei categorii amorfe, lipsită de voință ; Cocoșilă este o proiecție mai simplificată

a lui Moromete însuși, el e hîtru cu gratuitate etc. Acestea în primul volum ; în al doilea, majoritatea celor numiți trec în plan secund sau dispar cu totul din atenția scriitorului, pentru a face loc unei noi faune, de companioni „politici" ai personajului central, cu profiluri noi, nu substanțial diferite, mai curînd adaptate noilor împrejurări și condiții : Giugudel e inteligent cu modestie și mereu bine informat, la curent cu viața satului ; Matei Dimir e violent, supărat fără precizarea cauzelor sau mobilurilor ; Nae Cismaru e naiv cu șiretenie ; Costache al Joachii e calm și flegmatic.

Peisajul uman este astfel bogat, diversitatea tipologică împlinindu-se cu reprezentanții familiei lui Moromete, cei mai activi dintre ei situați în tabăra adversarilor lui, aceia care jalonează etapele naufragiului său, deci, mai întîi bogătașii satului, primar, jandarm, perceptor — apoi, în al doilea volum, colectori, lucrători ai sfatului popular, instructori, componenții organizației de partid sătești, ai celei raionale etc., într-un cuvînt toți cei ce concretizează în sat *societatea* abstractă. Suportul interior care menține un timp moralul lui Moromete prin înfrîngerile străbătute este conștiința că, *„dacă totuși greșise undeva, dacă crezuse cu prea multă seninătate în pacea și armonia lumii, nu seninătatea lui era de vină, ci lumea"*. Este o concluzie de natură să nuanțeze și tragismul și comicul personajului, implicînd și sentința dată caracterului vechii orînduiri — în primul volum — relațiilor ei de bază, eticii ei social-umane, apoi, în al doilea volum, apreciind cu luciditate ofensiva grăbită a noii societăți de a desființa o formulă de viață, de a instaura alta, căreia Moromete nu-i va rezista, chiar fără să i se opună. Vechea societate i-a ridicat împotrivă trei dintre copii, pe unii chiar ruinîndu-i moral și fizic ; cea nouă i-l opune și pe cel de-al patrulea, acesta mai necruțător, pentru că raporturile lui sînt examinate nu numai în

raport cu eroul luat individual, ci cu categoria întreagă — pe care frații lui mai mari n-o avuseseră în vedere, iar Paraschiv n-o avea nici cînd s-a alăturat forței politice care dirija procesul.

De aceea tragismul sfîrșitului lui Moromete, din ultimele capitole ale cărții — în adevăr zguduitoare prin pictura descompunerii biologice a personajului și a ruinei lui morale — este anticipat de prelungita lui lamentare după nimicirea formulei lui de viață, cînd i s-a desființat în grabă cadrul obișnuit al vieții lui, i s-au retezat rădăcinile vechi ale unui mod de existență, i s-au răsturnat cu totul practicile nu de-o *viață de om*, ci de-o *viață de clasă*. Într-o lungă și patetică adresare către Niculaie, ca exponent al noului tip de societate, Moromete solicită instituirea unui ritm mai apropiat de al gîndirii sale, se roagă pentru menținerea măcar o vreme a ceea ce a constituit cadrul și farmecul vieții lui — obiceiuri, practici, forme de cultură și de existență care nu numai că n-ar dăuna vieții noi, satului nou, ci l-ar îmbogăți, ar antrena o forță mai mare în sistemul de prefaceri urmărit, ar prelungi existența biologică a *oamenilor* dintr-o categorie care a fost, ea, asaltată și cucerită. Nimic nu-l înduplecă pe Niculaie, apologetul profetic sau răzbunător al cauzei căreia Moromete este gata să i se plece resemnat, dacă nu convins, ca să i se tolereze supraviețuirea — dacă nu poate să o evite, nici să i se alăture.

Universul rustic din literatura lui Marin Preda se constituie dar, în *Moromeții*, pe fundalul unei tulburătoare drame, dincolo de care se proiectează, prin lumea lui Niculaie, atracțiile unei alte existențe, noi, moderne.

Cea de-a doua lume fundamentată în proza scriitorului este lumea orașului. În perioada cînd i-a apărut prima lucrare dedicată ei *(Ana Roșculeț)*, această lume constituia terenul unei experiențe complexe pentru întreaga literatură, mai rar sosită la treptele înalte ale artei. Pînă cu puțin înainte, proza românească era dominată de tablourile rustice. Cu atît mai dificilă era experiența, cu cît scriitorul își propunea un mic roman, avînd în centru o eroină fostă declasată, la hotarul cu mediul lumpenilor și străbătînd în timp scurt etapele către o conștiință revoluționară.

Dincolo de stadiul dezvoltării autorului, nuvela traduce și un stadiu al literaturii închinate acestei tematici. Nereușita păru să întoarcă definitiv pe prozator la universul familiar, al satului, întărind o părere cu destulă circulație, despre un fel de obligativitate de „specializare“ literară după peisajul social. *Risipitorii*, în cele două variante ale sale, foarte diferite între ele (1962 și 1965), a spulberat această iluzie teoretică.

Eroii cărții, „risipitorii“, sînt mai cu seamă tineri, aparținînd diferitelor straturi ale intelectualității, care, în angrenajul noii societăți, își dăruiesc, își cheltuiesc într-un fel sau altul, își descarcă disponibilitățile, își valorifică potențele.

Momentele paroxistice, explozive, cînd se consumă brusc energii acumulate îndelung, își aflaseră ecou în proza lui Marin Preda încă mai de mult. De la distanță, orice fel de cheltuire, descărcare, poate părea risipă — dar autorul discerne microscopic cele două direcții, la care sînt reductibile toate aparentele risipe, adică ce e irosire, de ceea ce e valorificare. Sursele energetice sînt disecate în sistemul de reacții declanșate de influențele externe, dar și de impulsurile interioare — temperamente, pasiuni, instincte etc. Luciditatea analizei straturilor adînci ale conștiinței, deși obișnuită la autorul *Moromeților*, a surprins critica la apariția romanului, și aprecierile au fost zgîrcite, cu toate că *Risipitorii* este o carte de bază a prozei contemporane. Surpriza venea și din răsturnarea prejudecății amintite,

cea a „specializării" scriitorului. Umbra lui Moromete se proiecta atît de puternică asupra întregului profil literar al lui Marin Preda, încît s-a căutat cu stăruință în noul roman comportamentul eroilor din celălalt. Dar în *Risipitorii* nu avem còpii urbane ale lui Moromete și Țugurlan, sau ale lui Bălosu, Nilă și Paraschiv, ci personaje distincte, aparținînd universului citadin, deopotrivă lumii muncitorești, intelectualității, păturilor mijlocii etc. Urmărind categoriile și clasele principale din noua societate, e de subliniat tabloul complex al muncitorimii, care apare cu o scurtă schiță biografică, apoi cu treptele succesive parcurse în anii socialismului și, în sfîrșit, cu descendenții ei, din care se recrutează o mare parte din noua intelectualitate. Este o generație puternică, trecută prin experiențele dramatice ale războiului și primilor ani care au urmat, gata să ia pe cont propriu, la rîndul ei, sarcini noi, fundamentale, sau să străbată căutări nefolositoare, să se dăruie construcției, dar și să-și irosească energie și timp. Nu mai avem un erou central ca în *Moromeții*, ci o categorie — a „risipitorilor", cheltuitori de potențial uman, cărora, chiar lovindu-i uneori, viața le dă sprijin să-și valorifice însușirile, să se organizeze, nu o dată cu prețul unor dureroase înfrîngeri. Vor străbate încercări esențiale toți eroii mai tineri ai cărții, oameni înaintînd, în 1952, cînd se petrec faptele, spre vîrsta de 30 de ani. Ele vor fi, în fiecare caz, de altă natură, manifestate în alt sector al vieții umane și sociale. De aici fresca, structura clasică a romanului. Prin inginerul Valeriu Sterian și prin vărul său Gabriel vom stabili contactul cu mediul marii uzine; sora primului, Constanța Sterian, e învățătoare, deci o lume întreagă ni se dezvăluie prin ea. Fostul ei soț, George Munteanu, este medic, și prin el, ca și prin colegul său, Niculaie Sîrbu, vom participa la o întinsă dezbatere a problemei intelectualului. George Munteanu, îndeosebi, un candidat la drama eșecului din cauza propriilor tare temperamentale, manifestate în seria faptelor sociale, este una din figurile tragice ale cărții — un „risipitor" egoist, ipocrit și laș, bîntuit de ambiții și orgoliu, dar gata să și cedeze lamentabil, ingenios dar și insinuant, prieten plin de atenție dar și oricînd gata la dezerție. Gabriel Sterian îi va prelungi „risipirea" în seria erotică îndeosebi, domeniu mai spectaculos, deși limitat la un singur plan, cel intim. Introspectivă, cu prăbușiri interioare, Constanța Sterian va marca o feminitate tulburată, inhibată, plină de îndrăzneli și minată de refulări, în timp ce Niculaie Sîrbu va oferi un portret de intelectual profesionist tipic, cu o gamă variată de suspensii și decizii, la fel de surprinzătoare pe cît de firești la categoria sa.

Toți sau aproape toți eroii cărții ajung cam în același timp la răscruci care le pot fi fatale, dar din care sînt smulși simbolic de către cei din jur — Munteanu din ghearele morții nedemne de sinucigaș, Constanța dintr-o nimicitoare paralizie astenică a voinței, Gabriel Sterian dintr-un mediu pervertit etc. Chiar mai vîrstnicul Petre Sterian străbate și el experiențe hotărîtoare, în ordinea preocupărilor sale politice, de lucrător în aparatul de partid.

O dezbatere multiplă despre responsabilitatea fiecăruia față de actele proprii și față de complexul social este angajată în roman prin toate personajele; purtată în cele mai diferite medii, dezbaterea rezumă ipostaze numeroase ale situării omului în contemporaneitate, ale integrării sale în ritmurile și formele vieții noi, în morala și practicile ei.

Intrusul, cea din urmă — pînă acum — piesă a universului citadin al scriitorului, este confesiunea tragică a unui om ajuns în pragul sinuciderii, care aruncă în urmă-i asupra orașului unde își zidise tinerețea și fe-

ricirea un rechizitoriu nemilos deși îndurerat *(„pe mine m-ați gonit și... nu puteți avea iertarea mea")*, dar și un blestem cumplit *(„singura voastră șansă e că nu sînteți eterni și că alții mai buni, poate, vă vor lua locul. Nu sperați că vă vor menaja")*. O totală rupere a punților către umanitatea în care s-a mișcat pînă atunci eroul, are loc, o teamă îl cuprinde, o dată cu revolta, că nimic nu mai e de recuperat. El face o ultimă încercare, aleargă spre un om, alături de care se mai aflase odată — și această urmărire a unei iluzii, sau poate începutul regenerării în alt plan, compensează întrucîtva finalul disperat, cu întunecata lui profeție mizantropică.

Călin Surupăceanu, eroul romanului *Intrusul*, a fost un tînăr cam prezumțios și de o degajare mai mult dezordonată ; vopsitor de acoperișuri înalte, cu pasiunea privirilor panoramice și cu viziuni simbolice, revelate numai lui, el e o fire desăvîrșită de artist, rupt de proza vieții de jos, din stradă, și fascinat de marile lui depozite interioare. Însă personajul încearcă să caute drumuri spre lumea obișnuită, o face cu toată sinceritatea, și artistul coboară din eterul lui pentru a deveni muncitor electrician în uzina uriașă a unui nou oraș, la a cărui zidire își dă din plin contribuția, ca orice entuziast Meșter Manole. Artistul din el se relevă și aici, și muncitorul cu brațele devine un muncitor-artist, pregătit să fie în continuare un element destoinic, disciplinat al proaspetei așezări umane.

El iubește o fată frumoasă, pe care o smulge propriu-zis dezumanizării, poate morții, în orice caz naufragiului, e iubit cu candoare de ea, se căsătoresc, au un copil și duc un timp împreună o tulburătoare, pătimașă viață de familie. Aici brusc, intervine în povestea lor pură nenorocirea. Surupăceanu încearcă să salveze de la moarte un om, îl salvează, dar cu prețul unor tragice urmări pentru el: rămîne desfigurat, structura sa armonioasă se dezechilibrează, dezastrul atinge zone întregi ale biologiei sale, marea sa iscusință de electrician-artist e primejduită, se dovedește că e anulată. Din adînc ies acum la suprafață tare necunoscute, sau îndelung înfrînate ale temperamentului său, și eroul devine brutal cu soția, e împins spre periferia vieții din uzină, din oraș, i se oferă slujba de portar sau paznic, au loc scene penibile de familie, soția îl părăsește, prietenii îl ocolesc. Existența lui e sfărîmată. Ce-i mai rămîne acestui personaj, în afară de o ultimă încercare de a se salva, fugind de teritoriul unde a plătit cu prăbușirea totală de-o viață, fericirea celor cîțiva ani, dincolo de care nu i se mai profilează decît neantul — sinuciderea ! Aceasta este, în linii generale, traiectoria personajului, reductibilă ca atare la un destin dramatic, ca al lui Moromete, ca al doctorului Munteanu din *Risipitorii* — ca să ne oprim numai la romanele scriitorului.

Mijloacele literare sînt, ca în toate scrierile lui Marin Preda, dintre cele mai simple, s-ar putea zice comune. Nicăieri gesticulații grandioase, nicăieri marile clamări, eroismele elocvente care situează personajele direct pe socluri. Patosul, acolo unde apare, e interior, reținut, nu de vibrații largi, ca ale sonorităților de cupolă. Scriitorul se îndîrjește de fiecare dată să facă pulbere orice presupus soclu, să destrame aureola care s-ar închega deasupra creștetului vreunui personaj, să sfîșie toga, care s-ar putea țese. De unde, un stil pe măsură. O vorbire comună, de fiecare clipă, întîmplări obișnuite, cunoscute, umplu existența eroilor, care au însă reacții fundamentale — și acestea descrise sau prețuite de scriitor cu vorbele și măsurile aplicabile unor fapte de toată ziua.

Punerea alături a romanelor lui Marin Preda, *Moromeții*, *Risipitorii* și *Intrusul*, relevă o seamă de paralelisme sau contraste, care măsoară valoarea de excepție

a scrisului său și îi situează opera în locurile din fruntea unei literaturi.

Într-un fel, eroul din *Intrusul* este o replică dată lui Ilie Moromete, el aparține lumii „risipitorilor", acelora dintre ei care se consumă — adică trăiesc — dăruindu-se, nu irosindu-se. „Risipitorii" din această categorie sînt oameni ai timpului lor, i se integrează cu ființa lor, cu gîndul, cu fapta. Constanța Sterian, Valeriu Sterian, Niculaie Sîrbu se plasează aici ; Călin Surupăceanu tot aici.

Însă Ilie Moromete reprezintă tipul invers. Ciclul întreg este istoria — o „mare istorie", ca să vorbim în termenii agreați de scriitor — unei ruinări, a stingerii unui om care putea avea altă soartă. Nu ar fi potrivit, nu ar fi adevărat să se spună că Moromete nu-și înțelege timpul. Mai exact este că el încearcă să i se sustragă, și alege o astfel de cale, încît nu pot fi condamnate abținerile, ocolurile, așteptările, chiar împotrivirile lui. Timpul căruia el încearcă să i se sustragă nu este doar acela din volumul al doilea, un timp care îi integrează pe eroii din *Risipitorii* și din *Intrusul*, deci nu e al epocii noi, al anilor recenți. Moromete era în dezacord și odinioară cu timpul său. În fața unor grăbiți ai îmbogățirii, el era admirator al valorilor etice : politicianismului gălăgios el îi opunea un bun simț funciar și, în fața mirajului citadinizării forțate, el se apăra încercînd să-și întărească mica lui insulă rustică, familia, asaltată de tot felul de adversari și bîntuită de seisme interne cu neputință de evitat. Timpul care, la începutul primului volum, *„era foarte răbdător cu oamenii"*, părea îngăduitor cu ei, la final nu mai are răbdare și face să explodeze în țăndări tot terenul din care se alimenta cu îndărătnicie iluzia personajului, fără să-i aducă lui oaza dorită, dimpotrivă, desființîndu-l și pe el și orice credință de recuperare. El trece prin război inaderent și plin de griji, răvășit în continuare de tentațiile cele mai diverse. Experiențelor noi, care atrag pături masive ale satului și-i cuceresc și proprii copii, el le opune apărarea tăcută — mai mult suplă decît îndîrjită și, în orice caz, eficace o vreme — a unui tip de viață și de civilizație care își dăduse probele, dar nu mai puteau dura. Moromete e un înfrînt, căci timpul lui trecuse, dar personajul rămăsese triumfător în *conștiința lui*, pentru că tocmai timpul fusese cel care-l salvase odinioară de la naufragiu moral.

Moromete, cu viața și sfîrșitul lui, reprezintă moartea dramatică a unui mod de existență, a unor anumite categorii sociale și umane, care nu se pot adapta sau integra timpului lor, nu i se supun, nu-l acceptă, chiar încearcă să i se sustragă. Ca individ, ca om, el, cum se menționa mai sus, putea avea altă soartă — dacă împrejurările nu-i hotărau alt curs al existenței. În roman, cu tot umorul, zeflemeaua, chiar satira episoadelor sau scenelor, Marin Preda nu e nici critic, nici ironic față de eroul său, el conferă acestei ipostaze a universului sătesc, întruchipată de Moromete, aureola unui imens tragism, pentru că ea este forma pasivă, retrasă în sine, reculeasă, trecută spre meditația neputincioasă, a destinului istoric al categoriei, care își sfîrșește, o dată cu el — sau îndată după el — existența în formele ei clasice, tradiționale.

Un om care putea avea altă soartă este și Călin Surupăceanu — și în această latură, dar numai în aceasta, eroul din *Intrusul* e pereche cu acela al *Moromeților* — însă, spre deosebire de acesta din urmă, dezbaterea angajată în *Intrusul* privește un exemplar al categoriei care a făcut totul *pentru a aparține* timpului său, pentru a i se integra și a-i promova modul de viață, valorile, țelurile. Pe el nu istoria, ci un soi de fatalitate — determinată de rolul și drumurile individului în interiorul marilor colectivități umane — îl urmărește și îl aduce în pragul prăbușirii, îl trans-

formă într-un învins. Un final, în linii mari identic, la doi oameni din două categorii cu o evoluție exact contrarie. Comparația, dacă trebuie făcută, cu alți eroi ai lui Marin Preda, ne poartă de data aceasta spre romanul *Risipitorii*, în speță la doctorul George Munteanu. Surupăceanu, eroul din *Intrusul*, are toate premisele „risipitorilor" sortiți triumfului — Constanța Sterian, Valeriu Sterian, Niculaie Sîrbu — dar finalul e identic cu al „risipitorului" prăbușit, Munteanu. Acesta este, însă, victima unei autoiluzionări, el trebuie să sufere consecințele cedării comode la atracțiile victoriilor lesnicioase ale tentației de parvenire prin combinații și manevre. Moromete plătea fără vină scadențele unui mod de viață de care fusese fascinat — autonomia morală și materială, după îndelunga dependență a categoriei sale de cei avuți ; dacă istoria însăși nu schimba scările de valori din planul social, nu impunea noi unități de măsură relațiilor social-economice, nu crea alte raporturi între oameni, nu ridica alți oameni în locul celor vechi, cu alte practici, gîndiri, moduri de acțiune, eroul mai putea să reziste un timp, și chiar clasa lui. George Munteanu plătea și el. dar culpabil, scadențele unei alienări pentru care, spre deosebire de Moromete, avusese libertatea de a opta sau de a refuza ; eroarea sa îi aparține exclusiv, este o eroare proprie, un act contrar față de cerințele unei elementare umanități, și în orice condiții istorice ar fi acționat în același chip, el nu s-ar fi arătat sub altă față cititorului. Verdictul scriitorului este unul de ordin social în primul roman, și de ordin umanitar în al doilea. Călin Surupăceanu este și el victima unui act propriu, ca și George Munteanu, dar nedeliberat, ci spontan, un act frumos, de categoria și din ordinea acelora rezultate din temperament, din caracter, nu atît din rațiune. Artist, ferit de contactul cu proza cotidiană, el renunță absolut benevol la condiția unei anumite gratuități a pasiunii sale, cea care îi asigură puritatea, perspectiva duratei, ascendența asupra celor din jur. Și o face în favoarea spiritului constructiv contemporan, de care este uimit și atras, la simplul enunț al ideii de a înfăptui în folosul unei largi colectivități. Traducînd în termenii curenți, acțiunea căreia el se dedică, urmîndu-l pe un inginer, este cea de construire a socialismului. De aici, el își transferă pasiunea, *arta*, la *meseria* de electrician, lucrînd prin urmare cu tensiuni uriașe, care aleargă prin delicate fire de metal, cu energii strunite, aglomerate sau oprite de minuscule piese, ori puse să miște, după voie, uzine, să lumineze orașe, să dărîme, să construiască. E tot o artă și aceasta, însă de altă natură, mai precisă, mai practică mai vizibil și mai direct destinată oamenilor — într-un cuvînt, meritînd, spune eroul, renunțarea la cealaltă.

Necesitatea compensației, a echilibrului dintre faptul ce stă sub semnul gratuității, dar și sub acela al purității, și dintre cel cu utilitate socială, îl îndrumă pe erou către ancorarea în realitățile concrete. Tipologia lui devine la un moment dat aceea a muncitorului, în termenii acreditați de literatura ultimilor ani, deci a constructorului. Artist, sublimare a condiției lui de țăran, Moromete a rămas în solitudinea lui și a eșuat ; Surupăceanu a intrat în mulțime și a eșuat și el, din momentul cînd iscusința lui, arta lui, a încetat să mai producă la treapta știută. Timpul său nu-l cruță nici pe el, în baza virtuților trecute, cum nu-l iartă nici pe Munteanu pentru calitățile lui reale, cum nu-l mai îngăduie nici pe Moromete și nici clasa lui.

Simbolic, *Intrusul* implică, indirect, o discuție despre destinul artistului care părăsește înălțimea, solitudinea turnului de fildeș, pentru a se angaja cu satis-

facţie, total, în realismul construcţiei — şi lucrul se întîmplă de-a lungul unei frumoase poveşti de dragoste, chiar a două: una pentru o fată cu glas melodios şi ochi sublimi, spre care eroul va încerca tîrziu o zadarnică întoarcere, a doua pentru Maria, care-i va deveni soţie şi apoi îl va părăsi, dar pe care el a ridicat-o la umanitate, din primitivitatea minerală, de piatră în care fusese împinsă de mediul ei prim.

Mitul lui Pygmalion şi al Galateei este solicitat aici cu discreţie de autor, într-o versiune originală, tragică. Maria din roman este, într-un fel, creaţia lui Călin artistul şi constructorul. El a smuls-o condiţiei celei mai joase la care poate ajunge o femeie şi a dăruit-o demnităţii umane. Gestul lui este interpretat de ea ca semn al dragostei şi începe să-l iubească total, să se modeleze după el, să trăiască aşa cum crede că i-ar cere el. Dacă eroul este *artistul* şi *constructorul-artist*, Maria este *femeia*. E frumoasă, sinceră, pătimaşă, muncitoare, ea simte întoarcerea bărbatului, deşi acesta nu i-a vestit-o, înţelege fără vorbe dorinţele lui, i le satisface înainte ca el să le rostească, suferă fizic cînd îi bănuieşte indiferenţa şi înfloreşte cînd şi-l ştie alături, al ei.

Antichitatea ne-a lăsat numai legenda artistului care a modelat *femeia*, s-a îndrăgostit de ea, a dobîndit de la zei pentru ea suflarea de om viu şi din ea şi-a făcut soţie. Dar cînd Galateea constată că Pygmalion şi-a pierdut puterea de creator, i s-a mutilat figura de bărbat, i s-a strîmbat modul de a cugeta şi de a înfăptui — ce urmează pentru piatra devenită femeie? Romanul *Intrusul* constată fără echivoc: tragedia pentru amîndoi, imposibilitatea celor din jur — oricare ar fi natura relaţiilor instituite — de a preîntîmpina dezastrul. Cine e vinovatul? Maria îi reproşează tot eroului că săvîrşirea actului său spontan — necugetat, spune ea! — frumos, desigur, a însemnat că o clipă a uitat-o, deci a fost un egoist. El apare vinovat şi directorului uzinei, pentru că a lipsit-o pe aceasta de o mînă productivă. Fapta eroică scade aşadar în valoare, cînd e pusă în cumpănă cu necesităţile imediate, practice, cu datoria de soţ, tată, de membru al unui colectiv cu program bine stabilit. O ciudată preţuire a ipostazei noi a Meşterului Manole, în care celebrul constructor se zideşte pe el însuşi la temelia clădirii, pentru care a renunţat la toate! În durerea lui, în drama lui, Surupăceanu este şi el singur, ca şi Moromete. Amîndoi, pe căi diferite, chiar opuse, unul căutînd să se sustragă timpului, altul, dimpotrivă, dăruindu-i-se, integrîndu-i-se, sosesc singuratici la scadenţă: responsabilitatea timpului în aceste drame rămîne să fie rezolvată de timpul însuşi.

În toată această amplă construcţie, care e opera de prozator a lui Marin Preda, şi în care inegalităţile valorice se petrec şi ele, cel mai adesea, la treptele înalte ale marii literaturi, *Moromeţii* este piesa cea mai complexă, cea mai fin lucrată, cu mai vaste implicaţii social-umane, cu dezbateri mai profunde şi în probleme cheie ale contemporaneităţii, în succesiunea şi opoziţia unor orînduiri, în destinul unor clase, al unei întregi umanităţi care îşi schimbă fundamental coordonatele existenţei sale istorice. Aici şi arta scriitorului realizează maxima ei putere, cu deosebire în pictura personajului central.

Moromeţii este cartea clasică a unui scriitor ajuns, el însuşi, la treapta clasicităţii, fără ca prin aceasta să însemne că destinul său creator s-a oprit. Şi nu e de loc improbabil ca scriitorul vizat de Marin Preda, presupus că va da romanul ţărănimii din zilele noastre, şi care *„va fi contemporan cu deplina ei structurare"* —

romanul acelei lumi care s-a constituit fără Moromete-tatăl, împotriva lui, dar cu participarea lui Moromete-fiul de îndată ce acesta a ieșit, s-a rupt de perimetrul de gîndire și de interese al satului său închis și al familiei sale, nemaiaparținîndu-le, constituindu-se dimpotrivă în novatorul lor fundamental — nu e de loc improbabil că acest scriitor n-ar putea fi, nu va fi Marin Preda însuși.

MIHAI GAFIȚA

NOTA BIOBIBLIOGRAFICA

Marin Preda s-a născut la 5 august 1922 în satul Siliștea-Gumești, actualul județ Teleorman. Părinții săi au fost țărani muncitori. A urmat școala primară în satul natal, apoi, începînd din 1937, școala normală la Abrud, Cristur (Odorhei) și București. La începutul războiului e corector la ziarul *Timpul*, unde îi apare o schiță în aprilie 1942. În *Timpul* a publicat, apoi, mai multe schițe, unele neadunate în volume. În această perioadă a fost funcționar la Institutul de Statistică. După un an trece pentru două luni în funcția de secretar de redacție la un alt cotidian, *Evenimentul zilei*, unde colaborează de asemenea. Tot în 1942 mai publică în săptămînalul cultural literar *Vremea*.

În aprilie 1943 este chemat pentru a-și satisface serviciul militar, fără a merge însă pe front ; lăsat la vatră în vara anului 1945, își reia pentru un an munca de corector, de data aceasta la cotidianul *România liberă*, de unde trece pentru cîteva luni secretar de presă în Ministerul Informațiilor (1946), apoi lucrează în aparatul Societății Scriitorilor (1947—1948), și, în sfîrșit, în două perioade face parte din redacția revistei lunare *Viața Românească*, întîi ca redactor în secția de proză (1952) și apoi ca redactor-șef adjunct al publicației (1957—1958).

Activitatea literară şi-o reia în 1945 — cu nuvela *Iubire*, publicată în revista *Viața socială C.F.R.* (variantă nouă, dezvoltată, a unei schițe anterioare), apoi colaborează la *Lumea*, *1946*, *Studentul român* şi *Contemporanul* cu nuvele şi schițe, din care va alcătui primul său volum, *Intîlnirea din Pămînturi*, apărut în primăvara 1948.

Următoarea lucrare tipărită este nuvela *Ana Roşculeț* (1949), după trei ani apare nuvela *Desfăşurarea*, în *Viața românească* (1952), apoi în volum, în acelaşi an; aceasta a adus scriitorului Premiul de Stat; ulterior ea a fost ecranizată.

În 1955 apare, de asemenea mai întîi în *Viața românească*, apoi în volum, romanul *Moromeții*, distins cu Premiul de Stat şi retipărit apoi de mai multe ori, între care ediția din 1964, a opta, este revăzută substanțial şi constituie o veritabilă nouă variantă a romanului. La reeditarea ei din 1967, cînd s-a publicat o dată cu al doilea volum al romanului, i s-au adus şi oarecare modificări, corelări cu substanța acestuia din urmă. Sub titlul *Niculaie Moromete*, s-a publicat o suită de episoade din primul volum al *Moromeților*, privind copilăria eroului respectiv (1960). Alte două nuvele, *Ferestre întunecate* (apărută inițial fragmentar în *Gazeta literară*, şi apoi în volum, în 1956), şi *Îndrăzneala* (1959) sînt evenimentele cele mai importante ale operei scriitorului, pînă la romanul *Risipitorii* (ediția I-a 1962, ediția a II-a într-o formă revăzută — 1965) din care au apărut anterior fragmente în *Gazeta literară* şi *Viața românească*.

În 1967 apare al doilea volum al *Moromeților*, încheiat cu sfîrşitul eroului central şi cu aceasta ciclul însuşi e încheiat. *Ferestre întunecate* este integrată, împreună cu alte schițe, epicii romanului, astfel că ele nu vor mai face parte din culegerile ulterioare ale scriitorului, care-şi adună pentru prima oară opera nuvelistică în

colecția „Biblioteca pentru toți" (nr. 337) în anul 1966; la reeditare, nuvela *Îndrăzneala* (1959) a fost substanțial revăzută.

Scriitorul va începe o variată activitate publicistică, în presă, la radio şi televiziune, în revista *Luceafărul* va inaugura în 1970 rubrica „In fiecare săptămînă Marin Preda răspunde la o întrebare" — articole-interviu în problemele de bază social-culturale şi literare.

În 1968 i se joacă drama în trei acte *Martin Bormann* apărută în acelaşi an în volum; tot în 1968 apare romanul *Intrusul*, distins cu premiul pentru proză al revistei *Viața românească*.

De peste un deceniu, scriitorul face parte din conducerea Uniunii Scriitorilor şi a organismelor ei; în noiembrie 1968 a fost ales vicepreşedinte. Este directorul editurii „Cartea românească", de la înființarea ei (1970).

Lucrările sale au fost traduse în mai multe limbi.

M.G.

PARTEA ÎNTÎIA

I

În cîmpia Dunării, cu cîţiva ani înaintea celui de-al doilea război mondial, se pare că timpul era foarte răbdător cu oamenii ; viaţa se scurgea aci fără conflicte mari.

Era începutul verii.

Familia Moromete se întorsese mai devreme de la cîmp. Cît ajunseseră acasă, Paraschiv, cel mai mare dintre copii, se dăduse jos din căruţă, lăsase pe alţii să deshame şi să dea jos uneltele, iar el întinsese pe prispă o haină veche şi se culcase peste ea gemînd. La fel făcuse şi al doilea fiu, Nilă ; intrase în casă şi după ce se aruncase într-un pat, începuse şi el să geamă, dar mai tare ca fratele său, ca şi cînd ar fi fost bolnav. Al treilea băiat, Achim, se furişase în grajdul cailor şi se trîntise în iesle să nu-l mai găsească nimeni, iar cele două fete, Tita şi Ilinca, plecaseră repede la gîrlă să se scalde.

Rămas singur în mijlocul bătăturii, Moromete, tatăl, trăsese căruţa sub umbra mare a celor doi salcîmi de lîngă poarta grădinii şi apoi ieşise şi el la drum cu ţigarea în gură. Părea de la sine înţeles că singură mama rămînea să aibă grijă ca ziua să se sfîrşească bine.

Moromete stătea pe stănoaga podiştei şi se uita peste drum. Stătea degeaba, nu se uita în mod deosebit, dar pe fața lui se vedea că n-ar fi rău dacă s-ar ivi cineva... Oamenii stăteau însă în curți, nu era acum timpul de ieşit în drum. Din mîna lui fumul ţigării se ridica drept în sus, fără grabă şi fără scop.

— Ce mai faci, Moromete ? Ai terminat, mă, de sapă ?

Iată că se ivise totuşi cineva. Moromete ridică fruntea şi îl văzu pe vecinul său din spatele casei apropiindu-se de podişcă. Se uită numai o dată la el, apoi începu să se uite în altă parte ; se vedea că nu o astfel de apariţie aştepta. „...Pe mă-ta şi pe tine, chiorule !" şopti atunci Moromete pentru el însuşi, ca şi cînd pînă atunci ar mai fi înjurat pe cineva în gînd şi acum îl îngloba şi pe vecin, fiindcă tot apăruse ; după care răspunse foarte binevoitor :

— Da, am terminat... Tu mai ai, mă, Bălosule ?

— Am terminat şi eu. Mai aveam un petic dincoace în Pămînturi, mi l-au săpat ai lui Ţugurlan... Ce faci, Moromete, te-ai mai gîndit ? Îmi dai salcîmu-ăla ?

Moromete se uită ţintă la vecinul său înţelegînd pentru ce ieşise el la drum şi nu răspunse la întrebare. „Da, am discutat odată să-ţi vînd un salcîm ! Poate am să ţi-l vînd... poate n-o să ţi-l vînd... De ce trebuie să ne grăbim aşa ! ?" părea el să-i spună.

— Dar Victor al tău... El nu mai iese la sapă, Bălosule ? Sau de cînd e voiajor nu-l mai aranjează ? zise Moromete. Adică... admitem cazul că fiind ocupat... mai adăugă el.

Vecinul avu bănuiala că aceste cuvinte nu sînt chiar atît de nevinovate cum s-ar fi putut înţelege

din glasul cu care fuseseră rostite, dar trecu peste asta.

— Păi de ce zici că nu vreai să-l mai dai, Moromete ? Că vroiam să ţi-l plătesc...

Drept răspuns, Moromete începu să se uite pe cer.

— Să ţii minte că la noapte o să plouă. Dacă dă ploaia asta, o să fac o grămadă de grîu, Tudore !

Bălosul nu mai zise nici el nimic ; apoi după cîteva clipe schimbă vorba :

— Mă întîlnii pe la prînz cu Albei. Zicea că mîine dimineaţă o porneşte prin sat după *fonciire*.

Moromete rămase nemişcat.

— Zicea că a primit o dispoziţie, sau un ordin, dracu să-l ia... Că cine are de achitat *fonciire* şi n-o s-o achite mîine, o să le ia din casă.

Moromete se mohorî dintr-o dată. Vru să răspundă, dar se ridică pe neaşteptate de pe stanoagă şi sări spre poartă ; un cal scăpase din grajd şi vroia să iasă la drum.

— Nea îndărăt, blegule, unde vrei să te duci ? strigă omul închizîndu-i poarta în nas.

Calul nu se sperie însă, rămase cu botul lîngă ulucă şi suflă puternic pe nări, apoi cu dispreţ parcă, se întoarse cu spatele şi începu să se frece de ulucă.

— Nea n-auzi, surdule !... Tu-ţi adineaurea mă-ti ! strigă Moromete înfuriat.

Calul se opri din scărpinat şi porni nepăsător spre prispa casei unde zăcea Paraschiv. Moromete se luă după el, dar calul nu-l luă în seamă, se opri lîngă prispă şi întinse gîtul lîngă parmalîc, unde începu să roadă cu dinţii dintr-un drob de sare. Paraschiv ridică fruntea, se uită cîteva clipe ca şi cînd n-ar fi înţeles ce se întîmpla, apoi deodată

îi repezi calului cu toată puterea, un picior în burtă.

Tot atunci mama ieşi în prag. Avea faţa roşie şi obosită, iar năduşeala îi curgea în şiroaie înnegrite peste obraji şi gît.

— Ilie, unde s-au dus fetele alea ? Ce fac eu aici singură ? Acu se întunericeşte şi ce mîncaţi ?

— Raci o să mîncăm, fa, d-aia te vaiţi tu ? răspunse Moromete trăgînd calul spre grajd.

Femeia se şterse cu deznădejde pe frunte, înghiţi în sec şi pieri în tindă.

— Niculaie, unde eşti, mă ? strigă Moromete spre grădină.

— Aicea sînt ! se auzi un glas de undeva.

— Ce faci acolo ? Treci încoace şi ajută-i mă-ti ! Te duseşi în grădină să te odihneşti, că pînă acum stătuşi ! Treci încoace, n-auzi ?

Pe poarta grădinii intră un băiat de vreo doisprezece ani. Avea capul gol şi cămaşa de pe el era ferfeniţă. Picioarele goale erau pline de zgîrieturi vechi cu urme de sînge închegat cu praf.

— Treci la mă-ta şi vezi ce treabă are ! spuse iar Moromete, pornind încet spre grădină.

Vecinul, care în acest timp aşteptase în poartă întoarcerea celuilalt, strigă puţin nemulţumit :

— Moromete, unde te duci, mă ?

— Stai că mă întorc acu, răspunse Moromete bolborosind cuvintele. Du-te, mă, la mă-ta, ce tot zgîieşti ochii la mine ! spuse apoi cu alt glas băiatului care rămăsese tăcut lîngă poarta grădinii.

— Da'Ilinca unde e ? ! Ea de ce nu se duce ? gîngăvi băiatul fără să se uite la tatăl său.

— Haida-haida, Niculaie ! Cînd ţi-oi da o palmă după ceafă vezi tu de ce nu se duce ! ameninţă omul pierind după şira de paie.

II

Băiatul se urni de lîngă poartă şi intră în tindă. La vatră, femeia se chinuia cu o mînă să mestece mămăliga iar cu alta să prăjească nişte ceapă în tigaie. Alături de vatră, prinsă între două cărămizi, clocotea o oală cu ceva verde înăuntru. Femeia dăduse jos căldarea cu mămăligă şi o mesteca aprig, încercînd din cînd în cînd s-o ţină pe loc cu talpa piciorului.

— Venişi cu oile, mă ? Du-te repede şi prinde-o pe Bisisica... Viu şi eu acum să le mulgem... Să torn mămăliga... Unde sînt fetele alea ?...

Băiatul se uită la maică-sa şi se întoarse alene îndărăt, fără să spună ceva. Ieşi în curte şi începu să strîngă oile spre obor. Cîţiva miei săriseră pe prispă şi lingeau sare.

— Cîşi, mînca-te-ar cîinii ! scrîşni el apucînd mieii de gît şi făcîndu-le vînt de pe prispă.

Închise poarta oborului şi rămase între oi tăcut. Oborul era mic şi cele douăzeci, douăzeci şi cinci de oi abia aveau loc să se mişte. Una dintre ele, care stătea alături de băiat, frecă pămîntul cu copita ei mică şi se culcă încet, suspinînd. Era o oaie bătrînă şi blîndă care mergea totdeauna în urma cîrdului.

— Ai prins-o, mă ? Hai mai repede că se răceşte mămăliga !

Băiatul se întoarse nepăsător spre mama lui care intrase în obor cu un căldăroi în mînă şi abia se mişcă.

— Hai, Niculaie... hai, Niculaie ! Să nu-ţi dau acum cîteva ! Unde e Bisisica ? Treci s-o prindem, unde te tot uiţi ? zise femeia cu un glas moale şi cam îndepărtat, ca şi cînd ar fi vorbit gardurilor.

— Lovi-o-ar moartea de Bisisică! mormăi Niculaie, apropiindu-se de o oaie neagră și cornută care se pitise într-un colț și aștepta nemișcată, ascultînd parcă cele ce se spuneau despre ea.

Băiatul se repezi asupra ei și o apucă de picior; oaia nu se mișcă, dar cînd își simți piciorul prins zvîcni pe neașteptate și-l trînti pe băiat cu burta la pămînt.

— Fire-ai a naibii, dacă nu te omor! scrîșni el și ridicîndu-se cu o sprinteneală uimitoare se repezi iar. De astă dată, el n-o mai scăpă din mîini. Oaia sărea în trei picioare și gemea greu. Femeia se apropie cu căldarea și apucă oaia de celălalt picior, o trase spre buza căldăroiului și începu s-o smulgă. Niculaie o apucase de coarne și o izbea cu sălbăticie peste bot. Oaia sufla greu pe nas și tot trupul îi tremura.

— Mînca-te-ar lupii să te mănînce! Dacă n-am să te omor într-o zi...

— Lasă oaia, mă! Nu mai da în ea degeaba...

Era o oaie care mergea în fruntea celorlalte și totdeauna tîra întreg cîrdul în goană peste izlaz și nu se mai oprea pînă nu ajungea pe locurile de păscut. Niculaie era silit să alerge și el și arunca zadarnic cu bulgări spre ea. Cînd ajungeau pe miriște, băiatul cădea istovit de goană pe o brazdă și plîngea în neștire. Uneori o prindea cu ajutorul altor băieți și o bătea cu cruzime. Oaia se cumințea un timp, lăsa alteia conducerea cîrdului, apoi iarăși își lua locul. Cîteodată, înnebunit, Niculaie alerga înaintea oilor aflate în plină goană, despărțea cîrdul de oaia bezmetică, o alunga în porumburi cu ciomagul și o bătea cu bolovani pînă îl părăseau puterile. Oaia sărea din loc în loc, fugea, se oprea tremurînd și gemea de lovituri. În ziua aceea nu mai alerga dar a doua zi goana și

chinul băiatului reîncepeau cu prospețime. Niculaie o ținea minte încă de pe cînd era noatină.

Într-o iarnă, la Bobotează, venise popa cu căldărușa și intrase în obor să stropească oile cu aghiazmă. Bisisica — așa o botezase Achim cînd o învățase să împungă ca berbecii — ieșise din cîrd și ridicase fruntea spre popă. Cînd părintele făcuse semnul crucii zbicind din busuioc, oaia, crezînd că e vorba de împuns, se repezise în patrafirul aceluia bestecăind cu cornițele ei mici printre picioarele popii.

— Gata, ai scăpat, zise femeia lovind cu milă spinarea oii, care în tot timpul mulsului tremurase ca frunza. Dă-i drumul, Niculaie!

Băiatul îi dădu drumul de coarne, izbind-o în același timp cu piciorul în grumaz; apoi prinse altă oaie, care cît simți mîna femeii sub uger, singură se lăsă pe căldăroi și începu să rumege liniștită.

— Vezi, asta de ce stă?! îngînă Niculaie, ca și cînd cineva ar fi pretins că toate oile seamănă cu Bisisica. Nu știu, mamă, dar eu m-am săturat... Eu, le lovește moartea de oi, îngînă el mai departe cu un glas îndurerat. Eu nu mă mai duc cu oile... Toată lumea le dă la cioban, numai tata s-a găsit mai breaz să mă trimită pe mine... De ce nu-i spui să le dea la cioban? De două luni de zile nu m-am mai dus la școală. Are să mă lase repetent...

— Gata, zise femeia, alta... Hai mai repede că se răcește mămăliga!...

Niculaie prinse altă oaie care nu mai era blîndă. El o apucă de bot cu ură și-i strînse nasul scrîșnind.

— Stai! Ce! o iai pe urmele Bisisichii, fire-ai a naibii!? bolborosi el. Apoi se adresă mamei cu

alt glas : Eu spun una și tu te faci că n-auzi ! N-auzi că mă lasă repetent ?

— Ce să-ți fac eu dacă te lasă repetent ? Parcă dacă te duci nu te lasă ! răspunse femeia cu gîndul în altă parte.

— N-auzi că nu mă lasă ? ! zise băiatul necăjit. De cîte ori vreai să-ți tot spun ?

— Ce să-mi tot spui ? întrebă femeia cu același glas îndepărtat și îmbulzit de alte gînduri. Alta, spuse ea iar. Se vede că nu prea le-ai păscut azi... Asta abia a dat cîteva picături !

Niculaie, de astă dată, strigă :

— N-auzi, mamă ?

— Aud, mă, aud ! spune ! răspunse femeia mai apropiat.

— Păi nu ți-am mai spus ? „Tu, Moromete, nu te speria că n-ai cărți și că n-ai venit astă-toamnă, eu te trec clasa numai să vii la examen. Să înveți pentru examen, că nu ți-am pus note"...

— Păi să te duci la examen, zise femeia, iarăși cu gîndul împrăștiat.

— Cum să mă duc, mamă, dacă n-am învățat ?!

— Păi învață ! răspunse femeia moale.

— Cum să învăț ? ! strigă Niculaie deodată atît de indignat și furios că ridică și brațele, și glasul lui de copil, răsună ascuțit în liniștea amurgului care începuse să acopere salcîmii.

— Ia și tu o carte cu oile și citește. Ce vreai să-ți fac eu ? răspunse femeia cu un glas în care răzbătuseră cîteva urme de interes.

— Care carte, mamă, care carte ? Nici *Citirea* n-a vrut să-mi cumpere tata. De unde să iau, că nimeni nu mi-o dă. Dacă m-ar lăsa să mă duc la școală...

Femeia tăcea și mulgea mai departe oaia.

— Mai e vreuna ? întrebă ea apucînd altă oaie. Treci și ține-o să nu-mi verse laptele, mai spuse ea, strîngînd căldăroiul între genunchi.

Niculaie apucă oaia de gît cu o mînă, iar cu cealaltă o atinse pe femeie pe umăr.

— Mamă, spune-i tu lui tata... zise el rugător, dar glasul i se rupse și scoase un strigăt. Oaia se mișcase și-l călcase pe o bubă de pe picior cu copita ei mică și ascuțită. Niculaie izbucni pe neașteptate într-un plîns sfîșietor și se lăsă jos ca o cîrpă.

— Ce e, mă, te-a călcat ? întrebă femeia sec. De ce nu te păzești? Ține oaia să nu-mi verse laptele!

La auzul glasului lipsit de milă al mamei băiatul începu să plîngă și mai adînc, perpelindu-se pe jos și izbind cu pumnii lui mici în pămîntul afînat de bălegarul vechi al oilor. Femeia prinse altă oaie și începu să mulgă singură și tăcută, în timp ce Niculaie continua să plîngă. Într-o vreme el încetă orice mișcare, se ridică în capul oaselor și rămase cu coatele pe genunchi. Se simțea că durerea piciorului îi trecuse de mult, el însă plîngea mai departe pe genunchi, ca și cînd ar fi cîntat ceva lung și deznădăjduit :

— Aaa.. aaa...

— Ce e acolo, mă? se auzi din drum glasul lui Moromete. Iar te-a călcat oaia? Taci din gură, că nu-ți iese mațele.

Femeia tocmai atunci terminase de muls și ieșise din obor. Ea se opri în mijlocul bătăturii și vorbi cu un glas care îl făcu pe Niculaie să se oprească din plîns.

— Lovi-o-ar moartea de vorbă, de care nu te mai saturi, Ilie ! Toată ziua stai de vorbă și beai la tutun și mie îmi arde cămașa pe mine. Dacă alții n-au treabă și au chef de vorbă... Copilul ăsta

plînge aici și el tăifăsuiește și bea tutun. Veniți de la deal și vă lungiți ca vitele... și eu să îndop singură o ceată de haidamaci...

Paraschiv ridică fruntea și-o privi pe femeie cu o ură cuibărită în el de pe vremea cînd mama lui bună murise. Din drum, Moromete se urni spre poartă și intră în curte tăcut.

— Ce e, fă, zăltato, ce vrei să fac eu ? Dacă e bleg și-l calcă și oile...

— Toată lumea are treabă, Catrino, zise Tudor Bălosu din drum.

Femeia nu răspunse nici unuia și intră în tindă.

— Moromete, zise Tudor Bălosu, nu stai, mă, să-ți dau banii ?

Moromete făcu un gest nedeslușit.

III

Cele două fete ale lui Moromete ajunseseră la gîrlă și începuseră să se scalde. Apa nu era prea caldă, era în iunie, dar în timpul zilei fuseseră la muncă și a doua zi era duminică, era călușul...

— Ce facem, fă ? zise cea mai mare, Tita, după ce intră în apă și începu să clănțăne din dinți. E rece ca gheața.

— Ei, ca gheața, vezi-ți de treabă, așa e la început, răspunse cealaltă intrînd în gîrlă vitejește.

Tita se aplecă și o stropi pe neașteptate cu un val de apă. Fata cea mică țipă ascuțit, se strîmbă înfiorată, apoi deodată se aplecă și ea și o împroșcă pe soră-sa de sus pînă jos. Se bălăciră cîtva timp țipînd mereu, apoi Tita se opri și strigă :

— Ajunge, treci și mă freacă pe spinare, trebuie să ne întoarcem acasă !

Fetele începură să se spele pe rînd, cea mai mare uitîndu-se din cînd în cînd cu teamă să nu le vadă cineva. Într-un timp ea chiar sări din apă și se repezi spre mal. Partea de gîrlă unde se scăldau era un loc dosnic la marginea satului, numit, nu se știe de ce, Valea Morii. Lîngă vale se întindea un fel de crîng lat, mai mult un fel de iaz părăsit de apele pîrîului care curgeau pe marginea satului. Dinspre partea aceea, care făcea un cot mare lîngă gropanul unde stăteau fetele, se auzea cineva plescăind prin apă și apropiindu-se din ce în ce.

— Treci, fă, afară, Ilinco, n-auzi că vine cineva ? zise Tita speriată.

— Și dacă vine, ce ? răspunse Ilinca nepăsătoare.

— Fă, zăpăcito, nu ți-e rușine ? Treci afară, n-auzi ?

Fata însă, chiar de-ar fi vrut să se mai ascundă, n-ar mai fi avut timp. De după cotul apei se ivi, printre frunzele aplecate ale crăcilor de sălcii, partea de la genunchi în jos a picioarelor cuiva. Fata cea mare cînd văzu pantalonii aceia umblînd prin apă, își trase repede cămașa pe cap și pieri în tufișul sălciilor tremurînd. De-acolo ea auzi numaidecît niște glasuri și îngheță.

— Ce faci, fă, aici, te scalzi ?

— Da, mă scald, ce să fac, răspunse Ilinca și începu să rîdă.

— Scaldă-te, fă, se auzi iarăși glasul acela.

— Păi, mă scald, răspunse iar Ilinca.

Apoi fata din tufiș se auzi strigată și tresări de uimire.

— Tito, treci încoace că nu e nimeni. E Florica și cu ga Leana, vor să prindă pește. S-au îmbrăcat în pantaloni.

Tita ieși din tufiș încă înspăimîntată și cînd le văzu pe cele două cu plasa, începu să rîdă :

— Ce naiba, Floareo, zise ea, ai băgat-o în pantaloni ? Era să mor de frică. Și proasta aia sta în apă. Dacă era un băiat, fă, ce te făceai ?

Ilinca rîse iar :

— Da' ce, mi-era frică de el ? Îi dam cu nămol în ochi !

— Ei, ce știe ea, zise muierea cu plasa.

— Ați prins mult pește ! întrebă Tita schimbînd vorba.

— Am prins pe dracu ghem ! De cîte ori ridicăm plasa, numai broaște și mormoloci.

— Tata spunea că äia pe la București mănîncă broaștele ! Zicea că le îndoapă cu carne și le bagă la cuptor, așa vii. Pe urmă, cînd încep să facă poc-poc, le scot afară și le mănîncă cu furculița, zise Ilinca scuipînd pe marginea apei.

— Prostia ta, răspunse cea cu plasa. Ia uitați-vă !

Cele două ridicară plasa la mal și o dădură peste cap. Numaidecît un broscoi orăcăi cu putere făcînd să răsune valea și țîșni înapoi în apă stropind în ochi pe cele două pescuitoare. Alte broaște, de toate mărimile, săriră de pe mal împroșcînd apa. Un singur peștișor, ca un deget de copil, strălucea în buruienile de pe mal și chiar și acela era gata să alunece înapoi dacă una din pescuitoare nu l-ar fi prins numaidecît. Înainte de a-l arunca în oală, ea se uită la el cum zvîcnește.

— Hai să mergem, Ilinco, ce tot mai aștepți, nu vezi că te-ai învinețit ?

Fata ieși clănțănind și se îmbrăcă repede.

— Stați, fa, că mergem și noi, zise fata cu plasa. Ați auzit ? Se mărită Polina.

— Polina lui Bălosu ? Păi știm, răspunse Ilinca.

— Nu, nu știți, că nu cu Birică se mărită, răspunse fata. Apoi se adresă însoțitoarei : Hai să mergem și noi, ga Leano, că eu ți-am spus că pînă nu plouă, peștii nu ies de pe fund. Fă, Tito, voi știți că Polina era în vorbă cu alde Birică. Ei, acu se mărită cu Stan Cotelici.

— Cu șchiopu ? ! întrebă Tita, uimită. Cu urîtul ăla ? Păi ce moartea a găsit-o să-l ia pe-ăla ! Că după ce e șchiop, mai e și *făcut !*

— Da' ce, fa, el nu trebuie să se însoare ? Trebuie să-l ia cineva ! zise Leana înfășurînd plasa.

— Să-l ia moartea ! răspunse Tita, rîzînd.

— De ce, fa ? Eu cum l-am luat pe Ene al meu ? Ce are Stan Cotelici de fugiți de el ?

— E urîîît, ga Leano, răspunse Tita, luînd-o pe lîngă sălcii. Și aia n-ar fi nimic, dar matale l-ai văzut cum umblă ? Are atîta avere și parcă e milog !...

— E bine să strîngă omul, răspunse Leana cu îndoială.

— Hai, fa, îmbracă-te mai repede ! zise Tita, răstindu-se spre soră-sa. De ce nu-ți cîrpești fusta aia, nu vezi că ți se vede buca ?

— Ce să mai cîrpesc, am tot cîrpit-o... ia lasă-mă în pace ! Dacă mi se vede, ce ? Cine o vede, să mi-o mănînce ! răspunse Ilinca la fel de răstit.

— Ce știe ea, rîse fata cu plasa. Să te vedem la anul sau la anul ălalt, tot așa ai să zici ?

Cu toate că era într-adevăr nevoie de anii aceia ca să nu mai zică așa (Ilinca avea doar paisprezece ani) cînd fusese pomenit numele lui Birică, fata cea mică a lui Moromete se roșise. Flăcăul însă nu știa nimic. El era prieten cu frații ei, venea

des seara pe la ei, jucau cu el tabinet, era vesel... şi mai ales cînta frumos.

Cele trei fete o luară înainte, iar muierea mergea în urma lor cu plasa pe umăr. Soarele asfinţise şi în aer începuseră să bîzîie ţînţarii. Cînd cotiră după Valea Morii şi se apropiau de pădurea de la marginea satului, muierea care mergea mereu în urmă se miră :

— Parcă ne-ar fi auzit, fa ! Ăla care iese din pădure nu e Birică ?

Fetele băgară şi ele de seamă şi încetiniră paşii. Tăceau. Se gîndeau dacă trebuie sau nu să-i spună ştirea flăcăului.

— Ce mai faci, Birică, n-ai mai venit pe la noi ! îndrăzni totuşi fata cea mică a lui Moromete cînd Birică le ajunse din urmă.

Birică nu răspunse. Se cunoştea că îi pare bine că a întîlnit-o pe Tita. Dădu bună seara şi se apropie de ea.

— Tito, vreau să-ţi spun ceva... Am fluierat aseară la Polina şi nu ştiu ce e cu ea, n-a vrut să mai iasă, şopti el după ce se îndepărtă puţin cu fata. Spune-i că am să trec diseară... Dacă nu mai vrea să vorbească cu mine, să-mi spună !

S-ar fi putut crede că flăcăul nu dorea să ştie decît atît, dar Titei nu-i scăpă turburarea care îl stăpînea.

Cunoştea şi ea bine această turburare. De aproape un an de zile era în vorbă cu Victor, fratele Polinei. Victor Bălosu nu spunea că nu ţine la ea, dar nici nu se străduia să arate că ţine.

— Atîta vreau să ştiu, continuă Birică, de astă dată fără să-şi mai ascundă îngrijorarea. Ai să-i spui, Tito ?

Tita şovăia să răspundă.

— Birică ! Se vorbeşte că Polina... Nu ştiu, aşa am auzit... Tu nu ştii nimic ? E vorba de Stan Cotelici, cică s-ar mărita cu el. Trebuie să vorbeşti tu cu ea, să vezi ce s-a întîmplat...

Birică se posomorî şi amuţi. Mai merse cîţiva paşi cu fata, apoi, fără să mai întrebe ceva, se îndepărtă. Fata cea mică a lui Moromete îl strigă din urmă, dar flăcăul nu răspunse.

IV

— Treceţi la masă, ori vreţi să vă chem cu lăutari ? strigă Catrina Moromete din pragul tindei. Ilie, unde s-au dus fetele alea ? Numai tu le-ai dat nas ; unde-or fi ele acuma ? Sculaţi în sus ! Paraschive, Nilă, voi n-auziţi ? Niculaie, tu ce mai aştepţi ? Ai băgat nasul între picioare...

Femeia se opri deodată din vorbit şi chipul i se schimonosi de spaimă. Pe alături de ea ţîşni Duţulache, cîinele, ieşind din tindă cu o bucată mare de ceva alb în gură, pesemne brînză. Femeia îl întrebă :

— Cînd ai intrat, lovi-te-ar turbarea ? Lasă jos ! Lasă jos ! Lasă jos, n-auzi ?

— Dă-i apă, zise Moromete liniştit.

Paraschiv începu să rîdă, sculîndu-se de pe dulamă.

— Lasă jos, lasă jos, mînca-te-ar cîinii, lasă jooos !... striga zadarnic femeia. Cîinele pierise în grădină. Acum să mîncaţi cîinele, spuse mai departe Catrina, uitîndu-se crunt la fiul vitreg care rîdea.

— De ce să mîncăm cîinele, fă, proasto ? întrebă Moromete, liniştit şi încet. Apoi, tot liniştit, spuse mai departe şi la fel de încet, ca şi cînd ar fi vorbit cu el însuşi : De ce să mîncăm, fa zăltato, sărito de la locul tău ? E bun cîinele de mîncat, fa ? E bun să te mănînce el pe tine ! Şi chiar o să te mănînce. Azi ţi-a luat brînza, mîine o să-ţi ia...

— Nu treceţi o dată la masă ? strigă femeia scoasă din minţi. Dacă n-o să mă duc în lume şi să vă las... şi moartea să vă ia pe toţi şi la cimitir să vă ducă !...

— Taci, fa, din gură, dosădito ! zise iar Moromete şi mai liniştit ca înainte. Vezi-ţi, fa, de treabă ! Ai făcut mîncare ? Spune o dată şi taci, că nu sîntem surzi.

Paraschiv stătea pe prispă şi rînjea. Femeia amuţi, nu mai zise nimic. Pe drum se văzură cele două fete apropiindu-se de casă. Moromete se ridică de pe prispă şi, în tăcerea care se lăsase, glasul lui picură liniştit şi încet, de astă dată spunînd însă altceva :

— Tu, Paraschive, ce stai acilea şi beleşti fasolele la mine ? Ce, nu ţi-am mai văzut dinţii ăia de mult ? Rînjeşti ca un colţat la maică-ta, parcă tu ai fi mai breaz. De ce nu treci la masă ? Şi pe voi v-a găsit scăldatul ? Dacă vă iau de păr şi mătur bătătura cu voi, vă scutesc de-o treabă mîine dimineaţă. O lăsaţi pe mă-ta singură şi vă duceţi. Unde sînt ăilalţi ?

Moromete vorbise pînă acum încet şi liniştit. Deodată curtea răsună de un glas puternic şi ameninţător făcîndu-i pe toţi să tresară de teamă.

— Nilă ! Achime ! strigă Moromete de două ori.

După un timp, se auzi în casă cum cineva sare din pat ; în acelaşi timp, poarta grajdului se deschise şi se văzu venind încet şi frecîndu-se cu mîinile la ochi, Achim.

— Ce e, mă, cu voi ? întrebă Moromete, cu glasul dinainte, încet şi liniştit. Ba chiar blînd. Nu vă e foame ? Staţi la masă ! Puteţi pe urmă să dormiţi pînă poimîine dimineaţă...

Catrina Moromete se şterse pe frunte de sudoare şi intră în tindă. Unul cîte unul, copiii intrară în tinda casei. Se înserase bine şi de pe vatră focul arunca pînă departe o fîşie roşie de lumină făcînd să strălucească bătătura.

Cît ieşeau din iarnă şi pînă aproape de sfîntul Niculaie, Moromeţii mîncau afară în tindă la o masă joasă şi rotundă, aşezaţi în jurul ei pe nişte scăunele cît palma. Fără să se ştie cînd, copiii se aşezaseră cu vremea unul lîngă altul, după fire şi neam. Cei trei fraţi vitregi, Paraschiv, Nilă şi Achim, stăteau spre partea dinafară a tindei, ca şi cînd ar fi fost gata în orice clipă să se scoale de la masă şi să plece afară. De cealaltă parte a mesei, lîngă vatră, jumătate întoarsă spre străchinile şi oalele cu mîncare de pe foc, stăteau întotdeauna Catrina Moromete, mama vitregă a celor trei fraţi, iar lîngă ea îi avea pe ai ei, pe Niculaie, pe Ilinca şi pe Tita, copii făcuţi cu Moromete. Dar Catrina fusese şi ea măritată înainte de a-l lua pe Moromete ; bărbatul acesta îi murise în timpul războiului, dar nu pe front, fiindcă nu împlinise încă anii ca să fie luat militar, ci acasă de apă la plămîni ; îi lăsase o fată (pe care Catrina o născu după moartea lui) şi cînd plecă din casa socrilor n-o luă cu ea, o lăsă bătrînului Năfliu, bîtului, cum îi spuneau cu toţi, cu care însă Catrina nu se avea bine.

Moromete stătea parcă deasupra tuturor. Locul lui era pragul celei de-a doua odăi, de pe care

el stăpînea cu privirea pe fiecare. Toţi ceilalţi stăteau umăr lîngă umăr, înghesuiţi, masa fiind prea mică. Moromete n-o mai schimbase de pe vremea primei lui căsătorii, deşi numărul copiilor crescuse. El şedea bine pe pragul lui, putea să se mişte în voie şi de altfel nimănui nu-i trecuse prin cap că ar fi bine să se schimbe masa aceea joasă şi plină de arsurile de la tigaie.

Paraschiv, Nilă şi Achim nu erau din firea lor nişte copii tăcuţi, moi ori lipsiţi de veselie. Totuşi, ca totdeauna, ei se aşezaseră la masă absenţi, uitîndu-se în gol, oftînd, parcă ar fi trebuit nu să mănînce ci să ridice pietre de moară. Moromete se aşeză şi el pe prag, făcînd în acelaşi timp cîteva cruci repezi şi închizînd o clipă, evlavios, ochii. Niculaie care nu avea scaun, se aşeză turceşte pe pămînt.

— Du-te, mă, şi ia-ţi o pernă, dosăditule, de cîte ori să-ţi spui ? Că ăştia nu sînt în stare să facă măcar un scaun, zise femeia, uitîndu-se la cei trei care aşteptau, tăcuţi şi plictisiţi, mîncarea.

— Tu de ce nu faci ? zise Achim, ai cărui ochi clipiră ascuţit, înfigîndu-se din golul în care erau pierduţi mai înainte, în acei ai mamei vitrege.

Moromete, care tocmai îşi făcuse cruce, se uită la femeie cu gura căscată de mirare.

— Taci, fa, din gură, n-auzi ?! zise el, apucînd lingura de lemn între degete.

— N-auzi ce zice, colţatul ? răspunse femeia, ştergîndu-se de sudoare, fără să-i pese de privirea bărbatului.

— De ce colţat ?! întrebă moale Paraschiv, apucînd şi el lingura într-un fel anumit, vrînd să spună că vrea să mănînce mai repede.

— Taci, mă, din gură, n-auzi ?! zise şi Nilă cu un glas şi mai moale decît al fratelui, aproape şoptit.

— Cine vă întrece ? răspunse Catrina. Aşază-te masă, ridică-te masă. Abia se mişcă, abia se aşază, cleaf-cleaf, parcă i-ai da să mănînce otravă.

— Pui, fa, mîncarea-aia o dată ?! zise Moromete liniştit, dar în glas cu fire de ameninţare.

Cele două fete tăceau. Niculaie se uita la tatăl său nemişcat, cu ochii pironiţi pe fruntea lui largă, descoperită de golul părului căzut de o parte şi de alta a creştetului. Catrina apucă o oală mare de pe vatră şi o trase lîngă ea. Fata cea mare, Tita, desprinse dintr-un cui de lîngă firidă o aţă subţire de bumbac şi tăie mămăliga în felii groase. Ilinca aşeză în mijlocul mesei o strachină largă şi adîncă, iar femeia o umplu numaidecît cu o ciorbă verde şi groasă de ierburi.

— Da' brînză nu e ? şopti Niculaie indignat, uitîndu-se la maică-sa.

— Du-te de-o ia din burta lui Duţulache ! răspunse mama.

— Da' ce ! Ce Duţulache ? Mie să-mi dai brînză, zise iar Niculaie, trîntind lingura pe masă.

— Parcă spuneai că să le mănînce lupii de oi, îngînă femeia mai moale, cu un glas acum nepăsător.

— Mănîncă, mă, acilea şi nu te mai miorlăi, puturosule ! Te găsi brînza ! Cînd e, te uiţi chiondărîş la ea, zise tatăl nepăsător şi el, înghiţind un dumicat mare.

Niculaie amuţi. Pieptul i se ridică şi coborî repede; buzele îi tremurară. Cîteva clipe se uită la maică-sa. Femeia mînca cu gîndurile în altă parte. Băiatul se uită atunci spre soră-sa Ilinca, dar fiecare mînca repede, însufleţit pe neaşteptate, tăcut şi parcă nemaisimţind pe cel de ală-

turi. Băiatul înghiți greu, se ridică de la masă și ieși afară. Aproape că nimeni nu-l luă în seamă.

— Dacă mănînci, mi-ești ca un frate, Niculaie, zise Achim batjocoritor, dacă nu mănînci, mi-ești ca doi.

— Să te ia naiba, izbucni băiatul hohotind și făcîndu-se nevăzut.

Pe fața femeii trecu o umbră de durere auzind plînsul de afară al copilului.

— De ce nu-l lași în pace, Ilie ? șopti ea, privindu-și bărbatul fără teamă. N-ajunge că îl trimeți ca vai de capul lui și rabdă de sete toată ziua, cu oile ? Îl mai faci și puturos. Voi vă duceți și munciți ca oamenii, vă mai odihniți, aveți apă, mîncați, și el, săracu, rabdă de sete toată ziua și aleargă după zăpăcita aia de Bisisică...

Moromete se sculă de la masă tăcut și ieși afară. După cîtva timp se auziră cîteva cuvinte înnăbușite și pe urmă tatăl se întoarse ținîndu-l pe băiat de mînă.

— Stai și mănîncă, nu te prosti, zise Moromete așezîndu-l la masă. Dă-i, fa, niște brînză, hai, el se duce cu oile, de !

— Nu mănînc brînză, scrîșni Niculaie, ștergîndu-și obrajii pătați de lacrimi.

— Mănîncă-mă pe mine atunci, răspunse omul.

Strachina de pe masă se golise între timp. Catrina se întoarse și apucă oala din spate.

— Nu-i arde lui de brînză, zise ea, turnînd în strachină. I-e necaz că o să rămînă repetent. I-e necaz și lui că anul trecut i-a luat a lui *percitoru* înainte, că tot așa, te-ai apucat să-l trimeți cu oile... Parcă mureai dacă-l lăsai barem o lună, acolo, să se ducă... i-e drag și lui..

— Ia mai lasă, zise Ilinca, uitîndu-se supărată spre maică-sa. Ne găsi școala !

— Taci, fa, din gură, proasto ! zise mama, ridicînd mîna amenințător spre fată.

— Fă ! Fă ! Fă, n-auzi ? mormăi Moromete. Pune, fa, mîncare și mai trage-te pe fălcile alea că te-or fi durînd de cînd vorbești ! Altă treabă n-avem noi acuma ! Ne apucăm să *studiem*. Mai bine vezi ce-o să faci, că mîine dimineață... dar ce zic eu : mîine dis-de-dimineață o să vie ăla să-ți ia țoalele din casă.

— De ce să-mi ia țoalele din casă ? întrebă femeia nevinovată.

— Așa ! Ca să se mire proștii, răspunse omul. Vezi că se umflă laptele...

Tita se întoarse și dădu la o parte de pe vatră o oală plină cu lapte. Catrina turnă iarăși ciorbă în strachina de pe masă, care între timp iar se golise.

— Ce faci, mă, că am vorbit iar cu Cătănoiu. Zice că săptămîna asta pleacă la București, zise Achim, uitîndu-se pe sub sprîncene la tatăl său.

— Ducă-se învîrtindu-se ! răspunse Moromete posomorîndu-se deodată.

Niculaie, care începuse să mănînce, lăsă lingura pe masă și se uită cu nesaț la fratele său vitreg.

Nepăsător, Achim continuă, făcînd o socoteală simplă :

— Avem douăzeci și patru de oi, toate cu lapte. Asta înseamnă două sute patruzeci de lei pe zi. Într-o săptămînă...

— *Înseamnă*, răspunse Moromete batjocoritor. Înseamnă prostia ta din cap.

— Mă, eu ți-am spus ! zise Achim cu dispreț parcă. La toamnă trebuie să plătim banca. Eu zic că trebuie să-mi spui o dată, dacă îmi dai sau nu-mi dai drumul !

Catrina care ascultase se amestecă și ea :

— Lasă-l, mă, să se ducă. Nu e vorba numai de bancă, dar sînt și ei băieți mari... N-au o treanță pe ei... Cu ce să-și cumpere ?

— Și ce băgați în voi dacă pleacă cu oile ? întrebă Moromete cu răutate.

— Cum ce băgăm ? Mai e o găină, mai e un miel !... Și pe urmă, peste o săptămînă, două, începe secerea, facem pîine... Am trăit noi și fără oi !

— Taci, mamă, din gură, zise Ilinca cu reproș. Să vii la deal și să muncești și să vezi pe urmă cum e fără lapte...

— Las-o, Ilinco, că au găsit-o găinile și mieii. E plină de găini și de miei, zise tatăl cu ironie.

Niculaie se întoarse spre soră-sa și-i arse o palmă peste cap, scrîșnind din dinți.

— Ce ai, mă, ești nebun ? țipă fata.

— Ce te-amesteci ?! răspunse Niculaie, sărind în sus de la masă, gata să fugă afară.

— Niculaie, dacă mă scol la tine, te dau cu capul de pereți pînă îți ies bolboșile ochilor, zise Moromete fulgerîndu-l cu privirea.

— Ce s-amestecă ea ? bolborosi băiatul arțăgos.

— Ce e, mă, îți pare bine că n-o să te mai duci cu oile ?! întrebă Tita cu răutate. Nu-ți fie frică, ai să mergi la deal să dea zece sudori din tine.

— Ce-aveți, fa, cu el ! se răsti mama furioasă. Nu puteți să vă vedeți de treabă ?

— Tu îi dai nas, zise Tita tot cu răutate.

— Vezi să nu-ți dau eu una peste nas, amenință mama.

— Mă, se vede că nu sînteți munciți, mă ! ! ! se prăbuși Moromete de uimire. Păi eu cînd veneam de la deal, adormeam cu dumicatul în gură ! Acu vă sparg oalele și străchinile astea în cap ! Nici la sfînta masă nu v-astîmpărați !

Niculaie; stai jos și bagă în tine și dacă mai sufli o vorbă te... te...

Toți lăsară ochii în jos și se făcu tăcere. Catrina schimbă strachina și turnă al doilea fel de mîncare, laptele fiert. Moromete luă două felii de mămăligă și le puse în strachina plină. În aceeași clipă, vreo șase linguri se îndreptară spre mijlocul mesei și începură să dumice mămăliga în strachină. Niculaie își strecurase și el lingura printre ceilalți și abia izbutea să apuce ceva și să ducă la gură. Strachina se goli numaidecît. Femeia o umplu iarăși. Într-un timp, Niculaie prinse lingura soră-si într-a lui și o izbi afară, scrîșnind, stropindu-i pe toți cu laptele fierbinte. În aceeași clipă, palma lui Moromete se ridică și căzu pe capul lui cu o greutate de fier, detunîndu-l. Băiatul încremeni cu ochii holbați, strînse din dinți și răsuflă greu. Deși stătea jos, se clătină și se lungi moale alături de masă.

— Scoal în sus ! zise Moromete încet, dar cu un glas îndesat.

Băiatul se ridică în palme și genunchi, rămase astfel o clipă, apoi se ridică în capul oaselor.

— Ia și mănîncă ! rosti cu același glas omul.

Niculaie se întoarse spre masă, aruncă spre soră-sa o privire care mocnea de ură și apucă lingura în mînă. În acest timp, însă, strachina se golise iarăși. Femeia turnă a treia oară, se uită spre Ilinca și lăsă oala în jos.

— Gata, ăsta e tot laptele, zise ea, deși nu-l răsturnase tot...

Pînă la sfîrșitul mesei, nimeni nu mai vorbi. Moromete își întinse picioarele și împinse masa mai încolo de lîngă el, frecîndu-și mîinile una de alta să se curețe de mămăligă. Femeia și fetele strîngeau oalele și străchinile.

— Să nu vii încoace, lovi-te-ar jigodia, că-ți sparg capul, zise Catrina, amenințînd cîinele care aștepta pe prispă să se răstoarne masa.

— Apă a băut ? rînji Paraschiv, încercînd să zîmbească, repetînd înțepătura tatălui.

— Mai și vorbești ! bombăni femeia cu necaz.

— Paraschive, după demîncare ce urmează ? întrebă Moromete.

— O țigare, răspunse Niculaie copilărește.

— Ce e, mă, ai înviat ? zise Ilinca rîzînd. Ai un cap ca de dovleac.

— Și tu, ca de... ca... Tîmpito ! se bîlbîi Niculaie.

— Tată, îl auzi ? se miorlăi fata, uitîndu-se spre tatăl ei, crezînd că are să-i mai dea o palmă lui Niculaie, dar omul parcă n-auzi, se căuta mereu în buzunarele flanelei.

— N-auzi, mă, să-mi dai o țigare, Paraschive, zise el, pregătindu-și o foiță de jurnal.

— De unde să-ți dau dacă n-am, mormăi Paraschiv ca un urs.

Moromete nu-l luă în seamă. Întinse foița spre fiu să-i pună tutun dar deodată lăsă hîrtia jos și șopti apăsat :

— Ia tăceți ! Sst ! Tăceți din gură !

Toți copiii se uitară la el fără să înțeleagă ce vrea.

— Ce este ? Ce s-a întîmplat ? îl întrebă femeia.

— Taci ! zise omul, așteptînd încordat.

Fiecare rămase la locul lui în tăcere. Paraschiv, Nilă și Achim stăteau nemișcați în cîte un colț al tindei. Femeia și fetele rămaseră și ele nemișcate, cu cîte o strachină sau o lingură în mînă, cu gura puțin deschisă a mirare și neînțelegere.

În tăcerea aceea se auzi deodată din depărtare un om care mergea pe drum și cînta.

Afară toate zgomotele se topiră numaidecît și peste sat se lăsă deodată o liniște mare. Cîntecul flăcăului clocotea nereținut, revărsîndu-se peste întinderea și adîncimea nopții.

Era iarnă și ningea-
Și Gheorghiță tot venea.
Azi e soare și e bine
Și Gheorghiță nu mai vine.

Cîntecul se apropia din ce în ce, dar cu o încetineală care înfiora. Moromete se ridică în picioare și ieși pe prispă. El se întoarse însă numaidecît îndărăt și se așeză iar pe pragul lui. Ceilalți ascultau toți fără să se miște, uitînd în aceste clipe de ei înșiși.

— Doamne sfinte, cum cîntă flăcăul ăsta ! murmură mama uimită. Birică e, nu așa Tito ? întrebă ea cînd afară cîntecul nu se mai auzi.

— Da, el e ! răspunse fata.

Morometții se dezmorțiră și reveniră iarăși la starea lor dinainte. Masa se terminase și acum ar fi trebuit să se culce, dar cei trei, Paraschiv, Nilă și Achim, care dormiseră înainte de masă, nu păreau că au de gînd să facă așa ceva.

V

Cînd se despărțise de Tita lui Moromete, lui Birică numai de cîntat nu-i ardea ; se grăbise să se ducă acasă, să stea la masă și să plece pe

urmă s-o cheme pe Polina la poartă. Se dusese acasă dar nu putuse să mănînce și plecase devreme, nu mai avusese răbdare să aștepte pînă după mîncarea oamenilor.

Birică avea douăzeci și patru de ani și era în vorbă cu Polina de prin iarnă. Nu știa ce să mai creadă despre ea. I se mai întîmplase o dată să țină la o fată și nici atunci nu înțelesese pentru ce la început fetei îi plăcuse și mai pe urmă, tot așa, nu mai vrusese să iasă la poartă. Acum însă era parcă mai rău, înțelegea și mai puțin. Intrase în vorbă cu Polina la un clic, la curățat de porumb, se juca inelușul. Polina nu ghicise că inelul e la Birică și cel care avea cureaua și conducea jocul îl întrebase :

„Cîte să-i dau, Birică ?"

„Cîte vrei !" răspunse Birică și asta însemna că trebuia doar să-i atingă palma, adică de formă.

Atunci văzuse un surîs de batjocură pe buzele fetei, parcă ar fi vrut să-i spună că n-are nici un rost s-o cruțe, fiindcă tot nu-i plăcea de el.

„Ba nu, dă-i una fierbinte ca focul", spusese atunci Birică.

Jocul continuase și Birică fusese scos să ghicească la cine e inelul. Greșise înadins, știa că inelul trebuie să fie la Polina.

„Cîte să-i dau, Polino ?" întrebase într-adevăr cel care conducea.

„Dă-i una moale ca lîna și una iute ca fulgerul", răspunsese Polina.

Pe cea iute ca fulgerul o primise drept în inimă și se înfiorase de bucurie. În seara aceea nu mai vorbise nimic cu ea, dar în seara următoare venise singur la poarta ei și fluierase. Știa că n-are să iasă, că trebuia să vină seri de-a rîndul la poarta ei pentru ca ea să aibă timp să se

gîndească, și abia după mai multe seri din acestea ea să iasă în sfîrșit și să-i spună — să-i dea de înțeles — că s-a gîndit la el și îi place, sau s-a gîndit și n-o lasă maică-sa. Dar ce ciudat lucru, ea ieșise chiar în prima seară — a doua seară de cînd intrase în vorbă cu ea — și nu suflase nici un cuvînt nici despre maică-sa, nici despre cineva de-ai ei și nici măcar cuvintele obișnuite : „Mă duc, ne vede cineva." Se apropiase de el dintr-o dată, foarte hotărîtă, zăpăcindu-l prin nepăsarea ei față de primejdiile care o pîndeau, primejdii adevărate și cunoscute de toate fetele și de care ea parcă nici nu vroia să știe.

Înțelesese mai tîrziu că ea ținea la el mai demult, nu vroia să spună de cînd, era limpede că nu din seara aceea cu inelușul, ci mult mai dinainte. Faptul că o fată ca Polina ținea la el — el care plăcea fetelor doar cînd cînta, mai mult nu ținea la el nici una fiindcă era flăcău cu mulți frați și nu-i venea decît un pogon de pămînt — îl făcuse mai pe urmă pe Birică să uite că e flăcău sărac și să se gîndească mai cu îndrăzneală la însurătoarea lui. Cînd îi dăduse apoi de înțeles Polinei că se gîndește să se ia cu ea, Polina se făcuse roșie și se uitase la el cu niște ochi ciudați, ca în seara aceea la clic : „Și dacă eu nu vreau, ce-ai să faci, Birică ?" întrebase ea. „De ce să nu vrei ?" „Mai știi ? Poate că nu mai țin la tine." El o apucase de mînă crezînd că glumește, dar ea îl lovise peste braț și se trăsese îndărăt. Păruse cu adevărat mînioasă pe el și Birică nu prea înțelesese.

Aducîndu-și aminte de această întîmplare uitată, Birică se opri în mijlocul drumului lovit parcă fără veste de înțelesul tîrziu și cumplit pe care aceste cuvinte ale ei îl adevereau. Vru să se

întoarcă din drum, dar continuă totuși să meargă spre casa Polinei și mergînd el uită că vroia să afle ceva de la ea ; nu mai vroia decît s-o vadă. Întîi de toate s-o vadă. Parcă îi uitase chipul și neputîndu-se grăbi decît la pas, deodată el începu să cînte. Gîndul că s-ar putea ca ea să nu iasă nici de astă dată — și atunci ar fi rămas singur cu dorința lui chinuitoare de a-i vedea chipul — se ascunsese undeva în adîncul inimii și cînta într-o ciudată uitare de sine.

În dreptul Moromeților glasul său se frînse tot așa cum începuse, pe neașteptate. Casa Polinei era la un pas. Birică se opri pe podișca lui Bălosu și fluieră.

Casa Polinei rămase liniștită. Birică mai așteptă puțin și fluieră din nou. De astă dată auzi ușa de la tindă deschizîndu-se. Gardul lui Bălosu era înalt și Birică n-o vedea pe fată. Dar nici nu se uita, fiindcă auzind-o că vine, hotărîse să nu dea bună seara și nici să înceapă el cel dintîi vorba. Portița scîrții ușor și cîteva clipe tăcerea nu fu tulburată de nimic. Birică ședea pe podișcă, jumătate întors și aștepta.

— Ce e, mă ? Ce fluieri aici ? Ce, e tîrla lui tac-tău ?

Birică se răsuci speriat. În poartă, în locul Polinei, îl recunoscu pe Bălosu.

— De ce să nu fluier ? bolborosi el cu un glas sumbru. Nu cumva crezi că te-am fluierat pe dumneata ?

După ce spuse aceste cuvinte, Birică vru să se îndepărteze.

— Pleacă în... mă-ti d-aici și să nu te mai prind că fluieri la poarta mea, că pun cîinii pe tine.

Birică se apropie cu băgare de seamă de tatăl Polinei și îi șopti :

— Nea Tudore, ia seama la vorbă că nu ți-am făcut nimic.

— Ce să iau seama la vorbă ? Ce cauți *tu* la fata mea ?

Și fără să mai dea alte lămuriri, îl și apucă pe flăcău de gulerul cămășii și îl îmbrînci. Birică se trase singur îndărăt, dar puse mîna pe stinghia stanoagei, gata s-o smulgă. Rămase însă nemișcat. În spatele lui Bălosu apăruse Victor, voiajorul, cu o măciucă în mînă.

Birică așteptă cîteva clipe șovăielnic, apoi se îndepărtă cu fruntea în pămînt.

Curînd însă se întoarse înapoi. Cei doi nu mai erau în poartă. Vru să fluiere, dar se răzgîndi și din nou se îndepărtă. De astă dată se opri în dreptul Moromeților. Veni lîngă gard și șopti prin întuneric :

— Bă Nilă-m' !

— Cee-m' ? Care ești ? șopti Nilă de pe prispă.

— Ia vin pîn-aici, zise iar glasul de lîngă garduri. Eu sînt ! Birică.

Intrigat, Moromete ieșise și el pe prispă.

— Tu ești, Birică ? întrebă el.

— Vreau să-i spun ceva lui Nilă, răspunse Birică.

Flăcăul intră în curte și se apropie prin întuneric de cei de pe prispă.

— Bună seara, zise el moale. Unde ești, Nilă ?

— Bună să-ți fie inima, Birică, răspunse Moromete.

— Dracu s-o ia de inimă, nea Ilie !... Dumnezeul mă-si !

— Ce s-a întîmplat, mă ? mormăi Paraschiv, rezemat în întuneric de stîlpul casei.

— Nilă, unde ești, mă ? întrebă Birică fără să răspundă. Hai, nu mergi, ce mai stai ? N-ai mîncat ?

— Hai, că merg acuma, răspunse Nilă, coborînd de pe prispă.

— Mai stai, Birică, zise Moromete, dîndu-se mai aproape. Ia spune, ce s-a întîmplat ?

Birică se așeză pe prispă și deodată izbucni :

— Nea Ilie, ce dracu vreai să se întîmple ? Știi și dumneata că la o fată mare și-un măgar zbiară ! Eram în vorbă cu asta a lui Bălosu.

— Măi, Birică, prost mai ești, zise Moromete în șoaptă, ca și cînd s-ar fi temut să nu-l audă vecinul. Nu mai găsești tu altă fată ? E satul plin. Și dacă nu-ți ajunge aici, te mai duci și la Miroși și la Balaci, poți să iai satele la rînd pînă la Dunăre. D-aia te vaiți tu ? Îmi spuse și mie adineauri în drum alde tat-său că Polina și cu ăla sînt în vorbă de mult... Că e daravelă veche...

În acest timp, Birică se sculase de pe prispă și se tot mișca, ascultîndu-l pe Moromete.

— Minte ! strigă el deodată, cînd Moromete isprăvi.

Paraschiv, Nilă și Achim tresăriră la strigătul flăcăului. Birică porni repede de lîngă prispă și se opri lîngă gardul grădiniței din dreptul căruia se vedea casa și bătătura lui Tudor Bălosu.

— De ce minți, mă ? strigă Birică din întuneric spre Tudor Bălosu. De ce minți, mă ? spuse el din nou, ca și cînd ar fi știut că acela îl ascultă. Nea Tudore, să fiu al dracu... lasă ! Iar tu, Polino, să nu crezi tu că eu am să mai... că n-o să mai dau eu ochi cu tine !

Flăcăul plecă de lîngă gard și înjură încet ; el veni însă numaidecît îndărăt și de astă dată începu să strige fără teamă, ca și cînd ceea ce spusese înainte l-ar fi răscolit rău, făcîndu-l să-și piardă măsura :

— Ce e, mă, ce crezi tu, ai ? Că dacă mă gonești de la poartă... Da' ce, mă, crezi că te-am fluierat pe tine ? Asmuți cîinii pe mine, mă, ca pe-un țigan ? De ce să asmuți cîinele pe mine, nea Tudore, dacă ai o fată și fluieră cineva la ea, dumneata trebuie să asmuți cîinele ? Ce ți-am făcut eu dumitale ? Ți-am făcut eu ceva vreodată ? Păi de ce asmuți cîinele pe mine, nea Tudore, dacă de furat nu te-am furat, de făcut nu ți-am făcut nimic ? Atunci de ce să asmuți cîinele pe mine, nea Tudore ? De ce să asmuți cîinele pe mine, mă, tu-ți dumnezeul mă-ti, Bălosule ! Chiorule !

— Birică ! strigă Moromete, sărind de pe prispă.

— Birică, taci, mă, din gură, unde-ai băut ? murmură și Nilă apropiindu-se de flăcău.

Îl știau un flăcău cu măsură și erau nedumeriți de această ieșire. Socotiră că trebuie să-l țină de rău, dar Birică se smuci :

— Ia lasă-mă, nea Ilie ! strigă el, pornind iute spre poartă. Hai, Nilă, mergi sau nu mergi ? Ce crede el, că eu sînt prost ?

Spunînd cuvîntul *prost*, flăcăul țîșni deodată înapoi lîngă grădiniță și începu din nou să strige.

— Fă, Polino, uite ce e ! Dacă tu crezi că eu sînt prost, fii tu mai deșteaptă. Eu te las, fă, mărită-te ! Mărită-te cu șchiopul ăla și lasă-mă pe mine așa prost cum sînt eu. Și dacă dumneata, nea Tudore, ieși la mine și asmuți cîinele, păi lasă !...

Pe la casele vecinilor se vedeau pîlcuri de băieți și fete care ascultau în tăcere. Birică ieși în drum și-l strigă din nou pe Nilă, întrebîndu-l dacă merge sau nu. Nilă vru să-i răspundă, dar flăcăul ieșise la șosea și plecase.

— Asmute cîinele pe mine ! strigă el iar, oprindu-se în mijlocul șoselei ca și cînd cei care ascultau i-ar fi cerut socoteală. Am venit și eu la poarta lui ca un flăcău și el sare la mine, parcă aș fi venit să-i sparg casa... Lasă, Bălosule ! Lasă că vedem noi cu cine se mărită Polina ! încheie el amenințător și de astă dată se îndepărtă de tot de casa fetei.

VI

Tot timpul acesta, de dincolo, din curtea lui Tudor Bălosu nu se auzise nimic, ca și cînd casa ar fi fost pustie. Paraschiv, Nilă și Achim, împreună cu tatăl lor ieșiseră cîteșipatru în poartă. Mai pe urmă, se apropiaseră și cele două fete și Niculaie în urmă. Cînd Birică o luă încet spre șosea, Nilă se dezlipi de lîngă poartă, unde stătea rezemat, și porni alene în urma lui. Moromete îl petrecu o vreme cu privirea pînă se îndepărtă cîțiva pași de șanțul șoselei, apoi îl strigă deodată, ca și cînd pînă atunci ar fi stat la îndoială, gîndindu-se la ceva.

— Nilă, unde te duci ?

— Mă duc cu ăsta, răspunse Nilă, oprindu-se.

— Nu te mai duce, zise Moromete încet. Ia vin încoace. Nilă se întoarse nedumerit și se opri lîngă podișcă.

— Nu te mai duce, spuse din nou omul. Iart-o în seara asta că nu moare ! Nu ți-o fură nimeni.

Paraschiv și Achim se uitau intrigați la tatăl lor. Nu-i oprise pe nici unul, în nici o seară, să plece de acasă. Se îndepărtară alene de lîngă poartă, pornind spre un grup de fete și băieți de alături.

unde cineva cînta din fluier, iar ceilalți jucau.

— Nilă, vin încoace cînd îți spun, zise Moromete din nou, după ce Paraschiv și Achim se îndepărtaseră.

Omul intră în curte și porni spre grădină, iar feciorul îl ascultă. Cînd ajunseră în fundul grădinii, Moromete se opri lîngă un dud și se așeză pe o buturugă de soc, făcîndu-i semn flăcăului să se așeze alături :

— Nilă, zise Moromete cu un glas moale pe care fiul nu îl cunoștea. Tu ce zici, mă, să se ducă ăla cu oile la București ?

Auzind întrebarea tatălui rămase într-o tăcere încărcată de zăpăceală și de uimire. După felul cum ținea capul în jos se vedea că nu e obișnuit să-ți pună acest cap, la întrebări așa de grele, parcă îi trăgea capul în jos de greu ce era întrebarea tatălui. Moromete continuă :

— Eu i-aș da drumul, dar vezi și tu că dacă n-am avea bruma aia de lapte de la oi, ce-am mînca ? Nu poți să dai la sapă și la secere și să n-ai de mîncare decît știr și ștevie. Dar ce facem la toamnă cu împrumutul de la bancă ? Și te pomenești mîine-poimîine că mai vine și Albei cu fonciirea ! Tu auzi, mă ? întrebă Moromete cu un glas neliniștit de tăcerea fiului.

Nilă tuși, mișcîndu-se pe buturugă.

— De, mă, zise el încet. Ai auzit ce zicea mama : (Moromete tresări cînd îl auzi vorbind astfel) ar fi bine să se ducă... Dacă face ceva, ne mai cumpărăm și noi... mai păstrăm grîul... nu mai facem ca anul trecut, să rămînem toată iarna fără pîine...

— Măi, Nilă, îngînă Moromete cu același glas moale pe care copiii nu prea i-l cunoșteau, ce mîncăm, mă, te întreb ? Se duce el cu oile la București, asta nu e greu, dar ce mîncăm ?

— Mai sînt oameni care n-au oi și trăiesc, muncesc. Ce să facem ?!

Cuvintele *ce să facem,* flăcăul le spusese nu ca un răspuns, ci ca o hotărîre. Glasul i se schimbase, suna mai încrezător, ca al unui om de nădejde pe care te poți bizui.

— Bine, Nilă ! Te-am întrebat ca să nu ziceți că așa și pe dincolo, îngînă Moromete, ridicîndu-se de pe buturugă. Văz că Paraschiv ăsta, degeaba a făcut armata. Nu se însoară, nu se gîndește la nimic... Îl întreb într-o zi : „Ce facem, Paraschive ? Vine ăla cu fonciirea, n-am plătit-o de doi ani de zile." „Ce să facem, răspunde el cu botul ăla al lui ca de zăvod, păi de ce n-ai plătit-o pînă acuma ?" „Păi ai uitat că am cumpărat noatinile alea ?" „Ei și dacă le-ai cumpărat, ce-ai făcut, zice, acu vinde-le la loc și plătește fonciirea." „Dar tu ce faci, n-ai de gînd să te însori ? Alții ca tine sînt la casele lor, ca oamenii, cu copii, cu vita lor în bătătură." „Cu cine să mă însor ?" zice. „Cum cu cine să te însori ? Se prăpădiră fetele pe lumea asta și nu găsiși cu cine să te însori ?" „Dă-le-n *iacacine* de fete !" zice. Așa că, treaba voastră ! Faceți cum știți, dar să nu mai aud pe urmă că ziceți că eu v-am oprit.

Moromete vorbise încet și rar, cu fruntea aplecată în jos, se ridicase în picioare și frămînta o foiță de jurnal în palmă. Nilă se ridică și el de pe buturugă.

— Nu știu dacă tu te-ai gîndit pînă acum, reîncepu Moromete. Anul trecut am făcut căruța și d-aia am rămas cu fonciirea neplătită... Acuma, ăsta vrea să se ducă la București cu oile. Bine, să se ducă, să-l vedem ce face. Eu nu zic să facă două mii de lei pe lună. Două mii de lei, nu e glumă. Sînt patruzeci de duble de grîu. Asta nu

se poate, murmură Moromete speriat parcă. Ascultă, Nilă. Pînă în toamnă sînt trei luni de zile. Dacă el vine la toamnă și-mi întinde șase mii de lei în mînă, și nu douăzeci, cum se laudă el, păi atunci mai dau și vreo două căruțe de grîu și am scăpat anul ăsta și de bancă și de fonciire. Păi crezi că vine el de la București cu șase mii de lei, Nilă ? Crezi că vine, mă ?

— Șase mii de lei ? Adică două mii de lei pe lună ? se gîndi Nilă. Păi de ce să nu vie ?

— Păi vine ?! zise Moromete, începînd să scapere dintr-un amnar. Aduce el șase mii de lei ? Că atunci n-ar mai zice nimeni nimic. Am răbda vara asta, am plăti banca și ne-ar rămîne nouă aproape tot grîul. La anu vedem noi pe urmă ce-om face. Da' vine ? Aduce el șase mii de lei ?

— Eu zic că aduce, răspunse Nilă convins. El se lăuda de trei ori pe-atît !

— Poate să aducă și de cinci ori atît, asta nu mă privește pe mine, zise Moromete. N-are decît să vă rămînă vouă, să vă îmbrăcați și să faceți ce vreți cu ei. Mie să-mi dea șase mii de lei. Păi aduce el, de ! Vine el cu șase mii de lei ?

Ajunseră la poarta grădinii și Moromete o deschise încet. Nilă trecu în curte alături de tatăl său, gîndindu-se dacă acuma are să poată pleca prin sat.

— Și nici șase, îngînă Moromete după un timp cam îndelungat de tăcere. Patru mii de lei, mă ! exclamă el ca și cînd s-ar fi tocmit cu cineva. Hai, lasă ! Ai cîștigat, oile sînt sănătoase !... Mie dă-mi patru mii... Păi îmi dă el patru mii de lei ?...

— Aduce, mă ! Lasă-l încolo ! Dacă nici patru mii de lei n-aduce, atunci...

Moromete se așeză pe prispă și rămase tăcut.

VII

După plecarea lui Birică și a lui Paraschiv și Achim, Tita și Ilinca mai stătuseră puțin în drum apoi se culcaseră ostenite. Catrina Moromete îl chemase pe Niculaie în tindă, vrînd să-i dea să mănînce laptele pe care i-l oprise.

— Nu mănînc, se strîmbase băiatul țifnos. Nu mi-e foame.

— Ia și mănîncă, ce vrei să ți-l torn în cap? zise mama supărată. Crezi că mi-e milă de tine? Dar mîine-poimîine iar te apuci să zaci de friguri și... să mai stau atunci și de tine, că nu sînt sătulă de cîte am în spinare...

Băiatul se așeză pe pragul unde stătea tatăl său și la început mîncă sclifosindu-se, dar apoi foamea i se deschise și la sfîrșit miorlăi:

— Mai e? Mai dă-mi!

— Niculaie, Niculaie! Se vede că bine-ți face tatăl că te plesnește, zise mama.

Niculaie o privi nevinovat și mama se înmuie. Băiatul o simți chiar că se căznește să nu rîdă.

— Hai, mamă, mai dă-mi! Zău mi-e foame!

— Na! făcu femeia, care între timp căutase prin oalele de pe poliță și scoase o bucată mică de brînză. Hai mai repede, bagă-n tine, că sînt moartă de osteneală.

După ce mîncă, Niculaie ieși pe prispă și se vîrî în așternut. Tocmai atunci tatăl și fratele intrau în curte pe poarta grădinii, vorbind între ei. Băiatul încremeni sub pătură cînd auzi ceea ce spunea tatăl său. Inima îi bătea ca un ciocan. Sări din așternut gîfîind și intră în tindă peste maică-sa, care se sperie cînd îl văzu cum arată.

— Mamă, am scăpat de oi, șopti el cu glas aprins.

— Ce-ți veni? zise ea supărată parcă. Cine ți-a spus?

— Tata! Uite-l afară, vorbește cu Nilă despre Achim, zice că să se ducă.

— Prostia ta, răspunse femeia necăjită parcă de bucuria băiatului. O să te duci colo, la deal, și-o să fie vai de pielea ta. Era mai bine cu oile... Fugi și te culcă, nu mai sta aci degeaba!

Niculaie ieși din tindă nițel bleojdit, dar cît ajunse afară, începu să sară în așternut ca o zvîrlugă. Moromete, care se așezase pe prispă, se pomeni deodată cu el în spinare. Omul se scutură supărat și încercă să-l dea la o parte, dar băiatul îl apucase de gît și se ținea de el ca scaiul.

— Dă-te, mă, la o parte, zăpăcitule! mormăi tatăl sicîit, vrînd să pară că n-are nici un chef. Se vede că nu vii colo la sapă; ai să vezi tu ce-ai să pățești! Dă-te la o parte, n-auzi?

Niculaie sări de pe prispă și se luă după cîine, dar nici Duțulache n-avea chef, pentru că se feri dinaintea lui și porni repede spre grădină cu capul în jos.

— Ilie, zise femeia închizînd ușa tindei și apropiindu-se de bărbat. Ea se așeză pe așternut oftînd și se întinse ruptă de oboseală. E bine că-i dai drumul să se ducă, zise ea gemînd. Așa fac copiii oamenilor și d-aia o duc bine. Numai să nu răbdăm noi p-aci degeaba...

Moromete nu răspunse nimic, începu să se dezbrace. Nilă se duse la celălalt capăt al prispei și se prefăcu că vrea să se culce, dar o luă încet spre poartă. Din drum, Paraschiv chemă:

— Băi Nilă-m'!

— Hai, bă, că viu acuma, răspunse Nilă din mers, supărat parcă.

Mama adormi numaidecît. Pe drum, glasul băieţilor şi fetelor slăbise. Numai cîteodată liniştea nopţii tremura de rîsul prea ascuţit al vreunei fete, ori clocotea de fluieratul prelung, ca o chemare îndepărtată, al vreunui băiat.

Niculaie dormea cu tatăl său, spate în spate. El se culcă puţin neliniştit de tăcerea tatălui şi ascultă multă vreme ţîrîitul ciudat al găinilor urcate pe crăcile celor cîţiva pruni din grădină. Aştepta ca taică-său să adoarmă şi să se bucure în voie că a scăpat de oi şi mai ales de Bisisica.

Cînd simţi mişcarea uşoară a spatelui tatălui său, se ridică într-un cot şi se rezemă de perete. Îi venea greu să creadă că peste cîteva zile n-are să se mai scoale cu noaptea-n cap, să scoată oile din obor şi să plece cu ele la izlaz. Să pornească spre matca satului şi să treacă prin apa gîrlei care totdeauna dimineaţa îi chinuia picioarele umflate, bobotite de bubele care îi zvîcneau să coacă. Dincolo de gîrlă erau nişte gropi mici, pline de cicoare cu floarea albastră ca cerul de primăvară. În fiecare dimineaţă, Niculaie uita de ele şi se împiedica în cotoarele lor verzi şi răsfirate, făcîndu-l să urle de durere. Într-o zi se înfuriase şi le făcuse ferfeniţă cu ciomagul. La fel se înfuriase deznădăjduit pe piatra de hotar din capul miriştii. Era o piatră colţuroasă, înfiptă adînc în pămînt şi învălită în ierburi, încît nu se vedea de loc. De nenumărate ori se izbise cu picioarele de ea şi căzuse leşinat alături.

Nu-i venea mai ales să creadă că are să scape de băieţii de pe izlaz care uneori îl chinuiau. Cei mari îl puneau să le vadă de oi, sau îl trimiteau cine ştie pe unde să fure tutun sau struguri de pe

locurile oamenilor. Cînd jucau bobic, îl ţineau numai în fund să prindă bobicul şi cînd îi venea rîndul, îl lăsau să dea numai o dată şi apoi îl trimiteau iar la fund... Dar ceea ce îl chinuia mai mult era faptul că cei mari îl sileau să se ia la luptă cu alţi copii chiar dacă n-avea nici un chef. Vrînd-nevrînd, învăţase să se lupte şi să se bată cu ciomagul.

Într-o zi, sta singur cu oile pe mirişte şi se pomenise cu o magaoaie peste el, o arătare înfricoşetoare, cu faţa boroşcoită cu smîrc şi cu dinţii rînjiţi. Era spre seară, ieşise din porumb şi venea spre el încet, ca într-un vis... Avea fustă roşie, zdrenţuită, şi în mînă un os alb de cal. De groază Niculaie apucase ciomagul cu amîndouă mîinile şi pocnise magaoaia drept în moalele capului. Magaoaia căzuse jos fără să se mai mişte, iar Niculaie, înspăimîntat, luase oile la goană şi începuse să fugă cu ele spre casă. A doua zi magaoaia a venit iar, dar cu încă doi inşi şi l-au bătut cu ciomegele pînă l-au lăsat în nesimţire pe mirişte. Oile au intrat în porumb şi au fost duse la oborul comunal, iar Niculaie a fost luat de fraţi în căruţă şi dus acasă, zob. A bolit o săptămînă şi s-a vindecat, dar după aceea l-au prins frigurile. Cînd s-a vindecat şi de friguri, s-a dus iar cu oile.

Puţin timp după aceea, într-o dimineaţă, se pomeni cu Achim pe mirişte, călare pe cai. Fratele îi spuse să lase oile şi să vie cu el. Au ieşit în izlaz, alături de care se afla o mirişte largă de vreo zece pogoane. Pe izlaz, un cîrd de zececincisprezece băieţi jucau bobicul. Unii erau de seama lui, alţii mai mari cu un an sau doi. Achim descălecă şi dădu drumul la cai apoi se apropie de băieţi.

— Bă, ce faceți voi aicea-m'? strigă el și se uită crunt peste ceata de băieți.

Cîțiva mai sfioși care stăteau jos pe flanele, se ridicaseră în picioare și se uitau cu teamă la Achim. Vreo cîțiva mai nepăsători, jucau bobicul fără să se sinchisească. Deodată Achim se repezi spre ei ca un uliu, trînti vreo cîțiva la pămînt și dădu cîteva picioare și palme în dreapta și în stînga.

— Ce, voi n-auziți? mîrîi Achim scrîșnind din dinți. Eu strig la voi și voi jucați bobicul... mama voastră!

— Nea Achim, să nu ne înjuri că chem pe tata de colea, zise unul colțos, fulgerîndu-l cu privirea.

Achim țîșni ca ars spre cel care vorbise, îl apucă de gît, dădu cu el de pămînt și sări cu picioarele pe el.

— ...Pă mă-ta și pe tat-tău! urlă el ca turbat. Du-te și cheamă pe tat-tău! Să-mi spuneți care ați fost ăia care l-ați bătut pe frate-meu, că dacă nu, vă belesc pe toți!

Achim n-avea atunci mai mult de șaptesprezece ani, dar pentru băieții de-acolo el părea mai fioros ca un om mare. Nici unul dintre băieți nu vorbi.

— Niculaie, strigă Achim, îi cunoști? Ia treci încoace.

— Nu-i cunosc, că aveau flanelele pe cap cînd au venit, răspunse Niculae.

— Aaaaa!!! făcu Achim, scuipînd în palme. Ia dă-ncoace biciul, Niculaie. Nu vreți să spuneți!... Stați că v-arăt eu acuma.

Achim apucă biciul și, fără să se gîndească nici o clipă, se repezi la unul și-l plesni peste spinare. Cel lovit urlă și apucă biciul în mînă.

— Nea Achime, nu știu, eu sînt de pe Delavale, nu mai da.

Achim se repezi la altul și mai furios.

— Și tu ești de pe Delavale? Pînă-n seară am să vă bat!

— Spuneți, mă, ce, să mănînc eu bătaie pentru ei? se auzi un glas speriat.

— Aaaa!!! Tu știi? Spune numaidecît că-ți roz beregata! răcni Achim iar, repezindu-se spre cel care vorbise.

Băiatul se feri, se uită în jur și deodată vorbi pe nerăsuflate.

— Nea Achime, nu da! Al lui Voicu Cîinaru și cu al lui Burtică l-au bătut.

Achim se întoarse spre Niculaie, își aruncă pălăria de pămînt și îl asmuți ca și cînd ar fi fost cîine:

— Ai auzit? Pune mîna pe ei!

Niculaie, slăbit de friguri, galben la față, nu se mișcă.

— Pune, mă, mîna pe ei, n-auzi? strigă Achim scos din sărite.

Niculaie nu se mișca.

— Al lui Cîinaru și Burtică! strigă atunci Achim pe cei care îl bătuseră pe Niculaie. Achim avea un glas ciudat, ascunzînd ceva tainic și cumplit și Niculaie se speriase mai rău de acest glas al fratelui său decît de loviturile magaoaielor, atunci pe miriște, cînd fusese bătut. Veniți încoace al lui Cîinaru și Burtică. Veniți încoace că nu vă fac nimic, mai spuse Achim.

Cei doi se apropiară și unul din ei își scoase pearca lui de pălărie găurită în fund de bobic și zise:

— Nea Achime, uite, vezi, mi-a spart capul! Zău, nea Achime, că mi-a spart capul! Am dat și eu, a dat și el.

— Taci din gură urîtule, răspunse Achim care începuse să se înveselească. Îl vedeți? E frate-meu. Eu nu țin la el, chiar dacă mi-e frate. Tu, ăsta, cu capul spart, repede-te la el și dă cu el în pămînt.

Niculaie se uitase la fratele său și se făcuse și mai galben. Achim nu se sinchisea.

— N-auzi, mă, ăsta cu capul spart? se răsti Achim spre băiatul cu capul spart.

— Nea Achime, zău, ne-am bătut în parte, se rugară iar cei doi băieți.

— Nea Achime, lasă-i, nea Achime! săriră și ceilalți.

Ochii lui Achim sticliră. Îl apucă pe cel cu pălăria găurită și-l izbi de pămînt.

— N-auzi ce-ți spun? Repede-te la el că te omor... pe mă-ta de urît!...

Băiatul se sculă de jos furios și, nemaiștiind ce să facă, se repezi la Niculaie. Niculaie nu se mișcă din loc. Înaintea lui, cel cu pălărie găurită se opri ca țintuit de privirea mare, nemișcată, a celui asupra căruia era asmuțit. Își întoarse capul spre Achim, dar tot atunci acesta urlă la el:

— Repede-te în el... pe mă-ta de urît!

Băiatul se repezi în Niculaie și îl apucă de gît. Niculaie se înțepeni și rămase mai departe nemișcat.

— Dă cu el în pămînt! strigă Achim, apropiindu-se cu biciul în mînă.

Băiatul își încîrligă un picior peste amîndouă ale lui Niculaie și îl trînti la pămînt. Apoi, speriat, cu privirea rătăcită, plin de groază, se ridică de pe el și rămase nemișcat, uitîndu-se la Niculaie

care, galben la față, nu-l slăbea din ochi pe fratele său. Cîtva timp, toți rămaseră nemișcați și tăcuți. În clipa următoare, Niculaie sări în sus ca mușcat de un șarpe. Se repezi spre cel care îl trîntise și îl apucă de gît. Luat pe neașteptate, celălalt băiat rămase cu ochii holbați și scoase limba afară, horcăind. Chipul i se învinețise ca un ficat, se făcuse apoi pămîntiu. Niculaie strîngea ca un nebun și-l împingea de-a-ndaratelea. Cel strîns de gît se împiedică de ceva și căzu. Niculaie îi dădu drumul și se întoarse spre celălalt. Văzîndu-l că vine, băiatul o luă la fugă peste cîmp.

Achim se repezi însă numaidecît și în cîțiva pași îl apucă de ceafă.

— Stai, pe mă-ta, fricosule. Mă vezi tu că-i țiu parte? Bate-te cu el... Ați venit amîndoi și v-ați pus și l-ați omorît cu ciomegele. Erați doi, mama voastră... Stai aici!

Niculaie se repezi spre el cu un ciomag și vru să-l izbească în cap, dar băiatul feri și puse și el mîna pe un ciomag.

— Nea Achime, strigă el, arătîndu-l pe Niculaie. Îi sparg capul; spune-i să nu s-apuce de mine!

— Niculaie, scrîșni Achim, auzi ce spune?

Niculaie azvîrli pe neașteptate ciomagul și se repezi spre celălalt cu o iuțeală neașteptată. Luat tot fără veste, băiatul se clătină și căzu. Atunci Niculaie sări în sus cu aceeași iuțeală, puse mîna pe un ciomag și începu să-l lovească pe cel de jos cu toată puterea. Băiatul urla, încerca să se ridice, dar cîte o lovitură de ciomag îl culca iar la loc.

— Ajunge, Niculaie, stai! zise Achim, apropiindu-se. Spune-i să-și ceară iertare.

— Cere-ţi iertare, bolborosi Niculaie, izbindu-l încă. Cere-ţi iertare !

Gîndindu-se că acum are să scape de toate, Niculaie gemu în aşternut şi se uită cu dragoste la spinarea tatălui său care se mişca şi răsufla în somn.

„O să mă rog de el să nu mă ia la sapă şi o să mă lase, gîndi Niculaie suspinînd. La secere o să mă duc, dar să nu mă ia la sapă pînă nu-mi trec bubele şi să pot să mă duc şi eu la şcoală".

— Ce faci, mă, tu n-ai de gînd s-adormi ? spuse Moromete deodată, cu un glas atît de treaz că băiatul se înfioară.

— Ba dorm, răspunse el uimit că tatăl său putuse să stea aşa de liniştit atît de multă vreme.

— Cum dormi ! întrebă Moromete aspru. Să mergi colo la sapă şi să dai şi o să te mai văz eu atunci că beleşti ochii în loc să dormi.

Niculaie se lăsă pe căpătîi şi gemu. Apoi rămase nemişcat. Pe drum se auzea din ce în ce mai rar cîte un flăcău care se întorcea acasă fluierînd. De undeva răzbătu un ţipăt uşor, subţire, de fată sau de femeie tînără, înecat de întunericul nopţii. Prin vîrfurile salcîmilor bîzîiau ţînţarii. Moromete se ridică din aşternut şi se întoarse pe neaşteptate spre Niculaie. Băiatul închise ochii, speriat.

— Nu dormi, mă, o dată ? zise el apăsat, cu un glas tulbure.

Niculaie nu răspunse. Omul nu se mişcă. Băiatul îl simţea încă întors spre el şi inima îi ticăia. Moromete se trînti iar pe căpătîi şi peste cîteva clipe Niculaie îi simţi spinarea ridicîndu-se şi răsuflînd încet. „A adormit", gîndi el după o vreme. dar ca şi cînd omul l-ar fi auzit gîndind, se ridică iarăşi într-un cot şi se întoarse spre fiu.

— Mă, da tu n-ai de gînd să dormi o dată ? îngînă el răguşit şi furios.

Niculaie răsuflă uşor, ca în somn, fără să-i răspundă.

Din nou omul se trînti pe căpătîi, dar Niculaie aşteptă multă vreme fără ca să-i mai simtă spinarea mişcîndu-se. „Nu poate să doarmă. Te pomeneşti că se răzgîndeşte şi nu-i mai dă drumul lui Achim", gîndi Niculaie iarăşi. După un timp se linişti însă. „Cine ştie la ce se gîndeşte, îşi spuse el. O să vedem mîine dimineaţă."

Moromete se ridică a treia oară, dar acum nu se mai întoarse spre băiat. Niculaie îl auzi scotocind multă vreme sub căpătîi, auzi un zgomot de hîrtie ruptă, pe urmă amnarul izbind în piatră. După aceea nu se mai auzi nimic. Niculaie aşteptă o vreme cu ochii închişi, apoi îşi mişcă pleoapele. Tatăl stătea pe marginea prispei cu spatele îndoit şi fuma. Băiatul închise ochii şi se hotărî să adoarmă. Aşteptă somnul timp îndelungat şi cînd adormi, Moromete mai stătea încă pe marginea prispei, cu spatele îndoit şi fuma.

VIII

În acest timp Paraschiv şi Achim aşteptaseră în drum. Erau atît de intrigaţi de convorbirea tatălui lor cu Nilă, încît nu avură răbdare pînă a doua zi ; renunţară să se mai ducă la fetele la care umblau şi îl aşteptară pe Nilă să afle despre ce e vorba.

— Ce-aţi vorbit, mă, ce ţi-a spus ? întrebă Paraschiv în şoaptă cînd Nilă ieşi la ei.

— Ce să-mi spuie, că să se ducă ăsta cu oile la București, răspunse Nilă pe scurt, cu un glas moale, parcă vinovat.

— Nilă, șopti Paraschiv gros, i-ai spus ceva? Sîntem frați, dar să știi că eu...

Nilă lăsă fruntea în jos și bombăni furios:

— Ce bă, ești nebun? Cum o să-i spui?

— Hai mai încolo, să nu ne-audă, zise Achim. Hai la ga Maria să vorbim acolo, că tot nu mai avem timp să ne ducem pe la fete.

Paraschiv și Nilă șovăiră. Era cam tîrziu.

— Dar hai mai repede, să nu se culce ga Maria.

Porniră cîteșitrei alene. Nilă tăcea și după mers parcă n-avea nici un chef. Cotiră pe niște ulițe și se opriră în fața unei curți mici, fără garduri. În fund se vedea o căsuță învălită cu paie, un bordei asemănător cu un coteț mai mare de păsări. La un ochi de geam pîlpîia o lampă chioară.

Bordeiul acesta unde vroiau să intre era al tușii lor, Maria Moromete, sora mai mare a tatălui lor. Tușa era o femeie de vreo cincizeci de ani și nu avea nici copii, nici bărbat. Ca să scape de ea, Moromete îi cumpărase undeva un loc de casă și îi făcuse acest bordei.

Maria Moromete îl învinuia pe fratele ei că nu s-a putut mărita și-și face un rost. Spunea că n-a ajutat-o, că i-a furat pămîntul din spatele casei, că la împărțitul celor trei pogoane moștenite, Moromete a ales pămîntul cel mai bun pe care se putea pune vie și că a gonit-o din casa părintească ca un hoț. De fapt ea ar fi vrut ca fratele ei să nu se mai fi însurat a doua oară, s-o fi ținut pe ea în casă, să-i crească ea pe cei trei, Paraschiv, Nilă și Achim și să fi trăit așa liniștit pînă la bătrînețe. Încît după ce fratele se însură a doua oară și îi cumpără și-i făcu acest bordei,

Maria Moromete se înfurie și începu să ceară dreptul ei de moștenire asupra casei părintești și mai ales asupra locului din spatele casei. Fiindcă pe jumătate din acel loc se afla casa părintească și gospodăria și pentru că trecuseră aproape cincisprezece ani fără ca gospodăria să fie împărțită, moștenirea în cazul casei și locului trecea de drept celui care o folosea. Maria Moromete nu știuse și nici acum nu știa acest lucru. Nici Moromete nu știa și chiar dacă ar fi știut tot n-ar fi avut ce face cu el.

Maria Moromete trăia cu o nădejde a ei veche; să dea acel loc lui Paraschiv sau Nilă, care o fi mai vrednic, și acela să facă o casă unde s-o aducă și pe ea, să aibă grijă de ea cînd n-are să mai poată munci. Paraschiv îi spusese că în curînd are să se însoare, să-și facă acolo casă și s-o aducă să trăiască și ea pe lîngă el. De fapt, măritișul ei nefericit din tinerețe o înrăise; făcuse un copil care îi murise după doi ani de trai rău și după moartea copilului bărbatul o alungase.

Trăia acum singură în bordeiul ei și n-o ducea prea rău, la treierat își băga grîul în mașină o dată cu al lui Moromete, iar la secere la fel, veneau cei trei nepoți, Paraschiv, Nilă și Achim și o ajutau. În schimb, ea le făcea flanele și ciorapi.

În sat i se spunea Guica și avea nume rău; se temeau de ea pentru că cunoștea păcatele tuturor și avea limba ascuțită. Toată ziua lucra la ciorapi, așezată pe un scăunel în fața bordeiului și oprea trecătorii de pe drum pe care îi întreba fel de fel de nimicuri. Unii ocoleau drumul, dădeau prin altă parte.

Iată cum se întîmpla cînd cineva trecea prin fața curții ei. Maria Moromete oprea trecătorul strigîndu-l cu un glas tainic:

„Ei, cutare, ia stai nițel."

Intrigat, omul se oprea. Maria Moromete se ridica de pe scăunel și venea în drum. Se apropia în tăcere, misterios. Apoi întreba în șoaptă :

„Unde te duci ?"

Mirat, omul spunea unde se duce.

„Ce cauți acolo ?" întreba femeia mai departe. Încă nedumerit, trecătorul răspundea și spunea pentru ce se duce, ce treabă are acolo de făcut. Maria Moromete spunea atunci despre omul acela unde se ducea trecătorul, că a auzit că acesta vrea să facă cutare lucru.

„Așa o fi ?" întreba ea cu privirea aprinsă de curiozitate.

Trecătorul răspundea că se poate, așa o fi.

„Păi atunci frate-său ce-o să zică ?" întreba femeia mai departe.

„Dracul să-i ia, ga Mario, de unde să știu eu ce-o să zică frate-său ? !" răspundea trecătorul.

„Nu se poate, spunea femeia cu glasul ei ascuțit. E dreptul lui."

„O fi, ga Mario, ce m-amestec eu în daravelile lor !" ridica trecătorul din umeri, grăbindu-se să se îndepărteze.

„Ei, nu-i așa !" răspundea femeia indignată și se întorcea pe scăunelul ei, bestecăind la ciorap.

După o vreme trecea o muiere. Maria Moromete se ridica și o oprea :

„Cutăriță, unde te duci ? Ia stai nițel !" Se apropia și îi spunea : „Auzi ce vrea să facă alde cutare ! Mă întîlnii adineauri cu cutare — și spunea numele celui pe care îl oprise mai înainte — se ducea pe la el și mi-a spus și mie. Tu ce zici ? Ăla o să vrea ? O să-l lase ?"

Răspîndea deci știrea pe socoteala celui dinainte și acest lucru turbura deseori apele, învrăjbind chiar și pe cei mai pașnici.

Maria Moromete oprea chiar și pe copiii foarte mici. „Ce-ați mîncat aseară ?" întreba ea în șoaptă, punîndu-le în mînă o jumătate de măr stricat sau cîteva semințe de floarea-soarelui.

Porecla de Guica i-o dăduse un mocan. Mocanii veneau toamna la cîmpie să schimbe fructele lor pe porumb și grîu. Maria Moromete oprea fiecare căruță care trecea prin dreptul bordeiului ei. Se apropia de coviltirul mocanului, se uita în căruța lui, îi răscolea sacii cu mere și cu nuci, lua cîteva în care își înfigea dinții și abia la urmă întreba cum le dă. Omul spunea cum, iar femeia îi întorcea spatele, mîncînd din fructele luate, spunînd că nu sînt bune, sînt acre și viermănoase. În acest fel nu numai că se sătura mîncînd, dar chiar strîngea cîte un săculeț. Se vede însă că într-o toamnă, un mocan a ținut-o minte și cînd a ajuns în dreptul ei n-a mai vrut să oprească.

„Stai, mă ! n-auzi că vreau să iau niște mere ?" a strigat femeia de pe scăunelul ei.

Mocanul a oprit și s-a așezat în dreptul coviltirului să n-o lase să se urce.

„Ai mere bune ?" a întrebat ea vrînd să-l dea la o parte.

„Da, mere frumoase, adu porumbul și-ți dau."

„Ia să văd !" a spus femeia încercînd zadarnic să-l dea la o parte.

„Adu întîi porumbul", a spus mocanul liniștit.

„Ia să văd, mă, stai să văd și eu ce mere ai !" a spus Maria cu un glas înțepat și cam tare.

„Nu țipa, leică, de ce țipi ? ! Adu porumbul și atunci te uiți !" i-a răspuns mocanul fără să se dea la o parte.

„Du-te naibii cu merele tale! a zis atunci femeia îndepărtîndu-se de om. Parcă n-am mai văzut mere! Uită-te al naibii! Pe ce să-i dau eu porumbul meu, mocanului! Parcă fără merele voastre viermănoase nu trăiesc!"

„Nu țipa, leică, de ce țipi așa?" a spus mocanul uitîndu-se în urma ei uimit.

„Du-te naibii, mă, ce dacă țip? Țip în curtea mea, în satul meu, mocane!"

„Leică, nu mai guici așa, că nu ți-am spart casa, a spus iar mocanul cu vocea lui moale de muntean. Ce guici așa, leică?! Vai, vai! Cum mai guică! Ca o purcea!" a mai adăugat mocanul nedumerit și vorba a fost prinsă de vecini. Maria Moromete se înfuria rău cînd i se spunea Guica.

Cei trei nepoți intrară în curtea mătușii și Paraschiv ciocăni în ochiul de geam.

— Ga Mario, deschide!

Maria Moromete deschise ușa și cei trei se aplecară pe rînd să nu se lovească de pragul de sus. Paraschiv abia intră în bordei:

— Ga Mario, exclamă el, gata, îi dă drumul lui Achim cu oile la București! Începe răfuiala!

Și rîse hurducat, plesnindu-și palmele una de alta, apoi frecîndu-le repede în semn de mare bucurie nestăpînită. Maria Moromete se înfipse în ochii lui și întrebă încet, ascuțit, abia ținîndu-și răsuflarea:

— Ce vorbești, mă? Îi dă drumul? Zău? Cum a fost? Ce-a zis?

— Nu-mi venea să cred, răspunse Paraschiv uitîndu-se spre pat, vrînd să se așeze, dar mătușa îl preveni:

— Stai naibii jos pe pămînt, că se rupe patul cu tine... Apoi reluă întrebările. Zău, mă? Ia spuneți! Ce zicea, ce zicea?!!

— Avem douăzeci și patru de oi cu lapte, asta înseamnă două sute patruzeci de lei pe zi, zise Paraschiv miorlăit, încercînd să imite glasul fățarnic al fratelui său mai mic; așa le tot spunea ăsta la masă.

— Și el ce zicea?! Ce zicea?! întrebă Guica cu glas înecat de curiozitate și plăcere. Alea ce zicea, puturoasele-alea? Mă-sa, mă-sa ce zicea?

Achim răspunse căutînd să-și potrivească glasul și să-l facă asemănător cu al mamei vitrege, adică: cinstit și înțelegător așa cum îi răspunsese tatălui lor la masă:

— Lasă-l, mă, să se ducă. Nu e vorba numai de bancă, dar sînt și ei băieți mari...

Paraschiv izbucni în hohote groase. Mătușa nu rîse, însă chipul ei zbîrcit și negru și gura cu buzele supte înăuntru se frămîntară cu plăcere. Nilă zîmbi stingherit, parcă rușinat. El spuse:

— Hai, bă, ce rîdeți așa?

— Pe urmă l-a luat pe ăsta în grădină și nu știu ce i-a spus. Ce ți-a spus, Nilă? întrebă Achim.

— Ce mai întrebi, nu-ți spusei o dată? bombăni Nilă.

— Zău, mă? Te-a luat în grădină? Și ce ți-a spus? întrebă Guica ca și cînd n-ar fi auzit bombăneala lui Nilă. Ce ți-a spus, Nilă? Spune, mă, dă-te naibii, că cine știe ce ți-o fi spus și tu n-ai înțeles. Hai spune!

Nilă tăcea cu fruntea în pămînt. Faptul că se lăsa greu, pînă la urmă le strică cheful celor doi frați și îl întrebară dacă da sau nu, îi dă drumul lui Achim să se ducă?

— Nu vă spusei, bă, că îi dă ? Ce tot întrebați atîta ? Numai să aducă bani ! adăugă Nilă cinstit. Să aducă la toamnă patru mii de lei.

Paraschiv rîse iar, răgușit, și îi dădu lui Nilă un pumn în spinare.

— Auzi, ga Mario ? se adresă el mătușii, fără să-l mai ia în seamă pe Nilă. Să vezi ce gogoși le turna Achim alaltăieri la sapă.

— Ei, mă, ei ! Zău ! Ce gogoși-ce gogoși ? întrebă mătușa abia stăpînindu-se.

— Douăzeci și patru de oi cu lapte, pă puțin douăzeci și patru de chile pe zi ! Asta face două sute de lei pe zi, ori treizeci de zile, face pă puțin șase mii de lei pe lună ! Ei ! două mii o să coste chiria locului de pășunat, iar patru mii rămîne cîștig.

— Bă, eu mă duc să mă culc ; mîine trebuie să merg la premilitară ! îl întrerupse Nilă sculîndu-se de jos.

— Stai Nilă, stai, mă prostule ! îl opri mătușa înțepată. Stai să vorbim. Și se adresă lui Paraschiv : Acum voi ce faceți, tu și cu Nilă ? Cînd plecați ? Trebuie să fugiți înainte de secere, să n-aibă cine să le secere grîul și nici cu ce să-l care. Să vedem ce-au să facă fără voi.

— Tu cînd pleci cu oile, Achime ? întrebă Paraschiv.

— Să vedem. Să vorbim cu al lui Cătănoiu.

— Eu zic că după vreo săptămînă în urma ta, luăm caii din grajd, încălecăm pe ei și fugim. Nu așa, mă, Nilă ?

— Bă, eu v-am mai spus : fugim, dar nu putem să furăm caii din grajd ; află lumea și ne facem de rîs, răspunse Nilă cu privirea în pămînt.

— Ie-te al naibii ! făcu mătușa indignată. Vezi să nu-ți dau cîteva, blegule ! Te-a îmbrobodit alde

tac-tău, să stai și să muncești pentru copiii lui, să-ți iasă sufletul ! E caii voștri, e averea voastră ! Dacă nu murea biata mă-ta, erați și voi în casa voastră, nu ca acum, că n-aveți loc de puturoasele alea.

Nilă tăcea. Paraschiv și Achim o aprobau pe mătușa lor din ochi. Maria Moromete continuă :

— Ați muncit de cînd erați mici și nu v-a luat niciodată o haină pe voi, cum e copiii oamenilor. Numai la alea le-a luat. Tita are *crepdeșin*, Ilinca iie de mătase, *aia* are scurteică de catifea... E plină chichița lăzii cu mahmudele și cu icușari ! Acolo e munca voastră, proștilor... Eu să fiu ca voi aș sparge lada într-o noapte și aș lua toate mahmudelele !

Paraschiv se uită la Nilă, care continua să stea cu fruntea în pămînt, și-i spuse răgușit, gros :

— Vezi, mă ? Auzi ce zice ga Maria ? Plăvane ! Ai sta și-ai munci pentru ei pînă ai cădea jos, dacă n-am fi noi să te învățăm.

Nilă tresări. Avea o frunte mare, lată, cu carne groasă peste ea. Își ridică fruntea lui lată din pămînt și răspunse cu un glas tulbure care nu protesta contra celor auzite, dar care era totuși indignat, fără să știe însă pentru ce :

— Mai taci, bă, din gură ! Ia mai taci dracului din gură ! Ce tot vorbești !...

Mătușa sări cu glasul ei ascuțit :

— Ce să tacă din gură ! Așa este ! Te superi că îți zice plăvan ? De cînd muncești și umbli desculț și dezbrăcat, pe degeaba ? ! Plăvane.

— Păi, bă, Nilă, ce-am vorbit noi pîn-acum ? Nu ne-am înțeles așa ? întrebă Achim cu reproș.

Nilă răspunse la fel de tulbure :

— Ne-am înțeles, bă, ne-am înțeles ! Vezi să nu-ți dau un pumn după ceafă.

Achim mormăi disprețuitor :

— Dai tu pumn după ceafă !

— Eu mă duc, mi-e somn, parcă gemu Nilă deodată nepăsător, și deschise ușa bordeiului.

— Du-te naibii ! îl petrecu mătușa din urmă. O să mai vezi tu de la mine loc de casă ! Proastă oi fi să ți-l dau !

Nilă ieși fără să răspundă iar mătușa se întoarse în bordei, să vorbească mai departe cu cei doi nepoți.

IX

Pe la miezul nopții începu să cadă o ploaie liniștită și bogată. Murmura pe acoperișuri și peste pămînt cu picături moi, ca de undelemn. Nu se auzi nici un tunet și nu se văzu nici o fulgerătură. Era însă întuneric beznă.

Fiindcă ploaia începuse pe nesimțite, cînd se înteți nimeni nu se trezi din somn, și cînd de pe streșini începură să curgă șiroaie, de-a lungul prispei, cei care dormeau la margine se împinseră doar mai spre perete, mormăind.

Spre revărsatul zorilor ploaia stătu și norii părăsiră cerul. Moromete se culcase și adormise tîrziu dar cînd ploaia se opri, se trezi și rămase iarăși nemișcat pe prispă. Nemișcarea lui trează o făcu pe Catrina să se deștepte la celălalt capăt al prispei.

— Ilie, ce e cu tine ? De ce nu te culci ? șopti ea.

Moromete nu răspunse, dar tuși liniștitor. Totuși Catrina nu-și văzu de somn. Se întîmpla ceva în familie !? Poate plecarea lui Achim la București, dar despre asta se vorbise de prin iarnă, se gîndiseră destul. În timpul mesei fusese pomenit numele agentului de urmărire care avea să vină mîine dimineață după *fonciire*. Dar și asta era poveste veche ; Albei venea în fiecare an și anul acesta nu avea nimic deosebit față de celălalt. Banca ? Dar banca venea taman la toamnă. Poate că toate aceste amenințări care se tîrau cu anii în urma lor, să se îngrămădească în acest an pe capul familiei ? Da. Dar nici asta nu se putea, fiindcă timpul era foarte răbdător și amenințările mari se sfărîmau în puzderie de amenințări mai mici pe care cu ajutorul timpului le duceau zilnic în spinare. Așa se întîmplase că timpul făcuse să rămînă în urmă una din cele mai cumplite amenințări de care își aduceau aminte și anume datoria făcută la bancă pentru plata loturilor primite la reforma agrară de după război. Mulți au vîndut loturile iar alții au rămas de tot fără pămînt și au căzut în mizerie. Ei au avut însă răbdare, au dus-o de la an la an pînă cînd într-o zi, statul văzînd că țăranii tot n-au cu ce plăti, n-a mai avut încotro și a trebuit să micșoreze datoriile. Încît banca se dovedise a fi ceva nu tocmai rău, drept care doi ani mai tîrziu se împrumutaseră din nou să cumpere vite în bătătură. N-aveau să poată plăti ? Se gîndiseră mult și mai mare nenorocire decît să piardă ceea ce nu cîștigaseră ce putea fi ? Era deci limpede că numai Moromete singur era pricina propriilor sale gînduri și Catrinei i se păru atît de ciudat acest lucru, încît se închină.

— Se vede că ai intrat în anul morții, șopti ea.

Și își lăsă capul pe căpătîi, pomenind că așa se întîmplă cînd omul uită de Dumnezeu, uită și

Dumnezeu de el și îl lasă singur în fața păcatelor.
— Pentru că, mai bolborosi ea cu fața în căpătîi, numai păcatele nu te lasă să dormi.

La aceste cuvinte din urmă, Moromete tuși cu înțeles și răspunse cu o veselie supărată :

— D-aia dormi tu buștean, lovi-te-ar moartea, că n-ai păcate !

Aruncă țigarea, se dădu jos de pe prispă și o luă încet spre grădină, fără să mai asculte răspunsul femeii.

Catrina era bisericoasă și de aceea pomenise de păcate. Cu zece ani în urmă născuse un copil mort care îi băgase spaima în suflet. Avusese visuri rele. Se auzea noaptea strigată în somn, înghesuită de porci cu rîturile mari în colțuri întunecate, sau locuind împreună cu țigani care îi spuneau lucruri murdare. Se îmbolnăvise, nu mai putuse suferi carnea de porc, iar cînd vedea țigani se pitea. Nu-și mai putuse găsi liniștea ; se certase cu toată lumea și se îngrozise simțind cum i se strecoară în inimă nepăsarea și sila față de bărbat și copii. Pînă într-o zi cînd povestise totul unei vecine din fundul grădinii :

„Eu știu ce e cu tine, e din copii ! spusese vecina, care tot așa, crescuse o mulțime de copii. Știi ce să faci tu ? Sîmbătă spre duminică, te scoli devreme, te duci la cimitir, jelești acolo morții și dai de pomană ; după ce ți-ai făcut datoria cu morții, te întorci acasă pînă nu răsare soarele, aprinzi focul, dai să mănînce la copii, cureți casa, vezi ce mai e de făcut și după ce ți-ai făcut datoria și cu copiii, te speli și te primenești și te duci la biserică, Catrino. Acolo la biserică stai și asculți slujba ! Și-ai să vezi pe urmă ce bine e !"

Ceea ce se și întîmplase. Catrina îi crescuse cu trudă pe cei trei, Paraschiv, Nilă și Achim erau mici cînd se măritase cu Moromete, și în loc de răsplată aceștia începuseră s-o urască. Tudor Bălosu și fiu-său pe de o parte, Guica și Parizianul, o altă rudă a lui Moromete, căreia Catrina îi spunea „Guica al doilea mai prost", pe de altă parte, îi învățaseră pe cei trei că mama vitregă era vinovată că se trăia greu la ei și că dacă n-or s-o dea afară din casă are să pună mîna pe averea tatălui. Nenorocirea făcea că era ceva adevărat din toate acestea, dar Catrina n-avea nici o vină. Iată ce se întîmplase.

În timpul foametei de după război, Moromete vînduse un pogon din lotul Catrinei — Catrina primise un lot de opt pogoane ca văduvă de război — spunîndu-i că în schimbul acestui pogon vîndut va trece casa și pe numele ei. Catrina convenise, socotind că în acest fel va avea bătrînețea apărată (se mai întîmplase în sat ca mama vitregă să fie gonită din casa tatălui). Numai că Moromete, în loc să se grăbească să facă acte pentru casă, începu să facă glume : Crezi că am să mor eu înaintea ta ?" zicea el. Acest răspuns era, într-un fel, o asigurare că atîta timp cît trăiește el n-o să îndrăznească nimeni s-o dea afară din casă. Pentru Catrina însă nu era de ajuns, fiindcă cei trei fuseseră învrăjbiți de mici contra ei ; începuse deci să-i pară rău de pogonul vîndut, mai ales că îl vînduse tocmai pentru ca să nu moară ei, cei trei, de foame. Cînd bărbatul începu să glumească pe socoteala casei, Catrina pretinse pogonul pe numele Titei și îl pretinse cu atît mai insistent cu cît Catrina se simțea vinovată față de fiica ei fiindcă fetei îi venise vremea să se mărite și Victor Bălosu cerea trei pogoane, iar Catrina

nu-i putea da decît două. Era tocmai pogonul vîndut.

Moromete şovăi. Se pare că era şi el uimit de ameninţările nelămurite pe care cei trei fii ai lui, mai ales cei doi, Paraschiv şi Achim, i le transmiteau la ureche pe căi ocolite, prin Guica, prin Tudor Bălosu şi prin Parizianu. Această şovăială o scîrbi de tot pe Catrina. Va să zică avusese dreptate să se teamă!

Biserica însă îi linişti sufletul turburat şi ca să fie linişte şi în familie nu mai pretinse nimic. Cînd muierile cu care se avea bine pomeneau însă de ameninţările pe care Guica nu înceta totuşi să le răspîndească prin sat, atunci Catrina se închina cu înverşunare şi spunea că şi Isus Cristos a pătimit şi n-o s-o lase el să moară pe marginea şanţului. „Dacă n-aş avea fetele alea, aş zice iartă-i, Doamne, că nu ştiu ce fac, dar m-a pedepsit Dumnezeu să am grijă de ele şi nu pot să-i iert", spunea ea fără sfială.

Cît despre celelalte ameninţări, banca, fonciirea, socotelile cu oile şi vitele, Catrina nu voia să ştie de ele, se credea la adăpost. De lotul ei de pămînt de şapte pogoane nu se putea atinge nimeni. Treaba lor, să plătească banca şi fonciirea cu ce-or şti, şi dac-or ajunge să n-aibă vite de muncă, fetele sînt vrednice, au să se descurce ele într-un fel.

Numai că fetele cînd o auzeau gîndind astfel se înfuriau rău şi o sfătuiau să-şi vază mai bine de biserica ei. Ceea ce Catrina şi făcea, cu toate că biserica nu izbutea totdeauna să-i alunge amintirile dureroase ale vieţii sau să-i lumineze cu totul anii lungi pe care îi mai avea de trăit.

Îşi găsise totuşi un sprijin cu care uneori se şi lăuda, încît văzîndu-l pe bărbatul ei treaz pe

prispa casei nu se putuse stăpîni să nu-i spună că numai păcatele nu-l lasă pe om să se odihnească, ceea ce adusese răspunsul binemeritat al bărbatului. De fapt ea vrusese să-i dea de înţeles că dacă el „ar lua drumul bisericii" (cel opus şi de fapt mult mai cunoscut de oamenii din sat era cel al cîrciumii), atunci el n-ar mai fi aşa de neliniştit.

X

Moromete însă nu era bisericos, iar cît despre celălalt drum, nu-l folosise niciodată ca o soluţie. Era cu zece ani mai mare decît Catrina (contingent '911, făcuse războiul) şi acum avea acea vîrstă între tinereţe şi bătrîneţe cînd numai nenorociri mari sau bucurii mari mai pot schimba firea cuiva.

Moromete luase în glumă nu numai temerea Catrinei în privinţa casei, dar şi visurile ei înspăimîntătoare. „Unde se întîmplă să avem noi atîţia porci cîţi visezi tu", spusese el, dar în curînd pricepu şi el că a face şi a creşte copii mulţi poate fi uneori pentru o mamă ceva într-adevăr înspăimîntător. Întîmplările care avură loc după aceea în familie nu-l tulburară însă pe Moromete în aceeaşi măsură. Numai una dintre ele, care avu loc într-o iarnă puţin timp după ce familia scăpă de datorii prin legea conversiunii, îl făcu să înţeleagă că e totuşi primejdios şi pentru el să nu ia seama la copii. În anul acela recolta fusese bogată şi toată lumea făcea comerţ cu cereale la munte. Gospodăriile se refăceau din greaua criză

prin care trecuseră între anii 1929—1933. Prosperitatea bătea la uşa multora din sat, vitele se înmulţeau, oborul de cereale era ridicat, pînza de americă şi uneltele mai ieftine, iar preţul pămîntului mai ridicat decît oricînd.

Cei care simţiseră cei dintîi că prosperitatea bate la uşa familiei fură cei trei, Paraschiv, Nilă şi Achim (pe vremea aceea nu erau prea convinşi că ar avea dreptul să-l învinuiască pe tatăl lor că s-a însurat a doua oară ; înţelegeau vag că tatăl lor nu putea să-i crească, numai o femeie putea face acest lucru şi abia mai tîrziu aveau să dea de înţeles că tuşa lor Guica ar fi putut foarte bine să-i crească ea).

Familia ieşise din criză cu loturile întregi, dar gospodăria era lipsită de vite. Aveau doi cai prăpădiţi, care cînd dădeai cu biciul în ei, ei dădeau din coadă.

Venise toamna şi porumbul se făcuse şi el din belşug (porumb şi grîu şi printre porumb dovleci, floarea-soarelui şi fasole, altceva nu semănau, cu toate că pămîntul le-ar fi putut da să n-aibă ce face cu cînepa, inul, tutunul, sfecla de zahăr, plantele medicinale scumpe) şi cei trei îşi frecară mîinile de bucurie şi într-o seară îi spuseseră tatălui lor : „Ar trebui să îngrăşăm caii-ăia tată ! Tudor Bălosu a fost săptămîna trecută la munte şi a cîştigat o mie de lei.“

Moromete n-a înţeles cum s-ar putea cîştiga o mie de lei într-un drum la munte, dar n-a avut nimic contra îngrăşării cailor. Au vîndut porumb, au cumpărat ovăz şi prin iarnă părul cailor strălucea ca mătasea.

Moromete însă tot nu se mişca. Petrecea seri lungi cu prietenul său Cocoşilă, discutînd politică sau ascultîndu-l pe Niculaie care citea poveşti grozave din cărţi luate din biblioteca şcolii. Erau seri tulburătoare. Unsprezece fraţi care sufereau vraja de a rătăci în timpul zilei ca unsprezece lebede şi la apusul soarelui cădeau îngrămădiţi pe o stîncă în mijlocul mării, iarăşi oameni. Cum stăteau îngrămădiţi unii în alţii, chinuiţi şi înspăimîntaţi de întunericul nopţii şi de valurile furioase care ameninţau să-i smulgă... Şi suferinţele îndurate de sora lor, care trebuia să ţeasă cu mîna ei, într-un timp dat şi neavînd voie să vorbească, unsprezece tunici de urzici, ca să-i scape de vrajă şi cum n-a avut timp să termine braţul unei tunici şi frăţiorul cel mic a rămas cu ceva din aripa de lebădă...

Dar Cocoşilă ? Cocoşilă era un ins care stîrnea în Moromete ceva neînchipuit de plăcut, ca şi poveştile lui Niculaie. Venea seara şi ciocănea în uşă făcînd pe boierul. I se spunea „intră“, intra şi dădea bună seara numai Catrinei, spunînd de fiecare dată că „la proştii ăilalţi nu dau bună seara“, făcînd-o pe Catrina să se ruşineze, dar să şi pufnească în rîs, îi punea lui Niculaie întrebări gramaticale şi istorice, lui Paraschiv îi punea una şi aceeaşi întrebare (cînd se însoară ?), iar fetei celei mari îi recomanda să se mărite cu Năstase Besensac (un flăcău bicisnic). Numai cu Moromete avea vechi răfuieli şi nu-l slăbea nici o clipă. Cu mulţi ani în urmă făcuse vîlvă un nou partid, care îşi spunea „ţărănesc“ şi al cărui program îl entuziasmase pe atunci pe Cocoşilă. Moromete se arătase rezervat (Moromete era liberal) şi cînd „partidul naţional-ţărănesc“ luă puterea şi Cocoşilă se înfurie că Maniu şi Mihalache nu numai că nu-şi respectaseră programul, dar se dovediseră parcă mai flămînzi decît Brătienii, Moromete nu-l cruţă pe prietenul său, îl luă peste picior şi observă că

„proştii n-ar trebui să aibă drept de vot, fiindcă din pricina lor suferc ţara". După patru ani partidul liberal veni însă din nou la putere şi Cocoşilă se răzbună fiindcă partidul liberal mări impozitul funciar şi introduse taxe de barieră la pieţele de schimb. „Vezi mă, prostule ?" jubilase Cocoşilă.

De atunci îl urmărea pe Moromete fără cruţare. „Eşti prost", spunea el pe toate tonurile, uneori cu resemnare, alteori cu îngăduinţă, după împrejurări. De fapt se străduia să-l convingă pe Moromete că el, Cocoşilă, e mai deştept, ceea ce pe Moromete îl înveselea cumplit, cu atît mai mult cu cît Cocoşilă, faţă de alţi oameni, se purta cu totul altfel, înjura rău, batjocorea şi nu spunea „eşti prost", ci mult mai rău, „mănînci c...t".

În privinţa înjurăturilor era vestit, îl înjura şi pe tat-su — zicea că de ce l-a făcut — înjura şi pe popa şi pe primar şi pe perceptor, pe toţi, de la lingură, de la şervetul cu care se ştergeau pînă la cele mai mărunte lucruri, lampă, sfeştilă, lumînare, ciorapi şi : tîrla, grădina, neamul şi străbunicii, nepoţii, copiii copiilor... Catrina aprindea tămîie în casă, dar pufnea şi în rîs. Odată Cocoşilă a intrat în casă şi a spus doar atît : „A venit percitorul şi mi-a luat ţoalele", după care s-a pus pe înjurat şi nu s-a oprit decît foarte tîrziu cînd s-a sculat şi a plecat fără să mai spună altceva. Pe Dumnezeu mai ales Cocoşilă îl cobora jos în sat, şi îl înjura cu o anumită filozofie, învinuindu-l şi punîndu-i întrebări ca oricărui om.

Curînd însă Moromete înţelese că dacă toate acestea avea pentru el un rost nu mai mic decît munca cîmpului, sau grija de ceilalţi ai casei (era atît de rară bucuria de a sta de vorbă cu un om deştept în stare să glumească inteligent, şi Cocoşilă în afară de cazurile rare cînd înjura prea mult era pentru el un astfel de om) îşi dădu seama nu fără dezamăgire că cei trei băieţi ai lui, Paraschiv, Nilă şi Achim nu văd nici un rost în aceste seri pierdute cu poveşti şi cu discuţii despre Maniu şi Brătianu. Dezamăgirea însă nu fu prea mare, fiindcă, la urma urmei, copiii oamenilor nu erau mai breji decît ai lui, încît îi înţelese şi pe ei şi cum caii se îngrăşaseră, umplu căruţa cu porumb şi plecă la munte ; avea datorii faţă de copii, să cîştige şi să-i îmbrace, că erau goi.

Cîştigă.

Nu mai făcuse „comerţ" niciodată ; îi plăcu atît de mult, încît socoti cîştigul drept ceva nemaipomenit şi după ce se întoarse povesti drumul său la munte ca pe-o aventură. Numai că cei trei nu se minunară de loc, Paraschiv făcu chiar observaţia supărătoare că „mare brînză, Stan Cotelici a dat mai bine porumbul"... Şi că să se ducă iar ! Niculaie, care ascultase uimit peripeţiile tatălui cu căruţa pe drumurile de munte, sărise şi el pe neaşteptate şi strigase: „Aşa e tată ! Mai du-te iar."

Moromete se pregăti pentru al doilea drum şi cînd se întoarse arăta de nerecunoscut, atît de mult îi plăcuse. De astă dată drumul fusese şi mai aventuros şi Moromete povesti totul într-o seară, cu un glas neobişnuit şi fu ascultat cu uimire. Descopereau toţi, Cocoşilă, mama, fetele — pînă şi cei trei — că tatăl lor avea ciudatul dar de a vedea lucruri care lor le scăpau, pe care ei nu le vedeau. Numai că spre sfîrşit cei trei se dezmeticiră, sfîşiară vraja care îi ameţise şi căzură pe gînduri.

Iată ce se petrecuse.

Moromete plecase cu Tudor Bălosu pe acelaşi drum ca şi întîia oară, ieşiseră din regiunea de

şes unde nimeni nu avea nevoie de porumb şi după ce făcuseră un popas la oborul din Piteşti, o luaseră pe şoseaua care ducea spre creierul munţilor, cu ţinta Răchiţele, un sat mare, cunoscut de Tudor Bălosu ca fiind o piaţă bună de desfacere. Mergeau neîncetat, era ger uscat, roatele pocneau, aburul ieşea din spinările cailor.

La primul drum dăduseră dublul cu cincizeci de lei. Tudor Bălosu vroia de astă dată să-l dea cu şaizeci şi într-adevăr, abia intrară în Răchiţele că fură opriţi de un învăţător care vroia să cumpere amîndouă căruţele. Bălosu mirosi numaidecît cum stăteau lucrurile, sări jos din căruţă şi se şi grăbi, spre uimirea lui Moromete să desfacă şleaurile de la cai...

Învăţătorul, prevenitor, întrebă de preţ. Tudor Bălosu dădu preţul cu un glas care din nou îl zăpăci pe Moromete : şaptezeci de lei şi spuse asta ca şi cînd ar fi fost cunoscut de cînd lumea că aşa se vinde porumbul.

Posomorît, învăţătorul răspunse că şaizeci de lei este ultimul preţ şi că nu poate cumpăra decît aşa, la care Bălosu legă şleaurile grăbit, fără să mai discute, supărat chiar că fusese oprit din drum cînd toată lumea ştia că şaptezeci de lei este preţul obişnuit. Uluit, Moromete observă că învăţătorul dăduse exact preţul dorit de ei, dar Bălosu începu să rîdă şi răspunse că dacă el, Bălosu, ar fi cerut optzeci, atunci învăţătorul ar fi dat bucuros şaptezeci de lei. „Să mergem mai încolo şi să cerem optzeci şi dacă nu dăm noi porumbul cu şaptezeci de lei, Moromete, să nu mai vii niciodată cu mine la munte."

Merseră mai încolo şi Bălosu spusese preţul său de optzeci, dar în afară de primarul comunei, care dădu un leu peste şaizeci, nimeni nu cumpără.

„Dacă mergem trei sate mai spre vîrf, ai să vezi că îl dăm cu şaptezeci", insistă Bălosu şi Moromete conveni, depăşit mereu de felul de a judeca al vecinului său.

De fapt, negustoria ca atare nu i-ar fi plăcut dacă cîştigul ar fi fost lipsit de peripeţii, încît insistenţa lui Bălosu i se păru firească. Moromete nu prevăzuse niciodată latura comercială a produselor pe care i le dădea pămîntul, iar existenţa banilor îi pricinuia o furie neputincioasă (cînd trebuia să-i dea, îi dădea cu gesturi dispreţuitoare de aruncare şi blestema mărimea, culoarea şi mirosul lor). Cînd ieşise împreună cu bătrînul Moromete, acum treizeci de ani, în 1907 şi dăduse foc conacului lui Guma nu se gîndise că pămîntul moşierului îi trebuie pentru comerţ şi pentru bani. Existau nişte obiceiuri pe vremea aceea care lui i se păreau mai mari nenorociri decît munca şi foamea. Se duceau la conac şi cînd dădeau ochii cu boierul, bătrînul se făcea de nerecunoscut, îşi lua căciula din cap şi avea un glas care şi acum, cînd îşi amintea de el, Moromete se întuneca şi se făcea crunt la faţă.

Cînd după război, Moromete deveni proprietar, el trăi atît de deplin bucuria de a fi scăpat de moşier, încît nu băgă de seamă, sau mai bine zis nu vroi să bage de seamă în ce măsură era el liber faţă de loturile pe care le stăpînea. Pămîntul îi dăduse într-adevăr o anumită libertate. Aşadar, să facă comerţ cu cereale şi să cîştige bani ! Şi cu banii ce să facă ? Să plătească impozite ! Ce ciudat, unde ajunseseră ! În sfîrşit, fie şi comerţ, dar să fim înţeleşi că nu ăsta e scopul... Încît Moromete vedea în priceperea lui Bălosu de a face combinaţii mai mult ceea ce îi plăcea fiului său de zece ani, Niculaie, şi mult mai puţin

ceea ce le plăcea celor trei Paraschiv, Nilă și Achim.

Merseră deci mai departe cu căruțele și Moromete era foarte curios — și foarte vesel în același timp — să vadă dacă o socoteală făcută din nimic, cum era presupunerea lui Bălosu că vor da porumbul cu șaptezeci de lei, are să fie dovedită pe viu.

În satul următor, un muntean mai înstărit oferi un leu peste șaizeci, iar în celălalt, acest leu fu retras. Merseră mai departe și li se oferi apoi deodată trei lei. Moromete se plictisi, dar Bălosu îl asigură că în satul următor vor obține sigur zece lei. Nu ieșiră însă bine din sat, că se petrecu întîmplarea care avea să-i deschidă lui Moromete ochii atît asupra lui Bălosu cît și a celor trei fii ai săi.

O femeie tînără de tot, cu fața albă, cu părul galben și cu niște ochi mari, albaștri, frumoși, cum aveau mocancele pe aici, îi strigă să oprească. Aveau porumb ? Da.

„Ce bine c-ați venit, oameni, buni, că nu știam ce să mă mai fac, a spus femeia bucuroasă. Haide, trageți în curte că oți fi ostenit ! Să vă fac ceva să mîncați și să mă duc pe urmă pe la vecini să cumpere și ei, să dați tot porumbul, că eu nu pot să iau decît vreo douăzeci de duble.“

„Nu duce dumneata grija noastră, leică, i-a răspuns Tudor Bălosu fără să se clintească din căruță. Du-te întîi la vecini și întreabă-i dacă cumpără, să nu pierdem timpul de pomană.“

„Dar cu cît dați dubla ?“ a întrebat femeia pălind.

Glasul lui Tudor Bălosu era mai înghețat decît gerul :

„Optzeci de franci, leică !“

„Optzeci de franci ?!“

„Hai, Moromete !“ a spus Bălosu apucînd biciul, fără să-i mai răspundă femeii.

„Dar cît dai dumneata, leică ?“ a întrebat Moromete din curiozitate.

„Oameni buni, a strigat femeia înspăimîntată, șaizeci de lei, ăsta e prețul pe la noi...“

„A ! Nu !“ a exclamat Moromete din cap.

Nu se poate, însemna exclamația lui. Noi avem aici niște socoteli. Iese sau nu iese șaptezeci ? asta e întrebarea. Nu-ți dau fiindcă trebuie să vedem dacă iese. Glasul lui Moromete i s-a părut însă femeii cu totul deosebit de al celuilalt, și-a încleștat mîinile de loitra căruței lui și vorbele ei au început să curgă șuvoi. Moromete nu prea înțelegea, o vedea doar cum se ține cu mîinile de loitră și calcă prea aproape de roată.

Ea spunea că să-i dea *el*, dacă celălalt nu vrea, cu șaizeci de lei... barim cîteva duble... e rău, n-are ce da la copii... Să tragă căruța că șaizeci de lei e destul.

„Haide, omule, că doar n-oi fi și dumneata bogat să nu înțelegi... Oi fi venind de departe și ți-o fi frig pe gerul ăsta, trage căruța... Îți dau ceva țuică peste șaizeci de lei. De ce să te mai duci încolo să mai bați drumurile de pomană ?“

Moromete s-a frînt de mijloc și s-a uitat la picioarele femeii :

„Dă-te la o parte, creștino, că te calcă roata !“ i-a spus el grijuliu.

„Nu vreai, omule ? a repetat mocanca și deodată din ochii ei albaștri au țîșnit lacrimi de furie. De ce nu vreai, omule ? a continuat ea și glasul ei legănat și domol de munteacă s-a făcut dîrz. De cînd v-ați făcut așa răi ? a spus ea descleștîndu-și mîna de pe loitra căruței. Nu erați așa răi...“

Plîngea şi în ciuda mîniei ochii ei rămîneau mari şi curaţi şi se uita cînd la omul cocoţat în căruţă cînd la caii lui graşi şi voinici, aburiţi de gerul sănătos al muntelui.

„Ptiu, lovite-ar moartea cu ochii tăi ! a exclamat Moromete furios. Apoi a strigat : Bălosule, opreşte !"

„Ce s-a întîmplat, Moromete ?"

„Hai să dăm porumbul, că nu e rost."

„Cu cît ?" a întrebat Bălosu.

„Cu şaizeci şi trei."

„Eu nu-l dau, a răspuns Bălosu şi să ştii că altă dată nu mai merg cu tine la munte."

Nedumerit puţin Moromete n-a avut timp să răspundă, dar apoi l-a înjurat pe Bălosu de muiere, în şoaptă, pentru el însuşi, în timp ce munteanca se uita la el buimăcită de bucurie, cu lacrimile îngheţate pe obraz.

„Ce să mai vorbim, şi-a încheiat Moromete povestirea. Am tras în curte, am băgat caii în grajd a pus mocanca mîna şi a tăiat o găină, şi mănîncă Moromete şi bea ţuică galbenă. Pe înoptate aşa s-au strîns mocanii, şi ăla a luat trei duble, ăla cinci, ăla şapte... Creştini, mocîrţani ! Mi-au luat porumbul cu şaizeci şi trei. Să vezi după aia că nu mai puteam să scap de mocancă : Că de unde sînt ? Că copii am ? Dar muierea trăieşte ? M-am uitat şi eu la ea şi m-am închinat : Păi bine, creştina lui Dumnezeu, de ce să nu trăiască ? Trăieşte, stă acasă după sobă şi se vaită că nu-i place ce e mai bun pe lumea asta, carnea de porc. Avea ea un rost de întreba aşa fiindcă îi murise bărbatul în pădure, căzuse un bulumac peste el..."

XI

Paraschiv, Nilă şi Achim şi-au păstrat pentru ei impresia pe care le-a făcut-o povestirea tatălui lor, dar cînd au aflat că Bălosu a dat totuşi porumbul cu şaptezeci de lei nu s-au mai mulţumit să observe ca la început, că tatăl lor n-a făcut mare brînză cîştigînd o mie de lei : trebuia să cîştige o mie cinci sute, cum a făcut Bălosu şi au început să murmure că a omorît caii şi căruţa de pomană şi că şi-a bătut joc de munca lor.

Murmuratul acesta, desigur i-a ajuns la ureche lui Moromete pe alte căi, prin Guica şi Parizianul, pentru că feciorii n-au îndrăznit să i-o spună în faţă.

Uimit şi îngrijorat că feciorii îl vorbesc de rău în lume, Moromete se hotărî să înnăbuşe fără cruţare acest început de răzvrătire, avînd totuşi speranţa că poate nu-i adevărat. Luaţi din scurt, cei trei se speriară şi deveniră mieroşi, iar Paraschiv chiar se indignă spunînd că : „Hai, bă, ce, te iei după prostul ăla de Parizianul ?", încît Moromete socoti că nu e cazul să meargă mai departe, ba mai mult, că n-ar strica să le dea chiar satisfacţie să facă ei comerţ la munte.

Bucuroşi că izbutiseră să obţină atît de uşor libertatea de a se mişca, cei trei puseră la cale o săptămînă mai tîrziu, o afacere sortită să le aducă un cîştig mare. Luară cu chirie încă o căruţă cu caii lui Parizianu, cumpărară porumb din sat cu cincizeci de lei şi porniră la munte.

Moromete nu zise nimic, le dădu chiar sfaturi, dar ceva — nu putea să înţeleagă bine ce — un soi de înfrigurare, de poftă oarbă, care se făcea

simțită în purtarea fiilor săi, începea să-l îngrijoreze și în sinea lui le dori să nu izbutească.

Dorința lui se împlini. Săturat de afluxul de cereale de la cîmpie, muntele scăzuse între timp prețul și cei trei abia izbutiră să scoată cheltuiala drumului. Moromete nu se putu stăpîni și strecură cîteva aluzii batjocoritoare la adresa priceperii fiilor săi, dar bine intenționate, vrînd să-i facă să înțeleagă că drumul pe care vroiau ei să apuce nu e bun. Cei trei parcă înțeleseră ceva și se mai potoliră, dar vecinul din spatele casei lor se îmbogățea și din nou feciorii începură să murmure. Că tatăl lor nu face nimic. Că stă toată ziua. Că pe cele două fete le lasă să se procopsească, iar pe ei îi batjocorește. Într-adevăr, fetele erau vrednice și vioaie, țeseau în război, împleteau, arătau vesele, spre deosebire de Paraschiv și Achim care parcă erau bolnavi.

Astfel trecu iarna și vara aceea. În toamnă, Moromete făcu din nou pe plac celor trei. Se sfătui cu ei îndelung, le arătă situația familiei, datoriile pe care le mai aveau la percepție, faptul că rămăseseră fără un cal — se îmbolnăvise de talan și nu mai era bun de nimica — și ajunseră la înțelegerea că un împrumut la bancă era cea mai bună soluție.

Numai că avantajele sperate nu veniră. Din lîna oilor fetele țeseau pentru ele covoare. Catrina își făcu o fustă, Moromete o frumoasă dulamă îmblănită cu guler de miel creț... În numele celor trei, Paraschiv murmură pe față că o să pună mîna pe topor și o să le dea oilor în cap. Catrina nu se putu stăpîni și îi răspunse că pentru cît s-a trudit ea să-i crească, o nenorocită de fustă nu e mult. Și dacă fusta ei le stă în gît, s-o ia și p-aia, să se sature. Covoarele? Dar fetele nu muncesc?

Cine ține casa, cine îi spală de murdărie și le face mîncare să bage în ei? Și în afară de asta să se uite: nenorocitu acela de băiat, Niculaie, care toată vara rabdă de sete cu oile pe cîmp, n-are nimic, rîd copiii oamenilor la școală că e trențăros.

Paraschiv ascultase ca un surd, fără să audă. Achim și Nilă tăceau. Moromete intervenise împăciuitor. Oile sînt ale lor, spusese el. Anu ăsta și-au făcut unii de îmbrăcăminte, la anu o să-și facă alții. Nu cumva dulama este pricina nemulțumirii? Nu înțelegea, Paraschiv avea dulamă bunicică, ce vroia? N-avea răbdare și vroia s-o poarte pe cea nouă? S-o poarte sănătos. Ei? Mai era ceva?

Mai era, pentru că nu era vorba de dulamă. Cei trei înțelegeau să trăiască la fel ca înainte, cînd nu făcuseră împrumutul și n-aveau oile, iar lîna, laptele, brînza, carnea mieilor, totul trebuia vîndut și să facă bani, iar nu să se mănînce și să se poarte în casă. I-ar fi fost foarte greu lui Moromete să dibuiască acest fel de a vedea al celor trei copii ai săi, cu cît mai mult cu cît aceștia începură să nu-și mai dea pe față gîndurile nici măcar față de Parizianul.

În aceeași seară ei s-au dus la Guica și acolo au pus la cale planul cu plecarea lui Achim la București.

Tîrziu de tot, spre sfîrșitul iernii, cu multe ocolișuri și prefăcîndu-se interesați numai de datoriile care amenințau gospodăria, ei dădură de înțeles tatălui lor că n-ar fi o afacere rea, îndemnîndu-l să se intereseze la al lui Cătănoiu și să se convingă singur ce bine s-ar putea cîștiga la București. Vorbiseră mai dinainte cu al lui Cătănoiu și lăptarul, pus la cale, exageră cîștigul. Moromete rămase să se gîndească. Catrina și fetele aflară mai tîrziu de acest plan și se hotărîră re-

pede : nu le convenea. Dacă Achim are să stea toată vara la Bucureşti, înseamnă că el va tunde oile şi cine ştie ce are să facă cu lîna. Se împotriviră cu grijă, să nu afle fraţii ; îi explicară tatălui că nu vor avea ce să mănînce în timpul secerişului şi că mult mai bine ar fi ca o parte din laptele oilor să fie făcut brînză aci acasă şi vîndută apoi la Bucureşti, dacă e vorba că la Bucureşti sînt preţuri bune. În felul acesta vor avea şi bani şi nu vor suferi nici de foame.

În postul Paştelui însă, vitregul mijlociu, Nilă, spuse într-o zi la masă ceva care înmuie inima mamei. Mîncau untură în tigaie şi Nilă, îngreţoşat nu se ştie de ce, se strîmbase : „Ce naiba, mă, vine Paştele ! Noi nu mai ţinem post ? Şi adăugase uitîndu-se cu privirea curată la Tiţa : Mai piteşte, Tiţo, untura asta".

Noaptea, mama se auzi certată în vis de un glas blînd : „Catrino, Catrino, de ce eşti duşmănoasă ? Iartă-i pe copii, Catrino, iartă-l pe Nilă, că nu e rău la inimă..."

Pe nesimţite, de astă dată ferindu-se de fete, mama îi dădu de înţeles tatălui că la urma urmei să-l lase pe Achim să se ducă. Sînt copiii lui şi le-o fi părînd şi lor rău că altă lume o duce mai bine. Să-i dea drumul să se ducă, să nu zică lumea că din cauza ei şi a fetelor trăiesc ei rău.

Moromete, nu se ştie de ce, se supără de întoarcerea aceasta a mamei, spuse fetelor şi se certară între ei. Îndoielile lui Moromete ţineau de afacerea însăşi. Nu-i venea lui să creadă că bucureştenii nu mai aveau altă ieşire decît să se îngrămădească pe laptele celor douăzeci şi patru de oi ale lui Achim Moromete din comuna Siliştea-Gumeşti şi să-l umple pe el de bani.

Dar în sfîrşit... Îi împărtăşise îndoielile şi lui

Nilă, în grădină, dîndu-le de înţeles şi celorlalţi doi că dacă e vorba să-l lase pe Achim la Bucureşti, atunci Achim trebuie să bage bine în cap că la toamnă îl aşteaptă să se întoarcă acasă nu cu douăzeci de mii, cît se lăuda acesta ca un prost, nici cu zece şi nici cu şase, ci cu patru. Dar aceste patru să fie ! Nilă îl asigurase că vor fi şi Moromete, liniştit, vrusese să se culce. Îşi aminti însă că a doua zi, după cum îi spusese Bălosu în drum, avea să vie Albei după fonciire şi nu putu să adoarmă îndată. Îl mai supăra şi Niculaie care stătea la spatele său şi nu adormea nici el. Ce se bucura aşa că are să scape de oi, nefericitul? Credea că la muncă o să-i fie mai bine ?

XII

Moromete avea uneori obiceiul — semn de bătrîneţe sau poate nevoia de a se convinge că şi cele mai întortocheate gînduri pot căpăta glas — de a se retrage pe undeva prin grădină sau prin spatele casei şi de a vorbi singur.

„Auzi ce idee", reflectă el cu glas şoptit, oprindu-se lîngă poarta grădinii. Apucă o ulucă de vîrf şi rămase liniştit cu fruntea în pămînt. „Dacă ar fi aşa, că din cauza păcatelor nu poţi dormi — continuă el încercînd uşor vechimea ulucii — ar însemna că Paraschiv al meu, care cînd se apucă să doarmă, doarme pînă iese apă de sub el... ar însemna — şi aici Moromete se întrerupse şi gîndi restul în tăcere — ar însemna că e omul cu inima cea mai curată de pe pămînt. Proastă mai e şi muierea asta a mea !" se miră apoi cu glas tare

în timp ce constata că ar fi greu de susţinut că ulucile curţii sale nu sînt putrede. „După încă o ploaie, aceste uluci au să-şi rînjească dinţii negri spre casă", gîndi apoi mai departe, fără glas.

Cineva îl întrebase odată în glumă de ce vorbeşte singur şi Moromete îi răspunsese serios că asta e din pricină că n-are cu cine discuta, cu sensul că nimeni nu merită să-i asculte gîndurile.

Se dezlipi de ulucă şi o luă încet spre spatele casei. Aici fetele puneau totdeauna porumb pentru copt; creştea mai repede ca la cîmp. Se opri printre firele înalte şi rămase cîtva timp între ele liniştit şi recules. Apucă apoi un fir şi îl înmuie într-o parte cu talpa piciorului. „Domnule, ce discută ei în parlament ?! exclamă deodată enervat, uitîndu-şi talpa desculţă peste firul de porumb. Ce înseamnă situaţia asta ? se supără el. Păi dumneata nu-ţi dai seama că toată omenirea stă cu ochii pe tine să vadă ce faci ?!!!"

Oftă, se aplecă la rădăcina porumbului şi multă vreme nu mai zise nimic. Pipăia cu palma adîncimea pe care o atinsese ploaia. „A dat ploaia !" constată apoi la sfîrşit, cu un glas cu totul deosebit de cel dinainte, ca şi cînd ar fi vorbit alt om. În fine, la nouă pogoane, cinci duble claia, ori zece clăi, cincizeci. Ori nouă, patru sute cincizeci de duble de grîu."

Ieşi dintre fire şi se duse lîngă colţul casei. Se aşeză pe tălpici, se căută de tutun.

„Cît a fost anul trecut dublul de grîu ?!" se informă. Apoi îşi porunci : „Ei, ia înmulţeşte două sute de duble cu cincizeci... Scapi de daravelă ? Cinci mii ar fi rata la bancă, plus dobînda, plus, fonciirea pe doi ani... Nu mai rămîne nimic, dar în fine !... Faci tu ceva la Bucureşti ? întrebă apoi pe cineva din gînd. Bine, dacă zici tu, zic şi eu

ca tine, dar bagă de seamă !" încheie el ameninţător şi se sculă hotărît de pe tălpici.

Intră în curte încet, ferindu-se să nu trezească pe cineva. Zorile se albeau şi undeva un cocoş cîntă prelung şi insistent, înspăimîntînd liniştea satului. Se apropie de capătul dinspre drum al prispei, unde dormea Nilă şi îi şopti acestuia la ureche :

— Băi Nilă-m' !

Nilă sări speriat de şoapta tainică şi cu ochii holbaţi gîngăvi :

— Ce e, bă ? Apoi, recunoscîndu-l pe tatăl său, mugi chinuit că l-a smuls din odihna adîncă în care zăcea : Ce s-a întîmplat, mă ? Ce-ai cu mine ?

— Hai încoace !

— Unde ? Ce s-a întîmplat ?

— Nu s-a întîmplat nimic, n-auzi, surdule ! Scoală-te încet şi hai încoace ! porunci Moromete cu acelaşi glas.

La picioarele lui Nilă, cu trupurile desfăcute, Paraschiv şi Achim gemeau de somn. Pe cer, luna răsărise după ploaie şi fiindcă nici dimineaţă şi nici noapte nu era, semăna cu un soare mort, ciuntit şi rece.

Nilă se dădu jos de pe prispă şi îşi trase pantalonii oftînd.

— Unde mergem, mă ? şopti el încă buimac de somn.

Moromete nu-i răspunse. Porni spre grădină şi-i făcu semn fiului să vie după el. Aproape de poartă, Moromete se aplecă lîngă un butuc de tăiat lemne şi ridică securea care stătea trîntită pe el.

— Ia şi tu securea ailaltă, aia veche, vezi unde e ! şopti el.

— Da' unde mergem ? îngînă Nilă, de astă dată mai puțin curios.

— Avem treabă. Hai mai repede ! îl îndemnă Moromete.

Nilă intră sub șopron după secure. Moromete deschise poarta grădinii și-i făcu iarăși semn să vină după el. Deodată se opriră amîndoi. Un glas lung începu să se jelească pe undeva pe aproape, urmat apoi de altele.

— Ce făcuși, Ioane, cui mă lăsași, de ce murişi, Ioane ? se auzea bocetul. Tu mă auzi acolo unde te-ai dus ? Roagă-te de Dumnezeu să mă ia și pe mine, că m-ai lăsat singură. M-ai lăsat singurică și nu mai pot, Ioane ! Ioaneee, Ioane ! Nu e greu să intri în pămînt, dar eu mă chinuiesc p-aicea, și copiii se bolnăvesc... Unde-oi fi acolo, mă auzi tu pe mine că nu pot să mai îndur ? Mă chinuiesc și nu mai pot să le duc pe toate...

Glasul care se jelea fu înecat de alte zeci de glasuri. Mirosul de tămîie adia dinspre cimitirul satului pînă în grădina lui Moromete.

Moromete și Nilă se opriseră în fundul grădinii. Vaierul cimitirului răzbătea acum printre salcîmi atît de aproape încît se părea că bocetele ies chiar din pămînt. Într-un timp, un glas se desprinse ciudat din celelalte și ajunse șoptit pînă la urechile celor doi. Era un glas plin de mirare și spaimă, care parcă nu înțelegea nici acum ce se întîmplase :

— Băiatul mamii !!! Cum ai murit tu, băiatul mamii ?? Unde ești tu acuma, puișorul mamii ? Ce faci tu acolo, unde stai ?... Of, dragile mamei sprîncene, cum s-or face buruiene !...

— De, mă, săraca, șopti Moromete. Așa e !

Locul unde se oprise tatăl și fiul era o vîlcea tăiată pe mijloc de un șanț, o viroagă. Locul era

plin de salcîmi și de iarbă înaltă. Pe marginea șanțului însă, se înălțau spre cer, ca o barieră, un rînd de plute drepte ca lumînarea și al căror vîrf abia putea fi văzut în timpul nopții. Grădina era totuși întunecată, deși plutele înalte nu acopereau lumina cerului. Ceea ce umbrea întreaga vîlcea a grădinii era un salcîm uriaș care la început, pentru că era stufos și înalt, nu se băga în seamă. Lîngă el se oprise Moromete.

— Nilă, zise el, pînă răsare soarele trebuie să-l trîntim la pămînt ! Hai, pune mîna pe secure !

— Salcîmul ?! întrebă flăcăul uimit.

Toată lumea cunoștea acest salcîm. Copiii se urcau în el în fiece primăvară și-i mîncau florile, iar în timpul iernii jucau mija, alegîndu-l ca loc de întîlnire. Toamna, viroaga se umplea cu apă, iar în timpul iernii îngheța. Cînd erau mici, Paraschiv, Nilă și Achim curățau șanțul de zăpadă și gloduri și netezeau cea mai lungă gheață de prin împrejurimi. Lunecușul pornea de undeva din susul grădinii și se oprea la rădăcina copacului. În fiecare iarnă era aici o hărmălaie nemaipomenită. Ajungînd la capătul ghețușului, vrînd-nevrînd, copiii îmbrățișau tulpina salcîmului, lipindu-și obrajii înfierbîntați de scoarța lui neagră și zgrunțuroasă. Primăvara, coroana uriașă a salcîmului atrăgea roiuri sălbatice de albine și Achim se cățăra ambițios în vîrful lui să le prindă. Salcîmul era curățat de crăci în fiecare an și creștea la loc mai bogat.

Nilă își dădu pălăria pe ceafă și întrebă încă o dată :

— Salcîmul *ăsta ?* De ce să-l tăiem ? Cum o să-l tăiem ? Cum o să-l tăiem ? De ce ?!...

— Într-adins, răspunse Moromete. Într-adins, Nilă, îl tăiem, înţelegi ? Aşa, ca să se mire proştii ! Pune mîna, nu te mai uita, că se face ziuă.

— Cum să se mire proştii ?! întrebă Nilă supărat, neînţelegînd, trecîndu-i pentru întîia oară prin cap că la urma urmei tatăl lui ar putea să ţină seama şi de ceea ce gîndeşte el, aşa cum a fost seara trecută, cînd l-a întrebat ce să facă cu Achim.

Moromete se uită mirat la fiu, dar după aceea puse mîna pe secure şi-i încercă tăişul.

— Vreai să ştii în ce fel să se mire proştii ? îl întrebă el. Să se uite şi să se mire pînă li s-o apleca.

— Bine, dar nu e salcîmul nostru ! mai protestă Nilă.

— Dar al cui e ? întrebă tatăl, apucînd securea de coadă.

— Nu e al ga Mariei ?! răspunse Nilă, crezînd că totuşi tatăl n-are să încerce să taie salcîmul. Şi pe urmă, ziua n-avem timp ? mai bombăni el încă nedumerit. Ce ţi-a venit acuma, cu noaptea în cap ?

Moromete nu-i răspunse. Începu să dea ocol salcîmului, căutînd un anumit loc unde să înceapă a-l lovi. O clipă el mai rămase gînditor, apoi deodată ridică securea şi-o înfipse cu putere în coaja copacului. Din gît îi ieşi un icnet adînc şi lovitura ţîşni de la rădăcina copacului, se lovi de uluci şi se întoarse îndărăt, făcînd să răsune viroaga. Nilă apucă şi el securea în mîini şi trecu de cealaltă parte a tulpinei.

— Şi cui îl dai ? mai întrebă el.

— Astuia, răspunse Moromete arătînd spre grădina lui Bălosu.

Amîndoi începură apoi să izbească tăcuţi şi nu se opriră decît după un timp îndelungat. În amîndouă părţile făcuseră în salcîm cîte o tăietură adîncă şi albă. Începură să izbească din nou şi aşchiile săreau acum, mai mărunt, uneori zbîrnîind în aer. În curînd ele înconjurară locul într-o roată înălbită.

Începuse să se lumineze. În cimitir vaierul femeilor contenise dar nu de tot, se mai auzea un murmur nelămurit, chemări şoptite şi tainice. O femeie încă bocea şi părea să nu mai termine litania ei veche.

Dar Moromete şi Nilă nu mai auzeau. Ei loveau de la o vreme mai încet, mai chibzuit, uneori scormonind cu securea în lovituri mici, căutînd parcă viaţa salcîmului falnic în vreo vînă care se ascundea de secure. Cu toate că pătrunseseră în el adînc, din amîndouă părţile, copacul stătea drept şi liniştit, nici o frunză nu i se mişca. Deodată, nişte aripi pîlpîiră undeva într-un prun şi încă o dată un cocoş cîntă prelung. Cînd sfîrşi, în clipa următoare, satul răsună a doua oară ca o alarmă nesfîrşită de glasurile celorlalţi cocoşi.

Moromete se opri, se şterse de nădușeală şi lăsă securea jos.

— Ajunge, Nilă, dă-te la o parte, zise el gîfîind. Du-te şi adu caii. Vînos a mai fost !...

— De ce să aduc caii ? întrebă Nilă.

— Adu, mă, caii şi ştreangurile şi nu mai tot întreba. Ce tot întrebi ? Mai stai şi tu locului şi mai gîndeşte-te cînd întrebi. Ştii tu încotro cade salcîmul ? Dacă se lasă peste pruni, sau dincoace în grădina ăstuia a lui Geacă şi-i prăpădeşte răsadurile, ce faci ?

Flăcăul se şterse de sudoare şi plecă. Moromete se aşeză pe aşchii, uitîndu-se oftînd în urma fiu-

lui : „Parcă ar fi ceva de el, reflectă, căutîndu-se prin buzunarele flanelei. Păcat că nu prea îl taie capul."

— Umblă încet, vezi să nu-i scoli p-äia ! adăugă.

Peste cîtva timp, flăcăul se întoarse cu caii.

„N-am spus eu ?" reflectă Moromete din nou, ridicîndu-se de pe aşchii şi vorbind apoi tare :

— Unde vii, mă, cu ei, Nilă ? îl întrebă batjocoritor.

— Cum unde viu ? răspunse Nilă, nedumerit.

— Adică da ! exclamă Moromete. Treci cu ei încoa să cadă salcîmul pe ei.

Nilă opri caii şi rămase tăcut, neştiind ce să mai facă. Apoi pricepu, întoarse caii, le prinse răscrucile de ştreanguri, legă frînghia şi porni cu ea spre tatăl său.

— Poţi să te urci ? întrebă Moromete. Urcă-te pînă spre vîrf, nu-ţi fie frică, n-o să cadă cu tine.

Moromete îl scruta posomorît. „Ce băiat greu de cap, uite la el că i-e frică să se urce, nu-şi dă seama că salcîmul n-a fost tăiat atît de tare la rădăcină să nu se mai poată lega apoi frînghia de vîrful lui".

— Dacă vezi că se mişcă, săi şi tu jos de-acolo, mai spuse Moromete batjocoritor.

Nilă nu răspunse la această batjocură, se urcă tăcut pînă spre vîrf, nu se mai vedea pe chipul lui dacă înţelesese sau nu că n-avea de ce să se teamă şi oricum dacă, totuşi, se temea, soluţia cu săritul jos tocmai de-acolo din vîrful copacului nu era în nici un caz cea potrivită. Legă frînghia şi se dădu jos. Moromete se apropiase de cai şi măsura din ochi lungimea frînghiei cu aceea a salcîmului. Bombăni ceva, apoi trase caii spre partea din spatele casei, încotro trebuia să cadă copacul.

— Gata, Nilă ? întrebă el în şoaptă.

— Gata ! răspunse flăcăul.

— Treci lîngă cai şi cînd vezi că începe să se aplece, ai grijă să-i mîi, că mi se pare că frînghia e mai scurtă decît salcîmul.

Se alăturară amîndoi într-o parte şi alta a cailor, apoi Moromete urlă pe neaşteptate, lung şi răguşit, ca şi cînd l-ar fi ars cineva cu fierul roşit :

— Haidaaa !...

Speriaţi, caii zvîcniră, vrînd s-o ia la goană, frînghia se întinse ca o coardă şi urletului omului îi urmă un pîrîit ascuţit care spintecă dimineaţa ca un trăsnet.

— La o parte ! strigă Moromete, biciuind caii.

Din înălţimea lui, salcîmul se clătină, se împotrivi, bălăbănindu-se cîteva clipe, ca şi cînd n-ar fi vrut să părăsească cerul, apoi deodată porni spre pămînt, stîrnind liniştea dimineţii ca o vijelie ; se prăbuşi şi îmbrăţişă grădina cu un zgomot asurzitor. Văile clocotiră şi toţi cîinii de prin împrejurimi începură să latre.

După aceea se făcu tăcere. Se luminase de tot şi printre şirul de sălcii se vedeau chiar cum sclipesc cîteva raze roşii de soare.

Cîtva timp, cei doi rămăseseră încremeniţi, uitîndu-se la salcîmul doborît, neştiind parcă ce mai aveau de făcut. Duţulache ieşise din gaura lui făcută sub şira de paie şi se uita peste grădină, parcă nedumerit şi el. Numai caii stăteau tăcuţi, nepăsători, cu buzele lăsate în jos.

— Ei, acuma ce-ai rămas cu capul între urechi ?! se miră Moromete, călcînd încet crăcile salcîmului. Desfă caii şi bagă-i în grajd...

Salcîmul tăiat străjuia însă prin înălţimea şi coroana lui stufoasă toată partea aceea a satului ; acum totul se făcuse mic. Grădina, caii, Moro-

mete însuşi, arătau bicisnici. Cerul deschis şi cîmpia năpădeau împrejurimile.

— Bine, Ilie, de ce-ai tăiat salcîmul? se auzi de pe poteca viroagei un glas neliniştti.

Era mama, care venea de la cimitir prin fundul grădinii. De braţ avea un coşuleţ alb din care împărţise colaci pentru morţi. În poarta grădinii ieşiseră Paraschiv şi Achim descinşi şi în izmene. Tita, Ilinca şi Niculaie se uitau şi ei încremeniţi de după gard.

— De ce-ai tăiat salcîmul, tată? Ce ţi-a venit? întrebă Tita.

— Ce făcuşi, Moromete? se auzi un glas de după gardul din faţă.

— Bine, Moromete, alt salcîm nu găseai să tai? exclamă cineva din fundul grădinii.

În tăcerea care se lăsă, o fetiţă strigă şi ea parcă speriată:

— Nea Paţanghele, de ce-ai tăiat salcîmul?

Era porecla lui Moromete şi se pare că fetiţa era foarte supărată de îndrăznise să vorbească aşa.

— Cînd ţi-oi da eu un paţanghel n-ai să-l poţi duce, îi răspunse Moromete. Şi voi ce vreţi? se răsti apoi la cei care se uitau la el de după garduri.

Între timp, Paraschiv şi Achim se apropiaseră şi se uitau peste trupul salcîmului într-un anumit fel, parcă ar fi fost vorba de-un animal bolnav care fusese ucis.

— De ce-ai tăiat mă, salcîmul? se pomeni Paraschiv întrebînd. Avea însă un glas cu totul deosebit de al celorlalţi, parcă ar fi fost singurul care punea întrebarea, sau în orice caz singurul căruia să i se răspundă.

— Întrebaţi-l pe Nilă, că el ştie, răspunse într-adevăr tatăl cu un glas ciudat.

Paraschiv se prinse:

— De ce, mă? îl întrebă.

— Ca să se mire proştii, îl cită Nilă pe taică-său şi zîmbi nătîng, bucuros pesemne că putea la rîndul lui să-l prostească pe Paraschiv.

— Rîzi ca un bou! mormăi Paraschiv.

Lui Nilă însă îi plăcuse atît de mult ce făcuse încît se veseli şi mai tare. Chiar şi cînd rîdea avea un fel al lui greoi la care n-aveai ce să mai faci.

Tudor Bălosu ieşise în grădină şi Moromete o luă spre el. În fundul grădinii mama se uita mereu la golul din care fusese smuls salcîmul. Atît de rău stăteau? De ce, dacă aveau aşa nevoie de bani, nu vindeau o oaie sau cîţiva miei?

Se pare că nimeni nu înţelegea că hotărîndu-se în sfîrşit plecarea lui Achim la Bucureşti însemna că trebuia să li se facă celor trei pe plac pînă la capăt, să nu se mai atingă nimeni de oi şi cum altceva n-aveau ce vinde, salcîmul trebuia tăiat. Mai ciudat era că nici cei trei în cauză nu înţelegeau; încît răspunsul lui Moromete că a tăiat salcîmul ca „să se mire proştii“ nu era o batjocură întîmplătoare la adresa fiilor.

Nişte ciori, învăţate să se rotească şi să se aşeze deasupra a ceva înalt, acum că acel ceva nu mai era, dădeau tîrcoale prin preajmă şi croncăneau urît, parcă a pustiu, din ciocurile lor negre. Mama, luptînd parcă împotriva presimţirilor şi temerilor ei vechi care o năpădeau, căşună pe fete şi se răsti la ele să se apuce de treabă. Ce, n-au mai văzut salcîm tăiat?

XIII

În grădină, Tudor Bălosu îl invită pe vecin în casă. Moromete ezită, spunînd că ar avea treabă, dar pe urmă se hotărî :

— Haide, poate mai ai din ţuica aia de la munte.

Mai avea, şi băură aldămaşul. Tudor Bălosu era bucuros de mica afacere, salcîmul era dintr-aceia care se foloseau pentru fundamentul caselor şi se găseau cam greu. Moromete însă nu prea se îndemnă, nu avea nicidecum înfăţişarea celui care a vîndut ceva. Erau singuri în odaie şi se uita din cînd în cînd spre uşă, se uita prin casă, aşteptînd parcă să mai intre cineva. Tudor Bălosu crezu că ghiceşte gîndurile şi strigă spre odaia cealaltă :

— Victore, hai mă şi ia o ţuică cu Moromete !

Casa lui Tudor Bălosu avea trei odăi mari, spre deosebire de a Moromeţilor, care avea două. Odaia în care stăteau era curată, cu paturi de fier cu tăblii. Sub geamul dinspre drum era aşezată o maşină de cusut, Singer, la care lucra mama, Aristiţa Bălosu, care nu se ştie cînd învăţase să croiască rochiile şi cămăşile cele mai frumoase din sat. Pereţii odăii erau plini de covoare, fotografii în rame cu Bălosu şi Aristiţa la cununie, Victor militar, fotografiat în culori, cu gradul de sergent. Polina singură şi sfioasă şi parcă străină de ea însăşi, cu mîna pe un taburet. Pe jos era aşternut un covor de cîrpe.

Victor intră în odaie cu un prosop în mînă. Avea pantaloni de „piele de drac", bufanţi, şi ghete galbene cu ciorapi vărgaţi traşi pe pulpă. Se ştergea pe ceafă şi arăta vesel. Era un flăcău nu prea voinic, dar se purta ca şi cînd ar fi fost.

— Bună dimineaţa, nea Ilie, spuse el.

— Ia o ţuică, Victore, îl îndemnă taică-său.

— Ţi-am mai spus, tată, că nu obişnuiesc ţuică dimineaţa, răspunse Victor cu un glas din care se vedea că îi făcea multă plăcere că nu obişnuieşte.

— De ce, Victore, ai stomahul deranjat ? întrebă Moromete cu seriozitate.

— Nu, dar nu obişnuiesc.

— Noi obişnuim ! spuse Moromete puţin absent, rotunjind şi spălînd cuvintele întocmai ca feciorul lui Bălosu.

Victor Bălosu fusese cîtva timp voiajorul firmei de la care cumpăraseră maşina de cusut şi învăţase să folosească cu gravitate cuvinte puţin cunoscute. Nici el, nici taică-său nu băgară de seamă ironia ascunsă a vecinului.

— Cum devine asta, Victore ?! reluă Moromete mirat.

— Ce anume, nea Ilie ?

— Să nu-i placă cuiva băutura.

— Asta devine după facultăţi, răspunse Victor cu modestie. Sînt unii oameni care le place să aibă mintea turburată. Mie îmi place să fie limpede.

— Da, e un punct de vedere ! conveni Moromete. Apoi schimbă vorba ca din întîmplare uitîndu-se iar spre uşă ca la început : Spune-i, Tudore, fetei ăleia, să mai aducă nişte de-asta... Sau nici tu nu vrei să-ţi tulburi mintea ?

Victor începu să rîdă :

— Hehe, nea Ilie, ciudat mai eşti, hehe ! Polino, mai adu nişte ţuică.

Polina intră şi Moromete se uită lung la ea. Din fotografie Polina avea numai acel amestec de sfială şi înstrăinare, dar acolo nu era frumoasă. După ce se uită la ea, Moromete se uită curios la Bălosu, apoi la Victor, apoi din nou la Polina.

— Ce face Tita, nea Ilie, întrebă Polina cu glasul ei obişnuit, nici supărat, nici vesel, ca al oricărei fete care întreabă de o surată de-a ei, dar Moromete se uită nemulţumit la ea şi nu răspunse.

— Dă-mi, mă, banii ăia, că mă duc, se grăbi el deodată. Las-o încolo de ţuică, hai încolo de-acilea !

Şi se ridică în picioare.

Bălosu însă nu se mişcă.

— Moromete, zise el şi avea un glas din care se înţelegea că nu se mai gîndea de mult la salcîm. De ce nu vinzi tu locul ăsta al tău din spatele casei ?

Moromete se uită împrăştiat pe fereastră.

— Care, locul ăsta d-acilea ?

— Da, tot îl ţii tu degeaba.

— Mda, mormăi Moromete absent.

— Ţi-l cumpăr eu, continuă Bălosu. Dacă vrei, facem repede formele.

— Hai, mă, nu mă mai ţine aici, că am treabă, răspunse Moromete parcă n-ar fi auzit. Tu nu ştii că nu e locul meu ?

— Ba e al tău, îl informă Bălosu. Cîţi ani au trecut de cînd a plecat alde soră-ta Maria din casă ?

— Păi... sînt mai bine de cincisprezece ani !

— Ei, după cincisprezece ani legea zice că moştenirea neîmpărţită rămîne ăluia care e în ea. Nu ştiai de chestia asta ?

„Nu ştiam... pe mă-ta de bălos ! răspunse Moromete în gînd. Bine că ştii tu."

— Hai, mă, că nu e aşa cum zici tu, dă-mi banii ăia să mă duc încolo d-acilea ! spuse apoi tare.

Bălosu rămase nedumerit.

— Dacă nu crezi, întreabă şi tu unu din avocaţii ăştia, insistă el. Întreabă-l pe Rădulescu.

— Hai, mă, altă treabă n-am eu acuma, răspunse Moromete, de astă dată cu un glas rece, tăios.

Bălosu nu mai insistă, iar Moromete, după ce primi banii, părăsi casa vecinului.

Soarele se ridicase sus, şi o grămadă de nori, nişte nori curaţi şi frumoşi, se şi repeziseră spre el, parcă ar fi vrut să-l oprească pe loc sau să-l întoarcă îndărăt de unde răsărise.

Moromete intră în curte prin grădiniţa de sub geamul dinspre drum al casei, pe nesimţite parcă, şi se opri lîngă colţul prispei.

— Ilinco, strigă el înfuriat, nu te apuci odată să mături bătătura asta ? Niculaie, tu de ce n-ai plecat cu oile pînă acuma ? Ce e cu voi, mă ? Tu, Achime, n-ai de gînd să dai drumul la caii ăştia ? Au să roadă ieslea pînă te aranjezi tu... Şi tu Paraschive, ce stai şi te uiţi cu botul ăla ca de zăvod ? În grajdurile alea nu s-a mai rînit de la Paşti. Iar tu, Nilă, unde te găteşti de plecare ?

Nilă nu se ştie de ce, era mînios. Stătea cu un picior proptit în marginea prispei, cu fruntea lui groasă şi roşie de îmbufnare şi se încălţa cu nişte opinci vechi. Se pare că Paraschiv nu se lăsase pînă nu-i făcuse ceva în schimbul batjocurii de adineauri din grădină. Era chiar sigur, fiindcă se uita la fratele său cu satisfacţie, ba chiar cu simpatie, acum după ce i-o plătise.

— Se duce la premilitară, observă el cu această simpatie în glas şi se uită cu veselie la un obiect rezemat de parmalîc, care justifica veselia.

Era un lemn care închipuia o puşcă văpsită în roşu. Paraschiv se apropie de parmalîc, apucă lemnul acela vopsit care voia să semene cu o puşcă şi se uită la el preocupat, căutînd cu degetul într-un loc unde ar fi trebuit să fie tră-

gaciul. El ridică pușca în sus și, plin de o veselie prostească pentru vîrsta lui, începu să mînuie lemnul și să strige în gura mare :

— Pe umărrrr, arm ! La piciorrrr, arm ! Pentru onor, înainte prezentaaați, arm ! În cumpănireee, arm !

— Las-o mă ! se înfurie Nilă cumplit, smulgîndu-i lemnul din mîini.

— Ce-ai cu el, Nilă ? ! se miră Moromete. E și el deștept. Om de douăzeci și patru de ani !

Achim scoase caii din grajd, întinse dulama peste spinarea unuia din ei și se pregătea să plece. Niculaie dăduse și el drumul oilor din obor și le tot lovea cu ciomagul blestemîndu-le liniștit. Ilinca ridicase așternuturile de pe prispă, iar Tita, cu un tîrn cît toate zilele, începuse să mătura bătătura.

— Vezi, fa, că mă duc la fierărie, să vedem dacă mai poate gașperu-ăla să ne dreagă secerile alea. Ia dă-le încoa, vezi că sînt în odaie între sobă, zise Moromete, adresîndu-se Catrinei.

— Achime, zise Niculaie, oprindu-se lîngă fratele-său vitreg. Du-te tu cu oile, să mă duc eu cu caii, că tot ai să pleci cu ele la București.

Achim însă nu-l auzea, încălecase și lovea mereu cu călcîiul în burta calului, iar animalul se învîrtea cu el pe loc, cu dinții rînjiți în zăbală. Achim era vesel și porni în goană încă din curte.

— Hai, Bigică, haidaaa !... urlă el.

— Ce faci, mă, mînca-te-ar cîinii ? urlă și Niculaie după el. Tată, oprește-l să se ducă cu oile.

— Tu ce-i fi avînd Nilă de ești așa roșu ? se miră Moromete fără să-l audă pe Niculaie. Ai mă ? Cine te pune pe tine să te duci acuma la premilitara aia, în loc să stai acasă și să-ți vezi de treabă ?

— Hai, bă, taci din gură ! mormăi Nilă furios. Te faci că nu știi. N-ai auzit că dacă nu ne ducem facem mulți ani armată ?

— Păi fiindcă sînteți proști ! explică Moromete luînd secerile din mîna Catrinei și îndreptîndu-se spre poartă. Sînteți proști, Nilă, d-aia !

Nilă pornise și el spre poartă, cu pușca aceea ciudată în mînă.

— Sîntem proști... mormăi el.

— Păi sigur că sînteți proști. Dar ce credeai ? spuse Moromete surprins. Ia să nu se ducă nimeni sau să-l atingă cineva la cap pe deșteptu ăla de mocîrțan care vă gonește pe cîmp, să vezi cum i-ar trece cheful să vă mai cheme.

Nilă mormăi ceva care putea să însemne că tatăl său vorbește ca să nu tacă. O luă pe lîngă garduri, călcînd în același fel cu mormăitura ; adică sigur, să nu se ducă nimeni, dar uite că se duce și te silește și pe tine să te duci. Moromete o luă și el pe lîngă garduri, dar în direcția opusă și călca nepăsător și parcă dezamăgit că oamenii fac lucruri care dacă n-ar fi proști nu i-ar putea sili nimeni să le facă.

XIV

La început flăcăii nu se duseseră la premilitară, dar nu pentru că ar fi fost deștepți, sau că l-ar fi „atins" cineva și i-ar fi pierit cheful celui care îi chema, ci pentru că așa ceva nu se mai întîmplase niciodată în sat. Să se facă instrucția duminica dimineața ! Li se păruse o glumă tîmpită, se supăraseră toți și nu se duseseră, dar la prima

recrutare se află că repartizările la arme la care făceai un an mai mult decît la infanterie plouaseră cu nemiluita, se îngrijoraseră și începuseră să se ducă. Nu se mai întîmplase niciodată în sat ? Avea să se întîmple de-aici înainte. Pentru instrucție, satul avea să se numească subcentru premilitar, iar pentru flăcăi, învățătorul Toderici, care era ofițer în rezervă, comandant.

Nici învățătorului nu-i plăcuse la început, sau cel puțin așa se crezuse. Acum însă îi plăcea atît de mult încît nu numai că uita cu totul că e învățător, dar încerca să-i facă pe băieți să uite și ei că sînt flăcăi liberi, care trăiesc în satul lor cum le place.

Cînd Nilă ajunse în curtea școlii, premilitarii erau strînși de mult în coloană de marș și se făcea apelul. Pe drum se mai vedea încă cîte un flăcău alergînd să ajungă mai repede, să nu fie pus lipsă.

— Hai mai repede, mă boierilor ! strigă Toderici, de pe treptele școlii. Parc-ați fi domnișoare, fir-ar al dracului ! Eu cum mă scol și vin înaintea la toți ?... Pleașcă Ilie !

— Prezent !

— Pacic Ilie !

— Prezent !

— Panaite Dumitru !

— Lipsă !

— Ce e, mă, cu Panaite ăsta ? Și duminica trecută văd că a lipsit.

— Stă lîngă mine, dom'le comandant, zise un flăcău din capul coloanei. Zice că nu vrea să mai vie, își bagă... în ea de premilitară.

— Pavel Vasile ! strigă Toderici înfuriat.

— Prezent !

— Pielelungă Constantin !

— Prezent !

— O să-l bag eu în pușcărie... pe mă-sa de bandit ! strigă Toderici, schimonosindu-se la față. Paliu Inochentie !

— Lipsă !

— Ce e cu Inochentie ?! întrebă Toderici, spunîndu-i pe numele de flăcău celui care lipsea, parcă l-ar fi cunoscut cine e. Cine stă lîngă el ?

— Eu, domnule comandant, zise un glas. N-a vrut să vie, 'cea că el e ostenit de la sapă, 'cea că ce, l-a cîștigat statul la belciuge ?

— Belciugele mă-si ! strigă Toderici, frămîntîndu-și carnetul în mîini. Parcă pe mine m-a prins statul de bogdaproste... pe mă-sa de Inochentie... Dar cînd te cheamă țara la datorie, trebuie să te duci că dacă nu, te ia mama dracului. Că d-aia țara asta a rămas o țară de mameluci, pentru că Inochentie al meu îi dă cu belciugele.

— 'Cea că dumneavoastră aveți leafă, domnule comandant, zise același glas. „Îi convine lu' domnu Toderici, că are leafă", așa zicea.

— O să ia și el leafă... pe mă-sa de Inochentie ! strigă iarăși Toderici cu capul în carnet. La pușcărie, la Turnu, are să stea acolo și are să primească leafă.

Nu se știe cum se învățaseră flăcăii să fie înjurați și amenințați cu pușcăria. Învățătorul făcea acest lucru ca și cînd nu el ar fi venit cu aceste obiceiuri în sat.

— Pielelungă Ilie ! continuă el.

— Lipsă !

— Ce e cu frate-tău, mă, el de ce n-a venit ? întrebă Toderici, căutîndu-l cu privirea pe celălalt Pielelungă.

— A venit la ziua de pe linie, s-a culcat și dimineața n-a vrut să se scoale. Cînd l-am ițînat să se scoale, a dat cu picioru în mine...

— Spune-i că o să-i dau eu cîteva picioare într-o zi, c-o să se pomenească tocmai... știe el unde ! Palici Polin !

— Lipsă !

— Prisăcaru Vasile !

— Prezent.

— Rață Ion !

— Lipsă !

— Raneti Vasile !

— Prezent.

— Rădoi Marin !

— Lipsă !

— Mama lui de Rădoi ! Ăsta stă colea peste drum, zise Toderici uitîndu-se peste curtea școlii la o casă mică, așezată chiar în fața școlii.

— Dom'le Toderici, dumneata să nu-mi înjuri băiatul că eu nu știu multe ! se auzi atunci un glas de peste drum.

— Să-ți fie rușine ! strigă Toderici, ars, ieșind din fața coloanei de premilitari și înaintînd spre poarta școlii. Să-ți fie rușine, nea Rădoi, că te găsești dumneata mai cu moț și nu-ți trimiți băiatul la instrucție. Că statul dacă dă un ordin... Am instrucțiuni precise să trimet tabele de ăi care nu vor să vină. Zece ani are să facă armata și are să se libereze la sfîntu așteaptă...

Toderici înainta spre poartă și striga cu o mînă ridicată în sus cu care tot împungea cerul cînd vorbea. Omul din casa alăturată se dădu jos de pe prispă și începu și el să vină spre poarta de la drum.

— O să știe el ce are de făcut cînd o pleca militar, zise el, apropiindu-se de drum, vrînd parcă să-i iasă înainte învățătorului. Eu am făcut un război și nu mi-e frică mie de asta. Iar dumneata

nu mai înjura lumea. Ai uitat că cînd ai venit aici aveai ițari și cămașă de tort...

— Că cînd am să-ți fac eu un raport, o să-ți dai dumneata seama pe ce lume trăiești ! strigă Toderici, batjocorind vorbirea celuilalt.

Toderici era străin de sat, era muntean, și cînd venise aici părea un tinerel de treabă, foarte dezghețat, e drept, dar se purta bine cu lumea, dădea bună ziua și muierilor.

— Las'că știm noi că ești deștept, zise omul din drum, aruncînd o privire mocnită spre curtea școlii.

Toderici se întoarse în capul coloanei de premilitari și continuă apelul.

— Că dacă n-o luai pe-asta a lui Oprescu, cu atîtea pogoane, și acum ai fi umblat în ițari ! strigă omul din drum, fără teamă.

Toderici desfăcu carnetul și strigă mînios :

— Ristea Gheorghe !

— Lipsă !

— Împușcatu Florea ! strigă comandantul și mai furios.

— Prezent ! răspunse un glas din toți bojocii, vrînd parcă să-l întreacă pe învățător.

— State Ilie !

— Prezent !

— Stanciu Stoian !

— Lipsă !

Toderici ridică fruntea din carnet, vru să spună ceva, buzele i se mișcară și strînse carnetul în mîini. Începu apoi să strige mai departe. Din rîndurile de premilitari, glasul celui strigat răspundea cu putere, făcînd să răsune satul pînă departe. Într-un timp, învățătorul trase aer în piept, își desfăcu picioarele și începu să urle fiecare nume, hotărît să întreacă glasurile care răspundeau :

— Tudor Marin ! strigă el.

— Prezent ! răspunse flăcăul tot atît de tare.
— Terci Minică !
— Lipsă !
— Teculescu Ion !
— Lipsă !
— Tărbacă Anghel !
— Lipsă !
— Moromete Nilă ! urlă din toate puterile Toderici.

— Prezent ! răspunse atunci Nilă încet și scîrbit și un hohot de rîs urmă răspunsului său, cutremurînd partea aceea a satului pînă departe.

— Mai tare ! scrîșni învățătorul, cu sudoarea pe frunte. Se opri, se uită la Nilă, făcu un semn în carnet în dreptul lui, apoi șopti amenințător : Atențiune, companie ! Drepți ! Liniște ! Răspunde tare, camarade, că nu ești babă căptușită în piept de optzeci de ani. Udrea Ștefan !
— Lipsă !
— Ungureanu Gheorghe !
— Lipsă !
— O să dea ei de mama dracului, domnii ăștia care nu vor să vină la instrucție. Vanghele Costică... Vasilescu Avram.
Gheorghe Toderici își vîrî carnetul într-un fel de port-hart și se dădu cîțiva pași înapoi să ia comanda :
— Atențiune ! Companie, drepți, direcția cîmpul de instrucție, ocolire la stînga împrejur, înainteee ! Marș !
Compania ieși în drum cu puștile de lemn pe umăr. Toderici trecu în fruntea ei și după cîțiva pași își întoarse capul dînd tonul :
— *Vesel, timpul primăverii...* Companie, cu cîntec înainte, marș !...

Flăcăii începură să cînte gros, în marș. Gheorghe Toderici se întorcea din cînd în cînd și în pauzele de marș striga :
— Una. două !

Vesel, timpul primăverii
Vesel sînt și eu !

— Una. două !

Căci vara care a trecut
Multe mîndre-am mai avut
Nu le pot uita !

— Una, două ! Mai cu viață ! Ce mormăiți așa ?
Nilă nu cînta și fruntea lui lată și groasă stătea încrețită în sus a nedumerire. Mergea greoi și nu ținea pasul. La un moment dat el lăsă pușca de pe umăr și se uită în afara coloanei, parcă ar fi vrut s-o șteargă.
— Nilă, treci în front, ține pasul ! strigă atunci cineva din urmă, un alt flăcău, prea zelos sau prea glumeț și cu un glas mult prea tare, așa cum se pîrăsc copiii cînd vreunul dintre ei încalcă regula, și Nilă, supărat și posomorît, puse lemnul la loc pe umăr și încercă să țină pasul.
La instrucție, comandantul îl urmări cu priviri întunecate.
— Fii atent aici, camarade. Inamicul a ocupat gara și se pregătește să atace satul. Compania are misiunea să înainteze de pe liziera satului, să ia gara cu asalt și să dea inamicul peste cap...
Stăteau culcați pe liziera satului și comandantul le explica exercițiul pe care îl aveau de executat în duminica aceea. Pînă la gară erau patru kilometri. Șeful postului de jandarmi venise să asiste la exercițiu chemat de fapt de Toderici, care se

temea că premilitarii nu vor voi să „atace“ pe o distanţă atît de mare.

Flăcăii însă atacară. Toderici gonea împreună cu ei şi îi culca mereu. Jandarmul se tîra în urma lor, plictisit. Cînd mitralierele inamice începură să „toace“ din gară, comandantul deveni amenințător şi dramatic.

— Capul la pămînt! urla el. Capul la pămînt, camarade, scrîşni el şi se aplecă deasupra lui Nilă, îi puse mîna în ceafă şi îi strivi faţa de arătura aspră.

Nilă mişcă ceafa ca un taur, se zbătu şi deodată sări în picioare. El scoase un muget cumplit şi îl prinse pe comandant de guler. Nu-i făcu nimic, nu dădu în el, dar îl strîngea cu ochii ieşiţi din cap şi îl ţinea pe loc. Era atît de mînios şi de încordat încît părea că îl ţine pe celălalt pe loc ca pe-o apărare, să nu plesnească ceva în el însuşi. Speriaţi, cîţiva flăcăi săriră şi desfăcură mîna încleştată a lui Nilă. Toderici se învineţise, tuşea, se îneca şi cînd îşi reveni începu să înjure şi să urle să vie şeful de post. Exerciţiul se întrerupse.

Cînd se îndepărtară cu şeful de post, chipul lui Nilă se albi, iar fruntea i se încreţi a şi mai mare nedumerire, de astă dată lăsînd descoperite nişte priviri blînde şi înspăimîntate. Călca legănat şi greoi, şi-şi ştergea des şi în neştire fruntea cu mîneca.

Numai că şeful de post era vechi în comună. Îl înjură pe Nilă şi îi dădu drumul spunîndu-i să nu mai facă aşa, fiindcă Toderici e al dracului şi s-ar putea s-o păţească cu el. Noroc că el, şeful de post, îl cunoaşte pe Moromete, pe care îl consideră un om de care i-ar fi nu ştiu cum să-i ia băiatu la secţie, altfel l-ar fi luat şi i-ar fi tras o mamă de bătaie...

Nilă porni spre casă, dar mergea tot cu fruntea încreţită. Avea acea înfăţişare chinuită a surzilor care încearcă să înţeleagă din semne. Ce se întîmpla în lume? Cine avea de gînd să ocupe gara şi să atace satul?

XV

După ce îi plătise lui Moromete, Tudor Bălosu ieşise cu Victor în grădină şi amîndoi începură să ciopîrţească salcîmul. Loviturile se izbeau de ulucile Moromeţilor şi Catrina, ca niciodată, întîrzia să plece la biserică. Umbla de colo pînă colo fără rost şi uneori, cînd loviturile din grădină se auzeau mai tare, se oprea locului şi asculta. Paraschiv stătea lipit de gard, se uita la grădină şi părea că n-are de gînd să se mişte din locul acela cu una cu două. Botul său ieşit în afară se lungise şi mai mult şi se uita fără grabă şi fără să clipească, încet şi stăruitor, la vecinul său. El stătu astfel multă vreme, apoi se îndepărtă încet şi ieşi în drum, ieşi la poartă; după cîteva clipe de gîndire, porni pe lîngă garduri, dar mergea alene parcă fără scop.

Mama îl urmărise pe furiş din tindă. Cînd îl văzu că se depărtează de casă, ieşi în pragul prispei.

— Abia a aşteptat să plece *ăla* şi s-a şi dus! strigă ea, uitîndu-se în altă parte, ca şi cînd nu lui Paraschiv i-ar fi vorbit. Parcă era vorba să rîneşti acolo, că o să ajungă băligarul la grindă...

Paraschiv se uită îndărăt fără să se oprească. De departe gura lui arăta şi mai mare.

— Aia e treaba mea, mormăi el. Te găsi inima rea de grajd.

— Dac-ar muri *ăla*, ați cînta de bucurie ! L-ați adus în stare să taie salcîmul, să rîdă lumea de noi de bine ce-am ajuns.

— Ia mai taci din gura-aia, mamă, ce-ai cu el ? zise fata care terminase de măturat. De ce te legi de el ? Și mai spui că te vorbește de rău în sat. Păi cum să nu te vorbească ?

— Ce-ți pasă ție ? zise mama întorcîndu-se în tindă. Uite, acu' se-ntoarce *ăla* și cînd o vedea grajdul nerînit, iar începe să înjure. Parcă n-ar avea destule păcate ! Să-l mai auz acuma, în sfînta duminică, înjurînd !

Deși Paraschiv plecase, el se întoarse însă curînd înapoi, parcă s-ar fi gîndit că mamă-sa vitregă are dreptate. Intră în curte repede, căutînd lopata într-un colț al șopronului și pieri în grajd. Catrina îl văzu și chipul i se mai lumină.

— Tito ! strigă ea din tindă. Vezi că eu mă duc la biserică, ai grijă și pune de mămăligă. Du-te în grădiniță și ia d-acolo niște ceapă. Pe urmă, culege ștevie de dincoace și fă acolo o ciorbă, că altceva nu mai e. Că astă-iarnă au băgat în ei un porc de mai bine de-o sută de kilograme și cînd le spuneam : „Măăă, vine vara, mai păstrați", rînjeau la mine, parcă nu le-ar fi trebuit tot lor ! Acu să bage în ei buruieni...

— Iar începi ? o mustră Tita, făcînd semn cu capul spre grajd că o aude Paraschiv.

— S-audă ! zise mama cu un glas în care se simțea și necaz dar și durere că la prînz n-are ce da la masă. De ce să n-audă ? Că așa tot am tăcut și acuma au tăiat salcîmul să facă Bălosu casă, că ei nu sînt în stare să facă, așteaptă să moară *ăla*, să ne dea pe noi afară...

Catrina se îmbrăca pentru biserică și vorbea mereu, nu izbutea să se liniștească. Își schimbase bluza ferfeniță și-și trăsese o fustă de lînă înnegrită, peste cea veche. Abia după aceea începuse să tragă pe dedesubt, lepădîndu-le, boarfele cu care era îmbrăcată mai înainte.

— Au cărat la șanț un porc întreg și trei sute de coșuri de porumb. Puteau să mai păstreze, nu să ajungem să dăm cămașa de pe noi că vine percitorul !

Deodată Catrina tăcu și trăsăturile feței îi căzură în jos parcă de spaimă. Pe poarta de la drum intrase o femeie slabă și neagră la față, îmbrăcată aproape în zdrențe. Pășise în curte cu un pas repezit și, fără să se uite la cineva, pornise glonț spre poarta grădinii. Era Guica.

Ea deschise poarta și se duse drept spre salcîm, unde Tudor Bălosu și fiu-său ciopîrțeau mereu. Numaidecît curtea și împrejurimile răsunară de glasul ei ascuțit care intra pînă în miezul creierului.

— Ce căutați, mă, aici ? De ce mi-ai tăiat, mă, salcîmul ? Plecați d-aici, că... m-aș în gura voastră de oți ! Paraschive, unde ești ? Săi, mă, încoace, cu un ciomag !

Catrina încremenise pe prispă și obrajii i se făcuseră ca focul. Paraschiv ieși din grajd la auzul glasului care țipa, dar nu se grăbi să sară cu un ciomag, cum striga tușă-sa. După felul cum se uita și cum buzele sale împletite se întindeau spre urechi, se înțelegea unde se dusese mai adineauri.

— Du-te, fa, și spune-i să plece d-aci ! șopti mama, uneia din fete. Ne facem numaidecît de basm, cu ăsta, colțatul, altă treabă n-a avut decît să se ducă să-i spună, parcă ar avea numai fiere la inimă...

— N-am adus-o eu, mormăi Paraschiv cu un glas care arăta că chiar dacă n-ar fi adus-o el, Guica tot ar fi venit și în orice caz nu se sfiește să arate că venirea aceasta și tot ceea ce se întîmplă e una din marile lui plăceri.

— Mînca-v-ar cîinii cu neamul vostru! țipa Guica din grădină. Ți l-a vîndut, ai? Cum ți l-a vîndut, mă, oțule, cum ți l-a vîndut dacă e salcîmul meu? Și dacă ți l-a vîndut, tu nu știai că e al meu, lovite-ar moartea de bălos, azi și mîine! Tu nu știai că ăsta e locul meu d-aici din spatele casei?

— Pleacă d-aici, ga Mario, și pune-ți lacăt la cățeaua aia... Nu te certa cu mine! Du-te și te ceartă cu frate-tău Ilie pînă te-i umfla... Ce te certi cu mine?!

Glasul Guichii începu să se apropie de curte. Îngrijorată, mama intră în casă cu grabă, parcă cine știe ce nenorocire s-ar fi apropiat.

— Ilie! Ilie! Unde ești, mă, de ce, mă, mi-ai tăiat salcîmul și mi l-ai vîndut? Ai, mă? Dar-ar dumnezeu să te îngropi cu el, să-ți facă coșciug din el, Ilie! Că atîta aveam și eu și te repeziși să-l tai și să-l vinzi, tăia-te-ar *cinenutrebuie* și te-ar lovi vărsatul ăla marele!...

— Hai, ga Mario, nu țipa așa și pleacă d-aci, zise Ilinca de pe pragul prispei. Ce tot țipi că e salcîmul tău, locul tău?... Parcă nu ți-a cumpărat tata alt loc...

— Lovi-te-ar brînca aia reaua și pe tine! strigă Guica, oprindu-se în mijlocul bătăturii. Mi-a cumpărat, ai? Parcă mi-a cumpărat din averea mă-ti, izmenito. Mi-a dat din pămîntul ăstora care muncesc să vă țină pe voi, niște împuțite!

— Ei, ia ascultă, Guico, ieși afară, că acu' mătur bătătura cu tine! zise fata cea mare, Tita, cu un glas liniștit, ca al tatălui.

— Tu ce stai, mă prostule, și te uiți! se-ntoarse Guica spre Paraschiv. Muncești aici ca prostu, vai de capul tău! Alți flăcăi au casă și copii și tu stai ca o baligă să crești puturoasele astea...

— Hai, ga Mario, nu mai țipa așa, că nu sîntem surzi, zise și Paraschiv, întinzîndu-și cu plăcere buzele lui împletite.

— Iar tu să nu mă faci pe mine Guica, că eu n-am guicit la curul mă-ti cînd te-a făcut... Auzi, fă?

În casă, mama tremura și o striga pe Tita să nu răspundă, să intre înăuntru. Vecinii, mai ales copiii, ieșiseră pe la porți.

— Tito, tu n-auzi să intri în casă? Intră și las-o să strige pînă o face gîlci în gît. Că nepoților li se sară inima că ne face de rîsul lumii. Catrinei îi dăduseră lacrimile.

— Ei, ne face de rîsul lumii, răspunse Tita îndîrjită, tîrnuind pe prispă. Fă, Guico, dacă nu pleci d-aici, asmut cîinii pe tine. Cuțu-na! Duțulache!

Duțulache țîșni de undeva și se înfățișă dornic să capete ceva de mîncare. Era un cîine pașnic.

— Tu, fa, să asmuți cîinii pe mine? țipă Guica. Sînt sora lui tac-tu, nu ți-ar fi rușine, măgăreațo! Umbli după al lui Bălosu să te ia, dar nu te ia, fă! Nu ia ăla una ca tine, botoaso!

La aceste cuvinte Paraschiv izbucni într-un rîs, ciudat, parcă ar fi pîrîit ceva.

— Ahaha-ha-ha! exclamă Guica continuînd parcă rîsul lui Paraschiv. Ai pupa tu să te ia ăla...

Tita aruncă o privire de pe prispă spre grădină. Victor se oprise din ciopîrțit și asculta cu toporul

în mînă. De departe i se vedea fața nepăsătoare, aproape veselă.

— Să te ia moartea cu Victor al tău de gît ! strigă Tita roșie ca focul și intră în tindă închizînd ușa.

Guica o porni spre drum și cînd o luă pe lîngă garduri își aduse aminte de salcîm și începu să spună în gura mare, să audă toată lumea ce i-a făcut alde frate-său. Blestema și amenința că n-o să rabde, are martori și o să-l dea în judecată pe Moromete.

De rușine, Catrina ocoli fundul grădinii ca să se ducă la biserică.

XVI

Spre ziuă ploaia îl trezise și pe Birică din somn și nici el nu mai putuse să adoarmă.

După ce ploaia se opri, Birică se dădu jos de pe prispă și scoase caii din grajd. Deșteptat de tropăitul lor, Birică-tatăl ridică mirat capul de pe căpătîi și îl întrebă pe fecior ce i-a venit, unde se duce cu caii cu noaptea în cap ?

— Pe izlaz ! răspunse feciorul scurt și, fără să mai dea alte lămuriri, aruncă o haină veche pe spinarea unuia din cai, încălecă și ieși din curte.

— Ce e cu băiatu ăsta ? ! se miră tatăl și fiindcă nimeni nu răspunse — ceilalți copii dormeau cu toții — își lăsă la loc capul pe căpătîi.

Birică mergea cu caii la pas și părea că nu ia seama la ei. În dreptul unei fîntîni caii traseră la jgheab ca și cînd ar fi fost singuri ; călărețul nu sări îndată să le scoată apă.

Încălecă apoi din nou, dar caii o luară singuri la trap învățați pesemne de fratele mai mic al lui Birică ; adică pînă la fîntînă, la pas, apoi după adăpat, în goană. Birică trase de căpăstru, și caii, puțin nedumeriți, încetară trapul.

Umedă de ploaie, cîmpia dormea în tăcere. Pămîntul răsufla aburi calzi, încă nevăzuți, soarele nu răsărise, iar cerul înalt și amorțit înghițea leneș ultimii nori.

Pe coama dealului, Birică se opri cîteva clipe parcă nehotărît. Simțind aerul cald și mirosul de ierburi crude, caii începură să sforăie de plăcere, dar fiindcă erau ținuți pe loc, își plecară capetele și începură să pască.

— Haide ! murmură flăcăul.

Se așeză mai bine și strînse pulpele. Cu mișcări liniștite dădu frîu liber căpăstrului și se încordă ; calul, simțind strînsoarea, țîșni înainte și o luă la goană.

Cîmpia părea fără margini. Totul dormea. Nu se vedea nici o pasăre, nu se auzea nici un glas. Din depărtare, zidul grînelor se apropia mereu înaintea călărețului. Întinderea tăcută a cîmpiei sperie parcă animalele care încetiniră goana, se opriră pe loc și agitară capetele lor frumoase, cu urechile întinse înainte, cu privirea domesticită dar vie și inteligentă. Cîmpia tăcea mereu.

— Haide ! murmură Birică și glasul său liniștit potoli neliniștea vagă și tainică a animalelor.

Cînd se opri, Birică arăta de parcă alergase alături de cai. Fața lui era țeapănă, obosită.

— Stai ! șopti el și caii se opriră de îndată ; fără să aștepte să se dea jos călărețul, începură să pască flămînzi, cu pași mari, sforăind cu nările în iarbă.

Birică împiedică picioarele din față ale cailor, întinse pe iarba umedă dulama veche, cu blana de

oaie în sus şi se culcă peste ea. Rămase apoi nemişcat multă vreme cu faţa în jos, cu obrazul culcat într-o parte pe braţul îndoit. Se auzea numai sforăitul cailor. Satul se pierduse undeva în depărtare. De acolo, sau nu se ştie de unde, răbufnea nefiresc cîte un zvon nelămurit, ca o părere, sau ca un ecou a ceva tainic.

Se răsuci brusc cu faţa în sus apoi rămase iarăşi nemişcat. Cerul se limpezise de tot. Alături de dulamă, un pîlc de păpădii dormeau cu măciuliile închise. Birică oftă din greu şi închise ochii.

Cînd se trezi, se ridică într-un cot, puţin buimac. Alături, păpădiile înfloriseră şi străluceau galben în iarba înaltă. Cîmpia era acum de un verde orbitor iar soarele ardea atît de viu încît cerul albastru parcă se înnegrea.

— Noroc, Birică ! Hai, mă, cu caii să-i băgăm în ovăz.

Se frecă la ochi şi se ridică. Achim Moromete venea în goană cu caii şi se opri fără să descalece. Birică nu zise nimic, se întinse la loc pe dulamă, parcă supărat că fusese trezit din somn. De fapt îl trezise soarele care îi bătuse în faţă. Achim nu se grăbea, descălecă şi veni aproape.

— Ce e, mă, n-ai dormit azi-noapte ?

— Unde zici că să te duci cu caii ? se miră Birică fără să răspundă la întrebare.

— În moşia Marichii, să-i băgăm în ovăz.

Birică îşi întoarse faţa în partea cealaltă şi închise ochii mohorît. Parcă nici nu auzise răspunsul. Alături de iarba deasă care parcă plesnea de verde ce era, chipul vînăt al flăcăului semăna ciudat cu pămîntul.

— Să fiu al dracului dacă n-am să-i rup picioarele ! mormăi el şi încetul cu încetul chipul i se mai însufleţi, se aburi de năvala sîngelui.

— Cui, Polinii ? întrebă Achim.

— Dar cui ?

Nu părea însă prea sigur că va face ceea ce spunea ; se înţelegea mult mai bine că se chinuia s-o smulgă din inima lui şi că nu izbutea decît să se chinuie şi mai mult.

Achim se întinse în iarbă şi gemu :

— Ha, făcu el ! Mă, Birică, să fie-a dracului, dacă şi la Bucureşti am iarba asta... Plec la Bucureşti cu oile, explică el, şi dacă şi acolo o fi iarba aşa, toată ziua o să vînz la lapte.

Birică nu zise nimic, se întoarse doar cu faţa în sus. Achim continuă despre vînzarea laptelui şi se lăudă cu banii pe care avea să-i cîştige.

— Hai, încheie el, ce stai aici ? Hai să băgăm caii în ovăz. Birică se răsuci, oftînd, cu faţa în jos şi răspunse că nu merge.

— Vezi să nu-ţi îndoape pîndarul ăla spinarea cu sare, îl preveni el.

— Unde are el norocu ăla să dea peste mine că i-aş arăta eu lui, se sumeţi Achim.

Birică nu-l luă în seamă, nu-l auzi. Oftă şi se perpeli iarăşi pe dulamă întorcîndu-se cu faţa în jos. Cînd Achim porni spre cai să plece, se ridică pe jumătate şi se uită cîteva clipe la el. Privirea îi ardea. Îl întrebă dacă Nilă s-a dus azi la premilitară.

— Cînd te întorci acasă spune-i să nu plece nicăieri, că vreau să vorbesc ceva cu el.

De aseară vrusese să nu se mai gîndească la Polina, dar nu izbutise decît să-şi dea seama — iarăşi ca şi în seara trecută — că nu poate decît să dorească s-o vadă, şi de astă dată atît de

mult, încît faptul că s-ar putea cu adevărat să n-o vadă nici azi i se părea înfricoşător.

— Auzi tu, Achime ? gemu el şi se uită cu privirea sticloasă la Achim.

— Vrei s-o furi pe Polina ? întrebă Achim rîzînd cu nepăsare. Crezi că ea nu ştie ce-o aşteaptă dacă iese azi la horă ?! Vezi mai bine să nu te pomeneşti cu ai lui Bălosu cu măciucile în capul tău, mai spuse Achim în timp ce încăleca.

Birică se întoarse cu faţa în dulamă şi nu răspunse.

XVII

Moşia de care pomenise Achim şi în ovăzul căreia vroia să-şi bage caii se afla chiar în capul lotului lor. Erau vreo patru sute de pogoane, ceea ce mai rămăsese din vestita moşie a lui Guma din 1924, după reformă. De fapt era mai dinainte moşia văduvei, cucoana Marica cum i se spunea în sat, care mai trăia şi astăzi, cumplit de gîrbovită şi care, spre uimirea tuturor, nu numai că trăia, dar umbla, era vioaie. Umbla în negru, în baston, şi cumpăra ouă şi lapte de la muieri, pentru fiică-sa, o fată veştejită şi cam nebună care nu ieşea aproape de loc din casă (stătea cu franceza şi cu pianul, cum o scuza inutil bătrîna faţă de muieri şi copii).

Moşia era dată în parte. Oamenii care luau pămînt în parte se înţelegeau cu un maior, soţul fetei mai mari a bătrînei, care venea din cînd în cînd prin sat şi căruia nu-i păsa de cumnată-sa

şi de bătrîna soacră ; le lăsa doar atît cît să nu moară de foame.

De fapt, cu cîţiva ani în urmă, fusese chiar cît pe-aici să le vîndă moşia. După reformă profitase şi el de creditele pe care le deschisese Banca Centrală Cooperativă şi se împrumutase cu o sumă mare. În timpul crizei însă, piaţa cerealelor scăzu atît de mult încît maiorul nu mai putu să plătească ratele împrumutului şi ar fi vîndut cu siguranţă moşia dacă legea conversiunii nu l-ar fi salvat.

În afară de un administrator, maiorul mai ţinea trei paznici pentru magazii, casă şi cîmp. Unul din aceştia era foarte credincios, şi se certa cu oamenii la treierat, încercînd pesemne să-i facă să înţeleagă că el nu e un simplu pîndar, ci un fel de ajutor de logofăt, în orice caz ceva boieresc. Pentru pază avea puşcă cu sare şi băieţii cu vitele se temeau grozav de el. Cînd prindea vreunul nu numai că îl bătea, dar făcea şi tărăboi, ducea vita la gloabă sau venea cu şeful de post în curtea omului. Nu se ştie însă de ce părinţii copiilor nu se supărau pe el şi îl lăsau în pace. Omul plătea gloaba plictisit. E adevărat că uneori omul se uita la pîndar — ce ciudat, foarte puţini ştiau cum îl cheamă — se uita la puşca lui, la cornul lui de bou din care suna, la faţa lui înţepenită şi solemnă şi îl asigura cu o blîndeţe suspectă în glas că data viitoare chiar el, tatăl copilului, o să ducă vita la obor, dacă pîndarul n-o să-l prindă. Ba chiar, adăuga omul, o să ducă vita la obor înainte de a scăpa în bucatele moşiei.

Achim mîncase odată bătaie de la acest pîndar, dar demult, cînd era mai mic şi se ducea la şcoală.

La prînz bătrîna Marica ieşea în poartă şi cînd copiii se întorceau de la şcoală chema cîţiva să-i aducă apă din vale de la fîntînă, cu un hîrdău mare tras pe două roate. Avea nevoie de apă multă în fiecare zi, aşa le spunea copiilor, să ude florile şi să se spele fata „care ea este cu pianul şi cu franceza“ nu poate să aducă. După ce cărau două-trei hîrdaie copiii aşteptau sub cerdac, bătrîna striga ceva şi atunci apărea deasupra lor o arătare cu nasul ascuţit şi cu faţa dată cu făină, cu părul care de jos li se părea copiilor că e verde. Arătarea, fără să scoată un cuvînt, arunca fiecăruia, de acolo de sus, cîte o monedă de zece bomboane.

Într-o zi însă arătarea a aruncat numai trei monezi şi ei erau patru şi tocmai Achim era cel căruia nu-i dăduse. Ceilalţi au fugit, parcă s-ar fi temut să nu li se ia banul înapoi, dar Achim n-a vrut să plece şi s-a plîns bătrînei care uda straturile cu stropitoarea.

„Ci ce mai vreai ? Ci-a dat !“ a afirmat bătrîna convinsă, cu toate că nu fusese de faţă.

„Nu mi-a dat, cucoană Marico“, a strigat Achim la ea.

„Ci ciă nu strigi la mine, ci ciă nu fi hoţ...“ l-a mustrat bătrîna, dar Achim s-a înfuriat şi a făcut-o surdă.

Bătrîna n-a mai zis nimic, a lăsat stropitoarea şi s-a dus cu pasul ei mărunt şi cu spinarea ei îndoită ca o toartă nu se ştie pe unde şi în curînd a apărut de prin magaziile din fund un om care s-a apropiat de Achim şi i-a cîrpit una cumplită după ceafă. De spaimă, Achim a căzut de vreo două ori pînă să ajungă la poartă. Palma fusese atît de grea că l-a durut capul toată ziua.

În fiecare an Moromete lăsa un sfert de pogon trifoişte pe care-l cosea de două-trei ori pe vară.

Cît ajunse pe trifoiştea din capul lotului, Achim îşi roti privirea peste cîmp, descălecă şi dădu drumul cailor în ovăzul de peste hotar al moşiei. Era un ovăz înalt, bogat în spic şi des ca o perie.

Achim se urcă pe o movilă cu piatră de hotar în vîrf şi începu să vegheze. Caii stăteau liniştiţi în ovăzul înalt şi rupeau spicul gras, sforăind mulţumiţi.

După puţin timp, sosi şi Niculaie cu oile. Bisisica era în frunte şi alerga parcă în salturi, iar Niculaie venea în urma oilor şchiopătînd, răcnind şi înjurînd. Achim se uita la el după piatra de hotar şi rîdea. Oaia fruntaşă ajunsese aproape de lot, intră în pîrloagă şi se opri începînd să rupă cu lăcomie iarba încă umedă.

Niculae era roşu la faţă şi sudoarea îi curgea în şiroaie pe gît.

— Bine, mă, Achime, mînca-te-ar cîinii, strigă el înfuriat, nu spuneai tu alaltăieri că dacă tata îţi dă drumul la Bucureşti îmi laşi mie caii şi iei tu oile ?

— Păi după ce plec, răspunse Achim rîzînd.

— După ce pleci ! îl îngînă Niculaie strîmbîndu-se. Treaba ta, eu îţi las oile aici şi dacă nu-mi dai caii, ai să vezi şi de oi şi de cai ! Dar ce sînt eu aicea, prostul tău ?

În acest timp Achim îşi luase ochii de pe cîmp. De undeva dintr-un grîu ţîşni spre cer o ciocîrlie şi începu să se înalţe spre cer cîntînd. Tot atunci însă ţipătul scurt al unui corn străbătu aerul apăsat, urmat de un glas crunt şi ameninţător :

— Stai pe loc că te împuşc !

Achim ţîşni ca o vietate speriată de la locul său şi o luă la goană spre cai. Se aruncă din fugă

în spinarea lor şi o întinse printre pogoanele de grîu, lovind caii din toate puterile. Pîndarul trase. Aerul parcă plesni şi ciocîrlia amuţi speriată. Achim simţi cîteva alice de sare usturîndu-l pe ceafă. Mai alergă puţin, apoi opri caii şi se uită îndărăt. Pîndarul Maricăi se apropiase de Niculaie şi părea că vorbeşte cu el. Era voinic, cu faţa pîrlită de soare. Într-o mînă ţinea puşca şi în alta o măciucă ; pe după gît, legat de o curea, purta cornul lui ascuţit de bou.

— Ala e frate-tău, mă ?

— Da, răspunse Niculaie.

— De ce mama voastră băgaţi caii în ovăz ? întrebă pîndarul surd.

— Nene, să nu dai în mine, eu sînt cu oile ! strigă Niculaie speriat.

Pîndarul însă n-avea urechi pentru spaima lui ; se apropie, schimbă măciuca în aceeaşi mînă cu puşca şi fără alte cuvinte îi plesni lui Niculaie o palmă lată, gata să-l arunce la pămînt.

— De ce dai, mă, nene, ce ţi-am făcut eu ? strigă Niculaie îngrozit.

— E frate-tău, ai ? Şi nu vrei să spui ! zise pîndarul.

— Ba ţi-am spus ! ţipă Niculaie scos din sărite.

— Am să-ţi iau oile la obor, ameninţă pîndarul şi îl apucă pe Niculaie de cap, îl ridică mult în sus şi dădu cu el de pămînt. Am să te omor, fir-ar mă-ta a dracului ! Şi apucă măciuca de cap şi cu coada ei începu să-l lovească pe băiat peste spate.

— Achime, săi că mă omoară ! urlă Niculaie.

— Vino încoace şi tu, îl chemă şi pîndarul pe Achim, continuînd să-i care lui Niculaie la ciomege.

— Aaa !... aaa !... aaa ! urla Niculaie cu un glas înnebunit de groază. Aaaa ! aaa ! Mă omoară ! Aaa !...

Achim întoarse caii.

— Şi ce crezi mă, că nu viu ? strigă el.

Pîndarul se uită la el nepăsător, dar cînd văzu că Achim se apropie, îl lăsă pe Niculaie şi puse mîna pe puşcă. În aceeaşi clipă Achim sări de pe cai în plină goană, se făcu mic la pămînt, apoi deodată ţîşni în sus, repezindu-se spre pîndar şi urlînd ca o fiară :

— Trage, mă... pe mă-ta de cîine ! Trage dacă ai curaj !

Pîndarul îngălbeni la auzul urletului ; trase, dar încă mai dinainte Achim se lăsase pe vine şi ţîşnise apoi în urma împuşcăturii. Avea ochii holbaţi. Cu măciuca ridicată el se repezi asupra pîndarului, se opinti din răsputeri şi-şi trimise lovitura drept în capul acestuia. Paznicul abia avu timp să sprijine cu puşca. Achim îl lovi a doua, a treia şi a patra oară, nişte lovituri iuţi şi cumplite, care dacă l-ar fi nimerit pe pîndar, nu i-ar fi trebuit mai mult. Dar el îşi apăra bine capul cu puşca. Loviturile curgeau mereu, din ce în ce mai furioase şi ţintind numai creştetul capului. Speriat, pîndarul aruncă deodată puşca şi se repezi în flăcău cu mîinile goale. Achim sări înapoi şi-şi repezi măciuca în capul lui. Pîndarul sprijini cu mîna, scoţînd în acelaşi timp un urlet, apoi puse mîna pe Achim şi cu un pumn îl trînti la pămînt. Se aruncă peste el, îi încălecă pieptul şi începu să-l izbească peste gură cu pumnii, scrîşnind şi înjurînd înspăimîntător.

Niculaie, care tot timpul se uitase fascinat la cei doi, deodată se trezi şi înfiorat plăcut de ceva care nu mai simţise niciodată, se repezi şi apucă

o măciucă de jos. O ridică drept în sus și-i dădu drumul cu sete, cu toată puterea, în tidva pîndarului. Acesta rămase o clipă nemișcat deasupra lui Achim, apoi scoase un urlet ca de lup și se ridică în picioare. Niculaie ridică iar măciuca, fulgerat de un gînd înfricoșător : „Mă omoară", Îl izbi iarăși țintind capul. Pîndarul se apără, sprijini cu mîna, apucînd chiar capul măciucii în palmă, dar mai mult nu putu, se clătină și se lungi ca un sac. Achim sări în sus, puse mîna pe o măciucă și ca turbat începu să lovească în omul căzut, cu o furie care pe Niculaie iarăși îl înfricoșă.

— Achime, îl omori ! strigă el, cuprins abia acum de o adevărată groază.

— Păi asta și vreau, să-l omor, scrîșni Achim.

Niculaie se repezi la el și îl împinse în lături. Achim se opri cîtva timp, parcă neînțelegînd ce se întîmplă ; apoi începu deodată să rîdă batjocoritor :

— Mîine cînd ai să vii iar cu oile, te prinde și toată viața nu mai ești om, zise el, punînd iarăși mîna pe măciucă.

De astă dată el începu să-l bată pe cel de jos parcă cu un gînd anumit : nu să-l omoare sau să-l schilodească pe pîndar, ci să-i piseze doar trupul, să-l facă să zacă în pat cel puțin cîteva luni de zile.

După ce osteni îl chemă pe Niculaie și amîndoi apucară pe paznic de cîte un picior, tîrîndu-l cu spinarea de pămînt, îl traseră pe moșia pe care o păzea și îl duseră drept în mijlocul ovăzului. Achim îi luă apoi cornul și-l sparse cu piciorul, scrîșnind :

— Na, mai sună și acum... Și uite-al dracului cu ce e încălțat... Tragi cu pușca, ai ? Vreai să mă împuști, ai ? Dai în ăsta micu, ai ?!

Achim se întoarse pe pîrloagă, ridică pușca omului și-o izbi cu țeava de piatra de hotar. Avea două țevi. Săriră amîndouă ca niște țurloaie, ca niște fluiere.

— Hai, Niculaie ! zise Achim, aruncînd pușca sfărîmată și măciuca pîndarului departe în ovăz. Hai în Frunzari că nu pot să stau cu ăsta aici...

— Treci tu cu caii înainte și s-o oprești pe Bisisica, se rugă Niculaie, mînînd oile șchiopătînd.

Achim sări în spinarea calului și-o luă înainte de-a lungul drumului de hotar. Niculaie porni în urma lui și îl rugă să meargă mai încet. Bisisica nu putea s-o ia la goană din pricina cailor, dar încerca totuși să ocolească pe lîngă ei și s-o ia înainte.

— Păzea, Achime ! striga atunci Niculaie. Dă-i una în cap Bisisichii !

Achim se răsucea pe cal și plesnea oaia cu coada măciucii, spre satisfacția lui Niculaie, care exclama de fiecare dată :

— Aha ! Nu mai fugi ? Mai fugi și acum dacă mai poți, beli-te-ar cîinii !

Achim petrecu un picior pe după coama calului și de bucuros ce era, stăpînit pesemne mereu de gîndul că în curînd avea să plece în marele oraș, gînd mai puternic decît orice bătaie și orice primejdie, începu să cînte ; avea însă un glas fals, care putea să supere chiar și caii, iar cuvintele care îi ieșeau din gît n-aveau nici o legătură cu ceea ce simțea el în clipa aceea :

Pentru tine Marioară
Mi-am lăsat calul să moară măăăăă !

XVIII

Moromete ieşise din curte şi plecase spre fierăria lui Iocan să dea zimţi celor două seceri stricate. Se grăbise să plece şi din pricina Guichii, cu care n-avea chef să dea ochi. Dar chiar fără toate acestea nu putea să nu se ducă duminica dimineaţa la fierărie.

Fierăria lui Iocan era aşezată la o răspîntie de uliţi. Părinţii fierarului fuseseră lăutari, dar Iocan era un băiat urît — avea o buză peste măsură de groasă şi lăsată în jos — şi chiar dacă ar fi izbutit să înveţe să scîrţîie la vioară, tot n-ar fi făcut nimic, fiindcă n-avea de loc glas.

Tatăl său îl dădu atunci la o şcoală de meserii. Iocan-bătrînul — tot Iocan îl chema şi pe el — era un ţigan înstărit. Îşi cumpărase chiar şi cîteva pogoane, deşi cîştiga destul cu taraful său. Iocan-fiul stătu trei ani la şcoală şi nu mai vru să-l urmeze şi pe al patrulea, să ia diploma. Deschise încă de tînăr un atelier de fierărie şi începu să lucreze. Oamenii nu prea veneau la el, erau alţi fierari şi potcovari bătrîni care nu învăţaseră meseria la şcoală.

Iocan nu se dădu însă bătut. În al doilea an, un om nevoiaş veni la el şi-l întrebă: „Mă, Iocane, tu ştii să faci căruţe? De trei ani de zile de cînd mă căznesc să înjghebez ceva şi nu pot. Alde oţii ăştia îmi cer trei mii de lei. Am obezile, loitrele, toată lemnăria! Mi-o faci?“ „Nea cutare, ţi-o fac cu două mii de lei. Adu lemnăria şi dacă nu ţi-o plăcea, vorba ăluia, să nu dai nici un ban.“ Căruţa făcută de Iocan a stîrnit uimirea oamenilor. Era frumoasă ca o trăsură şi nu le venea

să creadă că tînărul buzat ar fi fost în stare s-o facă şi mai ales aşa de ieftin.

Chiar în anul al doilea, Iocan a trebuit să-şi caute un ajutor. După doi ani a mai căutat alt ajutor. O dată cu însurătoarea, Iocan dărîmă atelierul pînă la temelii, ridică altul de cinci ori mai mare, cumpără foale uriaşe, cum nu avea nimeni dintre fierarii vechi din comună, şi mai ales, înlocui nicovalele şi baroasele cu unele mari şi piuitoare care se auzeau pînă departe.

După cinci ani, Iocan îşi cumpără o maşină de treierat şi îşi făcu o casă nouă. Cu toate că se îmbogăţise, Iocan lucra mereu cu aceeaşi putere ca la început. Buza lui se făcuse şi mai groasă şi el însuşi se îngroşase de două ori cît era înainte. Avea un piept ca de bou şi nişte muşchi la braţe, înfricoşători. Se scula cu noaptea în cap şi începea să lucreze cu sete. O căruţă făcută de el nu se mai desfăcea pînă nu se rupea lemnul. O osie ruptă, fiartă în atelierul lui, ţinea mai mult decît una nouă.

După o vreme, începu să primească comenzi şi de prin alte sate. Cu toate acestea, el nu părăsi lucrul mărunt; potcovitul cailor, fierberea unei osii, belciugăriile. Avea doi lucrători buni şi trei ucenici. Iocan mai păstrase însă şi obiceiul vechi de lucru, adică acela de a-l pune pe omul căruia îi dregea ceva să-i dea cu barosul. Făcuse patru copii şi cu toată averea strînsă, îi ţinea tot cu burţile goale şi desculţi, nu i se părea că trebuie altfel. „Ţiganul tot ţigan“, observase Moromete. Moromete nu avea însă întru totul dreptate, pentru că atunci cînd la doi dintre copii le veni timpul de şcoală, Iocan îi îmbrăcă frumos, cu haine ca la oraş şi cu încălţăminte bună.

Ceea ce nu ştiau însă oamenii era că rareori lipsea de la masa lui Iocan puiul fript cu usturoi şi pîinea albă şi proaspătă ca untul. Totuşi de vreo cîţiva ani încoace, Iocan nu prea mai lucra cu atîta rîvnă, se îngrăşase şi mai mult şi mai ales începuse să facă politică. Se înfierbînta, vorbea mult şi cîteodată uita fierul sub foale şi ameninţa cu cleştele înroşit pe adversarii săi politici. Fierarul fusese la început averescan, apoi votase pentru P.N.T.-Mihalache şi după asasinarea lui Duca de către legionari devenise liberal fracţionist, ca şi Moromete (nimeni nu ştia ce legături făceau ei între asasinarea primului ministru şi fracţiunea brătienistă).

Fierarul se bucura de multă consideraţie mai ales cînd îi ruşina pe şcolari întrebîndu-i care e legea lui Arhimede. Cînd se ducea la Piteşti sau la Roşiori să cumpere fier, se întorcea cu fel de fel de cărţi pe care le citea din scoarţă pînă în scoarţă, cărţi cu titluri ciudate, care zăpăceau oamenii : *Progres ? Există Dumnezeu ?* sau *Niţă Pitpalac la Karlsbad.*

În faţa fierăriei se afla o poiană mare cu pămîntul bătătorit, plină de caiele rupte, de unghii de cal, cuie şi belciugării arse. Fierarul bătuse în pămînt stîlpi groşi pentru legatul cailor nărăvaşi. Adunările cele mai zgomotoase aveau loc pe poiana fierăriei, mai ales duminica dimineaţa, dar dacă de la ele lipseau Moromete şi Cocoşilă, nu erau prea reuşite ; Moromete era abonat la *Mişcarea,* Iocan la *Curentul,* iar Cocoşilă primea *Dimineaţa* şi dacă veneau fără ziare asta însemna pentru ceilalţi că Moromete şi Cocoşilă erau supăraţi şi n-aveau chef să discute politică.

Totuşi rareori poiana era goală, chiar dacă Moromete şi Cocoşilă nu erau acolo, se găseau destui ambiţioşi care încercau să le ţină locul.

De la o vreme Moromete începuse să se intereseze mult de dezbaterile din parlament, mai ales de cînd aflase că Iorga ia parte la ele. Socotea că marele învăţat trebuia tocmai de aceea să fie şi un mare om politic, şi Moromete urmărea în dezbateri ceva care după părerea lui numai un om învăţat putea să înfăptuiască. „Dacă el spune că face lucrul ăsta, eu îl susţin, domnule, să ia puterea", declarase Moromete la fierărie, dar fără să dezvăluie care era lucrul acela.

Numai că *Mişcarea* nu dădea, în cele patru pagini ale ei, dezbaterile din parlament şi astăzi Moromete se ducea la fierărie mai ales pentru a-l întîlni pe Cocoşilă, să le citească la ziarul lui, în care le găsea expuse pe larg.

Era însă prea de dimineaţă şi Iocan nu deschisese fierăria, nu se auzea piuitul cunoscut al nicovalelor. Moromete mergea încet pe lîngă garduri, cu secerile pe umăr şi se oprea de la o podişcă la alta. Oamenii ieşiseră pe la porţi : plouase în timpul nopţii şi vroiau să ştie ce fel de ploaie a fost. Tocmai trecea unul desculţ, cu izmenele sumese, şi spunea că vine de la cîmp, a plecat călare de dimineaţă şi că a dat ploaie bună, n-a căzut piatră nicăieri.

— Te-ai procopsit, Moromete, observă cineva de pe o podişcă. A dat ploaie taman cînd înfloreşte spicul. Cîte pogoane ai pus, zece ?

— Ba paisprezece ! se supără Moromete. Nouă pogoane, mari şi late !

— Hehe ! rîse omul de pe podişcă. Ce mi-e nouă, ce mi-e zece ! Hehe ! făcu el rîzînd iar, de astă dată galben, cu invidie.

— A dat ploaie, Moromete, îl luă apoi altul în primire, de la altă podişcă, un om care vorbea tare fără nici un efort.

Aci Moromete se opri. Acest om avea într-adevăr un glas care se auzea de la un kilometru chiar şi cînd şoptea. Îl chema Dumitru lui Nae şi era unul dintre cei cu care Moromete glumea cu plăcere. Toată lumea ştia ce face Dumitru lui Nae acasă la el. „Vasile, pune caii la căruţă să mergem la moară"... „Păi ce dracu are de şchioapătă ?"... „Lasă, dă-i ovăz." Iar tăcerile, oricît de lungi, nu stinghereau deducţia : „Deşartă tărîţele în colţ..." „De ce dracu n-ai fiert-o mai bine ?"... Atît treburile cît şi glasul lui erau, nu se ştie de ce, foarte odihnitoare. Odată, nu i s-a auzit glasul timp de cîteva săptămîni. Umbla cu capul gol şi tăcea. Îi murise un copil şi vecinii au fost trişti şi ei.

— Da, aprobă Moromete grav, a plouat. Şi după cîteva clipe de gîndire adăugă : Eu zic că a plouat de-a înecat toţi şoarecii în găurile lor.

— Şoarecii ?! se miră celălalt (şi cuvîntul şoarecii se auzi limpede peste toată uliţa), apoi deodată înţelese : Da, şoarecii aşa în general. Da, dracu i-a luat ! conveni el.

— Auzi ce zise Victor ăsta al lui Bălosu, zise Moromete fără nici o tăcere, şi glasul lui pe lîngă al lui Dumitru lui Nae, parcă nici nu era, nu se auzea deloc. Fusei adineauri pe la ei şi băui o ţuică. Cică asta devine după facultăţi !

— Hehe ! rîse Dumitru lui Nae. Hehe, Moromete ! Adică cum ?

— Nici eu nu ştiu ! zise Moromete, înghesuindu-şi capul cu umerii, de uimire. „Cum e, Victore ?" îl întreb. „După facultăţi, nea Ilie", zice.

— Hehe, Moromete ! rîse omul din nou. Hehe ! Te duci la fierărie ? Hai că merg şi eu.

Porniră amîndoi pe marginea drumului.

O fată trecu pe lîngă ei cu un căldăroi cu apă. Dădu bună dimineaţa. Moromete îl lăsă pe celălalt să răspundă.

— Mizdra, explică apoi Moromete arătînd cu capul în urmă pe fată. Cică soră-mea Guica s-ar fi dus acasă la alde Besensac. „Ai un flăcău, cică i-ar fi zis, pe alde Năstase. Nu vrei să-l însori cu Mizdra ? Îl cere Mizdra de bărbat." Besensac l-a chemat pe Năstase : „Uite, mă, Năstase, zice, Mizdra vrea să se mărite cu tine".

Moromete se opri şi nu mai zise nimic. Dumitru lui Nae aşteptă timp de cîţiva paşi, apoi i se auzi glasul pe uliţă :

Şi Năstase ce-a zis ?

— Năstase ? Năstase a *refuzat.*

— Ce vorbeşti !

— Refuz ! spuse Moromete repetînd cu un gest, tăind orizontal aerul cu degetul. Aşa cică ar fi zis, încheie el.

Celălalt mergea înainte, legănîndu-se. Moromete în urma lui, cu secerile pe umăr şi cu mîinile în buzunare.

— Bună dimineaţa, Udubeaşcă, salută Moromete pe cineva dintr-o curte. Unde-ai fost ieri ?

— N-am fost nicăieri, am stat acasă ! răspunse Udubeaşcă naiv, mirat că fusese crezut plecat undeva, cînd el stătuse toată ziua în ograda lui.

— Ce vorbeşti ! Păi nu te-am văzut ! zise Moromete cu un glas din care nimeni n-ar fi putut ghici că nu l-a văzut pe Udubeaşcă din pricină că omul nu se distingea prin nimic ca să fie văzut.

Se apropiau de fierărie şi Moromete fu întîmpinat de departe cu exclamaţii. Iocan abia deschisese şi poiana era plină. Unii stăteau în picioare, alţii

pe niște butuci vechi, aduși acolo cine știe de cînd și tociți de ședere, toți gălăgioși și parcă nerăbdători. Dar Moromete nu-i luă în seamă, nu se grăbi să se ducă la ei. Se opri din nou pe o podișcă, îl părăsi pe Dumitru lui Nae și intră în curtea cuiva. Abia peste o jumătate de ceas ieși de acolo. Era ras proaspăt.

XIX

— Ce e, mă, ce v-ați adunat aicea ?! se miră apoi cînd ajunse în poiana fierăriei. Bună dimineața !

I se răspunse din cîteva părți și cineva, văzîndu-i secerile, îi spuse să se grăbească fiindcă îi rămîne grîul pe cîmp.

— Păi de ce, Iordane, n-o să te chem pe tine să mi-l seceri tu ?

Erau foarte veseli și parcă nici nu se auzeau unii pe alții.

— Ce e cu Marmoroșblanc ? Nu-l văd ! zise Moromete ca și cînd ar fi fost cu toții înțeleși ca Marmoroșblanc să fie acolo.

— Doarme, presupune cineva.

— Ieși bă, afară, Marmoroșblanc, ce stai acolo în casă, nu te-ai săturat de-atîta somn ? strigă unul uitîndu-se în curtea vecină cu fierăria.

— Bă, Marmoroșblanc, bea apă, mă, lua-te-ar dracii, zise altul tot strigînd.

— De ce Marmoroșblanc și nu Vidrighin ? ! se miră Iocan ridicînd fruntea de sub burta unui cal pe care îl potcovea.

— Păi cu Vidrighin și-a încheiat afacerile, explică Moromete.

Vidrighin era directorul general al C.F.R.-ului și omul pe care îl strigau fusese cîndva ceferist. Cînd fusese dat afară împînzise satul că el se va duce la Vidrighin să-l ia de piept. Cu Banca Marmorosch-Blank încă nu se știa ce afaceri învîrtea.

— Va să zică cu Vidrighin nu mai are nici în clin nici în mînecă ? întrebă Iocan.

— Nu, acuma lucrează cu Marmoroșblanc.

Iocan tocmai terminase de potcovit caii cuiva, un om înalt, cu o față albă, adus puțin de spate și care aștepta tăcut fără să se uite la oameni.

— Ei, cine e la rînd cu potcovitul ? întrebă Iocan uitîndu-se la cei care veniseră cu caii.

— Fă-l pe al meu, că trebuie să-l înham și să mă duc repede la carieră, după niște piatră, zise un flăcău scurt și îndesat, cu un nas mic și rotund ca o pătlăgică.

— Hai mai repede ! Ce-mi spui mie că te duci la carieră ? zise Iocan clănțănind cleștele în mîini, parcă ar fi vrut să-i scoată calului măselele din gură.

Flăcăul trase calul alături, îl legă de par și-și încleștă palma pe piciorul din urmă al animalului.

— Ăss-ta ! ăss-ta ! zise el apucîndu-l de chișiță.

Omul care își potcovise caii îi lega alături în tăcere. Ținea pleoapele peste ochi și nu zicea nimic.

— Ce mai faci, Boțoghină ? îl întrebă cineva cu grijă, cu un glas scăzut. Ai terminat de sapă ?

— Am terminat ! șopti celălalt și fața i se posomorî. Iocane, îți plătesc mîine, se adresă apoi fierarului mai mult ca să nu intre în vorbă cu cel care îl întrebase, decît din grijă pentru fierar.

Trase de cai și porni alături de ei, fără să se uite la cineva și fără să dea bună ziua.

— Ce e cu Boțoghină ?! se miră Iocan după ce Boțoghină se îndepărtă.

— E bolnav, săracu ! răspunse cel care încercase să intre în vorbă cu el. E atacat, cică o să dea din lot.

— Cine dă din lot ? întrebă Moromete.

— Boțoghină.

— De ce ?!

— Să se caute.

— A, Boțoghină ! Și n-ați auzit cui vinde ?

— He, he, rîse cineva, Moromete se interesează. Vrea să aibă trei loturi.

Moromete stătea lîngă Iocan cu secerile în mînă și se uita la el ca și cînd n-ar fi auzit înțepătura.

— Tudor Bălosu cică îi cumpără, explică cel dinainte.

— Du-te încolo cu secerile tale, Moromete ! se supără Iocan. Nu pot să ți le fac azi.

— Și tu ce-mi arăți fasolele, Cimpoacă ?! întrebă Moromete fără să se sinchisească de Iocan. Parcă tu n-ai vrea ?

— Ba îl dau dracului de pămînt cu brazda lui, răspunse Cimpoacă cu nepăsare.

— Îl dai fiindcă nu-l ai ! explică Moromete. Dar ia să-l ai, să vezi cum ai vrea ! Dă-mi o țigare, buzatule, se adresă apoi fierarului, după ce se căutase zadarnic prin buzunarele flanelei.

— Ia pleacă d-aici, Moromete, bolborosi Iocan ridicîndu-și buza lui groasă și amenințîndu-l pe Moromete cu cleștele.

Se opri totuși din bătutul caielelor, băgă mîna în buzunarul șorțului și-i întinse lui Moromete tabachera. Acesta își umplu o foiță și mai turnă și în buzunarul flanelei.

— Dați-vă la o parte ! spuse Dumitru lui Nae cu gura mare ; stătea singur pe un bulumac, cu picioarele întinse ca niște catalige. Păzea că vine Cocoșilă ! exclamă el.

— Mă, deștepților ! îi apostrofă Cocoșilă de departe. Ce v-am spus eu vouă alaltăieri ?

Le spusese că o să plouă. Cocoșilă se opri la marginea poienii și rămase acolo în picioare parcă n-ar fi vrut să se amestece cu ceilalți. Era îmbrăcat de sărbătoare ca și ceilalți, în afară de pălărie și de chimir pe care le purta tot timpul. Era cam de modă veche Cocoșilă, încins cu chimirul lui de piele și cu cămașa albă cu poale lungi scoasă peste izmene, iar pălăria lui semăna cu o gambetă ; avea culoarea prafului și încă ceva din care puteai să înțelegi că nu se va mai rupe niciodată ; în picioare Cocoșilă avea bocanci. Ceilalți purtau cămăși și izmene de pînză, dar fără bocanci și chimir, sau vestă peste cămăși, cu pantaloni bufanți și ieftini și ghete cumpărate cine știe cînd și scofîlcite de atîta păstrare. Unii erau desculți, în cămașă și pantaloni și cu pălării vechi, dar periate proaspăt cu apă. Cel mai sigur semn că erau gătiți de sărbătoare erau fețele lor rase proaspăt.

— Ce ne-ai spus, Cocoșilă ? întrebă leneș Dumitru lui Nae.

Cocoșilă se apropie mai mult și duse mîna la pălărie.

— Bună dimineața ! spuse el cinstit. Ești prost ! îl preveni în treacăt pe Dumitru lui Nae, după care nu-l mai luă în seamă, îl căută cu privirea pe Moromete : Unde ești, mă ?!

Moromete stătea cu spatele parcă înadins și se ciorovăia cu unul din ucenici care nu vroia să-i dea zimți la seceri.

— Unde ești, mă pîrlitule ? întrebă Cocoșilă din nou. Dă-mi o țigare !

— N-am ! observă Moromete.

— Ce vorbești ?

— Da ! spuse el parcă fericit.

Cocoșilă scoase dintr-o despărțitură a chimirului un pachet de regie nedesfăcut, se așeză nepăsător pe un butuc și începu să-și răsucească o țigare. Moromete se lăsă pe vine și își făcu și el din pachetul lui Cocoșilă, după care întinse mîna și trase încet de sub același chimir *Dimineața*. Ziarul nu era întreg, dar Cocoșilă avusese grijă să-i aducă lui Moromete paginile cu știri politice și cu dezbaterile.

— Asculți, Moromete ? Nu mai citi, lasă că am citit eu înaintea ta și sînt deștept, ascultă aici la mine... Degeaba are doi creieri !

Era vorba de N. Iorga.

— Așa crezi tu ! protestă Moromete jignit.

— Iocane, mi se pare mie că Moromete ne părăsește, spuse Dumitru lui Nae.

— De ce, Dumitre ? întrebă Iocan curios.

— Păi nu-i mai place lui Moromete de Gheorghe Brătianu, răspunse Dumitru lui Nae vesel. Mă opresc alaltăieri, pe podișcă, Moromete cu *Mișcarea* în mînă : „Ei, ce mai spune ziarul, Moromete ?" „E oț... pe mă-sa", zice. „Cine ?" „Asta, Gheorghe Brătianu." „Păi parcă spuneai că e deștept !" „E deștept, dar e oț", încheie Dumitru lui Nae, foarte vesel.

— Bună dimineața ! spuse cu sfială un nou venit.

Tocmai se făcuse o tăcere de-o clipă și noul venit se folosi de ea ca să fie și glasul lui auzit de toți. Era unul din aceia care la adunări stătea pe margine.

— Săracu Boțoghină, e bolnav, spuse el. Auzii că vinde din lot.

— Dacă trădezi partidul să nu te mai prind la fierărie, Moromete, spuse Iocan aruncînd departe cu rindeaua din unghia calului. Îți dau cu barosul în cap, auzi tu ?

Între timp venise și Marmoroșblanc de peste drum, cu șapca lui jerpelită de ceferist, și mai venise cineva, un om pe care îl chema Constantin Vasilescu (i se spunea Din Vasilescu), care se așeză la margine, lîngă cel care încercase să-și facă glasul auzit.

— De ce, Iocane ?! se miră Moromete, fără să ridice capul din ziar. Crezi că fără mine n-ai să ajungi primar ?

— Ce mai faci, al lui Miai ? îl întrebă Din Vasilescu pe cel lîngă care se așezase.

— Ce să fac, bine ! tresări Ion al lui Miai de plăcere, chiar roșindu-se. Uite, mai venii și eu p-aici, să vedem ce se mai aude.

Nu-l întreba nimeni nimic și nu era învățat să fie luat în seamă și Din Vasilescu îi pusese întrebarea ca și cînd n-ar fi știut de acest lucru. Ion al lui Miai se dădu mai aproape, avînd în privire un amestec de sfială, curiozitate și recunoștință.

— Măi, Dine, șopti el, e vorba să ajungă Iocan primar ?

Din Vasilescu era atent la toți ceilalți, dar și la Ion al lui Miai.

— Sigur că nu, deșteptule, spuse Iocan furios. Cînd or veni alegerile parcă vă văd cum o să votați toți cu Aristide !

— Mănînci c...t ! constată Cocoșilă flegmatic. Crezi că dacă Gheorghe Brătianu iese la putere o

să se ia la ceartă cu Brătienii ăilalţi ? Tot liberali sînt şi tot Aristide o să rămînă primar.

După ce ascultă atent ceea ce spusese Cocoşilă, Din Vasilescu îi şopti lui Ion al lui Miai care rămăsese cu întrebarea în aer.

— Ar vrea el, Iocan, să ajungă primar, dar are dreptate Cocoşilă ! Înţelegi ?

Ion al lui Miai nu înţelegea şi se uita sîrguincios şi zadarnic la Cocoşilă. Îi părea totuşi bine că într-un fel sau altul ia şi el parte la dezbateri. Fiindcă se făcuse iarăşi o tăcere de-o clipă, n-o lăsă să scape :

— Are dreptate Cocoşilă ! spuse el. Gheorghe Brătianu... Dinu Brătianu...

— Eşti prost ! îl întrerupse Cocoşilă cu nepăsare, fără să-i explice însă de ce, iar Ion al lui Miai se zăpăci şi se roşi.

Din Vasilescu surîse. Se uita la Cocoşilă atent, cu o bucurie ciudată în priviri. Nu zicea nimic, stătea acolo pe marginea poienii, între Ion al lui Miai şi Marmoroşblanc, şi asculta atent şi liniştit. Nici pe el nu-l lua nimeni în seamă, dar el părea bucuros de acest lucru. În curînd lîngă grupul lor de trei se alătură un al patrulea, un om cu o înfăţişare întunecată. Cînd acesta se aşeză, Din Vasilescu parcă tresări, se strînse să-i facă loc pe buştuc. Noul venit era un om rău şi neprietenos de care lumea se cam ferea. Îl chema Ţugurlan.

— Mă, Iocane, eu te susţin, zise Moromete ca şi mai înainte, fără să-şi ia ochii de pe ziar. dar are să te mai vază cineva cu barosul prin fierărie ? Aia e întrebarea !

— Hai, Moromete, lasă-l pe Iocan, dădu cineva glas nerăbdării tuturor. Hai, dă-i drumul !

De fapt Moromete întîrzia ca un şcolar care nu e sigur pe el ; citea întîi în gînd.

— Auziţi ce zice regele ! spuse el şi îndată se făcu tăcere deplină. Auziţi ce zice majestatea sa, adăugă rotunjind mieros pe „majestatea sa“.

Începu apoi să citească, deodată, cu un glas schimbat şi necunoscut, parcă ar fi ţinut el un discurs celorlalţi. Avea într-adevăr în glas nişte grosimi şi subţirimi ciudate cu opriri care scormoneau înţelesuri nemărturisite sau încheieri definitive care trebuiau să zdrobească de convingere pe cei care ascultau.

Marele congres agricol

Abia şi-a încheiat discursul său domnul ministru al agriculturii, că fanfarele au intonat solemnul imn şi însoţit de suita Sa şi-a făcut apariţia în sala congresului „Primul agricultor al ţării“, Majestatea sa Regele Carol al II-lea.

Întîmpinat la tribună de cei prezenţi, Majestatea sa Regele a rostit un discurs.

Discursul Majestăţii sale Regelui.

Domnilor, Am fost informat că congresul dumneavoastră este un congres de specialişti, agronomi şi ingineri. Iau cuvîntul aici ca unul interesat în chestiunile pe care le dezbateţi şi care am chiar oarecare experienţă. Mi-ar fi plăcut poate ca acest congres să fie un congres al „gospodarilor“, pentru că, după mine, specialiştii noştri sînt încă departe de a fi gospodari. Ştiu acest lucru, pentru că agricultura m-a pasionat... Domnilor, a devenit o lozincă să se spună la noi că agricultura este ocupaţiunea principală a românilor, am spus-o şi eu, dar din nenorocire, dacă este ocupaţiunea manuală principală a românului, nu este totdeauna şi ocupaţiunea lui mintală...

Moromete se opri și rămase cu privirea țintă în ziar. Tăcerea continua.

— Hehe ! izbucni pe neașteptate Dumitru lui Nae și rîsul său gîlgîi puternic și leneș mai departe. He, he, he, ia uitați-vă cum a rămas Moromete.

— Adică, se răsuci Moromete spre Cocoșilă, lăsînd pentru moment ziarul la o parte, adică ocupațiunea ta mintală, Cocoșilă, e la alte prostii !

Cocoșilă nu răspunse, se uită invidios la Moromete care știa să găsească în ziar astfel de lucruri.

— Primul agricultor o fi mergînd și el la plug ? dădu Dumitru lui Nae tonul comentariilor.

— Merge, de ce să nu meargă ? zise Iocan. Cînd se desprimăvărează iese cu plugul din curtea palatului și se duce și el la arat.

— O fi avînd pămînt ? se interesă cineva.

— Are ! afirmă Cocoșilă. Are așa, cam vreun lot și jumătate !...

— Nu cred, se îndoi cineva. Are mai mult, că trebuie să-l țină și pe-ăla micu, pe Mihai... Trebuie să-i dea să mănînce.

— Ești prost ! reflectă Cocoșilă. Ăla micu are lotul lui de la mă-sa !

— În fine ! încheie Moromete aceste scurte observații și apucă din nou ziarul în mînă.

Pe frontul luptelor din Spania

Tragedia orașului Guernica

Călcînd pentru a doua oară hotărîrile comisiei de neintervenție, o escadrilă de avioane germane a bombardat timp de șase ore orașul Guernica lipsit de apărare. Avioanele au coborît la patruzeci de metri, mitraliind populația civilă care alerga îngrozită prin orașul incendiat. Din zece mii de locuitori au mai scăpat opt sute, restul pierind în flăcări, sub dărîmături, sau uciși de piloții care îi urmăreau de la mică înălțime.

Moromete se opri și din nou se așternu tăcerea. Aproape toți cei adunați aici făcuseră și ei războiul, dar nu cunoșteau avioanele.

— Cum dracu să tragi cu mitraliera din avion ! se miră cineva.

Dar nimeni nu-i explică. Țugurlan se uita la toți cu o privire înceată și dușmănoasă. El rupse tăcerea cu un glas răgușit :

— Uite-așa ar trebui p-aici pe la noi, amenință el și chipul lui întunecat, ras proaspăt, se făcu vînăt.

Alături de el, Din Vasilescu tresări din nou și se strînse parcă să-i facă și mai mult loc. Lui Țugurlan nu-i răspunse nimeni. Abia într-un tîrziu Moromete spuse împăciuitor :

— Lasă măi Țugurlane, să trăiască lumea în pace ! N-ajunge cît moare pe-acolo ? !

Dumitru lui Nae dădu iar semnalul, mirîndu-se cu gura mare :

— Ce dracu o fi acolo în Spania ; ce caută neamțul acolo ? !

— Ce să caute ? ! răspunse Cocoșilă. Vrea s-o ia pe coajă !

— Nu-i vine neam să stea, spuse din nou Dumitru lui Nae. A uitat ce-a pățit la Mărășești.

— Tu spui asta, Dumitre, ca și cînd toți nemții ar ști ce le-am făcut noi la Mărășești ! observă Moromete.

— Păi să știe, fir-ar ai dracului !

— Ești prost ! reflectă Cocoșilă îngăduitor. Neamțul e ca alde Gheorghe al lui Udubeașcă, explică el. Îl punea jos alde Voicu Cîinaru și-l bătea

de ziceai că-l omoară. Pe urmă se pomenea iar cu el. „Bine, mă, Gheorghe îi spunea el atunci al lui Cîinaru, nu te bătui eu pe tine alaltăieri ?“ „Ce-are a face !“ zicea al lui Udubeașcă.

— Și îl bătea iar ?

— Da !

— E și ăsta un punct de vedere ! observă Moromete, apucînd din nou ziarul.

În acest timp Din Vasilescu se ridicase de pe butuc și se așezase pe vine ceva mai încolo, la marginea șanțului. Ploaia umpluse șanțurile și unul din copiii lui Iocan umbla cu picioarele prin apă.

— Bă, peșoacă, ia vin încoace, chemă Din Vasilescu în șoaptă și, cînd copilul se apropie, Din Vasilescu îi arătă ceva sub podișcă. Bagă tu mîna acolo, îi spuse, și dă-mi niște pămînt de-ăla galben...

XX

Soarele se ridicase sus și cu toate că trecuse destul timp, adunarea din poiana fierăriei părea mai pașnică decît oricînd. Victor Bălosu trecu pe acolo și dădu bună dimineața ; dar după ce se îndepărtă, Dumitru lui Nae se adresă lui Moromete în șoaptă :

— Cum e cu facultățile alea, Moromete ?

Numai că șoapta lui fu auzită de la o sută de metri și Victor se opri pe loc și se uită îndărăt.

— Bă, nea Dumitre ! strigă el. Dacă eu te-aș înjura acum de muierea dumitale ai zice că-s om al dracului, nu-i așa ?

— Ce, bă, ești nebun ? ! se miră Dumitru lui Nae foarte vesel însă. Vezi-ți taică de treabă.

— Faci dumneatale pe șmecherul, dar eu îți spun că dacă m-apuc și eu să fac pe șmecherul nu știu la care din doi o să-i pară rău.

— Depinde de facultăți ! răspunse Dumitru lui Nae fără părtinire.

Cei adunați nu prea înțelegeau ce era cu aceste facultăți, dar știau că omul cu statura ca un plop, cu glasul acela al lui mare și care era cumseeade tocmai pentru că era așa de puternic, Dumitru lui Nae deci, avea și el ură pe cineva și anume pe Bălosu și pe fi-său Victor. Nu se știe cum — Dumitru lui Nae nu vroia să spună — Tudor Bălosu pusese mîna pe-o jumătate de pogon de vie de la Dumitru lui Nae.

Moromete răsfoia ziarul nepăsător, ca și cînd n-ar fi avut nici în clin nici în mînecă.

— Uite, am martori toți oamenii care te-au auzit ! strigă Victor Bălosu de la distanță. Cînd te-oi da în judecată, să nu zici că am pus martori falși.

Și plecă, în timp ce Dumitru lui Nae îl urmărea cu rîsul său care umplea ulițele fără nici un efort. Rîdea și povestea celorlalți ceea ce îi spusese Moromete de dimineață.

— Se leagă de mine, al dracului. Eu credeam că o să-i zică ceva lui Moromete ! se miră el.

— Lasă-l, mă, Dumitre, zise Moromete blajin. E și el legionar, ce-ai cu el ?

— ...pe mă-sa cu legiunea lui, înjură Dumitru lui Nae cu veselie furioasă. Îmi pare rău că nu m-am sculat să-i dau o labă după ceafă.

— Ești prost ! îl avertiză Cocoșilă, cu un glas care dădea de înțeles că n-ar fi fost bine dacă ar fi făcut așa.

— De ce, nea Gheorghe ? Mă dă în judecată ? Vînd trei oi și plătesc amendă, dar știu că-l bat... în facultăți pe mă-sa !

Cocoșilă nu adeveri că era vorba de judecată, dar nici nu spuse la ce se gîndea.

— Ce vrei să spui, Cocoșilă ? întrebă Iocan cu caielele în gură. Crezi că aici e Spania ? Să fiu eu primar și să prind vreunul cu cămașa verde... Îl leg colea de stîlp și-i bat caielele în spinare cu cămașă cu tot ! amenință el.

— Dacă nu te împușcă el cu pistolul ! zise Cocoșilă. Ai uitat cum l-au împușcat acum trei ani pe Duca !

— Fiindcă a fost prost, bolborosi Iocan lovind îndîrjit în copita calului. Cum să nu-mi aduc aminte... Au venit pe la spate trei inși la Sinaia și unul i-a pus mîna pe umăr : „Domnule prim-ministru !" i-a zis și cînd ăla s-a întors au tras în el. De ce mai plătești atunci jandarmi și poliție dacă nu e în stare să apere un prim-ministru ?

— Cică se juraseră să-l omoare chiar dacă mureau și ei, spuse cineva. Așa cică fac, se jură la miezul nopții...

— Eu i-aș beli de piele la miezul zilei ! Să vezi pe urmă cum le-ar trece pofta ! declară fierarul mînios.

— Care va să zică... anunță Moromete, că e gata să citească și se făcu din nou liniște. Care va să zică...

Mari dezbateri în parlament în chestiunea prelungirii stării de asediu și a cenzurii presei.

La ora 16,30 au continuat discuțiile în parlament referitor la proiectul de lege pentru prelungirea stării de asediu și cenzurii.

Discursul domnului V. Madgearu.

Domnule președinte, domnilor deputați, am onoarea să fac următoarea declarație : pentru a treia oară guvernul liberal cere parlamentului prelungirea stării de asediu și cenzurii, invocînd spre justificare faptul că împrejurările care au instituit-o persistă... Nu se cunoaște nici un exemplu în istoria contemporană în care în vreun stat cu structură constituțională parlamentară, un guvern să fi folosit cîțiva ani succesiv starea de asediu, deși în ultimii ani s-au produs în diferite state tentative de lovituri de stat, rebeliuni, sau grave convulsiuni sociale. Guvernul partidului liberal român, menținînd starea de asediu trei ani și cerînd prelungirea și pe al patrulea an, face o deplorabilă excepție...

— Haiti ! se sperie Moromete. Cine e ăsta, mă Cocoșilă ?

— E deștept ! răspunse Cocoșilă. Ăsta n-a tocit băncile școlii degeaba.

— Nu pricep eu cum dracu devine chestia asta cu starea de asediu ! nu se sfii Dumitru lui Nae să declare.

— Fiindcă ești prost ! îl lămuri Cocoșilă.

— Dă-o dracului, Cocoșilă ! protestă Dumitru lui Nae cu tot corpul, retrăgîndu-și picioarele lui lungi. Zice că e de patru ani starea de asediu ! Unde dracu e, că n-o văd !

Dumitru lui Nae, prin faptul că nu înțelegea atîta lucru, însemna că ridică o problemă lipsită de interes și Moromete vru să citească mai departe, dar Iocan socoti că nu e cazul să rămînă cineva nelămurit :

— Ce e, Dumitre ? ! se miră el. Ai uitat cum se dădea alarma în cazarmă ? Cam asta e starea de asediu : Iese armata sau poliția și trage !

— În cine dracu trage ? !

— Bă, Dumitre ! amenință Moromete supărat, jignit chiar. Cum în cine trage ? Se ridică cineva contra statului și zice : *nu vreau !* Spre o pildă

în iarna lui '33 toți muncitorii de la Grivița au zis : „Nu vrem să mai muncim !“ „Treaba voastră, a zis statul, ieșiți afară din ateliere să băgăm alții“. „Păi nici asta nu vrem !“ „A, nici asta nu vreți ?“ Și a scos armata și a tras în ei. N-a murit acolo bietul Niculaie Țugurlan ? Sau ai uitat ? N-a murit acolo alde frate-tău, Stane ? se adresă Moromete lui Țugurlan, dar acesta nu răspunse, și Moromete apucă ziarul supărat și căută șirul... *În mod firesc, ne întrebăm : care e rezultatul acestei guvernări — una dintre cele mai lungi după război — dacă dezechilibrul social și național care a determinat instituirea stării de asediu a rămas același ?... Se pune întrebarea nu cumva cauzele dezechilibrului trebuiesc căutate în înseși sferele superioare ale moravurilor politice ? Și dacă este așa, ce este vinovată țara să plătească consecințele unor manevre și complicități ale guvernului cu forțele anarhice ?... Guvernul a practicat arma diversiunii... a încurajat în fapt extremismul terorist. S-au săvîrșit crime cu siguranța impunității.*

Moromete se opri să răsufle.

— Dați-i apă ! zise Cocoșilă.

— Stai, domnule, că aici nu e de glumă ! protestă Moromete zgomotos, ca și cînd el însuși ar fi fost întrerupt pe băncile parlamentului. Va să zică... *S-au săvîrșit crime cu siguranță !* reluă el eliminînd ultimul cuvînt care i se părea de prisos. *Articolele de... Articolele de înfierare !...* Uite, Iocane, vorbește și de tine ! observă Moromete în treacăt. *Articolele de înfierare, menite să arate revolta opiniei publice într-o țară neobișnuită cu asemenea acte de terorism, au fost suprimate ; în schimb s-au tolerat...*

— Ce este asta ! întrerupse Iocan.

— Țărănist ! răspunse repede Moromete și continuă : *În schimb s-au tolerat articolele de slăvire* (aici Moromete pronunță cuvîntul slăvire în înțelesul lui bisericesc) *articolele de slăvire a crimei...*

Se opri copleșit de uimire și-și dădu pălăria pe ceafă.

— Mă, voi auziți ce spune ăsta aici ?! întrebă el și începu să-i înjure pe toți, fapt care îl cam zăpăci pe Ion al lui Miai.

— De ce ne înjură Moromete ?! se miră el.

— Nu pe noi, pe ăia din parlament, îi explică Din Vasilescu.

Din Vasilescu ținea în mînă un bulgăre mare de pămînt galben și moale pe care îl frămînta parcă în joacă. Nu se mira nimeni de el; îl cunoșteau că avea obiceiul să stea uneori și să facă din pămînt fel de fel de figuri pe care le da apoi copiilor...

În procesele cu caracter de asasinate politice se omitea cercetarea autorilor morali, ceea ce constituia o primă de încurajare pentru noi atentate. În aceste condițiuni, cererea de prelungire a măsurilor excepționale, venită din partea unui guvern care le-a avut aproape patru ani, constituie o sfidare și o farsă, o tristă farsă ce poate avea incalculabile consecințe pentru țară... Încredințat că sînt în asentimentul întregii opinii publice, cer plecarea de îndată a guvernului...

— He ! Cade guvernul ! exclamă Ion al lui Miai, fericit că înțelesese în sfîrșit și el ceva din ceea ce se citise. Nimeni nu avu nimic de spus și Moromete așteptă cîteva clipe înainte de a continua. Începeau dezbaterile.

— Ei, ia să vedem ce răspunde guvernul la chestia asta ! zise Iocan nerăbdător.

— *Din discursul domnului Madgearu s-ar putea înțelege că România stă pe un vulcan și că acesta ar fi opera partidului liberal*, răspunse Moromete citind replica ministrului de justiție. *N-aș vrea să fiu silit să împrospătez memoria opoziției cu referiri la evenimentele din februarie '33. S-ar putea vedea atunci că partidul național țărănesc își face aici propriul lui rechizitoriu (întreruperi și zgomot pe băncile opoziției ; strigăte furioase).* Ia uite domnule, ia uite domnule ! murmură Moromete uluit.

— Ei, sînt dați dracului, exclamă și Dumitru lui Nae cu admirație.

Furtuna de strigăte și protestări continuă apoi cu aceeași violență. Moromete citea cu pauze mari încercînd să înțeleagă. Grupările parlamentare din opoziție protestau împotriva cenzurii, dar o pretindeau pentru adversari. Era învinuit guvernul că a instituit starea de asediu, dar în același timp era acuzat de violență că s-a îngăduit unui ziarist comunist din Paris să asiste la procesul unor comuniști.

Răspunzînd, reprezentanții Ministerului de Justiție își permiteau contraatacuri nimicitoare. „Ce-ați fi vrut dumneavoastră să facă guvernul în cazul ziaristului comunist ? întreba subsecretarul de stat. Răspundeți cu toată loialitatea." „Îi puneam în vedere ca în cinci sau zece ore să părăsească țara." „Așa s-a și făcut ! răspundea subsecretarul triumfător. Am impresia acum că predilecția dumneavoastră pentru ipoteze de această natură v-a pus în trista situație a cuiva căruia i-a dispărut scaunul de sub dînsul."

Grupările antisemite și profasciste protestau împotriva interzicerii de către guvern a uniformelor și amenințau că vor veni aci în parlament în cămăși albastre și verzi. Ministrul, care știa tot așa de bine ca și parlamentarii că de fapt nu uniformele ar trebui interzise, ci grupările înseși, amenința direct că majoritatea guvernamentală va vota legea și cei care vor călca-o „vor popula închisorile".

Grupările „creștine" înțeleseră sensul ascuns al amenințării și dădură înapoi, declarînd că „noi, care ne iubim în egală măsură țara..."

— Oprește că s-a fleșcăit ! întrerupse Cocoșilă. Vezi mă, prostule, adăugă apoi triumfător. Credeai că altă treabă n-au ei în parlament decît să discute că ai tu fonciire multă de plătit !

— Păi nu se putea, fiindcă era chestiunea asta la ordinea zilei, răspunse Moromete. Și pe urmă n-ai văzut că nici Iorga nu era acolo ?

— În orice caz văz că guvernul a ieșit bine din afacerea asta ! constată Iocan cam zăpăcit.

— Păi și opoziția a ieșit bine cînd a vorbit Madgearu la început, observă și Cocoșilă.

— Ei bine ! zise Dumitru lui Nae cu gura mare și-și întinse picioarele lui lungi cît putu mai încolo. Cade guvernul ! Vin țărăniștii iar la putere, vine alde Crîșmac !

— Mă, Dumitre, bine că ți-aduseși aminte ! zise Iocan fără să pomenească de candidatura sa viitoare Nu mai putea alde Crîșmac să mai meargă pe jos. Venea de la primărie cu bicicleta. Cînd ajungea la pod o striga pe fi-sa de departe : Ginaa ! Ginicaa...

— Ha, ha, ha ! rîse Dumitru lui Nae auzind glasul scălămbăiat al fierarului, din care înțelese că acesta îl invidia de mult pe adversarul său

țărănist. Mă, Iocane, dacă vrei să nu iasă Crîșmac iar, dă-te cu țărăniștii! Să știi că te votez! declară el.

— Nu se poate, domnule, protestez! sări Moromete în apărarea prietenului său politic. Protestez! strigă el cu glasul cu care citise dezbaterile, dar mult mai tare.

Se descotorosi de ziar cu mișcări mînioase, se ridică în picioare și, retezînd cu mîna peste capetele celorlalți, protestă încă o dată împotriva venirii țărăniștilor. Cocoșilă îl combătu din principiu, spunînd să nu mai facă atîta gălăgie: țărăniștii au votat legea conversiunii. Moromete răspunse că minte, liberalii au votat-o. Se amestecă și Dumitru lui Nae, săriră aproape toți și din învălmășeala de glasuri care se iscă nu se mai înțelese cîteva clipe aproape nimic.

În aceste clipe însă se înghesui pe neașteptate un glas neprietenos și străin, care spuse ceva neplăcut la adresa tuturor și în urma căruia se așternu o tăcere lungă. Nimeni nu înțelese ce s-a spus, dar își dădură seama că a vorbit iar Țugurlan.

XXI

Acesta stătea ca și mine înainte între Din Vasilescu și Marmoroșblanc și se uita la ceilalți cu ciudata lui pornire dușmănoasă, de neînțeles aici în poiana lui Iocan și mai ales azi cînd ei erau atît de bucuroși de ploaia căzută peste noapte. Încît se supărară cînd cineva, șoptind vecinului, făcu să afle toți ceea ce spusese Țugurlan. Aici

nu era ca la cîrciumă și Țugurlan vorbise urît, întocmai ca acolo.

Poate că Țugurlan avea alte păreri politice. După cum s-a văzut, guvernul liberal Tătărăscu avea să cadă înainte de sfîrșitul anului. Aici în sat sînt doi fruntași politici, Aristide și Crîșmac, dar chestiunea era că amîndoi au condus satul timp de opt ani și n-au făcut altceva decît să se îmbogățească. Dacă la alegeri Iocan ar ieși primar și ar forma un consiliu comunal din care să facă parte Moromete, Cocoșilă și Dumitru lui Nae, ar avea Țugurlan ceva împotriva unui asemenea primar și unor asemenea consilieri? S-ar putea să aibă, dar tocmai asta e lupta politică, să-ți combați cinstit adversarii. De ce să înjuri?!... Eeee!... Păi, asta nu mai e luptă politică! Asta înseamnă să nu știi să te porți...

— He, he, he! rîse Dumitru lui Nae, leneș. Ce dracu, mă, Țugurlane, de înjuri p-acilea? Lasă că n-o să ne procopsim noi mai mult ca tine! Fă și tu politică, du-te dracului! încheie el cam flegmatic și cam supărat în același timp.

— Ce e, Țugurlane, ai ceva cu mine? întrebă și Moronete tot așa, cam nepăsător și cam supărat.

— Dar ce-a zis, mă, Dine? întrebă Ion al lui Miai curios, aplecîndu-se spre Din Vasilescu.

— Păi tu nu fuseși aici? surîse acesta, părăsind pentru o clipă lutul galben din mînă. Tu ești nițel cam surd, Ioane! se minună el.

— Hai, mă, că nu sînt surd... se rugă Ion al lui Miai.

— Întîi a zis ceva cînd strigau ăștia dar nu l-a auzit nimeni, l-am auzit numai eu, explică Din Vasilescu în șoaptă. Pe urmă, dacă a văzut el că nu-l aude nimeni, a strigat că face pe politica lor...

Ion al lui Miai rămase cam dezamăgit ; tot nu înțelese de ce s-au supărat ceilalți. Cocoșilă înjura uneori de zece ori mai urît și nu se supăra nimeni.

Din Vasilescu se ridică cu lutul în mînă și se așeză mai aproape de Moromete, spre tristețea lui Ion al lui Miai care îl urmări cu o privire părăsită.

— Ce să am eu cu dumneata ! răspunse Țugurlan neprietenos, aruncîndu-i lui Moromete o privire întunecată.

Acum că vorbea, Țugurlan părea îndîrjit mai mult pe el însuși decît pe ceilalți.

— Păi, văz că ai ! spuse Moromete cu un glas care lupta între supărare și omenie.

— Păi, asta e politică ce faceți voi ?! zise Țugurlan.

— Ei, așa vorbește ! spuse Moromete mulțumit. Sîntem aicea un număr de oameni care, nu așa, avem pretenția că e ceva de capul nostru, și...

— Nu e nimic de capul vostru ! întrerupse Țugurlan cu brutalitate.

Moromete vru să răspundă, dar Țugurlan se pare că nu era nici învățat și nici poftă n-avea să discute în felul celor adunați aici.

— Nu e nimic de capul vostru ! strigă el cu pornire. Dumneata, Moromete, ai fost consilier comunal, și ce-ai făcut ? L-ai ajutat pe Aristide să se îmbogățească. Nu umblai dumneata cu căruțele prin sat să strîngeți pentru monument și dracu mai știe ce ? Mai bine v-ați... în ea de politică și voi și eu !

Înțeleseră acum toți că venise de la început în starea aceasta, că îi asculta nu pentru a și-o schimba, ci dimpotrivă, iar în înfățișarea și în glasul său avea ceva care dădea de înțeles că acum n-are chef să fie întrerupt.

— Du-te ca mine la moșie și ia pămînt în parte de la Marica și atunci ai să vezi ! izbucni el și se opri și scuipă într-o parte cu dispreț.

Cu toate că nu reîncepu îndată, nimeni nu-l întrerupse. Ion al lui Miai avea pe chip o veselie prostească, pe care n-o înțelegea nimeni.

— Îmi spuse ăsta, reîncepu Țugurlan, arătîndu-l cu capul pe Ion al lui Miai : „Hai, mă, Țugurlane, pe la fierărie, să discutăm politică". Muncește în parte, și îi arde să asculte palavrele lui Moromete.

— Dar ce să facă, Țugurlane ? Să ia model de la tine ? întrebă Moromete cu blîndețe.

Țugurlan nu-i răspunse, îl preveni însă cu o privire neagră că a doua oară nu-l va mai cruța și continuă :

— Și cînd vrea să spună și el ceva, Cocoșilă : „Ești prost !" De ce e prost ? Că n-are lot ca dumneata ? N-a fost și el în război ca dumneata ? Atunci de ce el să muncească în parte la moșie și dumneata cu opt pogoane să-l faci prost ? Din cauza dumitale n-a primit lot că v-ați repezit ca orbii și cînd v-ați văzut voi cu pămînt, dăi în... mă-si pe-äia care n-au luat ! Și acum faceți politică ! Țărăniștii, liberalii, parlament !... Deștepți ca oaia capie ! Moromete zice de frati-meu că d-aia l-au împușcat la Grivița fiindcă n-a vrut să mai muncească. Așa crezi dumneata, că d-aia l-au împușcat ? întrebă Țugurlan, vînăt la față. „Nu vrem să mai muncim !" Taci că știi dumneata că așa au zis ! Citești ziarele și nici ce e aia o grevă nu te taie capul. Dumitru lui Nae barimi spune că nu știe !

Țărăniștii, liberalii, parlament !... Deștepți ca oaia scăzută, dar bătîndu-și joc cumplit de discuția lor de mai înainte.

— ...Parlament ! Madgearu... Ia uite, domnule ! Ia uite, domnule ! bolborosi el, rostogolind spre Moromete privirea lui neagră și încercînd să imite exclamațiile admirative ale acestuia cînd citise dezbaterile. Scuipă îngrețoșat și furios și reluă : Și cînd încearcă și Ion al lui Miai să spună ceva, nici nu se uită la el, parcă ei ar fi mai deștepți ! Se înfurie și mai rău și amenință : Nu sînt eu în locul lui Ion al lui Miai să mă facă cineva prost !

— Mănînci c...t ! îl provocă Cocoșilă flegmatic.

— Ba te bag eu... mă-ti ! Tu-ți dumnezeul mă-ti ! rosti Țugurlan cu un glas turbure și înfricoșător.

În afară de Cocoșilă și Moromete, săriră toți numaidecît în picioare. Ce făcea Țugurlan ? Nu cumva era nebun ?

— Ia mîna de pe mine, Dumitre ! strigă Țugurlan încercînd să scape de năvala imputărilor. De ce să vorbească așa cu mine ? Am muncit în tîrla lui ?

— Fugi că ești prost, dă-te dracului ! spuse Dumitru lui Nae așezîndu-se la locul lui.

— Stați, lăsați-l că am înțeles ce vrea să spună ! interveni Moromete după ce ceilalți îl lăsaseră. Trei chestiuni rezultă din cele spuse de Țugurlan : că numai cine are lot poate să facă politică, alta că din pricina lui Cocoșilă a rămas Ion al lui Miai fără pămînt, și a treia că nu sîntem mai deștepți decît Ion al lui Miai, nu e așa, mă, Țugurlane ?

Nu se risipise încă încordarea și ura cu care rostise Țugurlan înjurăturile și ceilalți nu fură prea atenți la formulările lui Moromete. Cocoșilă fuma gînditor :

— Ascultă Țugurlane, spuse el scuipînd subțire între picioare. Tu nu mă cunoști pe mine ! Eram în război și m-a luat un plutonier de piept, de două ori mai mare ca Dumitru lui Nae. Cînd i-am dat una a făcut a ! și nu s-a mai mișcat ! Dacă mă scol acum la tine, aci rămîi, în șanț ! Auzi, mă ?

Cocoșilă întoarse capul fulgerător și privirea sa se întîlni cu a lui Țugurlan. Dumitru lui Nae sări, dar Cocoșilă pesemne obținuse ceea ce trebuia, fiindcă întoarse capul în altă parte și scuipă nepăsător printre dinți.

— Ei... Paștele mă-ti ! spuse el și începu să-l înjure pe Țugurlan îndelung și minuțios, așa cum avea obiceiul, prostindu-l și dăscălindu-l că vine între oameni și nu știe să se poarte. Du-te la cîrciumă și ia-te la bătaie cu cine vrei, nu veni aici să te certi cu mine. Ți-am furat eu lotul tău, prostule ? Intră și tu în moșie și taie-ți un lot, dacă atunci cînd am luat noi n-ai fost în stare !

— De ce vorbești așa, Cocoșilă ? Are dreptate Țugurlan ! spuse Ion al lui Miai, dezghețat.

Totuși, nici de astă dată nu fu luat în seamă de cineva, nici măcar de Țugurlan. Țugurlan asculta înjurăturile și amenințările lui Cocoșilă cu o înfățișare ciudată, ca și cînd s-ar fi trezit din beție. Se uita la oameni puțin mirat, parcă abia atunci i-ar fi descoperit. Cînd Cocoșilă termină, Țugurlan își plecă fruntea. După cîteva clipe de tăcere și-o ridică și se uită piezis la Dumitru lui Nae.

— Dă-mi și mie o țigare, Dumitre, spuse el mohorît și parcă întristat.

Începu să fumeze în tăcere.

— Ține, mă, calul bine ! se răsti Iocan furios la cel căruia îi potcovea calul. Dacă știi că dă din picioare de ce nu-l ții bine ? Sau vrei să-ți dau eu una în cap cu cleștele ăsta ?

Țugurlan stricase adunarea și nu mai putea sta acolo, dar el stătea mai departe ca și cînd nu și-ar fi dat seama de acest lucru. Fuma posomorît, cu coatele pe genunchi, uitîndu-se în pămînt. Ceilalți așteptară cîteva clipe în tăcere, apoi Dumitru lui Nae îl întrebă ceva pe Marmoroșblanc. Acesta răspunse și se făcu iar tăcere. Atunci Țugurlan se ridică, intră în fierărie, unde întîrzie cîtva timp după care ieși și plecă întocmai cum plecase mai înainte Boțoghină, fără să se uite la cineva și fără să dea bună ziua.

Văzîndu-l că se îndepărtează, Ion al lui Miai îl strigă și se ridică și el de pe butuc. Dar fără grabă, păstrînd ceva din veselia lui nevinovată și îndreptîndu-și alene cămașa la spate. El dădu bună ziua cuviincios și îndreptîndu-se făcu puțin pe boșorogul sau pe ostenitul și îl strigă de cîteva ori pe Țugurlan să stea mai încet că vine și el.

— Bietul Țugurlan ! reflectă Moromete după ce Țugurlan și Ion al lui Miai se îndepărtară. Rău mai ești, mă, Cocoșilă !... Dar auzi ce ideie la el, continuă Moromete să reflecteze după cîtva timp de tăcere. Că din pricina noastră ar fi rămas el fără lot ! A ? Tu ce zici, Cocoșilă ?

— Dă-l în mă-sa că e nebun ! spuse Cocoșilă supărat. Mă face să-l înjur !...

Îl cunoșteau toți pe Țugurlan și le părea rău că era așa. Mai tăcură cîtva timp gîndindu-se la cele întîmplate, apoi vrură să schimbe vorba, dar se pare că prezența lui Țugurlan stăruia mereu între ei și nu izbutiră să se mai simtă în largul lor. Din pricina asta se înverșunară împotriva lui Țugurlan și Iocan îl înjură, spunînd că Țugurlan ar vrea ca toată lumea să fie ca el. Unde n-are el lot, ar vrea ca nici alții să n-aibă.

— Nu e aia ! spuse Moromete cu un glas care, deși nu-l apăra pe Țugurlan, căuta totuși să-l înțeleagă. Tu ți-aduci aminte Cocoșilă cum a fost cu ăștia care au rămas fără loturi ?

— A spus că vine la toamnă să împartă și moșia Marica ! Toamnă s-a făcut ! zise Marmoroșblanc care pînă acum tăcuse tot timpul.

— A ! Marmoroșblanc, așa e ! zise Moromete.

— A rămas că la anu, pe urmă la anu ălalalt !... Pînă s-a întors Marica cu maiorul.

— Tu ce dracu tot faci cu huma aia, Dine ?! schimbă Dumitru lui Nae discuția, uitîndu-se mirat la Din Vasilescu.

Acesta tocmai ieșea din fierărie cu bucata aceea de lut galben în mînă pe care o arsese și o înnegrise la foale. Lui Dumitru lui Nae i se păru ciudată forma pe care o avea acum huma.

— Ia să văd și eu, Dine ! ceru el și întinse mîna, iar Din Vasilescu se supuse ca un copil care e bucuros că jucăria lui stîrnește, fie chiar și pentru cîteva clipe, interesul oamenilor mari.

Se apropie și Marmoroșblanc. Într-adevăr, pentru cîteva clipe uitară toți de ei. Dumitru lui Nae privea tăcut bucata de lut iar ceilalți stăteau împrăștiați la locurile lor.

— Ce e asta, Dine ? întrebă Dumitru lui Nae intrigat, cu glas care de fapt nu se adresa lui Din Vasilescu, ci se întreba pe el însuși, încercînd să înțeleagă.

Auzindu-l întrebînd astfel, vreo cîțiva se ridicară și se apropiară și ei.

— Moromete ! strigă deodată cineva.

— Moromete ? ! se miră altul, surprins.

— Da, Moromete, descoperi în sfîrșit Dumitru lui Nae cu glasul său mare, de astă dată uimit și copleșit de încîntare. Moromete este.

Zicînd aceasta, dădu din mînă huma arsă și înnegrită s-o vadă și alții. Cocoșilă o luă ca un cunoscător, în timp ce cei mai mulți, neîndrăznind parcă să se atingă de ea, se uitau nedumeriți la forma aceea ciudată, neobișnuită, care semăna a om. Era capul unui om care se uita parcă în jos. Fața îi era puțin trasă. Nasul se prelungea din fruntea boltită în jos spre bărbie, drept și scurt, cu ceva din liniștea gînditoare a frunții. Era el, Moromete, așa de... așa de serios, și de... Da, el era, dar parcă era... Era așa cum îl cunoșteau ei, dar parcă era singur, fără familie, fără Iocan și Cocoșilă, fără Dumitru lui Nae și... fără parlament.

— Mă, Dine, zise Cocoșilă uitîndu-se în treacăt la Din Vasilescu, care părea să n-aibă nici o legătură cu toate astea. I-ai făcut fruntea prea mare, obiectă el.

— Dă-mi-l mie, Dine, să-l pun colea pe poliță, zise Iocan și îl și luă din mîna lui Cocoșilă și îl puse deasupra ușii fierăriei.

Moromete aruncă și el o privire spre poliță, dar își lăsă iar fruntea în pămînt, ca și cînd n-ar fi văzut nimic.

— De fapt el n-are dreptate, fiindcă noi am zis atunci : „Domnule, absolut toată lumea trebuie să ia pămînt !“ Ți-aduci aminte, Cocoșilă ?

— Cine, Țugurlan ? întrebă Dumitru lui Nae.

— Țugurlan, Ion al lui Miai, toți ăștia !

— Tată, hai acasă ! Hai odată acasă ! strigă cineva pe neașteptate, un glas mînios al unei fete care nu vrusese să se apropie de oameni și striga de departe.

— Ce e, fetițo ? sări Moromete iritat, ridicîndu-se în picioare.

Era Ilinca.

— Stai aici de dimineață și... Hai repede acasă ! porunci fata fără să-și moaie glasul, semn că acasă se întîmplase sau se întîmpla ceva rău de care numai tatăl era vinovat.

Moromete înțelese și, fără să mai întrebe ceva, părăsi grăbit adunarea. După plecarea lui, ceilalți nu mai stătură nici ei mult.

XXII

După felul cum vorbise s-ar fi putut crede că Țugurlan se gîndea tot timpul la pămînt, la moșia Marica, și că nu avea lot din pricina celor care aveau : pentru Țugurlan însă era limpede de mult că într-adevăr oamenii erau aceia care erau vinovați că acum cincisprezece ani nu s-a împărțit și a doua moșie a boierului, moșia Marica. Multă vreme el urîse cu stăruință, și mai ura și acum, tot satul, pe toți oamenii : pe cei care aveau loturi pentru că aveau, iar pe cei care n-aveau pentru că nu făceau nimic ca să aibă. Toți care n-aveau, aproape un sfert din sat, ar fi trebuit atunci, cînd nu se răciseră lucrurile, să intre pe moșie și s-o împartă cu de la sine putere, fără ingineri și fără autorități, nu să stea și să aștepte ca neghiobii. Țugurlan îi ura pentru încrederea lor prostească în guvernul de atunci, care nu încetase să le facă promisiuni.

Astăzi venise la fierărie din pricina lui Ion al lui Miai, vecinul său, care se bucura ca un netot că ia și el parte la dezbaterile politice. Țugurlan ținea la vecinul său : Ion al lui Miai avea un cal și Țugurlan unul, îi înhămau la plug și arau amîn-

doi pămîntul luat în parte de la moşie. Venise la fierărie cu gîndul să-i arate lui Ion al lui Miai că dacă lui Moromete şi celorlalţi le convine să facă politică cu guvernele fiindcă guvernele le-au dat pămînt, lui Ion al lui Miai nu numai că nu trebuie să-i convină, dar nici să n-aibă de-a face cu ei, nici bună ziua să nu le dea, ba chiar să-i înjure...

De la fierărie, Ţugurlan se duse acasă. Intră în tindă şi dînd ochii cu muierea se răsti la ea :

— Tu ce faci aici ? De ce nu e gata mîncarea ?

Nici nu trebuia să fie gata, era încă devreme. Muierea se uită la el şi după ce îl văzu se sculă de pe vatră şi intră liniştită în casă. Se întoarse însă curînd şi răspunse cu un glas nespus de blînd :

— E gata acuma ! Să dea oala asta în foc şi e gata.

— Băiatu ăla unde e ?

— Păi e la şcoală...

— Acuma, duminica ? !

— Nu ştiu, cică au scenă ! se miră femeia, dar cu un glas care îl apără totuşi pe băiat. Era vorba de piesa de teatru pe care şcoala o dădea la sfîrşitul anului şi căreia copiii îi spuneau scenă."

— Ce scenă ? mai întrebă Ţugurlan, da nu mai aşteptă răspunsul, ieşi din tindă şi se dădu jos de pe prispă, mohorît mereu.

Străbătu curtea şi intră în grajd.

Avea un grajd mare, de altfel ca şi casa şi curtea. Văzută din drum gospodăria lui Ţugurlan părea să fie a unui om cu stare. Avea un fînar cu patru rînduri, frumos făcut, înalt, cu acoperiş de şiţă, care de departe parcă era un acaret. Casa, de asemenea, învelită cu şiţă, părea arătoasă, cu două odăi, cu ferestre mari, cu tindă între odăi, cu prispă şi parmalîc. Lîngă gardul curţii, în colţul pe care îl făcea cu drumul, se afla o fîntînă cu ghizdurile de ciment, cu două găleţi cu lanţ de scripete, cu un jgheab mare de tot de ciment, întins lîngă şanţ.

Bineînţeles că fîntîna nu era a lui Ţugurlan. Cît despre fînar şi casă, erau vechi, aveau treizeci de ani, fuseseră făcute de taică-său cu lemne furate din pădure în timpul răscoalei.

Ţugurlan mai avea o soră care semăna cu el mai rău decît dacă ar fi fost gemeni. Era măritată cu unul tocmai în celălalt capăt al satului, îl chema Grigore Armeanca, tot fără pămînt şi el, acum ajutor de mecanic la moara şi presa de ulei a lui Aristide. Ţugurlan se înţelesese cu soră-sa să nu împartă casa, ci numa vreodată, dacă doamne fereşte el se va îmbogăţi, să-i dea ceva pentru dreptul ei. Era o femeie deosebită şi multă lume ştia că dacă lui Ţugurlan, înrăit şi duşmănos cum era, nu i se întîmplase încă nici o nenorocire, era din pricina soră-si, care fără să fie mai puţin îngăduitoare cu lumea — uneori era chiar mai cumplită decît fratele ei — se înţelegea totuşi mai bine cu oamenii decît el şi avea grijă ca din cînd în cînd să-l ţină de rău.

Ţugurlan se însurase de timpuriu şi făcuse în timp de treisprezece ani şapte copii. Moromete gîndea la fel ca toată lumea cînd spusese la fierărie „bietul Ţugurlan" ; totdeauna era vorba de copiii lui cînd se spunea astfel. Copiii lui Ţugurlan nu treceau de un an, sau un an jumătate : cît îi înţărca, se gălbejeau şi mureau. Aproape în fiecare an punea la stîlpul porţii cîte o cruce nouă, proaspătă, pe care scria cu plaivazul, pentru cîteva zile, numele micuţului băgat în pămînt.

De la o vreme, Țugurlan și nevasta lui nu mai sufereau decît atît cît era proaspătă la poartă crucea celui dus la cimitir. După prima ploaie care înnegrea lemnul și ștergea numele scris cu creionul, uitau de el pentru totdeauna.

Din ziua nașterii, numai doi copii trecuseră de vîrsta care îi secerase pe ceilalți. Unul se făcuse de opt ani, iar altul de cinci. Cel de cinci muri și el într-o primăvară, după ce fusese chinuit un an de zile de friguri. Cel de opt ani se îndărătnici însă și crescu, în ciuda traiului rău, și se făcu mare. Avea acum treisprezece ani și arăta voinic și sănătos ca unul de șaisprezece ani. Era pe clasa a patra primară și învăța bine.

Despre Țugurlan era cunoscută mai ales următoarea întîmplare pe care o știau și copiii.

Odată, într-un Paști, Cotelicioaia, vecina lui Țugurlan din fundul grădinii, o strigase pe nevasta lui Țugurlan, peste gard, să-i dea de pomană. Țugurlan ieșise el la gard, n-o lăsase pe nevastă-sa. Dincolo de gard, muierea lui Cotelici aștepta cu o strachină de lapte covăsit într-o mînă, iar în cealaltă cu un colac mare și frumos, învîrfuit cu colivă plină cu ploiță și bomboane, colivă care mai avea înfipt în vîrful ei un ou roșu și o luminare care mai era și aprinsă. Țugurlan s-a urcat pe stinghia gardului și s-a uitat la femeie. Cotelicioaia i-a spus: „Cristos a înviat!" Țugurlan a răspuns blajin: „Adevărat a înviat!" Muierea a spus apoi evlavios, întinzîndu-i colacul cu lumînarea: „Să fie pentru odihna copiilor voștri!" La care Țugurlan a răspuns încet: „Bogdaproste" și a luat colacul. Femeia i-a întins apoi strachina cu lapte și de unde pînă atunci vorbise evlavios, de astă dată ea îi spusese cu un glas pe care Țugurlan îl cunoștea bine: „După ce mîncați, să dați strachina îndărăt". La care Țugurlan i-a răspuns: „Nu, n-am să-ți dau nici o strachină îndărăt". Cotelicioaia s-a făcut roșie și s-a uitat în sus la el cu niște priviri pe care iarăși Țugurlan le cunoștea bine. În clipa aceea, Țugurlan cum stătea peste gard deasupra ei, i-a turnat laptele în cap, dîndu-i drumul cu strachină cu tot. Laptele covăsit i s-a năclăit muierii prin păr, peste ochi, i s-a prelins pe gît, murdărindu-i iia ei de zile mari. Cotelicioaia a țipat, iar Țugurlan s-a răsucit după aceea pe gard în așa fel încît să poată azvîrli cu colacul. A azvîrlit cu boboroaja spre tinda vecinului și a înjurat: „...Vă muma voastră de porci. Acu doi ani cînd îmi muri copilul și mă rugai de voi, nici scîndură pentru sicriu n-ați vrut să-mi dați! Acum dați de bogdaproste lapte covăsit!... Vă mama voastră!"...

Muierea lui Țugurlan era o femeie blîndă și avea în priviri și pe chip acea lumină ciudată pe care o dă numai durerea necontenită, lumină care semănă cu bucuria și care de fapt nu e prea departe de ea.

Cînd copilul veni de la școală și îl văzu ce vesel era, ea uită că omul ei fusese nedrept cînd se răstise la ea pentru mîncare, se duse în grajd după el și tot ea căută să-l îmbuneze:

— Hai la masă, nu mai fi supărat...

— Tată, am fost cu domnul învățător Teodorescu la gară să cumpărăm niște gumarabică... Să vezi că o să ne lipim niște mustăți, aa!... se prăpădea băiatul de bucurie. Uite așa niște mustăți ne-a făcut domnul învățător Teodorescu! Eu sînt colonelul Pandelea... ho, ho! „Vasile, la mine fuga marș!... Sub pat, fuga marș!" Vasile e Troscot Ilie, să-l vezi cum se bagă sub bancă!

Ţugurlan mînca în tăcere, parcă nici nu-l auzea pe băiat.

Mama vru să afle dacă tatăl e în aceeaşi stare de mai înainte şi se supără de veselia prea zgomotoasă a băiatului ; atunci Ţugurlan îşi descreţi fruntea şi şopti :

— Lasă băiatul în pace !

— Auzi, tată ? izbucni băiatul din nou. Şi la gară am văzut cum a trecut trenul. Mamă, am văzut în tren un om gras... Aoleo, ce gras era ! În viaţa mea n-am văzut aşa gras !

Ţugurlan se uită la fiul său şi chipul i se mai lumină :

— Mă, dar lungă viaţă ai mai avut tu, Antoane !

— Zău, tată, uite aşa avea o guşă ! Ca porcii ! Şi n-avea neam păr pe cap !

— Ferească Dumnezeu ! spuse mama. Nu e el sănătos, aşa gras.

— Păi dar ! Fir-ar mama lui a dracului, spuse Ţugurlan cu un glas înalt. De bine ce îi e, suferă !

Ţugurlan spusese aceste cuvinte cu un glas al lui, cunoscut numai de nevastă-sa ; ea pufni în rîs, aducîndu-şi aminte cine ştie ce lucru vesel, spus de el cu acest glas.

— Antoane, reluă Ţugurlan cu glasul aspru, frămîntînd mămăliga în mîini, cînd te-i însura să bagi de seamă să-ţi facă nevasta mămăligă ca asta ! Să ţii şi tu minte, se răsti Ţugurlan mai departe, că asta e mămăligă bună, aşa cum o face mă-ta.

Femeia îşi lăsă pleoapele peste ochi şi oftă, ca şi cînd i-ar fi făcut rău lauda bărbatului.

— Uitai să-ţi spun, zise ea strîngînd străchinile. Trecu de dimineaţă p-aici cumnatu Grigore ;

nu ştiu ce zicea că vrea să-ţi spună. Dacă ai vreme, zicea că să treci mîine pe la moară, sau să te duci după-prînz pe la ei pe acasă.

— Nu mă duc eu tocmai în capul satului ! răspunse Ţugurlan.

Băiatul se ridică de la masă, se închină şi intră repede în odaie de unde în curînd i se auzi glasul. Învăţa rolul.

— Ce zicea că are cu mine ? întrebă Ţugurlan de astă dată supărat şi bănuitor.

Era bănuitor din pricină că de la o vreme băgase de seamă cum muierea îl trimetea la sora lui ori de cîte ori i se părea că ar fi pornit contra cuiva. Multă vreme nu băgase de seamă ; nu ştia că de fapt cumnatele erau înţelese între ele.

— Nu ştiu ce era cu el, că n-a vrut să-mi spună ; dar zicea să treci pe la moară !

Aşadar nu era vorba de soră-sa. Ţugurlan se miră :

— Ce să aibă el cu mine ? !

— Ei, du-te dacă ţi-a spus ! O fi avînd omul nevoie, degeaba n-a venit el !

— Să mai vie o dată, dacă are nevoie ! spuse Ţugurlan potrivnic.

Aşa se învăţase el să fie, chiar dacă acest fel de a fi nu-i folosea la nimic. Femeia tăcu. Ar fi fost zadarnic să-i amintească bărbatului că la urma urmei era dator să se ducă fiind vorba de bărbatul sorei lui, care niciodată nu pomenise că ar avea drept asupra casei (şi ar fi putut s-o facă ; alţii ajungeau pînă acolo cu neînţelegerea, încît umblau prin judecăţi şi nu se lăsau pînă nu împărţeau casa ca nebunii, scîndură cu scîndură, chiar dacă rudele de sînge se împotriveau ; cumnatul Grigore — erau zece ani — nu suflase un cuvînt).

Gîndindu-se la toate acestea, muierea lui Țugurlan se hotărî să-și facă ea vreme într-una din zilele următoare și să se ducă ea la cumnată-sa, să afle despre ce o fi vorba.

XXIII

Cînd intră pe poarta curții, Moromete nu se uită să vadă ce s-a întîmplat, pentru ce îl chemase fata de la fierărie. Știuse încă de aseară. Pe prispa casei stăteau doi oameni și îl așteptau.

Unul dintre ei era îmbrăcat orășenește, cu niște haine negre, parcă ar fi fost în doliu. Era slab la față, parcă mînca numai miercurea și vinerea, cum spuneau femeile ; în cap purta o pălărie albă de paie cu un cordon negru ; fața suptă făcea ca ochii lui, să pară ieșiți din cap, dîndu-i un aer de furie stăpînită. Deși nu era prea tînăr, era ras de tot, fără mustață. I se spunea Jupuitul. Era un agent de urmărire cinstit, adică prost, cum îi spuneau oamenii, înjurîndu-l în același timp. Îmbogățise, așa credeau ei, doi perceptori, iar el rămăsese tot sărac. Adevărul era că fusese la început sărac lipit și ceea ce avea acum încă nu se cunoștea. Era băiatul unei văduve, Albuleasa, care nu-i lăsase nimic. După ce terminase patru clase primare, fiindcă scria frumos, intrase la primărie ca ajutor de secretar, post în care slujise uneori fără leafă, spunîndu-i-se că în luna aceea n-a fost trecut în buget. Pentru că după cîțiva ani începuse să priceapă unele treburi de-ale primăriei, la un moment dat perceptorul l-a ajutat să fie numit agent de urmărire. Se însurase înainte de

această numire și însurătoarea nu-i adusese nimic. Acum însă avea vreo șase pogoane de pămînt — ca omu ! cum spunea Moromete — și-și făcuse o casă frumușică.

Moromete trecu pe lîngă prispă fără să se uite la cei doi care îl așteptau și se opri în dreptul tindei :

— Catrino, ia, fa, secerile astea ! strigă el supărat, aruncînd secerile pe prispă într-un fel de parcă secerile ar fi fost afacerea care nu-i plăcea.

Nu luă nimeni secerile, Catrina era plecată la biserică iar fetele parcă stăteau la pîndă în casă.

Moromete se întoarse apoi spre grădină cu spatele la agent și la însoțitorul acestuia și strigă iarăși, ca și cînd cei doi de pe prispă nici n-ar fi existat :

— Paraschive, tu unde ești, mă ? Nu vezi că furca aia stă acolo lîngă gard de cinci săptămîni ! Ia-o de acolo și bag-o în șopron ! Ar putea să stea acolo pîn-o rugini, pînă te-ai înțepa în ea și tot n-ai s-o ridici !...

Paraschiv nu-i răspunse ; nici nu se vedea unde este. Moromete mai rămase cîteva clipe cu spatele întors spre cei doi de pe prispă, apoi deodată se răsuci pe călcîie și strigă :

— N-am !

Agentul se ridică și vru să spună ceva, dar Moromete strigă iarăși, de astă dată desfăcîndu-și brațele în lături :

— N-am !

— Asta mi-o cînți dumneata, nea Ilie, de cînd te știu eu, zise agentul tăios, fără să se mire. Pe mine perceptorul nu mă întreabă dacă dumneata ai sau n-ai. Anul ăsta s-a terminat cu *n-am*. Ia

stai colea jos pe prispă şi nu te mai uita aşa urît la mine !

Moromete se apropie de prispă tăcut. Acum se uita în altă parte, întocmai ca şi cînd n-ar fi auzit nimic din ceea ce i se spusese. Se rezemă liniştit de stîlpul casei şi începu să se caute prin buzunarele flanelei. Scoase din fundul buzunarului puţin praf de tutun, amestecat cu gunoi, şi vru să-l toarne într-o foiţă, dar îl suflă repede şi se uită urît la omul care îl însoţea pe agent. I se adresă supărat şi poruncitor :

— Dă-mi mă, o ţigare !

Omul îşi scoase repede tabacherea şi i-o întinse.

— Fonciera pămîntului, lot Moromete, trei mii de lei. Lot Catrina Moromete, rest de plătit două mii opt sute şaizeci şi trei de lei, zise agentul fruzărind un registru cu scoarţele moi. Nu e cine ştie ce ! Nea Ilie, uite ce este, plăteşti acum restanţele care sînt mai urgente, şi pe anul ăsta te las pînă după secere. Altceva n-am ce să fac. Hai mai repede, că pînă la prînz mai am de încasat şaizeci de oameni...

Moromete, care în acest timp îşi răsucise ţigarea, îşi ridică fruntea la agent, se uită la el întrebător, apoi spuse :

— Catrino, sau Tito, care eşti în tindă : dă-mi un foc !

Agentul se aşeză pe marginea prispei, scoase un chitanţier şi începu să scrie în el : „Adică lei trei mii s-a primit de la d. Ilie Moromete..." Înainte de a scrie se uitase la om să-l audă confirmînd. Moromete însă nu zise nimic.

Tita ieşi pe prispă cu un cărbune şi-i dădu tatălui să aprindă. Jupuitul rupse chitanţa şi i-o întinse lui Moromete cu un aer grăbit, azvîrlind registrul cu scoarţele moi într-o geantă, pe care

o ţinea sub braţ. Moromete luă chitanţa, se uită la ea cercetător, parcă ar fi vrut să-şi dea seama dacă e legală, o întoarse pe partea cealaltă, apoi o puse încetişor pe prispă, trăgînd liniştit din ţigare.

— Hai, nea Ilie, hai, nea Ilie ! se grăbi Jupuitul, pocnind încuietoarea genţii.

— Păi nu ţi-am spus că n-am ? ! zise Moromete nevinovat. Ce să-ţi fac eu dacă n-am ! De unde să dau ? N-am !

— Ce dracu, nea Ilie ! strigă agentul înfuriat. Nu vezi că ţi-am tăiat şi chitanţa ? Nu mai mă fierbe atît că statul nu mă plăteşte să-mi pierd vremea prin curţile oamenilor...

— Uite-te la ăsta ! se miră Moromete cu oarecare veselie. Ce, te ţin eu ?

— Nea Ilie, a tăiat chitanţa ! zise şi însoţitorul grav.

— Văz şi eu că a tăiat-o, se dezvinovăţi Moromete

— Plăteşte, Moromete ! strigă agentul înfuriat. Ce dracu, ne jucăm de-a baba oarbă ?

Moromete se uită la agent şi încercă să zîmbească.

— Ei, da, plăteşte ! Dar de unde să-ţi plătesc ? N-auzi că n-am !

— Ia treci încoa' ! îi făcu agentul un semn însoţitorului.

Ei se urcară pe prispă şi intrară amîndoi în casă. Moromete rămase pe prispă tăcut, fumînd liniştit. Numai fruntea lui bombată se încreţise. Jupuitul intră în odaia cea mare unde stăteau Moromeţii şi se repezi spre capul unui pat unde, deasupra unei lăzi vopsite cu fel de fel de înflorituri, se aflau puse unele peste altele vreo cinci-şase covoare ţărăneşti şi cîteva velinţe. Agentul

trase de maldărul de deasupra lăzii și îl trînti pe pat, strigînd însoțitorului :

— Ia-le ! O să-l învățăm noi minte pe domnul Moromete să aibă grijă să plătească impozitele statului ! Ia-le pe toate !

Însoțitorul se opinti și se încărcă gemînd. Agentul luă ce mai rămăsese și ieșiră afară amîndoi : În tindă, însă, Tita le ieși înainte și începu să strige :

— Lasăți țoalele aici, ce v-ați repezit la ele ? ! N-ați mai găsit ce să luați ? Nu vă dau țoalele ! Ea se agăță de omul care ducea țesăturile pe umăr și începu să tragă de el. Îi smulse cu adevărată furie maldărul pe care îl ducea, îl aruncă în mijlocul casei, sări pragul și trase zăvorul de la ușă. Făcuse acest lucru atît pe neașteptate și cu atîta iuțeală că agentul și însoțitorul rămaseră în tindă prostiți, cu gurile căscate.

— Aaa ! Va să zică așa merge ! Ia du-te, mă, și cheamă șeful de post, zise agentul lovind cu pumnul în ușă.

— Poți să vii cu zece șefi de post, în casă n-ai să intri ! strigă Tita de dincolo, cu glas batjocoritor.

— Să luăm altceva, din curte ! hotărî Jupuitul. Haide !

Ieșiră pe prispă și agentul întinse mîna spre colțul ogrăzii :

— Căruța ! Trage-o afară și la primărie cu ea, zise pornind să deschidă poarta.

Paraschiv ieșise din grajd și se uita nepăsător la omul care apucase oiștea căruții și se opintea s-o tragă spre poartă.

— Crezi că ai s-o poți duce ? întrebă Moromete cu interes.

— Înhamă caii ! strigă agentul nerăbdător. Adică stai, ia amîndoi caii la primărie, să vezi cum scoatem noi fonciera pe ei.

Omul se apropie de grajd, dar în ușă se pomeni cu Paraschiv piept în piept.

— Nu poți să iai caii, mormăi el cu buzele lui împletite, sînt caii mei, nu sînt ai tatii, mai zise Paraschiv. Grajdul era gol, el totuși îl apăra rînjind ciudat.

— Dă-l la o parte și intră în grajd ! strigă agentul apropiindu-se și el de cei doi.

— Nu, caii nu-i luați ! zise Paraschiv iar, sigur de el.

— Părerea mea e că e mai bine să lași caii în pace, interveni Moromete împăciuitor. De ce nu vrei să înțelegi că n-am ? Ia ici o mie de lei și mai încolo așa, mai discutăm noi ! Ce crezi că noi fătăm bani ?

Moromete scoase dintr-un buzunar, dinăuntrul flanelei, două hîrtii și începu să le fluture sub nasul agentului.

— Peste o săptămînă, două, îți mai plătesc eu ceva. Se duce fi-meu la București și-ți plătesc. Te rog să mă înțelegi ! mai zise Moromete de astă dată cu un glas foarte supărat, ca și cînd de mult i-ar fi spus toate acestea agentului, iar agentul n-ar fi vrut să înțeleagă.

— Dumnezeul mă-si, nea Ilie ! izbucni agentul pornind furios spre prispa casei. De șase ani de zile de cînd mă cîrîi cu dumneata, parcă ar trebui să-mi plătești mie, nu statului.

Se așeză pe prispă izbind geanta de genunchi și trăgînd afară chitanțierul. El scrise în goană o altă chitanță, o rupse și-o zvîrli în nasul omului :

— Îți spun pentru ultima oară, Moromete, că dacă nu vii la primărie să plătești, peste două săptămîni viu eu aici cu jandarmii și te iau și pe dumneata, nu numai caii. Legat te iau !

Dîndu-și seama că trecuse măsura la vorbă, Jupuitul sări în picioare și-și desfăcu brațele în lături :

— Ce dracu, mă, nea Ilie ! zise el cu glas care vroia să fie plin de uimire. Ce dracu, mă ? Nu poți să plătești cîteva mii de lei ? De ce nu plătești o dată să scapi de belea ? Ce aștepți ?

— De unde să plătesc dacă n-am ! răspunse Moromete pe gînduri, căutîndu-se iar în buzunarul flanelei. Mai dă-mi, mă, o țigare, îngînă el iar. De unde să plătesc, Jupuitule, că-ți mai spusei și adineauri : dac-aș putea să *fac* bani, de cîte ori ai veni *aș făcea* și ia domnule !

— Da' lumea ailaltă cum plătește ?! strigă agentul scos din sărite că omul îl numise cu porecla sa. Rasă de om ca dumneata n-am mai pomenit ! strigă el. Sărac nu ești ! Copii mici n-ai ! Bolnav nu ești ! ! ! Atunci cum ? Toată lumea plătește loturile, numai dumneata o întinzi ca gaiamațu de mai bine de cincisprezece ani !...

— Care cincisprezece ani ? ! mormăi Moromete răsucindu-și țigarea.

— Cum care cincisprezece ani ? ! Cîți ani sînt de la război de cînd ai primit lotul ? Sînt șaisprezece-șaptesprezeece ani !

— Care șaptesprezece ani ?! mormăi Moromete din nou. Tito sau Ilinco, ceru el spre tindă, dă-mi un foc.

— Cum care șaptesprezece ani ?! Cît e din '920 ? Fiindcă Moromete nu răspunse, agentul izbucni din nou :

— Sînt șaptesprezece ani ! strigă el și repetă : Șaptesprezece ani ! De șaptesprezece ani de zile o tot lungești ba cu plata titlurilor, ba cu fonciera... Vine conversiunea și te scutește, se împrumută pe urmă domnul Moromete la bancă ca un ghimpașă cumpără oi și cai... Ai paisprezece pogoane de pămînt și din paisprezece pogoane, auziți ! nu e în stare să plătească loturile pe care i le-a dat statul, pleașcă.

— Care paisprezece pogoane, care pleașcă ? ! întrebă Moromete uitîndu-se la agent, de astă dată cu o privire care parcă abia acum îl vedea cu adevărat și mormăind în același timp niște înjurături în care cuvîntul *pleașcă* se auzi de vreo două-trei ori.

— Înjuri dumneata, dar eu îți spun pentru ultima oară : de șase ani de zile de cînd sînt agent îmi scoți ochii ba cu cinci sute, ba cu cinci sute cincizeci, ba cu șase sute și un leu...

— Bine că-ți dau și leul ăla, mormăi Moromete.

— Bine că-mi dai și leul ăla ? Află că anul ăsta nu te mai las eu pe dumneata să joci comedia ! declară agentul. Ajunge de cincisprezece ani de cînd joci tiribomba.

— Nea Ilie, ziarul ! strigă în clipa aceea poștașul care trecea pe drum și care aruncă din fuga gabrioletei ziarul peste gard.

— Și mai face și politică ! izbucni agentul în culmea nedumeririi. E abonat la ziar și fonciera nu vrea s-o plătească.

Adevărul era că în privința abonamentului Moromete plătise o dată un pol pentru o lună, și *Mișcarea* îi venea de atunci, de aproape doi ani, pe gratis.

Agentul porni furios spre poartă urmat de celălalt om, continuînd :

— Face politică ! E abonat la ziar ! Şi impozitele nu vrea să le plătească. Lasă că stăm noi de vorbă !

XXIV

Strigătele agentului făcuseră parcă gol în jurul casei Moromeţilor. Era tăcere şi nu se vedea nimeni. Moromete mai stătu cîtva timp pe prispă, apoi se ridică cu fruntea în pămînt şi o luă încet spre poartă. În dreptul ziarului se opri, se uită la el ca şi cînd ziarul ar fi picat acolo din cer, apoi se aplecă şi îl ridică.

De la poarta cealaltă Tudor Bălosu îl urmărea cu atenţie, auzise totul din curte precum şi suma mare pe care o avea Moromete de plătit, şi cînd îl văzu că iese pe podişcă, porni spre el. Bălosu se aşeză ca şi în seara trecută pe cealaltă stanoagă, dar de astă dată nu zise nimic, aştepta să înceapă vecinul vorba, fiindcă nu era plăcut să ţi se strige în gura mare că ai datorii şi cum Bălosu avea de gînd să-l întrebe din nou despre locul de casă, nu vroia să lase să se creadă că îl urmăreşte pe vecin la strîmtoare.

După cîtva timp de tăcere, Moromete, care fuma gînditor, deodată ridică fruntea şi se uită vesel la Bălosu.

— L-am păcălit ! spuse el.

Bălosu nu înţelese. Moromete vîrî mîna în buzunarul dinăuntru al flanelei şi scoase de acolo nişte hîrtii la care se uită încîntat.

— Cît mi-ai dat tu pe salcîm ?

— O mie două sute ! răspunse Bălosu.

— L-am păcălit cu două sute de lei, repetă Moromete. I-am dat numai o mie, adăugă apoi cu ciudată voioşie şi cu o voce scăzută ca şi cînd agentul, care acum era departe, ar fi putut să-l audă.

Bălosu se uita la el cu o privire rece şi buimacă. Nu înţelegea. Glumea Moromete ? Îşi bătea joc de el ?

Fără să-şi dea seama dacă se înşală sau nu, vecinul lui Moromete avu pentru întîia oară bănuiala că Moromete se gîndeşte la el, la Bălosu, cum s-ar gîndi Bălosu la nimic, adică aşa, ca şi cînd Bălosu nici n-ar fi. Se hotărî să-l întrebe totuşi despre loc şi îşi spuse că dacă şi acuma va glumi — şi gîndind astfel Bălosu simţi deodată că îl urăşte pe acest om şi că îi doreşte să-l vadă venind la el la poartă să se roage, iar el, Tudor Bălosu, să se uite surd, dispreţuitor, în aer, aşa cum se uita de astă dată Moromete — dacă deci nici acum Moromete nu va sta cinstit de vorbă, niciodată nu-i va mai da el cel dintîi bună ziua, aşa cum se întîmplase pînă azi şi niciodată n-o să-i mai treacă cu vederea glumele lui tîmpite şi felul lui de a fi care totdeauna l-au zgîndărit.

— Moromete, te mai gîndişi, mă la ce-ţi spusei eu de dimineaţă ? se pomeni Bălosu întrebînd cu acelaşi glas de pînă acum, dacă nu chiar mai binevoitor ca de obicei.

În ultima clipă alungase undeva în adînc ceea ce îi trecuse prin cap. Nu se putea un loc mai bun unde să-şi facă Victor casă ; era aşa de bun locul, îţi lăsa gura apă...

— Îţi dau bani frumoşi pe el ! adăugă.

Moromete se uită o clipă la el, dar numai atît.

— A! Locul! murmură el şi căzu parcă pe gînduri.

— Ce dracu faci cu el acolo? spuse Bălosu cu dispreţ pentru loc, speriat acum că omul va ceda şi va cere un preţ prea mare. Stă de ani de zile acolo şi cresc scaieţi pe el. Să zici că ţi-l cumpără cineva, nu e bun, că e înghesuit, dar să fac eu un coşar pe el mai merge!

— A vîndut, mă, Boţoghină din lot? întrebă Moromete curios, amintindu-şi că la fierărie se spusese că Bălosu ar fi cumpărătorul.

— Da, m-am gîndit să cumpăr eu, trebuie să mă duc să vedem cum îl dă, confirmă Bălosu.

Moromete căzu iar pe gînduri. Scuipă printre dinţi şi nu mai zise nimic. Bălosu vru să se înghesuie din nou în aşa-zisele gînduri ale celuilalt, dar trecu un flăcău pe lîngă ei şi dădu bună ziua.

— Bună ziua, taică! răspunse Moromete cu plăcere şi cu glas mult şi cum ceva îi atrase luarea-aminte la flăcău, se răsuci şi se uită îndelung în urma lui.

Cînd încetă să se mai uite, după clipe nesfîrşite, cum i se păru lui Bălosu, se întoarse foarte nedumerit şi întrebă:

— Al cui e mă, ăsta?

— Al Bîldii! răspunse Bălosu.

— O fi însurat?

— Nu este! răspunse Bălosu cu un glas surd.

— Dar pe unde stă Bîldea ăsta?

— Prin Căţeleşti.

— Hm! făcu Moromete.

— De ce te miri?

— Păi tu n-ai văzut?!

— Ce să văd, Moromete? întrebă Bălosu cu fălcile încleştate.

— N-ai văzut, mă, ce urît e?!

Bălosu se ridică pe neaşteptate de pe stanoagă şi plecă scrîşnind din dinţi:

— Îl dau dracu de om care eu îi spun una şi el face pe surdul! bolborosi el.

Moromete dădu din umeri cu totul nedumerit de ieşirea aceasta... „ăsta e nebun", şopti el.

— Mă, Bălosule, nu e locul meu, degeaba te superi! strigă apoi în urma acestuia. E al soră-mi, mă, nu-ţi spusei de dimineaţă? Sau tu eşti zăpăcit?

„Ei... pe mă-ta de chior, după ce că eşti chior, nici n-auzi bine", adăugă apoi în şoaptă, pentru el însuşi. Bălosu nu se mai văzu.

— Toată ziua stai la drum şi bei tutun şi la sfînta biserică nu vrei să mai vii! Ilie, în fundul iadului ai să ajungi! Să fi auzit ce cazanie s-a citit azi: că nu cel ce se îngrijeşte de viaţa asta, care e trecătoare, o să vie în împărăţia lui Dumnezeu! Ridica-voi ochii mei spre ceruri şi voi preaslăvi mărirea ta!

— ...Şi dă-ne nouă, Doamne, cît mai multe leturghii şi colive... şi adu cît mai multe proaste la biserică! Slavă Tatălui şi Fiului şi Sfîntului duh... pe mă-sa de popă cu preoteasa lui şi cu tot comitetul lui bisericesc!... răspunse Moromete Catrinei, care se întorcea de la biserică şi se oprise lîngă stanoagă.

— Ce se mai bucură Satana cînd te aude! continuă Catrina cu busuiocul în mînă. Uite aşa bate în pumni de bucurie!

— Du-te, fa, d-aci, zise Moromete vesel şi cînd Catrina se întoarse să intre în curte, Moromete întinse un picior prefăcîndu-se că vrea să-i pună piedică, la care Catrina se feri şi îl ameninţă cu busuiocul:

— Negru trebuie să fie sufletul tău, îi spuse. De păcate și de tutun, adăugă ea stăpînindu-se din răsputeri să nu rîdă.

Era furioasă că ținea totuși la el, așa păcătos cum era, dar se străduia să uite de asta, ca să nu-și strice starea ei lăuntrică de sfințenie.

Moromete rămase mai departe pe stanoaga podiștei. Arăta într-adevăr bucuros că îl păcălise pe agent. Stătea pe stanoagă și se uita cu atenție pe șosea, fără grijă, fumînd liniștit, întorcînd din cînd în cînd capul după cineva. Într-o vreme se auziră niște lovituri puternice dinspre curtea vecinului și se întoarse mirat să vadă ce era. Victor Bălosu se urcase pe spinarea coșarului și, cu un topor în mînă, descleia acoperișul și căpriorii. Lovea cu toporul și părea îndîrjit. Pesemne că tatăl său îi și spusese despre a doua discuție avută cu Moromete. Întîi zburară vîrfurile putrede ale coșarului, apoi căpriorii și stinghiile care susțineau șindrila. Victor Bălosu apucă apoi acoperișul și după ce îl desprinse din ultimele cuie, îl aruncă la pămînt. Trosnetele și pocniturile turburau liniștea dimineții de vară. Între timp, ca un huruit îndepărtat se auzea dinăuntrul casei zgomotul mașinii de cusut. Cînd avea mult de lucru, Ariștița lucra și duminica.

Paraschiv terminase de rînit în grajdul cailor. Acum stătea cu mîinile în buzunarele pantalonilor lui militărești, singurii pe care îi avea, rezemat de ușa grajdului și se uita și el spre șosea. Moromete se ridică de pe stanoagă și intră în curte. Văzîndu-și feciorul, se uită la el lung în tăcere. Se uită apoi prin curte, peste grajduri, peste ulucile înnegrite și rînjite de ploi, peste grădina goală acum de salcîmul ei falnic; umbre de îndoială și nesiguranță îi licăreau acu în priviri. Mototoli ziarul în pumn, se apropie de prispă, se așeză și oftă. Paraschiv se uita la el mereu, cu mîinile în buzunare, nemișcat și încremenit, parcă ar fi fost totuna cu peretele de pămînt netencuit al grajdului.

— Paraschive, chemă omul cu glas tainic.

— Ce vrei? mormăi flăcăul fără să se miște.

După cîteva clipe, simțind parcă ceva, Paraschiv se urni de lîngă perete și se apropie încet de tatăl său. Se așeză lîngă el pe prispă, abia privindu-l cu o ușoară urmă de interes. Moromete îl măsură de sus pînă jos, parcă nu l-ar fi cunoscut, vru să spună ceva dar se opri. Apucă ziarul de pe prispă și încet de tot, cu migală curioasă, începu să-i rupă marginea albă. Fruntea lui bombată și limpede era acum încrețită. Aștepta. În așteptare, oftă din nou și greși ruptura ziarului. O aruncă, oftă iarăși și începu să rupă alta, mai încet și mai cu grijă ca la început, cu mai atentă migală.

— Ce e, mă? îngăimă Paraschiv, moale, lipsit de chef, neînțelegînd ce așteaptă tatăl său de la el.

Moromete își privi a doua oară fiul, de astă dată mai pieziș, mai ascuns. Nu-i răspunse. Din nou ochii îi rătăciră peste curtea goală, plină de lumina fierbinte a soarelui, peste pereții netencuiți ai grajdului și peste căruța murdară de pămînt pe care agentul o scosese de sub umbra salcîmului din dreptul porții. Se uită diu nou la Paraschiv, dar de astă dată își reveni, nu mai vru nimic de la el, se făcu nepăsător și ceru fiului să-i dea o țigare.

Paraschiv însă nu-i dădu, înțelegînd pesemne că nu era vorba de țigare. Se sculă de lîngă tatăl său și se îndepărtă spre grădină. Își ținea și acum

mîinile în buzunare și călca nepăsător. „Vreți nepăsare ? parcă întreba. Și eu mă pricep la așa ceva. Sigur, acum ai vrea să ai banii lui Bălosu, parcă îi spunea el tatălui său, dar cînd eu am vrut să-i fac, ți-ai bătut joc de mine. Acuma descurcă-te".

Nu înțelegea că tatăl său nu-l chemase pentru a-l învinui de ceva.

XXV

Plecînd furios de pe podișca lui Moromete, Tudor Bălosu simți nevoia — o simțea pentru întîia oară — să se întrebe dacă ceea ce se petrecuse între el și vecinul său era din vina lui sau din vina vecinului. Nu se întîmplase încă nimic, dar avea să se întîmple; simțea că de aici înainte avea să dorească și mai mult să-l vadă pe Moromete așa cum îi țîșnise în clipa aceea dorința, adică acesta să vină la el la poartă și el, Tudor Bălosu, să-și bată joc de el și să-l umilească.

Îi povesti într-adevăr lui Victor cele întîmplate și avu bucuria — și întrebarea despre cine era vinovat se stinse și ea — să-l audă pe Victor amenințînd :

— O să-i arăt eu domnului Moromete. He, rînji Victor, domnul Moromete vine în casa mea și bea țuică și pe urmă se duce și-l pune pe Dumitru lui Nae să-și bată joc de mine! Lasă, tată, pun eu mîna pe locu ăsta de casă, nu e vorba de asta... Dar nu e întîiași dată cînd domnul Moromete își bate joc de noi ! Ai răbdare !

Era întocmai cum gîndea și Bălosu.

După ce desfăcură coșarul, se așezară la masă grăbiți. Vroiau să se înțeleagă cu Boțoghină chiar astăzi și pe seară să se ducă să vorbească cu avocatul pentru contractarea vînzării. Plecară spre marginea pădurii, să mai vadă încă o dată locul lui Boțoghină. Conveniră că nu trebuie să dea mai mult de cinci mii de pogon și se îndreptară apoi spre casa acestuia.

Omul era taman la masă cînd cei doi intrară în curtea lui și îl strigară să iasă și să-i apere de cîini.

Casa lui Vasile Boțoghină era așezată la trei-patru case de fierăria lui Iocan. Avea o curte mititică în mijlocul căreia stătea căruța omului ; nu avea nici șopron, nici vreun salcîm mai umbros sub care s-o vîre. În fundul curții se vedea un fel de gard mic din nuiele care despărțea casa și bătătura de o grădină la fel de mică în care Vasile Boțoghină avea cîteva straturi de ceapă și usturoi. Între grădină și curte omul făcuse un grajd pentru cai.

— Ia vezi, Irino, cine e la poartă, zise el cînd auzi cîinele hămăind.

Vasile Boțoghină avea doi copii. Pe Vatică, un băiat de vreo treisprezece ani, și o fetiță pe clasa a treia primară, Irina. Vasile Boțoghină se însurase din dragoste și Anghelina, nevastă-sa, nu-i adusese ca zestre decît casa în care stăteau.

Fetița ieși pe prispă și se întoarse numaidecît îndărăt cu niște ochi parcă speriați, deși nu văzuse altceva decît doi oameni.

— Doi inși, zise ea încet, chiar șoptit, ca și cum cei de la poartă nu trebuiau să audă aceste cuvinte.

— Mă, Boțoghină, se auzi tot atunci glasul lui Tudor Bălosu.

— Âsta e Tudor Bălosu, zise Boţoghină sculîndu-se de la masă şi ieşind în prag.

— Dă mă, în cîini, zise iar Tudor Bălosu. Ce făceai? Eşti la masă?

— Hai că nu e p-aici, e dus prin grădină, intraţi! răspunse omul din prag, frecîndu-şi mîinile de mămăligă.

Vatică şi Irina, auzindu-i pe cei doi apropiindu-se, se sculară de la masă şi încercară să treacă în odaie, dar chiar atunci Tudor Bălosu şi fiul său îi văzură în dreptul prispei şi Victor spuse repede şi tare:

— Mai bună masă! Dar staţi, staţi şi mîncaţi...

— Am cam terminat cu mîncatul, zise mama copiilor, ridicîndu-se şi ea de la masă.

Vasile Boţoghină stătea în prag şi nu se mişca. Cei doi, văzîndu-l că nu se mişcă şi nu spune nimic, se aşezară pe prispa casei.

— Treceţi înăuntru, zise şi Boţoghină, făcîndu-le semn cu mîna şi dîndu-se la o parte din prag.

— Nu, că nu stăm mult, răspunse Tudor Bălosu aşezîndu-se mai bine pe prispă. Ce mai faci, Boţoghină?

— Ce să mai fac? Dau din coadă să ies din iarnă. Am fost de dimineaţă şi am potcovit nişte cai. Începuse unul să cam şchioapăte, că nu-l potcovisem de mult...

După un timp de tăcere, fiindcă cei doi nu spuneau nimic, Boţoghină continuă:

— Am terminat şi noi de sapă şi aşteptăm să plouă iar, să băgăm rariţa în el. Mai prost cu secera, n-am seceri, trebuie să mă duc zilele astea pe la gară să vedem cum îi fac de nişte seceri...

— Pe ce clasă e, mă, fata ta? întrebă Tudor Bălosu uitîndu-se la Irina care stătea puţin pitită pe după prag şi asculta.

— Spune, mă, lui nean-tău Tudor, pe ce clasă eşti, zise Boţoghină întorcîndu-se spre fiică-sa.

— Sînt în clasa a patra, răspunse Irina rar, rotunjind fiecare cuvînt şi aruncîndu-şi privirea pieziş.

— A mea e pe-a patra, zise Tudor Bălosu ca să spună ceva.

— Ei! făcu Victor Bălosu ridicîndu-se de pe prispă şi prefăcîndu-se grăbit.

— Mai stai, Victore, zise Boţoghină alb.

— Ce să mai stau! Nu mai stau, mă duc pe la ăsta al lui Voicu să mă rad.

Se făcu iarăşi tăcere. Victor nu plecă. Vasile Boţoghină se întoarse în prag şi vorbi:

— Vatică, ei, ai mîncat! Eu zic să te duci cu caii. Pînă te aranjezi, pînă ajungi, se duce soarele.

— Mai lasă-l să se mai odihnească, zise femeia din tindă, răsturnînd masa şi deretecînd.

— Ce să se mai odihnească! Se odihneşte pe cîmp. Pînă în seară se tot odihneşte, că n-are altă treabă.

Vatică ieşi din casă cu capul în jos şi porni încet spre grajdul cailor. Era un băiat cam galben la faţă, dar destul de înalt şi de bine făcut pentru anii lui. Semăna cu tatăl său. Picioarele desculţe erau negre de soare şi de pulbere. Peste mijloc cămaşa îi era spumuită de jur împrejur, din cauza sforii cu care era încins. Un genunchi al izmenei era şi el spumuit, celălalt era cîrpit cu un petic negru de basma, şi abia îi ţinea partea de izmană de la genunchi în jos. În unele locuri sfoara de cînepă cu care era încins stătea chiar pe piele.

Boțoghină îl petrecu din ochi pînă ajunse în grajd și în același timp îl înjură :

— Lapădă, mă, sfoara aia, raiul mă-ti de bleg, nu vezi că-ți roade pielea ?

— Cum o să merg, mă, așa ?! se răsti băiatul înfuriat.

El se descinse de sfoară și cămașa îi căzu ca o fustă de jur împrejur. Rupturile și pielea i se vedeau și mai rău.

— Cum să merg așa ?! zise Vatică iar, uitîndu-se arțăgos la tatăl său.

— Mergi așa ! Ceara mă-ti ! Ce ! Te vede prințesa ? răspunse tatăl cu glas moale. Apoi, după cîteva clipe, zise iar : Hai, Vatică tată ; lasă, mă, că nu ești flăcău ! Uite, acum după secere am să pun pe mă-ta să-ți facă o cămașă d-aia cu piepți ! Am eu grijă de tine !

— Ai tu grijă de mine ! mormăi băiatul aruncîndu-se în spinarea unui cal. Haidaaa ! scrîșni el lovind cu putere calul, care țîșni în aceeași clipă din loc și ieși ca un glonț pe poarta de la drum.

— Încolo, ce mai faci, Boțoghină ? Am auzit că vinzi niște pămînt ! „Boțoghină cică vinde niște pămînt", spunea unul mai alaltăieri, zise Tudor Bălosu în treacăt.

— Da, am spus, răspunse Boțoghină încet. Spusei și azi dimineață. Îmi trebuiesc douăzeci de mii de lei.

— Aha ! făcu Tudor Bălosu, ca și cînd cine știe ce ar fi fost de înțeles. D-aia am venit să te întreb. Noroc că am niște gologani... Altfel !...

— Irino, ia du-te încolo pe la fete, hai ! zise Boțoghină uitîndu-se la fiica lui și făcîndu-i semn aspru cu capul să plece.

Fără nici un chef, fetița se dezlipi de lîngă prag și o luă spre poartă. Spre deosebire de fratele

ei, Irina arăta mult mai mică decît trebuia să fie față de cei zece ani pe care îi împlinise. În schimb, părea mai sănătoasă decît el. Picioarele ei micuțe erau curate, și la chip amintea de frumusețea oacheșă a mamei. Într-o zi de iarnă, tatăl ei, răsfoind o carte de geografie, se oprise la o poză și începuse să rîdă. „Uite-o pe Irina", spusese el, arătîndu-le la toți o mică chinezoaică de pe pagina cărții. Fetița își lăsase buza în jos și începuse să plîngă. Semăna într-adevăr cu poza din carte, cu umărul stîng ridicat puțin mai sus decît cel drept, neagră la față, cu umerii obrajilor înalți și apropiați de frunte. După cîțiva ani se schimbase însă cu totul ; liniile feței căutau mereu asemănarea și frumusețea mamei. Numai umărul ridicat rămăsese ca și înainte, lucru care o făcea să pară cu gîtul strîmb.

— Dau jumătate din lot, zise Vasile Boțoghină încet, cînd fetița se îndepărtă.

— Aha ! făcu Tudor Bălosu nepăsător. E bine să se caute omul. Pămîntul poți să-l pui la loc, dar viața... Mă, Boțoghină, tu știi că am venit la tine și anul trecut. Mă gîndeam să vînd toate oile, să mai pun ceva și să cumpăr două vaci, tinere, de lapte. Ți-am spus de atunci că ți-aș fi cumpărat un pogon, două pentru trifoiște, alea de pe lîngă pădure și gîrlă. Acum e altă socoteală. Ei, cu cît dai pogonul ?

Victor Bălosu se uită la tatăl său cînd îl auzi spunînd că nu-l interesează pămîntul de lîngă gîrlă. Tocmai că despre acele pogoane vorbiseră amîndoi cu cîtva timp mai înainte.

— Păi cu cît să-l dau ?! Atît e prețul ! Șapte mii !

— Aha, îngînă celălalt. De unde e prețul ăsta ?

— Cum de unde e ? Ăsta e prețul pămîntului !

Tudor Bălosu se uită nepăsător prin vîrful salcîmilor.

— Bine Boțoghină, zise el după un timp. Încolo, ce mai faci ? Ai terminat de sapă ?

— Mai am nițel... Numai că e cam prost cu rarița. Trebuie să mă duc pe la fierarul ăsta să-i ascută limba, că nu știu în ce s-a înfipt cînd spărgeam pămîntul cu ea și i-a plesnit buza...

— Aha ! Bine, mă ! îngînă Tudor Bălosu ridicîndu-se. Ce faci după prînz ? Vii devale ? Vin p-acolo să mai stăm de vorbă.

Vasile Boțoghină nu răspunse decît tîrziu. Felul nepăsător al celui care vroia să cumpere îl neliniștea. Tudor Bălosu nu părea hotărît să sfîrșească repede socoteala, așa cum ar fi vrut Boțoghină.

— Ascultă, nea Tudore, vrei să cumperi pămînt ? întrebă Boțoghină nemulțumit.

— Păi nu-ți spusei ? răspunse Bălosu din mers, fără să se întoarcă îndreptîndu-se agale și nepăsător spre poarta de la drum.

Boțoghină îl privi din urmă și o clipă întîrzie uitîndu-se în ceafa albă, nearsă de soare a lui Bălosu. Clipa aceasta cît și privirea ascuțită a celui din spate îl făcu pe Bălosu să se oprească și să se întoarcă pe jumătate spre Boțoghină.

— N-auzi, mă, ne întîlnim devale ! Boțoghină ! Ce treabă ai ? !

Fiecare cuvînt scos de cei trei oameni scîrțîia, nu se lipea de celălalt, nimerea alături, nu se putea rotunji și încălzi, atît Boțoghină cît și Bălosu se uitau în lături, întorceau capetele în altă parte cînd unul din ei deschidea gura.

— Poate că nea Vasile o fi vrînd să aranjezi acum, tată, zise Victor Bălosu, oprindu-se și el și întorcîndu-se pe jumătate spre Boțoghină.

— Păi ce să aranjez, mă ?! Ce să aranjez ? Nu tot trebuie să vorbim cu Voicu Dobrescu să ne facă vînzarea la ocol ? D-aia ziceam să vină devale !

Atunci se auzi un glas aprig din tindă :

— Haide, Vasile, ce tot ții oamenii de vorbă ; fă așa cum te-ai înțeles, nu mai tot ține oamenii !

Cei doi deschiseră poarta de la drum și ieșiră. Vasile Boțoghină se întoarse în tindă și se așeză pe prag, încrețit la față.

XXVI

Femeia terminase de strîns masa și se ștergea pe fața de sudoare cu o treanță nu prea curată. Cînd îl văzu pe bărbat așezîndu-se, încremeni cu treanța pe un obraz, în timp ce cu o mînă își vîra sub basma șuvițele de păr care îi acopereau urechile. După aproape cincisprezece ani de la măritiș, nevasta lui Boțoghină nu mai păstra din frumusețea ei de atunci decît gura și ochii. Avea obraji subțiri și înăspriți, iar fruntea parcă i se îngustase. Semăna cu o țigancă pribeagă, cu fața arsă de vînturi și ploi, înnegrită și îmbătrînită înainte de timp. Numai cînd stătea liniștită, fără să vorbească sau să se uite undeva, abia atunci liniile gurii se rotunjeau ca un desen luminos și împrăștiau de pe chipul ei asprimea și urmele anilor. Cît vorbea sau se uita undeva și vedea ceva de făcut, trăsăturile rotunde și liniștite ale buzelor se stricau, lumina ochilor se întuneca.

— Vasile, mie de ce nu mi-ai spus nimic de pămînt ? Cum o să vinzi pămîntul ? ! Copiii ce au

să facă fără pămînt ?! Îi arunci pe drumuri, ce faci cu ei ?

Vasile Boţoghină se uită la femeie lung şi după cîteva clipe şopti :

— Cum nu ţi-am spus de pămînt ! Nu ţi-am spus că-mi trebuiesc douăzeci de mii de lei ?

— Ei şi dacă îţi trebuiesc douăzeci de mii de lei, trebuie să vinzi din pămînt ? întrebă Anghelina cu un glas în care uimirea şi îndărătnicia abia erau stăpînite.

Omul încercă să-i prindă privirea, să-şi dea seama ce vrea să spună, dar Anghelina stătea ţeapănă în mijlocul tindei, cu treanţa murdară în mînă şi cu pleoapele şi trăsăturile feţei încordate şi lăsate în jos. Se vedea din înfăţişarea ei că nu se gîndise nici o clipă că pentru douăzeci de mii de lei trebuie vîndut din pămînt. Neînţelegerea aceasta îl turbură pe bărbat :

— Dar ce-ai vrea tu să fac, de unde să iau douăzeci de mii de lei ? Ce să vînd ? Dacă aş putea să mă vînd pe mine m-aş vinde, dar cine mă cumpără ? zise el stăpînindu-se, încercînd să-şi ascundă turburarea, vorbind liniştit, cu glasul limpede.

— Da, şi noi ce ne facem ? întrebă femeia, dezbrobodindu-se cu o mişcare aprigă.

— Păi aşa întreabă, nu te repezi că de ce nu ţi-am spus... Om vedea noi ; un an de zile pînă ce mă fac eu sănătos, n-o să murim !

— Păi dar, te repezi la pămînt, ce-ţi pasă ţie ! Ai uitat că ai doi copii care umblă cu spinarea goală. De doi ani de zile de cînd umblu cu o singură fustă pe mine... Să ieşi şi tu pînă la poartă, nu poţi să te duci, că rîde lumea de tine ! Tot timpul cu gura căscată ; una-două, la munte, una-două aoleo să facem bani, aoleo că ăla se duce după porci, o viaţă întreagă ai alergat ca un besmetic

şi cînd veneai cu banu, hop cu el în buzunarul perciptorului... Şi-ţi spuneam : „Măăă, nu vezi că degeaba alergi ? Ai şase pogoane de pămînt, fă cum a făcut ăla şi ăla, vinde şi scapă de perciptor şi pe urmă dacă poţi să mai faci, mai pui la loc..." „Nuuu ! Taci, tu-ţi raiul mă-ti ! Taci, ceara mă-ti !" Acu vii la vorba mea şi nu mi-e de mine că mă laşi despuiată, dar te-ai apucat să faci copii !

— Şi tu ce vrei să fac acuma ? întrebă omul uitîndu-se ascuţit la femeie.

— S-a mai îmbolnăvit lumea şi nu şi-a vîndut pămîntul. A stat omul acasă, a mai mîncat un ou, a mai tăiat un pui şi dacă a avut zile, a trăit !

— Da, las' că ştiu eu !... Tot aşa s-a uitat şi alde Florea lui Gogoaşă la pămînt. „Eu, mă ? striga. Decît să ajung ca alde Ţugurlan fără pămînt şi să rîdă lumea de mine, mai bine la cimitir." Pe urmă se ruga de muiere să-i bage pumnii pe beregăţi...

Anghelina se îmbrobodise strîns şi se aşezase pe pragul prispei. Gura ei frumoasă era încleştată şi crîncenă. Stătea cu gîtul înţepenit şi se ferea să-şi privească bărbatul. Vasile Boţoghină simţea cum nevasta lui se stăpîneşte să nu ţipe.

— Eu îţi spun una şi tu îmi dai zor cu Florea lui Gogoaşă.

— Păi tu ai uitat, fa, ce-a păţit Maria lui Turcin astă-toamnă ? Vreai să mă duci la cimitir ? întrebă omul plin de mînie. Cu ce mă duci, fa, la cimitir ? Nu tot trebuie să vinzi ?

— Vorbeşti parcă ai fi proasta în tîrg, răspunse Anghelina tăios. Mai bine nu m-ai fi luat, dacă n-ai fost în stare de-o casă ! Parcă am fost din alea care să-ţi puie sula în coastă să-i cumperi marchizet şi pantofi de lac. Toate iernile cu gura căscată pe la munte şi nemîncat şi nedormit. Cum

să nu te îmbolnăvești ? N-am să uit pîn-oi muri iarna de-acu trei ani, cînd ai pus porcu în căruță și te-ai dus de l-ai dat ! Ce-ai făcut ? Ce-ai făcut ? ! ! Stăteai cu banii doldora și cînd venea ăla, *fonciirea, fonciirea*, te uitai ca blegu, nu puteai să-l dai afară pe poartă. Ai lui Moromete nu plătesc cu anii și trăiesc și nici pămînt n-au vîndut...

— Fă, tu nu vrei să taci o dată din gură ? strigă omul nestăpînit. Cînd ți-oi da una acuma îți mut fălcile în partea ailaltă. Ce-ai fi vrut să fac, fa, ce-ai fi vrut să fac ? Să-l las să-mi ia țoalele și brișca din bătătură ?

— Să nu te fi îmbolnăvit, să fi vîndut din pămînt și să nu fi alergat ca bezmeticu toată iarna. Acum erai sănătos și n-ai fi avut nevoie să vinzi patru pogoane. Așa a făcut toată lumea.

— Așa a făcut toată lumea ? ! Ai uitat, fa ? Tîmpito ! (Că mai bine nu ți-aș mai zice.) Cu ce-am cumpărat în vara aia plugul și rarița ? Că doar nu mă ducem la munte ca Bălosu, să mă îmbogățesc !

— Da, te-ai repezit, să cumperi plug nou, în loc să mai aștepți cum au făcut unii, și au luat cînd se mai ieftinise...

— Și cu ce aram, fa, că-ți dau una acuma ? ! Cu ce aram ? !

— Da' lumea ailaltă cu ce ara ?

— Care lumea ailaltă ? Care lumea ailaltă, fa, prăpădito ? ! Lumea ailaltă ! Care n-a cumpărat, a avut de bine de rău un plug vechi. De unde era să iau eu un plug vechi ? Tu nu vezi, fa, că ești proastă de dai în gropi ? Și acuma ce vrei ? Ți-e frică de pămînt ? Tu auzi, fa ? Uită-te la mine, n-auzi, Anghelino ? ! Al dracului să fiu dacă dau o brazdă. Am să stau aici pînă o să cad pe brînci și atunci să vedem ce-ai să te faci. Să vedem cum ai s-o duci. Eu mă duc la cimitir, m-am săturat de atîta alergătură, dar să vedem ce-ai să faci tu ! Cum ai să trăiești tu, singură. Să te văd ! Atunci să vedem ce ai să faci !

Omul tăcu, zvîrli cu unghia piciorului o fărîmă de mămăligă storcoșită alături de el și după un timp începu din nou :

— Că de ce am muncit și am alergat ! Ce-ai fi vrut să fac ? Să stau de pomană și să înjur ca alde Țugurlan ? Am muncit cît am putut. N-oi mai putea munci, la cimitir e loc destul ! Mă duc acolo și mă odihnesc și să te văd pe tine ce-ai să faci ! Că dacă muncești, e rău, dacă nu muncești, e mai rău !

— Vezi că ai luat-o pe urmele Mariei lui Turcin, mîrîi femeia. Maria lui Turcin vorbea tot așa : „Eu-o să mor și o să mă odihnesc la cimitir, dar să vedem ce-o să facă Turcin fără mine."

Vasile Boțoghină, al cărui glas se tot înmuiase pînă acum, ridică fruntea atins și mîrîi și el (asemănarea cu Maria lui Turcin îl scoase din sărite) :

— Cînd ți-oi da una, Anghelino !... De ce am luat-o pe urmele Mariei lui Turcin ? Păi bine o să fie de tine, raiul mă-ti, cînd ai să rămîi singură ? !

— Ce tot dai zor cu cimitirul ? strigă Anghelina înfuriată. Una-două, la cimitir ! Mă duc la cimitir ! Du-te la cimitir, dacă nu mai ești în stare să trăiești !

Uimit de glasul tăios al nevestei, omul rămase cu ochii holbați la ea, neștiind ce să răspundă. Stătea moleșit pe prag și răsufla încet. Vru să mai spună ceva, dar simți zădărnicia vorbelor și tot atunci o liniște adîncă parcă îl atinse ca o răcoare și în același timp ca o deznădejde. Această nemiș-

care a omului se pare însă că înfurie şi mai rău pe femeie :

— Se duce la cimitir ! Mare brînză că te duci la cimitir ! Nu striga tot aşa Maria lui Turcin ? „Să vedem ce-o să facă“...

Repetarea acestor cuvinte groaznice turbură pacea omului într-o clipă şi el n-o lăsă să termine ; sări drept în picioare şi fără să mai facă vreun pas se îndoi ca o prăjină şi o plesni pe femeie peste cap cu toată puterea. El făcu setos „ha“ şi se lăsă tremurînd pe pragul lui, roşu la faţă :

— Raiul mă-ti, nu vreai să taci din gură ? !...

Anghelina se înghemui lîngă tocul uşii şi nu mai suflă. După un timp ea ridică ochii şi se uită cu ură la bărbat.

— Nu-ţi vine neam să taci, lovi-te-ar buba, mormăi omul gîfîind. Parcă ai fi Guica lui Moromete ! Ce vreai, fa, ai ? Ce te-a apucat ? Eu spun că să vînd, să scap de belea, ea că nu, că ce-au să facă copiii ! Eu spun că n-am să vînd, ea că am luat-o pe urmele... Ni aşa, ni aşa ! Atunci ce vreai, fa ? Eşti nebună ? Spune ce vreai ? Vorbeşte ! Ai amuţit ? Spune, fa, n-auzi, ce-ai vrea tu ? Ai surzit ?

Femeia tăcea înghemuită în colţul pragului, cu faţa ca de piatră, şi nu se vedea că are de gînd să mai scoată vreun cuvînt, lucru care îl stîrnea acum pe bărbat din ce în ce mai mult.

— Fă, tu n-auzi ce spun eu ? Vorbeşte, să auz ce vreai tu. Cam ce te taie pe tine ţeasta. Că de vîndut cînd veni vorba o luaşi de la moş Adam, că de ce-am plătit fonciirea, că de ce-am cumpărat plug... Da, aşa ō fi ! Nu e bine să dau din pămînt, rămîn copiii pe drumuri... Bine, nu mai vînd, vorba ta, dacă am zile, scap ! Păi nici aşa nu taci din gură ! Ce vreai tu să fac ? Spune ! Ori acum ţi-a luat moartea glasul, prăpădito ! Mă faci să mai dau

şi în tine, parcă nu-ţi ajunge că ai ajuns ca o lăiaţă ! Ce să-ţi fac eu ? Că ai văzut şi tu cum am muncit ! Nu mai bîzîi degeaba, că nu te-am omorît ! De ani de zile nu ne-am mai certat şi taman acuma te găsişi, cînd... Fă, tu n-auzi să nu mai plîngi degeaba ? Lasă. Sînt alţii care au ajuns mai rău ca pe vremea ciocoilor. O să mă fac sănătos şi atunci o să ştim ce să facem ! Fă, tu n-auzi că vine Irina şi să nu mai plîngi ?

Poarta de la drum zdrăngăni şi fetiţa, cu umărul ei puţin ridicat, se apropie în goană de prispa casei.

— Mamă, ieşi afară ! strigă ea îmbujorată de bucurie. Hai că vin căluşarii : s-au oprit la Iocan şi joacă acolo...

XXVII

Între prînz şi seară, Birică se îmbrăcă de horă şi se duse să-l întîlnească pe Nilă al lui Moromete.

Înainte de asta însă, se petrecu acasă între el şi ai lui ceva neobişnuit.

De obicei, duminica după-amiază cînd se îmbrăca să se ducă în sat, aproape toată familia lua parte la plecarea lui. Nu se ştie cînd şi în ce fel se stabilise în familie că decît să iasă toţi în lume şi să se facă de rîs că sînt rău îmbrăcaţi, mai bine să iasă unul, bine îmbrăcat, iar ceilalţi să stea şi să nu se ducă nicăieri.

Birică îndura rău situaţia lui de flăcău mai mare între fraţi, deoarece toţi îl aşteptau să se însoare. Nimeni nu suflase niciodată nici un cuvînt despre acest lucru, dar seara, cînd Birică se întor-

cea și le găsea în dosul porții pe cele două surori, înțelegea că ele au stat acolo tot timpul și că nimic altceva n-au făcut decît să stea și să se tot uite peste gard cum se scurg spre horă fetele de seama lor. Totuși, Birică avea niște surori vesele și răbdătoare. Sufereau nițel duminica și apoi uitau.

Cît fusese militar, ele avuseseră grijă să-l facă să nu simtă așa de mult asprimea cazărmii ; îi trimiteau mănuși și ciorapi, îi scriau des, îi spuneau „ale tale surori Ileana și Gheorghița și părinți și frați care te dorim în tot momentul"...

Dar ele nu se schimbară nici după ce se făcură mai mari, adică nici după ce Birică se întoarse din armată și le găsi gata să iasă în lume. În multe familii ieșirea în lume dădea naștere la certuri cumplite, dar surorile lui Birică păreau să fi descoperit ele ceva deosebit... Erau foarte vesele și îl găteau pe fratele lor cu haz mare, numai ele știau de ce rîdeau, îi călcau hainele, îi periau ghetele și aproape de fiecare dată îi făceau în necaz că nu știe să ia *batistoare* de la fete.

Cu timpul însă veselia surorilor începu să-l apese pe Birică. Surorile se lăsau pe ele la o parte pînă într-atît încît cu adevărat nu puteau ieși nici măcar pînă la poartă ; aceeași fustă veche, aceeași bluză arsă de soare și cîrpită. „Nene, spuneau ele, ce zici de mătasea asta ! Să-ți facem din ea niște piepți la cămașă, că nouă tot nu ne-ajunge ! Sau : „Nene, din lîna asta să-ți facem mai bine o flanelă !"...

Mai bine !

Cînd le auzea așa, lui Birică îi venea să plece din sat, să se ducă nu se știe unde, să muncească nebunește cîțiva ani și să se întoarcă plin de haine și de lucruri frumoase pentru surorile lui.

Ținea la ele cu o durere pe care cu greu și-o ascundea prin cuvinte aspre, gonindu-le de la muncă, muncind el mai mult, sau ridicîndu-se supărat de la masă și lăsînd pentru ele bucățica mai bună.

Astăzi, însă, în timp ce se îmbrăca, băgă de seamă că ele lipseau și nici frate-său nu era acolo. Numai cei doi gemeni mai mici stăteau pe pat și se uitau cu ochii strălucitori la cămașa lui cu piepți de mătase, gata să sară să-i aducă apă să se spele, să-i țină oglinda sau cureaua să dea briciul pe ea.

Birică era tăcut și galben la față. Tocmai se încălțase și își trăsese pantalonii, cînd mama lui intră în odaie.

— Birică, spuse ea, fetele și tat-tău sînt supărați pe tine. Aseară și azi-noapte n-ai dormit și n-ai mîncat nimic... Noi n-am vrut să-ți spunem, dar ce cauți tu la aia a lui Bălosu ? Noi am zis de la început că n-o să iasă bine, că n-o să vrea Polina să vie în casa asta cu atîția frați... Maică, Birică — și deodată mama, văzînd chipul palid al feciorului, izbucni în plîns — las-o, maică, nu te mai duce... Însoară-te cu o fată pe potriva ta... Ai să găsești tu o creștină...

Mama nu mai putu vorbi și ieși din odaie. Intrară fetele.

— Ce, e, Birică, fir-ar a morții de minte pe care o ai tu ! spuse cea mare mînioasă și jignită. D-aia muncim noi și ne căznim, să te vedem pe tine strigînd pe la porțile lui Bălosu ? Ce-ai avut aseară de-ai strigat și-ai înjurat ca un țigan ? Numai asta n-aș fi crezut-o, să ne faci de rîsul lumii !

— Parcă nu mai sînt alte fete ! spuse și cea mică, roșie de necaz.

Între timp intră şi tatăl şi se făcu o clipă linişte. Văzînd că tatăl nu zice nimic, fata cea mare înțelese că poate să-i dea ea mai departe.

— Nu e vorba că nu mai sînt fete ! spuse ea rezemîndu-se de marginea patului şi ţinîndu-şi pleoapele peste ochi. Nu e vorba de asta. Avea o expresie înţepenită şi parcă spunea ceva învăţat pe dinafară. Acest ceva însă era deosebit de necruţător şi toată lumea, chiar şi Birică, o asculta în linişte şi tăcere, aşa cum în linişte şi tăcere se ascultă ploaia sau vîntul. Aia care e, să fie ! reluă ea după o clipă. Dar dacă nu e, ia-ţi gîndul şi vezi-ţi de treabă, că de-aia eşti flăcău ! Muncim cu toţii aici ca să trăim cum e bine, să nu zică lumea că alergi după ea din pricina pămîntului.

— Aşa zice lumea ! spuse tatăl cu un glas limpede, uitîndu-se o clipă neclintit la feciorul său.

— Dar nu e vorba numai de lume ! continuă fata după ce tatăl îşi termină uitătura sa. Fiindcă dacă Polinei îi place, dă-o morţii de lume, n-o să te apuci să laşi pe cine îţi place din pricina lumii ! Dar ai umblat destul după ea, reluă fata cu un glas mai înalt şi mai aspru şi mai îndîrjit, şi nu mai spuse nimic, încheie aici.

— Să mai umble şi ea după tine, dacă îi place, spuse cea mică, ambiţioasă, dar mama se răsti acum la amîndouă fetele :

— Ho, ajunge ! Nu vă e ruşine ? E frate-tău mai mare !...

Îi părea rău. Asemenea lucruri erau neobişnuite la ei. Era neobişnuit să se amintească de ce o anumită faptă era bună sau rea ; aceasta trebuia să se ştie.

Dar tatăl socoti că dacă acest lucru s-a petrecut, atunci să se meargă pînă la capăt.

— O fi el mai mare, dar a făcut armata degeaba. Un flăcău...

Dar mama socoti totuşi că era destul.

— Ho ! Ajunge şi tu ! îl întrerupse ea. E flăcău, ştie el ce face.

— Ce mai la deal şi la vale, ţinu totuşi să încheie tatăl. Birică ! îl strigă el pe fecior.

— Ce vrei ?

— Tu vezi cum trăim noi ?

— Văd.

— Uită-te la fetele astea.

Dar Birică n-avea nevoie să se uite. Fetele totuşi se lăsară parcă văzute, rămaseră neclintite una lîngă alta, desculţe cum erau, cu fustele şi bluzele lor care nu mai aveau culoare, cu braţele puternice, arse de soare, strînse la piept ; stăteau astfel cu pleoapele peste ochi şi arătau nespus de mîndre şi de frumoase. „Astea sîntem, păreau să spună. Sărace şi curate ; şi niciodată n-o să murim după vreunul fiindcă ar avea pămînt. Cui îi place ! sfidau ele parcă nişte flăcăi închipuiţi. Şi să ştiţi voi că nu puţini vor fi flăcăii care să alerge după noi cînd o să ieşim în lume."

— Vorbiţi degeaba, spuse Birică posomorît. Nu eu am alergat după ea. Se gîndi o clipă şi continuă : Aseară n-am ştiut, că nu m-aş fi dus... A ieşit Tudor Bălosu şi m-a înjurat !

— Bine ţi-a făcut ! afirmă tatăl, dar săriră cu gura pe el să tacă. Birică continuă :

— De ce să mă înjure ? ! L-am înjurat şi eu.

Încheie astfel şi nimeni nu mai zise nimic. Birică se întoarse la oglindă, să termine cu îmbrăcatul. Acum, surorile rămaseră să-l petreacă. Cea mică îi peria haina în timp ce cealaltă căuta ceva în chichiţa lăzii.

— Na, dă cu astea, spuse ea punîndu-i înainte o cutie mică de cremă și o sticluță cu parfum făcut de ea în casă din levănțică și alcool.

Birică își puse cravata, sora cea mică îi ținu haina, se pieptănă și se parfumă, după care ieși pe poartă petrecut de privirile familiei și ale vecinilor. Costumul negru și cravata nu-i stăteau rău, spre deosebire de alți flăcăi pe care hainele orășenești îi făceau de nerecunoscut.

XXVIII

În drum spre Moromeți, Birică se luptă din răsputeri să alunge supărarea pe care i-o pricinuise tatăl său. Acesta îi vorbise ca și cînd el, Birică, ar fi uitat vreo clipă felul cum trăiesc ei. Ce-a vrut să spună ? Că surorile lui... Era de neînțeles ! Doar știa că trebuie să se însoare cît de curînd, să lase drum surorilor, știa totul, ce rost avea să-i reamintească ? !...

Avînd o stare turbure de nemulțumire și ură împotriva nu se știe cui și de pornire necruțătoare contra Polinei care îl zăpăcise cu dragostea ei, Birică ajunse pe ocolite în fundul grădinii Moromeților — nu vroia să fie văzut de ai lui Bălosu — îl strigă pe Nilă printr-un șuierat scurt și se așeză să-l aștepte. Era hotărît s-o vadă acolo pe Polina cu orice preț și dacă s-o putea, să-i ardă cîteva... Gîndea că ea nu se purtase cinstit...

— Tu ești, Birică ?

— Nilă, hai că vreau să vorbesc ceva cu tine, spuse Birică în șoaptă groasă.

Nilă se așeză greoi și nu mai zise nimic. Se vedea după fața lui că bănuiește despre ce e vorba. Birică nu mai zise nici el nimic,

Stăteau sub un dud bătrîn și tăceau. Nilă se gîndea și Birică aștepta. Deasupra lor cîteva păsărici se certau pe o cracă și țopăiau cu piciorușele lor subțiri ca firul de iarbă. Era cald și liniște, în aer nu se simțea nici o adiere. Pe o cracă mărginașă cîteva frunze late ale dudului începură să pîlpîie slab, dar obosite se stinseră în nemișcare. Peste sat zgomotele erau parcă înnăbușite chiar de la început, parcă se dormea în aer.

Obosit și parcă mîhnit, Nilă se uită țintă la prietenul său.

— Vreai să vorbești cu Polina ?... Să-i spun Titei s-o cheme ?...

— Spune-i !

Nilă se ridică ceva mai vioi și vru să se îndepărteze, dar Birică îl opri ;

— Nilă, șopti el mohorît. Adu și o măciucă...

Nilă se posomorî, nu înțelese dintr-o dată, apoi se împotrivi slab ;

— Lasă, mă, ți-e frică de Victor ?

— Nu, dar s-o am aici ! mai spuse Birică.

Nilă se întoarse cu Tita, care și ea înțelese cînd îl văzu pe Birică lungit sub dud. Dar parcă nu vroia să se ducă.

— Vreai să vorbești cu Polina ? întrebă ea. Arăta supărată. Să-i ia moartea cu neamul lor ! spuse ea așezîndu-se. Nu știu cum o fi Polina, dar Victor, mă gîndesc ce proastă am fost ! Guica mă făcea de rîs că aș vrea eu să mă mărit cu Victor ! Și Victor sta acilea și nu zicea nimic... Nu mă duc eu la gardul lor ! mai spuse Tita furioasă. O să creadă că strig să mă vadă el.

— Lasă, Tito ! Du-te ! șopti Nilă.

— Nu mă duc. O s-o trimet pe Ilinca ! răspunse Tita şi vru să se ridice, dar taman atunci Ilinca o strigă din curte şi apoi glasul ei se apropie de grădină şi o strigă iar :

— Tito, unde eşti ? Hai că trec căluşarii !

Se auzea într-adevăr în liniştea satului cum se apropie cîntecul lăutarilor. Birică, Nilă şi Tita ascultară. Deodată se auzi strigătul prelung al mutului, urmat de ţipetele ascuţite ale muierilor şi fetelor.

— Abreaaaaaau !..

Tita se ridică, Nilă vru să se ridice şi el, dar se uită la prietenul său :

— Hai să vedem căluşarii !

— Dă-i dracului de căluşari că-i vedem noi pe urmă... Te găteşti şi mergem pe urmă după căluşari ! răspunse Birică.

— Hai, Tito, du-te odată şi spune-i Ilinchii, dacă tu zici că nu te duci ! se supără Nilă.

Tita plecă, dar Ilinca întîrzia să se arate. Căluşarii se opriră undeva foarte aproape şi ţipetele de spaimă vesele ale muierilor şi fetelor nu mai conteneau.

— Ia hai, mă, pînă la drum, să vedem unde joacă ! nu-şi putu stăpîni Nilă nerăbdarea.

Se ridicară şi se întîlniră cu Ilinca. Venea fuga să le spună că n-o poate chema pe Polina fiindcă s-au oprit căluşarii la ei, şi Polina e în casă, se găteşte.

— Hai acolo ! se hotărî Birică.

Lumea umplea toată curtea lui Bălosu. Nu era loc şi năvăleau pe prispă şi în grădină, în spatele casei Moromeţilor. Copiii căţăraţi pe garduri urmăreau mutul, gata să ţipe şi s-o ia la goană. Bălosu deschisese poarta spre şosea şi cu toate

că împrejurimile casei erau înţesate, cea mai mare parte din lume rămăsese afară.

Birică şi Nilă se înghesuiră prin grădină să ajungă mai aproape. Birică îi spuse Ilinchii să se strecoare ea pînă lîngă prispă şi cînd o ieşi Polina să-i spună să vină după căluş sub dudul din fundul grădinii. El căuta totuşi să se apropie de căluşari, s-o vadă pe Polina cînd o ieşi. Avu noroc cu mutul, care se repezi în mulţime urlînd şi lovind cu sabia lui roşie să facă loc căluşarilor. Ţinu piept năvalei înapoi şi se împinse aproape de tot în faţă fără să ia în seamă lovitura pe care o primi de la mutul furios.

Tocmai se începea vestitul joc şi căluşarii se strigau unul pe altul să se adune : hăp ! hăp ! hăp ! Se aliniară în mijlocul bătăturii cu faţa spre pridvorul lui Bălosu şi îl aşteptară pe mut să dea semnalul.

Tudor Bălosu cu muierea şi cu Victor ieşiseră în pridvor, Victor stătea în picioare, îmbrăcat într-un costum gri, cu cravată în dungi roşii la cămaşă galbenă de mătase, cu capul gol şi pieptănat lins. Arăta cam spălăcit la faţă, dar era distins îmbrăcat şi ţeapăn. Tudor Bălosu şi muierea, gătiţi şi ei de sărbătoare — Tudor Bălosu purta vestă neagră peste cămaşă albă cu mîneci bogate, Aristiţa rochie de catifea albastră — stăteau pe scaun avîndu-l pe Victor între ei. Nu oricine putea primi căluşul care ţinea mai bine de un ceas, şi felul cum stătea Victor în picioare şi se uita în jos la mulţime dădea de înţeles tocmai acest lucru.

— Mă, şeful ăla al căluşarilor ! strigă el şi cînd acesta se apropie de Victor, Victor îi spuse : Jucaţi căluşul întreg ! lucru care plăcu la toată lumea, fiindcă numai la Aristide şi la cîţiva din sat se

juca în întregime acest joc rar. Aristița Bălosu părea mai retrasă și mai puțin mîndră, și se uita din cînd în cînd spre tindă așteptînd-o pesemne pe Polina care întîrzia.

— Mutule ! strigă șeful călușarilor spre mut. Mă, Abreau, treci încoace !

Mormăind, Abreau se apropie cu oala în mînă și se opri în fața călușarilor aliniați.

Nu era mut și nu-l chema Abreau, îl chema Costică Giugudel și rostul lui ca „mut" în jocul călușarilor părea să fie al unui regizor sau director de scenă. În timpul jocului lovea groaznic cu sabia călușarii care oboseau sau jucau prost, iar călușarii erau legați prin jurămînt să nu se supere și să nu întoarcă loviturile ci doar să se apere cu frumoasele lor ciomege la care aveau legați clopoței. Călușul ținea trei zile, de Rusalii, și istovea cumplit pe călușari, căci era un joc cu atît mai frumos cu cît ritmul său ajungea mai încordat și mai intens.

Cînd speria și stropea cu ouă clocite muierile și copiii, mutul mormăia ca un urs sau urla ca un taur : aabreau ! Purta o fustă murdară și zdrențuită sub care ținea ascuns falusul de lemn. Era boroșcoit pe mîini și pe față cu roșu și arăta înspăimîntător.

Abreau se grăbi să facă așa-numita numărătoare, trecînd de la un călușar la altul și mormăind nu se știe ce în dreptul vreunuia pe care îl știa mai slab. Se trase înapoi și se stropși la ei poruncitor :

— Hăp-șa !

— Hăp-șa ! răspunse șeful călușarilor care apoi își întoarse fața de la mut și porni la pas, în tactul muzicii, ocolind în cerc cu jucătorii în urma lui. Toți aveau clopoței la picioare, la ciomege și la fes, betelii și caftane roșii. Erau oameni din sat, dar erau de nerecunoscut, arătau deosebit de frumoși în această îmbrăcăminte a lor. Jocul lor stîrnea în sat o încîntare aproape fără margini ; era singurul joc care avea rigoarea lui veche : nu se putea juca decît în formație, în costume, cu mut și cu încă ceva care era greu de găsit și de păstrat și anume un conducător neobosit și mai bun decît toți ceilalți care „să știe călușul", adică să țină minte numărul și ordinea figurilor de joc. La a patra măsură șeful întorcea fața spre jucători și striga chemarea : hăp-șa ! la care ceilalți, la măsura următoare, răspundeau în același fel. Din ce în ce însă chemarea șefului se lungea ca o rugăminte și în același timp ca o poruncă, pînă ce, deodată el se întoarse cu totul spre jucători, ridică ciomagul deasupra capului și strigă aspru :

— Hăp-șa !

— Hăp-șa ! i se răspunse și intrară în plin căluș, șeful jucînd în fața lor, mergînd de-a-ndaratelea și strigînd mereu, în tactul trepidant al muzicii, aceeași chemare.

— Abreaaau ! izbucni mutul și se repezi cu sabia roșie în mulțime, care la vederea lui se năpusti îndărăt cu strigăte sălbatice de veselie și spaimă. Mutul scoase falusul de lemn și gonind și mormăind bestial de-a lungul cercului din jurul călușarilor începu să toarne peste el lapte și să spargă ouă.

Fără să se fi uitat spre pridvor, Birică simți că Polina a ieșit din casă și întoarse capul într-acolo luptîndu-se cu mulțimea care îl înghesuia. O văzu pe Ilinca apropiindu-se. Polina stătea în spatele maică-si, în picioare, cu brațele strînse la piept. Văzînd-o, Birică uită pentru o clipă to-

tul și înverșunarea se topi în el ca și cînd n-ar fi fost. Ea arăta veselă și liniștită și cînd Ilinca lui Moromete se apropie și îi șopti la ureche, Polina dădu din cap că a înțeles și continuă să rămînă veselă, cu fața spre călușari.

Buimac, neînțelegînd, flăcăul nu mai putu sta la călușari și se retrase spre grădină. Se duse sub dudul Moromeților și se întinse în iarbă cu fața în jos. Stătu acolo singur, așteptînd spargerea călușului care părea să nu se mai termine. Strigătele animalice ale lui Abreau, țipetele și rîsetele ascuțite spintecau aerul pînă departe, iar printre ele, neîncetat, ritmul clopoțeilor, chemarea încordată a călușarilor, hăp-șa ! uneori istovită și lungă, hăp-șa și mereu în tactul rigid și intens al viorilor. Cînd în sfîrșit muzica încetă și se auziră strigătele de astă dată răzlețe, hăp ! hăp ! Birică sări în picioare. Viorile însă începură din nou. Uitase că după căluș flăcăii și fetele jucau și ei horele lor mai domoale.

Se întinse la loc în iarbă din nou mohorît și înverșunat, dar deodată tresări : Polina deschidea poarta grădinii și se apropia. Nu mai arăta veselă, dar nici nu se putea spune că ar fi îngrijorată de ceva. Se apropie totuși cu sfială de flăcău și cînd se opri îi dădu bună ziua.

— Bună ziua, Birică ! îi spuse și avu o sticlire ciudată în ochi, cînd îl văzu cum arăta și cum stătea întins în iarbă.

Birică se ridică încet și se dădu după copac. Polina veni după el. Se uita la el drept, cam de sus și aștepta.

— Ce e, Birică ? îl întrebă.

Era frumoasă, cum stătea înaintea lui cu fața aproape. Avea un obraz alb, bărbia rotundă și curată. Încă de tinere unele fete aveau pe chipul

lor ceva muieresc. Polina nu avea, și nici nu se vedea că va avea curînd, cu toate că împlinea douăzeci de ani. De obicei ținea pleoapele peste ochi și numai Birică îi cunoștea privirea vie, strălucitoare, umbrită totuși de ceva tainic care nici ea nu părea să știe ce ascunde. Acum se uita la el cu privirea aceea.

— Ce vrei, Birică ? îl întrebă ea din nou și arăta parcă grăbită să se întoarcă la căluș.

— Va să zică, Polino, eu fluier la tine și tu îl trimeți pe tac-tău să mă înjure ! spuse Birică întunecat.

Polina nu răspunse și nu se clinti.

— Te măriți, ai ? spuse el, de astă dată cu un glas tărăgănat de încordare și amenințare. Dumnezeul tău că n-am știut eu cine ești ! exclamă el acum cu o durere vie și se uită la ea crunt, gata s-o plesnească.

Ea nu se feri, ceea ce îl făcu pe flăcău să se abțină :

— Și nu puteai să-mi spui mai dinainte ? Să-mi fi spus că nu-ți mai place și te...

— Păi, ți-am spus, zise fata.

— Cînd ?

— Joi după Paști !

„Joi după Paști“ era o batjocură, adică niciodată. Ea îi spusese totuși ceva atunci la început cînd el adusese vorba de însurătoare.

— Joi după Paști. nu ții minte ? repetă ea batjocoritor. Și pe urmă ce, trebuie să-ți spun ție cine îmi place ? Pe cine îmi place pe ăla îl iau.

Birică o plesni peste față cu toată puterea. Ea țipă înăbușit și își duse brațele la ochi, dar nu se clinti din fața lui. Fiindcă el nu mai dădu își descoperi ochii. Ardeau.

Birică o văzu și rămase nemișcat sub privirea ei, sumbru și necruțător. Dar ea nu clipea și o umbră de spaimă și un fulger de bucurie licăriră în privirea lui.

— Ei, te-ai răcorit ? ! murmură fata.

Birică înghiți greu de cîteva ori. Gîfiia.

— Hai, Birică, nu fi supărat ! repetă fata, de astă dată cu sfială și teamă. Nu fi supărat pe mine, că mi-a fost frică de tata și d-aia n-am ieșit. Eu credeam că tata știe de tine, dar el a aflat abia alaltăieri... Stai să vezi cum s-a întîmplat...

— De ce nu mi-ai trimis vorbă ? o întrerupse Birică mînios. Să mă fac eu de rîsul lumii la poarta voastră !

— Birică ! se rugă Polina cu o voce diferită de a lui, șoptită și fierbinte și el începu s-o asculte posomorît și îmblînzit, pe chip cu o expresie care arăta, înainte ca el să fi știut, că se afla din nou sub puterea simțirii care o stăpînea și pe ea.

Era glasul ei cunoscut, glasul ei care îi aprinsese inima. Surorile lui, care îi ceruseră să fie necruțător cu ea, nu cunoșteau acest glas, iar părinții ei, care vroiau s-o mărite cu altul, nici ei nu-l cunoșteau.

XXIX

Tudor Bălosu cel puțin nici nu se gîndea în clipa aceasta la ea. Pentru el măritișul Polinei se și terminase. Stan Cotelici avea douăzeci de pogoane de pămînt și hotărîse în mintea lui — deocamdată nu știa nimeni de acest lucru — să-și

mărite fata fără zestre și anume cu obligația scrisă din partea ginerelui că renunță la ea, ceea ce însemna la urma urmei înzestrarea pe socoteala ginerelui, lucru greu de înfăptuit, dar acum nu se gîndea la asta. În timp ce călușarii jucau și lumea se înghesuia în curtea lui mică, Tudor Bălosu constata încă o dată că locul din spatele casei lui Moromete îi trebuia ca aerul. Nu se mai gîndea nici la Boțoghină, socotea afacerea încheiată, se întreba mereu ce anume ar fi de făcut să pună mîna pe locul Moromeților și nu vedea nimic și ura împotriva lui Moromete creștea în el în așa fel încît își dădea seama că această ură nu se va opri pînă ce nu-și va împinge curtea pînă sub casa acestuia.

Starea aceasta nu-l părăsi pînă seara, și la masă abia băgă de seamă că Polina întîrzia de la căluș. După masă însă, cineva, o muiere, strigă la poartă și îi spuse Aristiței că a auzit că Birică ar fi furat-o pe Polina. „Așa o fi ?" se interesă muierea. Aristița răspunse de formă că astea sînt vorbe, dar se întoarse în casă înspăimîntată și îi spuse bărbatului ei care, auzind, scoase un răcnet de furie. Victor înjură de astă dată fără nici o eleganță și strigă : „Hai, tată !" și ieșiră amîndoi din curte cu ciomege groase în mîini.

Nici nu se gîndeau că Polina ar fi vinovată de altceva decît de faptul că e proastă și s-a lăsat amețită de cel care a furat-o. Cînd îi spuseseră că a cerut-o Stan Cotelici, *ea nu zisese nimic*, era deci limpede pentru ei că numai din prostie s-a dus după al lui Birică.

— Vezi, tată ? Ți-am spus eu că trebuia să-i fi spart capul ăluia aseară cînd a fluierat la poartă, zise Victor. N-ar fi îndrăznit el acuma să-i iasă Polinei înainte.

La Birică era lumină în tindă și nimic neobișnuit. Într-un fel foarte pașnic, fetele spălau vasele iar Birică-tatăl, în izmene, se pregătea să se culce. Rămaseră cu toții uluiți cînd, fără să strige sau să dea de veste cu ceva, Tudor și Victor Bălosu și încă vreo doi, rude ale acestora, năvăliră cu ciomegele în tindă și amenințară să iasă Polina afară :

— Polino, ieși afară de bunăvoie și hai acasă, dacă vrei să nu intru eu peste tine ! strigă Bălosu.

— Iar pe dumneata, dom'le Birică, dacă te mai prind că-i ieși Polinei înainte, pe cuvîntul meu că-ți dau la cap ! amenință Victor cu un glas iarăși elegant.

Numai că repede își dădură seama că Birică n-a fost el atît de prost să tragă acasă cu Polina. Intrară prin odăi, se urcară în pod, căutară prin grajd și grădină...

— Ia lasă, Victore ! spuse Bălosu într-o vreme, oprind cercetările. Ia hai acasă ! Hai acasă că s-a terminat, s-a făcut de rîs, dumnezeul ei de fată... Las-o că se întoarce ea, n-avea nici o grijă ! Dacă n-am s-o omor !

— Nu e vinovată ea, tată ! spuse Victor cu glasul lui spălat. Ar trebui să mergem la șeful de post și să...

Dar se opri ; își dădu și el seama că n-ar fi izbutit decît să se facă de rîs.

— Ascultă, Birică, dacă voi credeți că o s-o las eu pe Polina la voi, vă înșelați ! spuse Bălosu în pragul tindei, adresîndu-se tuturor. Atîta vă spun, că dacă Polina e proastă fiindcă n-am bătut-o, dumnezeul ei de fată că trebuia s-o bat s-o omor, și credeți că o să-i dau pămînt, vă înșelați amarnic, încheie el cu ceva din felul elegant de a vorbi al fiului său. Dar să știți de la mine, mai spuse în timp ce Victor și ceilalți se îndreptau spre poartă, nici o brazdă n-o să-i dau și mai bine ați face să vă duceți acum și să-i spuneți acolo unde s-a pitit că n-o să mă împac cu voi orice-ați face ! Să lase mai bine fata să vie acasă și să fim oameni de omenie... Atîta să știți, să nu ziceți că nu v-am spus ! Bună seara !

Bălosu se mai liniștise. N-avea îndoială că ai lui Birică l-au înțeles cum trebuie ; să se însoare Birică-fiul cu o fată fără zestre, nu putea fi o glumă pentru ei.

Numai că familia lui Birică nu știa nimic. După ce ai lui Bălosu plecară, Birică-tatăl rupse tăcerea uimită care stăruia în tindă și porunci :

— Să se ducă cineva și să afle ce e cu ăla ; să-i spună să se întoarcă acasă, dacă nu cumva e nebun !

Fata cea mare se îmbrobodi în tăcere și pieri grăbită în întuneric. Întîrzie cam mult, se întoarse cam după vreo două ceasuri. Ea spuse că a fost la ai lui Moromete și l-a întrebat pe Nilă. Acesta i-a spus că Birică s-a vorbit cu Vasile al lui Dumitru lui Nae să stea la ei cu Polina pînă mîine dimineață.

Fata arăta parcă împăcată cu ceea ce făcuse fratele ei. Ba, ceva din povestea aceasta începea chiar să-i placă.

— Ei, și ai fost la Dumitru lui Nae ? întrebă Birică-tatăl supărat de înfățișarea fetei. Ce te rîzi așa ?

— Păi rîd fiindcă Polina era gătită ca o mireasă, spuse fata veselă, dar fără să fie ea însăși prea convinsă că asta era pricina veseliei. Am fost la Dumitru lui Nae și i-am găsit în odaia curată, povesti ea. Erau cu Dumitru lui Nae și cu fiu-său Vasile și cu toții stăteau și beau vin ...

Fata izbucni de-a binelea în rîs, spre stupoarea familiei.

— „Ei, bine c-ai venit, Ileano ! m-a luat Birică în primire cînd m-a văzut. Ia stai tu colea, lîngă fratele tău și spune-mi că nu ești supărată pe mine. „Eu pe tine ? !“ zic. „Păi da, zice, că azi după prînz m-ai luat la rost...“ „Treaba ta, zic, ești mai mare ! N-o să te învăț eu !“ „Ei, ia lasă, Ileano, zice Dumitru lui Nae cu glasul ăla al lui. Ia lasă“, zice.

Fata pufni din nou și se făcu roșie de rușine, dar nu-și putea stăpîni veselia.

— Ce e cu tine ? ! se dumiri tatăl deodată. Ai băut ceva p-acolo ! constată el cu reproș.

— Să-l ia moartea pe Dumitru lui Nae, mi-a dat cu sila, se dezvinovăți fata, supărată acum că se făcuse de rușine dintr-un pahar de vin.

Toți înțeleseră că fata n-a mai găsit de cuviință să-i spună lui Birică și Polinei despre amenințarea lui Bălosu. Ar fi fost zadarnic, n-ar fi izbutit decît să le strice bucuria. Încît familia se împăcă cu ideea, că, bine sau rău, Birică s-a însurat.

În zori se pomeniră cu Birică și Polina intrînd în casă, se treziră și rămaseră cu ochii mari și fără glas, iar mama abia putu să mai exclame :

— Birică, mamă ! Iar Polinei : Și tu, Polino !

Se uitau la ei și parcă nu le venea să creadă că doi inși pot arăta atît de bucuroși, că le poate sta atît de bine unul lîngă altul. Surorile cel puțin parcă se prostiseră cu totul, iar cea mică nu se sfii chiar să rămînă mai mult timp cu privirea asupra Polinei și să spună :

— Ce frumoasă ești, țață Polino !

— Maică, să vă fie cu noroc ! se rugă parcă mama, apropiindu-se.

Polina îi luă mîna și i-o sărută ; mama o îmbrățișă, dar nu se putu stăpîni și izbucni în lacrimi. Polina însă era veselă și la lacrimile soacrei ea se veseli parcă și mai tare.

— Nu plînge, mamă, că mai avem și nunta, spuse ea.

Adică dacă era vorba să plîngă de bucurie, să plîngă la nuntă, cînd bucuria o să fie mai mare, și aceste cuvinte sporiră și mai mult bucuria aceasta de acum, venită parcă pe neașteptate.

PARTEA A DOUA

I

În ziua cînd Achim se pregătea să ia drumul spre București, de dimineață căzu o ploaie scurtă și furtunoasă, care se porni cu picături rare și puternice ca de piatră. Pe prispa casei Moromeților stătea un tînăr îmbrăcat într-o dulamă jerpelită și fuma în tăcere, gînditor, fără să ia în seamă ploaia care zguduia cerul. Achim se uita nemișcat la el, rezemat de stîlpul parmalîcului. În curînd pămîntul se acoperi de clăbuci și aerul se încețoșă ca de toamnă.

Mai galben ca ceara — după bătaia cu pîndarul îl prinseseră iarăși frigurile — Niculaie ieși pe prispă și se opri între tînărul tăcut și fratele său Achim. Catrina și fetele, Moromete, Paraschiv și Nilă stăteau și ei nemișcați, împrăștiați pe toată lungimea prispei și ascultau înfiorați zgomotele văzduhului.

— Chestiunea asta nu prea îmi vine mie la socoteală, spuse Moromete nemulțumit. Planta are sucurile ei care...

— Mai bine închină-te la Dumnezeu să nu dea piatră, îl întrerupse Catrina înfricoșată că omul ei cîrtea acum împotriva norilor. Tito, Ilinco, închinați-vă voi, că ăștia...

Dar nu se închină nimeni. Din grădină se auzi zgomotul cuiva care voia să intre în curte. Era Duțulache. Se ridicase dincolo de poartă cu labele pe gard și schelălăia; poarta grădinii era prinsă în lanț. Cîinele dădu ocol prin spatele casei, ieși în goană prin grădiniță și străbătu bătătura supărat și fleșcăit de ploaie, se piti sub streașina mică a grajdului.

— Duțulache, vin, mă, încoa ! îl chemă Moromete familiar.

— Achime, după ce stă ploaia, pleci ? întrebă Niculaie cu ochii aprinși, uitîndu-se cu dragoste cînd la fratele său, cînd la tovarășul acestuia care stătea tăcut pe prispă.

— Da, plecăm, îi răspunse Achim.

— Și nu e așa că vă întoarceți taman la toamnă ?

— Așa o fi !

— Bietul de el, l-a prăpădit de tot pîrlita aia de Bisisica, murmură mama, mișcată de glasul tremurat și plin de teamă al băiatului. I-e drag și lui să se ducă la școală, continuă ea. Copiii oamenilor stau cu cartea și el zace aci pe capul meu și plînge în fiece seară, zise Catrina mai departe, trăgînd albia de spălat sub streașina casei.

— Păi să se ducă, de ce nu se duce ! spuse Moromete iritat. Și ce să caute la urma urmei ? Că de trecut clasa tot nu-l mai trece ! Atunci cum ? Doar așa, ca să se afle și el în treabă ? !

— Nu e vorba că să-l treacă clasa, zise femeia. I-e drag și lui... că toată ziua stă singur pe izlaz și i-o fi urît...

— Ce-i facem, Paraschive, ce dăm la caii ăia ? zise Moromete luînd vorba femeii din gură.

— Mai sînt niște coceni... mormăi Paraschiv.

— Și tu ce faci, Nilă, ce găinezi acolo pe scaun ? spuse Moromete din ce în ce mai iritat. Ia du-te

și adu hamurile alea să le mai dregem... Niculaie, vezi unde e sula, ad-o încoace...

— Ilinco, dă-i sula lui tata, vezi că e pe poliță, deasupra ușii, zise Niculaie fără să se miște dintre cei doi.

— Și zici că să te mai duci la școală ! se răsti mama nemulțumită.

— Da' ce, o doare ghearele să-i dea sula de pe poliță ? !... mormăi Niculaie arțăgos.

În loc să se supere, femeia avu un zîmbet ascuns. Asemănarea dintre copil și tată o izbise în clipa aceea. „Neamul, lovi-l-ar moartea, să nu se stingă !" gîndi ea.

După o jumătate de ceas ploaia se opri și Achim scoase oile din obor. Moromete stătea cu fruntea aplecată în hamuri și cosea. Abia cînd fiul ieși cu oile în drum și se întoarse să-și ia ziua bună, omul strigă de pe prispă fără să-și ridice privirea din curele :

— Achime !

Acesta se apropie. Niculaie se apropie și el, chipul lui galben se însuflețise de bucurie.

— Vezi cum îi faci p-acolo ! mormăi Moromete mereu cu fruntea și cu sula în hamuri. Te lăudai că... Tăcu cîteva clipe lungi apoi deodată, încurcat și nemulțumit, ridică fruntea din curele : Soră-mea Guica clănțăne pe la toate ulucile că nu vă las să vă căpătuiți ! Înfipse sula adînc și se opri uluit : Auzi ? ! Nu vă las eu !

— Ai, mă, Achime, ce faci ? Cînd mai ajungem noi la București ? strigă flăcăul din drum.

Moromete își întoarse privirea spre poartă și observă :

— Ce e, mă, Cătănoiule ? ! Crezi că se mută Bucureștiul din loc ?

— Hai, nea Ilie, dă-o dracului ! răspunse flăcăul supărat.

— Du-te, mă, și aranjează-te, viu și eu acuma, zise Achim așezîndu-se pe prispă lîngă tatăl său.

Moromete scoase sula din ham și se întoarse spre Achim :

— Na ! făcu el. Uitați-vă la ăsta ! Ce-o fi așteptînd ? Ce mai aștepți, Achime ?

Niculaie izbucni în rîs.

— Tu ce rîzi, ca proasta ? se supără Moromete căruia pesemne nu-i ardea de glumă.

Achim se ridică de pe prispă și porni spre poartă.

— Vezi că peste o săptămînă începem secerea, zise Moromete tare, cu spatele spre drum. Cumpără d-acolo cîteva seceri și trimite-le prin ăsta al lui Scămosu... că n-avem cu ce secera.

— Unde îl găsesc eu pe Scămosu ? răspunse Achim, oprindu-se din mers.

— Întreabă și tu pe cineva p-acolo : „Mă, unde trage alde Scămosu de la noi din sat" ? și o să-ți spuie ! Fiindcă toată lumea îl cunoaște p-acolo ! îl lămuri Moromete sarcastic.

— Hai, Ilie, lovi-o-ar moartea de vorbă ! zise Catrina. Omul pleacă la drum și tu... Achime, ia-mi și mie o bazma, că îmi iese părul prin cap, mi-e rușine și mie de muieri la biserică... se rugă apoi mama.

— Auzi, mă, Achime, ce spune mă-ta ? zise Moromete dintre hamuri cu un glas furios. Trimite pentru ea și pentru fetele astea, așa, cam... o duzină de bazmale.

Paraschiv și Achim izbucniră într-un rîs care mamei i se păru nerușinat. Ea se făcu roșie de mînie și nu putu înghiți batjocura :

— Și ce dacă zic ? spuse ea. Zic și eu ca o mamă, care...

Moromete întoarse fulgerător capul spre ea, Catrina tăcu o clipă.

— Ia nu te mai uita ! îl înfruntă apoi. „Așa cam o duzină de bazmale !" îi imită ea glasul furios și adăugă cu dispreț : Cloșcă ! Stă între hamuri și vorbește ! Guica al treilea !

Dar Niculaie era vesel, și Catrina nu-l mai luă în seamă pe bărbatul ei. Se uita la Niculaie care îi tot sărea lui Achim în spinare, încerca să-i pună piedică și cum acesta arăta pentru bucuria lui o înțelegere mai mult decît binevoitoare, Achim chiar promise că dacă anul ăsta Bisisica rămîne stearpă, are s-o taie la București și are s-o vîndă. Ce ciudat era copilul acesta, gîndea mama despre Niculaie. El nu-și ura frații vitregi...

— Niculaie ! îl chemă ea mai tîrziu, după ce Achim nu se mai văzu. Ia-o și tu prin grădină, vezi să nu bage tat-tău de seamă, și du-te la școală !

Nu pentru că taică-său ar fi avut ceva împotriva școlii, dar astăzi, după cum socotea Catrina, nu l-ar fi lăsat să se ducă la școală, l-ar fi pus pe Niculaie să-i țină, de pildă, hamurile...

Nu mult după plecarea lui Achim, pe ulița Moromeților fu văzut șeful secției de jandarmi însoțit de doi soldați cu puștile în bandulieră și de un om cu capul bandajat. Cîinii lătrau nu ca la urs ci într-un fel deosebit și anume așa ca pentru niște oameni-jandarmi. Mare îi fu mirarea lui Moromete cînd văzu, dintre hamurile și curelele lui, că șeful secției trece podișca și intră chiar la el în curte.

Duțulache, care pînă atunci stătuse liniștit, porni glonț fără să latre și ar fi sărit în capul șefului dacă acesta nu s-ar fi tras înapoi și nu ar fi închis repede poarta.

Catrina se sperie rău :

— Mă ! îi spuse omului. Scoal în sus. Jandarmii ! Apoi către fete : Și voi ce stați ! Intrați în casă !

— Ce-ai, fa, cu ele ? zise Moromete, văzîndu-și de treabă, fără să se sinchisească de jandarmi.

— Moromete, strigă un glas din poartă, vin pînă aici !

Moromete abia acum ridică fruntea și se uită cu adevărat spre drum. Chipul i se prefăcu surprins.

— Vin pînă aici, Moromete, ce, n-auzi ? strigă șeful de post, ezitînd să intre în curte.

Moromete își lăsă fruntea în jos și spuse încet, înfigînd sula într-o curea, ca și cînd ar fi vorbit hamurilor : „...Pe mă-ta și pe tine, găinarule ! Parcă ai fi mîncat cu mine dintr-o strachină !" Apoi ridică fruntea și răspunse cu un glas binevoitor, glumeț chiar :

— Acu de ce m-oi fi făcînd să mă scol degeaba ? ! Ce-i fi avînd cu mine ? !

— Moromete, n-auzi să vii pîn'la poartă ?

— Hai, dom'le, că n-o să te mănînce ! De ce mai porți pușca aia în spinare ? Dacă te mușcă îți dau autorizație să tragi în el...

Șeful de post, însoțit de cei doi soldați și de civilul bandajat la cap intră în curte și se apropie de prispa casei.

— Nea Ilie, zise șeful de post oprindu-se înaintea hamurilor. Bună dimineața !

„Așa !... pe mă-ta de oț !" își spuse Moromete în gînd, satisfăcut. Apoi răspunse cumsecade :

— 'Neața, dom'le Florică ! Stați pe prispă ! Uite, mai dreg și eu hamurile astea, că s-au cam

prăpădit... mai spuse el, deși nimeni nu-l întreba ce face.

— Nea Ilie, unde e băiatul ăla al dumitale care a fost duminică cu caii prin Răteasca? Trebuie să-l iau la post, am primit o reclamație de la moșie. Azi dimineață, personal, a venit la mine administratorul și a reclamat... s-a apucat cu omul ăsta, a băgat caii și oile în ovăzul moșiei, l-a bătut pe pîndar pînă l-a nenorocit și i-a luat pușca! Acum te-ai lămurit? încheie șeful de post mai puțin familiar.

— Cine s-a apucat cu omu ăsta? Administratorul? întrebă Moromete după un lung timp de gîndire.

— Moromete, nu te preface că nu înțelegi!! zise jandarmul.

Moromete nu mai zise nimic. Se căută prin buzunarul flanelei și scoase de acolo niște praf de tutun. Începu să rupă dintr-un jurnal. Stătea înconjurat de hamuri și nu spunea nimic. După chipul posomorît se părea că chibzuiește adînc ce trebuie să facă. Șeful de post își pierdu răbdarea.

— Haide, nea Ilie, că n-am venit să stau la taifas cu dumneata.

— Mă vezi pe mine tăifăsuind, ori nu ești în toate mințile?! răspunse Moromete ieșindu-și și el din sărite.

— Moromete, nu glumi cu mine că o pățești! zise șeful de post strîngînd patul puștii și ridicîndu-se de pe prispă înfuriat. Cei doi soldați strînseră și ei patul puștilor.

— De ce s-o pățesc? întrebă Moromete răsucindu-și țigarea. Apoi adăugă: Ce, m-ai prins cumva furînd *găini*? Și apăsă cu un anumit glas pe cuvîntul găini.

— Cheamă băiatul, Moromete, și nu mai sta cu mine la discuție! zise șeful de post stăpînindu-se. Eu n-am nimic cu dumneata! Dacă ar fi vorba să am, întreabă-l pe Nilă, ălălalt băiat al dumitale, să-ți spună cum m-am purtat cu el la premilitară, cînd era s-o pățească. Ce dracu, ne jucăm de-a baba-oarba!? Ei, fir-ar al dracu de om, te porți bine cu el și el jefuiește moșia... Cheamă băiatu! Nu-i fac nimic, îi iau declarație și pe baza ei, să se judece cu ăsta!

Moromete prinse sula în mînă și arătă în spate:

— Du-te la ăstălalt, la alde Bălosu, sau la alde Voicu Cîinaru, că și ăia au băieți care se duc cu vitele.

— Moromete, n-o mai scălda, îți spun cu frumosu, zise șeful de post, amenințînd. Nu mă face să pun soldații pe urma lui și să spui că sînt om al dracului. Băiatul dumitale a fost cu caii și cu oile și a intrat pe moșia boierului.

— Nu e boier, e boieroaică! observă Moromete.

— Să știi că te dau în judecată și o pățești urît, îl preveni jandarmul. Omul ăsta nu minte! Crezi că i-a cășunat așa, ca orbul, pe băiatul dumitale?

— Dar ca pe ce i-a cășunat?! Ca orbul i-a cășunat, nu vezi? răspunse Moromete căznindu-se să-și lipească țigarea. Cine știe cu cine s-o fi bătut și fiindcă n-a mîncat destulă bătaie îl taie capul să intre în tîrla mea, cu șeful de post!

— Nene, zise paznicul înfumurat, eu n-am nimic cu dumneata. Dar știu că e băiatul dumitale. Am întrebat al cui e locul și mi-au spus. Am întrebat și de băieți și mi-au spus: „Ai lu Ilie Moromete!"

— Ce vorbești? bolborosi Moromete absent. Iete-m'! Ai lui Moromete, ai? Deștept mai ești!

Ce-i fi crezînd, că numai un cîine e ciunt de coadă ?

— Moromete, cheamă băiatul şi nu mai discuta ! mîrîi şeful de post uitîndu-se la soldaţi într-un anumit fel. Ia puneţi mîna şi căutaţi-l ! ordonă el. Puneţi mîna pe el, că dacă n-am să-i trag o bătaie de-o să...

Soldaţii intrară în casă tropăind, iar şeful de post porni spre grajduri. În drum se mai întoarse spre omul bandajat la cap :

— Îl cunoşti, mă ?

— Îl cunosc şi mort, răspunse pîndarul apropiindu-se şi el de şef să caute.

— Cum să nu-l cunoşti, dacă te-a picnit la moalele capului, observă Moromete vesel. Apoi se supără : În loc să te apuci de muncă, baţi cîmpii în *bocanci*, păzeşti pe boier !

Moromete nu s-ar fi supărat de pîndar, dacă în legătură cu moşia nu şi-ar fi adus aminte de discuţia de la fierărie şi de Ţugurlan. Avea dreptate Ţugurlan : prostu ăsta în bocanci în loc să vrea să rupă şi el un lot de moşie, stă şi o păzeşte să n-o fure cineva şi trage cu puşca cu sare în copiii oamenilor.

— Auzi, mă, prostule, că nici nu ştiu cum te cheamă ! reluă Moromete şi mai supărat. Bine ţi-a făcut, dacă zici că te-a bătut, şi nu-l mai căuta degeaba că a plecat la Bucureşti ; aşteaptă-l şi tu să se întoarcă. Pînă atunci poate că îţi mai trage cineva o bătaie !

II

Jandarmi în curtea cuiva nu putea fi ceva de laudă. Catrina, de obicei înspăimîntată în asemenea împrejurări, de astă dată stătea în tindă

şi nu-şi putea înnăbuşi rîsul. De la o vreme, mai ales de duminică încoace, bărbatul ei avea mereu starea aceasta de nemulţumire şi iritare care ei îi stîrnea veselia, o stare ciudată pe care ea o numea *suceală*. Moromete era într-adevăr nemulţumit de ceva, dar era parcă nemulţumit mai mult de însuşi faptul că era nemulţumit decît de acel ceva care îi stîrnea de fapt nemulţumirea. Catrina nu-şi ascundea satisfacţia cînd îl vedea apucat de starea aceasta, ea ştia ce înseamnă, şi se simţea parcă răzbunată.

— Aha ! exclamă ea după ce jandarmul plecă ameninţînd. Nu mai zici că sîntem noi proaste ? ! Na ! mai zi şi acuma ! Că eşti deştept tu să te cerţi cu un pîndar ! Ooo ! exclamă Catrina ridicînd o mînă spre cer. Ai umplut pămîntul cu deşteptăciunea ta !

Moromete se uită uimit la mîna ei şi în ciuda iritării care îl stăpînea, trebui să convină că nevasta lui era reuşită.

— Intră, fa, în casă ! rîse el uitînd o clipă de starea lui. Vezi să nu-ţi înfig sula asta undeva !

— Desfrînatule, spuse Catrina cu indignare bisericească. Eşti mort după şedere şi după tutun ! Habar de grijă n-o să am, să ştii ! ameninţă ea. Şi intră în casă triumfătoare.

Ştia că n-o să treacă mult şi o să le strige, pe ea şi pe fete, să se sfătuiască cu ele, nefiind în stare, sau nevroind, nu se putea şti, să hotărască singur ce era de făcut.

Dar Catrina ameninţa degeaba : nu se putea stăpîni să nu fie alături de el. Tot aşa se întîmplă şi astăzi ; cînd Moromete lăsă hamurile şi intră în casă, ea chemă cea dintîi fetele cu glas îngrijorat :

— Tito, Ilinco! Hai la tat-tău! Hai că ce-o să fie acuma fără oi, o să fie vai de capul nostru, o să mîncăm știr și urzici!

— Păi dar! exclamă fata cea mare supărată. Taci că te găsi grija! Cînd îl îndemnai pe tata să-l lase pe Achim să plece, mă făceai pe mine proastă!

— Ho! o opri mama împăciuitoare. Ho, că n-o să murim! Trăiește lumea și fără oi. Mai rău e de tat-tău, că vă duce grija și nu știe nici el ce să facă.

— Ba o să-i dau să mănînce numai urzici! se împotrivi Tita intrînd în casă peste tatăl ei.

Paraschiv și Nilă nu erau acasă, plecaseră nu se știe unde. Niculaie fugise la școală. Ilinca intră și ea în odaie și se așeză lîngă sora ei. Stăteau amîndouă supărate și potrivnice și păreau hotărîte să nu-i dea tatălui nici o mînă de ajutor. Mama se așeză pe celălalt pat, dar nu prea aproape de bărbatul ei. Ea începu cea dintîi și spre surprinderea tuturor începu prin a-l învinui pe tatăl fetelor de un lucru la care nu se gîndise nimeni pînă acum, și anume că nu era rău că i s-a dat drumul lui Achim la București, dar de ce trebuia să i se dea drumul cu toate oile? Nu se putea să fi lăsat aci șapte-opt dintre ele și să aibă familia ce mînca? Se putea, cum să nu se poată, dar așa se întîmplă într-o casă unde *stăpînul* șade toată ziua și bea tutun: toate ies de-a-ndoaselea și toți trag în toate părțile! Cum o să fie bine?

Ce ciudat lucru! Auzind aceste învinuiri tatăl nu numai că n-o opri pe mamă să vorbească mai departe, dar lăsîndu-și fruntea în jos, el parcă chiar o îndemna să-l învinuiască și mai mult. Ceea ce Catrina și făcu, și încă cu multă pricepere,

deoarece nu era prima dată cînd jucau împreună, față de copii, această comedie.

— Că dacă ne-am învățat cu ele, acum o să fie rău... Mai bine nu le-am fi luat și n-aveam greutatea la bancă! Numai tu ești vinovat: cu cinci mii de lei pe care i-am plătit astă-toamnă la bancă cumpăram o vacă și era mai bine și nici prăpăditu ăla de Niculaie nu se mai chinuia cu ele pe izlaz... Că am zis că din pricina lînii, că vaca dă lapte, dar oile dă și lînă... Iar acuma uite că n-o să fie nici una, și nici alta și fetele astea rîde lumea de ele! Rîde Guica!

— Ei, mînca-o-ar pămîntul, de Guică! spuse Moromete cu fruntea în pămînt.

— Mînca-o-ar pămîntul, dar vine colea și te face de rîs! i-o reteză Catrina cu asprime. Vine colea și rîde de asta mai mare, că ar vrea să se mărite cu Victor!

— ...Pe mă-sa de Victor! mormăi tatăl posomorît.

— Pe mă-sa, pe mă-sa, dar ce-ți pasă ție dacă fata o să rămînă aici nemăritată? strigă Catrina furioasă.

— Ia mai taci din gură, mamă, că nu e vorba de măritiș! Dacă e vorba să mă mărit și mîine mă mărit! spuse Tita supărată pe mama ei.

Mama tăcu. Izbutise deci să atragă și spre ea supărarea fetelor.

— Chestiunea stă în felul următor, începu Moromete cu un glas mai puțin vinovat decît s-ar fi crezut, totuși prevenitor. Nu e asta care zice mă-ta, se adresă el fetelor, că dacă e să cauți în satul ăsta — și de astă dată se adresă mamei — n-ai să găsești o fată mai vrednică decît Tita.

Nu e problema asta ! Şi nici că am rămas vara asta fără oi ! Că fetele astea sînt supărate şi îmi spun mie că o să-mi dea numai urzici ! Poţi să-mi dai şi scaieţi, Tito, că eu nu mă supăr ! o asigură el şi rămase o clipă nemişcat şi convins (adică toată lumea ştie că el mănîncă orice şi se miră că fata îl ameninţă cu urzicile).

— Hai, lovi-o-ar moartea de suceală, vorbeşte ca lumea, nu te mai fandosi ! spuse Catrina, izbutind să nu pufnească în rîs.

— Păi nu e problema asta ! ! ! se dezvinovăţi Moromete uitîndu-se la mamă şi rugîndu-se parcă de ea cu durere, să fie înţeles că nu e vorba de ce-o să mănînce el.

— Spune odată şi nu mai ţine fetele aici că au treabă !

— Ce facem cu fonciirea ! aruncă Moromete deodată grăbit şi cu mîna făcu gestul : iată, asta e problema ! Ce facem cu fonciirea, că vine ăla peste o săptămînă şi nu ne mai iartă ! repetă el cu un glas dramatic. Că nu e vorba de urzici, încheie supărat şi posomorît.

Dar atît glasul său dramatic cît şi supărarea cu care încheie nu făcu fetelor nici o impresie. Tot aşa, el părea mai mult supărat că era el supărat, că nu-i era lui bine.

— Atunci de ce n-ai făcut cum am zis noi ? spuse Tita, ghicind această stare ascunsă a tatălui. De ce i-ai dat drumul la Bucureşti ? De ce-ai tăiat salcîmul ? Dacă e vorba să răbdăm, barim să ştim că nu răbdăm degeaba, că o să vie grîul şi o să avem, nu să-l vindem să plătim banca.

— Şi dacă nu pleca Achim la Bucureşti cu ce plăteam ? întrebă tatăl vrînd s-o încurce, deşi gîndul fetei era limpede.

— Cu ce plăteam ? Cu oile plăteam. Le vindeam şi plăteam, spuse fata.

— Aha ! făcu Moromete fără noimă.

— Şi ne rămînea şi lîna şi aveam şi ce mînca toată vara, spuse şi Ilinca.

— Măi fetiţelor ! se rugă Moromete din nou, îndurerat că nimeni nu înţelege ideile lui atît de simple. Măi fetiţelor, repetă el, păi nu ne-am înţeles noi că o parte din bani ne trimite Achim să plătim banca ? Nu ne-am înţeles aşa ? Ce dumnezeu, uităm de la mînă pîn'la gură ? De ce să vindem oile ? O parte din bani ni-i trimite Achim, iar ce n-ajunge pentru bancă, mai dăm din grîu ! Aşa s-ar făcea că ne-ar rămîne oile aci, am plăti banca şi n-am vinde nici cine ştie ce grîu ! De ce nu înţelegeţi voi !

Mama se prefăcu că a înţeles.

— Ar fi bine aşa !

— Păi aşa trebuie să fie ! se miră Moromete că există îndoeli în privinţa asta. Aşa trebuie să fie, repetă el convins. Vedem cu toţii că Dumnezeu are grijă de noi (şi aceste cuvinte el le spuse ca să-i facă plăcere mamei) are să se facă grîu berechet şi în felul ăsta scăpăm de bancă pe jumătate şi ne rămîn şi oile ! Nu mai spun de banii care le rămîn lor ! O să-i las să facă ce vor ei cu banii ăia ! Şi dacă o să fie cinstiţi şi n-o să se apuce să înşele lumea, o să fie bine de toţi !

Moromete tăcu şi mama se uită nedumerită la fete. Era limpede : avea să fie bine, de ce mai erau nemulţumite ?

— Lasă, maică, răbdăm şi noi vara asta ! le mîngîie ea.

— Dar ce-i facem cu fonciirea! turnă Moromete apă rece peste propria-i liniștire. Și ce-i facem cu fonciirea *acuma!* Că dacă ar fi să ne mai lase și anu ăsta, poate o veni vreo lege să ne mai taie din ea! Trebuie să vie, fiindcă toată lumea geme, dar ne apucă de ea *acuma*.

— Păi cît avem noi de dat? se interesă Catrina.

— Patru mii!

— Păi mai plătește și tu din ea acolo și las-o pînă la anu! îl sfătui Catrina. „Mai lasă-ne, Jupuitule, nu ne lua cămașa din spinare", vorbește și tu cu el!

— Am vorbit... pe mă-sa de jupuit cu ochii ăia ai lui, am vorbit, cum să nu vorbesc, răspunse Moromete furios. M-a trimis la perceptor, zicea că numai perceptorul poate să mă amîie. M-am dus la ăla și ăla, oleu, nici nu vrea să stea de vorbă. Dar n-ar fi nimic dacă m-ar amîna pînă după culesul porumbului. Aș vinde și din porumb, că o să se facă și porumbul, și am scăpa, dar mă apucă acuma!

— Imprumută-te și tu la Aristide!

Asta era! Aici vroia să ajungă. De fapt hotărîrea de a se împrumuta o luase el mai dinainte dar vrusese să aibă și girul fetelor. Moromete se ridică de pe pat și deodată părăsi consiliul de familie.

— Aoleu, mă dor oasele! se cumpăni el pe șolduri.

Avea cu totul alt glas. Se îndreptă spre ușă și ieși, lăsînd-o pe Catrina să se descurce ea cum o ști cu fetele.

III

Aristide nu fusese cămătar și nu împrumutase bani decît la începutul-începuturilor, acum vroia să se uite acest lucru, dînd de înțeles că el se îmbogățise datorită politicii.

A împrumuta cu bani și a sta la pîndă pentru ca în momentul potrivit să-l scoți pe om la vînzare sau a „ajuta" pe cineva în așa fel încît ajutorul acesta să-ți fie întors de cinci ori mai mult, de pildă să dai un sac de grîu și să-l primești înapoi după treieriș, dar la prețul din timpul iernii, în felul acesta putea să facă avere Tudor Bălosu, care niciodată n-avea să ajungă primar, dar nu Aristide, care străbătea județul pe motocicletă și avea deschisă ușa pretorului, a judecătorului și chiar a prefectului. Aristide nu mai împrumuta nici bani, nici cereale, avea nevoie de ele pentru combinații comerciale în afara satului, care trebuia să rămînă numai o piață, ca să zicem așa, a prestigiului politic și socotea că pe bună dreptate afacerile acestea mărunte cu oamenii sfîrșeau totdeauna, din punct de vedere electoral, prost pentru cel care le făcea. Crîșmac, adversarul său țărănist, nici acum nu știa pentru ce, numai după doi ani, căzuse în alegerile pentru consiliile comunale.

Moromete știa că Aristide nu împrumuta bani, dar asta n-avea nici o importanță. Mult mai important era faptul că el, Moromete, se ducea la Aristide să-i ceară ceva.

Casa lui Aristide era așezată în centrul satului, unde se încrucișau toate drumurile comunale și județene. Centrul semăna cu un cerc turtit și tăiat. De aici se putea apuca spre răsărit, șoseaua

Glavacioc-București 80 km); spre miazăzi, spre Dunăre (60 km); gara era la 4 km de sat, iar spre munte, spre „creierul Carpaților“ cum spuneau oamenii, era de obicei urmărită șoseaua care însoțea calea ferată pînă la Pitești-Curtea-de-Argeș.

Clădirea cea mai impunătoare a comunei era banca populară cooperativă, „Primăvara“, clădită în 1931 și care dăduse faliment îndată ce apăruse legea conversiunii. Era clădită în stilul primăriilor comunale, dar mult mai mare, cu paisprezece trepte de ciment, cu cîte două coloane în părți și cu două intrări laterale mai mici. Acum era folosită la întrunirile consiliului comunal, sau ale comitetului bisericesc, sau în timpul campaniilor electorale. Uneori tinerii obțineau aprobarea lui Aristide pentru baluri și serate.

Alături de bancă, înconjurată de o bogată grădină cu pomi și straturi de zarzavat și flori, se afla casa parohului Petrică Provinceanu, care imita clădirea băncii. În partea cealaltă a centrului, ocupînd o mare întindere de pămînt, se vedea conacul fostei moșii, cu numeroase dependințe. Acum conacul era închiriat de maior (sau vîndut, nimeni nu știa) stației de agronomie și montă care fusese înființată de curînd. Bătrîna Marica și fiica ei cu părul verde locuiau în spatele stațiunii, într-o clădire ceva mai mică decît conacul. În fața stațiunii, peste drum, se afla o căsuță mică și pipernicită: acolo locuia ruda lui Moromete, Parizianul „Guica al doilea mai prost“, cum îi zicea Catrina. Mama lui Parizianul era soră cu nevasta dintîi a lui Moromete și pe vremuri ea însoțise la Paris, ca servitoare, pe cucoana Marica. La cîteva luni după ce se întorsese de acolo născuse, nemăritată fiind, un băiat căruia Moromete, botezîndu-l, îi dăduse numele de Ilie și încă din fașă

îl poreclise Parizianul. Parizianul nu era cu mult mai mare decît Paraschiv, dar se însurase demult și avea un băiat cam de seama lui Niculaie. De nenumărate ori Aristide îi oferise pămînt și bani, numai să-și vîndă casa și locul care stăteau înfipte ca un cui în coasta gospodăriei acestuia. Nu vroise.

Aristide avea o curte imensă care înconjura din trei părți căsuța și locul lui Parizianul. În curte se ridicau două șoproane uriașe sub care se odihneau o batoză vopsită în roșu și un vapor al cărui coș răzbătea printr-o gaură făcută în acoperiș. Casa lui Aristide era toată învelită în coarde de viță care se împleteau de la stîlpi pînă la streașină, ajungînd pînă în vîrful acoperișului. Casa era împrejmuită cu un gard mic făcut din scînduri vopsite cenușiu, iar în spațiul dintre prispă și gard creșteau flori. De-a lungul gardului dinspre drum, pe partea dinafară a curții. Aristide lăsase o fîșie lungă pentru jocul de popice. Construise chiar anume un fel de acoperiș, demontabil, pe care îl întindea peste gard atunci cînd ploua.

Avea circiumă, care era așezată cu obloanele spre centru. Doi stîlpi în afară susțineau o prelungire mare a acoperișului, sub care Aristide scosese trei-patru mese mici cu scaune, la care se putea așeza oricine.

În continuarea șoselei, de la centru spre răsărit veneau rînd pe rînd: o fîntînă de piatră, școala primară, o uliță care ducea spre prima biserică, primăria comunei, față în față cu primăria, casa notarului, alături de el casa ginerelui, învățătorul comandant al subcentrului premilitar, Toderici, apoi casa celui de al doilea paroh al comunei, un tînăr învățător care se făcuse popă și reușise să împartă chiar anul acesta parohia în două (acum

umbla prin sat și strîngea de la oameni să repare vechea biserică). Alături de el se afla magazinul comercial și casa lui Petre Ianculov, vechi negustor al comunei.

Acesta era centrul sau *Devale* cum i se spunea, pentru că într-adevăr comuna semăna cu o albie și orice uliță pornea la vale spre fundul acestei albii. La marginea dinspre răsărit a comunei, pe un cîmp deschis, împrejmuit cu un gard înalt de sîrmă ghimpată, se afla moara cu valțuri a lui Aristide și presa de ulei.

Moromete îl căută pe Aristide la primărie și întrebă secretarul dacă „domnul primar ăsta" e aici.

Secretarul primăriei era un om care avea pentru Moromete multă considerație. Cîndva Moromete fusese consilier comunal, o singură dată și, nu se știe de ce, nu-i plăcea să i se amintească de acest lucru, era și acum membru în comitetul bisericesc, dar nu se ducea niciodată la adunări, și pe vremea aceea, murind secretarul primăriei, Moromete îl susținuse în consiliu pe tînărul Oprescu, secretarul de acum, care nu uita acest serviciu și îi păstra lui Moromete o veche și inutilă, nu recunoștință, ci considerație, recunoștința fiind ceva care trebuia să i se cuvină lui ca secretar, fiindcă el era acela care scotea pentru oameni cópii după registru de nașteri, acte de naționalitate și origine etnică, bilete pentru vite și adeverințe...

— Am onoarea, dom'le Moromete! spuse secretarul fără să se oprească din scris; scria nemaipomenit de repede și de frumos și izbutea să facă acest lucru fiind ca orice secretar de primărie, jumătate beat; am onoarea și toată stima, repetă el, cu ce te pot servi?

— Cu o țuiculiță! spuse Moromete ironic. Primarul ăsta e aici?

— Este! răspunse secretarul cu un glas ca de chelner. Este! strigă el continuînd să scrie în felul lui nemaipomenit, spre admirația oamenilor care nu lipseau niciodată de pe capul lui.

Moromete ieși din birou și intră la primar.

Aristide îl întîmpină cu voioșie. Era un om cu trăsături tinerești, deși avea tîmplele încărunțite. Gulerul alb al cămășii, răsfrînt peste haină, accentua buna dispoziție tinerească a primarului.

— A... Moromete! strigă el ridicîndu-se de după birou și dînd la o parte hîrtiile și ziarele pe care le răsfoia. Aha! Aha! exclamă. Ai citit în gazetă discursul lui Madgearu și ai venit să-mi spui că o să cadă guvernul! Șmecher, Moromete! Crezi că o să iasă Iocan primar! He, he, he! Hai noroc!... Stai jos, nea Ilie, stai pe scaun. Ce faci, domnule? La toamnă o să fie alegeri generale, dă-o în... mă-si, trebuie să intri în consiliul comunal.

Aristide se întoarse vorbind la birou și așezîndu-se la loc pe scaun se dădu puțin pe spate și se întrerupse familiar și totodată politicos:

— De ce nu stai, nea Ilie? Stai domnule pe scaun!.... Ia spune-mi, nea Ilie, Cocoșilă ce mai face?

Moromete, depășit de veselia și politețea primarului, se așeză pe scaun și nu zise nimic. Aristide, degajat reluă printr-o nouă exclamație:

— He, he, he! rîse el. Cocoșilă îi înjură pe țărăniști, dar nu vrea să spună cu cine o să voteze. Te pomenești că l-ai atras dumneata să voteze pentru Iorga!

— Nu vrea! zise Moromete.

— He, he, he!

— Da. Cică nu se poate discuta cu el.
— Cu cine ?
— Cu Iorga.
— De ce ?
— Cică degeaba are doi creieri, că nici unul nu e bun.
— Iorga ? He, he, he ! rîse Aristide. He, he, he, Moromete, ciudat mai ești ! Care va să zică degeaba are doi creieri, he, he, he, fugi d-aici... Chiar așa zice ? Ce zice ?... Lasă, nea Ilie, tot cu ai noștri o să votați toți, ce să mai discutăm ! Ia spune, ce mai faci ? Vreai ceva p-aici, vreun act ?
— Aș vrea eu un act, dar nu se poate ! zise Moromete.
— De ce să nu se poată ! Pentru dumneata facem noi.
— Oare ? încercă Moromete uitîndu-se dintr-o parte la primar. Așa, un act ! zise el și începu să spună cu glas oficial și să scrie cu mîna în aer prin fața ochilor :

Act

Domnul Ilie Moromete, din comuna cutare, județul cutare, consfințim noi că nu mai are dreptul să plătească fonciire și impozite !

— He, he, he ! izbucni primarul nestăpînit, uitîndu-se curios la mîna lui Moromete care tocmai semna actul în aer cu o mișcare lungă și încogîrlițată. He, he, he, las-o dracului, nea Ilie, dă-o în... mă-si !
— Sigur, îți convine să rîzi, dar ia întreabă-mă pe mine !
— Ai de plătit mult ?
— Hm ! făcu Moromete.
— He, he, he, las-o moartă, nea Ilie, se veseli Aristide. Anul trecut dumneata nici nu știi că eu personal l-am oprit pe perceptor să nu-ți confiște căruța ! Păi dacă o tot amîi... He, he, he ! Te pomenești că ți-au și luat ceva din casă ! Ai ?

— Nu ! spuse Moromete parcă cu recunoștință că nu s-au purtat încă cu el în acest fel. Nu, nu mi-au luat nimic, adăugă. Dar o să-mi ia ! spuse apoi cu un glas de parcă i-ar fi făcut celuilalt o promisiune.

— O să-ți ia ? He, he, he ! Las-o moartă, nea Ilie ! Lasă că dacă o să fii ales în consiliul comunal ne descurcăm noi.

Aristide nu mai rîse. Moromete se uită o secundă la el, apoi întoarse capul în altă parte și rămase nemișcat și posomorît. Primarul îi propunea într-un fel destul de lămurit să devină omul lui. Ceva asemănător se mai întîmplase odată pe vremea cînd Aristide nu era așa bogat și Moromete nu atît de prudent în politică. Aristide plăcuse oamenilor și fusese susținut în alegeri, iar consiliul comunal din care făcuse parte și Moromete aprobase cu multă nevinovăție două importante hotărîri pe care le propusese Aristide îndată ce fusese ales primar : o hotărîre cu privire la un monument în cinstea eroilor și alta cu privire la ridicarea unui cămin cultural. Amîndouă proiectele trebuiau realizate prin autoimpunere. Porniseră membrii consiliului comunal prin sat cu căruțele și strînseseră grîu și porumb ; de două ori, în doi ani ; și oamenii dăduseră, avuseseră încredere în consilierii lor ; iar consilierii predaseră grîul și porumbul primarului, în care aveau încredere ; iar primarul nu dezminți încrederea consilierilor săi, ridică un monument de ciment de doi metri pe un teren de un metru pătrat, monument pe care fură trecuți toți eroii războiului de reîn-

tregire și clădi o aripă a școlii începută de mult, adăugînd sub frontispiciul pe cre scria *Școala, și Căminul cultural*. Dacă între timp Aristide n-ar mai fi luat alte hotărîri la fel de importante, de astă dată referitor la executarea bugetului comunei, la folosirea terenurilor și altor bunuri ale primăriei, și nu le-ar fi executat în același fel, adică avînd grijă să nu existe hîrtii sau să existe hîrtii care îl acopereau, afacerea cu monumentul și căminul cultural ar fi sfîrșit rău pentru el, adică așa cum i s-ar fi întîmplat oricărui om care n-ar fi fost total cinstit ; dar amestecată cu altele și întinsă pe mai mulți ani, această afacere de început se împletise într-un lanț gros, puternic și total pe care nimeni, o dată ce lanțul se formase, nu mai putea să-l desfacă. Moromete cunoștea și el această chestiune cu monumentul și căminul cultural, dar Aristide îi dăduse de înțeles că afacerea era în ordine ; era foarte mirat că Moromete nu-i spusese din vreme să-i dea și lui niște izlazuri să le folosească ; ce dracu, toți consilierii luaseră numai Moromete rămăsese...

Drept răspuns Moromete părăsise consiliul și se găsiseră destui care să rîdă de el că a fost prost și nu s-a ales cu nimic și că de aceea nu se mai duce pe acolo. Poveste veche și uitată chiar și de Moromete. Dar iată că Aristide n-o uitase și îi propunea iarăși, avînd în vedere alegerile apropiate, să voteze din nou pentru el și să-l sprijine iarăși în sat. În schimb, Aristide avea să-l ajute să se descurce în consiliul comunal mai bine ca data trecută...

— Știi că eu nu fac aici la primărie decît să iscălesc hîrtii, spuse Aristide mai departe, văzînd că Moromete tace posomorît.

„Se știe de mult că eu las acuma pe alții să se ocupe de afacerile primăriei", însemnau de fapt cuvintele lui.

— Nu mai am timp nici să mor, adăugă el vesel și nu mințea, era ocupat pînă peste cap cu construcția unei noi mori în Tătărăști, o comună mai mare decît aceasta de aci unde era primar. A ! Ce zici, Moromete ?

— Domnule, i-am dat drumul la București, răspunse Moromete după lungă vreme de tăcere. I-am dat drumul la București și e vorba să-mi trimeată niște franci ! repetă el. Dar mi-e frică să nu vină iar Jupuitu după fonciire !

— Stai că nu pricep nimic, zise Aristide.

— N-auzi că i-am dat drumul la București lui Achim ? spuse Moromete puțin supărat că celălalt nu înțelegea. I-am dat drumul lui Achim, lui fi-meu !

— Ei și ?

— Trebuie să-mi trimeată niște franci !

— Nu pricep !...

— N-am acuma să-i dau ăluia cu fonciirea !

— Ei și ?

— Dă-mi patru mii de franci să-i dau la fonciire și cînd îmi trimite fi-meu, ți-i dau îndărăt...

Aristide se hotărî repede :

— Mi-am închipuit eu cînd te-am văzut, de ce ai venit, Moromete, spuse el devenind din nou vesel. Bine, atunci rămînem înțeleși : îți dau. Și se ridică de la birou : prietenii mei îi împrumut cu plăcere. Hai cu mine pe la cîrciumă că n-am bani la mine !

De la primărie la Aristide nu era departe. Mergeau împreună agale. Aristide era mai înalt, și cu toate că era elegant în costumul său ușor, de vară, albastru-deschis, cu pălărie moale de pai de

orez, atrăgea atenția mai puțin decît Moromete care arăta parcă supărat, și avea o expresie ca și cînd nu singur, ci silit de cineva ar fi mers alături de primar.

IV

În acest timp Paraschiv pornise înfrigurat spre tușă-sa Guica. Achim plecase și trebuia făcut ceva repede cu Nilă, să-l îndemne să termine o dată cu bombănelile lui de neînțeles.

— Ei, gata, ga Mario ! îi dădu Paraschiv de veste tușei. Gata, dar nu știu ce să fac cu Nilă, că îmi vine să-i dau cîțiva pumni după ceafă și să-l satur.

Guica stătea în fața bordeiului și împletea la ciorap.

— Ce vorbești, Paraschive ? șopti ea cu un glas strîns. I-a dat drumul ? A plecat ? Cînd a plecat ?

— De dimineață ! răspunse Paraschiv. Mi-era nițel frică și mie : haiti, acu îl întoarce îndărăt ! Că și ăla se moșmonea, se moșmonea... mai adăugă Paraschiv supărat.

— Așa mă ! Așa ! continuă Guica cu bucuria ei sărată și nițel surdă, ca și cînd bine făcuse Achim că se moșmonise. Aha !Aha ! mai exclamă ea. Și *alea* ce zicea ? A ? Paraschive ! *Alea* nu zicea nimic ?

Paraschiv nu răspunse.

— Hai, mă, du-te naibii, ce ești supărat ? îl certă Guica. De ce nu spui ? Acuma trebuie să plecați și voi ! Cînd plecați ? Paraschive, se rugă Guica sfătuitor, vezi, nu stați mult p-acolo ! Un an, doi

și întorceți-vă acasă. Eu ți-am mai spus. Locul ăla din spatele casei e al tău. Cu banii din București faci o casă pe el, te însori, cumperi pămînt și să mor și eu acolo ca o creștină între ai mei, să aibă cine să mă îngrijească. Vorba ăluia, să nu vie un străin ! Că de ! Sîntem de-un sînge ! Și acolo, în București, mai trimite-mi și mie un frang, că dacă nu eram eu să vă învăț de bine, ce făceați ? Nu mai pierdeți vremea de pomană, să mai munciți și la secere pentru ei ! Auzi tu ? ! Cînd plecați ?

— Nu vrea boul ăla de Nilă, ga Mario, n-auziși ce-ți spusei ? zise Paraschiv scuipînd și făcînd ca buzele lui să se încalece și să se despletească în fel și chipuri.

— Ce, e nebun ? ! se mînie Guica, oprindu-se surprinsă din împletit.

— Cică : „Nu, bă, că cum să plecăm cu caii și să lăsăm grîul pe cîmp ?“ ; cică : „Nu acuma, bă, mai încolo, pe la Sîntămărie !“

— Păi și tu, zise Guica, prost ești ? De ce n-ai venit cu el încoace ? Ia du-te și vin cu el încoace ! Ce, e prost ?

— E prost, răspunse Paraschiv scuipînd furios. Apoi continuă cu un glas, care vroia să semene cu al lui Nilă : „Că ce, bă, ce ți-a venit și ție ! Plecăm acuma, rîde lumea de noi : ăia ai lui Moromete fugiră cîteștrei de acasă și-l lăsară pe tat-său singur cu grîul pe cîmp...“

— Du-te, mă ! Du-te ! zise Guica fără să mai asculte. Du-te, mă, n-auzi ? Du-te și vin cu el încoace ! Am să-i spun eu ceva și ai să vezi că n-o să mai zică nimic !

Nilă însă plecase cu caii la păscut și abia a doua zi spre seară se întîlniră cu tușa lor.

Cînd îi văzu trecîndu-i pîrleazul, Guica se ridică de pe scăunelul ei din fața bordeiului și le făcu semn să vie după ea înăuntru. Ca de obicei nepoții își îndoiră cefele să nu se izbească cu fruntea de pragul de sus al ușii, intrară în odaie și se așezară tăcuți pe aceleași scăunele de-o șchioapă ; se fereau să stea pe pat care era totdeauna șubred și s-ar fi putut rupe cu ei.

Guica se așeză pe prag în fața lor, fără să-și lase ciorapul de la gît și începu :

— Ei, Nilă ! Păi ce-am vorbit noi pînă acuma ? Ia ascultă aici la mine : lui Achim i-a dat drumul la București și dacă nu trimite bani, crezi că tac-tău e prost ? Păi știi ce e în stare să facă ? Să se ducă peste el acolo și să nu mai puteți face voi nimic ! Tu auzi, mă ? !

Paraschiv se uită la Nilă și făcu un semn din mîini care vroia să spună : vezi ! Nilă se uită la Paraschiv și dădu din umeri vrînd să spună că nu înțelege nimic. Guica deschise gura să-i dea drumul mai departe, dar Paraschiv o întrerupse. El îi aruncă fratelui o privire de dispreț și parcă mugi :

— Mai și vorbești !

— Ce vorbesc, mă, ce vorbesc ? bolborosi și Nilă în felul lui de neînțeles, din care nu puteai să-ți dai seama niciodată dacă protestează, cere explicații, sau pur și simplu nu pricepe despre ce e vorba.

— Cum nu vorbești ? Păi nu spui ? reluă și Paraschiv.

— Ce spun ?

— Cum ce spui ? Că : „Lasă, bă, că să mai așteptăm, că rîde lumea de noi !“ Tu auzi ce spune ga Maria ? Crezi că tata cînd o vedea că ăla nu-i trimite nici un frang, o să ne aștepte pe noi să vie Sîntămăria ?

Nilă își încreți fruntea lui lată și groasă, o lăsă în jos și nu mai spuse nimic. Dar iarăși nu puteai să știi ce e cu el. Guica vorbi mai departe :

— Nilă, dacă n-o să rămîneți voi cu buzele umflate, haida-de ! Păi voi știți ce vorbesc *alea* ? Ce spun pîn sat ? Că tac-tău are să-i treacă pe toți pe numele lui și are să-i treacă ăleia bătrîne casa și jumătate din locul de casă. Pentru că ești bleg și umbli cu capul între urechi, d-aia ! E averea voastră ! Ce-ai să te faci tu dacă tac-tău îl pune alea la cale și le trece casa ? Ai mă ? Ce-ai să faci Nilă ? Că atunci nu poți să le mai dai afară, că se duce la secție și vine jandarmul. Tu auzi ce-ți spun eu ? Guica se opri din împletit și se ascuți cu capul spre Nilă. Tu auzi, mă ? repetă ea. E casa voastră, e averea voastră de la biată mă-ta ! Și lumea o să fie de partea voastră, că tac-tău cu nimeni nu se are bine...

Nilă asculta în tăcere, cu pleoapele lăsate cu totul peste ochi ca și cînd ar fi dormit. Guica continuă :

— Și atunci ce să mai așteptați ? Încălecați într-o noapte pe cai și luați-o spre București. Și cînd o să vă întoarceți cu bani peste vreun an și-o să le dați pe-alea afară, lumea o să zică : „Bine le face ! Au fugit la București din pricina lor ! Așa le trebuie că au vrut să pună mîna pe averea fraților !“ E averea voastră, Nilă ! De cîte ori să-ți tot spun ?

Guica își trase capul care stătuse întins și înfipt sub ochii lui Nilă, apucă ciorapul din poală și începu să împletească repezit, cu mișcări înghiontite.

— Nu, că lui îi e rușine de lume, zise Paraschiv cînd tușa se opri. Nu înțelege că lumea rîde de noi taman d-aia, că îi lăsăm pe ei să ne mănînce

muncă. Păi, bă Nilă, lumea zice că sîntem noi proști, tu știi asta ? îl informă Paraschiv avînd în glas ceva care arăta că în privința asta de mult sînt ei acoperiți de rușine.

Nilă însă tăcea mai departe, cu fruntea lui lată și groasă cît degetul aplecată în jos. Nu se știe de ce, lucrurile acestea care păreau foarte limpezi continuau să fie pentru el tulburi. Paraschiv se uită la el cu dispreț și spuse iar, cu un glas lung, tărăgănat, ca și cînd l-ar fi strigat de la cine știe ce depărtare :

— Băi, Nilă, bă ! O să te tragă fetele de turul pantalonilor, ca pe Năstase Besensac. Zici și tu că ești flăcău ! Eu m-aș fi însurat pînă acuma de zece ori, dar n-am vrut ! Tot pentru voi, pentru tine și Achim ! Să vă fac oameni !

Nilă ridică fruntea, se uită la fratele său și mormăi ca un urs.

— Faci tu oameni ! Păi dar ! Dăștept mai ești ! Mă mir că nu te vezi !

— Nu, că sînt ca tine, să dau în gropi, răspunse Paraschiv pornit. Dacă n-aș fi eu... Dacă ar zice tata să tragi la jug, ai trage la jug.

Nilă își încreți fruntea și chipul lui mare se aprinse de această jignire. Se întoarse spre Paraschiv și mormăi cu toată puterea, clipind des din ochi și strîngînd pumnii amenințător :

— Ce, bă, ce ? Ce, ce ? Ce vrei ? Ce ?

— Cecsina ! bodogăni Paraschiv fără să se sinchisească.

— Ia nu vă certați ! interveni Guica ridicîndu-se de pe prag și căutînd ceva între sobă. Ea scoase de acolo o oală cu dude și o puse înaintea nepoților. Nu vă certați ca proștii, ce v-a apucat ? Paraschive, tu ești mai mare, ce vorbă e aia ? De ce rîzi de el ? Parcă tu ești mai breaz ? Să te duci acolo la București și să te-ntorci, să te-nsori ! Să faci copii ! Atunci să te vedem ! Hai, luați niște dude d-astea și nu vă mai certați !

Cei doi începură să bage mîinile în oală și să mănînce din ea în tăcere. Guica se așezase la loc pe prag și bestecăia la ciorap. După puțin timp trase un fir lung din ghemul de lînă și spuse :

— Hai, mă, ce faceți ? Că trebuie să plămădesc, să vă fac niște pîine ! Am și eu cîteva ciurele de făină pentru zile mari. Să vă fac să aveți pe drum ! Înțelegeți-vă mai repede !

— Ce să ne înțelegem zise Paraschiv ridicîndu-se. Gata, plecăm !

— Și caii ! întrebă Guica.

— Îi luăm cu noi, răspunse Paraschiv hotărît. Cu ei cîștigăm mai mult decît cu oile. Altfel de ce dracu mai plecăm ?

— Cum, mă, să furăm caii lu tata ? tresări Nilă cu un glas din care se vedea că acest gînd nu izbutea cu nici un chip să-și facă loc în capul lui.

— Păi nu sînt caii voștri, Nilă ? N-ați muncit voi anul trecut și ați plătit cinci mii la bancă ? Cu ce v-ați ales voi din douăzeci de mii care s-a împrumutat tat-tău ? Nu și-au făcut alea covoare de pe urma oilor ? Sînt caii voștri, tu nu vezi, ce naiba tot vorbești ! Ia vezi că acum mă supăr pe tine !

— Păi vorbește și el ca să nu tacă, zise Paraschiv mereu furios de împotrivirea lui Nilă. El se sculă în picioare și continuă hotărît să termine cu atîta vorbă : Ascultă, Nilă eu încalec și plec și te las ca pe-un prost aici. Mie să-mi spui verde... te întreb : mergi sau nu mergi ? De-un an de zile de cînd vorbim ; mergem, mergem, mergem ! Și acum faci pe... Că rîde lumea, că *furăm*, că bă, să mai

așteptăm ! Ce să mai aștepți ? Nu mai aștept, am așteptat destul !

De pornit ce era, Paraschiv uită și se așeză pe patul tușei, care îndată începu să trosnească și să pîrîie. Guica țipă la el :

— Du-te, mă, naibii, că-mi rupi patul !

Paraschiv sări în sus. Supărat, el puse mîna pe umărul lui Nilă și-l mișcă, parcă l-ar fi sculat din somn.

— Nilă, mergi, mă, sau nu mergi ?

Nilă tresări și deodată sări în picioare :

— Merg, mă, merg, ce tot mă îțîni ? ! N-auzi că merg ? Nu ți-am spus o dată că mergem ?

— Păi vorbește !

— Ce să vorbesc ? mormăi Nilă, de astă dată cu un glas slab, fricos, ca și cînd i-ar fi părut rău că spusese că merge. Continuă : Să mergem o dată ! Ce tot vorbim atîta ! Și dacă se întîmplă ceva, pe tine să cadă.

— Dacă se întîmplă ceva, eu răspund ! aproape că strigă Paraschiv.

V

După ce se luaseră Birică și Polina continuau să se uite unul la altul ca și cînd ar fi fost singuri pe pămînt. Zadarnic încercau, Polina să stea mai mult prin casă cu soacra și cumnatele, iar Birică prin curte cu tatăl și frații ! Se strigau pentru lucruri de nimic și dacă se stăpîneau să nu fie mereu unul lîngă altul, nu se puteau împiedica să nu-și audă glasurile. Se auzea glasul ei sau

al lui spunînd nu se știe ce, se opreau pentru o clipă și bătaia inimii se iuțea...

Dar dacă durerea trebuie stăpînită fiindcă îndurerează și pe alții, bucuria prea mare trebuie și ea stăpînită fiindcă poate fi rău înțeleasă. Într-o zi mama spuse „o vorbă“ Polinei, închipuindu-și că îi face un bine dacă îi amintește că traiul ei aici o să fie rău dacă nu se împacă cu ai ei.

Erau la masă. Polina nu luă din ciorbă decît de vreo două ori și lăsă lingura pe masă. Era o ciorbă de verdețuri nici mai bună nici mai rea ca în alte zile, dar mama-soacră nu se uită la chipul norei să vadă că de fapt ei nu-i ardea azi de mîncare la fel cum nu prea îi arsese nici pînă acum de cînd venise aici ; socoti că ciorba era de vină :

— E fără untdelemn ! spuse ea. Trebuie să păstrăm untdelemnul pentru secere ! Și în loc să se oprească aci, se pomeniră cu toții auzind pentru întîia oară niște cuvinte cam nepotrivite și supărătoare. Noi sîntem învățați, maică, să mai mîncăm și fără untdelemn !

Nepotrivite și supărătoare cuvinte, dar adevărate și de aceea clipa care urmă după rostirea lor nu fu alungată de nimeni...

Polina se făcu roșie și deodată, cu totul pe neașteptate pentru ei, ea rosti cu o veselie înțepată și necruțătoare :

— Ba eu, mamă, nu sînt învățată să mănînc fără untdelemn !

„N-am de gînd să înghit ceea ce nu se cuvine“, însemnau de fapt cuvintele ei...

— Și nouă ne-ar plăcea, dar ce să facem ! rosti mama-soacră între două porniri, frică să nu iasă ceva urît, dorință să nu ocolească ceea ce trebuia în cele din urmă spus pe față.

Dar Birică-tatăl se sinchisi mai puțin. Se întoarse spre noră și-i aruncă cu nepăsare :

— Ba o să mănînci, că n-o să ai încotro !

— Nemîncată nu stau ! ? răspunse Polina cu veselia ei șuierată.

— Lasă maică, o să vă aranjați voi ! rosti mama. O să vă împăcați cu alde tac-tău și o să vă duceți acolo ! Că aici e greu de trăit, sîntem mulți și...

Nu spuse mai mult, se făcu tăcere. Ce însemna asta ? ! Așadar în timp ce ea și Birică nici nu știau ce mîncau amețiți de marea lor bucurie, aici exista nemulțumire, gînduri grăbite să-i împovăreze cu grija traiului... Polina nu mai zise nimic, se ridică de la masă și intră în odaie. Birică se posomorîse și mînca în tăcere. El socotea ieșirea soției lui la fel de nepotrivită ca și cuvintele mamei. Era însă limpede că bucuria familiei trecuse de mult ; și că ei doi băgau de seamă acest lucru abia acum.

— Ce e cu tine mamă ? spuse el supărat.

— Ce să fie ? rosti tatăl numaidecît. Spune și ea ce este. Sau nu-i așa ? întrebă el cu nepăsare.

În clipa aceea, în casă, Polina izbucnise în plîns. Birică tresări, se făcu galben la față. El rămase cu lingura într-o mînă și cu bucata de mămăligă într-alta, ascultînd înfiorat, zguduit. Pe chipul lui se așternea încet o expresie rece, străină de familie, care nu fu observată de ceilalți. Lăsă lingura și mămăliga pe masă, se ridică și se duse la soția lui.

— Hai, taci din gură ! o ocroti el. Ce-ți pasă ție de mama ? Numai dacă îți fac eu ceva, atunci să plîngi !... Hai ! își înmuie el glasul.

„Hai, uită-te la mine, uită-te în ochii mei, însemna acest hai. Cum poți să plîngi cînd eu sînt cu tine, cînd amîndoi știm ceva care nu știe nimeni ? !"

— Hai, Paulino ! o mîngîie el cu numele ei întreg, turburat de plînsul ei care întocmai ca și bucuria creștea din el însuși copleșitor. Hai, tu... taci ! Lasă ! Numai dacă eu...

Dar Polina, cum stătea pe pat cu capul lăsat pe coate și coatele pe genunchi, se răsuci fără să se ridice și își puse fața udă pe piciorul lui. Înfiorat, el îi apucă fața în palmele lui aspre și sub palmă îi simți gura fierbinte cum plînge și vorbește :

— Destule vorbe urîte am auzit în casă ! Am crezut că dacă mă mărit o să scap ! Toată ziua și toată noaptea numai bani și pămînt ! Bani și pămînt !

Polina aproape că striga și era limpede că o spunea pentru cei din tindă. Într-adevăr, aceștia încetaseră să mai mănînce și ascultau.

— Am fugit de acasă numai să nu mai aud și acuma vă bateți joc de mine că nu sînt învățată să mănînc fără untdelemn. Am fost și eu fată pe lumea asta ! A trebuit să mă feresc și să strîng din dinți și acuma...

— De ce a trebuit să strîngi din dinți ? o întrerupse Birică-tatăl din tindă.

— Hei, tată ! protestară într-un glas fetele și mama.

— Pentru că alte fete se mărită cu nuntă și cu lăutari, răspunse Polina plîngînd. Dar dacă e vorba pe-așa, am să plec chiar acuma, dacă soacra nu mă lasă nici măcar să răsuflu ! Birică, hai cu mine !

În tindă, mama se ridică speriată de la masă și trecu pragul odăii.

— Polino, tu degeaba te superi și plîngi, că n-am zis ce ți se pare ție. Am zis și eu o vorbă, oi fi greșit ! Dar vorbește lumea prin sat, maică,

și voi nu știți nimic. Tat-tău zice că nu cumva să ne prindă că venim peste el cu împăcăciunea, că ne dă afară și ne face de rîsul lumii. E pus pe dușmănie contra lui Birică și ne-am gîndit și noi că tu, Polino, trebuie să te duci pe-acasă și să le spui că nu șade frumos să ne dușmănească degeaba ! Dacă o vrea să-ți dea ceva, bine, dacă nu, lasă-l să-i rămînă lui, să se sature de pămînt. Dar ne pare și nouă rău cînd auzim ce spune la lume. Barim să tacă din gură ! Adineauri spusei vorba aia cu dusul la alde tat-tău fiindcă așa ar fi stat bine, ne-am fi bucurat și noi să-ți dea tat-tău dreptul tău și să vă ajute pînă vă faceți o casă. Dar Doamne păzește dacă am vrut să spun ceva rău. Fiindcă noi ne-am gîndit ; dacă se însura Birică cu alde Leana lui Floricel, care n-are decît o jumătate de pogon de pămînt, ce făceam ? Nu tot trebuia să stea aici, cu ea ? Te-a luat pe tine ! Ei ! Și dacă n-o să-ți dea tat-tău nimic, ce ?! Uite, sînt fetele astea aci și frații ăștia, să spună ei dacă se gîndește cineva rău la tine. Atîta zicem și noi : să tacă din gură alde tat-tău și să nu ne mai înjure. Fiindcă fetele astea s-au făcut și ele mari și altă zestre decît că sînt vrednice și cinstite n-au, de ce să-și bată Tudor Bălosu joc de ele ? D-aia eram supărați, că altfel, maică...

Mama se opri. Era foarte îndurerată și cînd sfîrși de vorbit se așeză pe pat și oftă ; privirea ei se lărgi și rămase nemișcată într-o contemplare liniștită a durerii. Asta era tot, nimic altceva nu mai aveau cu Polina. Fetele intraseră în casă și tăceau, adeverind prin asta spusele mamei. Numai Birică-tatăl părea să mai aibă ceva de spus. Pe de altă parte atmosfera aceasta o surprinse atît de mult pe Polina, încît ea nu zise multă vreme nimic, se uita mereu cînd la mama-soacră, cînd la cumnate și pe fiece clipă care trecea, o ciudată licărire creștea în privirea ei. Întîi se îndreptase pe pat, apoi se îndepărtase puțin de bărbatul ei. Urmele plînsului se șterseră treptat, apoi un zîmbet ascuns, cu neputință de ghicit ce însemna, se ivise pe buzele ei. Se cunoștea totuși că nu se îndoiește de adevărul celor auzite, că o crede pe soacră și pe cumnate și le dă întru totul dreptate. Dar zîmbetul acela... parcă își bătea puțin joc de ei, parcă rîdea de nevinovăția lor.

— Păi bine, Birică, tu de ce nu mi-ai spus ? se întoarse ea după o vreme spre bărbatul ei. Ia hai cu mine la tata ! Hai chiar acum cu mine ! repetă ea și se dezbrobodi și îmbrobodi cu o singură mișcare. Se sculă de pe pat și rămase în picioare liniștită și hotărîtă.

— Vezi să nu te întorci plîngînd ! spuse Birică-tatăl batjocoritor. Se pare că el știa ceva mai mult decît toți despre Tudor Bălosu.

— Nu acuma, Polino, spuse mama cu îndoială. Mai lasă-l pe alde tat-tău să se mai gîndească, să mai...

Polina însă din nou le zăpăci pe cumnate și pe soacră.

— De douăzeci de ani de cînd m-a făcut a avut destul timp să se gîndească, spuse ea uimindu-i pe toți cu acest răspuns. Hai, Birică !

— Nu striga la mine, fă ! murmură Birică scuturîndu-se parcă.

Tînăra lui nevastă era de nerecunoscut, se uita la ea uimit și părea să nu priceapă ce vrea de la el.

Polina deschise ușa de perete și o lăsă larg deschisă. I se auziră pașii apăsați străbătînd bătătura. Birică se ridică de pe pat și se luă după ea. Abia

o ajunse din urmă, atît de repede și mînioasă se îndrepta nevasta lui, după măritiș, să dea ochii cu părinții.

VI

În seara și în zilele următoare după ce fugise cu Birică, mama ei plînsese și încercase s-o trimită pe fata mai mică, Rafira, cu cîteva lucruri de-ale Polinei, dar Rafirica, deși avea numai zece ani, în loc s-o asculte pe maică-sa, se apucase să-i spună lui Victor. Tudor Bălosu aflase și o amenințase pe muierea lui cu bătaia. Dar așa slabă cum era, Aristița îndrăznise să se împotrivească :

— Tu ai făcut-o de rîs ! strigase ea plîngînd. Parcă ți-a păsat ție vreodată de noi ! Proastă să fie Polina să-ți mai spună în viața ei, tată.

— Și dacă nu-mi mai spune, ce ? rostise Tudor Bălosu, îngrozind-o pe muiere cu acest răspuns. Lasă c-o să-mi spună ea, n-avea grijă. N-are să treacă nici o săptămînă și ai s-o vezi cum intră pe poartă cu împăcăciunea. Are nevoie de pămînt.

— Și dacă are nu e dreptul ei ? Ea singură a muncit cît voi toți... Nu ți-e frică să nu te ia lumea la ochi ?

— De ce să mă ia lumea la ochi, că i-am vrut binele ? Ce-are băiatul lui Stan Cotelici ? O să trăiască cu al lui Birică din cîntat ? Treaba ei ! Eu nu-i dau nici o brazdă ! Băiat cu patruzeci-cincizeci de pogoane și fuge de el ! Ce are, fa, băiatul lui Stan Cotelici ?

— Are pe dracu ! strigase Aristița înfuriată. Dacă nu-i place, vreai tu să i-l bagi pe gît ?

— Nici nu-mi trece prin cap, răspunse Tudor Bălosu nepăsător. Dar dacă făcea cum am spus eu, era ferice de ea. N-a vrut să-l ia pe-al lui Stan Cotelici ? Foarte bine ! Dar de ce s-a apucat să se ducă după al lui Birică ? Altul mai bun nu găsea ?

Se certaseră pînă tîrziu, fără folos. Tudor Bălosu era mereu nepăsător la rugămințile femeii care îi spunea să se ducă acasă la Birică și să se împace cu fata. Tudor Bălosu nu numai că nu-și cunoștea bine fata, dar nici măcar nu bănuia ce se petrecuse cu ea după măritiș ; cînd o văzu pe Polina intrînd pe poartă cu Birică, de uimire, ochiul care nu i se deschidea bine, de astă dată i se deschise cît o ceapă ; Polina intra în curte cu o înfățișare și niște pași care nu semănau de loc cu ai Polinei pe care o știau ei, sfioasă și ascultătoare, cam încăpățînată în sfioșenia ei ascunsă, dar totdeauna ascultătoare.

Pe drum Polina se sfătuise cu bărbatul ei. Spre uimirea acestuia, ea spusese că are dreptate mama-soacră : trebuie negreșit să se împace cu părinții. Cum au să poată trăi fără zestrea ei ? Nici să nu se gîndească, nici să nu-i treacă prin cap. Unde-au să stea ? Așadar, se vor împăca și vor sta la părinții ei, vor munci împreună un an, doi și în acest timp vor strînge să-și facă o casă. Așa face toată lumea. Toate acestea are să le spună el.

— Pe urmă să taci din gură și să mă lași pe mine, că o să mă înțeleg cu ei, încheiase ea.

Despre faptul că Tudor Bălosu făcea de rîs în sat familia bărbatului ei, fapt care o nemulțumise atît de mult pe mama-soacră și pe cumnate, nu mai putea fi vorba, de vreme ce scopul lor era împăcăciunea.

Birică se cam supărase de sfaturile acestea, dar în cele din urmă convenise. Era încă nedumerit de schimbarea ei parcă neașteptată.

Tudor Bălosu îi văzu dinăuntru intrînd în curte, și fără să știe pentru ce, închise fereastra care era deschisă și deschise ușa din tindă. Aristița aprindea focul în vatră și se pregătea să lucreze la mașină niște rochii.

— Vezi că vine Polina și cu ăla, îi spuse Victor Bălosu mamei, trecînd și el pragul și intrînd în casă.

Tot atunci, Polina și Birică urcară scara prispei ; ajunși în tindă, fata se opri, se uită la mama ei care se îmbrobodea zăpăcită și-i spuse simplu, dar cu ceva nou, parcă străin, în glas :

— Bună ziua, mamă !

— Bine v-am găsit ! spuse și Birică încet.

— Bine-ați venit, răspunse Aristița luînd-o înaintea lor în casă și uitîndu-se îngrijorată dacă nu era ceva aruncat în dezordine peste paturi.

Cei doi intrară în odaie și dădură și acolo bună ziua. Tudor Bălosu răspunse limpede bună ziua și-și aruncă privirea cercetător spre fiică, dar Polina parcă nu-l lua în seamă ; se așeză pe pat și-și strînse mai bine basmaua sub bărbie. Pe nesimțite, în tăcere, Tudor Bălosu, Aristița și Victor se apropiară de celălalt pat și se așezară pe rînd, așteptînd. Polina se uită la bărbatul ei. Acesta se posomorî și-i întoarse privirea parcă furios. Începu să vorbească limpede și încet, simplu, parcă s-ar fi cunoscut și ar fi trăit împreună cu ceilalți de multă vreme :

— Îmi pare rău, nea Tudore, că ne-am certat...

Flăcăul se opri cîteva clipe, timp în care Victor se așeză mai bine pe pat. Dar Tudor Bălosu nu

luă în seamă părerea de rău a ginerelui, care trebuia să fie începutul împăcării.

— Ce vreți, mă, voi ? Ce căutați aici ? întrebă el brutal.

— Tudore, taci din gură ! sări Aristița speriată.

— Stai că eu n-am chef nici de ceartă, nici de discuție ! răspunse el liniștit, și continuă spre cei doi, mai mult spre Birică, despre care credea că pusese la cale venirea la el în casă : Ce e, Birică, ce cauți aici ? În seara cînd ai furat-o pe proasta asta, eu am venit la tat-tău și i-am spus. Ce mai vreai ? Sau unde te-am lăsat să intri pe poartă crezi că am să mă tocmesc cu tine !

— Nea Tudore, n-am să-ți spun decît cîteva vorbe și ne ducem... Nici eu n-am chef să mă tocmesc cu dumneata. Eu cred că ar fi bine să ne înțelegem ca oamenii. Am un singur pogon de pămînt, mare și lat. Pămîntul Polinei... dar nu e vorba acuma de pămînt, fiindcă... Polina spune că să stăm la dumneavoastră, un an sau doi, pînă ne facem noi... dumneavoastră aveți trei odăi... și muncim cu toții... De ce să ne certăm ? Dacă vreți, bine, dacă nu... treaba dumneavoastră, noi ne-am luat și o să ne descurcăm noi...

Victor Bălosu rînji din patul lui și se mișcă în el într-un fel care făcea să se vadă că ceea ce auzise îi plăcea mult, îl înveselea. Birică băgă de seamă și chipul i se aprinse. Se ridică în picioare gata să plece, dar Polina se prinse în aceeași clipă de umărul lui :

— Unde te duci ? Stai că merg și eu.

— Da, stai, zise Tudor Bălosu batjocoritor.

— Da, să mai stea, răspunse Polina rece. Apoi la fel de rece și liniștit continuă : Și tu, Victore, ce rînjești acolo în pat ? Nu ți-e rușine ?

Victor Bălosu, Aristița și Tudor Bălosu făcură ochii mari.

— Polino, ce e cu tine ? zise Aristița abia șoptit.

— Ia spune, tată, continuă fata fără să răspundă. Ce zici de ce-a zis Birică ?

Întrebarea aceasta liniștită i se păru tatălui obraznică. Se înfurie :

— Vezi să nu te iau acum de moațe și să te satur de măritat, spuse el așezîndu-se la locul lui.

— Atunci nu vrei să stau aici cu Birică ? întrebă Polina iarăși, uitîndu-se la el deschis.

— Ia spune, Polino, vrei s-o iai pe coajă ? spuse tatăl amenințător. Acum te iau de mînă și te dau afară ! Ai fugit cu ăsta ca o proastă, te-ai dus în crila lor de copii ! Că altul mai bun nu găseai.

— Nu, altul mai bun nu găseam, răspunse Polina limpede. Ăsta mi-a plăcut mie ! Și de ce zici că nu ne lași aici ? Spune, ca să știm și noi.

Drept răspuns, Tudor Bălosu se ridică de pe pat și spuse încet și scrîșnit :

— Bă, ia ieșiți afară d-aici ! Ieșiți afară pînă nu asmut cîinii pe voi.

Aristița sări și i se puse în față :

— Tudore, ne aude lumea ! Rîde lumea...

— Ia lasă-l, mamă, spuse Polina apăsat.

Se ridică în picioare înaintea tatălui :

— Să asmuți cîinii pe mine ? întrebă ea mușcîndu-și adînc buzele, aprinsă la față. Să asmuți cîinele ? N-ajunge cît am îndurat aici, cît am muncit ? Ia stai tu nițel, tată, să vorbești aici cu mine ! strigă ea cu un glas tăios și înalt. Se rupse din fața tatălui, merse spre ușa odăii care rămăsese deschisă și o trînti cu putere. Se întoarse apoi spre mama ei : Iar tu, mamă, să nu te amesteci, că nu ești bună de nimic ! Ai rămas oarbă, de cînd lucrezi la mașină să le dai lor mii de lei ! Și de săptămîni de zile de cînd mă omoară să mă mărit cu Stan Cotelici, tu n-ai spus nimic ! Iar acuma m-ai lăsat să mă facă de rîsul lumii !

De astă dată, Tudor Bălosu se năpusti spre ea și vru s-o apuce de mîini și s-o dea afară. Birică și Victor săriră de pe pat. Polina se smulse din mîinile tatălui și țipă :

— Ia mîna de pe mine !

Tudor Bălosu încremeni cu ghearele în aer. Fata îl fulgera cu niște priviri a căror ură ardea în ele ca o flacără.

— Să nu dai în mine că-ți scot ochii ! rosti Polina cu un glas șuierător.

— Polino, țipă Aristița, ai înnebunit ? !

În clipa aceea, Victor sări între ei, deschise ușa și spuse tare și disprețuitor spre Birică :

— Ia ieși, mă, afară d-aici ! Ia ieșiți afară d-aici !

Birică îl privi mocnit, mestecîndu-și fălcile. Nu se mișcă. Victor Bălosu se apropie de el și îl apucă de flanela lui cîrpită în coate. Spuse cu același dispreț :

— Ieși, bă, afară !

Acest glas îngîmfat îl făcu pe Birică să-și smucească mîna cu putere și să se dea îndărăt gata să-i sară în cap. Polina îl apucă liniștită pe fratele ei de gulerul hainei și cînd acesta se întoarse cu fața, ea îi cîrpi o palmă atît de năprasnică încît Victor se clătină. Cînd își reveni și se repezi spre Polina, Birică îi ieși atunci înainte și într-o clipă se încleștară unul cu mîinile în gîtul celuilalt.

— Tudore, sai că se omoară ! strigă Aristița înnăbușit.

Mama și fiica și Tudor Bălosu săriră și începură să izbească în mîinile lor încleștate.

O dată despărțiți, cei doi se priviră cu ură, mult timp, gîfîind. Victor Bălosu parcă uitase de palma dată de sora lui. Abia întru tîrziu își aminti și se repezi pe negîndite spre ea, dar Aristița îi ieși înainte.

— Dai în mine, hai? Polino! Dai în mine! gîfîi el.

— Dau în tine! răspunse ea tremurînd. Măgarule! Ai și tu o soră care se mărită și strigi la ea să iasă afară! Porcule! Ai un obraz de porc, mă mir că nu-ți plesnește.

Victor Bălosu sări iar de la locul lui și de astă dată o luă spre ușă, să iasă afară. Bănuind ceva rău, Aristița țipă:

— Victore, stai aici, Victore! Sati aici! Stai aici!

Tudor Bălosu sări și el și îl apucă pe fiu de umeri.

— Ia stai, mă, la locul tău! Stai să le spun eu încă o dată, să nu zică pe urmă lumea că a venit fata la mine și am gonit-o...

VII

Se făcu un timp o tăcere grea. Se așezară iarăși pe paturi, cei doi singuri într-o parte iar ceilalți pe celălalt pat. Tudor Bălosu rupse tăcerea cu un glas schimbat din care înfumurarea de tată pierise.

— Va să zică, Polino, abia te-ai măritat și ți-a și sărit țandăra. Te-au pus ai lui Birică la cale. Vii să-mi bagi ghearele în ochi! Aș putea să ies afară și să-mi văd de treburi, dar mă gîndesc la ce-ai să tragi cînd te-or pune ai lui Birică la

muncă. Acolo să vezi muncă, nu ca acasă! Ai muncit și acasă, nimeni nu zice, dar taman d-aia ar fi trebuit să nu-ți iai lumea în cap. Dacă ar face toate fetele ca tine, ar fi un balamuc în tot satul... Așa că vezi, îți spun încă o dată, pentru ultima oară, cu frumosul, să te întorci...

— Îmi spui cu frumosul, dar sări cu pumnul la mine, spuse Polina limpede, uitîndu-se drept în ochii lui.

Tudor Bălosu înghiți greu.

— Nu vreai să taci din gură, cauți ceartă! zise el.

— Să vorbești ca lumea și să nu mă minți! Niciodată nu te-ai uitat la mine ca la o fată. Tot cu Victor: Victor în sus, Victor la deal... Numai eu am muncit și ai crezut că sînt proastă, am să înghit mereu și o să mă mărit cu cine vreți voi...

— Acu te-ai făcut deșteaptă, măgăreațo! Nu ți-e rușine să vorbești așa cu tata? spuse Victor.

— Nu mai pot de rușine, răspunse Polina batjocoritor. Uite unde s-a adunat rușinea, la alde tata și la domnul voiajor!

— N-am știut eu ce zace în tine că te învățam eu minte, răspunse Victor clocotind. Poți să zici că cu vorbele astea care le-ai spus acum, te-ai spălat pe bot de-un frate!

— Păi da, că mama nu putea să facă și ea un limbric lîngă un gard în loc să-mi facă un frate ca tine.

Era de o răutate care adîncea și nu apropia groapa care se căscase între ei. Birică nu mai pricepea cum o să se mai împace soția lui cu părinții după toate acestea. Nimeni însă nu mai îndrăznea s-o amenințe pe Polina.

— Uite, Polino, una și cu una face două! rosti Bălosu. Eu atîta am de spus: ai fugit de acasă,

te-am sfătuit să te întorci, nu vreai, gata, acum n-ai ce mai căuta îndărăt. Am terminat socoteala.

Se făcu tăcere. Polina își rezemă un cot în genunchi și apoi își rezemă bărbia în podul palmei :

— Așa crezi tu, spuse ea neturburată.

— Așa are să fie ! apăsă Bălosu.

Polina repetă :

— Așa crezi tu !

— Așa cred eu, așa este, am terminat, ce mai atîta vorbă ! zise Tudor Bălosu gata să-și piardă din nou răbdarea.

— Nu-nu ! îl preveni Polina aproape veselă. Trebuie să înțeleg și eu. Va să zică de ce zici că nu vreai să stăm amîndoi în odaia de dincoace, pînă ne facem noi casă ? !

— Tudore, lasă-i, mă, să stea, îndrăzni Aristița încet. Birică e băiat muncitor, ce-aveți cu el ? Așa face toată lumea...

Era de necrezut, mama se dăduse deschis de partea fetei. Tudor Bălosu o fulgeră cu ochii, dar Polina nu-l slăbi :

— Nu te mai uita așa la mama, zise ea. Ai să ne lași să stăm aici !

— Voi amîndoi să stați cu mine ? ! se miră Bălosu. Poate dacă mor eu și băiatul ăsta ! Atunci da !

Polina se uită spre fratele ei și, ce lucru de neînțeles, glasul i se făcu mai cald, așa ca al unei surioare mai mici :

— Victore, nici tu nu vreai să mă lași să stau aici ?

— Da' ce, e casa mea ? răspunse Victor colțos dar zăpăcit totuși de rugămintea ei. Ce mă întrebi pe mine ? se scutură el. Din partea mea, n-ai decît să stai !

— Da, se vede, spuse Polina cu părere de rău. Apoi, ridicîndu-se pe neașteptate de pe pat : Hai, Birică ! Se întoarse spre toți ai casei : zi, mă goniți ? Bine, mă goniți voi, da' să nu credeți că eu sînt proasta-aia ! Nu scăpați voi de mine cîtă viață oți avea !

Deschise ușa înainte și ieși fără să dea bună ziua sau să mai spună vreun cuvînt. Birică mergea în urma ei cu fălcile încleștate. Cînd ieșiră în poartă ,omul mîrîi supărat :

— Fă, tu ești nebună !

Se opriră în drum, în fața casei. Polina întîrzia, parcă ar fi vrut să se întoarcă îndărăt, să mai spună nu se știe ce.

— Haide ! o îndemnă bărbatul mohorît, fără să se uite la ea.

— Nu merg !

— Ce ? ! se miră Birică și se uită la ea. Avea o înfățișare ascunsă, ca pe vremea cînd era fată. Îl fulgeră un gînd, pe care îl și rosti : Polino, mă lași ?

Ea nu răspunse și nu se mișcă. Se uita înțepenită nicăieri.

— Nu merg ! Unde vrei să merg ? Unde să dormim la iarnă ? În coșar ? În trențe, pe jos ?

Aceste cuvinte îl înspăimîntară pe tînăr, se făcu alb ca varul.

— Da, șopti el copleșit. Bine, Polino ! Atunci rămîi la ai tăi ! Du-te atunci ! șopti el într-un tîrziu și de astă dată își înălță fruntea.

Văzuți de departe, nimeni n-ar fi putut să-și dea seama ce se întîmplă între ei. Birică nu mai putu îndura și se îndepărtă încet. Lumea care se uita putea crede că s-au înțeles să rămînă la Bălosu ; altfel s-ar fi certat și înjurat cu glas tare, așa cum se întîmpla cu cei mai mulți cînd nu se

înțelegeau. De aceea, cînd Polina îl chemă din urmă pe Birică, chemarea nu miră pe nimeni.

Birică se opri, se întoarse și o așteptă. Privirea lui ardea și dacă n-ar fi fost în drum ar fi lovit-o întocmai ca atunci sub dudul Moromeților; din nou ea îl făcea să se teamă că ar putea-o pierde. Își aminti însă privirea și răspunsul ei de atunci și deodată înțelese că nu pentru a-l chinui zadarnic se purta ea așa.

„Ah, ce nație de femeie! gîndi el. De rămas la ai ei nu vrea, dar nici cu mine nu merge!“

— Hai, Paulino! șopti el mohorît. Hai, nu te speria, că să fie ea a dracului de casă, cu două etaje o fac, dacă e vorbă că din pricina casei...

Și o luă înainte îndîrjit. Polina merse de astă dată în urma lui, ca orice nevastă supusă bărbatului. Birică mai întoarse o dată capul spre casa lui Bălosu și îl văzu pe acesta pe după geamuri urmărind ceea ce se petrecea la poartă. „Mama ta, amenință Birică. Ai crezut că dacă nu-i dai zestre, am să ți-o las!“

— Birică, întrebă Polina din urmă, cu ce zici că ai să faci casă? Și fiindcă el întîrzie cu răspunsul ea adăugă: Să știi că mie nu-mi place cu două etaje!

Era veselă, rîdea de el, dar el nu se supără, începuse s-o înțeleagă; firea ei era așa că vroia să trăiască în voie și bărbatul să nu-i pună pe umeri nici o povară; doar de aceea îl luase pe el și nu pe altul și de aceea fugise de la părinți. Dar ce era de făcut, de unde să facă rost de bani pentru casă? Ea glumea, dar dacă pînă la toamnă frații și surorile lui mai puteau dormi pe prispă, cînd s-o face frig vor trebui să intre înăuntru și atunci unde are s-o culce pe Polina? Ce-are să se întîmple între ei dacă n-or mai avea unde să stea? Pentru că, oricît de ciudat părea lucrul ăsta, ciudat mai ales fiindcă nu-și dăduse de loc seama de el pînă acum, pur și simplu n-avea unde să stea cu ea!

VIII

Astfel se întîmplă că în scurtă vreme de la însurătoare bucuria lui Birică se și făcu dureroasă. Gîndul că s-ar putea să-l apuce toamna fără casă îl nelinişti atît de mult încît, fără să se mai sfătuiască cu familia, se hotărî să facă rost de bani numai în singurul fel în care putea să facă atît de repede și anume să vîndă de îndată jumătate din pogonul lui de pămînt. Se gîndi cîteva zile în șir, îi trebuiau cel puțin trei mii de lei dacă vroia să-și facă o casă ca să nu fie bordei (și numai o astfel de casă îi trebuia, altfel toată lumea ar fi zis că iată ce rău a ajuns Polina trăind cu el), dar de unde să ia trei mii de lei? Și apoi cum avea el să trăiască cu o jumătate de pogon de pămînt, cînd alții cu un lot întreg abia se țineau?

Dar această întrebare din urmă nu-l tulbură pe Birică. Înainte de orice trebuia să-și ridice casă, și încă una frumoasă, așa cum pe drept merita o nevastă ca a lui. După aceea avea să vadă.

Luînd această hotărîre el se grăbi să anunțe familia:

— Gata! De mîine încolo, cine vrea să mă ajute să fac casă, să meargă cu mine în vale la văgăuni să facem cărămizi.

Era tot așa, la masă, a treia sau a patra zi de cînd făcuseră încercarea de împăcăciune.

Polina nu se arătă de loc surprinsă, dar Birică-tatăl și ceilalți încetară o clipă să mai mănînce și se uitară la el bănuitori.

— Să faci cărămizi și să le lași acolo să dea zăpada peste ele ! Sau de ce ? ! se miră tatăl.

— Nu, ci să ridic casă cu ele, răspunse fiul.

— Aha ! exclamă Birică-tatăl dumirit. Uitasem că acolo în vale la văgăuni, după ce sapi și termini cu cărămizile găsești la fund și niște bani !

— Asta mă privește pe mine ! zise Birică închis în sine, dar tatăl socoti, uitîndu-se la el că n-avea el ce să închidă în sine și i-o întoarse cu nepăsare :

— Te-o fi privind, zise. Mai bine dă flanela aia mă-ti, s-o cîrpească în coate, că atîrnă jurăbiile pe tine, adăugă măsurîndu-l de sus pînă jos.

Polina, care n-avea nimic rupt pe ea, se simți iarăși atinsă ca și data trecută cu untdelemnul.

— Ce s-o mai cîrpească, trebuie altă flanelă, zise ea.

După aceste cuvinte, tînăra nevastă văzu multe perechi de ochi îndreptîndu-se scurt și în tăcere asupra ei.

— O fi trebuind, mormăi Birică-tatăl sorbind încet din strachina cu verdețuri din mijlocul mesei.

— Ce tot dondănești din gura aia ? interveni atunci mama-soacră, uitîndu-se cu simpatie la noră. Așa este, îi trebuie altă flanelă că s-a însurat și a intrat și el în rîndul oamenilor !

Tatăl prinse cu privirea mulțimea de copii de la masă și așteptă cîteva clipe ca să fie înțeles de ce se uită : cei doi gemeni aveau pe ei doar niște închipuiri de cămăși, iar fetele...

— O să tundem cîinele și o să facem flanele, zise el.

— Parcă noi o să ne luăm după tine ! răspunse mama. Știa și ea că tatăl avea dreptate, dar dacă nu era lînă pentru flanele, barim să fie o vorbă bună !

Trecu deci cu bine această clipă grea pentru Birică : nu-l întrebă nimeni de unde avea să ia bani și el înțelese că la urma urmei într-adevăr acest lucru îl privea numai pe el.

Umbla prin curte fluierînd și cîntînd. Puse mîna pe secure și se duse în grădină să taie salcîmi pentru tălpici. Polina stătea lîngă el și îl asculta cum cîntă, parcă amețită, cu ochii închiși și cu mîinile încrucișate pe sîni. Din cînd în cînd el se oprea din cîntat și arăta cu mîna :

— Dărîmăm cotețul... În partea asta o facem, cu fața încolo.

Și începea iar să cînte și să izbească în salcîmi cu securea. Era așa de vesel încît își amesteca glasul cu loviturile de secure în așa fel, încît frații lui mai mici, care se așezaseră puțin mai la vale, se tăvăleau pe iarbă cu burțile lor goale și rîdeau.

— Și cu ce zici că o să cumperi *metri cubi*, Birică ? întrebă tatăl din poarta grădinii.

Adică metri cubi de lemn de construcție, podele, uși, ferestre... Dar Birică și Polina nu mai erau singuri, apăruseră din fundul grădinilor cîteva fete atrase de glasul cunoscut al vecinului și Birică nu mai putu să răspundă.

— Ce are să mai cînte Birică la nuntă ! se minună una dintre fete, apropiindu-se și așezîndu-se jos lîngă Polina.

— Birică, ia cîntă tu *Vai de copilul străin*, că vreau să-l învăț și eu... zise alta care se apropia încet, cu fruntea într-o cusătură.

Dar a doua zi, cînd Birică puse caii la ham să se ducă la văgăuni, tatăl îl opri :

— Salcîmii ca salcîmii, zise el, sînt verzi și pînă se usucă trebuie să-i tai din vreme, dar nu pune tu copiii să muncească degeaba la cărămizi.
— De ce ?
— D-aia, fiindcă nu te-aranjează !
— Bine, o să mă duc singur.
— Du-te singur, dacă n-ai ce face !
— De ce n-am ce face ?
— Fiindcă te-am mai întrebat și ieri : de unde faci tu rost de bani ?
— Păi nu spuneai că-i găsesc la văgăuni ?
— A, uitasem. Du-te ! îl îndemnă tatăl binevoitor. Ileano și Gheorghițo, strigă el, hai, duceți-vă cu Birică și ajutați-i !...
Fetele chiar se urcaseră în căruță. Ele erau acum vesele pentru ele însele ; de cînd fratele se însurase, nu prea le mai păsa de el. Dar de ajutat cu brațele lor vînjoase puteau să-l ajute.
— Adevărat, nene, de unde faci rost de bani ? întrebă cea mai mare cînd se dădură jos la văgăuni.
Polina se uită la bărbatul ei și Birică citi în privirile ei aceeași întrebare. Prefăcîndu-se vesel, el le spuse că are să vîndă jumătate de pogon din partea lui de pămînt. La auzul acestei vești pe chipul surorilor apăru o expresie rece.
— Nu vă speriați, îl cumpăr la loc după ce îmi fac casă, zise Birică, dar tăcerea străină a surorilor îl tulbură și îl supără ca niciodată. Începu să strige : Ce vă uitați așa la mine ? Ia duceți-vă acasă d-aici și lăsați-mă voi în pace. Vă uitați la mine parcă cine știe ce v-am făcut. E pogonul meu de pămînt și fac ce vreau cu el. Nu știți decît să stați cu ochii pe om și să-l păziți : aia nu ; ailaltă nu ; așa nu !

Apucă tîrnăcopul și începu să izbească în lutul galben și gras. De uimire surorile abia se dezmeticiră. Se uitară la Polina. Ea stătea lîngă căruță cu o înfățișare de nepătruns. Se gîndea, dar era greu de ghicit la ce.
— Hai, Gheorghițo, hai acasă ! spuse fata mai mare, după o vreme de tăcere, în timp ce Birică își vedea de treabă fără să le mai ia în seamă.
Plecară amîndouă fără nici un pic de șovăială. Birică lovea mai departe cu tîrnăcopul. După o vreme Polina se mișcă de lîngă căruță și se duse alături pe malul gîrlei, se așeză și începu să se spele îndelung pe picioare.
— Polino ! strigă Birică, cînd băgă de seamă lipsa ei. Tu ce tot faci acolo, nu vii să arunci pămîntul ăsta în căruță. Sau crezi că o să se arunce singur ?
Polina își văzu de spălat ca și cînd n-ar fi auzit. Cînd se întoarse se rezemă de șușleț și începu să se uite la bărbatul ei. El și săpase să umple o căruță dar ea nici nu se gîndea să pună mîna pe lopată. Se uita la el cu o ciudată satisfacție ; pe chip avea o expresie de parcă totul ar fi fost pus la cale de ea ; pînă și sudoarea pe care el și-o ștergea din cînd în cînd cu cotul, și mirosul puternic de pămînt care parcă țîșnea de sub tîrnăcopul lui, chiar și acestea erau ale ei...
— Tu n-auzi, Polino ? spuse el din nou, dar Polina nu se urni și atunci el se uită la ea.
— Ai de gînd să mai dai mult cu tîrnăcopul ăla ? întrebă ea zîmbind ciudat.
— De ce să nu dau cu tîrnăcopul ?
Și ea nu răspunse și deodată el înțelese că de mult stă el aici singur cu ea... Aruncă tîrnăcopul. Polina se întoarse cu umărul și îl așteptă dintr-o parte, parcă la pîndă, cu ochii deschiși ; se lăsă greu

cu toată puterea trupului și gemu cînd el o apucă și o înfășură în brațe; numai cînd o ridică pe sus închise ea ochii. El o duse chiar pe pămîntul din care avea să-și ridice casă și o iubi acolo pe răcoarea lui curată, păzit de lumina mare a zilei.

Un ceas mai tîrziu duceau pămîntul acasă și îl descărcau în mijlocul bătăturii.

Cînd se așezară la masă, o tăcere de gheață îi întîmpină, dar Polina sparse această gheață dintr-o dată zăpăcindu-l mai ales pe bărbatul ei:

— De ce tăceți așa, a murit cineva?! se miră ea mai veselă ca niciodată. O să ne facem casă, dar n-o să se vîndă nici un fel de jumătate de pogon. Și nu înțelese nimeni ce era în capul ei.

IX

Tot în această vreme, în aceste verzi zile de iunie cînd înfloresc salcîmii și cînd pînă la seceriș nu mai era decît sărbătoarea sfinților Petru și Pavel, Țugurlan află că în sat se vorbea iar despre el; că ar fi sărit la bătaie cu Cocoșilă în poiana fierăriei lui Iocan.

Țugurlan nu pricepuse niciodată pentru ce unele din întîmplările în care era amestecat el se răspîndeau numaidecît printre oameni. Totdeauna acest lucru îl întărîta fiindcă de fiecare dată descoperea nepotriviri; una gîndea el și alta înțelegeau ceilalți. Să sară la bătaie? Dar, la urma urmei de unde această părere la ei?

Ciudatul adevăr era că Țugurlan nu sărise decît o singură dată la bătaie. Cu mulți ani în urmă fusese chemat la o nuntă și în timpul mesei cineva strigase de rîse toată lumea: „Mănîncă, Țugurlane, să-ți ajungă o săptămînă!" Îl bătuse înspăimîntător, era adevărat, dar cine n-ar fi făcut la fel în locul lui? Iar în ce privește faptul că vărsase strachina cu lapte în capul Coteliciοaiei, asta nu însemna că a bătut-o.

Sărise el la bătaie la fierărie? Tocmai că nu, Cocoșilă îl înjurase cel dintîi! Era limpede că lumea îl credea nesăbuit. Nu era, de altfel, întîia oară cînd Țugurlan afla ce credea lumea despre el. Într-o vreme se spusese chiar că ar fi hoț, că ar fi furat nu se știe ce de la cineva, încît nu se mai miră cînd Ion al lui Miai îi spuse ce vorbesc oamenii despre întîmplarea de la fierărie.

Nu se mai miră, dar îi rămase gîndul aci și seara cînd se culcă întîrzie cîteva clipe să adoarmă. Ani în șir Țugurlan se simțise bine cu starea lui: el de o parte și toți ceilalți în afară; nici o apropiere și nici o încredere. Dar de astă dată un gînd străin îl întreba: de ce îi înjurase pe oameni la fierărie? Că de înjurat îi înjurase, asta era adevărat.

Țugurlan se răsuci în așternut și îi mai înjură încă o dată. El nu se uita niciodată îndărăt ca să se învinuie pe el însuși, ci totdeauna ca să-i învinuie pe alții. Așa făcu și acum și se liniști, și așteptă să-i vină somnul, iar somnul veni ca o apă neagră în care orice urmă de gînd pieri.

Dimineața, Țugurlan se trezi ca totdeauna liniștit și odihnit. Se ridică în capul oaselor, se răsuci pe prispă cu picioarele jos pe pămînt și vru, ca de obicei, să se ridice și să-și vadă de treburi. Dar mai întîrzie; ceva din dimineața aceasta îi plăcea.

începu să se uite peste curte, peste garduri și șopron, peste grădină și împrejurimi. Se trezise parcă mai devreme și era liniște. Totul se odihnea în nemișcare. Țărîna bătăturii, umedă de rouă, parcă era o ființă vie care dormea și ea. Tăcută, nevasta lui se trezi la celălalt capăt al prispei, înveli copilul lăsîndu-l să mai doarmă și, cu pași parcă nesimțiți, intră în tindă. Țugurlan o văzu pe ea tot așa cum vedea curtea și împrejurimile. Da, aceasta era lumea : șoseaua trecînd pe la poarta lui (șoseaua oamenilor, a satului), gardurile liniștite, fîntîna (fîntîna din care oameni și vite beau apă), doi salcîmi înalți în dreptul porții (pe unul din ei mici cruci, semne ale morții, ale copiilor pe care îi îngropase) și peste toate acestea cerul curat, iar pe prispa casei el, Țugurlan, în mijlocul acestei lumi...

Ce bine ar fi să primești de la lume doar această pace adîncă... Țugurlan își aminti iar de întîmplarea de la fierărie și de întrebarea care nu-l lăsase aseară să adoarmă și această pace de o clipă se destrămă. Fără să-și dea seama pentru ce, întrebarea revenise într-un fel și mai supărător decît aseară. Nici pomeneală că nu din pricina lui Ion al lui Miai îi înjurase pe oameni ; Ion al lui Miai și așa nu înțelegea ce se discuta acolo...

Turburat, Țugurlan uită să se mai dea jos de pe prispă. Astfel de întrebări supărătoare mai avusese de cîteva ori în ultima vreme. Dar le uitase, le alungase repede. Asta din urmă, deși pornea de la un fapt neînsemnat, amenința să stăruie mai mult asupra lui.

Prima dată se întîmplase într-o zi cînd copilul său venise de la școală plîngînd.

Era toamnă tîrziu, Țugurlan încă nu-i făcuse rost de încălțăminte și băiatul umbla desculț. La

școală ajungea cu picioarele roșii de frig și într-o dimineață cînd s-a așezat în bancă s-a tăiat în niște cioburi de sticlă pe care i le pusese acolo colegul său Toderici Artur, băiatul directorului. Învățătorul, care nu se avea bine cu directorul, îl pedepsise pe Toderici Artur și acesta, ca să se răzbune, îl pîndise pe colegul său Țugurlan și cu ajutorul altor copii îl pusese jos și îi băgase pămînt în gură.

După ce ascultase această poveste, Țugurlan își luase copilul între genunchi, se uitase crunt în ochii lui limpezi și îl înfricoșase astfel : „Dacă mîine la prînz nu vii să-mi spui că i-ai spart capul ăluia care ți-a băgat pămînt în gură, te omor cu bătaia“, și îi cîrpise și o palmă ca să-l facă să priceapă că în astfel de lucruri nu avea tată.

Copilul însă avea mamă și s-a dus și i-a spus ei și ea l-a înțeles, iar de tatăl său a început să se ferească. Țugurlan a băgat de seamă și pentru întîia oară s-a simțit cuprins de neliniște : oare nu așa trebuia crescut copilul, să învețe să se apere singur ? Și deodată Țugurlan s-a pomenit întrebîndu-se pe el însuși de cine și de ce s-a apărat el toată viața, și unde a dus această apărare ? Și și-a dat seama că de fapt el crezuse pînă atunci că avea să ducă undeva.

Altă dată stătea la poartă și a trecut cineva pe drum și i-a dat bună ziua. Țugurlan nu dădea nimănui bună ziua și nici nu răspundea cînd i se dădea lui. Nu i-a răspuns nici acestuia, dar s-a pomenit întrebîndu-se : „Pentru ce îmi dă el mie bună ziua ? El știe cine sînt eu și atunci de ce... Dar, la urma urmei, cine sînt eu ?“

Iar acum, în legătură cu fierăria, din nou : de ce, ducîndu-se acolo, se purtase așa cum se purtase ? Îl supăra mai ales faptul că Moromete nu se

sinchisise de loc de înjurături. „Lasă, mă, Țugurlane, lumea să trăiască în pace“, spusese el, iar la sfîrșit nu se știe de unde scosese Moromete că „trei chestiuni rezultă din cele spuse de Țugurlan“.

Se sculă de pe prispă nemulțumit și se duse în grădină să cosească iarbă pentru cal. „Sigur că da, gîndi el întărîtat, cînd ai două loturi cred și eu că nu-ți pasă cînd te înjură alde Țugurlan. Dacă ar mai fi să fie patruzeci de moșii, în toate patruzeci v-ați repezi, lua-v-ar dracu pe toți !“

Țugurlan cosea iarba și gîndurile sale curgeau fără oprire, negre și turburi. „Trei chestiuni rezultă din cele spuse de mine. *Chestiuni* ai ? Astea la tine sînt chestiuni ! Și ce deștepți v-ați făcut voi ! Se apucă domnul Moromete să-i spună lui Dumitru lui Nae cum a fost împușcat, frati-meu la București ! Parcă ar fi fost acolo, al dracului ! Și cînd te gîndești bine, habar n-are.“

Țugurlan se șterse pe frunte cu mîneca, înfipse coasa în pămînt și se aplecă să strîngă iarba. „Ce bine mi-ar fi și mie, gîndi apoi mai departe, în grajd, în timp ce dădea cu țesala pe spinarea calului... Ce bine mi-ar fi să știu acum că la deal îmi crește porumbul pe șapte pogoane iar pe alte șapte pogoane plesnește bobul de grîu în spic. Aș sta și eu iarna după sobă, ca domnul Moromete și aș ști și eu să-l pun pe Anton să citească povești !“

Țugurlan se opri din țesălat și rămase cîteva clipe gîtuit de amintiri. Anton al lui se rugase într-o seară de iarnă să-l lase să se ducă pe la Niculaie al lui Moromete, cu care era într-o clasă, să citească cu el povești. Nu-l lăsase, și această amintire îi făcu rău lui Țugurlan. La urma urmei, de ce nu-l lăsase ? La urma urmei, Moromete...

Țugurlan se pomeni gîndind fără voia lui că niciodată pînă acum nu se oprise atît de stăruitor asupra cuiva. Îi disprețuia pe toți, fără alegere și fără nume. Ce-i căşunase acum pe Moromete ? „Dă-l în mă-sa, cu loturile și cu chestiunile lui !“ încercă Țugurlan să alunge totul din minte. Dar ceva cu neputință de explicat îi aduse în ureche glasul acestuia, parcă aievea, cum stătea acolo la fierărie și citea ziarul... „Domnilor !... Așa și pe dincolo... Ocupațiunea lor mintală...“ Ce ciudat citea ! „Vă rog să mă credeți că nu eu am scris drăcoveniile astea“, parcă vroia să spună Moromete tot timpul.

Nedumerit, Țugurlan lăsă țesălatul și se așeză pe marginea ieslei. „Primul agricultor o fi avînd pămînt ?“ își aminti ei într-un fel uimitor discuția lor despre rege.

„Are ! zicea Cocoșilă. Are, așa, cam vreun lot și jumătate.“

„Are mai mult, zicea altul, fiindcă trebuie să-l țină și pe-ăla micu, pe Mihai... trebuie să-i dea să mănînce !“

„Ești prost, zicea Cocoșilă. Ăla micu are lotul lui de la mă-sa !“

Țugurlan rămase o clipă cu privirea în gol apoi deodată izbucni înr-un hohot furios : „Ptiu, fir-ați ai dracului !“ scuipă el în pămînt și rămase mai departe pe ieslea grajdului, negru la față. Dar dacă amintirea acestor lucruri nu izbutea să răzbată în afară și să-i lumineze chipul posomorît, simțea totuși cum ceva se topea în el. Cunoștea și el starea în care mintea contempla în liniște lucrurile și pătrundea dincolo de ceea ce arătau ele că sînt. Era o bucurie deosebită și rară. El se înfuriase cînd Moromete citise discursul regelui, ei,

dimpotrivă, se înveseliseră. Nu era oare înveselitor să descoperi că un rege părea mai puţin deştept decît Ion al lui Miai ?

Îngîndurat, Ţugurlan se ridică de pe marginea ieslei şi ieşi afară. Se duse în casă şi se întinse în pat.

„Da, aşa o fi, continuă el să se gîndească, dar săracul Ion al lui Miai era un nevinovat, pe cîtă vreme *primul agricultor* avea sute de mii de hectare — Ţugurlan ştia acest lucru de la fratele său care, înainte de a intra la Griviţa, muncise cîteva veri pe moşiile coroanei — şi cînd o ţară întreagă îl lasă să se lăfăie cu atîta pămînt, nu-mi mai arde mie să mă înveselesc că e prost. Lasă că bine v-am făcut că m-am repezit în voi, gîndi Ţugurlan mai departe despre cei de la fierărie. Să vă mai gîndiţi şi voi că nu toată lumea are timp să se înveselească ; dacă de altceva nu sînteţi în stare înveseliţi-vă barim mai puţin, fir-aţi ai dracului !

După masă Ţugurlan se gîndi să se ducă şi el la fierărie să-şi dreagă secerile. Muierea îi spuse că au terminat mălaiul şi că trebuie să se împrumute de la cineva, altfel o să-i apuce secerişul fără nimic în hambar.

— Vezi la Ion al lui Miai, răspunse Ţugurlan, îndreptîndu-se spre poartă.

— N-are nici el !

Ţugurlan se opri o clipă fără să se întoarcă :

— Vezi la Tudor Bălosu ! spuse el.

— Nu mai iau de la Tudor Bălosu ! se feri şi se rugă femeia. O să ne cheme iar la secerat şi ai văzut ce ne dă el să mîncăm !

— Cere şi tu la cineva ! se strecură în cele din urmă Ţugurlan şi porni pe lîngă garduri cu secerile pe umăr.

„Sigur că da, domnul Moromete ! bolborosi apoi în gînd. Tu n-ai nevoie să te împrumuţi ! Te găseşte secerea cu făină veche în hambar".

Ţugurlan se pomeni ispitit să-i ceară lui Moromete să-l împrumute. În astfel de împrejurări el cerea ori de la cineva care rupea de la gură ca să-i dea, cum era Ion al lui Miai sau Marmoroşblanc, ori de la Tudor Bălosu sau Crîşmac, cărora le făcea zile la cîmp ; niciodată însă de la aceşti oameni ca Moromete, nici săraci, nici bogaţi şi cărora le tremura mîna pînă se hotărau să spună da sau nu. Lui Ţugurlan îi veni un gînd : să-i ceară lui Moromete să-l împrumute şi apoi fiindcă era sigur că acesta n-avea să-i dea, să-i scoată pe nas deşteptăciunea de la fierărie. „Nu mai zici că rezultă trei chestiuni ?" şi să-şi bată încă o dată joc de el.

X

Moromete era acasă, dărîmase poarta şi îşi făcea una nouă. După ce plătise cu bani de la Aristide partea de *fonciire* pe care i-o cerea Jupuitu şi amînase jumătate din ea pînă spre toamnă, se dusese a doua zi la gară şi cumpărase cu restul de bani o căruţă de uluci. Nu se mai putea, atît poarta de la drum cît şi gardurile grădinii se înnegriseră şi putreziseră de tot, trebuiau altele. Începuse întîi cu poarta de la drum, şi lucrase la ea două zile. Acum era pe sfîrşite cu poarta şi nu se grăbea de loc să treacă la grădină : o poartă sau un gard le pui o dată la zece ani, dacă nu chiar la mai mulţi.

— Asta depinde de ulucă, Dumitre, îi spunea Moromete lui Dumitru lui Nae care tocmai făcea observaţia de mai sus. Depinde de ulucă, repetă el. Asta care am luat-o eu, explică el, e ulucă bună. E fag !

— Nu prea ai stacheţii buni ! observă Dumitru lui Nae după cîtva timp şi glasul său făcu ca pe o distanţă de zece-cincisprezece case toată lumea să audă ce fel de stacheţi avea Moromete.

Era şi Cocoşilă acolo. Alături, cu un topor în mînă, Paraschiv ascuţea ulucile pe un trunchi. Niculaie stătea pe vine lîngă tatăl său şi pîndea cînd să-i dea cuie. Fără să se uite, Moromete lua cuiul din mîna întinsă a lui Niculaie, îl potrivea îndelung, uitîndu-se de cîteva ori în spate să vadă dacă stachetele va fi prins drept în mijloc, apoi cu tesla împrumutată de la Dumitru lui Nae bătea adînc uluca, mai stăruind apoi şi cu lovituri nefolositoare asupra cuiului care pierise în lemnul alb vrînd parcă să spună că e de dorit ca acest cui să nu mai iasă niciodată de acolo.

— Era unul al dracului, unul Nastratin, zise Cocoşilă scuipînd subţire înaintea sa. Şi-a pus poarta pe foc şi pe urmă tot el s-a supărat !

— Niculaie, adu uluci ! ceru Moromete.

Paraschiv se oprise din ascuţit. Ridică toporul şi continuă să ascută mai departe. Hotărîse plecarea la Bucureşti chiar în seara aceasta şi era supărat că Nilă întîrzia să se întoarcă cu caii de la izlaz. Era furat de gînduri.

— Ce ziseşi tu, Cocoşilă ? întrebă Moromete. Paraschive, bate tu astea care au mai rămas.

Moromete lăsă tesla jos şi se căută prin buzunare să găsească o hîrtie. O găsi şi i-o întinse lui Cocoşilă sub nas.

— În locul unde e poarta asta era gol, spuse Cocoşilă în timp ce punea tutun în foiţa lui Moromete. Poarta mică o pusese şi p-aia pe foc şi venea cum aş veni eu la tine, intra prin golul ăsta mare.

— Cine, mă ?! întrebă Moromete sîcîit că nu înţelegea. Apoi înţelese : Aha, cînd venea cineva pe la el !

— Aşa mă ! Şi ăsta striga din casă, de la geam, că de ce intră pe poarta mare, (adică prin locul pe unde fusese poarta mare !) să intre tot pe poarta mică ! Cum e Niculaie ?

— „Într-o zi Nastratin Hogea, lemne de foc neavînd, spuse Niculaie începutul acelei poveşti.

— Păi ce dracu îi mai păsa lui pe unde intră ?! se miră leneş Dumitru lui Nae.

— Păi îi păsa ! zise Moromete aşezîndu-se jos, cu ţigarea în gură. Să nu uite omul unde-a fost poarta !

Niculaie îi dădea acum cuie lui Paraschiv. Într-o vreme nu se ştie ce văzu el la fratele său că în loc să ţie cuiele cu vîrful în jos, cum le ţinuse pînă atunci le întoarse, şi zîmbind viclean, le ţinu în aşa fel că Paraschiv cînd întinse mîna se înţepă în ele.

— Mă, dar prost mai eşti ! bolborosi Paraschiv cu dispreţ îngăduitor. Nu aşa !

— Dar cum ? întrebă Niculaie nevinovat.

— Invers.

Dumitru lui Nae se ridică alene de jos, de pe iarbă. Paraschive, vezi să nu ştirbeşti tesla aia !

Paraschiv ridică fruntea şi se uită ţintă la el :

— Păi dar ce, bă, nea Dumitre, eu bat cuiele cu tăişul ?

Înalt cum era, Dumitru lui Nae văzu peste garduri ceva care îl făcu atent.

— Trece Țugurlan, spuse el și rămase în picioare. Unde dracu s-o fi ducînd ?! se miră apoi fără nici un rost și fiindcă nimeni nu zise nimic, își dezveli dinții și mai adăugă : păzea, Cocoșilă !

Spre uimirea lor, Țugurlan, care se apropia încet pe lîngă garduri, cînd ajunse în dreptul porții lui Moromete, se opri și se uită înăuntru.

— Ce e, Țugurlane, îl cauți pe Cocoșilă ? zise Dumitru lui Nae destul de străveziu.

— Vezi să nu te caut eu pe tine, răspunse Țugurlan și împinse poarta nouă a lui Moromete și se apropie de locul sub salcîm unde acesta și Cocoșilă stăteau jos.

O clipă se uitară țintă la el, apoi își feriră privirile.

— Bună ziua ! zise Țugurlan cu glasul său neprietenos, și ceilalți, de uimire, uitară să-i răspundă.

— Să trăiești, Țugurlane ! răspunse în cele din urmă Moromete cu un glas curat și grăbit. Uite mai dăm și noi din coadă pînă vine secerea ; că după ce vine... Niculaie, porunci apoi Moromete stăpîn pe sine, adu un scaun lui nean-tău Țugurlan !

Dumitru lui Nae nu mai plecă, iar Cocoșilă arăta ca și cînd nu s-ar fi întîmplat nimic între el și Țugurlan. Cînd Niculaie aduse scaunul, Țugurlan se făcu că nu vede și se așeză și el jos pe pămînt. Rămase apoi tăcut și așteptă tot așa cum așteptau și ei, avînd aerul că a venit așa degeaba și că are de gînd să stea așa degeaba cît timp au să stea și ei. Cineva trecu pe drum și din pricina ulucilor albe nu-i văzu pe cei din curte.

— Ce mîndrețe de om mai e și Vasile ăsta al lui Tăbîrgel ! zise Moromete urmărindu-l cu privirea pe cel care trecea. Cică își bate muierea în curte să-l vază toată lumea, iar aia strigă în gura mare : „Aoleo, fire-al dracului, p-aici n-ai dat !

— He, he, he ! rîse Dumitru lui Nae cu plăcere. Păi a prins-o de vreo două ori cu unul al lui Trăilă ; și cică îi zice „fire-ai a dracului cu..."

— Țigani, întrerupse Moromete și schimbă repede vorba. Mai bate un cui în uluca aia, Paraschive. Jos mai bate un cui, că e stachetul mai gros.

Din curtea lui Tudor Bălosu se auzi glasul spălat al lui Victor care îi spunea ceva lui tat-său.

— Am auzit că vecinul tău, Moromete, a mai cumpărat două pogoane ! spuse Dumitru lui Nae, înțelegînd că lui Moromete nu-i place să audă vorbindu-se deșucheat.

— Așa e vorba ! răspunse Moromete. Hm ! făcu el după cîteva clipe de tăcere. Iar îi „amendează" alde Pisică pe copiii ăia ai lui. A trecut p-aici pe la mine după ce a vorbit cu Tudor Bălosu. Alaltăieri. „Ce faci, Traiane, iar vinzi pămînt ?" îl întreb. „Nu vînd, zice, îi amendez iar pe copiii ăia." „Mai ai ?" zic. „Ce ?" „Pămînt". „Gata ! zice. Nu mai vînd decît aste două pogoane. Mai am două, le păstrez pentru tutun.

Omul despre care pomenea Moromete era cizmarul satului. Avea o droaie de copii pe care cizmarul îi „amenda" mereu vînzîndu-le pămîntul.

— He, he, he ! rîse Dumitru lui Nae gînditor. Nu știu ce dracu are să facă el cu copiii ăia cînd s-or face mari.

— Păi ce vrai să facă, Dumitre ! se miră Moromete. Cînd s-or face mari și le-o veni vremea să se însoare o să le spună alde tat-său : „De vîndut pămîntul, vi l-am vîndut, de învățat să fu-

mați, v-am învățat, de băutură mai învățați și singuri !

— He, he, he ! rîse Dumitru lui Nae, de astă dată cu satisfacție, așezîndu-se mai bine pe pămînt. Zău, mă ? Ce vorbești !

Între timp, aproape pe neobservate, mai veniseră vreo cîțiva inși care se așezaseră pe iarbă fără să se anunțe prin bună ziua ; erau vecinii lui Moromete. După felul cum vorbise, Moromete părea să aibă ceva nou de spus despre Pisică, deși ceilalți știau tot ce se putea ști despre el.

Traian Pisică nu vînduse din lot chiar îndată ce-l avusese. Dimpotrivă, avusese ambiția să-l mărească și într-un fel chiar izbutise, plătindu-și titlul de împroprietărire și impozitele din cizmărie. Muierea lui însă îi strică planul ; începu să-i toarne la copii. Întîia oară îi făcu doi gemeni, apoi după aceea patru copii în mai puțin de șapte ani, apoi iarăși doi gemeni și încă timp de șapte ani, alți cinci copii. În acești ani, iarna sau vara, pe vreme rea ori în zile frumoase de primăvară, cine trecea prin dreptul cizmarului trebuia să-și pună amîndouă mîinile la urechi și să grăbească pașii. Zarva celor treisprezece copii ai cizmarului semăna cu aceea pe care o fac țiganii pribegi cînd chefuiesc ori se iau la bătaie. Pe seama gălăgiei și urletelor care se auzeau uneori din casa lui, femeile spuneau în mod firesc cînd era vorba să fie pricepută mai bine neorînduiala sau dezmățul din vreo familie : „Ca la alde Pisică".

— Cine ? Pisică, mă Dumitre ? exclamă Moromete văzînd că Dumitru lui Nae își întinsese picioarele lui lungi, pregătindu-se să asculte. Păi voi nu știți nici unul cu cine avem noi de-a face aici în sat, anunță el cu glasul acela nepărtinitor, care parcă nu era al lui. Să căutați în toată România, de la munte la baltă, și la turci să căutați și altul ca el nu mai găsiți.

Cocoșilă, gelos de ceea ce avea să urmeze, îl întrerupse pe Moromete spunîndu-i că minte, e prost. Moromete răspunse că nu-nu, nu minte ! Și ca să convingă pe ceilalți care ascultau, începu cu o falsă înflăcărare și seriozitate să se înjure la persoana a treia că ceea ce spune el e adevărat. Atunci Cocoșilă îi răspunse că dacă e vorba pe așa, să răscolești în toată lumea și unul ca Parizianul n-ai să mai găsești ! Moromete vru să-i dea lui Cocoșilă replica cuvenită, dar ceilalți îl apucară de mîini și-i potoliră cu șiretenie falsa lui înfierbîntare.

— Hai, Moromete, lasă-l pe Cocoșilă, spune de ce zici că nu mai găsești altul ca Pisică...

— Nu există, domnule !... exclamă Moromete și ridică mîna în sus și se înjură din nou la persoana altuia că nu există.

Cineva care nu l-ar fi cunoscut pe Moromete, ar fi putut crede că între el și Pisică s-a petrecut ceva neobișnuit. De fapt nu se petrecuse nimic. Moromete se dusese într-o dimineață să-i vadă pe-ai lui Pisică ce fac ei cînd dorm atîția copii, cum se scoală, ce le spune Pisică, ce face el și muierea, dacă se pun la masă și în general cu ce se ocupă această familie și mai ales din ce cauză e atîta zarvă, și zbierete, și gălăgie, și răcnete care se aud de la cinci kilometri.

— Am fost într-o dimineață la el !... Trebuia să mă duc în ziua aia pe la obor și n-aveam cu ce să mă încalț, începu Moromete, mințind din capul locului.

— Ține, mă, cuiele aicea, Niculaie, unde te uiți? ! se răsti în clipa aceea Paraschiv.

— Ce faci, mă acolo ?! se miră Moromete, uitîndu-se la Niculaie care și el se uita la tatăl său cu niște ochi sticlind de nerăbdare. Muierea zice : „Ia cizmele și du-te cu ele să ți le dreagă, le-au ros șoarecii acolo în pod. Iau cizmele și plec spre Pisică. Erau ele bune, trebuia numai să le bată niște cuie pe talpă, că aveau tălpile rînjite. Intru înăuntru și, bună dimineața, bună dimineața ! Pisică cu ai lui în pat ! „Uite, mă, Traiane, trebuie să mă duc pe la obor și e noroi afară, nu e bun bocancul, bate-mi acilea cîteva cuie și unge-le cu ceva, îi spui eu. Nu știu dacă ați mai fost vreunul în casă la el. Tu ai fost vreodată, Cocoșilă ?

— N-am fost !

— Păi tu unde-ți pingelești bocancii ?

— Eu mi-i pingelesc singur.

— Nu știu, dar eu n-am mai văzut paturi ca ale lui Pisică. Eu zic că zece paturi de-astea de-ale noastre nu fac cît unul de-al lui. Dar ca să nu zic zece, zic cinci. Erau așezate acolo în magazia aia a lui, fiindcă așa de mare e odaia unde stau ei, ca o magazie. Cînd să stau pe scaun o dată mă pomenesc că mă apucă cineva de gît și se încleștează de spinarea mea : întorc așa mîna spre ceafă îl apuc de păr și îl dau jos și mă uit la el : un ăla ca un gherlan, de-o șchioapă, se uita la mine și făcea au ! ooo ! aù ! ooo !

— Ții, mă, cuiele astea aici, sau acuma îți dau una după ceafă ! amenință Paraschiv de lîngă uluci.

— Ține cuiele acolo Niculaie, zise Moromete. Era băiatul ăla al lui, micu și mutu. Pisică, din pat, cînd vede gherlanul ăla pe mine, bate din palme : „Sfîrfîlică, zise, na la tata din țigare !". „Hei, mă Traiane, zic eu, scap oborul, vreau să cumpăr niște cartofi, ce faci ?" Traian în loc să răspundă îl văz că-și umflă pieptul și o dată urlă de răsună toată magazia : „Deștepta-rea !" Știți ? Ca la armată ! Ei ! zic eu ! Ce să-i faci ? Aici trebuie instrucție ! Nici n-apuc eu să-mi vin în fire, că îl văz pe gherlanul ăla că sare de lîngă tat-său ! Așa cum era, fără izmene și cu burta goală, începe să țopăie și să joace sîrba peste spinările ălora care dormeau. Știți cum sărea ? Peste nasurile lor, peste ochi, peste capete, pe grumaji. Sărea și mormăia ! Încep urletele ! Au, chiu, jap ! Țin-te nene ! Începe păruiala ! Mă uit la Traian și la muierea lui... Nimic ! Muierea căsca și cu pieptenele în mînă începuse să se țesale. Traian își răsucea țigara și numai așa, din cînd în cînd ridica fruntea : „Sfîr-fî-li-că ! zicea, na la tata din țigare, lua-te-ar dracii !" Din paturile lor, copiii au sărit jos și acolo în fața mea a început o viermuială... Trei-patru din ei, ăia mai mari, căutau să-i desfacă, dar ce să desfaci, că uite așa le umblau cracile pe sus ; și se rostogoleau ; și se dădeau de-a-mboua ; și se loveau la burtă ; și pîrîiau cămășile de pe ei ; și se bășeau ; și le curgea sînge din nas ! Traian, din pat de-acolo, uite-așa spunea, știți, întîi încet și subțire ! *„Sfîr*, și pe urmă tot mai gros, *fî-li-că !"* „Traiane, strig eu, dă, mă, în ei, că-și fac cămășile ferfeliță !" „Păi tot nu le iau eu altele", zice. „Bine, dar dă în ei, de ce îi lași să urle așa ?" „Dacă dau în ei, atunci să vezi urlete, Moromete", zice el.

— Ce-ai cu mine, nene, ești nebun ? strigă Niculaie indignat.

— Ce-ai cu el, Paraschive ?! se miră și Moromete, dar Paraschiv bătea în ulucă mînios și nu răspunse. Ține-i bine cuiele, Niculaie ! Auzi, Co-

coșilă ? Cum crezi tu că s-au astîmpărat cei treisprezece copii ai lui Pisică ? Crezi că de bunăvoie ? Nu, fiindcă unii intraseră pe sub paturi și se gîtuiau pe-acolo ; alții pe după sobă, alții puseseră mîna pe calapoade și se pocneau cu ele... Și în timpul ăsta muierea lui Traian taman se terminase de țesălat. După ce termină ea așa, o văz că se ridică în picioare, înfige pieptenele sub grinda casei, își duce o mînă la ureche, își vîră un deget în ea și începe să-l mîște așa repede ca și cînd i-ar fi intrat ceva înăuntru. „Ei Ciulco, ia uite, ia ! ia uite, ia !" La glasul ei văz că una dintre fete se oprește din zbânțuit și cînd o vede pe mă-sa cu degetul în ureche rămîne cu ochii beliți. Mă-sa, iar : „Ciulco, ia uite, ia ! Fata, e una mică de vreo șase ani, seamănă cu tat-său, se apucă cu mîinile de păr, se lasă pe vine și începe să urle ca în gură de șarpe. De ce urlă ea, exclamă Moromete nedumerit, n-am putut să pricep ! Chestia e că s-a făcut liniște, muierea și-a scos degetul din ureche și fata a tăcut și ea dintr-o dată. Știți ? O dată a tăcut !... Îți spusei adineauri, Dumitre, de tutun ! Moromete se opri și se uită la Cocoșilă : fiindcă veni vorba de tutun, spuse el cu alt glas, mai dă-mi o țigare, Cocoșilă ! Tu nu fumezi, Țugurlane ?

— Nu, răspunse Țugurlan răgușit.

— Alde Traian Pisică, continuă Moromete, pune numai tutun pe pămîntul lui. Cînd am fost eu cu cizmele, după încăierarea de dimineață, care mi s-a părut că ține loc de mîncare, îl văz pe Traian că se ridică din pat și strigă : „Haida ! Gata ! Toată lumea la păpușit tutun". A ieșit liota afară, umpluseră casa ; doisprezece inși ; făceau păpuși și fumau ! Afară de doi mai mici și de fete, toți fumau. Traian zice că el cîștigă cu pusul tutunului mai mult decît scot eu de pe un lot. Ei, pe urmă, s-a așezat el pe scaun și a început să-mi dreagă cizmele. Îmi dregea cizmele și îl chema pe-ăla micu : „Sfîrfîlică ! Na la tata din țigare !" Și scotea țigarea din gură și-i dădea ăluia să tragă din ea.

Dumitru lui Nae își mișcă fălcile și rămase cu dinții dezveliți, într-un rîs mut, cu privirea sticlind de satisfacție. După ce își mîncă astfel plăcerea pe care i-o făcuse Moromete, se miră :

— Și ce dracu face el cu banii de pe pămînt ?!

— Păi nu-i trebuie să-i bea, Dumitre ? exclamă Moromete nedumerit că încă nu se înțelese bine acest lucru.

— Gata poarta, Moromete ! zise Cocoșilă uitîndu-se la Parachiv care bătea ultimul cui.

Moromete se uită și el gînditor la Paraschiv. După cîteva clipe de tăcere își lăsă fruntea între genunchii desfăcuți și se îndoi.

— Nu e gata ! spuse el. Mai trebuie un vițel care să se uite la ea !

Se ridică apoi să vadă cum a bătut Paraschiv ulucile : ceilalți înțeleseră că au stat destul și se ridicară să plece.

— Hei, Țugurlane, mergi la fierărie ? zise Dumitru lui Nae uitîndu-se la secerile lui Țugurlan.

— Păi, Țugurlan a venit pe la mine, ce să caute la fierărie ? se miră Moromete cu spatele.

— Văz că e cu niște seceri !

— Aia e altceva ! zise Moromete. Dar cu tine ce e, Cocoșilă ? îl întrebă apoi pe Cocoșilă. Parcă îți lipsește ceva...

— Niște parale ! zise Dumitru lui Nae rar, și cuvîntul *parale* se urcă în salcîmi și pluti limpede prin împrejurimi. He, he, he, uite la Cocoșilă, se înveseli el, parcă ar zice că nu-i trebuie !

— Fugi că ești prost ! mormăi Cocoșilă supărat nu se știe de ce și ieși pe poartă agale, fără să-și ia ziua bună. De altfel tot așa făcu și Dumitru lui Nae, iar Moromete nici nu-și întoarse spatele; se despărțeau ca și cînd s-ar fi înțeles să se vadă îndată în altă parte. Cocoșilă era totuși supărat. Moromete spusese : „Țugurlan a venit pe la mine", ceea ce însemna că se purta prietenos cu unul cu care el, Cocoșilă, era certat. Asta nu se făcea !

— Ei, ajunge ! Strîngeți de pe-aici !

Moromete lăsă poarta și veni lîngă Țugurlan. „Strîngeți de pe-aici și plecați", înțeleseră Paraschiv și Niculaie.

— Ce mai faci, Țugurlane ? zise Moromete în treacăt, așteptînd ca Paraschiv și Niculaie să plece de acolo.

Avea totuși un glas deosebit pe care nu-l avusese mai înainte.

— Ce să fac ! mormăi Țugurlan răgușit de atîta tăcere. Bine.

— Apucă-te de gardul de la grădină, Paraschive, că pînă mîine trebuie să-l terminăm și pe el, mai spuse Moromete în timp ce Paraschiv se îndepărta.

„Pînă mîine ai să vezi tu ce-o să fie", îi răspunse Paraschiv în gînd.

XI

Țugurlan continua să tacă. Ceea ce văzuse și auzise aci era același lucru, aceeași vorbărie fără noimă pe care o mai auzise și la fierărie și fără

de care acești oameni se pare că nici nu puteau trăi. Acolo, ziarul fusese acela în jurul căruia ametiseră învîrtindu-se, aci, povestirea lui Moromete despre Traian Pisică. Ceea ce îl uimise însă pe Țugurlan și îl făcuse să părăsească gîndul de a-și mai bate joc de ei, era faptul că ei pluteau pe apa aceasta a lor cu atîta seninătate, încît era cu neputință să nu-ți dai seama că acest fel de a fi era de fapt bucuria și libertatea lor. Dacă ar mai fi avut și niște *parale*, cum spunea Dumitru lui Nae, n-ar mai fi dorit nimic nici pentru ei, nici pentru alții. Moromete cel puțin se pare că chiar ajunsese acolo, adică să-și ajungă lui însuși cu ce avea. Era sănătos, avea copiii sănătoși, avea două loturi de pămînt, era un om deștept care îți făcea plăcere să stai cu el de vorbă. (Țugurlan trebuia să convină că un om supărat nu putea asculta povestirea lui Moromete despre Pisică fără să nu uite o clipă de supărarea lui) și pe lîngă toate acestea mai era și un om bun. Acum, la sfîrșit, Țugurlan nu se mai îndoia că Moromete avea să-l împrumute cu bucate fără să stea pe gînduri. Ce om ciudat ! Dar la urma urmei, de ce se purta el așa de prietenos ? se întreba Țugurlan. Nici rudă nu era cu Țugurlan, nici prieten, nici prieten cu un prieten de-al lui Țugurlan !

— Ce e cu prostul ăla de Cocoșilă ? se pomeni Țugurlan întrebînd. Tot el mă înjură, și tot el e supărat ?

Abia mult mai tîrziu avea să-și dea seama Țugurlan pentru ce simțise el nevoia să se împace cu Cocoșilă. Și nu era vorba numai de Cocoșilă. Întrebările lui din ultima vreme porniseră de fapt din această nevoie de a se împăca cu lumea, dar el încă nu-și dădea seama de acest lucru.

— Păi nu, zice că tu l-ai înjurat întîi, explică Moromete cu o anume veselie care de fapt ținea partea lui Țugurlan.

— Păi așa și pe dumneata te-am înjurat și dumneata de ce nu te-ai supărat? se răsti Țugurlan și în aceeași clipă se făcu roșu ca para focului.

— Nu, pe mine m-ai combătut, zîmbi Moromete, scuipînd subțire printre genunchi. Aia e altceva!

Țugurlan arăta cuprins de o puternică emoție. Niciodată nu făcuse ceea ce făcea acum.

— Moromete, spuse el cu o voce scăzută, intensă. Uite, ascultă-mă aici... dumneata ești singurul care meriți locurile pe care le ai!

— Ei nu mai spune, mă, Țugurlane? se înveseli sincer Moromete.

— Da! Să ții minte asta de la mine! spuse Țugurlan cu un glas profetic care îl făcu pe Moromete să tresară. Acum, uite de ce m-am oprit la dumneata. Împrumută-mă cu un sac de porumb.

— Mă, Țugurlane, n-am porumb! exclamă Moromete. Grîu dacă vrei!

— Dă-mi grîu, că găsesc eu să-l schimb.

— Ai sac?

— Am acasă.

— Ia cu sac cu tot și mi-l dai tu îndărăt.

Moromete se ridică în picioare. Țugurlan apucă secerile și porni spre poartă.

— Trec după ce mă întorc de la fierărie, spuse el și se îndepărtă repede pe lîngă garduri.

Iar spre seară, cînd plecă de la Moromete cu sacul în spinare, toată lumea află și se miră și nu înțelese nimic din această neobișnuită purtare a lui Țugurlan.

Acasă, el îl găsi apoi pe cumnatu-său Grigore Armeanca care îl căutase și duminica trecută.

Muierea îl întrebă pe Țugurlan de la cine luase el un sac de grîu și se îngrijoră: nu cumva s-a împrumutat iar la Tudor Bălosu sau Crîșmac?!

— Ei, ia spune Grigore, ce s-a întîmplat? se adresă Țugurlan cumnatului său după ce o liniști pe muierea lui spunîndu-i de la cine a împrumutat grîul. Am vrut să trec eu pe la tine, dar n-am avut vreme, am lucrat zilele astea la gară, la siloz.

Țugurlan avea de la moșie doar două pogoane pămînt, deoarece nu-i convenea să dea maiorului jumătate de pe un număr mai mare de pogoane. Alții luau mai mult, Ion al lui Miai, de pildă, muncea vreo opt pogoane. Anul acesta Țugurlan cîștigase mai bine lucrînd cu ziua la gară, unde se construia un siloz.

— Ascultă cumnate, ce să fac eu cu ăștia ai lui Aristide? Alde Tache vrea să mă dea afară! spuse Grigore Armeanca după ce Țugurlan se așeză lîngă el pe prispă.

Țugurlan nu zise nimic. Cumnatul său era de mult mecanic la moară și din asta trăia, n-avea nici el pămînt. Numai că dîndu-i această veste Grigore Armeanca, deși îngrijorat, avea pe de altă parte aerul că nu prea îi vine lui să creadă că o să i se întîmple chiar așa. Parcă ar fi vrut să-i spună Țugurlan ce-o să i se întîmple.

— Ascultă cumnate, te dă sau nu te dă afară? întrebă Țugurlan uitîndu-se la el curios. Ți-au spus ei că or să te dea afară?

— Nu mi-au spus ei, mi-a spus alde Isosică.

— Și alde Isosică de unde știe?

— I-a auzit vorbind.

Părea limpede, dar Grigore Armeanca ar fi vrut să nu fie adevărat.

— Uite de ce, explică el dacă ei mă dau afară, eu pot să-i dau în judecată și să-i pun să-mi plătească locul. Eu pot să nu cer bani pentru loc și atunci ce-au să facă, au să mute moara de pe locul meu ?

— Nu înțeleg ! se miră Țugurlan. Moara lui Aristide e așezată pe locul tău ?

— O parte.

— Păi atunci ce-ți mai pasă ! se miră din nou Țugurlan. Dar tot nu înțeleg. Moara lui Aristide e chiar pe locul tău ?

— A vrut el s-o facă dincolo în vale, dar la mine e taman locul unde se întîlnește șoseaua de la Tătărăști cu drumul dinspre Ciolănești și pe vremea cînd a făcut-o el mai avea Crîșmac moara aia cu piatră. Nu s-a mai dus nimeni din partea asta la moara lui Crîșmac, a știut el Aristide ce face !

— Păi acolo parcă e o măgură ! se miră mai departe Țugurlan.

— Păi partea aia de măgură e a mea și Aristide credea că e a comunei ; cînd i-am spus a zis că o să ne înțelegem noi, o să mă ia să lucrez la moară. Ei ! Și iese acuma fi-său, Tache, din școala de meserii și vrea să fie el mecanic ! Asta e povestea !

— Păi, Tache ăla parcă vrusese Aristide să-l facă popă !

— A rămas repetent ! spuse Armeanca făcînd un gest de lehamite.

— E limpede, spuse Țugurlan după cîtva timp de tăcere. O să te dea afară !

Nu era însă de loc limpede, Grigore Armeanca nu-i spunea totul. Era o poveste pe cît de simplă pe atît de uluitoare pe care n-o știa decît Grigore Armeanca. El vroia acum să se folosească

de ea ca să nu fie dat afară, dar nu știa dacă o să izbutească și de aceea venise să se sfătuiască cu cumnatul său. Era vorba de faptul că proprietarii furau de mult grîul și floarea-soarelui din cele trei sate care măcinau la ei. Ideea o avusese Năstase, fratele cel mare al lui Aristide, care era coproprietar.

Moara avea o țeavă de scurgere pentru rămășițe (irimic) și la început, pe cînd mai exista încă moara lui Crîșmac, acest irimic omul și-l lua acasă să-l dea la păsări, dar după ce moara lui Crîșmac fusese părăsită, Aristide făcuse ca pe nesimțite irimicul acesta să fie considerat ca făcînd parte din uium.

Văzînd că oamenii înghit mica hoție, Năstase plănuise pe cea mare, care îi izbutise pe deplin. Furtul se făcea sub ochii lor, printr-o a doua țeavă de scurgere, nu prea ingenioasă, care pornea chiar de la coș. Oamenii care măcinau se sprijineau chiar cu mîna de ea, fără să le treacă prin cap ce fel de scurgere avea țeava aceea. Ei controlau doar irimicul, să nu fie prea mare, adică nu cumva ca proprietarii să tragă o dată cu irimicul și boabe curate.

Țeava nu era prea ingenioasă, dar ideea era, fiindcă tragerea se făcea pe nesimțite și cu anii devenise lege că la o moară cu valțuri nu iese sută la sută făină. Furtul se stabilizase cam la un kilogram din șaptezeci și cinci și ducea într-un an, din cele trei sute, între patru și cinci vagoane grîu și floarea-soarelui. Năstase nu ajunsese totuși la acest rezultat fără să lupte împotriva amenințării de a fi descoperit. Legînd băierile sacului, țăranul avea nu o dată nedeslușita impresie că lipsește ceva... Nu mult, era adevărat, dar de ajuns ca să-l facă să se uite dintr-o parte la co-

proprietar, să întîrzie bănuitor cu mîna la gura sacului... Dar Năstase, care avea grijă să fie întotdeauna acolo, devenea deodată grăbit, striga „altul la rînd“, îl înghesuia pe om fie cu vorba, fie împingîndu-l ușurel să facă loc...

— Eu zic că n-or să îndrăznească ei să mă dea afară. Dacă o să mă dea, am să spun la toată lumea hoțiile pe care le fac ei acolo de ani de zile, spuse Grigore Armeanca pe gînduri.

Țugurlan se făcu atent :

— Ce hoții ? întrebă el.

— Cu cîntarul... cu irimicul... se feri însă Armeanca.

— Prostii ! spuse Țugurlan cu dispreț. Vreai un sfat de la mine ? îl întrebă apoi scrutîndu-l liniștit.

— Da...

— Dacă te dă afară, dă-i foc la moară !

— Să mă bage în pușcărie ?...

„Atunci du-te dracului, de ce mai vii la mine să-mi ceri sfatul ? !“ ar fi vrut să-i spună de fapt Țugurlan.

Grigore Armeanca încheie spunînd că o să vadă el mai pe urmă. Țugurlan îl întrebă apoi ce-i mai fac copiii, mai vorbiră cîtva timp, și la plecare Armeanca îi aminti că vaca lui, care fătase nu de mult, continua să dea o grămadă de lapte. De ce nu-l trimite pe Anton cu oala să-i dea niște lapte ? Țugurlan răspunse că o să-l trimită.

Seara, Țugurlan întîrzie iarăși să adoarmă, dar de astă dată nu din pricina întrebărilor. Întinzîndu-se sub așternut el simți cum se întoarce în el acea liniște adîncă și ocrotitoare a cărei bucurie, în cei peste patruzeci de ani pe care îi avea, Țugurlan n-o cunoscuse decît foarte puțin și

foarte rar ; o simțise mai puternic astăzi, cînd întîrziase de dimineață pe prispa casei. Această liniște nu adormea întrebările și nici nu le dădea un răspuns, dar le dădea un înțeles. Pentru ce ? Nu se știe pentru ce, dar dacă așa a fost făcut, așa o să rămînă și n-are nici un rost să-și spargă capul dacă asta e bine sau rău. Iar dacă vreodată o să afle și de ce, o să fie cu atît mai bine !

XII

În aceeași seară, fără ca Moromete să bănuiască ceva, Paraschiv încălecase pe cai spunînd că se duce să mîie noaptea cu ei pe cîmp și o luase pe drumul spre București. Nilă îl așteptase la Guica și de acolo încălecase și el și porniseră împreună.

Era o seară cu un cer adînc, încărcat cu stele. Cei doi ieșiseră în goană la cîmp și se opriră abia cînd lăsară în urmă valea satului. Caii tropăiau și sforăiau îndărătnici, neînvățați cu drumul pe care erau duși ; de nenumărate ori, din plină goană, căutară s-o ia pe drumurile lăturalnice ale cîmpiei sau chiar înapoi, atrași de zgomotele înfundate ale satului, de respirația lui abia simțită.

La un moment dat, Nilă se opri și el, ținînd calul pe loc. Tăcerea cîmpiei era desăvîrșită și întinderea ei învăluită de întuneric. Ceva se pare că începuse să-l neliniștească ; el șopti cu un glas turburat, plin de îndoială :

— Paraschive ! Stai !

Paraschiv se opri și el. Așteptă cîteva clipe și fiindcă fratele său nu spunea nimic, întrebă :

— Ce este ?

Nilă tăcea mai departe. Atunci Paraschiv se apropie și mai mult, strunindu-și calul și întrebă iar, răgușit și intrigat :

— Ce este mă ? De ce te-ai oprit ?

Nilă se uită încet îndărăt, cu teamă, parcă s-ar fi așteptat să fie urmărit de cineva. Șopti neliniștit :

— Mă, unde mergem noi ?

Paraschiv îi răspunse printr-o smucitură a calului, pornind în goană înainte pe șosea. Calul lui Nilă porni și el pe urmele celuilalt. Goneau unul lîngă altul în tăcere, aplecați peste coamele cailor și pînă aproape de întîiul sat prin care trebuiau să treacă, în afară de un automobil cu niște faruri puternice, nu întîlniră pe nimeni.

Tot în aceeași seară, Vasile Boțoghină se pregătise și el de plecare.

Între timp copiii aflaseră și ei de la mama lor despre boala tatălui lor și despre vînzarea pămîntului. Vatică umbla tăcut prin curte, parcă rătăcind, nevroind să intre în casă, deși Boțoghină îl strigase de cîteva ori. Numai Irina se uita întristată la tatăl ei. Stătea pe prag cu umerii ei micuți și strîmbi și îl urmărea cum înghite rar și adînc dumicații. Într-o vreme începuse să-i povestească despre ceea ce se întîmplase în timpul dimineții la școală ; cum la examen domnul învățător Teodorescu o lăudase și îi dăduse să învețe o poezie ; cum pregătiseră ei serbarea, care va avea loc chiar mîine, de Sîmpetru și sfîrșise părîndu-i rău că el n-o s-o audă cînd o să spună poezia. Boțoghină n-o auzea nici acum ; îi făcea rău glasul ei și cînd Irina tăcu, el spuse :

— Anghelino, ia fata asta la culcare.

După aceea, Boțoghină ieșise afară și începuse să se pregătească pentru plecare. Umpluse căruța cu niște paie de ovăz, apoi o chemase pe femeie să vie cu lampa lîngă căruță și să lumineze roatele. Boțoghină îl strigase pe Vatică să-i aducă oala cu păcură din grajd, apoi amîndoi începuseră să desfacă roatele și să ungă osiile căruței.

A doua zi dimineață, înainte de revărsatul zorilor, Boțoghină se deșteptă și după ce îl sculă și pe băiat, înhămă caii, se urcă în căruță și împreună cu el porni spre spitalul din Udup. Înainte de plecare el scoase din brîu un teanc de hîrtii, alese două de cîte o mie și i le întinse femeii. Anghelina le luă și rămase cu ele în mînă, uitîndu-se nemișcată la omul ei care stătea pe cutia căruței cu hățurile pe genunchi.

— Pînă la Udup v-apucă prînzul ! Cum o să se întoarcă Vatică singur ? Dacă îi ia cineva căruța și caii ? se temu ea.

Drept răspuns, Boțoghină apucă hățurile în mîini. Simțind mișcarea curelelor, caii porniră și trecură podișca de la drum cu zgomot. Femeia o luă în urma căruței și ieși înaintea cailor, oprindu-i în drum. Se apropie apoi de loitră și vorbi iar :

— Vasile, cînd ai să te întorci ?

— Am să-ți scriu eu d-acolo, răspunse omul cu grabă. Apoi adăugă : Vezi cum îi faci cu seceratul ! Ia-o și pe fata aia să v-ajute. Ai grijă să nu se taie cu secerea. Tăcu cîteva clipe, apoi vorbi iar : La treierat, vezi că am aranjat cu alde Cocoșilă să vă ia în ceată cu el. Tăcu iar un timp, apoi vorbi din nou, de astă dată cu un glas care arăta că nu mai are nimic de spus : Vezi să nu se

întîmple ceva p-aici ! Şi ridică hăţurile : Haida ! Hăţ !Hai !die !

Caii porniseră, dar femeia se ţinea mereu de căruţă. Mergea alături de răscruci şi se uita întruna spre bărbatul ei, vrînd parcă să mai spună ceva. El ghici slăbiciunea şi frămîntarea ei şi îi spuse cu glas gîtuit, cu o asprime dureroasă :

— Fugi d-aici ! Păzea că te calcă roata !

În clipa aceea, femeia nu se mai putu stăpîni şi izbucni scurt într-un plîns deznădăjduit :

— Vasile ! Să nu mori p-acolo, Vasile !

Boţoghină dădu bici cailor.

XIII

Aproape de prînz ajunse la Udup. Spitalul de plasă era aşezat la marginea satului şi de departe semăna cu un conac boieresc. Acoperişul lui de ţiglă se vedea de la cinci kilometri. Era înconjurat de o mulţime de salcîmi altoiţi, cu coroanele ca nişte măciuci uriaşe şi de duzi stufoşi şi bătrîni din care se auzea de departe ciripitul gălăgios a numeroase cîrduri de păsărici.

Vasile Boţoghină opri sub unul din duzii din faţa intrării şi sări jos din căruţă. Vatică se uită mirat peste clădiri şi spuse arătînd cu degetul înainte :

— De ce nu opreşti în dreptul spitalului ?

— Asta e spitalul, nu acolo, răspunse Boţoghină. Aşa fac toţi care nu-l cunosc, se opresc dincolo. Acolo stă doctorul ! E casa lui ! Sai jos şi dă iarbă la cai !

Vatică sări jos, scoase căpestrele din capul cailor, le desfăcu şleaurile, luă din căruţă un braţ

de paie amestecate cu iarbă şi îl puse înaintea vitelor. Boţoghină dădu cîtva timp ocol căruţei, uitîndu-se pe sub sprîncene să-şi dea seama de ceea ce se întîmplă în jurul lui, apoi intră încet în curtea spitalului.

Intrarea în clădire avea nişte scări de ciment negru care dădeau într-un coridor lung ; atît scările cît şi coridorul erau înţesate de ţărani desculţi cu chipurile galbene şi supte ; de femei îmbrobodite strîns, cu privirile înţepenite şi dîrze, cu cîte un copil în braţe sau de mînă ; de lucrători istoviţi cu cămăşile rupte pe ei şi murdare ; stăteau pe cele două bănci de lemn aşezate de-a lungul pereţilor şi aşteptau. În afară de cei de pe scări şi cei dinăuntru, pe lîngă zidurile spitalului stăteau alţii sub umbra duzilor în grupuri mici. Era timpul prînzului şi unii întinseseră pe pămînt legăturile cu care veniseră şi începuseră să mănînce.

Vasile Boţoghină văzu încă din poartă mămăligile întinse pe iarbă şi coridorul înţesat de oameni. Intră înăuntru şi fiindcă pe bănci nu mai era loc se rezemă de tocul uşii pe care scria *Consultaţii* şi începu să aştepte cu aceeaşi răbdare pe chip ca a celorlalţi.

La un moment dat uşa se deschise dinăuntru fără veste şi Boţoghină, care se rezemase puţin şi de ea, se clătină şi se izbi de umărul doctorului care tocmai ieşea.

— Ce te propteşti în uşă ? Stai jos pe bancă ! se supără doctorul.

Speriat, Boţoghină se trase într-o parte simţind cum obrajii îi ard de ruşine. Doctorul îşi roti privirea peste oameni şi spuse :

— Sînteţi prea mulţi azi, cine stă mai aproape să plece acasă şi să vie mîine dimineaţă !

Dar toți parcă înțeleseră pe dos, adică să se apropie și să-i spună ce-i doare.

— Domnule doctor, de trei zile nu vrea să mai sugă, stă în brațe și doarme! Mi-e frică să nu-mi moară în brațe! I-au mai ieșit și niște pete roșii pe tot trupul. Nu știu ce să...

— Varsă mereu, domnule doctor, ce mănîncă, varsă! spuse altă femeie arătînd copilul.

Alte glasuri se îngrămădiră strîngîndu-se și înconjurîndu-l pe medic. Toată lumea se sculase de pe bănci și de afară cîțiva chiar alergaseră înăuntru.

Medicul, un om scund și cam gras, cu niște trăsături înăsprite de soare și vînt, întocmai ca ale țăranilor, stătea liniștit în mijlocul bolnavilor și se uita peste capetele lor, reținut, cam aspru, cu o privire care arăta că ceea ce vedea el acum era un lucru obișnuit pe care îl vedea de mulți ani.

El apucă de cămașă copilul uneia din femei, i-o ridică spre bărbie, dezvelindu-i burta și după ce se uită o clipă spuse:

— Fă-i o baie cu flori de mușețel!

Apoi se adresă unei alte femei, spunîndu-i să se ducă la sanitar, să-i dea niște *prafuri*, dar femeia cu copilul cu pete pe trup îi acoperi glasul:

— Domnule doctor, i-am făcut de trei ori, așa cum mi-ai spus...

Un om care stătuse pînă atunci la o parte se apropie și el de doctor, îl apucă de braț și spuse șoptit cu un glas insinuant:

— Domnule doctor!...

Dar doctorul nu-l luă în seamă. Boțoghină se vîrîse și el printre ceilalți și se uita drept în ochii medicului, crezînd că acesta are să-și aducă aminte de el și are să-l cheme înăuntru. Doctorul deschise ușa fără să ia în seamă glasurile numeroase care îl chemau și pieri înăuntru cu bolnavul care era la rînd.

— Ce să-i faci, zise un țăran tînăr, posomorîndu-se și căutînd abătut un loc pe bancă. Un singur doctor la atîtea sate! De fier să fii și tot nu pridideşti!

Cineva vru să răspundă dar în clipa aceea un copil din brațele unei femei începu să țipe. Femeia ieși repede afară. Un om oftă greu și se sculă de pe bancă. O dată cu el se mai sculară încă vreo cîțiva. După o jumătate de ceas, coridorul se goli mai mult de jumătate. Abia pornind prin curtea spitalului, oamenii și femeile puteau fi văzuți că sînt într-adevăr bolnavi. Un țăran înalt ca o prăjină mergea încet, abia pășind, ținut de două rude de amîndouă brațele: sudoarea îi năvălea des pe frunte și gemea încet cu gura deschisă, cu privirile rătăcite; un altul însă, era singur, și cît se sculase de pe bancă, începuse să se clatine ca beat, mergea orbecăind, ținîndu-se de ziduri. Ieși cu greu și se așeză pe iarbă aproape căzînd pe brînci, în patru labe, ca și cînd ar fi fost împușcat.

— Omule, de ce nu intri acolo peste el? zise un muncitor, apropiindu-se de cel căzut și ajutîndu-i să se întindă mai bine. Noi putem să mai așteptăm, dar dumneata de ce nu intri peste el?

Omul vru să bîlbîie ceva, dar tot atunci curtea spitalului fu străbătută de un glas sfîșietor ca de cuțit. Privirile se întoarseră spre drum. Pe poarta spitalului se văzură intrînd cîțiva oameni care duceau o femeie pe o cergă. O däduseră jos din căruță și femeia țipase crunt. Ajunși în fața scărilor, oamenii lăsară cerga cu femeia pe iarbă și unul dintre ei se șterse pe frunte de sudoare

și intră în coridor. După cîteva clipe, doctorul ieși afară și întrebă scurt, din capul scărilor, spre oamenii care stăteau alături lîngă bolnavă :

— Cînd a născut ?

— Ieri dimineață, domnule doctor ! răspunse unul din țărani, luîndu-și pălăria de pe cap.

— Copilul trăiește ?

— Trăiește, domnule doctor !

Medicul se apropie și privi cîteva clipe în jos spre bolnavă. Femeia stătea cu ochii închiși și părea moartă ; la soare, chipul ei arăta albastru, livid. Doctorul se aplecă și-i prinse încheietura mîinii între degete. Cît îi prinse însă încheietura, îi și dădu drumul și se răsti la oameni fără milă :

— Ați omorît-o ! Ați adus-o în căruță și i-ați mîncat zilele !

Unul dintre cei trei oameni care aduseseră bolnava, la auzul acestor cuvinte tăioase, nu se putu nici el stăpîni :

— Am adus-o în căruță ? N-oi fi vrînd s-o aducem cu aeroplanul !

— Haide, lasă vorba ! porunci doctorul ca un militar. Băgați-o înăuntru.

Abia spre seară îi veni lui Vasile Boțoghină rîndul la consultație. El intră în cabinetul doctorului și spuse :

— Nu mai mă cunoașteți ? ! Am venit acum vreo două săptămîni...

Doctorul se apropie de el și-l întrebă grăbit :

— Da ! Ce ți-am spus că ai ?

Boțoghină vru să răspundă, dar doctorul întrebă iar, cu aceeași grabă reținută :

— Cum te cheamă ?

Omul își spuse numele și comuna, iar doctorul îi întoarse spatele și începu să răsfoiască un registru gros. Răsfoind, întrebă din nou :

— Cînd spui că ai fost aici ?

— Acum zece-cin'șpe zile ! răspunse Boțoghină nedumerit că doctorul nu-și aduce de loc aminte de el.

— Vasile Boțoghină, din Siliștea-Gumești, zise doctorul cu un glas rece. Păi asta e a treia oară cînd te consult ! Ai fost la raze ?

— Da, răspunse Boțoghină vinovat și-i întinse doctorului sulul negru al radiografiei pe care acesta îl desfășură la lumină și îl cercetă multă vreme.

— Stai jos. De ce nu stai jos ? se adresă el bolnavului la sfîrșit.

Boțoghină se așeză pe un scaun rotund și alb și începu să urmărească intrigat fiece mișcare a doctorului. Medicul, după ce îi arătase omului scaunul, se așezase la birou și începuse să scrie pe o foaie. Scria repede și mult, și din cînd în cînd se oprea, ridica fruntea de pe foaie pentru cîteva clipe, apoi începea iar să scîrțiie din peniță. Acest lucru ținu multă vreme și cînd doctorul se ridică de la biroul lui, Vasile Boțoghină se ridică și el. Medicul însă nu mai arătă acum nici o grabă. El se așeză pe un scăunel în fața omului și-i făcu semn să stea jos. Începu să-i spună rar, apăsînd pe cuvinte, cu un glas care uneori era străbătut de urme de neîncredere, alteori de amenințare :

— Uite ce-ai să faci ! Te duci acasă și vinzi ceva : un cal, un bou, un pogon de pămînt...

Se opri și spuse după cîteva clipe, amenințîndu-l pe om cu rețeta :

— Ai să te duci la farmacie cu rețeta asta. O să-ți trebuiască mulți bani, pentru că ai să iai doctoriile astea de trei ori. Dar nu e vorba numai de doctorii, n-ai voie nici să ridici un pai de jos. Înțelegi ? Nimic. Să nu faci nimic. Și în fiecare zi

să mănînci ouă, să bei lapte mult și să nu-ți lipsească găina de la masă. Să vorbești cu sanitarul din sat să-ți facă injecțiile și să te învețe cum să iai doctoriile. Asta e boală grea, dar voi nu vă vindecați pentru că nu vreți să cheltuiți. Și chiar dacă cheltuiți, cît vă simțiți nițel mai bine, gata, vă puneți pe muncă să vă scoateți pîrleala pentru ce-ați vîndut. După o boală ca asta nu mai ai voie niciodată să muncești prea mult... Doctorul se opri o clipă : Vrei să nu mori ?

Boțoghină făcu ochii mari, înspăimîntat și răspunse repezit, dar nu îndată :

— Da, domnule doctor !

— Atunci să faci așa cum ți-am spus. Începînd de azi te întinzi cu burta la soare, mănînci bine, iai doctoriile astea și după o lună de zile să treci iar pe la mine. Altfel să știi că nu e glumă. Dacă ajungi să cazi la pat, n-ai ce mai căuta la mine.

Medicul ieși de după birou și-și puse mîna pe flanela cîrpită a omului, care cît o simți se și ridică în picioare.

— Să nu-ți pară lucru de glumă ! Că eu știu cum sînteți voi : „Lasă că-mi trece“ pînă începeți să vă scuipați bojocii pe jos. Vă repeziți pe urmă la doctor și cînd vedeți că nu vă mai poate face nimic, începeți să înjurați că nu e bun doctorul.

— Domnule doctor, îl întrerupse Boțoghină, nedumerit mereu că medicul uitase ce-i spusese data trecută, păi eu am făcut rost de douăzeci de mii de lei, că mi-ai spus că mă bagi într-un spital unde o să mă fac sănătos într-o lună, două...

Medicul tresări :

— Douăzeci de mii ? întrebă el neîncrezător.

— Păi așa cum mi-ați spus dumneavoastră !

— Ai la dumneata douăzeci de mii ?! întrebă doctorul uimit, impresionat de privirea bolnavului, pe care abia acum i-o vedea. Era o privire lărgită, strălucitoare de viață și de speranță, dar străbătută și de umbre nedeslușite, umbre ale nopților de neliniște și spaimă.

— Păi am vîndut din lot, domnule doctor ! întări Boțoghină limpede și ușurat ca și cînd ar fi fost de pe acum sănătos. Adăugă senin și împăcat : Ce era să fac ? Astă primăvară au murit doi inși la noi în sat, tot așa au stat acasă și...

— Uite ce e, Boțoghină, da, știu acuma... Așa este, cu vreo douăzeci de mii de lei poți să intri într-un tratament supravegheat, bine că ai vîndut. Eu ți-am spus data trecută să vinzi și să faci rost de bani, așa cum spun la fiecare. Dumneata, bine că ai avut ce vinde... Uite ce-ai să faci : ...ia spune-mi, ești cu căruța ?

— Cu căruța, domnule doctor. Cu băiatul.

— Dă drumul căruței acasă și rămîi aici. Mîine o să te trimit la munte într-un sanatoriu...

XIV

A doua zi dimineața, Guica își luă ciorapul de gît și porni spre casa fratelui ei să fie de față cînd Moromete și cu toți ai lui au să bage de seamă că Paraschiv și cu Nilă au fugit cu caii la București. Se gîndea încet, cu o bucurie care îi ungea inima, cum are să se întindă vestea numaidecît în sat că cei trei băieți ai lui Moromete au fugit cîteștrei de acasă cu caii și cu oile și că asta s-a întîmplat — și Guica avea să aibă grijă

să se afle întocmai așa — din pricina celor două fete ale lui Moromete și a Catrinei lui Moromete care vroiau ele să pună mîna pe averea fraților...

Plecarea aceasta se întîmplase cum nici ea, Guica, n-ar fi crezut că se putea mai bine ; întîi Achim cu oile, acum două săptămîni ; apoi seara trecută cu amîndoi caii, Paraschiv și Nilă ; astăzi era zi de de sărbătoare, sfinții Petru și Pavel ; mîine toată lumea avea să iasă la secerat grîul. Mai întîi, Moromeții rămași, adică cele două fete, Tita și Ilinca, Niculaie și mama lor Catrina, cu Moromete în cap, n-au să mai aibă ce mînca în timpul muncilor, nu mai aveau laptele ; apoi, nu vor mai avea cu ce să se ducă la deal, o să trebuiască să se ducă pe jos, cu secerile pe umăr ; apoi, strînsul și treieratul grîului, căratul lui pe arie și celelalte munci : n-au să mai aibă cu ce le face, vor trebui să dea din colț în colț, să bată la porțile oamenilor după vite.

Acest dat din colț în colț îi săra inima Guichii. Și mai ales dusul Moromeților la secerat pe jos. Și încă : Niculaie nu știa să secere, Catrina Moromete trebuie să rămînă acasă și să facă de mîncare, să îngrijească de păsări, Moromete la fel, cu atîția copii, se dezvățase să muncească, stătea toată ziua pe miriște, zicea că leagă snopii, fuma și umbla încoace și încolo ; singurele care aveau să muncească rămîneau cele două fete.

„Na ! Să vă săturați, gîndea Guica, apropiindu-se de casa fratelui. Să munciți acum să vă iasă ochii din cap. Și pînă să cumpărați voi cai și oi, se întorc ăia cu buzunarele pline de bani ! O să vedeți voi atuncea ce-o să vă facă ei, că v-ați făcut stăpîne pe casa lor !“

Guica se apropie de podișca fratelui și se opri pe ea, uitîndu-se în curte peste gard. Fata cea

mare a lui Moromete, Tita, mătura bătătura cu un tîrn uriaș făcut din fire de rosmarin. Pe prispa casei stătea, într-o parte Moromete, iar în colțul dinspre drum Niculaie și cu sora lui mai mare, Ilinca. Niculaie plîngea încet, prelung, jelindu-se prostește și spunînd mereu unul și același lucru :

— Hai, mă Ilinco, dă-mi ! Dă-mi, mă, Ilinco, n-auzi ?! Hai, mă, Ilinco, aaaa ! Dă-mi, mă, Ilinco, și mie niște flori !

Moromete bea tutun și se uita spre șosea. Din cînd în cînd, cineva trecea pe drum și îl saluta. Moromete răspundea tare, cu multe cuvinte, spunînd „bună să-ți fie inima, cutare“, sau „să trăiești, mă, Dumitrache !“ În acest timp Niculaie bîzîia mereu, dar nimeni nu-l lua în seamă, ca și cînd treaba lui ar fi fost să plîngă așa mereu, fără nici o socoteală.

Guica intră încet în curte, cu ciorapul de gît și apropiindu-se de prispă, dădu bună dimineața. Nu-i răspunse nimeni. Tocmai atunci Ilinca se răstea la Niculaie :

— Mai taci, mă, din gură, dezghiocatule ! Pînă mai alaltăieri te-ai ținut de coada oilor și acuma te găsi coroana. Să-ți dau eu flori din grădiniță ca să faci coroană altora ! Păi dar !

— Dă-i, fa, și lui niște flori, dosădito, ce ești așa de cîrpănoasă ?! se auzi din casă glasul mamei.

— Ia mai taci din gură, mamă, ați săpat vreunul grădinița ? Să-i dau flori să facă altora coroană ! Ia uită-te !

La auzul acestui răspuns, Niculaie începu să urle deabinelea. De astă dată el se ridică și sări spre grădiniță.

— Să nu te prind că iei vreo floare, că-ți rup zulufii, Niculaie, amenință Ilinca de pe prispă.

Catrina Moromete ieși afară, gătită pentru biserică. În clipa aceea, clopotele bisericii începură să bată. Femeia se închină și se dădu jos de pe prispă. Chipul necăjit și ars de soare al femeii era acum liniștit, plin de bunătate. Ea își sumese fusta neagră de lînă și își ascunse pe la spate cine știe ce albitură care nu trebuia să se vadă. Se uită peste bătătură și văzînd-o pe Guica așezată pe prispă, cu ciorapul de gît, i se adresă cu multă evlavie :

— Mario, mai lasă și tu ciorapul ăla, că o să te duci în fundul iadului ! Cît e săptămîna de mare, umbli mereu pe la muieri și spui că azi e joi-mari, mîine miercurea păsărilor, poimîine lunea verde ! Și acuma că e sărbătoare lăsată de domnul Cristos, lucrezi la ciorap în loc să vii și tu să asculți baremi *Sfînta Evanghelie* !

— Ei, las' să mă duc eu în iad, răspunse Guica lucrînd parcă înadins și mai repede la ciorap. Ce e iadul ? S-a întors cineva d-acolo ?

Moromete își încreți fruntea și aprobă subțirel :

— Așea-ie !

Guica continuă :

— Că n-o fi mai rău ca p-aici. Că cînd oi muri, intri în pămînt și te mănîncă viermii. Și sufletul ? Un abur care trăiește și el și se tot plimbă...

— Păi, se plimbă ! aprobă Moromete, cu o indescriptibilă ironie. „Păi, da, n-are încotro, se plimbă, firește..."

— Ei, he ! făcu Catrina, pornind încet spre poartă. Ce trebuie să fie în inima voastră ! Stăpînește ăla spurcatul !

— Păi, stăpînește ! făcu Moromete din nou.

În acest timp, furat de starea ciudată a tatălui său, Niculaie uitase să mai bocească. Deodată însă el își dădu seama că dacă mama lui se duce, nu mai e nimic de făcut cu coroana lui. Sări de pe prispă și se luă după ea și îi ieși înainte și o apucă de fustă ; se uită în ochii ei cu jale și începu să verse lacrimi cît boabele de porumb de mari :

— Mă, mamă, mi-a spus dom'nvățător să fac și eu o coroană, se jeli el deznădăjduit. Și mi-a spus să veniți și voi la școală, mi-a dat să învăț și eu o poezie, hai, măi, maică, spune-i Ilinchii să-mi dea flori din grădiniță... mi-a spus că o să mă treacă clasa și că o să spui și eu o poezie... dom'nvățător Teodorescu mi-a spus să nu lipsesc, că am dat examen acu' o săptămînă, m-a ascultat și mi-a spus să-mi fac coroană... spune-i Ilinchii, mamă...

Băiatul își încleștase mîinile lui mici și înnegrite de soare de fusta aspră a femeii și n-o lăsa de loc să se mai miște. El se uita în sus spre chipul ei și vărsa lacrimi atît de copleșitor încît femeia îi puse mîna pe cap și înghițind greu îi mîngîie urechile înnegrite cu palma ei aspră și îi șopti :

— Du-te în grădiniță și ia-ți flori, hai !

Apoi, se întoarse spre casă și se uită spre fată. Dar Ilinca i-o luă înainte chemîndu-l pe băiat cu un glas înmuiat :

— Hai, mă, treci încoace, căpățînosule, nu ți-am spus că-ți dau, ce te jelești așa ? Plînge ca blegu !

Ilinca nu era mai mare ca Niculaie decît cu un an, dar se purta față de el ca și cînd ar fi fost cu cinci, cu toate că atunci cînd își amintea de această diferență atît de mică, Niculaie o plesnea.

— Ilinco, Ilinco, amenință și mama din poartă ! Pentru niște flori, fa ? Te vede Dumnezeu de sus !

Moromete, auzind aceste cuvinte din urmă, își lăsă capul într-o parte și întări cu finețe :

— Păi, te vede !

Guica stătea mai departe pe prispă, împletea la ciorap și aștepta ca fratele ei să înceapă să se neliniștească de lipsa celor doi Paraschiv și Nilă. Moromete însă stătea mereu pe prispă, bea tutun, se uita din cînd în cînd spre drum răspunzînd la salutări și nu se sinchisea că deși soarele se ridicase sus pe cer, Paraschiv și Nilă încă nu se întorceau cu caii de pe izlaz. Atunci Maria Moromete se întoarse spre Tita, care ajunsese cu măturatul aproape de scara prispei, și întrebă într-o doară :

— Tito, unde sînt, fă, băieții ăia ?

— Ce mă-ntrebi pe mine ? Cu caii pe izlaz, unde să fie ! răspunse fata în silă.

— Dar de ce n-au venit pînă acum ! întrebă Guica iar, cu o bucurie abia ascunsă.

— Du-te și-i întreabă, răspunse fata ursuză. „He, o să vedeți voi ! O să te văd eu cum ai să te duci mîine pe jos la secere,“ gîndi Guica.

— Dar de ce s-au dus amîndoi ? Ce i-a găsit ? întrebă Guica iar. Că vorbisem cu ăla marele să vie să-mi dreagă podul, că s-a stricat la căpriori.

Fata nu mai răspunse. Moromete nici nu auzise schimbul de cuvinte. În grădiniță, Niculaie își terminase coroana și se pregătea să plece la școală. El se apropie de tatăl său și-i puse mîna pe umăr :

— Taicule, dă-mi și mie pălăria ta, să mă duc și eu la școală.

Moromete se trezi din visare :

— Ce e mă ? Pleacă de-aici !

— Hai, tăticule, zău, dă-mi și mie pălăria ta, se rugă băiatul încet.

— Hai, tată, dă-i pălăria să plece o dată, că iar începe să bîzîie, spuse și Ilinca din grădiniță.

Moromete își scoase pălăria din cap, se uită la ea cu atenție, parcă abia atunci ar fi văzut-o întîia oară și spuse :

— Na, mă, pleacă de-aici. Căpățînosule ! Ai un cap cît o baniță ! Unde te duci tu ? Ce cauți la școală ?

Băiatul tăcu, nu spuse nimic și se îndreptă sfios spre drum. Moromete îl urmări cîteva clipe, apoi îl strigă :

— Mă, n-auzi ? Ia vin încoace.

Niculaie se întoarse și se opri în fața tatălui. Așa cum se oprise, cu obrajii negri-galbeni de friguri, cu capul mare, peste care pusese pălăria destul de veche a tatălui, în cămașă și cu picioarele desculțe și pline de zgîrieturi, Niculaie parcă era o sperietoare.

— Spală-te pe picioarele alea, îi spuse Moromete descingîndu-se de cureaua de piele care îi ținea brîul roșu peste mijloc. Spală-te, cu săpun și na ici, încinge-te cu cureaua asta peste cămașă, că parcă ești dăulat, parcă te-a prins cineva de pe gîrlă !

Băiatul luă cureaua strălucind de încîntare și alergă spre troaca păsărilor să se spele. Tot atunci, de pe șosea, se auzi un tropăit zgomotos de cai. Guica sări în picioare atît de repede, încît s-ar fi crezut că a mușcat-o ceva de sub pămîntul prispei. Poarta se deschise și cei doi, Paraschiv și Nilă, intrară în curte. Caii sforăiau într-una și se vedea că au fost goniți ; dungi mari de umezeală le brăzdau spinarea și pulpele erau pline

de spumă albă. Guica încremenise lîngă prispă și ghemul negru de lînă i se rostogoli pînă în mijlocul bătăturii.

Moromete își ridică și el privirea :

— Ce e, mă, cu voi ?! Sînteți nebuni ? Ce-ați gonit caii ăia așa ?

Nu căpătă însă răspuns. Paraschiv descălecă repede și avea buzele atît de ieșite în afară și atît de încălecate una peste alta, încît de departe semăna cu unul care și-ar fi agățat de gură niște clape de gumă. Nilă era posomorît și se mișca mai greu decît oricînd. Trupul lui gros alunecă de pe spinarea calului ca un sac cu picioare și rămase tăcut, ștergîndu-se încet cu palma peste turul pantalonilor.

— Nilă ! Ce, mă, tu ești surd ? Ce e cu voi ? întrebă Moromete iarăși.

Atunci Nilă se întoarse spre tatăl său și fruntea lui lată și cu carne multă pe ea se încreți și se îngrămădi spre rădăcina groasă a nasului ; răspunse mormăind, dar glasul i se auzi totuși limpede :

— N-auzi, mă, că ne-a gonit niște pîndari ? Ne-au intrat caii în niște ovăz !

„Ce e cu ăștia ? se întrebă Guica trăsnită de întoarcerea aceasta a celor doi. De ce n-or fi plecat ?"

— Paraschive ! izbucni ea cu un glas ascuțit, clocotind de furie acră și nestăpînită. Bine, mă, ce e cu tine, fire-ai al naibii să fii ? ! D-aia îți fac eu ciorapi, mă ? Ziceai că vii să-mi dregi căpriorile alea ale podului ! Fire-ai al naibii să fii, cu botul tău !

Și fără să mai aștepte răspuns își culese ghemul din țărînă și porni cu pașii ei iuți și uscați spre

șosea. Paraschiv se întoarse spre ea și o strigă din urmă :

— Viu acuma, ga Mario !... Bagă, mă, caii în grajd, se adresă apoi lui Nilă, făcîndu-i un semn, adică să vie și el la ga Maria.

Dar Nilă nu-i luă în seamă semnul, îi întoarse spatele și intră cu cai cu tot în grajd.

XV

Paraschiv era atît de furios încît intrînd în bordeiul tușei uită de șubrezenia patului și aproape se aruncă pe el.

— Nu ți-am spus eu, ga Mario, că ăsta n-are să meargă ? Fir-ar capul lui al dracului de bou ! Ăsta e bou ! Bou de mere și de pere.

Dar tușa îl primi cu strigăte ascuțite :

— Și tu de ce n-ai fugit singur ? Ce-ți pasă ție de el ? Dă-te la o parte de pe pat, n-auzi că trosnește ?

Paraschiv se ridică și se așeză pe un scăunel. Tușă-sa era atît de înăcrită, încît îi întoarse spatele și nici nu vroi să-l mai asculte cum s-a întîmplat. Ea își scoase firul de lînă de pe gît, aruncă ciorapul între sobă, în timp ce se uita în curte și blestema ; un cîine al nu știu cui hălpăia niște mălai dintr-o strachină mică în jurul căreia piuiau jalnic vreo zece-cincisprezece puișori mici cît nucile.

— Nia d-acolo, plesni-ți-ar ochii de potaia dracului ! țipă Guica ieșind afară. Mîncași mîncarea puilor, lovite-ar turbarea astăzi și mîine !

Guica se luă cu bulgări după cîinele care sări gardul vecinului și-i arătă femeii o clipă coada și picioarele dinapoi. Furioasă, Guica izbi cu bulgări în gard blestemînd :

— Mînca-ți-ar coada cui te are, că nu-ți dă să mănînci și vii și faci burtă în curtea mea ! Fă, armăsăroaicelor, legați-vă cîinele, mînca-l-ați fript !

De la vecin nu răspunse nimeni și Guica se întoarse în bordei. Paraschiv stătea cu coatele pe genunchi și o aștepta să se liniștească, deși era și el furios.

— Plecasem, ga Mario, și cînd am trecut de Tătărești n-a mai vrut Nilă să meargă, explică el. De la început se tot oprea și se uita îndărăt... ce să fac eu cu el dacă e tîmpit ? !

— Păi fiindcă sînteți buni numai să vorbiți ! țipă Guica scoasă din sărite. Toată iarna stați pe la mine și ga Maria în sus, ga Maria în jos... fir-ați ai naibii să fiți că sînteți mai proști ca Năstase Besensac ! Sînteți buni numai să veniți și să vă fac ciorapi și flanele și să vă pui deoparte ce am și eu mai bun și voi vă moșmondiți de-un an de zile și nu sînteți în stare să vă faceți și voi un rost !

— Hai, ga Mario, taci din gură și ascultă aicea, nu mai țipa așa ca o coțofană. Dacă nu știi, de ce vorbești ? mormăi și Paraschiv arțăgos.

Guica își ieși din minți.

— Ce să știu, mă, ce să știu ? Cine e coțofană ? Să nu-ți dau acuma cu ceva peste botu ăla !

— Păi dacă te repezi și nu vrei să asculți ! Ascultă aicea la mine.

— Nu vreau să mai ascult nimic. Am avut și eu un loc acolo, în spatele casei lui tac-tău, se văită ea pe neașteptate. Ooof... o să iau pe cineva străin și-o să i-l dau, că am avut și eu nepoți și m-au

făcut de rîsul lumii ! Un pogon de pămînt am și un cap de vie și casa asta așa cum e... am s-o iau pe fata aia mai mică a lui Ripitel, săraca, să-i rămîie ei bordeiul ăsta și să se mărite și ea cu pogonul meu, să nu stea ca mine nemăritată ! Că alde frate-său a rămas neînsurat, vai de capul lui și cine să-l ia așa gol și fără nimic ! Și-o s-o iau aici, și o să-i trec și pogonul și casa și să aibă și ea grijă de mine cînd o să închiz ochii... că frate-meu Ilie... că rudele... nepoții...

Maria Moromete se făcu deodată moale și se lăsă pe pragul bordeiului. Ea începu să se jelească lung și fără lacrimi și bocetul ei, deși încet, împînzi aerul bordeiului și al bătăturii și se răspîndi ca de mort pe toată întinderea uliței :

— Ooof, nepoții, nepoții ! Doamne, doamne... eee.. C-am avut și eu o mamă, doamne ; și a intrat în pămînt iîî... î-îî... și m-a lăsat singură-î ! Că frati-meu Ilie s-a însurat a doua oară-î. Și soră-mea a făcut copil de fată mare iii ! Și dacă s-a dus din sat m-a lăsat pe mine singură, doamne ! Și lui Ilie nu-i pasă de mine, doamne ! Of, doamne, doamne-ei !... eeeii ! Și-am avut și eu copiliî... și-a murit și-ăla, că mi l-ai luat, doamne ! Și m-ai lăsat singuricăăă ! M-ai lăsat singurică, doamneeei !... eeee ! Singurică m-ai lăsat, doamne, pe pămîntul ăsta ! Că nici nepoții și nici frații și nici rudele, că s-au dus cu toții și nimeni nu te ia în seamă și toți rîd de tine, doamne ! Că am vrut și eu să las nepoților bucățica mea de pămînt și să-și facă și ei casă pe ea... și să mă ție și ei în casa lor că am îmbătrînit și nu mai pot, doamne... că am zis și eu că să fie bine de ei, că sînt nepoții mei și am vrut să se însoare și ei să-și ia muieri și dacă închiz ochii și mor să aibă cine să mă spele, să nu mor cu ochii

-beliți, doamne... Of, doamne, doamneee !.., eee... că n-am vrut răul nimănui și i-am îndemnat și eu să-și facă rost de bani și să-și facă casă că sînt mari și le trece vremea, doamne ! Că numai tu știi ce e în inima mea, doamne, inima mea friptă și prăjită... că sînt singurică și mi-e urît și frică, doamne ! Of, doamne, doamneee, eee !... eeeee ! Că dacă îi înveți îți ies fel de fel de vorbe, doamne, și lumea te poreclește și-ți spune Guica... și nimeni nu știe cum îmi tremură mie inima doamne, și picioarele mi s-au răcit, că nu mai poci, că o viață am avut și s-a dus și-aia, dumnezeule !!

Paraschiv se ridică de pe scăunel și îi puse mîna pe umăr.

În timpul cît tușa lui jelise, el se uitase pe geam să vadă dacă aude cineva. Lumea care trecea pe drum, auzea, dar nimeni nu se oprea. Întorcea doar capul și apoi își vedea de drum ; numai niște copii se opriseră sfioși și ascultaseră un timp, cu gravitate, bocetele femeii.

— Ei, ga Mario, șopti Paraschiv încurcat. Hai, taci o dată, că nu e nimic. Ce te-a apucat ? De ce nu stai să auzi cum a fost, că nu e vorba să ?...

Maria Moromete tăcu și se ridică încet de pe prag fără să-l ia în seamă pe nepot. Ea merse și ridică din mijlocul bătăturii strachina răsturnată de cîine, o șterse cu mîna de mălai și uitîndu-se în jurul ei începu să cheme puii cu un glas care nu mai amintea cu nimic de cel cu care se jelise puțin mai înainte. Ea chema puii și risipea mălai, iar cloșca dădea tîrcoale cloncănind și cîrîind zgomotos. De pe cer soarele de vară începuse să verse cu putere o căldură înăbușitoare.

Paraschiv ieși din bordei și plecă încet, cu umerii îndoiți. Fuga nu izbutise, dar nu era nimic ; trebuia căutat curînd un alt prilej, pînă nu trecea vara. Și altfel trebuia acum să procedeze.

XVI

Niculaie intră în curtea școlii, foarte mîndru de pălăria pe care o avea pe cap și de cureaua cu cataramă albă cu care era încins peste cămașă. Se îndreptă spre grupul fetelor din clasa lui care făceau mare zarvă în curtea din spatele școlii ; nici nu apucă să se apropie bine și se pomeni arătat cu degetul de vecina lui, Băloșu Rafira, care cît îl văzu, începu să țipe :

— Uite la Moromete, uite la Moromete ! A venit cu pălăria lui ta-său ! ăăă ! Pălăria lui ta-său ! Pălăria lui ta-său ! Și cureaua !

Niculaie îngălbeni de furie, dar nu putu să spună nimic. Se liniști însă repede văzînd că celelalte fete își văd de joc și nu-l iau în seamă. El se opri în dreptul unui grup de trei-patru fete care jucau ceva sărind într-un picior printre niște pătrățele și semne zgîriate în pămînt. Botoghină Irina stătea și aștepta să-i vie rîndul la sărit. Cînd o văzu Niculaie cum stă, cu umărul ei stîng puțin ridicat, oacheșă și cu coadele mici lăsate peste o bluză nouă, i se păru atît de frumoasă încît, uitîndu-se la ea, sîngele îi împurpură obrajii și inima începu să i se zbată în piept ca o vrabie. Aștepta ca ea să ridice ochii și să-l vadă cu pălărie și curea. Irina însă nu ridica de loc ochii spre el ; aștepta cu nerăbdare să-i vină

rîndul la joc. Chiar îi veni rîndul; luă bucățica de ciob în mînă, se așeză în dreptul pătratului, aruncă ciobul și începu să sară printre pătrățelele și semnele jocului. Niculaie o urmări cum sare și după un timp nu mai simți decît necaz. Cînd fata aruncă ciobul în figurile cele mai grele și anume în *iad* și în *cer*, Niculaie făcu pe neașteptate un pas, strică liniile și o îmbrînci pe fată din mijlocul figurilor. Celelalte țipară ascuțit și tăbărîră pe el. Pălăria lui Moromete fu mototolită rău pe capul fiului. Niculaie o luă la goană și fetele îl lăsară în pace. Ele refăcură repede pătratul stricat și Irina spuse că trebuie acum să dea din nou cu ciobul.

În ziua serbării școlare, copiii veneau în număr mare. Veneau chiar și cei care lipsiseră mai tot timpul anului; chiar și cei care știau că au să fie lăsați repetenți.

În fața intrării, băieții din cursul complimentar ridicau o scenă. Băncile fuseseră scoase în curtea școlii să se așeze oamenii în ele. Din cînd în cînd, cîte un învățător ieșea afară și bătea din palme să potolească zarva. Unii copii jucau *oina*, alții chinuiau o minge de cîrpe jucînd fotbal. Niculaie era mare fotbalist, juca la becie, era vestit prin șuturile lui și i se spunea Dobay.

Deodată un murmur începu să umble prin toată curtea. Un băiat care stătea la poartă strigase tare:

— Vine dom'nvățător Teodorescu cu doamna.

Vestea străbătu curtea prin toate colțurile și zarva începu să se stingă. Cei care jucau *oina* lăsară jocul, iar fetele ieșiră din spatele școlii și trecură fuga în față.

Învățătorul Teodorescu și soția lui erau însă departe de școală, abia puteau fi văzuți. Un copil care stătea în poartă anunță că cei doi au intrat în primărie. Copiii așteptară în liniște iar cei care încercau să facă gălăgie erau înghiontiți.

— Bă, tu n-auzi! Vine dom-nvățător Teodorescu!...

În cele din urmă, învățătorul fu văzut apropiindu-se de poartă. El mergea încet alături de o femeie mică și grăsuță, îmbrăcată în costum național cu niște pantofi cu tocuri foarte înalte. Avea buzele roșite rău și de gît purta un șir de mărgele de diferite culori.

Copiii se îngrămădiră de-a lungul drumului de la poartă pînă la scările de la intrare. Învățătorul pătrunse în curte și se îndreptă spre școală. În clipa aceea, din capul șirului izbucniră cîteva glasuri subțiri și puternice:

— Bună ziua! Bună ziua!

Apoi, pe măsură ce învățătorul și soția lui înaintau, erau întîmpinați și urmăriți de numeroase glasuri copilărești care strigau răzlețit și neîntrerupt, unul mai puternic și mai ascuțit decît altul:

— Bună ziua! Bună ziua! Bună ziua!

Învățătorul Teodorescu și soția lui, învățătoare și ea, nu știau că copiii le fac numai lor această primire. Teodorescu fusese director al școlii timp de aproape zece ani pînă la venirea lui Toderici, care izbutise repede să-l lucreze la inspectorat și să-i ia locul. Copiii însă păstrau mai departe simpatia lor vechiului director.

Nu de aceeași primire se bucură însă învățătorul în cancelarie. Directorul Toderici, cît îl văzu intrînd, sări în picioare. Era îmbrăcat militărește, în uniformă de locotenent. El își desfăcu mîinile și strigă:

— Haide, domnule Teodorescu, pleci din comună și lași situația elevilor neîncheiată! Am să

fac raport la inspectorat. Ai plecat și ai luat catalogul cu dumneata. Ce înseamnă asta?

În cancelarie era strîns întreg corpul didactic al școlii. Parohul Petre Provinceanu și parohul Andrei Bălan, dintre care primul cu soția, învățătoare în sat, erau și ei aci. Preoteasa era numită doamna Lily. Apoi tinerii învățători, Bădilă Aurel și Enăchescu Adrian, dintre care al doilea cu soția, tot învățătoare. Ea era numită „doamna lui dom'nvățător Enăchescu".

Învățătorul Teodorescu trase un scaun și se așeză, puse catalogul pe birou. Doamna Lily schimbă o privire scurtă cu soțul ei, preotul, și ieși din cancelarie. Teodorescu răspunse atît de agresiv, încît toți învățătorii și doamnele se ridicară în picioare.

— Situația elevilor mei e încheiată și pe catalog eu sînt stăpîn!

Se petrecea un lucru nemaipomenit. Teodorescu vroia să lase repetent pe fiul colegului său, Toderici Artur, care învăța prost.

— Am mai discutat o dată pe chestia asta și ți-o spun verde, domnule director: am să-ți las băiatul repetent așa cum se cuvine și să nu strigi aicea la mine, pentru că nu ești la instrucție cu premilitarii.

Directorul își mușcă buzele. El mîrîi stăpînit, lăsînd deodată la o parte formulele de politețe și oficiale cu care îl întîmpinase mai înainte:

— Teodorescule, îți spun prietenește că cu mine ai s-o pățești urît de tot. Te răzbuni că ți-am luat locul de director?! Sîntem aici cu toții de față: băiatul meu nu e cel mai rău și mai prost din clasa ta; am să cer inspectorului reexaminarea și am să te dau și în judecată...

— De trei ani de zile ți l-am trecut clasa de rușine, răspunse Teodorescu cu dispreț. Eram director pe vremea aia, așa că vezi, nu e vorba de răzbunare. E un copil rău pe care l-ai crescut obraznic... îmi terorizează clasa...

Se făcu o tăcere de cîteva clipe, după care Teodorescu continuă:

— Și ce mă sperii tu cu inspectoratul? Ai să ceri reexaminarea și ai să potrivești lucrurile cu oamenii tăi din partid; te privește. Ce-mi pasă mie! Eu ți-l las repetent, îmi iau catalogul colea în fața satului...

— Și pe urmă ai să zbori din învățămînt! strigă directorul bătînd cu pumnul în masă. Te rog să predai imediat catalogul clasei a patra fiindcă eu sînt director și eu prezint situația!

Toderici izbi cu un scaun de podea și începu să înjure soldățește și să insulte cu grosolănie pe colegul său, fără să mai țină seama de doamne.

— Te găsiși, tu, să-mi faci aici în școala mea, pe grozavu. Dacă nu zbori tu din învățămînt, ascultă aicea la mine.

Toderici izbi a doua oară cu un al doilea scaun de dușumea și ridică brațul în sus strigînd cu o voce înaltă:

— Bagă de seamă, Teodorescule! Să-i... dumnezeul mă-si dacă n-am să te fac eu pe tine să tremuri și să mă ocolești zece kilometri cînd ai să mă vezi! Bagă de seamă! Vreai să te pui cu mine și să mă muști de c... dar eu îți spun că am c... tare și ai să-ți rupi dinții în el...

Parohul Petre Provinceanu interveni cu glasul lui bisericesc:

— Ascultă, Florică, nu striga așa că te-aud copiii de afară.

— Lasă-mă, părinte, că am ajuns cu toții o adunătură de nebuni, nu de învățători, continuă să strige directorul... Nu te uiți la el cum stă și se uită la mine ca un...

În clipa aceea, soția învățătorului Teodorescu sări în sus și începu și ea să strige cu glas subțire, pițigăiat și care se vedea că tot timpul se încărcase de revoltă :

— Păi să-ți fie rușine, domnule director, cu înjurăturile și măgăriile dumitale. Am să te dau în judecată, toată lumea e martoră ! Da, am să te dau în judecată și n-am să te las pînă nu înfunzi pușcăria ! Mocane ! Ai venit aicea în ițari și te-ai ghiftuit și acum urli și strigi la el parcă ar fi ordonanța ta ! Mă mir că nu-ți crapă obrazul de-atîta nerușinare.

Glasul învățătoarei clocotea de atîta revoltă și ură, încît directorul rămase încremenit și prostit în fața ei. Ea își îndreptă privirea spre cei doi învățători, Bădilă și Enăchescu și li se adresă palidă, tremurînd de indignare :

— Să vă fie rușine că stați și vă uitați la un astfel de spectacol. Rușine ! Huo !

Adevărul era că soția lui Teodorescu nu se putea împăca cu gîndul că „mocanul" luase locul de director bărbatului ei. După prima izbucnire, Toderici își reveni din surpriză. El rînji cu grosolănie și spuse :

— Măsoară-ți cuvintele, *madame*, să nu ți le măsor eu !

Nu apucă să termine. Soția învățătorului Teodorescu apucă strîns călimara mare și grea de pe masa cancelariei și o repezi drept în capul directorului. Acesta se feri și călimara plesni în țăndări în portretul regelui Carol al II-lea de pe peretele opus. Geamul portretului se sfărîmă cu

zgomot și trăsăturile „primului învățător" fură boroșcoite de cerneală și de lovitură. Portretul începu să se clatine în sfoara și cuiul de care era agățat, fără să cadă însă și se clătina încet la dreapta și la stînga ca și cînd și-ar fi mustrat părintește corpul său didactic din cancelaria școlii. Învățătoarea, văzînd că dăduse greș, apucă în mînă un scaun și se repezi spre Toderici ; se făcu o învălmășeală mută și încleștată ; Toderici îi smulse scaunul cu ușurință ; femeia apucă altul ; soțul ei sări și se repezi spre director ; parohul Petre Provinceanu îi ținu calea ; în cele din urmă învățătoarea, aprinsă la față, izbucni în plîns și își apucă soțul de braț ; își pierduse firea.

— Haide d-aici ! Ți-am spus de la început să nu vii astăzi la serbare !

Teodorescu își desprinse brațul, deschise ușa cancelariei și o împinse ușor afară.

Rămași singuri, cei șase bărbați se priviră unul pe altul în tăcere și pe nesimțite corpul didactic se împărți în două tabere. Tînărul învățător Bădilă Aurel, singurul neînsurat, trecu de partea fostului director. Parohul Petre Provinceanu și celălalt învățător, Enăchescu, se știa că sînt de partea lui Toderici, (Enăchescu era o rudă îndepărtată a lui Aristide Rădulescu, cu care acesta făcuse afacerea cu căminul cultural), singur, parohul Andrei Bălan nu se amestecă ; el porni spre ușă și ieși afară fără să scoată vreun cuvînt.

— Domnule director, începu tînărul Bădilă, bagă de seamă că se aude ! Școala asta nu e casa noastră particulară.

Toderici trase un scaun și se așeză oftînd agresiv. El răspunse cu un glas care căuta să-l atragă

pe tînăr de partea sa și să-l izoleze cu totul pe fostul director.

— Lasă-mă în pace, dragă Aurele, asta e curată bătaie de joc. Vezi ce-a făcut cu cerneala ? Cum dracu să nu înjuri... dumnezeul mă-si, cînd te scoate din sărite ? Eu știu că nu învață bine, dar dă-l în mă-sa, n-o să fac din el un savant. Și pentru asta trebuie lăsat repetent ? Dă-o, dracului, Teodorescule, că întreci măsura !

— De ce întrec măsura ? întrebă Teodorescu așezîndu-se și el pe scaun. Eu nu pot să trec clasa un elev care își bate joc de carte. Pentru că băiatul tău nu e prost și ar putea să învețe și ți-am spus de atîtea ori să-l ții din scurt. El știe că tat-său e învățător și director și în loc să învețe îmi terorizează clasa ca o bestie.

— Lasă, măi Teodorescule, zise parohul Petre Provinceanu, plimbîndu-se agale pe lîngă biroul cancelariei. Ce dracu, parcă ai fi venit acum de pe băncile școlii normale.

— Ca în *Apostol* de Cezar Petrescu, completă Enăchescu vrînd să fie ironic. Domnule Teodorescu, continuă el, de fapt numai dumneata ești de vină, pentru că n-ai știut să sădești în el dorința de carte ! Asta e ! S-o știi de la mine, nu te supăra.

— Lăsați-l, dragă, că eu nu mă supăr, zise directorul ridicîndu-se de pe scaun. Să-mi lase copilul repetent. Bine ! Lasă-l repetent, Teodorescule ! Pe cuvîntul meu de onoare ! Și ce-o mai fi pe urmă om mai vedea.

— Domnule Enăchescu ! strigă fostul director furios. Îmi spui mie că n-am știut să sădesc în el dorința de învățătură ? Ai uitat că pînă mai anul trecut veneai aproape în fiecare zi la mine

să te învăț cum să predai o lecție ? Acum ți s-a îngroșat obrazul și faci ironii.

— Teodorescule, liniștește-te, dragă, murmură cu blîndețe parohul Petre Provinceanu. Ce-o să creadă lumea despre noi dacă ai să-l lași pe băiatul lui Florică repetent ? „Ia uită-te, o să zică, mama lor de învățători, că proști copii mai au". Gîndește-te și tu, ce dracu !

Teodorescu vru să răspundă, dar fu întrerupt de revenirea în cancelarie a celor care ieșiseră : parohul Andrei Bălan și învățătoarele Lily și soția lui Teodorescu.

— Haide că s-a strîns lumea și așteaptă, e curtea plină, spuse parohul Andrei Bălan lăsînd ușa deschisă.

XVII

Spre prînz, Moromete se sătură să stea pe prispă; ieși la drum pe stanoaga podiștei. Ziua era frumoasă, deși căldura năvălea din cer asupra ei. Pe stanoagă era la umbră, deasupra salcîmi înfloriți, iar pe șoseaua curată, măturată din toate părțile de fete, treceau oameni. La a treia casă, înainte, ieșea din curte și se ducea nu se știe unde, Matei al Barbului, care avea o gîlmă în gît și care din pricina asta, cînd vorbea îți venea mereu să-i spui : „Tușește, mă, Matei, să-ți iasă gîlma aia din gît".

— Unde te duci, Matei ? ! îl întrebă Moromete anume ca să-l audă vorbind.

— ...ă duc înă la mnatu-meu, ă-mi dea un ăpăstru !

„Vedeți ? Din pricina gîlmei cuvintele lui sînt ciumpăvite, topite în omușor", părea să spună Moromete prin întreaga lui înfățișare.

Vecinul din faţă, alde Udubeaşcă, ieşise şi el la poartă.

— Mă, Udubeaşcă ! chemă Moromete în prada aceleiaşi stări de adîncă şi atentă contemplare. Ce face, mă, Gheorghe ăla al tău ? !

Gheorghe acela al lui Udubeaşcă nu făcea nimic deosebit ca să se mire şi să fie atît de nemaipomenit de încîntat Moromete, dar întreba de el tocmai de aceea, tocmai pentru că săracul Gheorghe al lui Udubeaşcă era un flăcău şters şi bun, ale cărui urme pe pămînt nu le vedea nimeni.

— Gheorghe s-a dus cu caii pe izlaz ! răspunse Udubeaşcă.

„Vedeţi ? ! asta face Gheorghe al lui Udubeaşcă".

— Bună ziua, Moromete !

— Bună ziua, Nae !

Nae Boldeaţă, un creştin ! Vreţi să mai ştiţi altceva despre el ? Nu e nevoie.

— Ce faci, Moromete ? Hai devale !

Ei, ăsta da, un om în toată puterea cuvîntului : trece pe lîngă tine, nu dă bună ziua, te întreabă doar aşa, ce faci, hai devale, adică nu faci bine ceea ce faci, mai bine ai face dacă te-ai lua după el.

Trecînd pe lîngă el, unii încercau să-l ia cu ei la fierărie, la Iocan, dar Moromete le răspundea că nu merge, ce să caute el acolo ? Şi spunea acest lucru cu un glas care voia să însemne că el niciodată n-a fost pe acolo, ba chiar s-a ferit totdeauna să se ducă ; altora le răspundea că *n-are timp*; unuia i-a răspuns chiar că nu poate, e *ocupat*.

Într-o vreme, un vecin din fundul grădinii, care de cele mai multe ori trecea prin curtea Moromeţilor ca să iasă spre şosea, se oprise lîngă el şi îi adusese aminte că astăzi după-masă popa Petrică are comitet la bancă şi că Moromete să fie şi el acolo, ca fiind membru în comitetul bisericesc.

Moromete îi răspunsese vecinului că nu merge şi la întrebarea celuilalt că de ce nu merge, tăcuse cîteva clipe, apoi răspunsese rar şi tărăgănat : „Nu viu, mă Ene ; ce, tu nu ştii că eu nu mai sînt în comitet ? Am fost *destituit !* M-a destituit popa." Vecinul nu înţelesese cuvîntul *destituit,* plecase fără să mai spună ceva.

Moromete fu urnit de pe stanoagă de Cocoşilă. Dar nu fără cîrîială şi discuţie. Cocoşilă îi spunea să meargă împreună la serbare, că e o serbare la şcoală, să vadă şi ei ce-o fi pe acolo ; Moromete răspunse că nu merge, ce să *facă* acolo ?

— Hai, mă, trecem pe la Aristide şi bem cîte-o ţuică, fac eu cinste, spuse în cele din urmă Cocoşilă, ştiind că la această invitaţie celălalt n-are să se mai opună.

Moromete ridică privirea spre prietenul său şi întrebă cu multă uimire :

— Zău, mă ? Ce te-a apucat ? Ce-ai păţit ?

Cocoşilă se supără şi spuse că Moromete să nu facă pe deşteptul, că dacă e vorba să numere care a făcut cinste de mai multe ori, el, Moromete, iese prost. Moromete începu să rîdă încet şi părea dispus să înceapă numărătoarea, dar Cocoşilă îi întoarse spatele şi se prefăcu că pleacă ; fără folos însă, deoarece Moromete îl cunoştea şi ştia că totdeauna cînd Cocoşilă era atît de insistent, avea ceva de spus, ceva care îl rodea şi în care nu se poate descurca.

Porniră încet spre centru, răsucindu-şi ţigări.

— Moromete, ai auzit, mă ? anunţă în sfîrşit Cocoşilă. Am vrut să-ţi spun eu de ieri, dar a venit Ţugurlan şi... în fine, m-am gîndit aseară, pînă să adorm... M-am gîndit... am făcut la ţigări, iar m-am gîndit... Mă, tu auzi ? Am băut la tutun... stam şi mă gîndeam şi am băut tutun ! Mă,

am băut tutun ! ! ! Ce să-ţi mai spun, pînă m-a luat dracu şi-am adormit.

— Ce mă, la ce te-ai gîndit ? întrebă Moromete vesel.

— Am fost alaltăieri pe la gară şi am auzit doi inşi care vorbeau.

— Ce spuneau ?

— Vorbeau de politică. Erau doi inşi, nu ştiu de pe unde. Am vrut să-ţi spun eu de ieri, dar a venit Ţugurlan şi... în picioare şi discutau ; aveau o gabrioletă în faţa cîrciumii. Nu-ş' ce-or fi fost ei, în tot cazul oameni deştepţi, nu proşti ca tine.

— Sau ca tine, completă Moromete neturburat.

— Da, şi vorbeau între ei. Vorbeau, vorbeau, uite aşa le mergea gura ! Dar nici unul nu se lăsa ! Amîndoi deştepţi ! Trebuie să fi fost niscai geambaşi sau negustori din ăştia care au magazii de grîne prin gări. Adică numai unul din ei, că avea ceafa groasă ; ălălalt nu-ş' ce era, că era mai spălăţel, aşa ca agentul ăsta al nostru de la C.A.M. La început n-am prea înţeles, că nu ştiam despre ce e vorba. Eu am cerut o ţuică şi m-am făcut că nu-i aud ; şi pe urmă am început să prinz ceva. De fapt mîncau amîndoi c...t, spuneau că o să vie legionarii la putere, că ţărăniştii nu sînt contra lor... Ei ! au mîncat ei la c...t aşa cam vreo jumătate de ceas şi o dată îl auz pe ăla mai spălatu că dacă vin legionarii la putere, atunci e bine, s-a terminat cu partidele. Alălalt, ăla borţosu, zice că nu se poate. Dacă e vorba aşa, atunci regele ce face fără partide ? „S-a zis cu partidele, zice ălălalt. Ori aşa, ori aşa, partidele nu mai sînt în stare să guverneze : e limpede că partidele n-au să mai fie ; au dus ţara la rîpă şi trebuie oprită să nu se rostogolească. Numai legionarii pot s-o oprească.“

Aşa spunea ăla, trebuie să fi fost legionar... pe mă-sa, că avea pe sub haină o flanea verde.

— Şi ăla grasu ce spunea ? întrebă Moromete cu interes.

— Dracu să-l ia, că n-am înţeles ce politică făcea. Ba spunea de legionari, că nu se poate, ba spunea de Maniu şi de rege. Spunea că Maniu şi cu regele, numai ei pot să mai facă un guvern care nu ştiu ce mînca el c.. t că ţara românească este aşa şi pe dincolo. Eu ce mi-am spus ? Dă-i în mă-sa, ăştia sînt legionari amîndoi. Asta vream eu să-ţi spun ţie, că nu e de glumă cu legionarii ăştia, dar tu eşti capiu, nu înţelegi...

— Fugi, mă, d-aici. Dă-i în mă-sa de legionari ! zise Moromete vesel, mergînd agale, cu mîinile la spate.

Ajunseră apoi la centru, la Aristide şi intrară în cîrciumă. Cocoşilă făcu într-adevăr cinste şi după aceea, fiindcă în cîrciumă nu prea aveau cunoscuţi, ieşiră şi se îndreptară spre şcoală.

Cînd intrară înăuntru, curtea şcolii era înţesată de oameni şi serbarea gata să înceapă. În faţa băncilor dinaintea scenei se aşezaseră un rînd de scaune. Tocmai atunci pe aceste scaune începuseră să se aşeze fruntaşii comunei : notarul Istrătescu cu soţia lui, o femeie grasă, îmbrăcată cu o fustă uriaşă de catifea subţire ; agentul C.A.M. cu soţia, o cucoană îmbrăcată în costum naţional şi cu o umbreluţă de soare pe care o ţinea deasupra capului cu un aer de mare doamnă ; alături de ea se aşezase Aristide Rădulescu, fără soţie ; apoi veneau la rînd perceptorul cu soţia, agentul fiscal, Jupuitul, singur, cu pălăria lui de paie şi cu obrajii lui care păreau jupuiţi ; şi în sfîrşit inginerul agronom Ionescu cu toată familia, un student şi două eleve de liceu abia ve-

niţi în vacanţă. În spatele acestora, în primele bănci, se aşezaseră Crîşmac, Tudor Bălosu şi administratorul moşiei Marica, Cristescu.

Scena din faţa şcolii ocupa intrarea în întregime. Învăţătorii şi învăţătoarele, cu un grup de elevi, premianţii, stăteau în dosul scenei, pe coridor, fiecare clasă cu învăţătorul ei.

Moromete şi Cocoşilă se amestecaseră şi ei printre oameni şi, nemaiavînd loc pe bănci, se aşezară jos pe pămînt. După cîtva timp, serbarea începu. Directorul şcolii o deschise cu o cuvîntare. Cînd apăru pe scenă, în uniformă, se făcu în toată curtea o tăcere deplină.

— Domnilor! începu el cu glas tare, proptindu-şi pumnii pe catedra de pe scenă şi rezemîndu-se în ei. Domnilor, repetă nepoliticos, uitînd că în faţa sa, pe scaune, se aflau şi doamne, serbarea şcolară din anul acesta se serbează cu bucurie pentru părinţii care şi-au trimis copiii la şcoală şi fără bucurie pentru ăia care nu şi i-au trimis. Şi vă spun, domnilor, că din situaţia încheiată pe şcoală iese că oamenii nu-şi dau copiii la şcoală. Ştiţi şi dumneavoastră că cine are carte, are parte. Păi, să vă spun eu, d-aia n-aveţi parte, fiindcă n-aveţi carte. Şi pentru mine, domnilor, să vă spun drept, că eu aşa am obiceiul să vorbesc, pentru mine, zic, după părerea mea, e cel mai prost ăla care nu-şi dă copilul la şcoală! Eu am aicea înscrişi patru sute cincizeci de elevi şi din ăştia patru sute cincizeci şi ceva, nu zic să fi venit toţi, că n-ai unde să ţii atîta mulţime de copii, şi la urma urmii unii din ei sînt aşa de proşti că n-au ce căuta la şcoală; nu zic patru sute cincizeci, şi nici jumătate, că aşa batem recordul pe toată România şi noi, domnilor, nu sîntem ăştia din Siliştea-Gumeşti mai breji ca alţii din alte sate; şi cum ziceam, nu două sute douăzeci; că asta ar însemna că stăm bine, să zici că uite, fir-ar al dracului, ce spun ăia că sîntem o ţară fără ştiinţă de carte? Păi foarte mulţumesc, dă-mi şi mie ici, României, nişte colonii, să trăiesc bine, şi să vezi cum învăţ carte. Aşa că dacă veneau două sute aş fi zis că degeaba se laudă Franţa şi Anglia că la ei oamenii sînt bătuţi în cap de atîta carte; uită-te ici, în România, uitaţi-vă domnilor engleji şi franţuzi, sînteţi mai proşti ca noi, sînteţi proşti de daţi în găuri, noi avem cu ce trăi fără colonii şi învăţăm carte, avem daravelile noastre şi nu ne ducem la mama dracului cu vapoare şi cu submarine! Asta puteam şi putem s-o spunem dacă ne dăm copiii la şcoală. Şi d-aia ziceam adineauri că e cel mai prost ăla care nu-şi dă copiii la şcoală! Zice că n-o să-l facă popă şi nu-l trimite şi... Ia dă-mi, Enăchescule, situaţia aia, spuse directorul întorcîndu-se spre fundul scenei. Apoi continuă cu situaţia în mînă: Pe clasa întîia au fost înscrişi o sută cincisprezece. Au frecventat regulat, cîţi credeţi? Şaizeci şi şapte, anunţă Toderici tare. Şi din ăştia au rămas repetenţi patru. Asta e cu clasa întîia, dar aici stăm bine fiindcă pe clasa întîia tot mai vin ei! Şi stăm bine şi cu clasa a doua. Dar ce se întîmplă după aia, nici dracul nu poate să mai înţeleagă. Să vedeţi: clasa a treia înscrişi şaptezeci. Au frecventat douăzeci. Din douăzeci ce să scoţi? Mai poţi să laşi vreunul repetent? Cu clasa a patra...

Directorul întinse mîna înapoi:

— Dă-mi te rog catalogul şi situaţia clasei, domnule Teodorescu...

Teodorescu îi întinse catalogul şi situaţia şi timp de un minut asistenţa aşteptă ca directorul să continue. Toderici cercetă catalogul încordat

și când ajunse la sfîrșitul lui, văzu că în dreptul partidei fiului său era scris: absolvent. Ridică fruntea și continuă:

— La clasa a patra situația e ceva mai bună pentru că domnul învățător Teodorescu a fost mai aspru decît mine și v-a trimes amenzi încă de la începutul anului. Că așa e omul nostru, nu vrea să înțeleagă dacă nu-i trimeți amenda pe cap. Eu am vrut să nu mă înjure oamenii, și ca rezultat mi-au venit, mari și lați, cincisprezece copii la clasa mea. Dar de la anul încolo, uite, vă spun verde să nu ziceți că sînt al dracului: care nu și-o trimite copilul la școală, o să-l amendez și o să-l usture, pardon de expresie, știți dumneavoastră unde. Clasa a patra au fost înscriși cincizeci și șapte, au frecventat treizeci, dintre care trei repetenți. Și dacă trecem la cursul complimentar, aici nu se mai poate nici discuta; clasa a cincia, doisprezece, a șasea, cinci și clasa a șaptea șase inși. Eu cam atît am avut de spus. Și să știți că în chestia cu amenzile am să tai în carne vie. Acum doamna Lily are să vă spună cum stă situația cu fetele.

Toderici se întoarse cu spatele spre asistență și chemă:

— Unde ești, doamnă Lily? Poftește, te rog, pe scenă!

După care directorul părăsi catedra și coborî printre păturile scenei jos lîngă fostul director Teodorescu. El îl apucă pe colegul său de braț, îl trase printre copii înăuntrul școlii și rămaseră singuri, într-una din clase. Toderici își îndoi mîinile spre spate și se miră:

— Măi Ionele, de ce mă pui în situația să facem scandal de pomană?! Dă-o în... mă-si de afacere, biserica mamei lui de copil! Dacă nu învață, ce

dracu vreai să-i fac? Eu te rog să mă scuzi, știi cum e felul meu, roag-o și pe soția ta să nu se supere! Crucea lui de copil, că dacă mi-ar semăna mie, aș ști ce să fac, dar semănă cu soacră-mea, fir-ar a dracului cu mama ei de soacră și toată ziua îl ține pe-acolo pe la ei; eu am treabă, n-am timp să-l învăț carte! Pentru asta să ne certăm că mă faci să-mi ies din sărite? Te rog să mă ierți și să nu fii supărat pe mine!

Fostul director se șterse de nădușeală pe frunte și nu răspunse decît după ce directorul începu să se plimbe nervos prin odaia de clasă.

— Ascultă, Toderici. Eu la toamnă îmi cer mutarea din Siliștea, răspunse el. N-am înțeles ca în școală să mă port cu oamenii și cu copiii așa cum faci tu și Enăchescu. Personal, eu n-am nimic cu tine, dar numai atît îți spun: ești mai tînăr ca mine cu șase ani și de cînd sînt eu învățător, lucrurile în loc să meargă spre bine, merg spre rău. Dacă ai fi vorbit țăranilor acum zece ani așa cum ai vorbit tu astăzi, te-ar fi luat la goană cu pietre. Eu nu pot să mai predau la școala asta. Și fără să mai aștepte răspuns, fostul director ieși din clasă, mîndru și disprețuitor. Toderici dădu din umeri.

XVIII

Afară, învățătorii și învățătoarele își strigau premianții și copiii spuneau poezii. Cînd veni rîndul clasei a patra, fostul director se urcă pe scenă și înainte de a începe să numească pe premianți, el se opri cîteva clipe în fața catedrei, dînd de

înţeles că are şi el ceva de spus. Se făcu linişte şi unii oameni care stăteau jos, tăifăsuind încet, se ridicară în picioare şi curmară şoaptele. Numai nişte babe surde, uitîndu-se la învăţător, îşi aduceau aminte de părinţii acestuia; fostul director era chiar de-aici din sat.

— Bietul băiat al lui Niţă Teodorescu! îl căina una. E mereu slab, săracul.

— L-a supt învăţătura, că ce mai învăţa, eu îl ştiu de cînd era mic, zicea alta.

— Ia tăceţi din gură, muierile alea d-acolo! se răsti un bărbat, întorcîndu-se foarte indignat încotro se auzeau şoaptele.

— Ei, mai vorbim şi noi, Ghiţă, ce beleşti ochii ăia aşa? răspunse una din babe cu un glas nepăsător.

— Duceţi-vă încolo, afară, dacă aveţi chef de vorbă.

— Hai, nu-ţi mai răci gura, Ghiţă, că faci praf, spuse altă babă rîzînd.

— Tăceţi din gură! Hei! se auzi atunci glasul poruncitor al directorului.

— Oameni buni! Domnul director a spus la început că e cel mai prost ăla care nu-şi dă copilul la şcoală. Dar eu ştiu de la părinţii mei că nu sînt decît oameni care au cu ce să-şi dea copiii la şcoală şi oameni care n-au cu ce, nu pot să-i dea, că au nevoie de ei, n-au cu ce să-i încalţe şi să-i îmbrace, cu ce le lua cărţi. Sînt şi oameni care nu vor să-şi dea copiii să înveţe, dar nu sînt proşti, sînt neştiutori, şi dacă sînt neştiutori, sînt tot din cauză că părinţii lor i-au ţinut fără carte. Dar de ce trebuie să învăţăm carte? Eu nu vorbesc numai de ăia săracii care nu pot veni. Dar sînt şi alţii care mai au şi nici ăştia nu-şi dau

copiii la şcoală. Iarna, copilul dacă stă în casă, îl scuteşte pe om de o treanţă pe el şi de o opincă în picioare. Stă cu burta goală după sobă şi aşteaptă primăvara. Eu vă întreb, cui nu i-ar plăcea dintre dumneavoastră să-şi vadă copilul îmbrăcat şi încălţat şi să vie iarna să înveţe, să nu rămînă neştiutor?

— S-a făcut lumea rea, maică, spuse una din babe din fund cu busuiocul în mînă (de la biserică venise şi ea la serbare).

O clipă se lăsă tăcerea peste toată curtea. În faţă, Aristide stătea vesel, cu aerul său tineresc şi clătina rar din cap; cum sta picior peste picior, el îşi clătina şi pantoful în aer şi se uita intrigat la învăţătorul de pe scenă.

— Oameni buni, spuneam adineaori că de ce trebuie să învăţăm. Sînt ţări care nu sînt aşa bogate ca a noastră şi trăiesc mai bine ca noi. Ei s-au lăsat de plugărie şi au început să facă industrie; în fabricile lor ei ţes pînza şi ne ia grîul nostru pe ea, bucatele noastre. Dacă aţi şti carte... Dumneavoastră aţi primit pămînt după război, dar viaţa nu s-a făcut mai bună. Dar unii n-au pămînt de loc şi eu am vrut să vă spun că trebuie să vă daţi copiii la şcoală, să înveţe carte şi să apuce alte drumuri. Altceva nu e de făcut pentru copiii dumneavoastră, aşa a făcut şi tata cu mine, aşa că la toamnă lăsaţi-i pe copii, rupţi, cîrpiţi, să vie la şcoală. Rupe de la gură şi ia-i numai o carte, două şi dă-i drumul să se ducă. Aici la Miroşi e o şcoală de meserii şi bursierii nu plătesc nimic. Am citit ieri în ziare (dumneavoastră, dacă nu ştiţi carte, nu citiţi ziarele) şi am văzut că la Bucureşti, la Atelierele Griviţa, s-a înfiinţat o şcoală gratuită de ucenici, nu se plăteşte nimic, îl ţine pe ucenic în

cămin, îi dă de mîncare şi îmbrăcăminte, dimineaţa învaţă carte, după-masă învaţă meserie... Stă patru ani şi după patru ani iese din internat şi intră în uzină. Pe urmă am citit iar că la Spanţov, pe domeniile statului, e altă şcoală... Înseamnă că dacă vă daţi copiii să facă cel puţin patru clase primare, puteţi pe urmă să-i daţi undeva să-şi cîştige o pîine.

Învăţătorul se opri: sudoarea îi curgea în şiroaie pe obraji şi pe gît. Era foarte cald şi se vedea că învăţătorul nu are obişnuinţa de a vorbi.

— Am să strig acum catalogul, încheie el. Veniţi mai încoace, băieţi. Premiul întîi e Boţoghină Irina şi Moromete Niculaie! anunţă el. Haide, Boţoghină, treci încoace!

Abia acum oamenii se destinseră din încordare; se pare că învăţătorul fusese ascultat de oameni cu trupurile înţepenite. Fata lui Boţoghină se urcă pe scenă şi se uită drept în sus spre învăţător.

— Treci aici! îi spuse Teodorescu, luînd-o de umeri şi împingînd-o în faţa scenei. Spune poezia!

Cuvîntarea învăţătorului făcuse însă o impresie de necrezut şi oamenii nu mai fură atenţi la poezia fetei.

— Lăsaţi gălăgia, domnilor, că nu se mai aude nimic! Prospectul cu Spanţov şi cu Griviţa a venit şi la primărie, o să fie afişat şi o să-l citiţi, spuse directorul.

Pe scenă Boţoghină Irina ajunsese la sfîrşit cu poezia ei în care nişte pisici, certîndu-se pentru o bucată de brînză se duseseră la un cotoi să le facă dreptate; cum acesta rupsese brînza în

două şi tot muşcase din ea ca să facă părţile egale; oamenii începură să asculte.

Muşcă şi d-aci niţică, ca să potrivească vrînd
Apoi iar; şi iar; şi iară, cînd aci, cînd colea greu
Vrînd lor rău să nu le pară, el a muşcat tot mereu
Pîn' se sătură pe sine şi lăsă părţile mici;
Atunci le potrivi bine şi le dete la pisici.

Fetiţa vru să sfîrşească dar oamenii izbucniră în rîsete groase şi nestăpînite; rîdeau tare, cu gurile mari, hohotind.

— Al dracu cotoi! spuse Cocoşilă încet. Ai auzit, Moromete?

Moromete vru să răspundă, dar deodată ochii îi rămaseră pironiţi pe scenă. El murmură, nevenindu-i parcă să creadă:

— Cocoşilă! Mă! Ăla nu e Niculaie al meu?

— Premiul întîi la băieţi, Moromete Niculaie! spuse învăţătorul Teodorescu tare, apoi îl împinse pe băiat în faţa scenei.

Moromete nu se mai îndoi, mai ales că îşi recunoscuse pălăria pe capul mare al fiului; gîtuit de emoţie, tatăl strigă din colţul lui:

— Mă, n-auzi? Ia pălăria din cap. Şi adăugă încet, vorbindu-i lui Cocoşilă: Săracu de el, nu i-am luat de loc o pălărie şi uite că nu e învăţat s-o poarte, stă cu ea pe cap.

Teodorescu aşteptă să se facă linişte, timp în care spuse şi el elevului să-şi ia pălăria de pe cap, apoi îi dădu o coroană şi cîteva cărţi şi-i şopti să spună poezia. Se făcuse linişte, dar premiantul încă nu-şi spunea poezia; învăţătorul îi tot şoptea şi se vedea că elevului i se întîmplă ceva. În cele din urmă, premiantul tuşi şi începu tare să spună o poezie, dar nu izbuti să recite

decît două-trei versuri ; elevul se opri și se clătină ; el se apucă de catedră cu o mînă, înghiți greu și încercă să spună mai departe. Învățătorul, pricepu ce e cu el, îl opri :

— Ajunge, Moromete !

Elevului începură să-i clănțăne dinții ; mîna cu care se ținea de catedră îi tremura rău ; încăpățînat, el încerca totuși să-și spună poezia.

— Ce-are, mă, băiatul tău, de ce nu l-a lăsat să sfîrșească ? întrebă Cocoșilă.

Moromete nu-i răspunse. Se smulse din loc și o luă repede spre poarta din dosul scenei. Din momentul acela el nu mai auzi nimic din serbare. Intră în coridorul școlii și se apropie de fiu-său atît de repede încît copiii din sală se speriară și crezură că omul vrea să bată pe vreunul din ei. Niculaie stătea rezemat de zid și tremura ; cu toate acestea, el zîmbea fericit, cu coroana într-o mînă și cu cîteva cărți mici și subțiri sub braț. Moromete îl apucă de mînă și îl strînse ; îl întrebă încet cu un glas apăsat și greu :

— Mă, ce e cu tine ? De ce tremuri ?

Băiatul își desprinse cotul din mîna aspră a tatălui și îngînă, stins, clănțănind :

— Păi, azi îmi vine rîndul la friguri ; nu știi că două zile mă lasă și una mă ia ?

Nu știa, de unde să știe ? Parcă frigurile erau o boală care să fie luată în seamă ?

— Hai acasă, nu mai sta aici ! spuse Moromete cu același glas apăsat.

Băiatul se împotrivi, dar pînă la urmă se lăsă prins de mînă și tras încet printre oameni, afară din curtea școlii. Moromete îl ținea de mînă și îl îndemna :

— Hai, mă ! Hai, mă !

Ieșiră la șosea. Copilul mergea zgribulit și din cînd în cînd se oprea și-și strîngea brațele clănțănind ; se închircea și dîrdîia parcă ar fi suflat crivățul peste el.

— Uuuu ! brrr ! Taicule, mi-e frig rău, taicule !

— Hai, mă ! Hai p-aici pe la soare, răspundea Moromete șoptit.

Într-o vreme, pe la jumătatea drumului, băiatul se lăsă deodată pe vine și dinții din gură începură să-i toace des, ca și cînd fălcile i-ar fi fost puse în contact cu un motor ; clănțănea acum neîntrerupt și gemea greu ; coroana de flori îi căzu în țărînă și cărțile îi alunecară și ele de sub braț și se împrăștiară pe jos.

Moromete se uită în jur zăpăcit și nemaiștiind ce să facă se aplecă și strînse lucrurile copilului ; îi luă coroana de jos cu niște mișcări sfioase, abia atingînd buchetele de flori, apoi adună cu aceleași mișcări line cărțile împrăștiate ; el se apleca încetișor, prindea cartea de colț și o ștergea de praful de pe ea făcînd-o să alunece ușor peste cămașa și izmenele sale, apoi o luă sub braț și aduna altă carte ; în acest timp băiatul încerca să se ridice ; el chiar se ridică pe jumătate, dar se adăposti numaidecît lîngă genunchii tatălui :

— Taicule, uhuhu, amețesc... mi-e frig rău... mă duc în jos.

Și se agăță de izmenele lui Moromete, cît era de mare, turtindu-și pălăria de pulpele lui ; atunci omul făcu o mișcare să-l apuce de subsuori, dar se opri și-și întinse gîtul în aer ; sub bărbie i se ridicase și rămăsese înțepenit mărul lui Adam ; omul căuta aer cu buzele deschise și înghiți adînc și cu cazna ghemul care îi tăia ră-

suflarea; apoi se aplecă, vîrî un braț sub picioarele chircite ale băiatului și apucîndu-l cu celălalt peste mijloc îl ridică de la pămînt. Se pare însă că această mișcare îi făcu rău bolnavului, pentru că el își încolăci strîns brațele de gîtul aspru al părintelui și se lipi gemînd de pieptul lui; brațele încolăcite de gît nu-i convenіră însă lui Moromete; glasul său se auzi bolborosind în liniștea de vară a șoselei.

— Hai, mă! Hai, mă! Prăpăditule! Lovi-o-ar moartea de treabă, vă îmbolnăviți așa, fără nici o socoteală. Că eu cînd vă spui... voi...

Moromete porni cu băiatul în brațe și mergînd se ferea să se uite la copil; vorbea singur și ca niciodată făcea pași largi și repezi. Părea nemulțumit și dezorientat, atins tocmai în liniștea sa netulburată. Ce era cu Niculaie ăsta? De unde mai răsărise și el cu povestea asta a lui cu școala? Și ce vroia la urma urmei? Cînd ajunse în fața porții el o împinse cu piciorul, intră, se apropie de prispa casei înălbită de soarele fierbinte al amiezii și strigă supărat:

— Ilinco, Tito!

Fata cea mică, Ilinca, ieși din tindă unde făcea mîncare și cînd îl văzu pe tatăl ei cu Niculaie în brațe, se sperie. Întrebă ce s-a întîmplat. Moromete, în loc să-i răspundă că băiatul e prins de friguri, întoarse capul în altă parte, nemulțumit, și spuse că băiatul a luat premiul întîi. Fata se apropie de tatăl ei și îl apucă pe Niculaie cu două degete de bărbie:

— Mă țestosule, ai luat primu întîi, mă? întrebă ea cu veselie.

Niculaie gemu și deschise ochii; se vede că el auzise cuvîntul țestosule, care însemna ceva în le-

gătură cu capul lui mare; se zvîrcoli în brațele tatălui și încercă să dea în sora lui. Aiura:

— Stai tu, să trec eu valea... Să vezi cum o să vă duc eu cu o căpățînă de usturoi... lovi-te-ar moartea de Bisisică!...

— Hai, Ilinco, nu te mai uita, așterne o treanță de pătură pe prispă, că mi-a rupt mîinile! se răsti Moromete, lăsîndu-l jos pe băiat.

Fata așternu o bucată de cergă pe prispă, puse un căpătîi și îl apucă pe Niculaie de subsuori. Îl urcă sus și îl înveli. După aceea, Moromete îi întinse fetei coroana și cărțile:

— Ia astea și pune-i-le undeva... prăpăditul de el... cînd l-am văzut pe scena aia acolo, mi-a secat inima... că nici nu spune... eu ziceam c-o să-l lase repetent...

— Zău, tată? A luat primu întîi? Nu glumești? întrebă fata cu neîncredere.

De pe prispă, Niculaie se uită la tată și la soră cu niște ochi arzători. Ilinca se întoarse spre el și îl întrebă:

— Așa e, mă?

Bolnavul însă nu răspunse. Fata intră în tindă, iar Moromete se așeză tăcut lîngă copil care din nou începuse să aiureze.

PARTEA A TREIA

I

Timp de cîteva săptămîni satele cîmpiei rămaseră după aceea pustii. Căldura începea numaidecît după răsăritul soarelui și dacă în timpul nopții se mai întîmpla ca norii să acopere cerul, acești nori dimineața se făceau nevăzuți și lăsau să se reverse din adîncurile limpezi, dogoarea necontenită și grea a zilei de vară. Tocmai în această vreme, cînd dobitoacele scurmă țărîna căutînd răcoare, ori aleargă bezmetice după umbră, viața oamenilor iese afară din sat și se mută cu totul sub soarele năpraznic al cîmpiei. Căruțele încep să iasă din sat înainte ca luceafărul să fi pierit de pe cer. Oamenii se îndreaptă spre cîmp întretăind izlazul în numeroase drumuri și poteci, și pe aceste drumuri roatele pocnesc neîncetat și cîmpul e străbătut de glasuri răzlețe care se cheamă între ele ori se vorbește neobișnuit de tare și de omenește unei vite care trage rău.

Dimineața e alburie și satul răsună încă de cîntecul cocoșilor. Omul se scoală, trezește copiii, înhamă caii și umblă de colo pînă colo prin curte. Nu este nimic de făcut, plecarea în prima zi de secere pare să fie un lucru obișnuit, totuși căruța și caii înhămați așteaptă în bătătură de mult

timp ; omul și copiii sînt gata ; secerile și bota cu apă sînt puse în căruță ; mîncarea gătită de cu seară asemeni ; nu se știe însă pentru ce căruța stă timp atît de îndelungat în mijlocul bătăturii. Omul se învîrtește pe loc, se uită prin grădină, străbate curtea, intră în casă și strigă la femeie fără rost, întrebînd-o dacă a pus mîncarea în căruță ; muierea se supără și-i răspunde că a pus-o de mult, dar bărbatul nu aude, nu ascultă, iese afară cu un aer foarte grăbit și foarte îngrijorat. Se pare că s-a întîmplat ceva, a fost uitat cine știe ce lucru. Omul se apropie de căruță, se uită la secerile vîrîte între scoarțele loitrei, le numără, scoate una și-i pipăie zimții, o bagă la loc și începe apoi să caute sub cergă ; dă totul la o parte și se uită la oalele cu fiertură de buruieni, la mămăliga încă aburindă ; le acoperă repede, nemulțumit parcă de faptul că totul e în ordine și trece la cai. Animalele așteaptă liniștite, cu buzele în jos și cînd omul se apropie de ele, se întîmplă ca unul din cai să ofteze adînc ; omul se uită la hamuri, apucă hățurile, bagă unuia din cai în gură ; îi trage smocul de sub cureaua de pe frunte și răzgîndindu-se scoate zăbala din gura animalului. În această clipă muierea strigă din prag înfuriată : „Ce mai aștepți ? Ce vă tot învîrtiți ? Ei, cutare, ce stai cu capul între urechi ?! Hei, voi ! dați-i drumul o dată !“

Căruța însă tot nu pornește. A fost uitat ceva. Da ! „Ăsta micu, să meargă și el la secere“, zice omul cu un glas pătruns de o neașteptată gravitate, apropiindu-se de așternutul de pe prispă. Acolo, în așternut, doarme un copil de cinci-șase ani. Zgomotele acestea puternice și îndelungate nu l-au trezit din somn. El doarme suflînd rar, topit parcă în somnul lui greu. „Tu, mă ! Scoal

în sus! Hai la deal". Femeia începe să strige: copilul să fie lăsat în pace. Are nevoie de el să-i toace la păsări, să-i culeagă ștevie, să-i aducă cutare și cutare, să aducă mîncarea de prînz. Omul n-o ia în seamă. Îi răspunde că să facă singură treburile astea, băiatul trebuie să vie la cîmp și să pună poloage pe legături, să aibă grijă de cai și să învețe să secere. Muierea încearcă să-l înduplece pe bărbat, dar omul n-o ia în seamă. El dă așternutul la o parte, dezvelește pe copil, care doarme mereu, îi vîră o mînă pe sub mijlocul lui plăpînd și îl ridică în brațe; apoi așa pe brațe, pe sus, îl duce la căruță și îl așează înăuntru peste trențe și cergă. Băiatul se deșteaptă și adoarme iar. „Gata! Plecarea! strigă omul. Hei, cutare, deschide poarta! Haide! Sus în căruță! Ia vedeți în cutie acolo, nu lipsește nimic? Bota cu apă este? Tu, muierea aia, unde ești? Ai pus, fa, mîncarea în căruță?"

Deschiderea porții se face cu repeziciune și bătătura curge spre șosea, șoseaua pătrunde înăuntru prin golul căscat. Căruța pornește zdroncănind rău peste podișca de lemn, iese în drum și acolo se mai oprește iarăși. Uneori, se mai uită totuși ceva. Muierea aleargă cu lucrul acela în mînă, o bucată de brînză, o ceapă, un ou, o lingură care a fost uitată, sau chiar și mai rău, sarea! A uitat să pună sare, legăturica mică de treanță cu sare în ea, și muierea aleargă pierdută, străbate bătătura cu legăturica aceea în mînă și se apropie de căruță și atunci omul strînge din pumni, înjură din gît și se preface că dă în ea, dar muierea nu se sperie de loc, vîră sarea în coșnița cu mîncare și îl învinuiește tot pe om că se moșmonește atîta pînă pleacă, încît îți pierzi capul de atîta pregătire.

Căruțele ies din sat prin toate părțile lui, prin toate ulițele și ulicioarele și cu mult înainte de răsăritul soarelui casele rămîn goale de viață și drumul e pustiu și tăcerea și căldura domnesc peste tot timp de săptămîni întregi.

Căruța străbate cîmpul și se apropie de capul locului. Pe timpul drumului oamenii tac, nu prea vorbesc între ei și în această tăcere își mînă caii alergînd unul după căruța altuia, fără să se privească, cu o grabă liniștită în care se simte gîndul stăruitor la întinderea de pămînt peste care grîul s-a ridicat și s-a copt.

Soarele începe să răsară; cîmpia se limpezește de spuma argintie a aburilor de rouă și întinderea ei care joacă acum în nemărginiri de foc rece pătrunde prin ochi înăuntrul omului, îl împrăștie afară, îl golește de frămîntările lui trudnice și apăsătoare, pentru ca după aceea să-l adune la loc, într-un fel nou; florile albastre de cicoare, ale căror priviri mai curate ca adîncul cerului răsar din loc în loc pe marginea drumurilor înguste, și vîntul ușor al dimineții care face cu grîul valuri asemănătoare mării, și ciocîrlia care țîșnește din lan și urcă cu spinarea în sus spre cerul boltit și albastru și într-adevăr, pitpalacul turburător și barza care pășește rar printre răzoare, și floarea galbenă a spicelor de grîu care nu s-au copt încă și se revarsă în aer din nimic, și drumurile care lasă satul în urmă, și ierburile groase de pe marginea drumurilor înțesate cu scaieți puternici a căror floare uimește ochiul de la mare distanță, toate acestea răzbat cu putere din viața cîmpiei și pătrund înăuntrul omului subjugîndu-l. El încearcă să prindă vraja, s-o păstreze cu sine mereu, și fiindcă nu izbutește lovește caii cu biciul și aleargă posomorît spre

locul lui de grîu. Iată însă că animalele se opresc la pas, suflă cu putere pe nări, nu vor să mai alerge. Un mînz nechează undeva departe și i se răspunde numaidecît cu îngrijorare; mînzul rămas în urmă aleargă voinicește cu coama lui mică înfoiată puțin în lături și bate pe loc și zvîrle din copitele lui mici cît pumnul de copil, maimuțărind goana cailor mari; atunci omul rîde încet, obsesiile lui se topesc și o bucurie liniștită, aproape neștiută nici de el însuși, dar luminoasă și eternă ca și cerul, se așterne pe chipul lui.

Ajuns la capul locului se dă jos și deshamă caii, copiii iau secerile în mîini și încep să se învîrtească pe lîngă capul încărcat cu ierburi al pogoanelor de grîu. S-ar părea că nu se petrece nimic, că se vor apuca numaidecît să lucreze, dar și aici se întîmplă ca și acasă. Trece timpul și ei tot nu încep; stau în fața locului și se uită peste mărimea lui, se întorc spre soare, învîrtesc secerile în mîini, spun cîte o vorbă ca să facă totuși ceva și de început tot nu încep. Se ceartă pe seceri, fiecare dintre ei vrînd să aibă pe cea mai bună; dacă i se pare cumva că secerea lui cutare e mai nouă și cu zimții mai bogați, cel mai mare dintre copii i-o schimbă cu forța, atunci acesta o schimbă și el cu altul mai slab și de obicei celui mai mic îi ajunge în mînă o ghioarsă subțire și tocită cu care va trebui mai mult să rupă decît să taie. Atunci el dă cu ea de pămînt și începe să plîngă; secerișul ține multe zile și în această vreme el se va chinui tot timpul cu unealta tocită și bună de nimic. Amenință că nu va secera, dar nimeni nu-l ia în serios. „Haide, începeți odată că soarele se ridică!“ strigă omul necăjit, dar copiii nu-l iau în seamă nici pe tatăl lor. Ei așteaptă ceva, smulg cîte un spic, îl sfărîmă în palmă și îi suflă pleava; aruncă în gură boabele pîrguite, le mănîncă, vorbesc despre grîul vecinilor și despre cei care încă n-au sosit la cîmp și de care își bat joc, se întind, își trosnesc unul altuia oasele apucîndu-se pe după gît și lucrul tot nu începe. Atunci omul se apropie de ei și strigă: „Bă, voi sînteți nebuni?“ Cel mai mare rîde cu toată gura și le spune fraților: „Ia uitați-vă la tata, l-a găsit vrednicia“. Copiii izbucnesc în hohote. Ei sînt aceia care vor munci, și o dată lucrul început, nu va mai fi timp pentru vorbă și glume. De aceea rîd acum atît de zgomotos. De aceea în aceste minute de așteptare, caută să-și amintească de trecut, să se pregătească pentru istovitoarea muncă. În această așteptare cel mai vrednic dintre copii începe să măsoare cu pasul *stanțiile*, părțile de loc pe care fiecare va trebui să le ducă înainte pînă la terminare. De la această măsurătoare tatăl este scutit. El trebuie să lege snopii și să-i așeze în clăi. O dată măsurătoarea făcută, cel mai vrednic dintre copii începe deodată să taie spicele și să arunce mănunchiurile în urmă. Pe toată întinderea cîmpiei oamenii încep apoi să intre în inima spicelor: secerișul a început.

II

Soarele se ridică greu pe cer și tot atît de greu se îndepărtează și omul de capul locului. Uneori el stă aplecat timp de o jumătate de ceas, nevoind să se uite în urmă; chiar cînd se ridică și

își îndreaptă spinarea înțepenită, secerătorul închide ochii ; trage nădejdea că pașii lui stăruitori de melc se vor fi îndepărtat mult de capul locului. Cel mai slab însă nu se poate stăpîni. Din vreme în vreme el se întoarce și se uită îndărăt. Și cu cît se întoarce și se uită, eu atît se apleacă mai greu la rădăcina spicelor. Uneori secerătorul izbește cu unealta lui bicisnică în pămînt și înjură crunt căldura năprasnică a soarelui, intră în porumb și rupe foi verzi cu care își încinge mijlocul și-și înfășură capul. Acolo însă unde sînt copii mulți, tatăl, care strînge poloagele și face snopi, este înarmat cu vorbe usturătoare și cu rafinate ironii. „Păzea, mă ! Bă, ăsta, cutare !... Bă, n-auzi ? Vezi că se ia locul după tine !“ Ori i se spune cu o falsă bunăvoință și compătimire : „Mai stai jos, cutărică !“ Sau omul își scoate politicos, boierește, pălăria de pe cap, și salută scurt pe cel ce se uită în urmă ; atît numai, îl salută scurt și-și vede de snopii lui. Alteori însă secerătorul este cruțat în timpul lucrului, dar cînd toată lumea se așează la masă, cel în cauză înghite cu noduri în vreme ce frații lui se prăpădesc de rîs. „Nu știu ce să facem noi, că toată dimineața m-am gîndit mereu la alde Badea lui Modan, începe omul misterios. Badea lui Modan, continuă omul, ar trebui să-l pună pe Bărăgan să sune cu goarna înainte de secere și să cheme pe toată lumea la primărie. Eu i-am spus odată să facă treaba asta : bă, Modane, să-l... care te minte dacă nu-ți spui drept ! Strînge, mă, oamenii la primărie cu cîteva zile înainte de secere !“ „Nu, zice, cine are nevoie, n-are decît să vie la mine acasă.“ „Păi nu prea știu oamenii, mă, de ! De unde să știe ei că unul ca tine nu se mai găsește prin satele astea“, îi spun eu. „Cine are nevoie află“, răspunde el. Acuma, eu am stat așa, mai cu seamă ieri. Mă tot gîndeam : „Mă, să-l trimet sau să nu-l trimet ? Dacă îl trimet, trebuie să-i dau ăluia, lui Modan, un ciurel de mălai. Că nu *face* degeaba ! Păi te gîndești pe urmă și altminterea : costă el un ciurel de mălai ? Merită să dau eu un ciurel de mălai lui Modan pentru *el* ?“ „Pentru cine, tată ?“ întreabă unul din băieți, neînțelegînd aceste ocolișuri. „Cum pentru cine ? strigă omul prefăcîndu-se surprins că nu se pricepe despre ce e vorba. Cum pentru cine ? Păi nu vă spusei ? Pentru alde cutărică ăsta al nostru, n-auziți ? N-auziți că mă tot gîndeam dacă să-l trimet ori nu la Modan ?“ „Dar ce să caute acolo, tată ?“ La această întrebare omul se supără. Apucă un coc de mămăligă în mînă și-l trîntește între genunchi, dezamăgit. Apoi în culmea uimirii : „Bine, mă, voi nu știți că alde Modan știe să taie de lene ?!! Nu știți că are niște scule, acolo, la el acasă, cu care taie de lene ?“ În urma acestei izbucniri false, copiii fac ochii mari, încă nepricepînd limpede despre ce e vorba, după care deodată înțeleg și încep să orăcăie, să urle, să se tăvălească de rîs. Secerătorul slab se face roșu. Rîde și el în silă, se preface că rîde.

Toate acestea se întîmplă cu cei care au mult de secerat, care pot semăna de la trei pogoane în sus. Însă cei mai mulți ar dori ca micul lor pogon să nu mai aibă sfîrșit. Ei seceră, încet, cu multă grijă, cît pot de jos de la rădăcină, adunînd spic cu spic. În urma lor miriștea rămîne lucie, ca o perie tocită. Din cauza aceasta, pentru că zăbovesc prea mult secerînd, mulți dintre ei sînt socotiți puturoși și cei care au loturi întregi, cum sînt Moromete și Dumitru lui Nae, îi iau peste picior cu întrebări unsuroase de soiul

acesta : „Mă, alde cutare, mai ai, mă, mult de secere ?"

Loturile lui Moromete aveau din două părţi astfel de vecini, iar din alte două părţi era înghesuit de moşia Marica şi de pămînturile bisericii. El era văzut călcînd încet pe mirişte şi trecînd pe rînd la vecinii săi. Se oprea deodată din legat snopii, îşi punea palma la frunte, rămînea astfel timp de aproape un minut, apoi striga tare şi lung, ca şi cînd vecinul s-ar fi aflat la o depărtare de mulţi kilometri : „Bă, Voicule, băăăăăîîîî !"... Voicu lui Rădoi nu răspundea. I se vedea spinarea mişcîndu-se jos la rădăcina grîului. Tîrziu, el se ridica, se uita la vecinul său şi întreba scurt şi încet, ca şi cînd Moromete s-ar fi aflat acolo lîngă el : „Ce, bă ?" Moromete începea iar şi mai lung : „Mai ai, mă, mult de secerat ?" Voicu Rădoi se apleca iarăşi la rădăcina spicelor şi de astă dată nu mai răspundea. Şi atunci Moromete începea să păşească încet pe mirişte şi se pornea spre el. Pînă ajungea acolo se putea în acest timp trage un pui de somn, deşi pînă la vecin nu erau decît patruzeci-cincizeci de metri. Moromete făcea un pas, se oprea ; smulgea un spic rămas în urma băieţilor, îl ţinea în mînă, se uita la el, făcea socoteli, chibzuia ce e cu spicul ? A, da ! Cine a secerat pe-aici ? Nilă ! „Bă, Nilă ! Vezi, mă, cînd trece vreo barză p-acilea, spune-i să-ţi ajute să aduni spicele astea." Nilă, cu chipul aprins, se întorcea, se uita, îşi ştergea sudoarea, nu zicea nimic ; se apleca să nu rămînă cu postaţa în urmă. Moromete, cu spicul în mînă, se întorcea şi păşea peste unul din snopi. Vîra spicul sub legătură şi pornea iar spre vecin. Călca chibzuit, să nu se înţepe în mirişte ; dibuia cu talpa desculţă miriştea, făcea loc degetelor şi abia după aceea îi dădea pas. După vreo zece călcături se oprea. Era cald, aerul era aprins, soarele bătea în creştet cu puterea unui foc uriaş care ardea aproape de tot, la cîţiva metri deasupra capului. Moromete se uita în sus, cu mîna la frunte ; vorbea singur : „Mă, ce arde ! Ne coacem ! Murim !" Apoi tare : „Măi, Voicule, ce-i facem, mă, cu soarele ăsta ? Arde de-ţi aprinzi ţigarea la el !" Vecinul nu se ridica şi nu răspundea, Moromete înainta, cucerea terenul încet şi sigur, pas cu pas. Din cînd în cînd se oprea, se apleca, răsturna un bolovan mai mare şi se uita la el pe gînduri. În golul de sub bolovan, pămîntul era negru şi gras ; un vierme să zbătea pe toate părţile să se facă nevăzut. Moromete vîra unghia degetului său negru şi gros, strivea larva. Mormăia : „Strădania mă-ti ! Stai la răcoare ! Ar trebui făcute, după secerea asta, nişte ogoare !" Pornea mai departe : intra în porumb ; deodată îşi amintea de ceva şi exclama necăjit : „Na ! Mă faci să mă întorc îndărăt !" Se întorcea îndărăt spre căruţă să-şi ia tutun ! Vecinul n-avea tutun şi la căruţă chibzuia îndelung dacă să ia sau nu o ţigare şi pentru vecin. Se hotăra să ia şi pornea din nou. Nu făcea însă prea mulţi paşi şi se oprea ţintuit de un glas ascuţit şi necruţător ; una din fete se oprea din secerat şi striga la el : „Haide, tată, leagă snopii ăştia că te-apucă noaptea cu ei ! Unde tot umbli ? Te învîrteşti mereu ca un ou într-o căldare." Moromete răspundea necăjit, cu o mincinoasă obidă : „Hai, mă, ce strigi aşa ? Mă speriaşi ! Nu-mi dai voie să fumez şi eu o ţigare ?" „Lovi-o-ar moartea de ţigare ! Se usucă legăturile colo şi te tot învîrteşti !" Omul însă nu o mai lua în seamă. Îşi continua expediţia sa spre locul vecinului.

III

În acest an la seceriş Moromete n-avea de ce să nu fie ca totdeauna el însuşi, adică nepăsător faţă de ceea ce se aduna în urma lui, uitînd de toate şi pierzîndu-se pe mirişte în contemplări nesfîrşite. Nu avea nici cea mai slabă bănuială că Paraschiv socotea acest seceriş ultimul la care avea să ia parte şi cu atît mai puţin bănuia că o dată cu aceasta Paraschiv plănuia să smulgă familiei nu numai oile şi caii, dar şi ceva din acest seceriş. Dimpotrivă, Moromete constata că socotelile lui se împlineau cu prisos ; făcuse aprecieri adevărate în dimineaţa aceea cînd se trezise din somn ; recolta avea să fie deosebit de bogată. Pentru ce avea să se teamă ?

Nu prea înţelegea, era adevărat, de ce Paraschiv, în loc să se bucure că grîul ieşise cum nu-şi aduceau ei aminte să se fi făcut vreodată, arăta mereu posomorît şi secera ca şi cînd ar fi tras la jug. De fapt, ar fi trebuit ca în toamnă, cum era un an bun, să se însoare şi el ca orice flăcău şi să intre în rîndul lumii, dar pesemne că nu găsea fata care să-i convie lui, adică una care să aibă pămînt mult, şi de aceea era posomorît. Aşa îşi închipuia Moromete.

În schimb Niculaie era, nu se ştie de ce, nemaipomenit de vesel, fetele se împăcaseră şi ele cu lipsa oilor, iar mama nu mai contenea să-l laude pe Dumnezeu pentru „mana cerească“, cum îi spunea ea grîului, cu care îi milostivise cerul.

Ca întotdeauna, Moromete o încurcă cum putu cu legatul snopilor, dar cînd după cîteva ceasuri soarele se urcă sus şi începu să-i apese ceafa, el înfipse liniştit secerea într-un snop şi se

alungă singur cu un glas de parcă s-ar fi pedepsit :

— Mă duc încolo d-acilea ! spuse el supărat şi o luă agale, spre căruţă (mai întîi la căruţă, unde avea flanela cu tutun şi abia după aceea spre vecini). Familia îl văzu întîi într-o parte, apoi se constată că de multă vreme se afla în partea astălaltă, apoi se topi nu se ştie unde şi cînd se făcu prînzul şi se pregătiră pentru masă trebuiră să-l strige de nenumărate ori. Niculaie se urcă pe cutia căruţei şi îl strigă în gura mare :

— Măi tată-m' ! Tată-ăăă !...

— Ce e, mă ? răspunse Moromete deodată.

Era acolea cu vecinul, dar se aşezase jos şi nu se vedea din pricina spicelor. Fetele scoaseră mîncarea din cutie şi făcură umbră cu rogojina. Mama aprinse focul şi puse la încălzit o tigaie mare plină cu fasole scăzută. La lumina albă a zilei flăcările de paie pîlpîiau în culori cînd galbene, cînd în umbre albe de aer topit şi viu, care o înşelau pe femeie frîngîndu-i mîna. În aşteptare, Paraschiv şi Nilă zăceau sub căruţă cu feţele în jos. Chipul lui Nilă se făcuse parcă mai mare, şi aprins cum era, ai fi zis că flăcăul s-a îmbolnăvit, are temperatură şi suferă în tăcere cu mintea buimăcită.

— Domnule, una şi cu una fac două : murim ! spuse Moromete apropiindu-se de căruţă. Alde Voicu spuse că să te uiţi la noi cînd s-o ridica soarele la amiaz : ne topim !

Neculaie behăi de pe cutia căruţei ca un ied : he-he.

— Dă-te jos de pe cutie, te cocoţaşi acolo să te vadă lumea ! se răsti la el soră-sa mai mare.

— Lasă-l, c-a fost vrednic, îl apără tatăl, aşezîndu-se sub umbra rogojinei. A fost vrednic

şi la şcoală a luat premiul întîi şi e vrednic şi la seceră, îl lăudă el.

— Ei, tată se miorlăi Niculaie, pe care glasul tatălui îl înşelase o clipă crezînd că îl laudă. Dar ce, n-am învăţat ?! se revoltă el. Spune tu, Ilinco, nu secer eu bine ?

— Da, ai învăţat, spuse Ilinca. Ţii secerea în mînă parcă ai fi o barză.

— La masă ! spuse mama venind cu tigaia cu fasole sub umbra rogojinii.

Moromete se uită o clipă la tigaie. Fasolea, cu boabele mari, parcă nu fusese luată atunci de pe foc, prinsese pojghiţă pe deasupra şi parcă era sleită, rece. Paraschiv şi Nilă se tîrîră de sub căruţă şi se aşezară în capul oaselor.

Moromete rupse o bucată de mămăligă, luă din tigaie fasole şi fără nici o grijă înghiţi dumicatul. În clipa următoare însă el se cam înţepeni pe locul unde se afla, se făcu roşu la faţă, şi îi ţîşniră lacrimile. Dar în loc să bea apă şi să-şi potolească arsura, el se stăpîni şi se întoarse către fete.

— Voi de ce ziceţi că n-aţi încălzit fasolea asta ? întrebă el în treacăt, cu o înfăţişare de nepătruns şi nu prea tare, încît mama care scotea nişte ceapă din cutia căruţei nu-l auzi să-i răspundă că abia o luase de pe foc.

— Hai, mamă, tu ce faci acolo ?! se miră Tita. Şi tu, Niculaie, ce stai în spinarea mea ? Stai jos, starea-i bumben !

— Bumben ?! se miră Moromete. Asta ce-o mai fi ?

Asta însemna că Niculaie să fie bolnav şi să stea cu şezutul în sus. Paraschiv parcă era singur. Nu mai aşteptă să se aşeze toată lumea, rupse ca şi tatăl său din mămăligă şi rîni cu nădejde din tigaie. În clipa aceea Moromete îşi pironi privirea asupra lui şi aşteptă. Paraschiv, hulpav şi absent, înghiţi dintr-o dată, dar apoi ochii i se beliră şi scoase un răcnet.

— Na, Paraschive, bea apă, se precipită Moromete apucînd bota în braţe şi întinzîndu-i-o grijuliu. Te-a ars rău ? Eu credeam că e rece, mărturisi el naiv.

Cu privirea sclipind, Niculaie se uita cînd la Paraschiv cînd la tatăl său. Mama nu înţelegea.

— Ce să fie rece ? întrebă ea.

— Fasolea asta ! răspunse Moromete.

— Păi acu' o luai de pe foc ! se dezvinovăţi ea.

Fetele pufniră în rîs, iar Niculaie înţelegînd, începu să răcnească şi să dea din picioare, arătîndu-l pe Paraschiv cu degetul. Acesta, schimonosit, bînd apă, aruncă deodată bota de la gură, se întinse şi îl cîrpi pe Niculaie cu atîta sete încît din pricina asta Niculaie nici măcar nu simţi durerea, atît de mult îi plăcu furia cu care îl plesnise fratele său.

Pînă şi Nilă rîdea.

— Îţi arde de prostii, se supără mama fără să se uite la omul ei. După ce că nu munceşti, nici nu taci ?

— Dar ce-am zis eu, frate ?! exclamă Moromete nedumerit, stîrnind din nou hohotele care se mai potoliseră. M-am uitat şi eu la fasole şi cînd am văzut-o aşa încreţită pe deasupra şi fără nici un pic de abur care să iasă din ea, mi s-a părut că e rece şi v-am întrebat de ce n-aţi încălzit-o. De unde să ştiu eu că arde ! exclamă apoi.

Tita, care tocmai se potolise din rîs şi înghiţea un dumicat, izbucni din nou, şi se înecă, se făcu roşie ca focul. Mama dădu în ea, spunîndu-i că nu-i e ruşine ?

Se liniştiră şi începură să mănînce în tăcere.

— Voicu lui Rădoi ! afirmă Moromete după cîtva timp. Vine şi el la secere, dimineaţa (nu prea de dimineaţă fiindcă dimineaţa somnul e mai dulce şi de ce să se scoale el cu noaptea în cap ? Nu e ziua destul de mare ?). Şi cînd opreşte căruţa şi se dă jos din ea, se uită lung peste loc şi zice :

„Bună dimineaţa, locule !"

Iar locul răspunde :

„Mulţumesc dumitale, Voicule !"

Şi după ce se mai uită aşa, Voicu întreabă :

„Să m-apuc de tine, locule ?"

— Şi locul ce zice, tată ? întrebă Ilinca văzînd că tatăl ei nu se grăbeşte să spună ce mai răspunde locul.

— Păi locul ce să zică ? explică Moromete. Crezi că se ceartă cu Voicu ?

„Poţi să mă laşi şi aşa, Voicule !" zice „poţi să te duci acasă", adăugă Moromete de la el.

Moromete nu avea dreptate, vecinului său îi plăcea să muncească, dar se învăţa greu cu faptul că lotul său se micşorase prin vînzare. De fiecare dată cînd se dădea jos din căruţă el se uita lung peste el şi nu începea de îndată munca.

— Acum cincisprezece ani era foametea aia, parcă îl văz şi acuma ! Venea Voicu cu căruţa şi cu muierea, continuă Moromete după cîteva clipe. Era mai în putere el, nu se cocîrjase ca acuma. Mă ! exclamă Moromete aducîndu-şi aminte. Aoleu ! se văietă. Se ridica soarele sus şi degeaba te uitai că e prînzul, n-aveai ce mînca ! Mîncai numai o dată pe zi. „Mă, zice mama asta a voastră (era aşa, după vreo două zile de secere), hai să mîncăm că nu mai pot." „Mîncăm noi, îi spun eu ei, dar ce facem pe urmă pînă în seară ?" Voicu şi el, tot aşa, mai făcea ce mai făcea şi se uita la soare. Abia pe urmă am aflat noi că săracu Voicu cu muierea n-aveau neam de mîncare. Noi toţi mai aveam aşa să ameţim o dată foamea. Ne aşezăm noi şi eu mă pomenesc zicînd : „Hai, Voicule, să mîncăm !" Am zis aşa ca omul, dar Voicu nimic, să răspundă şi el cum e obiceiul : „Mulţumesc, am mîncat", nu ! tăcea ! „Fă, îi spun eu mă-ti speriat, să ştii că Voicu are de gînd să vie la noi să mănînce, d-aia tace el aşa !" Dar mă-ta zice : „Ei ! Nu vine el, ştie el că atunci cînd vreai să chemi pe cineva la masă trebuie să spui de trei ori." N-am mai zis eu a doua oară, dar degeaba, fiindcă zisesem o dată şi Voicu a aşteptat el ce-a aşteptat şi pe urmă îl vedem că înfige secerea într-un snop : „Păi să viu şi eu să iau de vreo două ori", zice, şi cînd l-am auzit aşa mi s-a făcut frig. Ne părea rău, domnule ! Credeam că are mîncarea lui şi că vine la noi ca să-i ajungă lui să mai mănînce o dată pînă în seară ; nu mai vorbesc că uite aşa numai jumătate de palmă de mămăligă aveam. Şi acum rîde Voicu cînd îi aduc aminte.

— Nu prea îi vine lui să rîdă, că a vîndut în anul ăla trei pogoane, spuse mama. Atunci am vîndut şi noi un pogon...

Fiindcă veni vorba de acel pogon care fusese vîndut să nu moară Paraschiv, Nilă şi Achim de foame, fetele îşi aduseră aminte că pentru pogonul acela tatăl lor promisese să treacă şi pe numele mamei şi al lor casa părintească şi grădina şi că acest lucru nici pînă azi nu se făcuse.

— Să stăm acuma să ne aducem aminte de boi bălţaţi ! spuse fata cea mare cu un glas mohorît, aruncînd o privire întunecată spre Paraschiv.

— Păi dacă avem vaci, de ce să nu ne aducem aminte ? rînji Paraschiv și privirea îi sticli de satisfacție pronunțînd cuvîntul vaci.

Mîndră, fata nu răspunse, se îndepărtă de căruță să se odihnească undeva sub o tufă, pedepsind-o astfel pe mamă să strîngă singură masa. Ceea ce mama și făcu în timp ce toți ceilalți se lungiră care încotro. Numai Niculaie nu se simțea ostenit și cînd maică-sa închise cutia căruței, și căută și ea un loc cu umbră să se culce, el o luă pe urmele ei. Nici nu se terminase bine povestea cu Bisisica și Niculaie și intrase în alta. Deocamdată sfios, necutezînd. N-avea încă cu ce să răzbată spre atenția mamei ; ea nici măcar nu-l asculta, dar să-l mai și înțeleagă.

— Mamă ! mamă ! șopti el în urma ei și cînd mama se întinse pe răzor sub o tufă, el se așeză aproape de tot de ea și îi șopti din nou numele.

Era liniște peste cîmp, totul zăcea în căldură și nemișcare. Niculaie șoptea lîngă capul maică-si cu un glas în care voința și teama îi făceau ruga atît de curată încît mama deschise ochii :

— Ce e, Niculaie, mamă ?! îl întrebă ea copleșită de oboseală. Ce vreai tu, maică, de ce nu te odihnești ?

Niculaie rămase cu privirea deschisă larg spre chipul ei, cu bulbii ochilor arzînd de speranță și teamă...

— I-ai spus lui tata, mamă ?! se rugă el sfios și înspăimîntat că mama s-ar fi putut să nu-i fi ascultat ruga.

— I-am spus, i-am spus, Niculaie, lasă-mă în pace, du-te de-aici ! se rugă și mama îngrozită parcă de neputința ei de a rezista acestui copil. Du-te de-aici, haide, lasă-mă să mă odihnesc !

Niculaie nu se duse, iar ea nu se mai putu odihni. Băiatul stătea alături, cu labele picioarelor strînse sub el, cu mijlocul frînt într-o parte și cu capul aplecat spre miriște.

— Mă duc, zău că mă duc, dar roagă-l pe tata, începu el zgîndărind pămîntul fierbinte cu degetul. Spune-i mamă, că ai văzut că am luat premiul fără să mă duc prea mult la școală și dacă tata vrea, n-o să coste nimic. Eu am să învăț și am să am bursă. Zău, mamă, ce să fac eu toată iarna acasă ? Am să viu în vacanță și o să fiu la secere ca și voi și numai toamna și primăvara n-o să fiu. Și toamna la arat eu tot n-am ce să fac, iar primăvara cînd începe sapa, se termină anul școlar ; așa că o să fiu și la sapă... Și nu costă nimic, mamă, și după opt ani... Niculaie își întoarse fața din miriște, se holbă din nou la mama lui și șopti cu patimă mistuitoare : Mamă, după opt ani eu ies învățător și...

— Tu ce tot vorbești acolo, Niculaie ? se răsti atunci pe neașteptate sora cea mare și Niculaie aproape că se înspăimîntă de acest glas tăios și necruțător.

— Vezi să nu te fac eu acuma popă, nu învățător, spuse Ilinca de pe undeva.

Ascultaseră amîndouă și Niculaie nu se mai răzvrăti ca altă dată împotriva lor. Erau rele și atotputernice și el înțelegea că împotriva voinței lor era cu neputință să se întîmple ceea ce dorea el.

— Hai, mă, Ilinco, ce strigi așa la mine ? se rugă el. Și Ilinca, uimită că arțăgosul de altădată s-a fleșcăit, îl luă peste picior, totuși binevoitoare :

— Te faci tu învățător, un prost ca tine !

— Taci din gură, Ilinco, de ce îl faci prost ? se supără mama.

— Păi n-ai văzut că am luat premiul întîi, Ilinco ? se rugă Niculaie mai departe.

— Și dacă ai luat, ce ?

— Bă, voi vă odihniți acolo, sau ce faceți ? strigă Moromete de la căruță.

Niculaie arăta atît de întristat încît ți se făcea rău uitîndu-te la el.

Cînd începură din nou să secere, Moromete, intrigat, o întrebă pe mamă, în șoaptă, ce vrea băiatul acela. Nu uitase nicidecum întîmplarea cu premiul și cu frigurile. Turburarea care îl cuprinsese în ziua aceea lăsase în el o urmă care nu voia să se șteargă. Era ceva de neînțeles aici. Pentru întîia oară Moromete nu putea scăpa de un sentiment de vinovăție care își scotea capul ori de cîte ori se uita și vedea ochii mari și aprinși și chipul galben-negru al băiatului. Și se și supăra fiindcă de muncit nu prea îl pusese să muncească, și de mîncare nu ducea lipsă. Atunci ce avea ? Și cum de căzuseră frigurile taman pe el ? Mama repetă noua poveste cu școala și Moromete se înveseli :

— Așa, mă, Niculaie ? D-aia ești tu trist ? Hai, mă, lasă, că te facem noi popă, nu învățător !

— Păi, dar ! murmură Niculaie cu buza în jos.

— Hai, mă, că e mai bine popă, ascultă aici la mine, îl consolă tatăl. Iai colivă și leturghii de la muieri, mă !

Fetele rîseră și îl îndemnară pe Niculaie să pună poloage pe legături. Paraschiv rînji :

— Niculaie, ia să vedem dacă ești bun de învățător : spune, ce învelește pisica ? Dacă știi, atunci ești bun ! hotărî Paraschiv.

— Lasă băiatul în pace ! zise tatăl.

Dar nu-l lăsară în pace, îl sîcîiră și rîseră de el din toate părțile, și cînd Niculaie se lăsă jos și-și ascunse fața cu brațul, fetele strigară la el să se apuce de pus poloage. Dar el nu se ridică și rămaseră cu toții foarte uimiți cînd auziră din locul unde stătea el jos izbucnind pe neașteptate un hohot de plîns. Încrederea înșelată și dorințele călcate în picioare îl chinuiau pe băiat și așa de cumplit îi învinovățea prin hohotele lui disperate încît toți se supărară și se răstiră la el să se ridice. Mama protestă și închise gura fetelor, iar tatăl se apropie de băiat și îl apucă de braț. El se împotrivi și atunci tatăl îl săltă de braț ca pe-o pasăre și îl sili să stea în două picioare, spunîndu-i că plînge degeaba ca un bleg care nu știe de glumă.

— Nie, se smuci Niculaie furios și o luă din loc pe miriște, îndreptîndu-se spre drum.

Va să zică așa ! Moromete porunci atunci unei fete să se ia după el și să-i dea cîteva la spate. Se duse Ilinca, cu intenția de a se întoarce cu el de urechi, dar cînd să pună mîna pe el, Niculaie o plesni peste ochi, făcînd-o să țipe.

— Mînca-te-ar cîinii să te mănînce ! scrîșni apoi Niculaie repezindu-i-se în cap și trăgînd-o jos de păr.

— Ce e cu băiatul ăsta ? ! se miră tatăl stăpînindu-și mînia. Ilinco, ia lasă-l în pace ! Ia vin încoace de acolo și lasă-l în pace.

Îl lăsară, dar nici Niculaie nu se dădu bătut. La distanță de ei, se așeză jos pe miriște și își puse capul pe genunchi. Trecuseră ceasuri întregi și nu se mișcă din locul acela ; se făcu amiază și se așezară din nou la masă, el nu se clinti și nu veni să mănînce.

Moromete se supără de-a binelea, se duse la el și îl întrebă uluit :

— Ce vreai tu, Niculaie ? Vreai la școală, am înțeles ! Dar vreai acuma, azi ? Sau ești nebun ? Și începu să se închine : vine de dimineață cu noi cu toți în căruță, începe ca un băiat cuminte ce e și învață să secere și pe urmă, o dată îi trăsnește că vrea să plece la școală. Vreai să pleci la școală, acuma ? ! !

— Nu ți-am spus de-alaltăieri ce zicea domnul învățător Teodorescu de bursă ? De ce n-ai zis nimic ?

— Dacă ai fi băiat deștept, mi-ai plăcea mai mult, spuse tatăl. Un băiat deștept spune o dată lucrul pe care îl are de spus și a doua oară nu-l mai repetă. Mi-ai spus o dată : gata !

Parcă era o promisiune în glasul tatălui ! În orice caz, îl făcuse să înțeleagă că în familie nu exista numai Paraschiv, Nilă și Achim și banca și fonciera, la care el, tatăl, să se gîndească. Trebuie să se gîndească de aici înainte și la Niculaie.

IV

În ziua cînd Boțoghină îi dăduse fiului său secerea în mînă, băiatul, care avea atunci zece ani, se uitase la tatăl său nedumerit :

— Și de cai cine o să aibă grijă ? întrebase închipuindu-și că problema cailor e fără soluție.

— De cai o să aibă grijă Irina, răspunsese tatăl cu simplitate.

Vatică făcuse ochii mari :

— Irina ? ! Păi are s-o calce pe picioare, tată.

Boțoghină îl apucase atunci pe fiu de umeri și îl silise să stea jos, cu umerii drepți.

— Ia stai așa ! Ține-te bine. Ține grumazul încordat ! Și spinarea.

Apoi îi apucase în palme rotunzimea umerilor încă plăpînzi și se lăsase greu pe gîtul fiului. Ambițios, Vatică rămăsese drept, simțind că e vorba să-i fie încercată puterea. Boțoghină începuse să rîdă :

— Ia te uită ce măgar ! Ar fi în stare să mă ducă în ciuș. De anul trecut ar fi trebuit să te pun la secere. Ești bun de secere !

Irina avea atunci șapte ani și Vatică a fost foarte mirat cînd a văzut cu cîtă grijă se feresc caii să n-o calce pe sora lui pe picioare. Uneori Vatică încremenea cînd Irina se așeza ca un nod între ei și începea să-i împiedice la picioare. Caii stăteau liniștiți pînă ce fetița se ridica de lîngă ei, apoi ridicau picioarele din față, împiedicate și săreau un pas mai încolo, sforăiau și începeau să pască. Vatică striga de departe cu secerea în mînă :

— Mă, păzea, mă ! Păzea, mă, Irino, că dacă te lovește unul o dată, vai de pielea ta, vai de tine ! Îți plîng de milă, Irino, înțelegi tu ?

Nu se întîmpla însă nimic. Copitele cailor călcau aproape de tot de picioarele mici ale fetiței, fără ca s-o atingă vreodată.

În acest an, după serbarea școlară, cînd Irina se întoarse acasă, Vatică stătea în mijlocul prispei și dregea hamurile întocmai ca un om mare. Cînd o văzu pe sora lui, își ridică privirea și spuse scurt :

— Hai mai repede, mă, premianto! Ia să te văz mîine la secere, tot premiantă ești ?

— Da, păi dar, a plecat tata și ai rămas tu să comanzi, răspunse Irina strîmbîndu-și buzele spre fratele ei.

Vatică nu răspunse nimic. Își plecă fruntea grav în curele și continuă să înfigă sula. Anghelina ieși în prag, se uită la fată, care rămăsese în soare cu coroana în mînă, și după un timp o întrebă :

— Ai venit ?

Și glasul i se păru fetiței aspru. Își ridică privirea spre mama ei și răspunse :

— Am venit !

Femeia își înmuie atunci glasul și întrebă blînd :

— Ai luat premiul ?

— Am luat.

— Întîi ?

Fetița răspunse că da, a luat premiul întîi la fete. Atunci femeia se uită la coroana ei și la cărțile de sub braț. Întinse mîna :

— Alea ce sînt ?

Irina răspunse că sînt cărți. Atunci femeia, după ce tăcu un timp, își înmuie și mai mult glasul și șopti :

— Bine ! Treceți la masă că se răcește mămăliga !

În tindă, înainte să se așeze la masă, Vatică se apropie de sora lui, care stătea jos pe prag, își puse mîinile pe umerii ei și se lăsă cu toată greutatea lui de paisprezece ani. Fetița se înmuie și țipă :

— Vatică ! Stai la-n loc !

— Ţin-te dreaptă, nu te moleși ! spuse el apăsînd mai încet. Apoi hotărî : Ești bună de secere, ce să mai vorbim !

A doua zi au ieșit la cîmp. Lotul lor, prin vînzare, se înjumătățise.

Deși nu era de loc frig și nici măcar răcoare, Irina tremura din tot trupul. Se dădu jos din căruță și în timp ce deshăma caii, Vatică strigă la ea :

— Haide, Irino, pune mîna pe secere și dă-i drumul !

Glasul aspru și neînduplecat al fratelui, un glas necunoscut, parcă al unui om străin, o sperie ; dîrdîia ; se uita la mama ei, așteptînd să audă de la ea un cuvînt bun, dar femeia tăcea posomorîtă și nici n-o vedea.

Vatică luă repede o secere și începu să taie cu iuțeală grîu amestecat cu iarbă. Încărcă brațul și dădu cailor să mănînce în spatele căruței. Femeia se pregătea și ea de muncă. Irina îl urmărea pe fratele ei cu niște priviri rugătoare, fierbinți. Vatică luă din cutia căruței o secere și se uită spre sora lui cu asprime. O chemă :

— Treci încoace, ce-ai rămas înțepenită lîngă cai ?

Se pare că micul flăcău pricepu ceva în legătură cu privirea neclintită și umedă a sorei lui pentru că se apropie de ea și apucînd-o de braț îi spuse frățește, mai înduplecat :

— Hai să te învăț, nu te speria așa ! Ia uită-te la ea cum tremură, ca proasta ! Mă, ce moale ești !

Îi dădu drumul de braț și-i puse secera în mînă. Irina o apucă de coadă și rămase cu ea în aer, neștiind ce mișcare să facă. În acest timp, mereu posomorîtă, mama lor începuse să secere în tă-

cere. Vatică se apropie de grîu și, înainte să se aplece la rădăcina spicelor, întoarse capul și spuse cu mîndrie :

— Uită-te la mîinile mele, Irino !

Fetița se apropie și se uită. Vatică se aplecă, prinse un pîlc de spice sub încovoierea secerii, îl apucă cu cealaltă mînă și trase ; paiele se rupseră toate deodată, ca tăiate de brici și mănunchiul de spice se ridică în aer foșnind. În clipa următoare mișcarea se repetă, apoi iar și încă de patru-cinci ori pînă ce mănunchiul se îngroșă. În acest timp pașii secerătorului înaintau în golul făcut, călcînd ușor peste miriștea rămasă.

— Ai văzut ? întrebă Vatică ridicîndu-se și lăsînd la pămînt mănunchiul. El, ia apleacă-te. Treci aici lîngă mine.

Atunci mama copiilor își ridică spinarea și spuse :

— Vatică, vezi să nu-și taie vreun deștî.

— Să nu-ți tai vreun deștî, spuse Vatică uitîndu-se cu atenție să vadă în ce fel vîră sora lui secerea în grîu.

Fetița făcu aceleași mișcări pe care le văzuse la fratele ei, dar cînd trase, grîul, în loc să fie tăiat, se smulse cu pămînt, cu niște bulbi mari și fărîmicioși. Vatică se îndoi de spinare și izbucni în rîs :

— Bă, Irino, au ! Bleagă mai ești ! Păi nu așa ! Nu trebuie să tragi de grîu, trebuie să tragi de secere și să împingi spicele înainte.

Fetița se ridică și rămase în picioare prostită, într-o mînă cu secerea și în alta cu un mănunchi de spice smuls din rădăcini. Văzîndu-l pe fratele ei că rîde, se simți mai bine și începu și ea să rîdă. Se prefăcu supărată și ceru :

— Nu mai rîde, parcă tu cînd ai secerat la început...

— Uită-te, mă, la mine, răspunse Vatică iar aplecîndu-se la rădăcina spicelor. Vezi ? Uite ! Tragi așa și ții secerea uite-așa, nu ca tine, parcă ai ține un băț. Și te apleci jos de tot, că n-ai oase în burtă ! Și pînă te-nveți, apucă puțin, nu intra în grîu ca o barză ! Ia treci acuma !... Nu ! Ce apleci spicele în jos ? Apucă-le bine în mînă ! Și cînd ai să tragi cu secerea lasă mîinile moi, că pe urmă ostenești și faci bătături în palmă ; lasă mîinile moi, ce, n-auzi ? Așa ! Acuma, cînd ai să tai să nu tragi de spice, să le împingi înainte, dar fără să le culci. Acuma ia să te văz : taie !

Fetița tăie mănunchiul și se ridică veselă. Privirile ei licăreau de bucurie.

— Ei, dă-i înainte ! sfîrși Vatică mulțumit. Vezi să nu nimerești în dește. Ai grijă și apucă doar atît cît poți lua cu mîna !

Se întoarse apoi spre mama lui, care între timp înaintase în grîu, scuipă în palmă și se așeză la lucru.

Irina puse mănunchiul jos și vru să se aplece la rădăcina spicelor să secere mai departe, dar se opri. Își duse mîna la frunte, ca și cînd ar fi vrut să alunge vreo gînganie, se șterse apăsat, se uită la dosul palmei : nu era însă nici o gînganie. Fetița se șterse iar și din nou se uită ; nimic, în afară de cîteva picături de umezeală, de sudoare limpede și curată ca roua ; atunci copilul își trase un colț al basmalei ei subțiri și decoloratе, își șterse cu uimire chipul ei micuț și oacheș, se îmbrobodi mai strîns în așa fel ca fruntea să-i fie apărată de soare, se aplecă și începu să secere.

V

În dimineața plecării la seceriș, Birică pricepu în sfîrșit ce era cu Polina, la ce se gîndise ea în ziua aceea cînd, întorcîndu-se de la văgăuni cu pămînt, spusese că au să-și ridice casă fără să vîndă nici un fel de jumătate de pogon: nici mai mult, nici mai puțin decît ca întreaga familie să meargă cu ea la seceriș pe *locurile ei*, să pună astfel mîna pe grîul de pe pămîntul care i se cuvenea de la părinți și din vînzarea lui să-și ridice casă.

Birică-tatăl o auzi cel dintîi spunînd aceste cuvinte, dar nu socoti că merită să le dea vreo atenție. Între timp el înhămase caii. Căruța aștepta în bătătură. Unul din copii deschise poarta și tatăl se urcă pe cutia căruții și spuse cu glasul lui gros și căptușit de ani:

— Gata! În căruță! Vedeți să nu se fi uitat ceva.

Atunci Polina se apropie de cai și-i apucă de zăbale; ea se adresă bărbatului ei care se apropiase și el de căruță:

— Ioane, tu ce faci? N-auzi ce zic eu, să mergem întîi să secerăm la noi?

Aceste cuvinte i se părură socrului cu totul prostești și din nou se făcu că nu le-a auzit. Cîțiva dintre copii se uitară nedumeriți la cumnata lor. Birică însă își privi nevasta cu atenție și rămase nemișcat lîngă răscrucile cailor. El învățase s-o cunoască destul de bine pe Polina lui și nu i se părură de loc prostești cuvintele ei.

— Haide, mă, păzea de acolo! Te sui în căruță, sau ce faci? zise Birică-tatăl cu un glas surd, adresîndu-se norei.

Polina se prefăcu și ea că n-aude ce zice socrul. Continua să se uite stăruitor la bărbatul ei. Tatăl apucă hățurile și învîrti biciul. Caii porniră. Birică se smulse din loc și sări în căruță. Atunci Polina apucă strîns de zăbale și trase. Caii tropăiră pe loc și se opriră. Mama rămăsese înlemnită pe prispa casei. Unul din băieți se ridică în picioare în căruță și strigă:

— Hei, cumnată, ce e cu matale?

Polina răspunse cu blîndețe:

— Stați nițel! Sînteți surzi?

Deși era liniștită, avea un glas care îi făcu pe toți să se ridice din căruță și unii chiar să sară jos. Birică sări și el de pe cutia căruței și se apropie de nevasta lui. O întrebă:

— Ce e, fă?

— Să mergem întîi la *noi* să secerăm, că e grîul mai mare și mai copt, răspunse Polina.

— Care la *noi*? întrebă Birică puțin cam supărat. Ești nebună? Sui-te în căruță că se face prînzul!

— Hai, mă! Hai, mă! Dii! strigă tatăl înfuriat, învîrtind biciul pe deasupra cailor, dar Polina apucă iar de zăbale:

— Tată, n-auzi să stai?

— Ce vreai, mă, tu asta? Acu îți dau una cu biciul! La cine strigi tu așa?

Tînăra nevastă, cînd îl auzi, se făcu galbenă. Dădu drumul zăbalelor și se trase în lături. Se apropie de bărbatul ei. Căruța porni. Birică vru să se urce, dar femeia îl chemă:

— Ioane, n-auzi să stai?

Birică o privi în treacăt, se urcă pe loitră și spuse cu asprime:

— Urcă-te o dată, ce dracu tot cauți ceartă?!

— Ioane, unde te duci ? Vezi să nu te duci de tot ! zise atunci Polina.

Ea înfrunta acum ceea ce de obicei nu înfruntă femeile decît foarte tîrziu. De pe prispă mama-soacră socoti că n-ar fi rău ca băiatul ei să-i tragă cîteva Polinei, s-o învețe să nu mai poruncească peste el.

Polina aștepta și ea același lucru, dar avea o privire care nu spunea nimic bun. Birică se dădu jos din căruță și apropiindu-se de ea ridică pumnul.

— Vreai să dai în mine ? îl preveni ea.

— Fă !

Dar nu lovi. Lăsă pumnul în jos. Porunci :

— Hai la deal !

Femeia răspunse scurt, fără teamă, dar totuși supusă :

— Nu merg la deal !

— Atunci ce vreai ?

— Hai la *mine* la deal !

— Ce, ești nebună ?

— Dacă nu mergi tu, mă duc singură. Eu am dreptul meu. Mie îmi trebuie dreptul meu, dacă e vorba că sînt măritată.

— Vreai să mă iau la bătaie cu ai tăi ? N-am chef să mă fac de rîs în sat că mă bat pentru averea ta.

— Ba să te bați, ai auzit ? izbucni Polina cu un glas care parcă piui în liniștea dimineții. Sînt muierea ta și am dreptul la zestre. Tata n-o să-mi dea nimic dacă nu te bați cu el.

Din glasul și mînia ei se vedea pe de altă parte cît de mult ținea ea la el. Birică izbucni și el întărîtat :

— Fă, tu ești sărită de la balamale ? Cum o să viu să secer pe locurile lui tac-tău ?

— Să vii cu mine și să seceri acolo ! Secerăm grîul *nostru* pe care ai să-l cari pe urmă cu căruța în aria *noastră !*

— Să sară ăla cu parul !

— Să sari și tu cu parul !

De astă dată Birică își ieși din minți, o înjură și-i spuse că nu e vorba de par, ci de jandarmii cu care tatăl ei are dreptul să vină. N-ar vrea cumva să se bată și cu jandarmii ?

— O să vedem noi atunci ce e de făcut, răspuse Polina mai domolită.

În timpul acesta căruța ieșise în drum și se oprise acolo. Toți copiii ascultau. Unii se dăduseră jos, se apropiaseră și se uitau. Bătrînul ascultase și el înmărmurit. Cînd schimbul de cuvinte luă sfîrșit, sări și el din căruță și se apropie de cei doi, dar fiul îl opri :

— Ia nu te amesteca, tată, lasă-mă dracului în pace !

Bătrînul dădu din umeri, se întoarse și familia plecă. Birică și Polina rămaseră. Își luară secerile pe umăr și porniră amîndoi spre locurile lui Tudor Bălosu. Pe drum, Polina îi spuse din nou că nu se poate ajunge la o înțelegere cu tatăl ei dacă au să stea și să-l aștepte pe el să se împace. Ea îl cunoștea bine. Pămîntul trebuie luat cu forța. Birică îi răspunse că orice lucru se poate lua cu forța cum ar fi să zicem un cal, o căruță, o vită ; îl iai cu forța și îl duci cu tine. Dar pămîntul n-ai cum să-l iai. Pentru pămînt trebuie forme la notariat și numai atunci poți să zici că e al tău. Spunîndu-i acest lucru, Birică îi atrase luarea aminte cît e ea de proastă cînd își închipuie că nu s-a gîndit în toate felurile la situația lor. Polina răspunse că știe ea de *forme*, chiar mai mult decît crede el. Și anume că dacă te folosești

de un lucru mai mulți ani și aduci pe urmă martori că atîția ani lucrul acela a fost al tău, poți să-i faci *forme* că e al tău chiar dacă *ăla* nu vrea. Birică își descreți fruntea și spuse cu multă mirare și admirație că zău, a dracului nație de muiere mai este ea. Polina se făcu roșie auzindu-l cum o laudă și îi răspunse că cu alde tat-său ea și-a luat gîndul de la omenie. Nu trebuie să se mai strice omenia pe el. Cît a fost fată mare nu i-a cumpărat nici o ață, nici un petic, a umblat desculță la horă ; el, Birică, cunoaște și el bine povestea asta. Ar trebui să înțeleagă că altceva nu mai e de făcut. Merseră mult în tăcere și el nu-i răspunse decît tîrziu. Îi atrase luarea aminte că tatăl ei îl poate da în judecată. Îl dă în judecată și iese rău. Polina îl întrerupse spunînd că asta n-are să îndrăznească el s-o facă. Ea s-a măritat și are dreptul la pămîntul pe care l-a muncit. Și dacă tatăl ei are să facă proces, are să aibă și ea grijă să-i scoată procesul pe nas.

— Cum de nu înțelegi tu, Ioane, că trebuie să-l faci pe tata să tremure cînd ți-o pomeni numele ! Pe marginea satului să te ocolească, cînd te-o vedea ! Să vezi tu atunci cum îi trece lui cheful să se mai bucure de zestrea mea !

Birică o înjură pe nevasta lui liniștit și supărat, dar cu un glas bun și cald, ca și cînd ar fi mîngîiat-o și îi răspunse că abia acum înțelege el ce e cu ea și anume că ei nici prin cap nu-i trece să trăiască fără pămîntul de la tatăl ei.

— Dar ce credeai ? zise ea, și apoi tăcu și-și lăsă pleoapele peste ochi.

Cum nici el nu mai zise nimic, merse apoi tot timpul tăcută. Cine ar fi văzut-o călcînd alături de el, cu o jumătate de pas în urma lui și cu

pleoapele lăsate peste ochi, ar fi crezut că cine știe ce palme i-o fi tras bărbatul ; arăta acum supusă și blîndă.

Se făcuse înțeleasă.

VI

Treceau pe lîngă căruțele oamenilor mergînd fără grabă, cu secerile pe umăr și arătau amîndoi liniștiți și nepătrunși. Birică ducea mîna la pălărie, spunea bună dimineața și trecea mai departe fără să se uite la cel pe care îl saluta. Din urmă se auziră de cîteva ori șoapte pe care aerul liniștit al dimineții de vară le împrăștie pînă la urechile lor. Se spunea : „Alde Birică a venit la secere la socru-său !“ Sau întrebări nedumerite : „Cînd s-au împăcat ăștia cu Bălosu ?“ Un singur glas prevesti : „Să băgați de seamă că se încaieră !“

Tudor Bălosu nu-i văzu pe cei doi apropiindu-se pe drumul de plan, deși stătea cu fața spre ei ; în clipa cînd Birică și Polina intrară în miriște, el se întoarse liniștit cu spatele și continuă să pună poloage de grîu pe legătură ; tresări speriat cînd auzi alături un glas șoptit, apăsat :

— Bună dimineața, nea Tudore !

Tocmai atunci mîinile omului se pregăteau să strîngă snopul și să-l lege. Ridică fruntea și legătura se desfăcu ; genunchiul care îndesa spicele se dezdoi ; Tudor Bălosu se ridică în picioare. Cei trei oameni care secerau cu ziua la grîul lui Tudor Bălosu se opriră și ei din lucru și se uitau intrigați să vadă ce are să se întîmple. Pe dru-

mul de plan, destul de departe, o pereche de cai păşteau unul lîngă altul ţinuţi în lanţ de sora mai mică a Polinei, Rafira.

Tudor Bălosu nu avu timp să răspundă la salutul ginerelui. Birică vorbi mai departe; vorbea încet şi apăsat, să nu se audă; spunea cuvintele cu buzele strînse, cu hotărîre:

— Am venit la secere, nea Tudore. Trebuie să ne înţelegem ca oamenii, că dacă nu, iese rău; iese urît! ameninţă el.

Tudor Bălosu era singur. Oamenii care îi secerau se uitau nemişcaţi, aşteptînd. El nu răspunse nimic ginerelui. Îi întoarse spatele şi se îndepărtă cîţiva paşi. Îndepărtîndu-se, îşi scoase pălăria din cap şi făcu semn spre partea unde se aflau caii şi fata; strigă:

— Firico, vino încoace!

Şi după ce văzu că fata întoarce caii şi vine spre căruţă, se apropie de snopul pe care-l lăsase nelegat, îl legă, luă secera de jos şi îndepărtîndu-se iar, îşi văzu de treabă. Birică schimbă o uitătură cu Polina, apoi se apropie iar de socrul său. Tudor Bălosu nu-l lăsă să se apropie; se întoarse şi porni spre căruţă. Atunci Polina i-o luă înainte:

— Unde te duci?

— Firico, spuse Tudor Bălosu în loc de răspuns, du-te acasă şi spune-i lui Victor să vie încoace!

Fetiţa, văzînd-o pe sora ei mai mare şi pe Birică, înţelese repede despre ce era vorba şi o luă la goană. Atunci Polina strigă în urma ei:

— Hei, und'te duci? Stai locului! Te frîng cu bătaia, afurisito!

Fata se opri fără voie, speriată. Polina ameninţă cu pumnul în aer:

— Stai aici! Îţi rup părul!

Tudor Bălosu strigă şi el ridicînd pumnul şi înjurînd:

— Ia-o la goană, raiul mă-ti, de cine asculţi tu?

Birică o apucă pe femeie de braţ şi o potoli:

— Las-o să se ducă! Ia secerea şi hai să măsurăm locul!

Nu trecu multă vreme şi se încăierară. Victor veni de acasă şi începu să înjure de departe. Se apropia pe drumul de plan şi înjura tare. Peste toată partea aceea a cîmpului seceratul se opri. Unii copii, nefiind lăsaţi de părinţi să se apropie, se urcaseră pe cutiile căruţelor ca să vadă mai bine. După felul cum Victor Bălosu se apropia, cu bocancii în picioare şi cu pantalonii lui bufanţi, înjurînd şi ameninţînd, s-ar fi părut că o dată ajuns în faţa duşmanului are să-l amestece numaidecît cu pămîntul. Călca cu paşi mari şi iuţi, ridica pumnul şi striga fără încetare. Încă de pe cînd intrase pe drumul de plan începuse să se aprindă; alături de el alerga Rafira, abia ţinîndu-se cu fuga de paşii mari şi iuţi ai fratelui ei. Mai întîi începuse să întrebe tare, să audă lumea, s-o întrebe pe fată ca şi cînd n-ar fi ştiut despre ce era vorba:

— ...şi au venit pe lotul nostru? Cum? A dat în tata? Cine, mă, al lui Birică? Păi ce să caute el pe lotul nostru... pe mă-sa şi tat-su de hoţ! Şi tata n-a pus mîna pe furcă? Bă, al lui Birică, ce cauţi tu, mă, pe locul nostru, hai? Ce, mă, e lotul lui tac-tu, fire-ai al dracului cu mama ta! Ai, mă? Ce cauţi tu pe lotul meu, mă, al lui Birică? Ce, mă, mai stai şi te uiţi la mine?

Aceste cuvinte le spuse pînă în clipa cînd intră pe mirişte, după care urlă:

— Pune mîna pe-un par, tată, ce, ţi-e frică de el... în paşti şi dumnezei de hoţ ! Şi se repezi ca un uliu asupra cumnatului.

Toată povestea asta însă, cu înjurăturile şi strigătele lui ameninţătoare, înfierbîntate şi furioase, se sfîrşi în momentul cînd se repezi în celălalt. El îl lovi pe Birică din zbor drept în obraz. Carnea lovită se auzi închis, ca de apă zdrobită. Birică nu se ferise de prima lovitură. La a doua însă el apucă braţul duşmanului cu mîna stîngă, iar cu cealaltă îi dădu un pumn după ceafă. Un singur pumn ; Tudor Bălosu nu avu cînd să sară şi el. Victor rămase în picioare, nu căzu : stătea doar năuc, înfipt în miriştе. Birică îşi descleştă pumnii şi porni încet spre Tudor Bălosu. Păşea cu braţele lăsate în jos şi se ducea drept spre socrul său. Atunci săriră cei trei oameni care munceau cu ziua pentru Tudor Bălosu şi îi ieşiră înainte, dar se dădură totuşi la o parte lăsîndu-l să treacă spre celălalt. Strigau numai ca proştii, aşa de pomană :

— Mă, Birică, stai, mă ! Înţelegeţi-vă ca oamenii ! Măi băiete !

În acest timp, Victor Bălosu se împletici şi căzu pe miriştе. Căderea lui tîrzie îl făcu pe un băiat al unui vecin, care se cocoţase pe cutia căruţei, să înceapă să rîdă cu hohote şi să arate cu degetul în direcţia aceea. Unul din cei trei oameni îl lăsă pe Birică în pace şi se apropie de cel căzut.

— Să ştii că i-a rupt junghietura gîtului, spuse el uitîndu-se la Polina şi scărpinîndu-se la spate.

— Aşa-i trebuie, răspunse Polina cu mîndrie şi ură urmărind să vadă ce se întîmplă cu tatăl ei.

Tudor Bălosu apucase o secere în mînă şi aştepta. Birică se opri înaintea lui şi bolborosi :

— Bă ! Vă omor, fir-aţi ai dracului ! Vouă nu vă e ruşine, mă ? Nu ţi-e ruşine, mă ? Nu e fata ta ? Nu ţi-a muncit ? Nu ţi-a muncit destul, mă ? Că acum te fac morman !

Birică vorbi astfel în timp ce oamenii îl tot îngînau trăgîndu-l de mînecă :

— Măi Birică ! Lasă, mă, astîmpără-te ! Ajunge !

Birică se potoli şi îi întoarse socrului spatele. Se apropie de Polina şi îşi ridică secerea de jos. Nu se sinchisea de Victor ; ştia că n-are să-şi vie repede în fire. Birică primise el însuşi o astfel de lovitură de la un plutonier cînd era militar şi învăţase mai tîrziu să lovească şi el cu chibzuială în acest fel ; ştia că o lovitură ca aceasta între ceafă şi osul capului, dacă e dată pe neaşteptate şi cu putere, poate chiar să omoare pe cineva.

Totuşi Victor Bălosu putu să se adune de pe jos. Se împleticea însă. Se potolise cu totul, era galben şi liniştit. El se apropie de cumnatul său cu paşi rari şi încercă potolit şi în tăcere să se vîre în faţa acestuia. Birică îi propti palma lui lată în piept şi îl opri, vorbindu-i cu milă, rugîndu-se parcă de el.

— Du-te, măi cumnate, nu căuta belea ! Du-te, mă ! Vezi-ţi de voiajoria ta, nu mă face să-ţi mai dau una !

— Zi, dai în mine, Birică ! spuse Victor blînd, cu reproş parcă. Dai cu pumnii în mine !

— Du-te, mă, Victore, îl imploră Birică iarăşi.

— Va să zică dai în mine, Birică, sări la mine, pe locul meu ! continuă Victor, în glas cu aceeaşi blîndeţe. Bagă de seamă Birică, să ştii de la mine că...

Victor Bălosu se opri, îşi înmuie şi mai mult glasul şi vorbi şoptit, ca un guşter :

— Birică, mă, Birică! Dacă n-ai să spui tu, „aoleu mamă de ce m-ai făcut“, ascultă tu aici la mine!

Birică scuipă, se îngreţoşă, făcu un pas îndărăt, îşi îndoi braţele şi spuse scîrbit şi sîcîit:

— Du-te, mă! Pleacă, mă, dinaintea mea!

Victor Bălosu se retrase de sub ochii cumnatului şi se duse la căruţă. Se ţinea drept, dar nu mai era bun de nimic, îşi simţea junghietura gîtului fierbinte.

La capul locului, Birică şi Polina începuseră să secere, fără să se sinchisească de Bălosu care îi lua martori pe oameni de cele întîmplate.

VII

În aceste zile oamenii lui Aristide pregătesc maşinile de treierat şi pe la jumătatea lui iulie ei le-au şi scos pe izlaz. Începe să se care grîul la arii şi să fie aşezat în şire. Aceste şire nu sînt altceva decît însuşi satul, construit de astă dată din snopi de grîu.

La treieriş familia trăieşte aici cîteva zile neobişnuite, care nu seamănă cu nici una din timpul anului; adus pînă aici numai de familie, snopul de grîu intră de astă dată pe mîini străine, pe mîinile cetei fără de care treierişul nu poate avea loc. O căruţă străină va trage lîngă şiră, o furcă necunoscută se va înfige în snopi, iar la batoză legătura snopului, legătura aceea cu răsucitura deosebită, care aminteşte familiei de mîna puternică, a tatălui, e desfăcută acum de altcineva.

Şi cu toate acestea, o bucurie necunoscută şi de neuitat stăpîneşte pe toţi.

Doi oameni la coş, în amîndouă părţile maşinii, două căruţe cu alţi doi oameni, la şiră alte două căruţe care încarcă, la paie doi-trei care să le tragă în faţă, lîngă hambar cîţiva care vor duce grîul acasă. Timp de un ceas, sau poate un ceas şi jumătate, vor asuda numai pentru familie, vor glumi încărcînd snopii, îşi vor şterge praful de pe faţă trăgînd paiele familiei, se vor bucura pătrunzînd în curte, trăgînd la scara prispei, descărcînd grîul... Înainte de a fi pîine, grîul trece astfel şi prin mîinile altora şi sudoarea frunţii care l-a cîştigat se şterge mai repede din amintire.

Bucuria aceasta Ţugurlan o avea înjumătăţită, deoarece el trebuia să împartă grîul pe din două cu maiorul. Treierişul se începea de obicei cu grîul moşiei, fiindcă maiorul se grăbea să pună mîna pe recoltă şi cerea oamenilor să secere întîi grîul lui.

Avea administraţie puţină, nu ţinea recolta în magazii, o vindea repede şi pleca din sat. La treieriş stătea lîngă maşină aşezat pe marginea hambarului, cu capul gol, într-o cămaşă colorată, cu mîneci scurte şi se uita cum curge grîul din batoză.

„Înghite praful degeaba, domnul maior“, spuneau oamenii parcă cu un anumit regret.

În dimineaţa treierişului Ţugurlan se sculă mai devreme şi se apucă să golească odaia, să facă loc unde să pună grîul. Muierea se sculă şi ea şi îl sculă şi pe băiat.

— Stane, îl întrebă ea pe bărbatul ei, cînd ne vine nouă rîndul la batoză?

— Nu știu, pe la prînz, răspunse Țugurlan grăbit.

Femeia se văită și îl întrebă dacă nu s-ar putea cumva să-i schimbe de pe listă și să le vie rîndul după prînz, sau înainte de prînz.

— Nu știu, înainte de prînz, după prînz, cînd ne-o veni rîndul atunci treierăm ! De ce întrebi ?

— Păi, pentru că dacă e la prînz trebuie să dăm de mîncare la mecanici și n-avem ce le da.

— De ce trebuie să dăm mîncare la mecanici ? întrebă Țugurlan cam surd, deși știa că așa era obiceiul, să se dea de mîncare la mecanici de către cei care se întîmplau să treiere la ora mesei.

Nu-i părea nimănui rău din pricina asta, în general, în aceste zile toți erau mai generoși și cu anii devenise chiar un lucru de cinste pentru familia care se nimerea să treiere la orele prînzului în a găti pentru mecanici bucate cît mai bune și mai din belșug. Toți erau atenți : cine dă mîncare la mecanici ?

— Dacă ne-o veni rîndul la prînz să treierăm, să mănînce și ei ce mănînc eu, adăugă Țugurlan pregătindu-se de plecare. Antoane, chemă el, hai tată și tu la arie, să vii după căruță după ce treierăm, să te uiți să nu curgă grîu pe drum !

La arie, Țugurlan se uită pe listă. Ceata treiera de ieri de la prînz și astăzi pînă pe seară aveau să fie treierați toți. Șeful cetei, văzîndu-l pe băiatul lui Țugurlan, se supără și zise că de ce Țugurlan n-a spus că are un băiat așa de mare ? Ar fi trebuit să-l treacă și pe el pe listă să tragă paiele de la mașină.

Șeful cetei era unul de prin capul satului care nu prea îl cunoștea pe Țugurlan și trebui să-i facă cineva un semn să tacă din gură.

— Nu te apuca cu el, i se șopti cînd acesta se dădu mai la o parte. A avut o groază de copii și i-au murit toți și d-aia îl ține pe ăsta să nu muncească.

Șeful cetei nu mai zise nimic, dar socoti că dacă așa stau lucrurile, atunci Țugurlan să se urce pe batoză la coș și să muncească el mai mult.

Țugurlan nu zise nimic, se urcă la coș. Altă dată ar fi zis, nu s-ar fi urcat, deoarece în ce privește copilul nu era singurul dintre ei care și-l crúța, iar cît despre urcatul la coș, se mai urcase și ieri.

Se pomeni spunîndu-i băiatului :

— Antoane, pune tată mîna pe-o furcă și dă și tu la curul mașinii.

Băiatului i se păru ceva vesel să se vîre cu furca acolo în praful și pleava aceea. Mai erau și alți copii, niște fete ceva mai mărișoare decît el și Anton învăță de la ele cît ai clipi din ochi cum să amestece paiele cu pleava, cum să se vîre chiar lîngă sitele batozei cu lanțul și să le țină din urmă cu coada furcii. Cînd caii traseră grămada afară, Anton trebui să se vîre pe sub gura mașinii și atunci sitele scuipară peste el noi mormane de pleavă și paie. Anton se despresură de ele rîzînd și petrecu grămada vesel cu gura pînă la urechi ca și cînd cine știe ce ispravă ar fi făcut.

— Mă, n-auzi ? ! strigă Țugurlan de sus de pe batoză. Ține-te departe de coarnele furcii, să nu dai cu burta în ele !

Batoza mormăia și vuia ca o ursoaică hămesită. Glasurile oamenilor se auzeau numai strigînd, iar praful se ridica sus de tot, întunecînd lumina soarelui.

Țugurlan vîra snopii în batoză, stînd în picioare. Nu se întreba pentru ce își schimbase

gîndul punîndu-l pe băiat la treabă. Nici pentru ce nu-l luase în seamă pe omul acela care era șeful cetei. Așa simțise și așa făcuse. Că altă dată s-ar fi făcut negru la față și numai aruncîndu-i omului acela o privire l-ar fi făcut să-i rămînă vorba în gît și să meargă de-a-ndăratelea, era adevărat, dar tot atît de adevărat era că de astă dată nici măcar prin minte nu-i trecuse să se supere. Și apoi, la coș era parcă mai bine. Ce forță groaznică se zbuciuma sub ochii lui, cum înghițea snopul și îl făcea praf, cum se îneca și tușea și cum vuia și scuipa !

Țugurlan dezlega snopul, îl lua în brațe, îl răsfira de-a lungul coșului, îi dădea drumul în inima furtunoasă a mașinii și propria lui inimă își mărea și ea bătăile cînd cîteva clipe mai tîrziu gura batozei își arăta cu străluciri fulgerătoare din nou zîmbetul ei metalic. Și încă un snop, și apoi iarăși alt snop, și mereu cu ochii pe vietatea aceea neostenită, mereu pe ea cu snopi, să nu i se mai vadă dinții, să înghită fără întrerupere și să țină minte că la coș se află Țugurlan.

— Uăăăăăăaî... Pfiuu... Bagă mai încet !... Pfiuu..

De ce să bage mai încet ? Cine striga așa ? A, cel căruia i se treiera. Se îneca mașina și ieșeau paiele cu boabe ! Țugurlan începu să bage mai rar și inima lui începu și ea să bată mai rar. Soarele înfierbîntat îi dogorea în creștet, dar el nu-l simțea. Urmărind pulberea spicelor, ochii minții începură să vadă năluciri. El era aici sus, peste întreaga arie ; în depărtare, lumea se pierdea în nimic. Cerul se împreuna cu pămîntul și gîndul se întorcea îndărăt, neputincios să străpungă orizontul închis. Acolo în depărtare exista ceva încuiat, ceva ca o părere, ca un gînd întunecat. Acest lucru ar trebui apucat în mîini, ridicat

pînă în dreptul frunții și înfipt în măruntaiele sălbatice ale batozei. Ca în povești, ca în basme, ca pe tărîmul celălalt, s-ar auzi atunci o pîrîitură asurzitoare. Ar ieși poate flăcări și fum. S-ar face poate o mare liniște și s-ar face și puțin întuneric. Uimit, Țugurlan își luă pălăria din cap și-și șterse fruntea de sudoare. Sub palmă își simți fruntea încinsă și-și făcu vînt. Era foarte cald. „După ce o să treier trebuie să împart grîul cu domnul maior", gîndi el foarte limpede și se miră că acest gînd, înfierbîntat de căldura soarelui, se împrăștiase ca o nălucă spre zarea cîmpiei și îi turburase mintea.

Se uită peste cîmpie cu mîna la ochi. Nicidecum, dincolo de orizont erau alte sate și în partea asta se afla Bucureștiul. Acolo trăia domnul maior.

Începu din nou să dezlege snopii, dar ostenise.

— Uăăăî... Pfiuuu... Urlă mașina în gol ! Ce faci, mă, Țugurlane, ai adormit ?

Începu din nou să dezlege snopii, dar ostenise. După cîtva timp se uită jos să-l vadă pe șeful cetei și să-i spună să vie cineva să-l schimbe. Dar nu mai era nimeni prin preajmă, numai femei și fete și cîte-un flăcăiandru cu căruța. Ce-au făcut, l-au lăsat singur ?

Țugurlan mai vîrî cîtva timp în batoză, dar deodată inima îi zvîcni și mintea i se întunecă de mînie. Adică cum, ei nu-și dădeau seama că îl țineau prea mult la coș ?

Dar deja punîndu-și această întrebare Țugurlan se pomeni ispitit să afle dacă într-adevăr ei nu-și dădeau seama. Fără să înceteze să fie mînios el continuă să bage snopi și gîndul care îl stăpînea — să afle ce era cu ei — i se păru atît de nou și plin de atîta interes încît oboseala îi mai pieri.

„Fir-ați voi ai dracului, ia să vedem cît o să mă țineți aici !“ exclamă el în sinea lui.

Vîrînd snopii începu să se uite peste arie. Liniștite, mîinile lui își vedeau în acest timp de treabă, călăuzite de atingerea de aripa mașinii a furcii celui care arunca snopi. Alături de el, la celălalt coș, fusese mai înainte un om care nu așteptase să fie schimbat și plecase singur, nici nu băgase de seamă cînd. Da, iată că venea un altul în locul lui, dar să-l schimbe pe el, pe Țugurlan, nu venea nimeni. Țugurlan se și văzu coborînd, căutîndu-l pe șeful cetei, apucîndu-l de guler și înjurîndu-l. Să-l ferească Dumnezeu pe acela care o să încerce să țină partea șefului cetei.

Noul venit se urcă la coș și începu să bage snopi cu pofta celui odihnit. El chiar îi aruncă lui Țugurlan cîteva priviri îngăduitoare și într-o vreme îi strigă :

— Mai cu viață, frate-meu, că nu ești babă !

Țugurlan vru să-i răspundă printr-o înjurătură urîtă, să-l învețe minte cum să vorbească, dar în loc de aceasta, un zîmbet bizar îi schimbă gura. „Tîmpitul ăsta nu vede nimic, gîndi el, nu vede că sînt ostenit și că stau aici dinainte de a veni el.“

Se uită iar peste arie. Sub o șiră de grîu, la umbră, stăteau vreo trei inși cu burțile la pămînt. Tăifăsuiau. Ceva mai încolo, unul stătea foarte liniștit pe oiștea căruței și mînca. Se vedea mămăliga galbenă într-o mînă și brînza albă în cealaltă. Era năbușeală mare. Unul chiar adormise și i se vedea trupul în cămașă albă, zăcînd nemișcat la umbră, ca și cînd ar fi fost mort. „Fir-ați voi ai dracului să fiți !“ exclamă Țugurlan stăpînit de-o veselie pe care nu și-o înțelegea. Pe deplin liniștit, părăsi snopii și începu să coboare încet scara batozei. Jos, se scutură de praf și pleavă și porni apoi spre grupul celor care tăifăsuiau. Nimeni nu-l văzu și nimeni nu protestă.

Ajuns lîngă cei trei, se întinse alături de ei și deveni, pe nebăgate de seamă, al patrulea.

— Să se ducă cineva la coș că eu am ostenit, zise el. Am fost și ieri !

Auzindu-l, ceilalți tresăriră și foarte mirați părăsiră tăifăsuiala. Unul dintre ei chiar se revoltă :

— Păi ce dracu face șeful ăla de ceată ?

— Tu de ce nu spui, Țugurlane ?!...

— Vasile, du-te la coș ! porunci atunci un altul și cel numit se ridică numaidecît în picioare și plecă. O clipă se făcu tăcere, apoi cel dintîi, uitîndu-se la Țugurlan, se răsti la el :

— Și tu ce mai stai, Țugurlane ? Du-te la șiră și trage un pui de somn.

Veselia de mai înainte, pe care Țugurlan nu și-o înțelegea, se încălzi și mai mult în inima lui și toropit de bucuria aceasta bună și răcoritoare, pe care n-o cunoscuse îndeajuns în viața lui, se propti în coate și ridicîndu-se de jos, se supuse.

— Păi să mă duc, șopti el. Parcă m-a bătut cineva cu ciomagul.

La șiră, însă, după ce se întinse și stătu cîteva minute, oboseala îi pieri din trup ca prin farmec. Își aminti că s-ar putea să-i vie rîndul la treierat în timpul amiezii și că trebuia să dea mîncare la mecanici. Se sculă și îl căută pe șeful cetei să se uite pe listă. Fără să-i mai arate lista, acesta îi spuse că va treiera spre seară și ceva în glasul lui îl făcu pe Țugurlan să înțeleagă că ordinea treierișului fusese schimbată.

— De ce, eu parcă eram înaintea lui Bălțoi ?! se miră el.

— L-am trecut pe Bălţoi înaintea ta, ca să dea el mîncare la mecanici, răspunse şeful cetei.

— Ba nicidecum, se supără Ţugurlan. Cine ţi-a spus ţie că n-o să dau mîncare la mecanici !

— Oamenii ! răspunse şeful cetei.

— Nu, spuse Ţugurlan liniştit, de ce să stricăm ordinea ?!

Mirat, şeful cetei nu mai zise nimic. Ţugurlan se apropie de spatele maşinii şi se uită la fiul său, care continua să muncească în pleavă şi praf ca şi cînd s-ar fi jucat.

— Antoane, strigă Ţugurlan, vin încoace ! Du-te acasă şi spune-i mă-ti că treierăm la amiaz : să taie o găină... Fuga ! Mă, n-auzi ? Mai spune-i să caute în chichiţa lăzii şi să te trimită să cumperi o litră de ţuică. Pentru mecanici. Ai ajuns ?

Pînă la prînz, Ţugurlan se plimbă încoace şi încolo pe arie. Nu făcea nimic. Se uita liniştit la oameni, la arie, la căruţe... Se uita cu atenţie şi descoperea lucruri pe care niciodată nu le văzuse. Iată-l pe Sandu lui Troscot, era furios de ceva şi din pricina asta nu izbutea să prindă o vită ; umbla după ea şi vita sărea în lături chiar în clipa cînd omul vroia să-i pună lanţul în coarne. Curios, Ţugurlan se dădu mai aproape.

— O, ho, ho, ho ! făcea Sandu în şoaptă, apropiindu-se de vită cu lanţul în mînă şi încercînd să-şi stăpînească mînia. O, ho, ho, ho, ho, ho ! şi cînd să-i pună lanţul izbucnea nestăpînit : Ho, aci ! Vita ţişnea înapoi speriată şi Sandu o lua de la cap şi mai furios : Ho, ho, ho, ho ! Şi iarăşi : Ho, aci ! Pînă ce îşi ieşi cu totul din pepeni şi nu mai putu să spună ho, ho, în şoaptă, începu să strige ho, fir-ai al dracului cu limba ta şi se luă după bou cu lanţul, lovindu-l groaznic din urmă peste şolduri.

„Tîmpitul, gîndi Ţugurlan înveselit, ce vinovată o fi fiind vita că e el supărat !" Şi ce înfăţişare avea ! Ţugurlan îşi dădu seama pentru întîia oară că înfăţişarea unui om furios nu era de loc ceva de lăudat. „Cine ştie de cîte ori or fi rîs şi alţii de mine aşa", îşi spuse el şi această reflecţie îl uimi prin adevărul ei neaşteptat şi nebănuit.

— Cornile ! auzi apoi în spatele său glasul piţigăiat al unei femei.

Se întoarse şi o văzu pe Anghelina Ştiucă, îl striga pe Cornel, bărbatul ei, care era mecanicul batozei. Se fandosea strigîndu-l pe Cornel înadins, ca lumea s-o audă şi să zică : „Uite ce bărbat are Anghelina, e mecanic"... Cornel era ungur, fusese găsit de Anghelina la un tîrg, purta bretele şi vorbea stricat româneşte.

— Cornile ! strigă Anghelina din nou.

— Ce vrei ? răspunse Cornel cu un glas subţire.

— Cornile, iunde e fiurca ? se izmeni Anghelina la fel de subţire.

— Uite-o în pelaria mea, răspunse ungurul furios, şi Ţugurlan se întoarse cu spatele să nu-l vadă cineva rîzînd.

Avea o stare ciudată, parcă îi era lene. Îşi aduse aminte că Dumitru lui Nae cînd rîdea acolo sub salcîmul lui Moromete avea lenea aceasta în rîs, he, he, o moliciune aşa ca şi cînd ai pluti peste nişte valuri calde. Auzi parcă glasul lui Traian Pisică în urechi şi parcă îl şi văzu pe Traian Pisică cu mustăţile mari mergînd pe drum şi cu bidigania după el mormăind printre picioarele lui : „Sfîrfîcilă, lua-te-ar dracii, na la tata din ţigare".

Ţugurlan îşi dădu pălăria pe ceafă şi se uită lung spre aria învecinată. Acolo treiera batoza lui Iocan şi era sigur că Moromete treiera la el. Se urni din loc, porni într-acolo :

— Bă, Țugurlane, bă ! se auzi strigat din depărtare din vîrful unei șire mari.

Era chiar Moromete. Se apropie, dar încă de departe Țugurlan rămase uimit de cît de mare era șira de grîu a acestuia. Tocmai terminase, îi făcea creastă ca unui acoperiș, și Paraschiv se chinuia greu cu snopii din pricina înălțimii. Parcă era un palat șira lui Moromete, un acaret, față de colibele de prin preajmă.

— Faci vreo șase sute ? întrebă Țugurlan tare, de jos.

— Ce, duble ?

— Da.

— Nu, dar cinci sute tot ies, zise Moromete. Am avut o idee, Țugurlane, explică Moromete de sus. „Mă, zic, ia să pun eu nouă pogoane de grîu !“ Gata, Paraschive ? Mai ai vreun snop ?

Paraschiv mormăi că nu mai are și Moromete începu să se dea jos. Ca să-i ajute, Paraschiv se urcă pe pătulul căruței și înfipse furca în șiră să se sprijine tatăl cu piciorul.

— Hai, bă, să fumăm o țigare, Țugurlane ! spuse Moromete cînd ajunse jos. Se dădu mai încolo și se așeză la umbră. Țugurlan se așeză și el. E topenie de grîu, Țugurlane, continuă Moromete făcîndu-și de țigare. Uite așa curge, pe toate drumurile. Eu zic că toată iarna o să mănînce românii la pîine !

Țugurlan nu zise nimic și tăcerea lui îl făcu atent pe Moromete.

— Cîte pogoane ai tu de la moșie ? îl întrebă.

— Două, răspunse Țugurlan.

— Și din astea două jumătate trebuie să-i dai maiorului ?

— Mai îmi rămîne și paiele ! zise Țugurlan.

— Măi, Țugurlane ! exclamă deodată Moromete. De ce stai tu aici să muncești pe din două pe moșia ciocoiului ăsta ?!

— Dar ce să fac, Moromete ?

— Du-te în lume, domnule ! zise Moromete cu un glas din care se înțelegea că nu vorbea doar ca să se afle în treabă. Du-te în lume și ai să găsești tu să muncești mai cu folos decît aici. Trăiești în sat și-ți faci sînge rău ! Eu în locul tău aș pleca, domnule, și îndărăt nu m-aș mai uita.

— Așa zici acuma ! șopti Țugurlan nu prea turburat.

— De ce ?! se miră sincer Moromete. Să stai aici în sat și să te uiți la mine că am o șiră cît toate zilele ? Dar hai să zicem că treacă-meargă cu șira mea, e pe copii mulți, abia dacă mi-o mai rămîne și mie să am pîine pînă la anul, că am datorii multe, dar cum să împart eu, mă, munca mea, cu unul care n-a muncit ?! exclamă Moromete revoltat și în același timp nedumerit.

Se uită la Țugurlan cu o privire limpede, așteptînd răspunsul. Arăta cu adevărat uimit cum poate cineva să îndure așa ceva.

— Cum adică, izbucni el de astă dată iarăși într-o totală neputință de înțelege, să-i dau eu jumătate din munca mea ?! și-și arăta brațele și-și întoarse apoi capul în altă parte, vrînd să spună că de fapt nici nu vrea să înțeleagă, lucrul fiind în însăși esența lui cu neputință de înțeles.

Exagera, deoarece el însuși, cînd era flăcău, muncise pe moșia ciocoiului și știa foarte bine cum era cu putință un astfel de lucru ; totuși nu glumea.

— N-auzi că-mi rămîn mie paiele ?! zise Țugurlan cu un zîmbet ascuns, dînd de înțeles că

apreciază sinceritatea revoltei lui Moromete, dar obiectează împotriva faptului că acesta se prefăcea că nu înțelege de ce există moșieri.

— Adică vreai să spui că nu e pe din două, din moment ce-ți rămîne ție paiele ! zise Moromete.

— Întocmai ! confirmă Țugurlan.

— Ei, atunci se schimbă socoteala ! zise Moromete subliniind ideea cu sprîncenele.

Țugurlan, pe care problema aceasta se pare că nu-l mai turbura de loc, începu să rîdă cu poftă, spre uimirea lui Moromete care acum cu adevărat că nu-l mai înțelegea pe Țugurlan.

— Să-ți spun drept, Moromete, îl bag în mă-sa de maior cu moșia lui ! exclamă Țugurlan, uimindu-l și mai mult pe Moromete. Mă uitam la el cînd m-am urcat la coș cum sta pe marginea hambarului, cu gîtul alb, descheiat. Ce-mi pasă mie de el ! Dă-l în mă-sa ! mai spuse Țugurlan cu un glas curat și schimbă vorba întrebîndu-l pe Moromete ce se mai aude cu guvernul : Cade, sau ce dracu face ? După glas întrebarea i se păru lui Moromete cam suspectă. Țugurlan da de bănuit că în ce privește problema discutată, nu credea că Moromete poate să înțeleagă ce gîndea de fapt Țugurlan despre ea și asta oricît de mult ar încerca Țugurlan să-i explice : „Mai bine hai să vorbim despre lucruri care sînt la îndemîna amîndurora, de pildă despre guvern“, se înțelegea pe dedesubt din glasul lui Țugurlan. Pînă să găsească Moromete răspunsul potrivit, acesta izbucni într-adevăr în rîs. Îl prinsese, îl atinsese bine și Moromete rîse și el, dar nedumerirea tot nu se ștergea de pe chipul lui. Ce era cu Țugurlan ? Și apoi de unde și pînă unde la el să facă glume atît de subțiri ?

Cînd se întoarse îndărăt la arie, Țugurlan se

înveseli și mai mult de mica întîmplare. Moromete, care avea acel fel uimitor al său de a fi, de a vedea lucrurile și faptele oamenilor cu niște ochi limpezi și neturburați, se dovedea că nu înțelegea nimic cînd altcineva era la fel ca el. Credea că numai el putea fi așa, sau în orice caz i se părea cu neputință să fie cineva așa cînd trebuia să dea jumătate din munca lui altcuiva. „Aia e, Moromete, gîndi Țugurlan din ce în ce mai înveselit, așa stau lucrurile, dacă vrei să știi.“

În urma lui, Moromete, întins la umbra șirei de grîu, se întrebă și el cu o vagă neliniște ce-ar face el dacă ar ști că din două pogoane pe care le-ar avea, jumătate din bucatele de pe ele ar trebui să le dea moșierului. Nu ajunse pînă acolo încît să răspundă, dar în cele cîteva clipe cît acest gînd stărui asupra lui, se făcu negru și crunt la față.

VIII

A doua zi pe la prînz, după ce treierase și își cărase paiele acasă, Țugurlan se duse la Ion al lui Miai.

— Ioane, hai la moară să măcinăm de pîine, îi spuse.

— Taman asta vream să-ți spun și eu, răspunse Ion al lui Miai care treierase și el de dimineață. Mergem cu căruța mea, sau să aduc calul la tine ? mai întrebă el.

— Adu calul să mergem cu căruța mea, hotărî Țugurlan. Tu du-te înainte și pune-te pe listă, că o fi gloată la moară.

Era într-adevăr gloată, dar foarte mulți oameni măcinau puțin și mergea repede, încît le veni rîndul înainte de a se face seară. Se măcina necontenit ziua și noaptea. Oamenii, de grăbiți ce erau să mănînce pîine nouă, nici nu mai luau seama la gura sacului, că acasă îl legaseră strîns cît putuseră apuca cu palma și că la întoarcere legătura era mult prea moale față de scăzămîntul normal pe care îl știau ei că se face prin măciniș. Năstase al lui Aristide știa și el că nu-i arde acuma omului să mai stea la bănuială pentru un kilogram de făină și „trăgea“ din plin, fără teamă, lăsînd complet deschisă țeava aceea de scurgere care se afla chiar sub ochii oamenilor.

Fiindcă tot era acolo, Țugurlan îl lăsă pe Ion al lui Miai la căruță și se duse pe la cumnatu-său Grigore. Nu-l mai văzuse din ziua aceea și era curios să știe ce făcuse, dacă ai lui Aristide îl dăduseră sau nu afară. Nu-l vedea pe acolo pe la moară și bănuia că da, dar era mirat că judecînd după îngrijorarea lui din ziua aceea, ar fi trebuit să vină să-i spună și iată că nu venise. „Poate că nu l-au dat !“ își spuse Țugurlan și intră în curtea cumnatului.

Armeanca nu era acasă. Nevastă-sa, sora lui Țugurlan, era în curte, cocea pîine afară, în țest, se simțea mirosul de departe. Cînd îl văzu pe fratele ei, femeia se ridică în picioare.

— Bună ziua, didă ! spuse Țugurlan apropiindu-se. Sora lui nu era mai mare ca el decît cu doi ani, dar el o respecta spunîndu-i didă, învățat de mic de părinți și cu anii respectul acesta nu scăzuse ci dimpotrivă. Ce faci, coci pîine ?

— Mai mult pentru copii, că pentru noi... răspunse sora și se uită alături la copiii care stăteau pe lîngă ea. Traiane, uite unchiul! spuse ea.

Avea o voce aspră și niște ochi negri. Lui Țugurlan nu-i scăpă felul cum rostise ea cuvintele „că pentru noi“ și nici privirea care completase : „s-a întîmplat ceva rău, am să-ți spun îndată“.

— Uite unchiul !. repetă ea cu vocea ei puternică, în care dragostea pentru copii căpăta o tărie care nu lăsa loc nici unei îndoieli : era o mamă care ar fi știut să-și apere copiii tot atît de bine ca și un bărbat.

Pe Traian, care îl arăta ea, și care era cel mai mic, îl ținea în brațe o fetiță de vreo treisprezece ani. Se cam căznea cu el, era cam greu. Traian era aproape gol, cu burta neagră, arsă de soare ; cu capul ca un dovleac și cu niște ochi de asemenea mari, larg deschiși și nemișcați ; stătea cuminte în brațele surorii, cu mîinile încolăcite de gîtul ei.

— Traiane, unchiul, unchiul !. zise și fetița și răsucindu-și gîtul îl pupă pe copil pe obraji, apăsat, cu poftă.

In acest timp, se apropiase o cloșcă croncănind, cu o grămadă de pui de rață care se și revărsară printre picioarele lor ; unii din ei se opreau pe labele picioarelor mamei, care aveau culoarea prafului și o ciuguleau cu ciocurile lor late de unghiile degetelor.

— Vasilico, ia du-te tu pe măgură și cînd o fi pîinea gata te chem eu, spuse mama. Hai că trebuie să vină și tat-tău și frati-tău și te chem eu !

După ce fetița plecă, Țugurlan se așeză jos pe troscotul verde al bătăturii.

— Da' unde e Grigore ? întrebă el.

— E dus cu Pavelică la obor, să încerce să cumpere un cal, spuse sora. Nu ți-a spus că l-au dat afară ?!

— Nu, răspunse Țugurlan cu ochii mari.

— L-au dat afară și pentru locul ăsta — femeia arătă cu mîna spre moară — ne-au scos ochii cu o mie de lei. Mai aveam strînși vreo mie și el s-a gîndit să ia un cal.

— Și voi ce faceți, stați așa ? întrebă Țugurlan nedumerit.

— Nu știu ce e cu el, că nu vrea să spună. I-am spus să nu ia mia de lei și nu știu ce mi-a bălmăjit, că știe el ce face.

— A venit și la mine și mi-a spus și n-am înțeles nimic ! se miră din nou Țugurlan.

— Uite-l că se întoarce, zise femeia și o strigă pe fetiță să vină să mănînce pîine.

Armeanca se bucură cînd îl văzu pe Țugurlan. Se așezară toți pe iarbă și femeia băgă vătraiul în capul țestului. Cînd scoase pîinea aproape că se îmbătară. Privirile li se lărgiră, chipurile li se făcură frumoase. Femeia se închină, iar Armeanca, fiul său cel mare și Țugurlan își luară pălăriile de pe cap. Femeia rupse pîinea și le dădu bucăți mari care în mîinile lor palpitară de dogoare și abur, parcă ar fi fost vii. Începură să mănînce cu o lăcomie curată și reculeasă și timp de cîteva minute nimeni nu scoase nici un cuvînt.

— Mă, borțosule, îl mîngîie apoi Armeanca pe Traian cel mic. E bună pîinea, mă ? Dar la secere de ce nu vrei să te duci ?

Nu putuse cumpăra un cal, erau grozav de scumpi. Țugurlan schimbă o privire cu soră-sa și nu zise nimic.

— Și acuma ce-ai să faci cumnate ? se răsuci în cele din urmă Țugurlan, ridicîndu-se să plece. Mi se pare că n-o să ai încotro și o să trebuiască să iai pămînt de la moșie.

Armeanca vru să răspundă, dar cîinele începu să latre spre grădină și se uitară toți într-acolo. Țugurlan rămase înmărmurit. Ion al lui Miai se apropie alergînd și strigînd :

— Țugurlane ! Mă, Țugurlane ! Ha ! Hai că m-au bătut ai lui Aristide !... Auzi tu, mă ?!... M-au bătut !...

Săriră în picioare cu chipurile țepene ca de lemn. Cu un glas încordat, dar păstrîndu-și cumpătul, Țugurlan întrebă ce este. Ion al lui Miai însă nu putu spune nimic limpede, numai înfățișarea lui era grăitoare. Avea privirea înspăimîntată și buza de sus, cu mustața pe ea, i se strîmba într-un fel de neîndurat. Spunea ceva de niște saci, adică chiar aceia cu care veniseră la moară, zicea că al lui e mai mare de cinci duble, a cerut să i-l cîntărească și i-a cîntărit Tache.

— Ei, și ? întrebă Țugurlan.

— După ce-am măcinat am cerut să mi-l cîntărească din nou, mi l-a cîntărit și era mai puțin. Eu am zis că de ce și el s-a pus cu pumnii pe mine... S-a pus cu pumnii pe mine, în dumnezeu pe mama lui ! începu să urle Ion al lui Miai, tremurînd din tot trupul. Atît glasul cît și gesturile și privirile sale aveau ceva care dovedeau că toată ființa lui era o rană vie de durere și jignire. Se uita la Țugurlan ca un copil și uitătura sa disperată și rugătoare îți făcea rău.

Țugurlan însă rămase nemișcat. „Săracul Ion al lui Miai, gîndi el, a făcut-o fiartă și acum vine la mine ca și cînd eu aș fi frate-său“...

— Mă, Ioane, încercă Țugurlan să-l domolească. Tu cum ai obiceiul să-ți dai drumul la gură, nu prea îți dai seama ce faci ! Nu cumva l-ai înjurat pe ăla ?

— Mă, nu i-am zis nimic! se prăbuși Ion al lui Miai implorînd. Țugurlane, nimic nu i-am zis! Nimic!

„O fi avînd și el dreptate! gîndi Țugurlan. Și la urma urmei cine e Tache ăsta de crede că poate să dea cu pumnul în oameni?"

— Ia hai acolo! spuse el. Grigore, hai și tu!

Pînă acolo Țugurlan întrebă care era Tache. Tache, răspunse Armeanca, e acela mai mic care a ieșit acum din școală și i-a luat lui Armeanca locul. E mare și gras, are un cap cît ciutura și niște pumni ca baroasele.

— Să dea cu ei în mă-sa și în ta-său, dacă are așa pumni, nu în oameni, spuse Țugurlan liniștit. Unde e? Arătați-mi-l și mie!

Fără să bage ei de seamă, venise în urmă și sora lui Țugurlan cu băiatul. Cînd ajunseră printre căruțe, ea se apropie de fratele ei și îl apucă de braț.

— Stane! porunci ea.

— Nu, zise Țugurlan, vreau să văd dacă e adevărat că e făină mai puțină.

— N-ai să poți vedea!

— De ce?

— N-au să-ți cîntărească.

— Ba trebuie să cîntărească, spuse Țugurlan cu un glas înalt, făcîndu-i pe cei din jur să se înfioare. Ioane, hai încoace cu mine!

Mergeau printre căruțe cu pași mari și încordați. De cîteva ori oamenii îl înconjurară, încercînd să-l oprească, dar el le spuse că dacă sacii lui cîntăresc atît cît trebuie n-o să facă nimic. Auzi ce prostie! Vrea să cîntărească făina cînd toată lumea știe că fiii morarului „trăgeau" de mulți ani. Chestia asta n-o mai discuta nimeni.

— Ce?! strigă Țugurlan uluit.

— Tu și cu Ion al lui Miai nu știați de chestia asta? rîse cineva.

— Las-o moartă, Țugurlane!

— Cum?!

Îl lăsară în pace. Ăsta parcă era căzut din cer, se mirau ei. Ăsta abia acum afla cine erau ai lui Aristide. Ba mai rău: nu știa nici ce putere aveau, că nimic bun nu ieșea dacă te ridicai împotriva lor. Dar dacă nu știa aceste lucruri trebuie lăsat să le afle; nu te puteai numi un om întreg dacă nu știai cu cine trăiești în sat.

Țugurlan într-adevăr nu știa aceste lucruri. Dacă i s-ar fi spus că averea lui Aristide și a feciorilor săi era de două ori mai mare decît moșia maiorului ar fi rămas buimăcit. Și n-ar fi crezut în nici un caz că oamenii care munceau cu ziua pe pămînturile lui Aristide trăiau tot atît de rău ca și el. Faptul că Aristide avea trei mașini de treierat, o moară cu valțuri și o fabrică de ulei aici în sat și gata să fie terminată în Tătărăști altă moară și presă de ulei, aceste lucruri le știa, nu i se părea de mirare; cineva trebuia să aibă mașini de treierat; mașina de treierat și moara cu valțuri, care îți făcea făina albă de ți-era milă să pui mîna pe ea, erau niște minuni. Altceva era cu pămîntul; un om singur să aibă o mie de pogoane de pămînt, cum avea maiorul, în timp ce Țugurlan și aproape un sfert din sat să nu aibă nimic, asta nu mai era o minune. Moara și fabrica de ulei și mașinile de treierat nu puteau fi împărțite. Dar moșia? Nu știa că pe lîngă moară și mașini de treierat Aristide mai avea cel puțin o sută de hectare de pămînt și mai mult de douăzeci de hectare de pădure și vie, că toate acestea fuseseră „trase" pe nesimțite de pe spinarea cîtorva sate.

Încît faptul că Tache, feciorul lui Aristide, îl bătuse pe Ion al lui Miai pe nedrept i se părea lui Țugurlan ceva de neiertat, tot atît de grav ca și cînd ai descoperi că într-o familie tatăl își leagă copiii cu capul în jos. Există o putere și un drept al tatălui asupra copiilor și există și o putere și un drept al celui care are moară asupra celor care macină la ea, ai putere ca la urma urmei, dacă nu-ți place de Ion al lui Miai, să-l gonești de la moară și să nu-i dai voie să macine, dar de unde dreptul să-l lovești ?

Țugurlan era foarte liniștit, dar aceste gînduri îl stăpîneau cu atîta putere încît nu vedea cum ar mai putea să rămînă liniștit și bucuros cu el însuși, cum se simțea în ultima vreme, dacă ar lăsa lucrurile așa cum se petrecuseră. Bucuria de a fi liniștit și împăcat n-ar mai avea nici o valoare.

IX

Îl căuta pe feciorul lui Aristide cu niște priviri negre, strălucitoare, cu chipul alb și înțepenit. Tache se afla la marginea poienii cu căruțe, împreună cu unchi-său Năstase. Venise un convoi dintr-un sat vecin și îi treceau pe listă.

Țugurlan îl văzu, și cu Ion al lui Miai după el, se îndreptă într-acolo. Se apropia cu pași rari cu fruntea sus, și oamenii se înfiorară. Mulți nu-l cunoșteau, și întrebau cine era. De mult nu mai văzuseră un astfel de om și faptul că acesta de acum, care arăta a fi unul stăpînit care știa ce face, îndrăznea totuși să nu se împace cu ceea ce

de mult se stabilise în sat, îi făcură să uite ceea ce ei știau bine de ani de zile. Dacă el îndrăznea, însemna că el știa ceva care ei nu știau și înfrigurați să afle acest ceva nou și nebănuit care apăruse în mijlocul lor, lăsară căruțele fără pază și începură să se apropie din toate părțile. Se apropiau însă cu grijă, mai mult la pîndă decît hotărîți la ceva. În orice caz el avea dreptate, o știau prea bine și dacă nu puteau face ceea ce făcea el, puteau totuși să-l apere.

Tache și Năstase se pomeniră fără veste cu Țugurlan lîngă ei și o clipă se mirară. Tache era așa cum spusese Armeanca adică foarte gras și avea o frizură înaltă și deasă. Mirarea lui de o clipă scoase la iveală ceva care statura și grosimea sa ascundeau și anume faptul că era mult mai tînăr decît s-ar fi crezut. Altfel, cu ceafa mare, cu gușa care îi apărea sub bărbie, cu grosimea de butuc a trupului, ai fi zis că are cel puțin treizeci de ani. Nu numai ochii, dar și gura și nasul și urechile i se ascundeau în grăsimea chipului. Brațele piereau și ele de asemenea în umeri, parcă avea mîini numai de la coate în jos. Pe lîngă el, Ion al lui Miai părea o creangă lipsită de coajă și frunze.

— De ce, întrebă Țugurlan, l-ai bătut pe Ion al lui Miai ?

Tache mai rămase o clipă cu ochii lui neclintiți, nedumeriți de apariția lui Țugurlan.

— Cine l-a bătut ? întrebă Năstase.

— Dumneata l-ai bătut ! afirmă Țugurlan uitîndu-se la Tache. De ce ?

Ion al lui Miai ieși în față cu chipul lui strîmbat de lovituri și atunci Tache își aduse aminte. Văzîndu-l, deodată, fără nici un fel de semn de

furie, se repezi în el și îl lovi cu pumnul cu atîta putere, încît Ion al lui Miai se prăbuși.

— ...Pe mă-ta să te... iar ai venit, dumnezăul... sughiță apoi Tache cu un glas straniu, neașteptat de subțire pentru gîtul și pumnii lui înfricoșători. Iar ai venit, fir-ai al dracului, mă faci pe mine hoț, dumnezăul... M-a făcut hoț, strigă el mai departe cu glasul acela, adresîndu-se unchiului său.

— De ce te-a făcut hoț ? întrebă Țugurlan liniștit, fără măcar să-i arunce lui Ion al lui Miai o privire, ca și cînd ceea ce făcuse Tache nu prezenta nici un interes. De ce te-a făcut hoț ? repetă el, de astă dată apropiindu-se mai mult de Tache, venind chiar lîngă pieptul lui.

Aștepta răspuns. Se făcuse liniște.

— Ce ?! guiță Tache.

— De ce te-a făcut hoț ?

— Și tu ce vreai ? Și tot așa pe neașteptate, își făcu vînt și-și repezi pumnul în capul lui Țugurlan.

Acesta se feri, se trase înapoi și vru să repete întrebarea, dar Tache, înfuriat că lovitura nu-i izbutise, își făcu vînt din nou, năpustindu-se ca orbul înainte.

Oamenii țîșniră în lături, lăsîndu-i lui Țugurlan loc să se retragă. Țugurlan se dădea îndărăt, repede, ferindu-se. Privirea sa strălucitoare nu-l slăbea însă pe fiul morarului și se lărgea din ce în ce mai mult, fascinată parcă de ceea ce vedea. Tache devenise parcă un vierme monstruos, din fața căruia ori trebuia să se dea mai repede îndărăt, ori să-l omoare cu scîrbă, cu groază și cu mînie. Și nu putu să se dea mai repede și se opri și îl lovi în față, o dată de două ori, una după alta. În aceeași clipă sîngele țîșni scîrbos din nasul și gura lui Tache și acesta buimăcit, nevenindu-i parcă să creadă, se uită zăpăcit în jur. Scoase o exclamație și mugi și se repezi iar înainte, dar de astă dată lovitura care îl primi îl trimise de-a-ndaratelea și îl culcă în cele din urmă la picioarele oamenilor. De acolo, oamenii nu-l mai lăsară să se repeadă, nu mai putură îndura să-l vadă cu sîngele acela cleios curgîndu-i din nas și îl împinseră la margine și umplură cu trupurile lor golul dintre ei și Țugurlan. Tache se zvîrcolea însă mereu să se repeadă, dar oamenii îl țineau uitîndu-se la el cu dispreț.

Năstase fusese luat fără veste, n-avea în clipa aceea pe nimeni de-ai lui care să-i sară în ajutor, încît văzîndu-l pe nepotu-său trîntit la pămînt, nu îndrăzni să sară să-l răzbune, se smulse de lîngă căruță și o luă spre șosea cu pași repezi. Cineva băgă de seamă și strigă :

— Fugi, Țugurlane !

Se îngrămădiră toți pe el și-l îndemnară să urce în căruță și să fugă cît mai repede. Năstase avea să se întoarcă cu ai lui de prin Cotocești și au să-l taie.

— Cum adică ! strigă Țugurlan. Ei sînt hoți și sar cu pumnii pe mine și pe ăsta și tot ei să mă taie ? De ce să fug ? Să cîntăresc sacii, să fiți martori, am să-i dau în judecată ! Adică cum...

— Țugurlane, fi-ți-ar cîntăritul al dracului, îl întrerupse unul dintre ei, un om voinic pe care Țugurlan nici nu-l cunoștea, fugi dracului de aici și nu mai aștepta ! Și spunînd acestea îl apucă strîns de braț pe Țugurlan și îl trase cu el spre căruță. Al lui Miai, strigă el, fără să-l slăbească pe Țugurlan din strînsoare, înhamă caii, ce dracu te mai uiți ca un prost !

Ei greșeau însă cu toții, n-aveau cum bănui că pe drum Năstase se răzgîndise să se mai ducă în

Cotocești la ai lui. Îi era teamă că începînd bătaia, oamenii să nu sară să-l apere pe Țugurlan și mînioși cum erau să încerce să descopere furtul cu țeava de scurgere. Se duse deci fuga la primărie și îi spuse fratelui său, care auzindu-l își pierdu cumpătul și chemă jandarmii.

Cînd șeful postului sosi, Țugurlan și Ion al lui Miai coborau cu căruța spre sat și, neprevăzători, trecură chiar prin fața primăriei.

— Uite-i ! strigă Năstase țîșnind afară.

Văzîndu-l, Ion al lui Miai se sperie și vru să dea bice cailor, dar era prea tîrziu. Năstase tăbărî peste saci și sărind deasupra se prăvăli cu pumnii și picioarele în capul lui Țugurlan. Acesta nu-și pierdu cumpătul, sări jos și vru să întoarcă loviturile, dar în același timp o mînă i se înfipse în ceafă pe la spate și cînd se răsuci să vadă cine era, o palmă grea îl făcu să simtă flăcări înaintea ochilor.

Se trase înapoi și se dezmetici. Era jandarmul. Înghiți greu și se liniști.

— De ce dai în mine dom'le șef ?

— Am să-ți spun la secție ! răspunse șeful postului la fel de calm și nu se mai uită la el. Se apropie de căruță și îi spuse și lui Ion al lui Miai : Mergi și tu la secție.

Țugurlan avu o presimțire fulgerătoare a tot ceea ce avea să se întîmple și tot atît de fulgerător el se împăcă pe deplin cu ea. Inima, pe care palma jandarmului o înghețase ca de moarte, îi spunea că dacă o va lăsa așa, înghețată de palma aceasta, niciodată nu va mai bate cum bătuse. Îndurată, palma jandarmului va stinge în el flacăra îndrăznelii și nenorocirea aceasta ar fi mai mare decît orice închisoare (închisoarea fusese presimțirea care îi trecuse ca un fulger prin cap).

— De ce dai dumneata în mine, domnule șef, cînd nu știi despre ce e vorba ? repetă el cu un glas liniștit.

Jandarmul tresări. „Aha !" se miră el. Va să zică avea de-a face cu unul care vroia să știe de ce. Înainte de orice trebuia să afle că de aceea, pentru că așa vroia el jandarmul, așa judeca el, așa socotea el că e bine, el era acela care judeca lucrurile și nu Țugurlan.

— Nu știu despre ce e vorba ?! se miră jandarmul. Vrei să spui că nu tu ești ăla care a sărit și l-a bătut pe domnul Tache ?

— Nu, el a sărit la mine, răspunse Țugurlan.

— Și de ce n-ai venit la mine să-mi spui ? zise jandarmul sprijinindu-și pușca pe spinare cu cotul și apropiindu-se din nou de Țugurlan. Sau crezi că eu sînt pus aici de... mă-ti ! zise aproape vesel și de astă dată îl cîrpi pe Țugurlan din plin, aruncîndu-l pe picioare trei pași mai încolo.

Țugurlan scutură din cap, încordat și avu o clipă de spaimă. Această a doua palmă amenința să șteargă tăria celei dintîi : jandarmul lovea fără ură și fără plăcere ; se vedea cît colo că el credea că aceste palme erau niște fleacuri.

— De ce zici că n-ai venit la mine să-mi spui ? repetă jandarmul apropiindu-se de Țugurlan cu niște pași leneși și cam plictisiți.

— Oamenii sînt martori, zise Țugurlan cu răsuflarea șuierătoare. L-am întrebat de ce ne-a dat făină lipsă și de ce l-a lovit pe Ion al lui Miai ! A sărit la mine și...

— Ia-l la post, jandarm ! Ce stai la discuție cu el ? strigă atunci Aristide de pe treptele primăriei, și acest strigăt alungă clipa șovăitoare care se strecurase hoțește în inima lui Țugurlan.

— Da, da, și ? Spune ! îl încurajă jandarmul pe Țugurlan ca și cînd n-ar fi auzit strigătul lui Aristide. Făină lipsă, zici tu, nu-i așa ? Spune ? Va să zică îl faci hoț pe domnul primar, cu alte cuvinte ! Pentru tot satul domnul primar e domnul primar, dar pentru tine nu !

De astă dată șeful nici nu-și mai ascunse mișcările și Țugurlan văzu din timp cum îi pregătește o nouă lovitură. O bucurie arzătoare licări în privirea lui. Inima începu să-i bată rar, cu o putere copleșitoare : d-aici înainte nimeni și nimic n-avea să-i mai înghețe sau să-i încetinească bătaia.

— Da, pentru mine domnul primar e un hoț ! spuse el rar și răspicat și în clipa următoare sări asupra omului din fața sa, a cărui mișcare de a lovi nici măcar nu se mai văzu.

Se prăbuși cu jandarmul în mijlocul drumului, încălecă peste pieptul lui și îl strangulă izbindu-l cu capul de pămînt. Mișcarea aceasta nu avea însă puterea care trebuia și îndată țîșni în picioare, apucă pușca de țeavă și vru să lovească cu ea, dar o aruncă și năvăli din nou cu picioarele lui desculțe peste pieptul și fața jandarmului.

Acesta se răsuci pe jos cu destulă ușurință. De uimire aproape că nici nu simțise cele cîteva lovituri pe care i le dăduse Țugurlan peste față.

Oamenii alergară de prin curți, se auziră țipetele înfricoșate ale muierilor.

— Puneți mîna pe el ! strigă Aristide și se repezi el însuși în Țugurlan împreună cu fi-său.

Năstase sărise pe la spate și încerca să-i prindă mîinile. Pînă să se apere, Țugurlan se pomeni gîtuit și izbit în față de primar. Îl lăsă pe Năstase să dea pe la spate și gîtuindu-l la rîndul său

pe primar îl împinse de-a-ndaratele spre primărie și izbindu-l sălbatic, roși zidul cu capul lui.

— A, domnul primar ! gîfîia el. De ce pui jandarmul pe mine, dom'le primar ? De ce, dom'le primar, faci una ca asta ? Fiindcă ești hoț și ți-e frică să nu afle lumea, d-aia pui jandarmul pe mine ? Păi tot hoț rămîi și așa, dom'le primar, biserica și crucea dumnezeului mă-ti ! D-aia ai făcut tu moară, să furi bucatele oamenilor ?

Și în această clipă de buimăceală, în care nimeni nu îndrăzni să se atingă de el, Țugurlan se îndreptă spre căruță continuînd să strige :

— Și-a pus copiii la moară să fure bucatele oamenilor și să dea cu pumnul și tot el cheamă jandarmul. Mama voastră de hoți, lasă că v-arăt eu vouă !

Cînd să se urce alături de Ion al lui Miai, deodată Țugurlan se opri, se întoarse înapoi liniștit și trecînd printre oameni, care îi făceau loc încă uluiți, se aplecă, ridică de jos arma jandarmului și se întoarse la căruță cu aceiași pași măsurați.

— Mînă, Ioane ! strigă el și abia atunci șeful postului se dezmetici și se repezi spre căruță, dar era prea tîrziu. Să vii la mine acasă, dom'le șef, să-ți dau pușca ! mai strigă Țugurlan în timp ce caii cu căruța se îndepărtau în goană, înecîndu-l pe jandarm într-un nor de praf.

X

Țugurlan ajunse repede acasă și o îngrozi rău pe muierea lui cînd o dată cu sacul de făină el dădu jos și o pușcă. Ion al lui Miai nu era mai puțin

îngrozit, dar Ţugurlan îl linişti spunîndu-i că n-avea de ce să se teamă :

— Tu n-ai făcut nimic, Ioane, îi spuse. Du-te acasă şi vezi-ţi de treabă.

Ţugurlan deşertă sacul cu făină în hambar şi îl puse pe băiat să pîndească la poartă.

— Vezi dacă vine jandarmul cu soldaţi ! îi porunci el.

Muierea nici măcar nu-l mai întrebă ce s-a întîmplat. Tocmai cînd se aştepta mai puţin, tocmai acum cînd de cîtăva vreme bărbatul ei arăta mai liniştit şi mai împăcat, se petrecuse nenorocirea. O presimţise de mult şi iată că acum era aci, în colţul tindei, avînd forma înfricoşătoare a unei puşti.

Ţugurlan scutură cu grijă sacul să nu pice făină pe jos, se întoarse în tindă şi se aşeză apoi pe celălalt prag, aruncînd sacul în colţul unde era puşca.

— Nu-ţi fie frică, zise el. A dat în mine degeaba, n-are ce să-mi facă.

Ea oftă resemnată, cu privirea pierdută parcă în nişte depărtări fără sfîrşit.

— Ei şi ? zise el şi aceste cuvinte însemnau : „Şi dacă o să fie rău, ce ? Nu s-a învăţat încă cu acest gînd ?"

Ea nu răspunse. Ţugurlan lăsă fruntea în jos şi clipele trecură în tăcere îndelungată.

— Stane, ce-ai făcut ? se auzi deodată un glas urcînd pe prispă şi o clipă mai tîrziu intrară înăuntru Armeanca şi nevastă-sa.

— Ce să fac, didă, o întîmpină Ţugurlan pe soră-sa cu un glas firesc, de gazdă, şi se întinse şi-i dădu un scăunel mic cît şchioapa. Şezi, didă. Au vrut să mă ia la secţie şi jandarmul a dat în mine. I-am luat puşca ! De ce nu şezi ?

— Stane, spuse sora poruncitor. Lasă puşca aci şi fugi. Aştepţi să vie să te prindă, ori ai innebunit ?

Abia spuse aceste cuvinte şi se auziră alte glasuri la poartă. Era Ion al lui Miai cu fiu-său şi cu muierea şi cu încă vreo doi vecini. Le povestise Ion al lui Miai şi intrară peste Ţugurlan cu spaima în priviri, îndemnîndu-l să fugă numaidecît.

— Unde să fug ? întrebă Ţugurlan supărat.

— În pădure.

— Şi acolo ce să fac ?

Nu ştiau nici ei, vorbeau numai din grijă.

— Ce să fac în pădure, nu tot trebuie să mă întorc acasă ? Şi pe urmă, dacă mă prinde ce ?

Nu-l înţelegeau. Copilul veni fuga, înspăimîntat, şi strigă că se vede jandarmul.

— E cu soldaţii ? întrebă Ţugurlan.

— Nu, e singur.

Vecinii se împrăştiară. Ţugurlan se ridică de pe prag, apucă puşca şi se duse cu ea în grădină unde o piti sub şira de paie. Uniforma jandarmului se vedea de departe înaintînd pe lîngă garduri. El intră în curte fără grabă, închise poarta şi fără să se uite la Ţugurlan, care îl aştepta în mijlocul bătăturii, urcă scara prispei şi pătrunse în tindă. Ţugurlan veni după el. Jandarmul intră în odaie, îşi luă capela din cap şi se aşeză pe pat. Ţugurlan rămase în picioare. Din toate acestea el înţelese îndată că a dezarma un jandarm nu era rău numai pentru tine, ci şi pentru el, dacă nu chiar mai rău pentru el.

— Ce e, dom'le şef ? zise Ţugurlan.

Fără capelă, şeful de post semăna cu un ţăran mai umblat. Era tuns ca şi ţăranii, fără frizură, şi la tîmple încărunţise.

— Uite, Țugurlane, eu cînd întîlnesc dreptatea omului, îl dau dracului, îmi scot capela ! zise șeful uitîndu-se țintă la Țugurlan.

— Dar pînă o întîlnești, îl lovești pe om peste obraz ! răspunse Țugurlan așezîndu-se pe celălalt pat.

— Vezi părul ăsta al meu ! zise șeful arătîndu-și tîmpla cu degetul. Al tău e negru ! Întreabă-mă pe mine și o să-ți spun multe ! promise el cu glas care nu mințea. Ce-ai avut de te-ai apucat cu ai lui Aristide ?

— Nu puteai să întrebi așa dinainte ?

— Mai bine taci din gură și ascultă-mă aicea, zise jandarmul supărat. Am dat eu, ai dat și tu ! Ce mai vreai ?

Țugurlan nu mai zise nimic. Șeful își lăsă capul cărunt în jos și rămase astfel, cu coatele pe genunchi, cîteva clipe lungi. Cînd își ridică fața, expresia lui era ca și mai înainte, aspră și întunecată. Nici o urmă nu-i rămăsese pe chip de loviturile primite. Era noduros și copt, dar cam înțepenit, fără vioiciune. Numai privirea îi era mai vie.

— Mă, băiatu ăla ia vin încoace ! spuse el uitîndu-se spre ușă, și cînd băiatul lui Țugurlan, uimit și cam speriat, pătrunse în odaie, jandarmul se căută în buzunarul dinăuntru al vestonului și scoase portofelul. Du-te la Crîșmac și adu două chile de vin. Ia-o prin grădină, să nu te vadă cineva.

Anton se întoarse spre taică-său, dar acesta, cu privirea neagră, se uita neclintit la jandarm și nu-l vedea pe băiat. Anton ieși în tindă cu bancnota în mînă și șopti maică-si ciudata însărcinare.

— Du-te, oftă mama ușurată și intră în odaia cealaltă după sticle. Armeanca plecase, dar sora lui Țugurlan aștepta pe prispă să vadă ce-o să se mai întîmple.

Pînă veni Anton, șeful de post rămase mut, aspru, cu pleoapele peste ochi. Se gîndea. Țugurlan ieși afară și îl lăsă cîtva timp singur.

— Să nu-i dai pușca ! îi șuieră sora lui Țugurlan, în tindă.

— O să vedem ! răspunse Țugurlan.

— Să nu bei cu el, spuse ea din nou.

— Și asta o să vedem.

Nevenindu-i încă să creadă, nevasta lui Țugurlan intră în odaie, așternu o față pe măsuța de la geam și aduse pahare. Totul se petrecu în tăcere. Cînd Anton puse sticlele pe masă, șeful de post se apropie și trase perdelele de la geam, să nu se vadă în drum. Apucă sticla și turnă hotărît, fără să-l prea ia în seamă pe Țugurlan. Nu zise noroc, ciocni doar și dădu paharul pe gît dintr-o singură sorbitură. Turnă iar și paharul de vin tremura în mîna lui, dar nu de slăbiciune, ci de emoție pentru vin. La al treilea pahar fața aspră i se mai destinse și se uită în sfîrșit la Țugurlan, care în acest timp nu-l slăbise nici o clipă din priviri.

— Bă, eu nu sînt jandarm al dracului ! se răsti șeful de post rezemîndu-se cu cotul de masă și uitîndu-se drept în ochii lui Țugurlan. Ai auzit tu de mine ceva p-aici prin comună ? (Supărat, își turnă al patrulea pahar.) Nimeni nu poate să zică de mine că am făcut ceva cuiva ! Asta s-o știi de la mine, că eu nu sînt prost și n-am venit aicea să beau cu tine ca să mănînc c...t de pomană. Crezi că eu nu știu cine ești tu ? Știu, dar tu nu știi cine sînt eu. Te-ai luat după palmele pe care ți le-am

dat, dar cînd ai fost în armată, ia să-mi spui, cîte palme de astea ai mîncat ? Și acuma am să vin eu să-ți pun ție întrebarea și să-ți dovedesc că ți-ai făcut-o singur cu mîna ta. Pentru că ți-ai făcut-o singur, fiindcă dacă veneai la mine și-mi spuneai : uite, dom'le șef, așa și așa ! eu te-aș fi învățat ce să faci, nu mă cunoști, nu știi pe cîți am scăpat eu de la pușcărie. Uite al lui Baltac, să te duci să-l întrebi și pe Lisandru Pițur. (Jandarmul își aprinse o țigare, fumă, vru să continue, dar îl întrerupse tusea, tuși și scuipă alături de masă și șterse furios cu talpa cizmei ca și cînd ar fi strivit ceva.) Să nu crezi că am venit la tine să mă rog să-mi dai arma ! spuse el aproape cu dușmănie, clătinînd mărunt din cap și amenințînd cu privirea. Să nu crezi chestia asta ! Fac un raport că am fost dezarmat prin atac de forță majoră și pe urmă tu belești coceanul, nu eu. Martor mi-e primarul și lumea care era acolo ! Dar eu vreau să-ți pun ție întrebarea de ce te-ai apucat tu cu ai lui Aristide ? Și la chestia asta să te vedem cum răspunzi !

Șeful de post, în timp ce vorbise, se aplecase din ce în ce mai mult spre Țugurlan. Se retrase dintr-o dată și puse din nou mîna pe sticlă. Țugurlan tăcea.

— Eu am venit aici acum șapte ani ! Eu numai o singură dată am fost mutat și de la Stoilești de unde am venit le-a părut rău după mine. Eu n-am nimic pe conștiință ! Dar știu cum să procedez, și dacă beau acum un pahar cu tine (Țugurlan nu se atingea de vin), mîine cînd ne-om întîlni pe drum, dacă vreai îmi dai bună ziua, bine, dacă nu, nu ! Și îi găsesc aici : pe domnul primar Aristide, pe domnul notar, pe domnul Toderici, pe domnul Crîșmac, pe domnul Stan

Cotelici, pe domnul Tudor Bălosu ! Și veneau oamenii la mine : dom'le șef, așa și-așa, mi-a omorît un mînz, m-a bătut, nu mi-a plătit... Chem la anchetă : aduce martori că nu e adevărat. Poți să-i faci ceva ? Cu ce dovedești ? Dragă Căciulă, nene Izmană, frate Peline, mi-a dat statul misiunea de jandarm, dar n-am ce să-ți fac ! Vino cu martori și-ți fac proces. Aude omul cum stă povestea, vine cu martori și-i fac proces, dar are el bani să ia avocat, ca să-l apere ! Domnul Crîșmac ia un avocat, iar domnul notar ia doi ! Și vine altul să-i fac și lui proces. Și mă uit la el și-i spun : „Bă, ce vreai să faci tu ?" „Să-l dau în judecată !" „Dar n-ai să mă înjuri pe mine ?" „De ce ?" „Că-ți fac proces !" „De ce să te înjur ?" „Păi fiindcă o să cheltuiești degeaba și o să mă înjuri pe mine că te-am pus la cheltuială !" Se duce omul acasă. Mai vine el altă dată să-mi ceară să-i fac proces ? Nu mai vine ! De ce ? Pentru că a băgat la cap că mai bine să se ferească de domnul primar și de domnul Crîșmac și să n-ajungă cu ei la proces.

Acum șase ani era unul al lui Ciucă, de acolo de la ei din Cotocești. Stătea toată iarna pe la ei prin curte, tăia lemne, vai de capul lui, avea o grămadă de copii. Vara muncea toată ziua pe cîmp, cu muierea și cu copiii (copiii și muierea mai veneau acasă, dar el rămînea și noaptea, dormea la vie, le păzea via aia cu struguri albi). Și mă pomenesc într-o zi că vine la secție. „Ce e, mă, Ciucă ?" Așa și pe dincolo, s-a îmbolnăvit și a zăcut în spital. Era alb la față. „Și ce vreai de la mine ? Vorbește și tu mai tare, că nu se înțelege nimic", i-am spus eu (abia i se auzea glasul !). Hîr-mîr, abia am putut să pricep că domnului Năstase nu-i mai plăcea de el și că tocmise altă

slugă. Dar nu era aia, că găsea el unde să muncească, dar zicea că avea la el cinci mii de lei. Am rămas trăsnit. „Cinci mii de lei ?“ „Am adunat și noi, zice, să cumpărăm un pogon de pămînt.“ Avea două fete mari și zicea că una să ia pogonul de pămînt, alteia să-i rămînă casa, iar băieții cînd s-or face mari, e mai lesne cu ei, că sînt băieți, dar fetele e greu să se mărite fără nimic. M-am dus la Aristide și l-am întrebat. „Habar n-am, zice, fi-meu, Tache, se ocupă cu chestiile astea, întreabă-l pe el.“ „I-am dat toți banii, dă-l în mă-sa“, mi-a răspuns Tache. Nici măcar n-a vrut să stea de vorbă. L-am chemat iar pe Ciucă : „Ai martori că ai muncit la el ?“ „Păi toată lumea știe“, zice. „Dar ai martori că nu ți-a dat nimic ?“ Păi el trebuie să aibă martori, nu eu“, zice Ciucă. Hm ! Avea și el dreptate. M-am dus iar la Tache. „Ai chitanță că i-ai plătit cinci mii de lei ?“ „Care cinci mii de lei ? zice Tache. L-am ținut pe mîncare și îmbrăcăminte.“ „Dom'le Tache, îi spun, omul a venit la mine și declară că a muncit la dumneavoastră cinci ani de zile, cu o mie de lei pe an, cu mîncare și un rînd de haine pe iarnă. El așa zice.“ „Minte, dă-l în mă-sa“. „Are martori, zic, are să te dea în judecată“. „Să mă dea, zice, și eu am martori.“ Nu era de competența mea, așa că nu i-am făcut eu procesul, i l-a făcut alde Dobrescu, avocatul. Îl ții minte pe Ciucă ? Era unul așa, înalt și slab, cu nasul mare, cam amelița de-un picior, îi scăpase o dată securea în fluierul piciorului. Era pe primăvară. L-a apucat primăvara ailaltă și procesul tot nu l-a cîștigat. Pe toamnă a căzut iar la pat și a murit în spital.

Șeful de post se opri și-și udă gîtlejul uscat cu un pahar de vin. Se uită la Țugurlan și mormăi :

— De ce nu beai ?

Țugurlan apucă paharul și îl dădu pe gît. Se înnoptase de mult și între timp muierea aprinsese lampa și o pusese în firidă.

— Acum trei ani, pe toamnă, vine la mine al lui Baltac cu falca ruptă. „Dom'le șef, zice, dau declarație că așa și pe dincolo și mă duc și-l omor“. „Pe cine, mă ?“ „Pe Tache al lui Aristide.“ „Ce ți-a făcut ?“ O chestie tot așa ca asta a ta, dar nu cu făina, ci cu floarea-soarelui. Acolo la moară nu i-a zis nimic alde Tache, dar noaptea a trimis doi inși cu tunicile în cap, i-au spart lui alde Baltac geamul, au intrat peste el și l-au bătut numai în fălci. „Nu da nici o declarație, îi spun, du-te în... mă-ti, omoară-l, fă ce vrei, dar dacă te dovedesc cu martori, pușcăria te mănîncă.“ S-a pus alde Baltac la pîndă și l-a prins ; a stat și a așteptat cîteva luni pînă a crezut Tache că nu mai e nimic și într-o noapte Baltac și cu frate-său, cu tunicile în cap, l-au prins și l-au bătut tot așa, în fălci... Dar mai rău ! Prinde orbul, scoate-i ochii ! Am anchetat cazul de față cu Tache și cu tat-său, domnul primar : „Baltac, unde-ai fost în seara cutare, la ora cutare ?“ „În seara cutare, la ora cutare, zice Baltac, am fost la Roșiori să cumpăr niște blană.“ „Blana mă-ti, zic, lasă că-ți arăt eu ție.“ „Am martori că am plecat cu căruța și dacă vreți uite și hîrtia de vînzare de la negustor cu data și ziua aia. Întrebați și negustorul.“ (Dracul să-l ia pe Baltac, cum băgase el în cap să se ferească ! Chestia cu hîrtia de la negustor nici eu n-aș fi putut să-l învăț mai bine ; nu știu cum o fi aranjat el cu negustorul și cum de-a pîndit el ca chiar în ziua aia să-l prindă pe Tache !) L-am dat afară și i-am spus lui Aristide : „Dom'le primar, vă spun eu, nu e ăsta !“ A scăpat Baltac de pușcărie. Că dacă nu venea la mine, ar fi fost

în stare să se ducă orbește peste ăla și s-o pățească !

Ei și acuma, azi pe seară așa, stam eu în secție și-mi făceam raportul, începu șeful deodată cu alt glas, dînd la o parte sticla goală și turnînd din cealaltă. „Țîrr" Dom'le șef, vino imediat la primărie că a sărit unul să-l omoare pe fi-meu !" „Cine dracu o fi nebunu ăla ? mă întreb eu. Unde, dom'le primar ?" „La moară !" „Cine e ?!" „Unul al lui Țugurlan !"

Al lui Țugurlan ! Cum să nu știu ! Atunci, cînd cu chestia cu nunta, cînd l-ai bătut pe ăla la nuntă, crezi că n-am aflat ? ! Crezi că n-a venit la mine ?! „Păi, dracu te-a pus să-i zici ce i-ai zis ? i-am spus eu. N-am dreptul să-l chem la secție fiindcă tu te-ai legat de el și nu el de tine." Dar cu muierea lui Stan Cotelici, cînd i-ai turnat laptele în cap ? „Dă-l în judecată", i-am spus lui Stan Cotelici, dar el nu vrea să te dea pentru atîta lucru, că ar fi rîs lumea de el, ar fi vrut să te chem la secție și să te bat. Te-am chemat ? Nu te-am chemat ! Puteam să te chem ?! Puteam ! ! ! Puteam să-ți trag, în mod legal, o bătaie a dracului, s-o ții minte cît oi trăi ? ! Cum să nu pot, d-aia sînt șef ! N-am făcut chestia asta ! Eu nu fac chestii d-astea ! Dar acuma, frate Peline, ai pus-o de mămăligă ! încheie șeful de post pe neașteptate cu un glas dramatic. Ai crezut că-mi bat joc de tine cînd ți-am spus colo în fața primăriei de ce n-ai venit să-mi spui mie !

— Chiar dacă știam, tot nu veneam, răspunse Țugurlan răgușit de tăcere.

Jandarmul se posomorî și nu mai spuse nimic timp de cîteva minute. Rămase nemișcat, cu mîna pe pahar, cu pleoapele peste ochi. S-ar fi părut că acest răspuns îi amintea de ceva și că amintirea aceasta îl uimea, de altfel ca și răspunsul lui Țugurlan. Își ridică încet pleoapele și se uită la omul din fața sa cu o privire străină, rece : nu mai înțelegea. Se posomorî din nou și turnă vin, de astă dată numai în paharul său, atît de mult îl stăpînea neînțelegerea. Nu se lipise oare nimic din tot ceea ce spusese el de Țugurlan ? Se uită bănuitor la el și îl întrebă :

— Unde e pușca ?

— E la mine.

— Ad-o încoace !

Țugurlan se ridică, se duse la paie și aduse arma. Jandarmul o luă și o puse alături, lîngă el. Se făcuse tîrziu. Jandarmul se ridică, mai turnă un pahar, pe care îl bău din picioare, apoi spuse :

— Eu n-am să-ți fac nimic, dar ai lui Aristide n-au să se uite la bani ca să te bage în pușcărie. Bună seara !

— Bună seara, dom'le șef !. răspunse Țugurlan cu un glas curat și ieși după el să-l petreacă.

Jandarmul nu-l mințise pe Țugurlan, tot ceea ce spusese era adevărat. Dar nu-i spusese totul. După ce Țugurlan fugise cu căruța, Aristide intrase în primărie furios și chemase la telefon pe pretorul plășii, cu care era prieten, și căruia îi ceruse să intervină la legiunea de jandarmi să vină cineva în comună unde șeful de post, ca un papă-lapte a fost bătut și dezarmat de oameni. Primarul avea de mult bănuiala că șeful de post îi ascundea unele lucruri, nu descoperise nici pînă astăzi cine îl bătuse pe Tache acum trei ani, și vroia să scape de el, să fie mutat din comună.

Șeful de post înțelesese că dacă vine șeful legiunii și îl găsește fără armă o să fie sancționat grav și încercase să-l îmblînzească pe Aristide, dar Aristide se făcuse că nu înțelege și atunci jan-

darmul plecase spre Ţugurlan, hotărît să facă orice ca să pună mîna pe armă.

Cînd îl văzuse pe Ţugurlan în mijlocul bătăturii, înţelesese că acest om nu se speria el cu una, cu două, în primul rînd era de mirare că nu fugise, şi că nu va izbuti decît cu vorba bună să-i ia arma. Dacă Aristide n-ar fi chemat legiunea, l-ar fi iertat pe Ţugurlan, l-ar fi ţinut cîteva zile la arest, i-ar fi tras de astă dată o bătaie pentru că sărise asupra lui şi i-ar fi dat drumul fără să-i mai facă acte. Încît nu minţise nici cînd îi spusese la sfîrşit că *el* n-o să-i facă nimic, dar ştia, că în aceeaşi seară va trebui să se întoarcă şi să-l ridice şi acest lucru nu i-l spusese.

Ţugurlan era încă la masă cînd auzi poarta bătăturii deschizîndu-se.

— Tot eu sînt, Ţugurlane, spuse şeful de post în şoaptă (era acum însoţit de doi soldaţi). Ce faci, te-ai culcat ?

— Nu, taman mîncasem.

Şeful de post intră în curte şi se aşeză pe prispă.

— Ţugurlane, Aristide a telefonat la legiune, îi spuse el. Cînd m-am dus la secţie şi am vorbit şi eu cu legiunea, dom'majur mi-a dat ordin să te trimet acolo cu escortă ; aşa că îmbracă-te, ia-ţi ceva de mîncare, ia-ţi şi ceva bani dacă ai, şi hai să mergem !

— Dom'le şef, dar dumneata de ce n-ai raportat cum s-a întîmplat ? Dumneata ştii că eu nu...

— Lasă vorba, Ţugurlane ! Ţi-am spus adineauri că n-am ce să-ţi mai fac ! După ce că-mi sari în cap, mai vreai să te şi apăr.

— N-am nevoie de apărarea dumitale !

— Atunci îmbracă-te mai repede şi nu mă mai ţine aici !

Ţugurlan intră în casă. Îşi luă o flanelă. Îşi puse pălăria pe cap. Nemaiavînd ce să ia vru să iasă, dar avu o clipă de nelinişte. Rămase ţintuit în mijlocul casei şi i se păru că lumina lămpii scade şi se face întuneric. Într-o clipă îşi aminti de arie, de snopii de grîu, de Moromete. („Ce-o fi făcînd Moromete ?" îl fulgeră prin cap şi îi păru rău că n-are să mai poată să-i dea îndărăt sacul de grîu.) Apoi neliniştea îi trecu şi o strigă pe muiere din tindă. Îi spuse că are să se întoarcă, să n-aibă nici o grijă. Să nu i se întîmple ceva băiatului.

— Pînă mă întorc, mai du-te pe la soră-mea, sfîrşi el şi ieşi şi trecu prin tindă, fără să se uite spre prag. Acolo era băiatul şi simţise că era mai bine să nu-l vadă.

XI

În acest timp, la Moromeţi era linişte. Mai tîrziu cînd întîlnindu-se cu Cocoşilă, cu Dumitru lui Nae şi cu Iocan, avea să afle că Ţugurlan a fost condamnat la doi ani închisoare, Moromete întîi avea să fie uimit : „De ce a făcut Aristide chestia asta ?" Apoi avea să prorocească : „Să ţineţi minte de la mine că din partea lui Ţugurlan o să i se tragă lui Aristide moartea".

La ora aceasta însă, cînd şeful de post încheia procesul-verbal pe baza căruia Ţugurlan avea să fie condamnat, Moromete dormea.

Erau istoviţi toţi, treieraseră chiar astăzi şi se culcaseră devreme ca să se poată duce dimineaţa din nou la arie. Ceata nu terminase şi în afară de asta mai aveau de cărat paiele.

Cu toate că Niculaie dăduse toată ziua cu furca la spatele maşinii şi se simţea zobit de oboseală, cînd se făcu linişte deplină peste sat el deschise din nou ochii lîngă spinarea tatălui său şi, ca şi data trecută cînd se hotărîse plecarea lui Achim la Bucureşti, bucuria îi luă cu mîna oboseala şi rămase treaz, cu privirea deschisă spre stelele de pe cer.

De astă dată tatăl său dormea dus şi putu să se gîndească în voie la el însuşi şi la dorinţele lui arzătoare.

Din ziua aceea, de seceriş, cînd plînsese pe mirişte fiindcă fraţii îşi bătuseră joc de el, înţelesese că într-adevăr tatăl său nu era un tată din aceia pe care un copil, ca să i se îndeplinească dorinţa, trebuie să-l sîcîie mereu cu acelaşi lucru. Tatăl său era un om care gîndea şi gîndirea lui era limpede, n-avea nevoie să se înghesuie în ea. Nu cu rugăminţi putea să-l facă să-l dea la şcoală, ci cu argumente.

Şi din ziua aceea începuse să le caute. Nu mai suflase o vorbă nimănui şi ori de cîte ori avea prilejul să rămînă singur (de obicei seara la culcare sau ziua în grădină sub dud, sau la cîmp pe o brazdă), se retrăgea în sinea lui şi se gîndea în linişte la acel lucru necunoscut care îi închidea calea : voinţa tatălui său. Aşezîndu-se jos cu coatele pe genunchi şi cu fruntea aplecată spre pămînt, încerca să-i pătrundă adînc taina, să afle cum şi în ce fel trebuie să procedeze pentru ca de acolo să ţîşnească hotărîrea : „Pe Niculaie am să-l dau la şcoală".

Prima descoperire pe care o făcu fu aceea că tatăl său nu spunea nici da, nici nu şi socoti acest lucru drept o victorie ; tatăl său ar fi putut spune *nu* din capul locului ! Gîndindu-se ce

lucru turburător ar fi să plece din sat şi să înveţe mai departe la şcoala normală, nehotărîrea tatălui său (el aşa credea, că era vorba de nehotărîre) căpătă pentru el proporţii nemăsurate : îi pîndea expresia chipului, privirea, mişcarea cutelor frunţii şi îşi spunea : „Se gîndeşte, ah, ce bine ! Să nu spun nimic, să nu suflu o vorbă să-l las să se gîndească."

Între timp se gîndea şi el şi în curînd făcu şi altă descoperire, şi anume că pentru fraţii şi surorile lui şcoala era ceva absolut străin şi îndepărtat, al cărei rost pe pămînt nu-l cunoşteau şi nici nu vroiau să-l cunoască. Descoperirea aceasta îl întristă puţin pentru mama lui. Ar fi dorit ca ea să ştie să citească şi să se bucure şi ea aşa cum se bucura el cînd îi cădea în mînă o carte şi o citea. Descoperirea îl făcu apoi să simtă pentru fraţi şi surori dispreţ şi duşmănie. Ei nu numai că nu doreau cartea, dar încercau chiar să-i dea de înţeles că dacă el o doreşte, asta n-o să le schimbe lor părerea despre el, tot la muncă au să-l pună şi tot „ţestosu ăla de Niculaie care trebuie luat de urechi" o să-l numească. Tatăl său preţuia cartea, dar nici el într-atîta încît să înţeleagă că pentru cineva ea putea însemna totul.

Ajuns aci cu descoperirile, Niculaie îşi dădu seama că trebuie negreşit, cu orice preţ, orice s-ar întîmpla, să plece din sat şi să înveţe mai departe şi descoperirea i se păru atît de revelatoare încît i-o comunică fără şovăială tatălui său.

— Tată, eu trebuie să mă duc la şcoală ! spuse el într-o după-amiază la arie, cu un glas dramatic şi ameninţător, în auzul întregii familii.

— Du-te, mă ! răspunse Moromete cu simplitate, şi toţi, pînă şi maică-sa, izbucniseră în ho-

hote. Tatăl său avusese un glas din care înțelegea că era vorba de școala asta din sat.

— O să vedeți că am să mă duc, răspunse Niculaie, de astă dată fără să se mai tulbure, cu acea convingere care nu mai avea nevoie să fie dovedită. Și în clipa aceea se produse desprinderea de familie, un sentiment tainic, care trebuia ascuns în adîncul sufletului : avea încă nevoie de ei, nu putea zbura fără ei.

Începuse apoi atacul. Totul trebuia făcut prin mama, de ea se simțea încă legat și fără ajutorul ei nu putea să înceapă lupta.

— Mamă, eu, dacă mă însor, am dreptul la două pogoane de pămînt, nu e așa ?

— Întîi să te faci mare și pe urmă să te gîndești la însurătoare, răspunse mama.

— Mamă, dacă ia Tita un pogon și Ilinca un pogon, partea mea, mă lasă să mă duc la școală ? Eu n-am nevoie de nici un pămînt, să-l ia ele și să mă ajute să plec.

— Niculaie, Niculaie, nu ne arde nouă de școală ! răspunse mama după cîteva clipe de uluială.

— Ba să le spui, mamă, să vorbești cu ele, că eu la toamnă plec ! Zău că plec, fug !

Niculaie nu știa totuși ce se petrecea cu mama lui. În duminica următoare ea rămase mai la urmă la biserică și, cînd să se termine slujba, îngenunchie în fața altarului. Preotul o văzu și, deschizînd mica ușă o întrebă cu blîndețe :

— Ce este, Catrino, vrei să te spovedești ?

— Părinte, aș vrea să mă spovedesc, că iar n-am odihnă în somn !

Parohul Petre Provinceanu nu era pentru mama un sfînt. Știa că în timp ce le îndemna

pe femei, la biserică, să țină post și să nu păcătuiască, el mînca de dulce și păcătuia. Cînd era mai tînăr era chiar hrăpăreț, umbla după muieri și îi plăcea să tragă la măsea. Nu mai tîrziu decît cu un an în urmă săvîrșise un mare păcat certîndu-se cu celălalt paroh mai tînăr, în altar pentru leturghii. Toate acestea nu scădeau însă în ochii mamei „harul" preotului. „Părintele are copii în școli, o duce și el greu !" spunea ea.

Preotul se așeză în strană și o chemă pe mama sub patrafir.

— De ce nu dormi ? o certă el. Să știi că uneori cînd ești prea ostenit, nu te odihnești bine. Ați terminat de secerat ?

— Am terminat, părinte, l-am cărat la arie.

— Ei, ia spune, ce mai este ? Te-ai certat iar cu copiii vitregi ? !

— Nu, că eu de mult nu le mai zic nimic !

— Dar zic ei.

— Nu mai zic nici ei, că i-am lăsat să facă ce vor. Dumnezeu a avut grijă de mine și m-a iertat din partea lor, nu mai visez nimic.

Preotul spuse o rugăciune scurtă, o închină pe mamă peste patrafir și apoi se făcu tăcere.

— Părinte, începu mama în șoaptă reculeasă, am un băiat și nu știu ce e cu el... A zăcut de friguri toată vara... Părinte, l-am crescut și eu cum am putut și de dat la școală l-am dat ca și pe ceilalți... Ba se ducea, ba nu se ducea, că îl trimeteam cu oile și iarna era desculț... Nu știu ce să fac, părinte, că tat-său nu se uită la el și mi-e milă de el că slăbește și plînge pe sufletul meu ! S-a lipit învățătura de el ! Ar munci el, săracu, dar e slăbuț și fetele-alea sînt rele. Că nici el nu e bun, dar îl doare și pe el inima cînd vede alți copii prin școli. Îi e necaz, rîd de el și n-am ce

le face... M-am gîndit, părinte, că ar fi bine să plece de-aici.

Mama se opri și părintele nu întrerupse tăcerea ei dureroasă. Deodată mama oftă din adîncul inimii și își acoperi fața cu palmele.

— Am avut un vis, părinte, și nu pot să mă mai odihnesc. Cît pui capul pe căpătîi și închid ochii, văd visul.

— Spune visul, șopti preotul ocrotitor.

— L-a prins odată frigurile pe miriște — îi mai trecuse lui de cînd cu serbarea la școală, că a chemat tat-său pe sanitar și i-a făcut o injecție — dar în ziua aia eram pe terminate la secere și se făcea seară și fetele vroiau să sfîrșim pînă seara, să nu mai venim și a doua zi și s-au pus cu gura pe el ca să dea mai repede. El, săracul, a dat, dar e numai inima de el, părinte, și a ostenit băiatul și a doua zi l-au prins iar frigurile. Cum eram pe miriște — că nu terminasem — tat-său l-a trimes acasă și el s-a dus și cînd am venit și noi pe la nimiez, l-am găsit în mijlocul bătăturii, zăcea la soare. Nu știu ce mi s-a părut mie, părinte, că nu mai mișcă! „Niculaie, scoal că te calcă căruța!" M-am dat repede jos și l-am tras de acolo. Noaptea am avut visul... Se făcea că îl luase sanitarul la spital — că așa ne-a tot spus să-l băgăm în spital — și eu mă sculasem de dimineață să mă duc să-l văd. Mergeam spre spital așa spre revărsatul zorilor și ostenisem. M-am așezat pe iarbă să mă odihnesc. Cînd mă uit pe cer, văd o stea. „E steaua lui Niculaie", am auzit un glas. M-am ridicat de pe iarbă și se făcea să ajunsesem. Mergeam încet pe dealul ăla și în vale se vedea spitalul. Cînd mă uit eu în curtea spitalului, văz o luminiță la morgă! O lumină mică și albastră ca o stea. Și atunci am auzit glasuri cîntînd: „La Cristos împăratul!" „Doamne, a murit băiatul", am zis eu.

Mama se opri din nou și tăcu cîtva timp.

— Dar n-am simțit eu, în vis, nici o durere, părinte, continuă apoi cu alt glas, dar de cîte ori îl văd cum se uită la mine cu ochii, mi se face rău și-mi tremură picioarele. Că el nici nu mai îmi spune, dar eu îl simt după ochi și mi-e frică să nu moară dacă nu se duce la școală. Ce-o fi steaua aia cum am visat-o, părinte?

— E steaua lui, răspunse preotul.

— Și lumina aia de la morgă mi-e frică să nu fie moarte, părinte! mărturisi mama turburată. Că dacă nu-l lăsăm pe băiat să-și urmeze steaua lui, moare!

— Învață bine băiatul? întrebă preotul.

— Părinte, el a fost rar la școală, dar a luat mereu premiul întîi.

— Cît pămînt aveți?

— Eu am lotul meu, șapte pogoane.

— Să-l ajute fetele și să le rămînă lor partea lui de pămînt.

— O, părinte... murmură mama în prada unei mari turburări. Fetele trebuie să-l ajute, că e pămîntul meu, și dacă vreau nu le dau, dar e tat-său care nu se poate înțelege nimeni cu el. Avem datorii mari la bancă și la fonciire.

— Ai vorbit cu el?

— I-am spus o dată: „Ilie, fă și tu ceva pe lumea asta, dă-l pe băiat la școală".

— Și el ce ți-a răspuns?

— Le-a spus fetelor: „Auziți ce zice mă-ta, că să-l dăm pe Niculaie la școală!" Rîde, părinte, nu-i pasă!

— Nu trebuie să te superi pe el! o sfătui preotul cu blîndeţe. Vreai să vorbesc eu cu el?

— Părinte... şopti mama cu un glas gîtuit, dar preotul îi acoperi şoapta cu o rugăciune şi după ce o închină din nou peste patrafir îi puse întrebările spovedaniei: A minţit? A furat? A făcut farmece?

Mama răspunse că s-a ţinut cît a putut să nu facă nici un păcat de la ultima spovedanie încoace, dar că i-a mai scăpat. Dar n-a făcut farmece şi n-a furat în viaţa ei!

— Asta e păcatul de care mă tem, să nu moară băiatul, spuse ea din nou şi începu să plîngă liniştită şi uşurată, în timp ce preotul spunea rugăciunea de încheiere.

Acasă mama îi spuse lui Niculaie, şi Niculaie, oho! sărise în sus: era o idee grozavă. Şi pe loc îi venise şi lui una: să se ducă să vorbească cu învăţătorul. Se dusese şi vorbise chiar azi pe seară şi acum stătea în întuneric pe prispă la spatele tatălui său şi chicotea în sinea lui gîndindu-se că tatăl său nici nu ştie ce-l aşteaptă.

„Dar dacă nici aşa n-o să vrea?" i se strecură apoi îndoiala în suflet. Tatăl său — îl cunoştea bine! — era în stare să-i spună atît părintelui cît şi învăţătorului, că dacă părintele şi învăţătorul îi dau nişte bani aşa de la ei, atunci el, Moromete, „consimte cu cea mai mare plăcere" să-l dea la şcoală.

„Ba o să consimţi tu şi aşa! gîndi Niculaie uitîndu-se supărat la spinarea lui taică-său. Păi sigur, dacă vouă puţin vă pasă de mine, credeţi că aşa merge! Să vedeţi voi cum vinde ea mama două pogoane ale mele şi mă dă! A, mamă! exclamă Niculaie cu inima ticăind de recunoştinţă pentru mama lui. Cînd o să ies învăţător, o să-ţi cumpăr o fustă de catifea şi n-am să te las să mai munceşti. Iar tu, Tito şi Ilinco, mînca-v-ar cîinii, ce-o să vă pară vouă rău cînd m-oţi vedea învăţător!" „Niculaie, eşti învăţător?" o să spună Ilinca cu privirea plecată. „Păi sigur că sînt, ce credeai tu?" o să-i răspudă el băţos şi încă supărat de cîte a îndurat din partea lor. „Nu-mi iai şi mie o rochie, Niculaie?" o să se roage Tita. „Nu-ţi iau. Cînd eu spuneam să mă duc la şcoală, rîdeai. Rîzi şi acuma!" Iar lui Paraschiv o să-i spună aşa: „Bă, nene, ia spune mă, ce înveleşte pisica?" adică să-i aducă aminte de cuvintele lui tîmpite de la secere, cînd a plîns din pricina lui.

Astfel gîndea Niculaie, tremurînd de bucurie, de speranţă şi de teamă, în timp ce liniştea nopţii cobora din ce în ce mai jos pe pămînt. În salcîmi ţînţarii bîzîiau. Undeva în tindă cricăia un greier. Fără să bage de seamă, liniştea pămîntului se strecură încet în inima lui Niculaie şi privirea lui deschisă spre lumea fantastică a cerului plin de stele se închise pe nesimţite. Gîndurile lui răzbunătoare se topiră şi ele ca şi cînd n-ar fi fost.

XII

Niculaie nu ştia că tatăl său se gîndea la el mai puţin decît oricînd.

Ştiri neliniştitoare îi veniseră lui Moromete la urechi. Ieri seara se întîlnise cu Scămosu, negustor de găini, care îi povestise ceva despre Achim, iar de dimineaţă auzise pe unii vorbind că s-a dus cineva la obor să vîndă grîu şi că s-a

întors cu căruța îndărăt: negustorii de cereale dădeau pe dublă nici mai mult nici mai puțin decît douăzeci de lei.

Știrea despre prețul pieței i se păru lui Moromete cam absurdă (cu toate că îngrijorătoare, deoarece pentru a urca în toamnă la cincizeci și în iarnă la șaizeci-șaptezeci ar fi trebuit ca piața să ofere acum pentru dubla de grîu cel puțin treizeci-patruzeci de lei) și nici nu vru să se gîndească prea mult la ea, dar de-a dreptul de neînțeles i se păru ceea ce îi povesti Scămosu despre Achim.

Nu spuse nimic nimănui, încercînd să priceapă singur, dar cîteva zile mai tîrziu, după ce termină de cărat paiele și măcină, renunță să mai înțeleagă.

Era sîmbătă după-amiază și mama făcuse pîine nouă. Fetele puseseră pe masă o strachină cu borș de lobodă, dar nimeni nu vroia să strice gustul pîinii cu borșul acela, o mîncau goală, trîntiți prin colțurile tindei. Singur Moromete stătea la masă cu o înfățișare nepătrunsă și și-l strica. După felul cum umbla în strachină ai fi zis că își alege gîndurile cu lingura și le mănîncă. Dar nu-i plăceau și într-o vreme rotindu-și privirea în toate părțile deodată lăsă lingura pe masă și spuse:

— Să mă ierte sfînta pîine, că sînt cu ea în mînă, dar eu vă spun că nu înțeleg care e situația. Adică cum, exclamă el în culmea nedumeririi, punînd pîinea pe masă și dînd-o la o parte cu dosul palmei, d-aia te-ai dus tu acolo ?!!

Niculaie se uita la tatăl său cu un zîmbet uitat, cu o anumită superioritate înțepenită, vrînd să spună că el știe despre ce e vorba, dar că plăcerea de a aștepta să se confirme că el știe, e mai mare decît aceea de a anticipa pentru ceilalți.

— I s-a tăiat foamea lui tata, spuse Ilinca cu același zîmbet ca al lui Niculaie și fiindcă Moromete apucă din nou lingura cu o grabă și cu o enervare mincinoasă, ea puse mîna pe oală și îl întrebă: „Mai vrei ?“ Și fără să-i aștepte răspunsul, răsturnă toată oala cu borș în strachină.

— Cum mă ? ! ! D-aia te-ai dus tu acolo ? repetă Moromete și se uită la Ilinca, nedumerit și supărat.

— Unde să mă duc, tată ? întrebă fata cu un haz stăpînit.

— Cum unde ? La București.

Paraschiv tresări. Era deci vorba de Achim. Trecuseră aproape două luni și Achim nu trimisese nici un leu. Nu cumva tatăl a intrat la bănuială ? După felul cum vorbea se înțelegea lesne că dacă n-a intrat la bănuială, în orice caz a aflat ceva, i s-a povestit ceva. Dar cine și ce putea să-i povestească și să-i trezească vreo bănuială ? În afară de ei trei și Guica nu știa nimeni de planul lor. Se prefăcu că nu înțelege și își luă o înfățișare nepăsătoare, așteptînd însă la pîndă să audă despre ce era vorba.

— Mă întîlnesc cu alde găinaru ăsta, cu Scămosu, începu Moromete și-și înghesui de la bun început umerii în sus, dînd de înțeles că cele ce vor urma vor fi fapte brute, neînsoțite de comentarii și să înțeleagă cine poate.

„Mă, zice, Moromete ! Fi-tău ăla, Achim e mare și tare, mă, la București.“

„Ce vorbești-m' ?“

„Păi dar ! ! !“ zice.

„Ei, cum ?"
„Uite-așa".
„De ce mă, Scămosule ?"
„Moromete, ascultă aici la mine, zice, vîndusem găinile, eram la Obor și ce zic eu : să intru nițel, să iau o țuică ! Ei, intru eu și iau țuica, o beau și dau să plec. Era pe seară așa. Ce să plec, că țuica veni și-mi făcu foame. M-așez la o masă și cer o ciorbă, zic, stai să mănînc o ciorbă că n-o fi foc ! (Aveam eu mîncare, dar zic că stai să iau ceva cald). Mi-aduce ăla ciorba, chelnărul ăla, mănînc eu și mă ridic să plec. Cînd să plec, să ies pe ușă, cu cine crezi că dau piept în piept !"
„Cu cine, mă, Scămosule ?"
„Bă, Ilie, cu alde fi-tău, mă !"
„Ce vorbești mă ?"
„Păi dar ! ! ! Cu Achim, mă ! Cu fi-tău Achim. Era cu o fată, cu una (nu știu dacă mai ți-aduci tu aminte de ea) fusese într-o vreme servitoare p-acilea pe la popa Provinceanu, una Nina de pe la Balaci. Mă, Ilie, mă uit la ea, se făcuse frumoasă, mă, a dracului. Parcă era cocoană. Cu buzele uite atîta date cu roșu, ca pe deșt și cu rochie pe ea și cu unghiile tot așa, ascuțite și roșii. Achim, și el : cu haine pe el, așa ca la București, de ! Cu pantofi, cu cravată la gît... Mare și tare, Moromete, era să nici nu-l mai cunosc. Bă, Moromete, o văz pe Nina aia că se apropie de tejghea, ia două ouă fierte, le taie cu cuțitu ca pe varză, le scobește acolo și numaidecît le și înghite. Achim al tău, cu chef ! Mă apucă de mînecă și nu, că să stau cu el la un pahar de vin. «Nu poci, mă, neică, trebuie să plec că nu mai am ovăz la cai.» Nina aia, o văz și pe ea că vine lîngă fi-tău Achim și-l apucă de după

gît : «hai, mă, iubitule, zice, că mor de sete, lasă-l pe ăsta, dacă nu vrea» (adică pe mine). Și îl trăgea de gît să se așeze la masă."

Moromete se opri. Își aruncă privirea spre Paraschiv și Nilă, o clipă, apoi se uită afară :

— Aia e ! spuse el. Mai deștept ca voi.

— De ce mai deștept ca noi ? ! se umflă Paraschiv. Ce, n-are și el voie să intre undeva și să se așeze la o masă ?

Trebuia înlăturată cu hotărîre bănuiala. Acum, că rămăseseră la secere și munciseră, trebuiau să aștepte să se vîndă grîul ; făcuseră aproape cinci sute de duble și era o neghiobie să lase acasă atîta grîu iar ei, Paraschiv și Nilă, să fugă la București fără să ia nimic. De obicei grîul se vindea mai încolo, prin toamnă (îndată după treieriș, prețul era totdeauna scăzut), încît hotărîseră să aștepte pînă după Sfînta Maria Mică și să plece înainte de culesul porumbului. Văzînd că tatăl său tace, Paraschiv insistă :

— Și dacă avea pantofi și cravată, ce ? Le-o fi găsit ieftin și le-o fi luat. Că așa e la București, după ocazie !

— De ce, Paraschive ? ! răspunse Moromete cu candoare. Am zis eu ceva ? !

— Nu, dar spui că Scămosu așa și pe dincolo ! Îl... pe mă-sa de Scămosu ! Te iai după el ?

Moromete se uită afară și părea că se gîndește acum la altceva.

— Cică odată, un om și-a trimis băiatul la București, spuse el. După un an vine cineva și-i spune : „Mă, l-am văzut pe băiatul ăla al tău. E rău de el." „De ce ?" „Mă, zice, înjura." „Nu e nimic", zice omul. După un an vine ăla iar : „E rău de băiatul tău, zice, l-am văzut cum se bătea cu

unii ; era plin de sînge !" „Nu e nimic, zice omul, trece." Cînd s-au întîlnit a treia oară, ăla n-a mai îndrăznit să-i spună. „Nu îndrăznesc să spun, zice, e rău de tot." „De ce ?" „L-am văzut cum îl duceau legat, furase." „Da, nu e prea bine, a zis omul, dar trece și asta." În fine, cînd se întîlnesc ei iar după un an, omul întreabă : „Nu l-ai mai văzut de fi-meu !" „Ba l-am văzut, zice." „Ei" ? „Mă, zice, acum era bine ! Ieșise din închisoare și l-am găsit într-o cîrciumă cu niște muieri. Chefuia acolo cu ele, bea vin." Dar omul a dat așa din cap : „Nu, zice, acum e rău ; asta nu mai trece".

Moromete se uită cîteva clipe în jos, printre genunchi, scuipă subțire printre dinți și încheie :

— Aia e !

Se ridică apoi după prag și ieși afară. Ieși întîi pe prispă unde rămase cîteva clipe de gînduri, apoi se dădu jos și nu se mai văzu. În tindă se făcuse tăcere deplină. Povestirea scurtă a tătălui le uluise pe fete și pe mamă. Niculaie rămăsese în colț, cu dumicatul uitat în gură. El nu înțelesese bine tîlcul celor povestite și de aceea rupse tăcerea și întrebă prostește :

— Cum ? Ce-a făcut ? Ce-a făcut, Ilinco ?

Fata, cu mătura în mînă, scrîșni la el :

— Scoal în sus d-aici, să mătur, și mai taci din gură !

Uimit de tăcerea nefirească din tindă, Niculaie se urcă pe prag și făcu loc. Ilinca începu să mătture apăsat, ocolind labele picioarelor celor doi frați vitregi. În cele din urmă li se adresă și lor, scurt, întunecat :

— Dați-vă la o parte să mătur !

XIII

Moromete nu credea totuși că era chiar așa de rău, că într-un timp atît de scurt Achim prinsese gustul să cheltuie banii pe care îi cîștiga cu vin și cu femei, dar nu-i plăcea ceea ce auzise și mai ales nu înțelegea. La urma urmei pentru ce a socotit Achim că e mai bine să-și cumpere haine, pantofi și cravată, cînd fusese vorba că primii bani pe care avea să-i cîștige trebuia să-i trimită acasă ? Nu fusese de față cînd tăiase salcîmul ? Se împrumutase la Aristide cu o sumă neobișnuit de mare și nu știa Achim, nu presupunea, că acest împrumut, care avea să se facă în urma lui, trebuia acoperit tocmai de el, de Achim ?

Punîndu-și și aceste întrebări, Moromete se văzu silit să răspundă că într-adevăr Achim nu știa și nu presupunea, altfel totul ar fi de neînțeles. Se pare că Achim luase drept bună ideea că dacă la toamnă aduce trei mii de lei, toată povestea s-a încheiat.

„Fie !" gîndi Moromete și îl scoase pe Achim din socoteli... Pînă la venirea lui n-avea nici un rost să mai pomenească de el. Bineînțeles însă că Paraschiv și Nilă nu trebuiau nici ei să mai aibă pretenții la grîu, adică din vînzarea care se va face curînd pentru tîrgul de la 6 august trebuiau să-și cumpere numai fetele, urmînd ca la tîrgul de vinerea mare, cînd se va întoarce Achim cu bani, să-și cumpere ei, să-și ia numai ei de îmbrăcăminte. Fonciirea și banca aveau să fie plătite tot din grîu, și anume grîul care li s-ar fi cuvenit lui Paraschiv și Nilă, dacă Achim ar fi trimes bani. Cum Achim n-a trimes, și după cît se poate înțelege, nici nu va trimete, va veni

la toamnă cu toţi banii, e cît se poate de limpede că Paraschiv şi Nilă trebuie să aştepte ca Achim să se întoarcă.

Cu podul plin de grîu, Moromete simţea bine pămîntul sub picioare. Cinci sute de duble erau acolo, în pod, în mod sigur. Patruzeci pentru sămînţă, o sută şaizeci pentru făină pînă la anul. Rămîneau trei sute de vînzare. De pildă (gîndea Moromete) :

300×60=18 000 lei !
Şi dacă : 300×50=15 000 lei, era rău ? !
Dar dacă : 300×70=21 000 lei ? Ei ? ! Era exclus ?

Anul trecut în octombrie, oborul din Costeşti dădea 70 de lei.

În orice caz :

300×50=15 000. Admitem cazul cel mai rău !...

4 000 Aristide
5 000 banca (plus dobînda, n-are importanţă !)
2 000 fonciirea
Total 11 000

Din cincisprezece mii rămîneau patru mii de lei pentru fete, adică exact cît aveau să primească şi Paraschiv şi Nilă cînd s-o întoarce Achim de la Bucureşti. „Dar prăpăditul ăla de Niculaie ?" se întrebă Moromete într-o zi, aducîndu-şi aminte de el. Nu mai spun de mine şi de mă-sa, pe noi ne lăsăm la o parte, dar a secerat şi el anu ăsta, ar trebui să-i iau şi lui ceva ! Dar ce să-i iau, că el vrea la şcoală ! Auzi ce-i trece prin cap !"

— Vrei la şcoală, Niculaie ? îl întrebă pe băiat cu un glas ciudat, vesel, şi Niculaie nu băgă de seamă această veselie ascunsă şi sări ars :

— Da, taicule !

Stătea pe prispă cu burta pe carte, iar tatăl său stătea mai încolo cu coatele pe genunchi. „Aşadar ? Nu cumva ?"... îi trecu prin cap lui Niculaie.

— Mă, Niculaie, păi n-am cu ce, taicule ! zise Moromete cu duioşie şi blîndeţe, dar totodată cu gravitate şi hotărîre. Era pentru întîia oară cînd îi vorbea astfel. Trebuie cheltuială şi de unde să luăm noi bani ? ! Spune şi tu ! mai adăugă Moromete.

— A !... făcu Niculaie stins şi chipul lui se lungi şi se îngălbeni.

Dar îşi reveni curînd. Tatăl său nu ştia pesemne de ideea renunţării lui la pămînt. Nu zise nimic, nu i-o spuse de teamă ca tatăl său să n-o respingă imediat. Dacă şi această din urmă speranţă s-ar prăbuşi, ce-ar mai face atunci Niculaie ? Ca să aibă puterea trebuitoare ideea trebuia să vină din partea învăţătorului şi a preotului, aşa se înţelesese cu maică-sa, încît tăcu mîlc, se întoarse cu nasul în carte şi după ce oftă fără voia lui, îşi văzu de citit.

Era duminică după-amiază şi Moromete întîrziase să iasă la drum pe la oameni din pricina socotelilor pe care şi le încheiase în cap.

Vru să se ridice şi să plece, dar ceva îl opri şi anume tăcerea lui Niculaie, faptul că acesta primise cu destulă resemnare, aşa i se păruse, ştirea că nu va putea să meargă la şcoală. Din nou acel sentiment de vinovăţie îi dădu tîrcoale şi, neştiind ce să facă, se apropie de băiat şi se aşeză lîngă el.

— Ce citeşti tu ? îl întrebă după cîteva clipe de tăcere.

— O carte ! răspunse Niculaie cu totul absorbit de lectura sa.

— O carte ! ? se miră Moromete.

— Hai, tată, lasă-mă în pace ! se încreți Niculaie sîcîit. În viața mea n-am să mai vorbesc cu tine despre cărți și nici să-ți mai citesc eu iarna...

— Și dacă n-ai să mai citești, ce !

— Lasă-mă în pace !

— Niculaie, tu te superi degeaba ! se rugă Moromete întristat. Dacă aș avea eu cu ce, crezi tu că nu te-aș da eu pe tine la școală ?

— Nu m-ai da ! răspunse Niculaie arțăgos. Nu m-ai lăsat tu nici aci în sat ! M-ai trimes cu oile. Și cînd te rugam și eu : „Tată" cumpără-mi măcar *Citirea*", te răsteai la mine.

Niculaie se foi cu burta pe prispă și rămase apoi cu nasul în carte, nemișcat și furios. Nu mai citea. Moromete se posomorî și nu știu ce să mai zică. Avea dreptate Niculaie, nici măcar nu-l auzea cînd se ruga să-i cumpere cărți.

— Dacă vrei, du-te și la anul pe clasa a cincea și am să-ți cumpăr cărți. Te las să faci șapte clase, încercă tatăl să-l îmbuneze, dar Niculaie parcă nici nu-l auzea.

De lîngă grajd unde dormea la umbră, Dudulache ridică botul și dădu de veste că s-a oprit cineva la poartă. Niculaie se uită și sări în capul oaselor.

— Tată ! Popa și dom'învățător ! șopti el.

Moromete se uită și el spre poartă dar nu înțelese. Preotul și învățătorul se opriseră într-adevăr în dreptul casei lui, dar ce căutau ei la el, pentru ce se opriseră ? Se ridică de pe prispă și rămase în picioare.

— Plecăciune, părinte ! spuse el cu pălăria în cap. Bună ziua, domnule învățător ! Mă căutați pe mine ?

— Tată, du-te la poartă, ce mai stai ? șopti Ilinca din odaie, închizînd fereastra. Aoleu, uite cum stă și se uită !

— Dă în cîini, Moromete ! zise părintele și intră în curte însoțit de învățător.

Mama dormea ostenită în odaie. Se trezi și cînd văzu pe fereastră apropiindu-se de prispa casei pe părintele Provinceanu, se pierdu cu totul și ceru fetei să-i dea fusta și bluza cu care se ducea la biserică. Ilinca săltă capacul lăzii și i le aruncă, iar mama și le trase pe ea cît ai clipi din ochi. Era aprinsă la față de turburare și parcă îi tremurau mîinile.

— Ei, ho, că n-o să intre în casă ! o liniști fata.

— Taci din gură, așterne velința aia nouă pe pat.

Niculaie intră și el în casă și sări în dreptul geamului unde se piti să poată auzi totul fără să fie văzut.

— Ce s-a întîmplat, mamă ? Ce caută la noi ? întrebă Ilinca.

— Nu știu, de unde să știu eu ? minți mama. Niculaie, fugi de acolo, nu ți-e rușine ?

Afară, Moromete tot nu se dumirea. Îi ținea pe musafiri în picioare lîngă prispă. Învățătorul se supără și îl luă peste picior.

— De ce nu ne dai ceva să ședem, Moromete ? Sau te-am deranjat ?

— Aoleo ! se scuză Moromete tresărind. Poftiți în casă ! Poftiți !

— Lasă, nu mai poftim, stăm și pe prispă, zise învățătorul cu același glas.

Arăta pentru gazdă un dispreț pe care înadins nu-l ascundea. Nici măcar nu se uita la el, îi ver-

bea uitîndu-se în altă parte, iar cînd Ilinca aduse din casă două căpătîie înflorate și le puse pe prispă, învățătorul refuză la fel de nepoliticos, spunînd să i se dea mai bine un scaun. Zăpăcită și roșie de rușine, fata aduse un scăunel din acela cît șchioapa (altele nu aveau) și învățătorul se urcă pe prispă și se așeză pe el țărănește. Preotul ceru și el un astfel de scaun, peste care însă puse căpătîiul înflorat, să-i fie moale.

— Unde e băiatul ? întrebă învățătorul.

— Niculaie, vin încoace ! strigă Moromete.

Niculaie se înfățișă în pragul prispei, dar nu se apropie, rămase acolo turburat, cu capul lui mare și cu izmenele cu un crac mai lung și unul mai scurt.

— Mai ești bolnav ? îl întrebă învățătorul.

— Nu mai sînt.

— De ce ții băiatul bolnav, nea Ilie ? îl întrebă învățătorul pe Moromete fără respect. Sau crezi că frigurile nu înseamnă boală ? Păi dumneata știi că de friguri poți să mori ? Sau unde dumneata ești sănătos, puțin îți mai pasă de copil ? ! Nea Ilie, reluă învățătorul, strîmbîndu-și buzele și clătinînd din cap fără considerație, am venit la dumneata fiindcă mi-a spus părintele, dar să știi că n-aș fi venit ! Du-te, Moromete, se adresă apoi elevului Moromete Niculaie, făcîndu-i semn cu capul. Să stăm nițel de vorbă cu tac-tu.

Niculaie pieri după colțul casei. Nu mai era nici o îndoială. Învățătorul avea ceva în felul lui de a fi care te făcea să înțelegi că știe el lucruri pe care cînd i le va spune lui Moromete, acesta va rămîne mut și nu va mai putea decît să zică : „Bine, domnule învățător, dacă așa stau lucrurile, văd și eu că n-am nici o ieșire și că trebuie

să-l dau pe băiat la școală." Și Niculaie era atît de convins că așa are să se întîmple totul, că o luă încet spre grădină să se culce sub dud și să trăiască singur bucuria acestor clipe hotărîtoare.

El se înșela însă. Învățătorul avea acea înfățișare a cuiva care știe că întreprinde ceva zadarnic ; dacă ținea totuși să-i spună omului ce credea, o făcea în nădejdea că poate va fi totuși înțeles.

Preotul însă era mai încrezător și-i arăta lui Moromete mai multă considerație.

— De ce te-ai lăsat de politică, Moromete ? întrebă el cu veselie. Taman acuma cînd a început mie să-mi placă, nu-ți mai place dumitale.

— Nu m-am lăsat de loc, sfinția-ta, răspunse Moromete. Îi dau înainte !

— Atunci să te văd, ai să vii la întrunire ?

— Care întrunire ?

— Poimîine seară la Aristide, la bancă. Vine prefectul ! „Îl fac pe Moromete ajutor de primar" spunea Aristide azi dimineață.

Moromete întoarse privirea să vadă dacă preotul nu glumește. Nu glumea de loc.

— Altă treabă n-am eu acuma, părinte, decît să fac politică cu Aristide ! spuse Moromete enervat.

Și preotul începu să rîdă :

— Păi ziceai că îi dai înainte !

— Îi dau eu, dar... spuse Moromete și nu-și termină gîndul, se supără parcă și mai rău și-și plecă fruntea. Sînt plin de datorii, părinte, continuă apoi după cîteva clipe, ridicîndu-și din nou fruntea. Am făcut și eu cîteva boabe de grîu și mă gîndesc cum să fac să-mi rămînă și mie să am de pîine.

— Lasă, nu te mai plînge cu cinci sute de duble de grîu, zise preotul, și Moromete îi aruncă o pri-

vire bănuitoare, întrebîndu-se de unde știe popa cît grîu a făcut el.

Îi trecu prin cap că popa a auzit că are grîu mult și că a venit după căpătat pentru biserică. Se știa că părintele Provinceanu avea de gînd să strîngă de la oameni se zugrăvească biserica, dar celălalt paroh strîngea și el pentru biserica lui care era neterminată și oamenii nu vroiau să dea pentru două biserici.

— Păi, mai am altceva afară de dublele alea ? zise Moromete cu un glas care dădea de înțeles că dacă părintele nu avea grîu, în schimb avea leafă și leturghii la biserică.

— Nu te speria că nu ți le ia nimeni, spuse învățătorul ghicindu-i gîndul. Uite de ce am venit, nea Ilie...

Moromete asculta jupuind un ziar împăturit să-și facă foiță pentru țigară.

Învățătorul vorbi timp de cîteva minute și spuse că nu se poate ca un băiat așa cum avea Moromete să nu urmeze mai departe o școală superioară. Nu luă în seamă nici un fel de argument. Datorii a avut Moromete o viață întreagă și va avea o viață întreagă. Nedîndu-l pe băiat mai departe la școală, nu va scăpa de datorii, dar de nenorocit îl va nenoroci ; băiatului îi place cartea și va suferi cît va trăi din pricina asta, n-o să fie niciodată om întreg dacă rămîne aci în sat. Asta s-o știe de la el, de la învățător, care îl cunoaște pe băiat de patru ani !

— Dă-ți băiatul la școală, nea Ilie ! porunci învățătorul cu un glas impresionant, făcîndu-l pe Moromete să tresară și să rămînă mut de uimire. Nu e băiatul meu, e al dumitale. Are frați, surori ! Să-l ajute ! Și dacă îl dai la școală, n-o să mai aibă el nevoie de pămînt, și rămîne fraților

și surorilor partea lui de pămînt. Și dacă frații și surorile nu vor să-l ajute, vinde partea lui de pămînt !

Învățătorul se opri și urmară cîteva clipe de tăcere. Atunci începu să vorbească preotul. El atrase atenția că învățătorul n-are nici un interes în chestia asta, dar își da seama că trebuie să-și facă datoria și să spună părinților care e soarta care îl așteaptă pe băiat. După care preotul începu să dezvolte ideea învățătorului (de fapt a mamei) că adică băiatul nu e bun de muncă și că s-ar putea să moară dacă îl mai ține aci.

Moromete tăcea mereu și continuă să tacă și după ce preotul se opri. Se vedea că e cu totul copleșit de întîmplare. Niciodată n-ar fi bănuit că fiul său putea fi ceea ce spunea învățătorul că este. Pe neașteptate, ceva nou, asemănător unei legi neîndurătoare, se ridica în fața lui și îi poruncea : trebuie să faci acest lucru !

Învățătorul rupse tăcerea :

— Hai să mergem, părinte ! și Moromete tresări la auzul acestui glas, se zăpăci și se ridică în picioare.

— Domnule învățător, stai puțin... păi... problema asta... care școală și cum să fac eu să...

— Te învăț eu ce să faci, nea Ilie îl asigură învățătorul cu un glas mai binevoitor. Fă dumneata rost de bani și te învăț eu ce trebuie făcut. Bună seara !

Ceea ce se mai petrecu nu dură mult. Ilinca auzise totul din casă, văzuse zăpăceala tatălui ei și cum rostise el acele cuvinte din care se înțelegea că învățătorul și preotul biruiseră și, fără să spună vreun cuvînt, ieși afară și se întoarse repede cu soră-sa mai mare. Moromete intră în odaie, își desfăcu brațele și rămase așa, nemișcat,

în formă de cruce, cu înfățișarea celui care n-are putere să se împotrivească destinului. Urmă o luptă scurtă și îndîrjită, cu zvîrcoliri neputincioase din partea fetelor.

— Eu sînt stăpînă ! puse mama capăt strigătelor și amenințărilor cu care fetele încercau s-o intimideze. Nu vreți să-l ajutați, vînd partea lui de pămînt și am terminat povestea. Alegeți, una din două.

În grădină, Niculaie citea întins pe burtă și era atît de absorbit încît abia cînd amurgul îl împiedică să mai citească, își aduse aminte că acolo pe prispă soarta lui s-a hotărît de mult. Sări în picioare și, alergînd în casă, nimeri tocmai la sfîrșit, cînd surorile, tăcute și întunecate la față, ieșeau în tindă să aprindă focul.

— Mamă !? strigă el între speranță și teamă.

— Taci din gură ! porunci mama cu blîndețe. Poartă-te bine cu tat-tău și fetele...

XIV

Așteptînd vînzarea grîului, Paraschiv și Nilă îngrășau caii. Se duceau la cîmp și îi băgau în porumb, îi lăsau să jefuiască știuleții încă cruzi. Nilă nu zicea nimic, dar ceva dintr-însul se revolta totuși cînd îl găsea pe fratele său dormind, iar mai încolo caii prăpădind firele negre ale porumbului.

— Și ce-o să facem, bă, noi la București ! îl întrebă el pe Paraschiv într-o zi, încrețindu-și în sus, a nedumerire, fruntea lui lată și groasă.

— Cum ce-o să facem ? Îți spun eu ce-o să fa-

cem ! răspunse Paraschiv mirat că Nilă nu înțelesese pînă acum ce aveau să facă ei la București.

Întîi și întîi se vor întîlni cu Achim și vor împărți banii pe care el îi făcuse cu oile. Cu banii de la Achim, cu banii pe care aveau să-i primească de la tatăl lor din vînzarea grîului (Moromete nu le spusese că le destinase lor banii pe care îi aștepta de la Achim și că deci nu le va da nimic din vînzarea grîului), cu banii aceștia, continuase Paraschiv, aveau să cumpere un camion și să închirieze o casă cu grajd la marginea Bucureștiului, cum văzuse el la manutanța armatei cînd fusese militar. Știa Nilă că avînd cai buni (așa cum erau ai lor) și avînd și un camion, puteau să cîștige la București o grămadă de bani ? Nu știa ! Ei, atunci să afle ! Și știa Nilă că apoi, strîngînd iar o sumă de bani, puteau mai pe urmă să închirieze o baracă la Obor, sau la Rond, sau la Piața mare și că avînd „transport propriu puteau face comerț cu cereale și alimente ? ! Nu știa. Ei, păi dacă nu știa, atunci de ce vorbea ?

— Eu am fost, în armată, magazioner ! explică Paraschiv supărat că Nilă uita acest lucru (în general Nilă uita mereu că Paraschiv nu era ca Nilă, să stea mereu cu capul în jos, cu fruntea încrețită și să nu înțeleagă nimic !). Prin mîna mea treceau mii de kilograme de arpacaș și de untdelemn și de vite tăiate, eu mergeam în oraș și achiziționam, continuă Paraschiv să-i explice. Stăteau pe miriște, la umbra căruței, și coceau porumb. Nilă, cu pleoapele peste ochi, mestecа rar, parcă în neștire și asculta. Cînd venea majurul batalionului, poftim, dom'majur, bonurile și se uita majurul și cîntărea. Dar îmi ieșea ? Păi sigur că îmi ieșea, fiindcă majurul după ce făceam predarea, poftim dom' majur trei sute de lei, patru sute de

lei, cinci sute de lei. De ce ? Pentru că socoteam la scăzămînt și putea să vie el mama intendenței că socoteala ieșea așa cum o făceam eu. Și nu era numai scăzămîntul, pentru că, bă, pe mă-ta, Vasile, carnea asta nu face zece lei, dă-mi-o cu șapte lei, că dacă nu, iau de la altul. Îi convenea ? Păi sigur că nu-i convenea și mi-o dădea cu șapte lei, dar pe bon cît puneam ? Cît puneam, mă, Nilă ?

— De unde să știu eu cît puneai ? răspunse Nilă tot așa, mestecînd în neștire porumbul copt pe care îl mînca.

— Cum de unde să știi ? Păi dacă prețul aprobat de intendență era zece lei și eu luam carnea cu șapte lei, cît puneam pe bon ?

Nilă își închipuia că e vorba de o socoteală complicată de cifre, care ținea de știința de a fi magazioner, știință care dacă nu era învățată, n-aveai cum pricepe cît punea Paraschiv pe bon, și nicidecum că era vorba de hoție, încît rămase cu fața vinovată sub privirea întrebătoare a fratelui său. Paraschiv însă crezu că el a înțeles și dădu din cap cu reproș, adică să poftească acum Nilă să mai aibă îndoieli în ce privește priceperea lui Paraschiv în afaceri.

— Să mă văd eu la București, că nu mi-e frică mie... mai spuse Paraschiv și mușcă vîrtos dintr-un porumb. Cu gura plină, el continuă apoi să-i explice amănunțit și alte secrete ale comerțului.

Nilă nu dădea însă nici un semn de entuziasm și nici măcar de acceptare înțeleasă a planurilor pe care le făcea fratele său. El continua să nu înțeleagă ceva și Paraschiv știa care era acel ceva : în primul rînd Nilă nu înțelegea pentru ce toate acestea trebuiau făcute pornind de la furtul oilor și cailor familiei. Altfel nu se putea ?

Paraschiv însă obosise să-i tot explice că altfel nu se putea și nu-i explică nici acum. În al doilea rînd Nilă nu înțelegea pur și simplu ce însemna din punctul de vedere al legăturii lor cu familia ceea ce aveau ei de gînd să facă : rupeau cu ea, fugeau, n-aveau să se mai întoarcă niciodată îndărăt, părăseau satul definitiv ? Aici problema era ceva mai neclară și Paraschiv spuse ce gîndea el.

— După ce ne ridicăm case în București, ne însurăm, bă, Nilă, și atunci venim colea în sat cu nevestele : „Ne-am însurat, dă-ne partea noastră de pămînt," o să-i spunem tatii și vindem pămîntul și cu banii deschidem prăvălii.

— Vezi să nu-ți dea tata pămînt ! mormăi în sfîrșit Nilă, aruncînd coceanul gol în foc.

— De ce să nu-mi dea pămînt ? Să îndrăznească să nu-mi dea pămînt ! zise Paraschiv amenințător. Crezi că mai merge așa ?

Nilă nu arăta că are de gînd să mai spună ceva și Paraschiv, posomorît, nu mai zise nici el nimic, rumegă timp îndelungat din cotolanul copt pe care îl ținea în mînă. La urma urmei, dacă Nilă nu înțelegea, treaba lui. Pînă la urmă, dacă o fi și-o fi, poate chiar să nici nu mai meargă. Numai să nu spună, că atunci e rău. Dacă ar ști că spune, ar încăleca chiar acum pe cai și ar pleca. Ar pierde banii pe grîu, dar n-ar pierde caii. Fără cai și fără bani, numai cu cît avea Achim, ar fi fost aproape cu neputință să încropească ceva în București.

— Și ce face tata aici cu banca, bă, Paraschive ? Că el așteaptă să-i trimită Achim bani, mai spuse Nilă într-un tîrziu.

— Cum ce face cu banca ? Dar grîul ?! se miră Paraschiv. Treaba lui, să vîndă din grîu și să plătească.

— Și fonciirea ?

— Fonciirea ?! Lasă să le ia țoalele din casă, răspunse Paraschiv cu satisfacție. Au făcut covoare din lîna oilor și eu nici o pereche de ciorapi nu mi-am făcut. Să nu creadă Tita și Ilinca că eu sînt prost !

Seara se duseră pe la tușa lor care îi primi cu gura pungă de satisfacție. Aflase ceva și știa dinainte că acest ceva cînd are să li-l spună nepoților, aceștia au să sară în sus.

— Veniți încoace că am să vă spun ceva. Vino încoace, Nilă, prostule, că eu cînd îți spuneam ziceai că așa și pe dincolo. Auziți voi ? Vor să-l facă boier pe ăla micu. Auzi, Paraschive ?

— Pe cine să facă boier ?

— Pe ăla micu, pe zgîmboiatu ăla de Niculaie. Mă-sa vrea să-l dea la școală ! Și l-a pus pe tat-tău la cale. Voi nu știți nimic, degeaba stați cu ei în casă.

— Fugi d-aici, ga Mario ! zise Paraschiv care știa că tatăl său nu dăduse nici un semn că s-ar gîndi să-l dea pe Niculaie la școală. Cine ți-a spus ție că vrea să-l dea ?

— A venit popa Petre și cu un învățător, acum o săptămînă la ei acasă ! Mi-a spus mie Marița lui Udubeașcă ! Dar nu știa nici ea de ce și am aflat. S-a lăudat Niculaie la alde fata aia a lui Boțoghină, cu care e într-o clasă și aia a spus mă-si și mă-sa a spus ăsteia a lui Șutică, care are și ea un băiat într-o clasă cu Niculaie. „Mario, zice asta a lui Șutică, de unde are bia, frate-tău Ilie, bani să-l dea pe Niculaie la școală ?

— Fugi d-aici, ga Mario, s-a lăudat Niculaie la fata aia, se îndoi Paraschiv mai departe.

— Așa am zis și eu, dar ce, crezi că nu l-am întrebat pe popa ? L-am întrebat, na ! M-am dus

să mă spovedesc și l-am întrebat, răspunse Guica triumfătoare. „Părinte, zic, am și eu un nepot și aș vrea să se ducă și el la o școală, dar nu vrea alde ta-său." „Cum nu vrea ? zice. Cînd am vorbit eu cu el, a spus că vrea." Ei ?! exclamă Guica vîrîndu-și fruntea sub fețele înțepenite ale nepoților. Ați văzut ? Ai văzut Nilă unde o să se ducă grîușorul vostru ?

— Vezi, bă ?! exclamă și Paraschiv, uitîndu-se înfuriat la fratele său. Ei-he ! exclamă apoi amenințător și se ridică de pe pat. Să prind eu pe cineva că dă vreun bob de grîu fără știrea mea.

Dar Guica îi potoli repede mînia, spunîndu-i că nu e bine ca ei să arate că știu despre ce e vorba. Interesul lor e să pună mîna pe bani nu să-i lase pe-ai lor cu podul plin de grîu !

— Lasă-l pe tat-tău să vîndă și într-o noapte... puneți mîna pe bani și fugiți. Tot eu să vă învăț ?!

XV

Pe la începutul lui august, într-o după-amiază, Anghelina lui Boțoghină stătea în mica ei bătătură și trăgea pe războiul de țesut niște urzeală de cînepă. Vatică o ajuta să învîrtească sulul, iar Irina ședea ca greutate pe scara de la pod de care se lega de obicei urzeala de țesut.

— Aștezău ! strigă cineva la poartă, adică „așa să vă ajute Dumnezeu" și Anghelina răspunse fără să se uite :

— Mulțumesc dumitale !

— O scrisoare! strigă atunci omul din drum. Fetița țîșni de pe scară și alergă cu toate puterile spre poartă.

Era o scrisoare de la Boțoghină.

Mama și copiii lăsară războiul. Tatăl scria că o duce bine, s-a făcut sănătos și curînd avea să se întoarcă acasă. Îi era dor de copii. Era îngrijorat ce-au făcut ei cu seceratul și cum s-au descurcat la arie cu ceata. Spunea că arată zdravăn, a făcut o ceafă ca de boier. Povestea despre doctori și spunea de unul care a zis că de o boală trebuie să și vrei să te vindeci, că altfel nu faci nimic chiar dacă cheltui o groază de bani și iai la doctorii toată ziua. Cît a stat la spital, mai spunea el, erau și zile cînd se întorcea și pe-o parte și pe-alta. Se gîndea la pămînt, că a mai rămas cu două pogoane; îi era milă mai ales de Irina, ce-o să se facă ea cînd o fi mare și a întrebat pe o soră care îl îngrijea dacă fata lui n-ar putea și ea să intre într-un spital și să ia și ea leafă? Sora a răspuns că se poate, mai ales dacă fata a fost premiantă la școală și că în privința cheltuielii nu e cine știe ce. I-a dat o adresă la București, unde să se ducă după ce iese din spital, să vorbească cu cineva de acolo, o rudă de-a ei, și să-i spună cum să facă.

Fetița citea și chipul îi strălucea de fericire. Mama o domoli, spunînd că unde să se ducă ea așa mică, dar Vatică îi ținu partea, spunînd că nu e așa mică, e măgăreață mare, pleacă pe treisprezece ani. „Săracul Vatică, gîndi mama, ar vrea să rămînă singur pe cele patru pogoane."

— Treceți la război, spuse ea oftînd. Irinico, treci pe scară!

De atîtea nopți cît suferise, scrisoarea bărbatului o făcuse să uite totul. Sărăciseră, dar erau sănătoși și curați. Cumplit lucru să sărăcești, era adevărat: să te uiți că nu ai, să-ți dai seama că nici nu poți avea și să fii silit să înduri fără nici o speranță; dar ce-ar fi putut face? Să fi furat? Să nu fi vîndut din pămînt? Mai bine moartea decît pămîntul? Nu, au să se descurce, alții au ajuns și mai rău. Și apoi, d-aici înainte el n-avea să mai muncească așa cum muncise, mereu cu gîndul și cu spaima la pămînt. Grija l-a îmbolnăvit. Acum grija asta nu mai era și nici fonciire mare nu mai aveau de plătit. Și dacă n-o să le ajungă să aibă ce mînca, dacă are să fie rău de tot, au să lase mîndria la o parte și au să mai muncească și pe la alții. La urma urmei tot muncă e, și oamenii sînt oameni, chiar dacă unul e sărac și altul bogat.

Astfel gîndea ea: nu muncise niciodată la alții și nu știa ce înseamnă acest lucru.

1

O săptămînă mai tîrziu primi și muierea lui Țugurlan vești de la bărbatul ei, dar nu prin poștă ci prin cineva dintr-un sat vecin, un soldat care se liberase din armată și care făcuse parte din corpul de gardă al penitenciarului Jilava.

Ion al lui Miai era în curte și văzînd străinul avu bănuiala că trebuie să fie în legătură cu vecinul și prietenul său Țugurlan și nu șovăi să afle ce putea fi.

O dată cu el intrară și cîteva muieri, care tot așa avură și ele aceeași bănuială. Ceea ce auziră semăna a poveste. Judecata lui Țugurlan nu ținuse mult. Ajuns la închisoare el se pregătise dinainte pentru ceea ce știa toată lumea că e o închisoare, adică o încăpere cu pereți întunecoși unde erai băgat și niște oameni înfricoșători la

vedere care te păzeau și erau gata să te împuște dacă ai fi încercat să fugi.

— Așa mi-a spus el că credea, preciză fostul soldat avînd un aer vesel, lucru care i se păru atît nevestei lui Țugurlan cît și lui Ion al lui Miai și celorlalte muieri de neînțeles, și chiar straniu.

— Și nu era așa ? întrebă Ion al lui Miai buimac.

— Nu e chiar așa, nu e dracu chiar atît de negru, spuse omul. Adică e rău, ferească Dumnezeu să ajungi la pușcărie, o întoarse el clătinînd din cap într-un fel care voia să spună că nu trebuie înțeles greșit. Dar, adăugă el din nou, sînt unii care stau acolo pe viață și trăiesc !

— Ce trai o fi ăla-a ! se strîmbă Ion a lui Miai nemaiînțelegînd nimic.

— Ioane, biată Țugurlănoaia arde sufletul în ea să afle ce-o fi cu rumânul ei și tu... Lasă omul să-i spuie, se supără una din muieri.

— Asta mi-a spus să spun acasă, reluă fostul soldat adresîndu-se muierii lui Țugurlan, „Spune-i muierii mele, zice, că e ca la cazarmă, dar că în loc de instrucție, dăm cu tîrnăcopul. Tot așa, păduchi, goarnă, santinele și mîncare proastă." Cînd a venit el acolo, începu fostul soldat să povestească, eu eram în schimb, era într-o duminică dimineața. Cînd vine unul nou se strîng ceilalți pe el și-l întreabă la cîți ani e condamnat, de unde e și pe cine a omorît. Au rîs de el cînd au auzit că numai dintr-atîta l-au condamnat. Stătea el cam retras și cînd s-a adus mîncarea a început să mănînce. Îi era foame. Numai că n-a luat el nici de două ori și îl văz că lasă lingura și se uită la mine. „Ehe, tată, zic eu în gînd, asta e pușcăria ! Dacă n-ai bani să-ți mai cumperi de-ale mîncării, te prăpădești."

Vreo săptămînă eu am escortat pe urmă niște civili la curtea marțială și cînd m-am întors, zic, ia să vedem ce-o mai fi făcînd vecinul meu de sat ? Stătea tot așa retras, dar nu știu ce mi s-a părut mie că acum parcă cunoștea pe cineva, după ochi mi s-a părut.

„Camarade, zice, de unde ești ?"

„Lasă vorba !" (că n-avem voie să vorbim cu deținuții), dar el nu se sperie și îmi spune că e dintr-un sat vecin cu al meu (nu știu cine i-o fi spus !)

„Să fii sănătos", zic și nu m-am mai uitat la el. Erau unii soldați care îi cunoștea mai bine, le aducea băutură și fel de fel ; aveau afacerile lor, dracu să-i ia. Eu am fost transferat de la Compania administrația financiară și nu prea cunoșteam serviciul la penitenciar.

Fostul soldat se opri din povestit și rămase cîteva clipe gînditor, apoi își ridică privirea spre muierea lui Țugurlan și-i ceru o cană de apă.

— În seara aia i-am spus bărbatului dumitale dacă vrea să scrie vreo scrisoare acasă, continuă el, după ce bău apa. Dar n-am apucat s-o iau, fiindcă am fost chemat la companie și nu m-am mai întors la penitenciar. Dar am vorbit cu el în seara aia și m-a rugat să-ți spun să nu-i duci grijă. Doi ani trec ca două zile și o să se întoarcă sănătos. Spunea că să te duci pe la cumnatu Grigore, parcă așa a spus, și să te rogi de el să vie cu matale la București, că vrea să te vadă.

— Păi se poate ? tresări nevasta lui Țugurlan și privirea ei lărgită de suferință se opri cu nădejde pe chipul omului.

— Se poate, spuse acesta, dar trebuie să fii acolo joia că numai joia poți să-l vezi.

Se făcu tăcere. Nevasta lui Țugurlan stătea dreaptă cu privirea pierdută în depărtări. Pe obrazul ei nemișcat începură să alunece lacrimi mari. Dar ea parcă nu știa de ele, se uita mereu în gol, cu răbdare și nădejde, așa cum se uitase mereu toată viața.

— Of, Doamne, șopti ea luptîndu-se din greu să înfrîngă încordarea care i se urca în gît. Cîte mai trebuie să pătimim ! Ți-o fi foame, se adresă apoi fostului soldat. Ai venit pe drum și e departe de la Tătărăști pînă aici.

În aceste zile Birică și Polina primiră și ei o veste. Le-o aduse la poartă șeful de post.

Birică Ion era citat la judecătoria de ocol să se prezinte pe data de 2 septembrie, în calitate de inculpat în procesul de furt săvîrșit asupra domnului Tudor Bălosu. Agenții forței publice erau obligați să ducă la îndeplinire numita citație.

Șeful de post îl puse pe Birică să semneze și vru să afle și despre ce furt era vorba, dar Birică nu-i dădu nici o lămurire. Vestea îl luă pe neașteptate.

După bătaia de pe miriște, nu se mai întîmplase nimic. Birică socotise că din pămîntul tatălui ei Polina avea dreptul la cel puțin cinci pogoane de pămînt, nu socotise pe cele patru de pădure și tot atîtea de vie, și nici pe cele cumpărate de curînd de la Boțoghină și Traian Pisică ; de fapt socrul său avea vreo patruzeci de pogoane de pămînt, care dacă ar fi fost împărțite la toți membrii familiei, cum se făcea de obicei ca să se afle zestrea de drept a unei fete, ar fi însemnat să i

se cuvină Polinei cel puțin opt pogoane, dar Birică spusese că un tată are dreptul să dea unuia mai mult și altuia mai puțin ; cinci pogoane erau deci atît cît un tată părtinitor și nedrept putea să dea, mai ales că nici vite, nici unelte și nici altceva nu luaseră și Polina spusese și ea la fel, și măsuraseră și seceraseră prin urmare cinci pogoane de grîu. Tudor Bălosu nu mai suflase un cuvînt, îl lăsase să secere, să care grîul la arie, să treiere și să-l aducă acasă. Iată însă că îi dăduse în judecată.

Polina era în mijlocul bătăturii cu cumnatele ei, cu mîinile și picioarele pline de pămînt, făcea chirpici pentru casă. Se apucaseră de ea îndată după treieriș, cumpărînd totul pe grîu, prin schimb direct atîtea duble pentru salcîmi de fundamet, atîtea pentru șindrilă și metri cubi de blană — metrii cubi și șindrila le luase Birică făcînd două drumuri la munte — iar tîmplarului, căruia îi comandase uși și ferestre, îi plătiseră tot cu grîu. Polina se apropie și, ferindu-și brațele pline de pămînt pînă peste coate întinse capul alături de umerii bărbatului ei și ceru să vadă și ea hîrtia. O citi și rămase cîteva clipe nemișcată.

Se uitară unul la altul în tăcere.

— Hm ! făcu după aceea Polina. Ce zici, Birică ?

— Ce să zic ! O să ne condamne să-i dăm grîul îndărăt, să plătim cheltuielile de judecată și dacă vrea tat-tău, se poate să iau și cîteva luni de pușcărie.

— Cînd zici că e procesul ? întrebă Polina.

— Peste două săptămîni, la 2 septembrie.

Polina se uită iar la bărbatul ei și încetul cu încetul ochii ei care erau atît de catifelați și de

frumoşi se micşorară şi căpătară culoarea oţelului rupt. Ea clătină din cap cu îndoială : nu credea că la data aceea de 2 septembrie tatăl ei se va prezenta la proces. Birică clătină şi el din cap. Ce anume voia să spună soţia lui ? La ce se gîndea ?

— Nu, şopti Birică gînditor, înţelegînd că soţia lui îi dă toată libertatea să ia orice fel de măsuri împotriva tatălui ei. Nu, să mergem întîi la proces, să vedem ce face, mai spuse el.

Ea îşi aplecă fruntea ; avea dreptate el, trebuia văzut întîi ce avea de gînd tatăl ei.

Nu se putea spune că tatăl ei nu avusese prilej să-şi dea seama cît de hotărîtă era ea şi bărbatul ei să cîştige această luptă. Dacă la proces el avea să îndrăznească să meargă prea departe, însemna că încă nu-şi dădea seama cu cine avea de-a face.

Polina gîndea că nu mai tîrziu decît a doua zi după proces, el avea să afle o dată pentru totdeauna ce fel de fiică şi ginere avea. Se duse liniştită la cumnatele ei să facă mai departe chirpici pentru casă. Cumnatele auziseră totul şi nu întrebară nimic. În dimineaţa aceea a secerişului înţeleseseră toţi că Polinei lui Bălosu nici prin gînd nu-i trece să-şi lase bărbatul din pricină că tatăl ei nu vrea să-i dea zestre şi de atunci începuseră să ţină la ea. Era rău că Birică se bătuse cu ai ei pe mirişte, dar era drept ; Birică nu vroia să se îmbogăţească din averea socrului ; cerea cinci pogoane de pămînt, dreptul cît de cît al Polinei ; şi dacă acum venise citaţie pentru proces, ruşinea era pentru Bălosu şi familia lui, nu pentru Birică.

XVI

— Ei, Niculaie, hai acum cu mine să vedem dacă poţi să mergi la şcoală sau nu. E nenorocire, Niculaie ! Am crezut că, hai, că n-o fi el preţul grîului ca acum un an, că piaţa mai scade cînd se face grîu mult, dar să scadă el la jumătate, asta n-aş fi crezut niciodată că o să se întîmple. Sui-te sus şi fă-ţi cruce. Dacă ne întoarcem cu grîul îndărăt, n-am ce să-ţi mai fac, sărac de sufletul tău !

Moromete încărcase căruţa cu grîu şi se ducea să încerce piaţa de la Piteşti. La gară, la obor şi la oborul mare din Costeşti fusese lumea ailaltă, nu mai avea nevoie să se ducă şi el. Era de dimineaţă. Niculaie se urcă în căruţă peste cergă, deasupra grîului, şi de înfrigurat şi înspăimîntat ce era i se auzeau dinţii clănţănind în gură.

Nenorocirea de care pomenea Moromete ameninţase tot timpul satul. Cu toate că trecuse mai bine de o lună de zile de la treieriş, preţul grîului rămînea mereu acelaşi ca la început, adică scăzut la jumătate faţă de anul care trecuse. Cu toate că Moromete auzise mereu şi văzuse şi cu ochii lui cum oamenii, neliniştiţi şi furioşi, se întorceau cu căruţele cu grîu îndărăt, el nu luase în seamă ameninţarea, nu crezuse în ea nici o clipă. Îşi spunea — şi avea dreptate — că fiind grîul mult, oamenii se repeziseră prea fără socoteală cu căruţele în oboare şi fireşte că negustorii ştiuseră să-i primească cum se cuvine. Dar timpul trecea şi dubla de grîu nu urca nici măcar cu cincizeci de bani.

Nevenindu-i însă să creadă, şi cum septembrie se apropia şi Niculaie trebuia să plece, Moromete

încărcă șaptezeci de duble în căruță și plecă spre Pitești, o piață mai îndepărtată al cărei preț se zicea că era mai bun. Trebuia să vîndă negreșit, nu mai putea aștepta.

Plecaseră de dimineață de tot și soarele răsări tîrziu în urma lor. Moromete ținea hățurile în mînă, îndemna caii fără încetare și timp de cîteva ceasuri, trecînd peste poduri și bariere, prin sate și păduri, urcînd și coborînd vîlcele, el nu scoase nici un cuvînt, nici o exclamație, nici măcar atunci cînd ar fi fost trebuincios pentru cai; încorda doar brațul și ridicînd biciul lovea îndesat; odihniți și grași, caii duceau la trap căruța încărcată, sforăiau și scuturau din cap.

Soarele răsărit îl lumina și îl încălzea pe Moromete din spate, dar el nu-l simți și nu-i văzu lumina. Nu văzu nici oamenii de pe drum și nici casele pe lîngă care treceau. Cu această grabă și cu această orbire încerca să fugă el de un gînd care îl urmărea: ce va face dacă și la Pitești va fi aceeași piață? Niculaie stătea și el în căruță la fel ca și tatăl său, mut, nemișcat, în prada aceleiași așteptări încordate...

Multă vreme nu văzură nici unul căruțele cu care se întîlneau.

Aceste căruțe semănau într-un fel izbitor cu a lor, adică aveau aceeași cergă de cînepă pe deasupra acoperind ceva. Dar, deodată, Moromete le văzu și trase de hățuri.

— O, hooo!... exclamă cu tot pieptul, mai lung și mai tare decît era nevoie și deși caii se opriseră, mai adăugă încă: Ho! Ho! Se răsuci apoi cu tot trupul și strigă în urmă: „Bă rumânilor!"

— Ce este, mă tăticule?

— Ia opriți nițel.

Era un șir întreg de căruțe și se opriră uimiți la auzul acelui glas încordat care vroia parcă să le dezvăluie o taină.

— De unde veniți mă, voi? fură întrebați cu același glas.

— De la Pitești, tăticule, răspunseră cîțiva deodată.

— Cu ce sînteți?

— Cu grîu.

— Și unde vă duceți?

— Acasă.

— De ce?

— E grîu mult.

— Ei, și?

— Nu cumpără nimeni.

Aci întrebările se opriră. Se scurseră cîteva clipe și se auzi nesfîrșită și uriașă tăcerea cîmpiei, apoi sforăi un cal, își aduseră aminte de ei înșiși și cei cu șirul de care îndemnară vitele să pornească.

— Ce-i facem, Niculaie?

— La Pitești, tăticule! porunci și se rugă Niculaie și glasul său viu, arzînd ca o flacără, îl răsuci repede pe om cu fața înainte.

Merseră toată noaptea și dormiră cu rîndul. Cînd căruța ajungea la o răspîntie de șosele și se întîmpla ca tatăl să doarmă, Niculaie îl deștepta să-i arate drumul și tatăl spunea: drept înainte, sau caii har, sau hăț. Mergeau din ce în ce mai greu, erau din ce în ce mai numeroase dealuri și văi și de la miezul nopții Moromete nu mai dormi.

Dimineața, Niculaie se deșteptă ud de rouă. Căruța scîrțîia pe o șosea necunoscută, cu pulbere puțină, albă ca sarea pisată, cu pietriș ascuns trosnind mărunt sub șinele roților. Moromete mergea

pe jos și ceva din înfățișarea lui și din felul cum mergeau caii atrase băiatului luarea-aminte.

— Tată, unde sîntem ?

— Am trecut de Pitești.

— De ce ?

— N-aveam loc de căruțe.

— Și unde mergem ?

— La munte.

— De ce nu m-ai sculat să văd și eu Piteștiul ?

— Ai să-l vezi cînd ne întoarcem. Uite, zise tatăl mergînd alături de roată și dezvelind un colț de cergă. Ia și mănîncă.

Lîngă pîinea de acasă era un pacheleț cu ceva. Băiatul îl desfăcu, și mirosul șuncii afumate făcu nările lui subțiri și străvezii să palpite. Începu să mănînce.

Înainte ca soarele să apună, muntele începu să-și dea de veste apropierea. Între sate, șoseaua era mai puțin umblată ca la șes. Din depărtare se făcea simțită răcoarea ; privirea obosea, trecînd de la un munte la alt munte, de la o rîpă prăpăstioasă la un ascuțiș înalt, iar liniștea era aici mai aspră, mai lipsită de taine, ascuțea auzul și întețea bătăile inimii. Niculaie băgă de seamă că tatăl său arată schimbat. În afară de faptul că tăcea, fața lui se urîțise, fruntea parcă i se făcuse mai mică, nasul mai mare, părul tuns scurt se vedea de sub pălărie ca al unui străin. Niculaie se simți și el străin în liniștea aceasta străjuită de munți neprietenoși. În curînd însă își dădu seama de ce se schimbase tatăl său așa : se întîlneau din cînd în cînd cu căruțe și văzu cu ce ochi se uita tatăl său la ele. Erau căruțe de-ale lor, de la cîmpie, se întorceau acasă goale. Veneau deci de la munte după ce vînduseră grîul. Niculaie se uită din nou la tatăl său și se sperie : niciodată

pînă acum nu crezuse că el poate avea o privire atît de tulbure și de dușmănoasă.

— Tată ! șopti.

— Ce vrei tu ?

Niculaie simți cum inima i se micșorează.

— Ce vrei ? repetă tatăl și se uită înapoi și privirea lui turbure îl zăpăci pe băiat.

Trecură astfel ceasuri lungi. Abia într-un tîrziu Moromete înfășură capătul hățurilor de vîrful loitrei, înfipse biciul în grîu și-și plecă fruntea. Ce se petrecea ? Îi ura pe cei care cutreieraseră înaintea lui aceste rîpe, în căutarea de prețuri mai bune ca și cînd dacă aceștia vînduseră n-ar mai fi rămas loc și pentru el. Ce însemna acest lucru ? O lua pe urmele lui Tudor Bălosu ?

— Ce e, Niculaie, tată ? Te doare ceva ?

— Nu...

Moromete se întoarse și puse mîna pe piciorul slăbuț al băiatului. Îl strînse ușurel și se uită la fața lui. Cum stătea aplecat spre genunchii băiatului, acesta îi văzu întîi mustățile și se rușină că i se păruse mai înainte că tatăl său era urît. Tatăl său semăna uneori cu Ștefan cel Mare (fără pletele acestuia), iar alteori, cînd purta căciulă și era supărat aducea puțin și cu Matei Basarab.

— Atunci de ce mă chemași ? Ți-e foame ? întrebă Moromete.

— Nu...

— Te-ai săturat de mers ?

— Nu ! protestă Niculaie. Tată, de ce nu întrebi pe unul din ăștia care au vîndut ?...

Moromete își retrase mîna. Copiii pătrund în sufletul unui om repede și necruțător. Abia auzindu-l pe băiat își dădu seama Moromete că se ferise să intre în vorbă cu cei care vînduseră. Era furios pe ei, pe graba lor și poate chiar pe noro-

cul lor : dacă ei dăduseră grîul bine, luaseră caimacul și acum poate că și scăzuseră prețurile în urma lor. Opri căruța unuia care se întorcea gol și îl întrebă pînă unde s-a dus și cît a dat grîul. Omul răspunse că a fost cam departe, dar a dat grîul bine.

— Cu cît ?

— Cu șapte lei.

— Ce înseamnă asta ? întrebă Moromete.

— Șapte lei peste Pitești.

Moromete întoarse capul înainte și porni caii. Asta însemna bine la omul ăsta ? Pentru șapte lei la dublu să bați drumul prin creierii Carpaților ?

— Credeai că e mai mult ? strigă omul din urmă.

Moromete opri caii.

— Păi eu așa credeam... mărturisi el cu o dezamăgire naivă în glas.

— N-au mocanii bani ! explică celălalt. Iarna au ei mai mulți bani.

— Păi poate cineva să păstreze grîul pînă la iarnă, domnule ? protestă Moromete către cel din urmă, ca și cînd acela ar fi pretins contrariul și din pricina asta se și supără parcă brusc pe el și-i întoarse spatele.

În sfîrșit, după două zile și-o noapte, Niculaie, recunoscînd vechiul fel de a fi al tatălui său, behăi de bucurie ca un ied în aceste locuri necunoscute și se agăță și-l trase fără nici o noimă pe tatăl său de flanelă. Moromete îndemnă caii și rîse pe sub mustață.

— Auziși ce zicea ăla ? ! îl luă apoi martor pe Niculaie. Un cretin și el ! S-a dus la munte și a dat grîul cu douăzeci și șapte de lei dubla !

— Tată, dacă mocanii nu fac grîu și porumb, de unde au ei bani ?

— Păi tu n-ai învățat la geografie ? Care sînt bogățiile țării ? îl examină Moromete sever. Ia vezi, că dacă la examen nu ieși bursier, n-am de unde da șapte mii de lei pe an !

Niculaie întîi rîse, dar apoi începu să-i turuie gura de localități unde se găsesc bogate zăcăminte de fier, aur, sare, aramă, var, aluminiu, cu industriile lor cu tot.

— Oamenii ăștia de pe aici, îl întrerupse Moromete văzînd că știe, mai lucrează și în păduri, fac șindrilă din brad, metri cubi de construcție, obezi, fel de fel de putini și butoaie, unii sînt zidari, alții sînt ciobani, au livezi, fac țuică, fac drojdie, fac poame și... ghici mai ce ? Poșircă, mă, Niculaie ! încheie Moromete cu dispreț binevoitor și Niculaie îl trase iar de flanelă.

Cînd soarele apuse, Moromete îi făcu băiatului o destăinuire : aveau să tragă și să mîie chiar la femeia aceea despre care povestise el acum două ierni, cînd fusese la munte cu Tudor Bălosu. Își mai aducea aminte ?

Numai că Niculaie fu cam dezamăgit de felul cum îi primi mocanca. De bucuroasă era ea bucuroasă, așa cum povestise tatăl său, dar lui nu i-a plăcut nici pîinea, nici ciorba de fasole și nici mîncarea de prune pe care le-a pus-o ea pe masă. Pîinea era parcă făcută din uruială, fasolea n-avea nici un gust, iar prunele erau leșinate. Numai țuica era bună !

A doua zi au vîndut grîul în sat, iar pe la prînz, împăturind banii și vîrîndu-i la brîu, Moromete oftă cu tristețe și-i spuse băiatului :

— Rîdeam de ăla, Niculaie, care a dat grîul cu douăzeci și șapte dubla ! Noi l-am dat cu douăzeci și șase.

Au pornit îndărăt, iarăşi tăcuţi şi tatăl şi fiul. Erau însă împăcaţi şi Moromete ajunse chiar la concluzia că şase lei peste Piteşti e un preţ destul de bun. Ce puteau face ?

La Piteşti tatăl arătă băiatului oraşul şi îi arătă şi oborul de cereale. Niculaie rămase buimăcit de mulţimea de oameni. Nu se vedea de la o margine la alta, iar înghesuiala căruţelor era de neînchipuit. Cum ele trebuiau să se mişte, unele să dea înapoi să iasă, altele să-şi facă loc şi să intre, roţile se atingeau, oiştile intrau una în alta, suşleţul unuia strivea capetele boilor din spate... Se auzeau îndemnuri mînioase, alteori cineva răcnea înjurînd înspăimîntător... Şi aceleaşi cergi de cînepă cenuşie, întinse peste căruţa plină sau pe fundul gol al căruţei zăcînd stoarse. Căruţele cu boi erau cele mai liniştite. Fără ele îţi trecea prin cap că n-ar avea cine să împiedice o zăpăceală a cailor, o bătălie ca în cărţile de istorie, cu bice în loc de săbii şi cu înjurături în loc de strigăte războinice.

Undeva în fund se vedea magaziile şi rampele de descărcare. Agenţii caselor de comerţ treceau printre căruţe şi dădeau bonuri. Purtau pălării albe şi de paie şi pantaloni de asemenea albi. Treceau de la căruţă la căruţă, vîrau adînc mîna sub cerga ţăranului, lăsau să se scurgă grîul din palmă şi strigau : şaptesprezece lei ; nouăsprezece cincizeci ; douăzeci şi foarte rar douăzeci şi unu. Acesta era preţul grîului şi uneori, la cîte o căruţă, nu strigau nimic şi nu dădeau nici un bon ; asta însemna că grîul acela avea prea multe corpuri străine sau că bobul lui era prea sec.

— Se scurge grîul rumânilor, Niculaie, se varsă ca apa. De la treierat şi pînă la culesul porumbului tot aşa cum vezi... Se varsă sudoarea noastră, se strînge în magazii, Niculaie...

Moromete vrusese să facă la obor un popas. Apucă însă hăţurile şi dădu cu biciul în cai : era mînios şi multă vreme se uită drept înaintea sa. Ai fi zis că se teme că uitîndu-se înapoi îşi va pierde stăpînirea de sine.

În zilele următoare el încercă să mai glumească, să-i spună lui Cocoşilă că a făcut-o fiartă cu grîul („am dat, Cocoşilă, din şaptezeci de duble, treizeci şi cinci pe degeaba" încercă se se amăgească spunîndu-şi că totuşi preţurile se vor urca, întîrzie ceasuri întregi în poiana fierăriei lui Iocan şi toate acestea în speranţa că doar-doar va veni cineva sau se va auzi de undeva că se va întîmpla un lucru, o mişcare undeva, sau nu se ştie ce răsturnare, nu se ştie ce lege, care dacă n-ar schimba cu totul situaţia, în orice caz s-o ţină pe loc, să stea pe loc banca, să nu se mişte fonciirea, să nu plătească nimic pentru şcoala lui Niculaie şi numai negustorii să nu stea pe loc, numai pentru ei să treacă timpul şi să-i silească în felul acesta să urce preţurile.

Timpul trecea însă pentru toată lumea şi Niculaie îi dădu primul de veste că peste trei zile trebuie să plece la Cîmpulung pentru examenul de admitere.

Se duse cu Niculaie.

Fiindcă tot pleca la munte — Cîmpulungul era un oraş de munte — mai încărcă o căruţă de grîu şi o vîndu pe drum cu acelaşi preţ.

Îi mai rămînea astfel în pod jumătate din grîu. Erau totuşi în picioare jumătate din speranţe. Fetele se împăcaseră cu gîndul de a nu mai pretinde ceva din munca lor (aveau să aibă în schimb partea de pămînt a lui Niculaie şi nu era puţin să te măriţi în loc de două pogoane, cu trei), iar Paraschiv şi Nilă se arătau şi ei parcă mai înţelegători (nu spuseseră nimic că se cheltuiau bani cu fra-

tele lor vitreg), încît speranțele din pod, așa înjumătățite cum erau, dacă erau amînate pînă cînd prețul grîului avea să se ridice, puteau să se împlinească.

XVII

Astfel că datoriile trebuiau amînate și ele ; toate datoriile, fiindcă nici una nu putea fi plătită !

Paraschiv, care fusese de față cînd tatăl său spusese acest lucru, îndată după plecarea lui, îndată chiar după ce căruța se îndepărtă de casă cu Niculaie în ea, se adresă Titei rînjind :

— Din gură e lesne să amîi, și e lesne să-l sui pe Niculaie în căruță și să-l duci la școală, dar ce-o să te faci cînd o veni colea banca și fonciirea să dai ! Așa, din gură, pot să zic și eu : am zece mii de lei ! Dar îi am ? !

Paraschiv stătea pe prag în locul unde stătea de obicei tatăl său. Fără Moromete tinda arăta acum parcă goală ; nu-i stătea de loc bine lui Paraschiv acolo pe prag. Fiindcă Tita nu răspunse, iar mama intră în odaie ca și cînd n-ar fi auzit, Paraschiv continuă cu ideea lui, deosebirea dintre a spune din gură și a vedea.

— E cel mai lesne ! reflectă el. Nu așa, mă, Nilă ? îl luă el martor pe frate-său. Vine colo iarna și n-ai dulamă pe tine și trebuie să ieși să dai caii la apă. Zici din gură : „Ia, dă, bă, dulama să mă îmbrac !“ Dar ai dulamă ? !

Mamei i se păru că este iarăși vorba de fusta ei pe care și-o făcuse anul trecut din lîna oilor și nu răbdă să nu răspundă :

— Ca să ai dulamă trebuie să torci, zise ea din odaie. Pune mîna pe fus și toarce !

— Știu eu că ți-ar place, dar n-ai găsit prostu ăla, răspunse Paraschiv fără respect. V-ați apucat să-l faceți pe ăla micu boier, dar să vedem ce-o să faceți cînd o veni colea fonciirea și banca !

— Abia așteptași să plece tat-tu, dar crezi tu că nu se întoarce ? zise mama de după ușă cu un glas neliniștit. Fonciirea și banca să le plătiți voi, că de aia i-a dat drumul lui Achim la București. Ce te mai arde și pe tine să te faci boier ! Ce te-ai mai face, dacă ai avea cu ce ! Te vede Dumnezeu că-l dușmănești pe ăla micu fiindcă învață carte. Pe tine nu te-am dat la școală ? De ce n-ai învățat ?

— O sută de inși cu carte și nu mă dau pe ei ! răspunse Paraschiv cu trufie.

— Vezi-ți de deșteptăciunea ta, lasă-ne pe noi ! mai spuse mama și se închină la icoană. Abia termină însă crucile și continuă : Banca să faceți ce știți, fiindcă voi ați fost ăia care nu mai puteți cu gurile căscate după bani.

— Dar lîna de la oi a fost bună ! Ehei ! amenință Paraschiv cu glas acoperit, vrînd pe de o parte să spună că iată cine a trăit și trăiește bine de pe urma băncii, dar lasă că de-aici înainte o să se curme el acest trai.

— Ce-ai să faci ? îl sfidă mama ieșind în tindă și apoi pe prispă. Uite colo lînă, niște velințe și niște pături, ia-le și satură-te cu ele ! Altceva mai ai ce să mai iai ?

Și se dădu jos de pe prispă și porni spre grădină să nu-l mai audă. Ce ciudat lucru ! Cît fusese tatăl aci, nu scosese un cuvînt și iată-l acum ce ieșea din el ! Ce-a vrut să spună cu banca și fonciirea ? El vorbea ca și cînd n-ar fi avut nici o

legătură cu aceste datorii și amenința fără rușine. De unde răbufnirea aceasta? Achim fusese lăsat să se ducă la București; ce mai voia? I se spusese doar limpede că cheltuiala cu Niculaie era din dreptul fetelor, din munca lor. Scăpată de grija lui Niculaie, mama simți acum că vechile ei temeri n-au părăsit-o de loc. Își spunea iarăși că de-ar fi să rămînă singură cu copiii vitregi, n-ar avea nici o scăpare, ar arunca-o pe drumuri chiar a doua zi.

Mama avea două vieți și cea mai neliniștitoare era aceea din timpul nopții. Cu ochii deschiși, nimic nu i se părea greu de îndurat, ar fi putut răbda chiar și izgonirea din casă. Noaptea însă, în vis, faptele ei și ale altora începeau din nou să trăiască și în această a doua viață puterea ei de a înțelege și a îndura se prăbușea sau se înălța fără voința ei. Trecuseră ani îndelungați și nu izbutise să afle decît foarte puțin din taina acestei vieți. Adevărul unei bucurii sau liniștea unui gînd curat erau deseori puse la îndoială în timpul nopții, iar alteori îndoiala și apăsarea din timpul zilei erau străluminate în somn de bucurii mari. De cîte ori avea ceva cu Paraschiv, chiar și numai în gînd, Catrina Moromete îl visa apoi toată noaptea, și astăzi își aduse aminte de acest lucru abia după ce se certă. Era însă prea tîrziu să mai dreagă ceva, gîndul rău îl avusese, nu se înșela față de ea însăși, și de frică se hotărî să se culce tîrziu și să se culce ostenită, poate că va trece noaptea fără să i se turbure sufletul.

Se apucă și cără nenumărate căldări de apă, săpă și udă straturile de zarzavaturi și grădinița cu flori, făcu singură de mîncare și tocă tot singură ierburi pentru păsări. Puse apoi mîna pe lopată și curăță cotețul de păsări, rîni la porc...

Paraschiv stătea pe prispă și juca tabinet cu Nilă, dar ea nu-i vedea pe nici unul și nici la ea nu se gîndea. Uitase de sine și de toți. Dădea mișcărilor ei acea distanță dintre ea și lucruri în care trupul dăruindu-se întreg mișcărilor pe care le făcea, ferea sufletul de urmările rele ale acestor mișcări cum ar fi fost gîndul că munca este istovitoare sau murdară, nemeritată sau nepotrivită. Din pricina asta Nilă, de obicei mai atent, nu băgă nici el de seamă că mama umbla cu lopata în mînă, un lucru față de care și un străin s-ar fi simțit rușinat; juca tabinet și pierdea mereu și fruntea îi era încrețită în sus, a uimire și nedumerire că fratelui său îi veneau cărțile în așa fel încît lua de jos tot ce dădea el.

Terminînd și cu cotețele, Catrina trecu în spatele casei și începu să curețe cu o săpăligă scaieții care creșteau pe lîngă gardul dinspre curtea lui Bălosu. Ostenise și într-o vreme rămase nemișcată, cu palmele pe coada săpăligii. Își aplecă urechea minții asupra stării ei lăuntrice, dar nu putu să-și dea seama dacă sufletul i s-a liniștit. Se uita în zare fără să vadă, trudită și mîhnită. Cerul era larg și lumea fără margini, dar viața omului se învîrtea înăutru unei curți ca într-o închisoare. Adînc și luminos era cerul, dar aici jos era o casă împrejmuită cu gard și sufletul omului se chinuia aci, întunecat și orb. „Isuse Cristoase, se rugă mama, luminează sufletul lui Paraschiv și luminează-l și pe-al meu."

Văzînd-o așa nemișcată, Aristița Bălosu se apropie încet de gard.

— Ai ostenit, Catrino! șopti ea. Eu zic că ai cărat mai mult de douăzeci de căldări de apă.

Catrina tresări.

— Ce să fac ?! Omul e dator să muncească ! spuse ea. Mai rău o fi cînd n-oi mai putea. Parcă nu auzii azi maşina, schimbă apoi vorba după cîteva clipe de tăcere, nu mai ai ce coase ?

Aristiţa oftă :

— Spun şi eu... să nu m-audă Tudor... Mi s-a urît, Catrino ! Uite-l, mai adineauri a venit de la ocol... N-aş fi crezut, Catrino, să ajungem în judecăţi părinţi cu copii.

— A ! se sperie mama. Ce judecăţi ?

— Uite, cu Polina ! S-a măritat contra lui tat-său, tat-său nu vrea să-i dea pămînt, s-au bătut cu al lui Birică... acuma, am ajuns să ne judecăm ! Azi a fost proces ! S-a amînat, continuă Aristiţa văzînd uimirea vecinei. Noroc de judecător, cică ar fi unul bun care nu prea ia el în seamă advocaţii. „ Împăcaţi-vă, zice, vă dau termen". Tat-său a sărit în sus, că nu vrea să se împace cu Polina... Aristiţa făcu un gest şi oftă. Cică ar fi strigat acolo la alde tat-său : „Lasă că ai să te împeci tu, te fac eu să te împeci". Şi Victor mai rău ca tat-său : „Cîtă viaţă oi avea, zice, cu mine n-ai să te împeci, Polino". Fratele îi spune sorii ! exclamă Aristiţa îngrozită. Nu ştiu ce să mai fac cu ei ! Văz că tu, Catrino, te mai duci la biserică, dar eu degeaba mă duc...

„La alţii mai rău ca la noi", îşi spuse Catrina, dar seara, cînd se culcă, simţi că truda din timpul zilei tot nu-i alungase neliniştea pricinuită de cearta cu Paraschiv şi îl visă numaidecît ce adormi. Se făcea că Paraschiv stătea în milocul bătăturii şi strîngea de gît o purcea albă ; o ţinea cu picioarele în sus şi o sugruma ; purceaua ţipa ascuţit şi faţa ei cu rît alb şi cu ochii roşcaţi se schimba şi ba era purcea, ba era Ilinca... Se auzeau ţipete : „Mamă, mamă !"

— Mamă !

Catrina sări în sus înfricoşată. Era chiar Ilinca la căpătiiul ei şi în clipa următoare auzi ţipete undeva în noapte, parcă la spatele casei.

— Ce este ?

— Arde casa lui Bălosu.

— Săriţi ! strigă mama, uitînd într-o clipă de visul ei urît.

Alergă în tindă după căldarea cu apă şi pieri pe după spatele casei. Paraschiv şi Nilă săriră şi ei. Casa lui Bălosu ardea dintr-un colţ cu o vîlvătaie care clătina rar şi liniştit întunericul nopţii ; dacă ar fi fost vînt, s-ar fi întins numai-decît peste tot acoperişul. Dar şi aşa, în liniştea aceasta neagră, flacăra roşie amintea parcă iadul cum trosnea şi făcea să urce şi să coboare asupra ei grămezi uriaşe de întuneric.

— Săriţi, săriţi ! ţipau femeile, deşi sărise să stingă focul aproape toată lumea din acea parte a satului.

Cîţiva bărbaţi îndrăzneţi se urcaseră pe acoperiş, foarte aproape de flacără şi aruncau una după alta găleţile cu apă care erau aduse în goană de la fîntînă. Nu era prea aproape fîntîna şi primejdia era mare, încît ţipetele şi îndemnurile nu mai conteneau. Ţipau mai ales vecinii lui Bălosu, muierile care se temeau că focul s-ar putea întinde şi la ei. Temerea nu era fără noimă, cu toate că în aer nu se simţea nici o adiere, dar flacăra părea o fiinţă vie, un balaur ameninţător care printr-o voinţă duşmănoasă putea să-şi întindă limbile şi spre acoperişurile vecine.

Nu trecu însă multă vreme şi se văzu că flacăra ardea acolo liniştită.

Se aduseră scări şi în curînd vîlvătaia începu să scadă. La întrebările oamenilor, Tudor Bălosu

răspundea unul și același lucru : nu știa cum de i-a luat casa foc. Au scos cenușa din vatră cu tăciuni în ea ? Nu, cenușa e scoasă dimineața și nu la spatele casei, ci departe, în fundul grădinii, o ducea muierea. Atunci, cum au țîșnit scîntei pe coș ? Nu știa nimic. Nu puteau țîșni scîntei tocmai spre colțul casei, jos la tălpici ; dacă ar fi țîșnit de pe coș ar fi trebuit să ia foc acoperișul ; și acoperișul era de tablă și cel mult la streașină putea ajunge o scînteie ; dar nu de la streașină, ci de jos se aprinsese. Era limpede : cineva a dat foc casei.

Muierile își făceau cruce, obosite și speriate. Se duceau acasă întrebîndu-se în dreapta și în stînga cine ar fi putut să dea foc.

Singură în odaie — fetele și Paraschiv și Nilă dormeau tot afară — Catrina Moromete îngenunche în fața icoanei și începu să se roage. Ea bănuia cine a dat foc casei lui Bălosu. Își aminti de ceea ce îi spusese Aristița de după gard și se gîndi la Birică.

De fapt, nu Birică, ci chiar Polina, cu mîna ei, pusese focul ; venise pe întuneric cu o sticlă de gaz și fugise apoi prin fundul grădinii. Dăduse foc numai la un colț. Tatăl și fratele ei nu erau proști să nu înțeleagă că dacă nu sting procesul contra bărbatului ei, le va aprinde ea toată casa. Lupta nu se mai dădea cu martori, ziua în amiaza mare, cum se întîmplase pînă acum, ci pe ascuns, noaptea pe întuneric și cu o îndîrjire mai mare și mai primejdioasă ca înainte.

„Isuse Cristoase, se ruga mama în genunchi, ne-ai apărat pînă acum, apără-ne și de aici înainte. O fi el Paraschiv rău și întunecat la suflet, dar gînduri de astea, Mîntuitorule, știu că nu l-ai lăsat să aibă."

XVIII

Cînd peste cîteva zile Moromete se întoarse de la Cîmpulung — Niculaie era de-a dreptul fericit, reușise la examenul de admitere printre primii din cîteva sute de candidați — mama nu socoti că mai trebuie să-i mai spună și bărbatului ei de răbufnirea lui Paraschiv. O stăpînea încă gîndul acela că față de alții, față de ai lui Bălosu de pildă, feciorul vitreg nu era chiar atît de înfricoșetor cum i se păruse ei. Visele sînt vise, uneori visezi rău și nu se întîmplă nimic ; visul rău e gîndul care n-ai scăpat de el, care ți se cuibărește în suflet și e numai al tău, venit din păcatele tale.

Catrina gîndea astfel și din pricină că Paraschiv se purta parcă mai bine cu ea, el arăta ca și cînd s-ar fi temut ca mama vitregă să nu-l spună, și Catrina gîndea că dacă lui Paraschiv îi e frică de tatăl lui, atunci nici ea n-are de ce să fie îngrijorată.

Ea nu se înșela, dar n-avea de unde ști că teama lui Paraschiv era de altă natură ; el făcuse o prostie lăsînd să i se simtă o parte din gînduri și se temea că dacă mama vitregă vorbește, tatăl ar putea deveni bănuitor. În aceste zile el se arătă mai vorbăreț și mai vesel și se interesă chiar de examenul lui Niculaie, întrebîndu-l de cîteva ori cu bunăvoință :

— Ei, și acuma cînd te duci la școală, Niculaie ?

— Peste două săptămîni, răspundea Niculaie și mama auzea și își spunea că, deci, făcea bine tăcînd.

În duminica următoare, însă, dimineață, intră în curte Jupuitul. Nu era „nimeni" acasă, adică tatăl

era pe la oameni. Dar agentul de urmărire se aşeză pe prispă şi porunci scurt :

— Să vie imediat aci !

Moromete nu era departe, era la Dumitru lui Nae, pe marginea satului, şi veni repede acasă.

— Moromete, îl întîmpină Jupuitul, ridicîndu-se în picioare, plăteşte fonciirea.

— Păi n-am plătit-o ? ! exclamă Moromete plin de uimire şi se opri la distanţă, cu mîinile în şolduri.

Dar agentul posomorît, nu mai stătu ca înainte la discuţie. Moromete vroia să spună că dacă a plătit acum trei luni jumătate din ea, însemna că a plătit-o toată ; începea iar comedia şi agentul se săturase.

— Dacă peste două ceasuri nu vii imediat la primărie să plăteşti, mă întorc cu şeful de post şi-ţi iau vita din grajd, spuse el. Bună ziua !

Moromete, ca de obicei, nu se sperie de această ameninţare. E drept că niciodată nu se arătase Jupuitul atît de categoric, dar poate că îl lua şi pe el la rost perceptorul şi înţelese că trebuie să se ducă iar pe la primărie şi să facă ce-o face să amîie plata pînă pe toamnă. Trebuia să vorbească cu perceptorul, numai acesta putea să-l amîie.

Plecă liniştit la primărie. Nu se putea, doar nu erau nebuni ; la iarnă preţul grîului avea să se ridice de două ori cît acum, avea să vîndă şi să plătească atunci, era limpede ca lumina zilei, doar n-o să-l silească să piardă jumătate din grîul pe care îl mai avea. Pierduse pentru Niculaie fiindcă n-avusese altă scăpare, dar în chestiunea asta plătise totdeauna cînd îi venise mai bine.

— A ! Ce faci, Moromete, bine că te văd ! exclamă primarul din biroul său, care avea geamul deschis spre şosea. Se apropie de geam şi îl chemă

pe Moromete înăuntru : hai că am ceva de vorbit cu dumneata !

Moromete intră, dar primarul rămase în picioare ; nu-i întinse mîna lui Moromete şi nu-i spuse să stea pe scaun.

— Am avut de două ori întrunire la bancă, spuse el. Credeam că ai să vii cu Cocoşilă şi cu Dumitru lui Nae, dar nu te-am văzut.

Moromete nu-i răspunse imediat şi Aristide îi întoarse spatele şi se duse la fereastră. Avea neplăceri.

Întîmplarea cu Ţugurlan se răspîndise în tot satul şi de teamă să nu se repete şi cu alţii, trebuise să poruncească feciorilor să desfiinţeze pentru moment ţeava de scurgere şi să se poarte mai cu grijă cu oamenii. Nu izbutise nici cu şeful de post, acesta negase că i s-ar fi luat arma în ziua aceea şi legiunea de jandarmi n-avusese ce să-i facă. Dar ceea ce era mai îngrijorător era faptul că la întrunirile care avuseseră loc la bancă nu veniseră decît cincisprezece-douăzeci de oameni, deşi se ştia că în asemenea împrejurări Aristide dădea de băut. Altă dată, centrul satului era plin şi întrunirile aveau loc afară ; fruntaşii liberali îşi ţineau discursurile de pe treptele băncii, aveau în faţa lor o mulţime mare de capete şi puteau striga şi gesticula în voie, avea deci cine să-i asculte. Ce se întîmpla însă acum, de ce nu mai veneau oamenii la întruniri ? Nu înţelegea, nu credea că din pricina scandalului de la moară cu Ţugurlan ; cu o săptămînă în urmă avusese loc o întrunire a ţărăniştilor cu Crîşmac şi nici la ei nu veniseră oamenii. Situaţia politică era turbure şi deşi partidele se pregăteau de alegeri, circulau zvonuri ciudate despre legionari. Preotul îl informase că legionarii aveau să se prezinte şi ei în

alegeri și că spre deosebire de alte dăți, cu toate că se știa bine cu ce fel de program veneau ei, nu-i mai împiedica nimeni să facă propagandă. Aristide, care găsise într-o zi o broșură legionară printre cărțile feciorului său Tache și citind-o se îngrijorase, îl întrebase pe pretor ce fel de program aveau legionarii și pretorul îi spusese că nici el nu înțelegea nimic, dar din moment ce era vorba de acei oameni care îl împușcaseră pe Duca și care umblau mereu cu pistoalele la ei, nici nu mai era nevoie să înțelegi. Toate acestea erau însă numai zvonuri ; Aristide nu vedea cum ar putea partidul liberal să lase puterea din mînă. Îl îngrijora doar situația lui personală, se temea că n-are să mai fie ales.

— Ai ? De ce zici că n-ați venit la întrunire ? Și se întoarse de la geam și de astă dată se așeză la biroul său.

— Adică cum, se miră Moromete, veniră alegerile și nu ne văzuși pe noi votînd ? !

— Da, dar de ce n-ați venit la întrunire ? ! Era foarte important să veniți la întrunire, să vă vadă lumea pe toți, pe dumneata, pe Cocoșilă, pe Dumitru lui Nae... Am crezut că e o glumă cînd am auzit că vreți să-l susțineți pe țigan... Pe Iocan adică ! În fine, ce mai faci ? Ai vîndut grîul ?

Privirea lui Moromete se lărgi.

— Ce te uiți la mine ? ! zise Aristide fără chef. Știi de ce te întreb.

— Păi tocmai asta bag și eu de seamă, doar nu ți-o fi venit gînd să-mi ceri banii ăia, se îndoi Moromete.

— Ba chiar mi-a venit, zise Aristide tăios. Nu pot să vînd grîu la prețul ăsta și îmi trebuiesc bani.

— Păi nici eu nu pot să vînd, zise Moromete deodată întunecat și hotărît. Cum o să vînd ? !

— Asta nu mă privește ! replică primarul ridicînd puțin glasul.

Era neprietenos și se vedea că n-are de gînd să ierte un om care nu-și ținuse promisiunile față de el. Îl împrumutase cu bani dîndu-i clar de înțeles că la rîndul său Moromete să redevină ceea ce fusese odinioară, omul său în politică. Moromete primise bani, dar nu vrusese să vină la întrunire.

— Nu mă privește și nici nu vreau să am discuție. Eu nu împrumut la nimeni ; te-am împrumutat pe dumneata din prietenie dar acuma am nevoie de bani !

— Domnule...

— Moromete ! îl întrerupse primarul și îl fixă cu o privire cenușie. Nu mă face să-ți spun încă o dată că în trei-patru zile trebuie să vii să-mi dai banii. Bagă de seamă ! îl amenință.

Moromete avu un gest fulgerător de a vîrî mîna la brîu și de a arunca îndată banii, dar mîna îi rămase încleștată acolo ! Întîi că nu avea toți banii, avea doar trei mii de lei și apoi din acești trei mii de lei două îi trebuiau pentru Niculaie. Își plecă fruntea, se întoarse și ieși fără să salute. Pe coridor se clătină o clipă, dar își reveni. Își ridică fruntea și se îndreptă spre ușa pe care scria *perceptor*.

Cînd intră, perceptorul își ridică privirea din hîrtii și se uită țintă la el. Se uită doar cîteva clipe ; așa cum arăta, cu mustățile mari și blajine, părea un om cumsecade care va asculta cu bunăvoință și înțelegere ceea ce i se va spune ; dar deodată el izbucni :

— Ce e, bă, ce cauți aici, de ce nu-ți plătești impozitele? Ce, bă, vreai să ți le plătesc eu din buzunar ? !

Și se mai uită o dată furios și apoi, pufnind, puse mîna pe toc și își văzu de scris.

Moromete după ce rămase o clipă locului, se urni spre biroul perceptorului și se așeză pe un scaun în fața lui.

— Dom'le Lisandre, zise el reflectînd, de ce oi fi zicînd dumneata că trebuie să strigi așa la mine ? Crezi că sînt surd ?

Perceptorul nu zise nimic. Tocmai termina, semna și ștampila o hîrtie și arăta ca și cînd n-ar fi fost nimeni în birou. Trase un dosar moale dintr-un raft și vîrî acolo copia hîrtiei pe care o ștampilase.

— Vasile ! urlă el apoi spre o ușă închisă. Adu niște apă Vasile... și îl înjură pe Vasile de născătoarea mamei lui. Ce vreai, bă ? se adresă apoi lui Moromete. Nu pot să te amîn. Lasă-mă în pace că am treabă.

Moromete însă începu să-i explice că era cu neputință să vîndă acum grîul și că dacă îl amînă cu vreo două luni...

— Nici două zile, nici două ceasuri, izbucni perceptorul după ce bău cu sete apa pe care i-o adusese Vasile. Veniți aici la mine, urlă el, parcă eu aș fi statul, să vă scutesc de impozite ! Statului trebuie să-i plătești, nu mie și nu mai veniți voi la mine de pomană ! Du-te acasă și vinde și plătește că n-am ce să-ți fac.

— Nu pot să plătesc, ce-ai să-mi faci ? ! se supără brusc Moromete.

— Bă ! Îți iau vita din bătătură !

— Cu ce drept ?

— Trebuie să plătești !

— Nu se plătesc impozitele acuma ! Statul nu-ți cere dumitale să-mi pui acuma sula în coaste, cînd eu n-am de unde să dau. Așteaptă pînă la iarnă, că statul are destui bani, nu ca mine care...

— Te-am amînat cît am putut, Ilie, spuse perceptorul deodată cu alt glas, ca între țărani. Anu ăsta Finanțele e mai al dracului ca oricînd, ascultă-mă pe mine. Nimic, nici o săptămînă ! Azi-mîine trebuie să plătești. Scurt.

Moromete se ridică și plecă. Nu se putea, nu-i venea să creadă. Pe drum însă se neliniști și se întoarse îndărăt dar nu la perceptor ci la secretarul primăriei. Era adevărat că trebuia să plătească neapărat acuma ? Cum adică, nu se putea să-l amîne cu vreo două-trei luni ? Ce însemna funia asta cu care perceptorul vroia să-i strîngă de gît tocmai acuma cînd grîul...

— E cam groasă, nea Ilie, mi se pare că nu se poate, îi explică secretarul. Dacă vrei, mă duc eu să vorbesc cu el, dar nu știu dacă... Stai aici, să vedem, că mie o să-mi spună.

Secretarul intră în biroul perceptorului și se aplecă la urechea acestuia :

— Dom' perceptor, mai amînați-l pe Moromete pînă după culesul porumbului. Vă rog eu !

Mustățile mari ale perceptorului tresăriră. Se întrerupse din scris și-și aținti privirea asupra tînărului. Deodată urlă :

— Du-te, mă, dracului, Oprescule, fir-ai al dracului să fii ! Ieși afară ! Uite ici circulara 400.020. Ia și citește... pe mă-ta de secretar !

Secretarul însă nu se sinchisea de toate aceste înjurături ; rămase serios ca și cînd ele nici n-ar fi fost pronunțate.

— Domn' perceptor, vă rog eu ! insistă el.

Perceptorul mormăi, cu fruntea în hîrtii :

— Bine-bine ! Vezi să nu te pomenești cu călimara asta în cap. Și după ce mormăi astfel, deodată își ieși iar din pepeni : Du-te, mă, dracului... pe mă-ta, Oprescule !

— Dom' perceptor, vă rog eu ! zîmbi de astă dată secretarul.

Perceptorul răspunse atunci prietenește, cu un glas binevoitor, ca între funcționarii primăriei care își cunosc bine afacerile, se acoperă între ei și se servesc unii pe alții.

— Nu se poate, mă, Oprescule. Zău nu se poate. Uite aici ordinul 400.020 !

— Dă-l dracului de ordin, dom' perceptor, dacă vreți dumneavoastră !

Perceptorul sări în picioare cu ochii holbați ; mustățile îi tresăreau cu nervozitate :

— Bă, fire-al dracului, nu mă scoate din sărite !

Perceptorul l-ar fi amînat direct pe Moromete, fără intervenția secretarului, deoarece Moromete era unul din acei oameni care trebuiau considerați. Dacă unul ca Moromete nu-l vorbea de rău pe perceptor, acesta putea să-și vadă tihnit de treburile lui perceptoriale, care dacă ar fi fost cercetate de cineva, multe pensii neplătite, sau impozite plătite de două ori, sau impozabili omiși din roluri, ar fi ieșit la iveală. Perceptorul făcuse însă destul pentru de-alde Moromete, îi amînase și-i păsuise cît se putuse de mult, dar în ultima vreme sumele lor se îngroșaseră și trebuia neapărat să-i execute.

XIX

Întorcîndu-se acasă, Moromete se pomeni cuprins de mînie împotriva lui Achim. Faptul că acesta nu trimisese pînă acum nici un leu nu i se mai părea de loc firesc. Prețul grîului răsturnase toate socotelile și ideea că banii cîștigați de Achim li se cuvin lui Paraschiv, Nilă și acestuia, nu numai că nu mai era bună, dar comparată cu amenințarea care se ivise fără veste asupra familiei i se părea acum lui Moromete nesăbuită. Achim stătea acolo cu mii de lei în buzunar iar aici tatăl era silit să-și plece fruntea în fața trufașului Aristide. Pentru ce ? Pentru că Achim chefuia în cîrciumi cu muierile ?

Nici nu ajunse bine la poartă și Moromete strigă :

— Paraschive, Nilă !

Paraschiv nu se arătă îndată și atunci Moromete strigă din nou, de astă dată cu o voce mai joasă, mai turbure :

— Paraschiv, Nilă !

— Ce e, bă ? răspunse Paraschiv apărînd din fînar, unde dormea (noaptea fusese la fete). Ce-ai cu mine ? Era cam supărat că îi strica somnul. Ce strigi așa ?

— Bă, zise Moromete cu aceeași voce joasă, apropiindu-se cu pași măsurați și amenințători de fînar, ce e cu Achim de nu trimete nici un leu ? Ce face el acolo la București de nu trimete nimic ?

Luat fără veste, Paraschiv înlemni acolo sus și în prima clipă nu fu în stare să scoată nici un cuvînt.

— Mă, tu auzi ?

— Aud.

— De ce nu trimete ?

— Cum nu trimete ? ! făcu Paraschiv buimac.

— Mă, tu eşti nebun ? ! exclamă Moromete uluit şi Paraschiv îşi veni în fire. Înţelese din glasul tatălui că nu e nici o primejdie, că tatăl său era doar mînios, dar nu avea nici o bănuială.

— De ce să fiu nebun ? zise el coborînd încet din fînar. N-a fost vorba că cînd se întoarce o să aducă patru mii de lei ? !

— Că cînd, o să se întoarcă mîncînd, strigă Moromete. Aşa a fost vorba, dar vorba asta am spus-o eu ! El trebuia să trimeată banii care a zis că-i trimete.

— Care bani a zis că-i trimete ?

— Ăia care se lăuda ! Ptiu ! făcu Moromete spre pămînt, detunînd aerul cu glasul şi în aceeaşi clipă îi întoarse feciorului spatele şi porni spre poarta de la drum ca şi cînd l-ar fi chemat cineva. Acolo se opri şi aşteptă să se liniştească. Simţea că e nedrept, că la urma urmei Achim n-avea de unde să ştie că preţul grîului a răsturnat toate socotelile şi că între timp se ivise Niculaie cu şcoala lui.

— Ce adresă are Achim la Bucureşti ?

— Adresa lui Achim la Bucureşti ? întrebă Paraschiv, pălind. Nu ştiu, răspunse el, deşi ştia. Dar îşi dădu seama că nu foloseşte la nimic spunînd că nu ştie, tatăl său va întreba la al lui Cătănoiu şi va afla. Mi se pare că suburbana Colentina, şovăi el, strada Nufărului. Mă duc s-o întreb pe muierea lui Cătănoiu. Dar de ce ?

— Tu de ce crezi ? zise Moromete cu dispreţ.

— Să trimeată bani ?

— Nu, să trimeată oase. Să se ducă la Chitila, să-şi pună vreo două de gît şi să vă trimeată şi vouă să vă plimbaţi cu ele prin sat, de deştepţi ce sînteţi !

Moromete intră în casă. Mama era la biserică, fetele nu se ştie pe unde, numai Niculaie stătea în pat şi citea absorbit, nu-l auzi pe tatăl său intrînd.

— Tu ce faci aici, Niculaie ?

Niculaie, întins pe burtă, cu călcîiile bălăngănind în aer, sări în sus şi-i arătă tatălui o faţă speriată de întrebare, dar şi luminată de bucuria aceea a lui care nu-l mai părăsea.

— Citesc, tăticule ! se rugă el şi tatăl, posomorît, îşi luă ochii de la el, se întinse în pat şi îi porunci să se ducă în altă parte să citească.

Nu credea că perceptorul va da curs ameninţării cu sechestrul chiar aşa cum spusese, adică azi sau mîine, dar peste o săptămînă sau două era limpede că acest lucru se va întîmpla. Ce era cu ei ? Înnebuniseră ? Ei (perceptorul şi cei cărora le vărsa acesta banii) nu-şi dădeau seama că oamenii aşteaptă un preţ mai bun pe grîu şi că neavînd altceva ce vinde nu puteau plăti ? „Asta e o crimă !, exclamă Moromete cu un glas tare, negru la faţă, dar totuşi cu ceva din glasul şi înfăţişarea cu care citea la fierărie dezbaterile din parlament. E o crimă faţă de poporul ăsta, de ţara asta !" adăugă el îndîrjit.

— Moromete, ia ieşi, mă, pînă afară ! strigă cineva din drum (era Cocoşilă). Mă, prostule, ieşi afară că ţi-ai uitat urma la poartă !

Moromete tresări. Pentru întîia oară i se păru că Cocoşilă e necuviincios în limbuţia lui tîmpită, că mai glumeşte omul, dar nici aşa să strigi să te audă toată lumea.

— Mă, n-auzi ? Unde eşti, mă ? ! continuă Cocoşilă din drum. Nu mai aşteptă să i se răspundă, intră în curte şi se apropie de prispa casei. În dreptul ferestrei el ridică băţul şi bătu autoritar,

gata să spargă geamul. Paţanghele, mă, prostule, scoal' că fată vaca !

Moromete deschise fereastra.

— Ce e, mă Cocoşilă ? Ce baţi în geam ? întrebă el, şi Cocoşilă încremeni cu băţul în mînă. Ce strigi aşa ? Dacă nu-ţi răspunde omul, pe tine nu te taie capul să-ţi vezi de treabă ?

Uluit, Cocoşilă îşi dădu vechimea lui de pălărie pe ceafă şi exclamă :

— Ia te uită la ăsta ! Ce e cu tine ? Dar în clipa următoare uluiala îi pieri fără să mai aibă nevoie de răspuns.

Ceea ce i se spusese era prea peste măsură ca să mai caute să dea cuvintelor şi alt înţeles pe lîngă acela pe care îl aveau.

— Bună ziua ! spuse el cu demnitate şi răceală şi se îndepărtă ţeapăn şi jignit fără să mai spună ceva, dînd de înţeles cu asta că dacă prietenia lor se va strica, vina o să fie a lui Moromete.

Moromete închise geamul şi se lungi pe căpătîi cu faţa încordată. Nu simţea decît mînie şi plecarea lui Cocoşilă, aşa cum se petrecuse, deşi îl făcu îndată să-i pară rău, totuşi, îl mai răcori : „Nici aşa să întreci măsura şi toată ziua bună-ziua, eşti prost, mănînci c...t ! îşi spuse el în prada unei turburări negre. Mai gîndeşte-te şi tu cînd scoţi vorba din gît ! Avea dreptate Ţugurlan !... Nu se poate, n-am să plătesc ! se împotrivi apoi ridicîndu-se în capul oaselor şi strîngînd pumnii. Să prind eu pe cineva că-mi calcă bătătura !"

Ţîşni de pe pat şi ieşi afară trîntind uşa. Se duse în grădină, rătăci pe lîngă şira de paie, se întoarse îndărăt pe la spatele casei. Se aşeză pe tălpici, în locul unde se mai aşezase cu trei luni în urmă, dar zadarnic, nu mai găsi în el liniştea de atunci şi nu putu sta locului.

În aceeaşi dimineaţă el dădu o telegramă lui Achim : *„Trimete urgent toţi banii pe care îi ai"*. Pe de altă parte Paraschiv îşi dădea seama că a venit ziua hotărîtoare.

Situaţia în care ajunsese familia îl convingea atît de mult că a avut totdeauna dreptate să lupte împotriva ei, încît fu ispitit să nu plece fără a avea cu tatăl şi cu mama vitregă o ciocnire răzbunătoare. Mai ales tatăl era vinovat, fiindcă el fusese acela care schimbase scopul împrumutului de la bancă, el făcuse din oi ceva care se consuma şi se folosea în casă, iar din cai un prilej de a spune poveşti despre mocani. Fugind de acasă cu caii şi cu oile, Paraschiv gîndea că nu făcea altceva decît să înlăture obstacolul care îl împiedica să fructifice împrumutul, adică să scape de familia consumatoare şi de tatăl nepriceput în afaceri, căruia pe deasupra îi mai venise şi ideea nesăbuită de a-l da pe Niculaie la şcoală ; dar răzbunarea ? Familia nu pierdea prin fuga lor decît ceea ce nu avusese, adică oile şi caii cumpăraţi prin împrumut, dar cine trebuia să plătească pentru munca zadarnică pe care Paraschiv o făcuse ani de zile pentru ei ? Paraschiv gîndea că nu era destul ceea ce vroia să facă şi dacă mai întîrzia să fugă era tocmai din pricină că chibzuia şi se sfătuia îndelung cu Guica în ce fel să-i lovească.

Apoi, a cincea zi, mai devreme cu două luni decît anul trecut, Moromete primi din partea sucursalei judeţene a Băncii Marmorosch-Blank înştiinţarea că are de restituit din împrumut lei 5 000, plus dobînda. În caz de nerestituire, banca atrăgea atenţia că se va folosi de formele legale pentru a intra în posesia banilor (era vorba de

titlul de proprietate asupra pămîntului pe baza căruia banca acordase suma).

— Ilie ! șopti mama înspăimîntată. Ce-i facem ? !

Era la prînz, se aflau toți în tindă și așteptau masa. Hîrtia o adusese poșta, o dată cu ziarul. Moromete nici măcar n-o citise, își aruncase doar ochii pe plic, văzuse titulatura băncii și-l lăsase pe Niculaie să-l deschidă. El răsfoia ziarul și cînd mama puse întrebarea ei înspăimîntată, se supără și se răsti la ea :

— Ce e, fa, ce vreai tu ? Nu știai ? Sau credeai că ăia au uitat ? Se supără și mai rău și continuă : Credeai că a pus lacăt la bancă și s-au dus la secere ca tine ? ! Se posomorî, își vîrî fruntea în ziar și încheie : Uite colo caii în grajd și oile... Ne ducem la obor, vindem și gata socoteala!

— Vezi, Niculaie ! exclamă mama cu disperare neștiind ce spune. Uite cîte îndurăm din pricina ta.

— De ce din pricina lui? tresări Moromete cu nedumerire furioasă. Ți-a luat mințile biserica aia, sau ce e cu tine? Taci că îl găsiși pe Niculaie cu pricina, lovi-te-ar moartea cu popa în brațe!

— Ho! se supără mama îndîrjită și ea. Am zis și eu ca să știe și el ce greu n'e.

— De ce să știe? Ce vină are el?

— N-o fi avînd, dar ce-o să ne facem acuma fără lîna și laptele cu care mai trăiam ? O să curgă trențele de pe noi și-o să ajungem ca șofranul...

Moromete se posomorî, își vîrî fruntea în ziar și nu mai zise nimic.

Nimeni nu putea să-și închipuie cîtă bucurie simțea Paraschiv auzind toate acestea. Ar fi vrut să fie de față cînd avea să-și dea seama că oile și caii nu mai erau ale lor. Atunci ar fi vrut să-l audă pe tată dacă îl mai țineau curelele să-l facă

pe Niculaie boier. Paraschiv vedea limpede dezastrul și nu numai că n-avea nici o remușcare, dar socotea că tot nu' era destul. Ar fi vrut ca lotul de pămînt al mamei vitrege să fie înjumătățit, să nu se poată mărita Tita și Ilinca decît cu cîte un pogon, iar Niculaie, căruia îi intrase în cap să ajungă boier pe spinarea altora, să rămînă aci și să muncească. În general, să *muncească* toți (adică să muncească din greu!) și să se învețe minte că nu merge așa să-ți bați joc și să te crezi mai deștept decît alții (în mintea lui Paraschiv erau el, Achim, Parizianu și Guica, pe linie de familie și Tudor Bălosu, dinafară; de aceștia toți tatăl își bătuse totdeauna joc). Cu toate că Paraschiv își dădea seama că tatăl său ar putea să se răzbune trecînd și pe numele mamei vitrege casa și locul de pe ea și chiar să vîndă un pogon de pămînt ca să-și cumpere alți cai (Paraschiv nu știa că Aristide cerea și el datoria tot acum), își spunea că făcea să se piardă din averea lor un pogon de pămînt față de lovitura pe care le-o dădea. Tatăl n-avea să îndrăznească să se răzbune mai mult, deoarece fugind de acasă toată lumea avea să creadă (și Guica avea să aibă grijă ca acest lucru să se întîmple întocmai așa) că băieții lui Moromete au fost „goniți" de tatăl lor din pricina mamei vitrege și a copiilor acesteia, care vor să pună mîna pe averea tatălui.

XX

După prînz, Moromete se duse la primărie și-i dădu lui Achim o nouă telegramă: „*Intoarce-te acasă urgent*". I se păru că nu-i de ajuns, și

mînios adăugă : *altfel vin eu peste tine*". Trecuseră destule zile pentru ca Achim să fi putut să trimită bani și nu trimesese. Moromete nu înțelegea de ce, dar acum cînd se făcuse limpede că oile trebuiau vîndute, banii pe care presupunea că Achim îi avea, nu-l mai interesau.

De mînios ce era avea o dorință nemărturisită, asemănătoare aceleia de anul trecut cînd cu dusul lui Paraschiv la munte, cînd de-abia izbutise Paraschiv să nu iasă în pierdere cu porumbul: dorea și acum ca Achim să nu fi făcut nimic la București și să-i piară lui Paraschiv pofta, o dată pentru totdeauna, de a-și învinui tatăl că nu-l lasă să se procopsească.

Ieșind din primărie, Moromete se întîlni pe scări cu Dumitru lui Nae. Dumitru lui Nae, un om care te făcea să te bucuri atît de mult văzîndu-l și auzindu-l, de cîteva săptămînî nu-l mai vedea și nu-l mai auzea nimeni.

— Dumitre ! îl strigă Moromete cu glasul său uluit de uimire, uitînd numaidecît de el însuși. Ce este cu tine, domnule ?

Cu statura sa înaltă și dreaptă, cu bărbia pătrată și frumoasă prin lățimea ei bărbătească și cu pașii săi largi, Dumitru lui Nae îți făcea rău să-l vezi acum ce fel de înfățișare căpătase. Mergea cu fruntea în pămînt și arăta posomorît, copleșit de neliniște și tristețe. Era greu să mai crezi că aveai în față același om al cărui rîs se ridica leneș și puternic prin coloanele salcîmilor lui Moromete cînd acesta povestea despre familia lui Traian Pisică.

— Dumitre, uită-te, domnule, la mine, cînd îți vorbesc !

Dumitru lui Nae își ridică fruntea. Ochii lui erau și ei pe potriva staturii și cînd se uita undeva, erau largi și luminoși ; o uriașă lume nevăzută își dezvăluia tainele în această privire ; în clipa aceea, dacă spunea : „Are să plouă", vedeai parcă pămîntul plutind în spațiu și undeva pe rotundul lui, deasupra cîmpiei Dunării, nori îngrămădiți să se descarce ; iar dacă spunea : „uite-l pe Marmoroșblanc", milioane de marmoroșiblanci îți apăreau călcînd agale prin satele lumii.

Acum însă privirea lui era întoarsă în sine și ceea ce vedea acolo înăuntrul său îl împiedica să mai înțeleagă ceea ce petrece în afară.

— Ce este, Moromete, șopti el.

— Păi se poate una ca asta, Dumitre ? ! exclamă Moromete supărat. Tu nu-ți dai seama ? Nu este îngăduit ! Nu se poate ce faci tu !

Exclamațiile lui Moromete aveau atîta căldură și reproș încurajator încît în privirea mohorîtă a lui Dumitru lui Nae pîlpîi o rază de speranță.

— Nu se poate să meargă așa, Dumitre, înțelege și tu ! exclamă Moromete mai departe. Dar ce, sîntem copii ? Unde te duci tu acuma ?

— Să vorbesc cu perceptorul.

— Nu te mai duce, că te duci degeaba, nici măcar nu vrea să stea de vorbă. Dă-l în mă-sa de perceptor. Hai acasă și-ți vezi de treabă... Ne strînge de gît, Dumitre ! strigă deodată Moromete cu un glas înalt, iar Dumitru lui Nae tresări și rămase hipnotizat de privirea cu care fuseseră însoțite aceste cuvinte, o privire pe care nu i-o cunoștea, bolovănoasă și fulgerată de lumini amenințătoare. Crezi tu că un popor întreg o să rabde să ne ia bucatele pe nimic ? continuă Moromete să strige. Fii liniștit, Dumitre ! Te știam om în toată puterea cuvîntului ! Ori ridică prețul la grîu, ori scade fonciirea ; pînă atunci să nu dăm ce e ăla un bob de grîu.

— Și fonciirea cu ce-o plătesc ?
— E vreme pînă la primăvară.
— Și dacă îmi ia vita din bătătură ?
— N-o ia, afirmă Moromete cu tărie. Ascultă aicea, nu se poate să facă ei una ca asta !... Nu se poate, fiindcă e pericol, te rog să mă crezi... Cu mine e altceva, adăugă apoi după cîteva clipe de tăcere, coborînd glasul, am luat de la Aristide niște bani și mi-i cere acuma. M-am apucat și cu o parte din ei am făcut gardul ăla, ți-aduci aminte. Toate alelalte le terminasem și mai rămăsese gardul, observă el ironic. Dar Dumitru lui Nae nu numai că nu rîse, dar nici măcar nu pricepu.

Perceptorul însă era departe de a fi de aceeași părere cu Moromete. Fără să se sperie de vreun pericol și după ce lăsase mai întîi să se creadă că nu-și va pune curînd în practică amenințările, în dimineața următoare întîlnirii lui Moromete cu Dumitru lui Nae el formă o comisie din funcționarii primăriei și însoțit de șeful de post porni fără veste prin sat și începu sechestrările. Singurul pericol de care se temea erau cîinii. Într-adevăr, aceștia urlau în voie ; jandarmul amenința că va trage cu pușca în ei. Țăranul lăsa dulăul să urle cu tot gîtul, ca și cînd asta i-ar mai fi folosit la ceva. Pe drum, în urma comisiei, veneau cîteva căruțe. În ele erau puse covoarele și velințele, hainele, lăzile de zestre, tot ceea ce comisia scotea la vînzare din casele impozabililor. O spaimă și o zăpăceală cumplită le apucă mai ales pe femeile care aveau fete de măritat. Nu era însă greu de ascuns lada de zestre sau covorul, dar unde putea fi ascunsă căruța sau plugul, sau vita din grajd ? Și chiar dacă și acestea puteau fi ascunse, unde putea fi atunci ascunsă casa în care stăteau ! Se

punea sechestru chiar și pe casă, dacă omul avea datorii mari.

Moromete stătea pe prispă și-și pingelea singur niște bocanci vechi cînd o femeie trecu prin fața porții și dădu de veste :
— Catrino, pitește țoalele că a plecat percitoru prin sat !
— Ilinco ! Tito ! strigă mama speriată.
— Paraschive ! strigă și Moromete de pe prispă. Pune caii și plugul în căruță și du-te la lot.

Așadar zadarnic își închipuise că primejdia avea să-l aștepte pe el s-o întîmpine pregătit. Mînios, aruncă rupturile de bocanci sub hambar și se dădu jos de pe prispă. Din depărtare se auzeau urletele cîinilor.

Moromete plecă repede la Iocan să se împrumute de la el pînă venea Achim cu oile, dar Iocan îi spuse că n-a vîndut nici el grîul și că deci n-are de unde să-i dea. Nemaiștiind ce să facă, Moromete se întoarse îndărăt și se duse la Scămosu. Acesta era negustor de găini și nu se putea să n-aibă și să nu-l împrumute.
— Moromete, ți-aș da, că am bani, spuse negustorul, dar banii ăștia sînt capitalul meu și îmi trebuie să mi-i dai îndărăt repede.
— În cît timp ?
— Maximul o săptămînă, spuse negustorul. Peste o săptămînă cumpăr iar găini și plec la București. Așa că vezi...
— Într-o săptămînă ți-i dau ! îl asigură Moromete. Eu am bani, am oile alea pe care trebuie să le vînd și îl aștept pe Achim ; în două-trei zile trebuie să se întoarcă ; mă duc cu ele la obor sîmbăta ce vine și duminică ai banii.

Precupețul însă nu zise nimic. Auzind de Achim, el îl ascultă pe Moromete cu acea înfățișare a

omului care ştia ceva tocmai pe dos decît ce ştia celălalt, dar care nu vrea să spună fiindcă n-are nici un interes s-o facă.

— Nu pot, zise. Îmi trebuiesc banii. „Dacă e vorba că te bizui pe oi, nu pot să-ţi dau" putea să se înţeleagă din glasul său, dar Moromete nu băgă de seamă în prima clipă. Se uită doar intrigat la precupeţ.

— Păi n-auzi că dumin...

Şi deodată avu o bănuială şi nu sfîrşi cuvîntul, văzu înfăţişarea ciudată a celuilalt şi rămase cu privirea ţintă pe chipul lui.

— Acuma de ce-oi fi crezînd tu, zise, că nu se întoarce Achim cu oile de la Bucureşti ! Crezi că te mint ?

Înfăţişarea precupeţului se schimbă : la urma urmei de ce să nu-i spună ? Era mai bine să-i spună, de ce să creadă omul că nu vrea să-l împrumute ?

— Eu îţi spun, zise, dar să nu mă înjuri pe urmă dacă n-o fi adevărat. Ştiu de la Cătănoiu.

Moromete înţepeni.

— Ce ştii de la Cătănoiu ?

— S-a certat cu Achim şi s-au despărţit. Achim al tău a plecat în altă parte, la alt loc de păşunat (nu ştiu în care, nici al lui Cătănoiu nu ştie). Înainte să se certe ei, al lui Cătănoiu ştia.

Negustorul şovăi şi nu mai zise nimic. Moromete aşteptă cîteva clipe cu gîtul întins, apoi deodată strigă :

— Spune Scămosule ! Ce zici că ştia al lui Cătănoiu ?

— Dar n-o să mă înjuri pe mine ?

Moromete nu răspunse. Tăcerea mai dură cîteva clipe, apoi negustorul coborî vocea :

— Ilie, spuse el cu părere de rău, băieţii ăia ai dumitale sînt înţeleşi între ei să fugă de acasă. Achim nu se mai întoarce cu oile, degeaba îl aştepţi dumneata.

— Cum ? şopti Moromete neînţelegînd sau nevroind să înţeleagă. Ce spui tu, Scămosule ?

Negustorul repetă, dar Moromete tot nu înţelese bine şi negustorul trebui să repete încă o dată şi să-i dea amănunte, să-i spună ziua cînd a vorbit cu Cătănoiu, de ce s-a certat Achim cu Cătănoiu... În sfîrşit Moromete înţelese. Rămase tăcut. Stăteau jos pe prispa casei şi fiindcă Moromete tăcea mereu, negustorul se ridică şi îl lăsă singur cîteva minute. Se întoarse şi îl găsi în aceeaşi nemişcare, cu fruntea în pămînt, ţeapăn şi sumbru. Faţa i se înnegrise şi în cele cîteva minute parcă se ascuţise şi se subţiase. Negustorul se aşeză alături şi după ce mai respectă cîtva timp tăcerea celuilalt, simţi nevoia să lărgească îndoiala pe care o anunţase la început :

— Poate c-o fi minţit ăla al lui Cătănoiu...

— Sînt trei luni de cînd a plecat, zise Moromete cu acel glas firesc şi în acelaşi timp straniu, pe care îl au oamenii cînd vorbesc despre lucruri practice în odaia unui mort. Nu mi-a trimes nici un ban ! Nu mi-a trimes el nici un leu, Scămosule ! adăugă Moromete cu jale şi tristeţe, dar tot aşa, cu o jale şi o tristeţe aproape duioasă, nepămintească. El clătină din cap şi uitîndu-se ţintă în pămînt, şopti : Achime, Achime !... Nilă, Nilă !... Paraschive, Paraschive !...

— Ilie ! tresări Scămosu neliniştit şi parcă speriat de glasul lui Moromete. Eu nu cred să fie adevărat... Nu se poate ca băieţii dumitale...

— Băieţii mei ! exclamă Moromete cu un glas de parcă n-ar fi ştiut că avea băieţi. Băieţii mei, Scămosule, sînt bolnavi... Să fugă de acasă ! De ce

asta ? Nu i-am lăsat eu să facă ce vor ? Absolută, absolută libertate le-am lăsat ! Parcă dacă veneau și-mi spuneau : „Mă, noi vrem să fugim de acasă", crezi că i-aș fi împiedicat eu, Scămosule ?! „De ce să fugiți frățioare" ? le-aș fi spus. Încet nu puteți să mergeți ?

Moromete oftă din nou și rămase iarăși tăcut multă vreme. Înțepenise pe prispa lui Scămosu și nu mai zicea nimic și parcă nu mai vroia să plece de acolo. Scămosu mai stătu cu el cîtva timp, dar apoi îl lăsă și își văzu de treabă, se apucă să curețe de găinaț căruța-coteț din mijlocul bătăturii. Abia într-un tîrziu, cînd se uită spre prispă, văzu că Moromete nu mai era. Plecase nebăgat în seamă.

XXI

Se sculase deodată de pe prispă și pornise spre casă cu niște pași nesimțiți. Nu era grăbit, dar nici timp de pierdut nu avea. Avea o țintă, trebuia să ajungă acasă, dar ceea ce avea acasă de făcut putea să facă și pe drum. Mergea cu pași egali, fără să greșească, un pas după altul, cînd pe marginea șoselei, cînd trecînd podișca cuiva și luînd-o pe lîngă garduri. Nu se uita și nu vedea pe nimeni și pentru întîia oară nu răspunse la salutul cuiva care trecu pe lîngă el și îi dădu cu glas tare bună dimineața. Cînd ajunse în dreptul casei nimic din înfățișarea sa nu se schimbă ; ai fi zis că nu-și va recunoaște poarta și că va merge înainte pe lîngă uluci. Împins însă ca de un resort mecanic, trupul său împinse mica poartă și pătrunse în curte fără să-și fi mișcat brațele : ușa se deschise și

se închise parcă singură. Cu aceiași pași omul urcă scara prispei, străbătu tinda, de astă dată mîna i se întinse și apăsă clanța ușii de la odaie, trecu pragul și se duse spre pat. Întinse brațele și ridică un genunchi, se urcă și întinzîndu-se pe-o parte își așeză tîmpla pe căpătîi și palma sub tîmplă. Închise ochii și rămase nemișcat ca și cînd ar fi adormit de multă vreme.

Mama îl văzu din fundul grădinii unde culegea zarzavaturi într-o coșniță. Lăsă coșnița și se grăbi să vie în casă. Le strigă și pe fete și pe Niculaie. Ceva din mersul omului îi adiase a nenorocire, o nenorocire cu mult mai mare decît aceea pe care o așteptau din partea perceptorului.

În casă, mama și copiii se apropiară de pat.

— Ei, tată, ce e cu tine ?! spuse fata cea mare punînd mîna pe umărul lui și mișcîndu-l să se trezească.

— Ilie, șopti mama speriată, ce s-a întîmplat ?! Scoal în sus ! Puse mîna și îl hîțînă de umăr, dar omul parcă era țeapăn, parcă închisese ochii pentru totdeauna. Ce e asta la tine, Ilie ? Scoal în sus, n-auzi ?! Am trecut noi prin altele mai rele... nu ca acuma că avem de dat cîteva mii de lei. O să vindem și-o să dăm ! Scoal în sus !

— S-o fi dus să se împrumute și n-a găsit la nimeni, spuse fata cea mare.

— Ei, și din atîta lucru ? ! spuse mama. O să facem rost și-o să scăpăm. Ilie, ridică ea glasul, n-auzi să te scoli odată ?! Și iarăși puse mîna și îl hîțînă.

Fără să facă vreo mișcare, Moromete deschise ochii. Mama și fetele amuțiră.

— Ieșiți afară din casă ! se auzi atunci glasul său încordat, care acuma era turbure și însingurat și pe care nu-l mai auziseră pînă acum. El rămase

cu ochii deschişi ţeapăn într-o aşteptare poruncitoare.

Nedumerite şi speriate, mama şi fetele ieşiră afară. Niculaie se uita cînd la fete, cînd la maică-sa. El înţelegea cel mai puţin ce se întîmpla.

Curînd cîinii începură să latre prin apropiere şi ceva mai tîrziu căruţele comisiei opriră în dreptul Moromeţilor. Bătătura arăta pustie.

— Moromete ! strigă unul din comisie. Dar în locul lui Moromete ieşi mama, care fără să se uite spre poartă, se dădu jos de pe prispă şi îl goni pe Duţulache în grădină.

Perceptorul, agentul de urmărire Jupuitul şi şeful postului de jandarmi străbătură bătătura, intrară tropăind în tindă şi pătrunseră în odaie.

— Moromete, scoal' în sus ! zise perceptorul aşezîndu-se grăbit pe pat şi desfăcînd servieta. Dă-mi rolurile comunale ! ceru apoi agentului. Are ceva la comunal ?

— Are, spuse Jupuitul. Şase sute paisprezece lei.

— Plus două mii pe exerciţiul '36—'37, scrie ! plus trei mii pe prima parte a exerciţiului curent. Adică nu, pe exerciţiul curent îl mai amînăm. Auzi, Moromete ? Te amînăm. Plăteşte restanţele, fonciirea şi impozitele comunale. Moromete se ridicase în capul oaselor şi se uita la ei cu o nepăsare sumbră.

— Ei, Moromete, facem chitanţa ? întrebă perceptorul binevoitor.

— N-am ! spuse Moromete. Ieşiţi afară ! Şi se întinse la loc cu tîmpla pe căpătîiul roşu-înflorat şi înţepeni cu ochii închişi.

Perceptorul, agentul, şeful de post se uitară o clipă intrigaţi, apoi perceptorul observă :

— E bolnav Moromete ! Ţaţă Catrino, strigă el, ia vin încoace.

Mama apăru din tindă şi nu aşteptă să i se spună ceva ; ridică fruntea la bărbaţi şi vorbi :

— Percitorule, nu ne lua cămaşa din spinare ! O să vindem, o să plătim, dar nu ne jupui !

— Nu vă jupoi, vă amîn, dar suma asta trebuie s-o plătiţi ! Uite aici, spuse el bătînd cu dosul palmei pe registrul deschis, în timp ce mustăţile îi tresăriră de nervozitate. Aveţi pămînt, aţi făcut grîu, vindeţi şi plătiţi.

Glasul i se urca şi înăsprea. Era perceptor vechi şi ştia că dacă bărbaţii protestează în aceste momente şi înjură furioşi, femeile se pun pe plîns şi rugăminţi şi cu timpul începuse să nu mai poată suferi aceste lacrimi şi implorări zadarnice.

— Plătiţi sau nu plătiţi ? strigă el deodată furios şi nu mai aşteptă răspunsul, se ridică în picioare şi îşi roti privirea prin casă. Nu avea însă ce lua. Pereţii erau goi. Odaia mare cu două paturi largi, cu soba de cărămidă dată proaspăt cu var, cu icoana deasupra firidei dinspre tindă, cu cele două ferestre mari, una spre bătătură lîngă patul în care stătea culcat Moromete şi una spre drum, sub care se afla o masă acoperită cu o faţă brodată şi pe care se aflau cărţile şi caietele lui Niculaie şi la care se mînca la Crăciun, Anul Nou şi Paşte, totul era gol, nu se vedea nimic de preţ nicăieri, în afară de un ştergar mare înflorat, care încadra icoana şi de păturile cu bătătura din betelii colorate de cîrpe, care nu valorau nimic, erau bune de pus pe jos şi nu pe pat.

Perceptorul se apropie de lada braşovenească aşezată la capul celuilalt pat — covoarele de pe ladă, lucrurile din ea, cît şi covoarele de pe paturi fuseseră pitite de fete la vecini — şi-i deschise

capacul. Nu era nimic înăuntru şi perceptorul rînji ; deschise uşa şi trecu tinda spre cealaltă odaie. Aci se afla o parte din grîu, cerga mare de cînepă, o mulţime de oale şi strachini, o damigeană, războiul de ţesut desfăcut şi aşezat în cele două colţuri, sucala de răsucit, fusceii, parul de pus porumb şi încă ceva tare, acoperit cu saci şi peste care zăcea un balot de lînă legat cu o basma neagră şi ruptă. Perceptorul se duse direct acolo şi dădu sacii şi lîna la o parte. Privirea mamei se lărgi : cum de uitase de lucrul acela de preţ cum era căldarea cea mare de aramă ? Era căldarea în care fierbea apa de spălat rufe şi de lăut în timpul iernii şi în care făcea în fiecare an săpunul, mare cît un hîrdău şi de nepreţuit pentru ea ; o avea de optsprezece ani, de cînd se măritase, i-o dăduseră părinţii ca zestre. Ea însemna pentru mamă nu numai curăţenia trupului, dar şi a sufletului. Lipsa ei însemna rîia şi păduchii şi mirosul urît şi mai ales ruşinea de a fi murdar în faţa acelui sentiment de înălţare pe care il trezise în ea biserica.

— Percitorule, nu lua căldarea ! strigă ea speriată şi se grăbi şi puse mîna pe toartele căldării şi ieşi repede luptîndu-se cu mărimea şi greutatea ei. Chipul i se făcuse dîrz şi mai roşu decît strălucirea metalică a aramei. Luaţi orice, dar căldarea n-am s-o las ! strigă ea. Tito, Ilinco, unde sînteţi ? Ilie, scoal în sus !

Mama vîrî gîfîind căldarea sub pat şi se aşeză strajă în dreptul ei. Jandarmul veni după ea :

— Leliţă, zise, nu te supăra, dar nu mă face să ţi-o iau cu sila. Văz c-aţi pitit tot, cine e de vină ?

— Ia căldarea ! porunci perceptorul.

Fetele şi Niculaie intraseră şi ei în casă. Paraschiv şi Nilă plecaseră cu căruţa şi caii la cîmp.

— Tată, ia scoal în sus ! strigă fără cruţare Tita. Scoal în sus şi spune-le să plece de aici. N-avem acuma bani, să aştepte pînă-om vinde din oile alea şi-o să plătim. N-avem bani ! strigă ea spre perceptor, fără respect, fără să se ruşineze că ea, o fată de optsprezece ani, striga la un bărbat care avea asemenea mustăţi. Ia uită-te cum intră ei în casă, nu le-ar fi ruşine ! continuă ea să strige.

Moromete deschise ochii şi Niculaie îl văzu. Îl văzu şi pe jandarm şi pe perceptor şi înţelese că aceştia nu vor pleca, iar mama nu va lăsa să i se ia căldarea. Înspăimîntat, îl văzu atunci pe tatăl său ridicîndu-se încet în capul oaselor. Se ridica greu, cu trudă şi arătă într-adevăr doborît ca de boală. Era înspăimîntător de posomorît şi de întunecat la chip.

— De ce zici, perceptorule, că nu poţi să mă amîi pînă la iarnă ? întrebă el.

— Nu se poate, Moromete, zise perceptorul cu hotărîre, trebuie să plăteşti restanţele ! Aşa am ordin, nu-mi plăteşti mie ! Plăteşti statului, că statul te pune la impozite, nu te pun eu, mai adăugă el întorcîndu-se şi aşezîndu-se pe pat, furios că era silit să explice şi să piardă atîta timp. Plăteşti sau nu plăteşti ? ameninţă el.

Niculaie văzu cum tatăl său se apleacă şi saltă capacul lăzii, văzu cum din chichiţa ei el scoate un teanc de bani şi ceva rece îi săgetă de sus pînă jos spinarea. Erau banii cu care peste cîteva zile trebuia să plece el la şcoală. Nu mai era sigur că tatăl său va mai voi sau va mai putea să facă rost de alţii. Nu putu să mai stea în casă, ieşi afară pe prispă şi se aşeză îndată jos. I se înmuiaseră picioarele. Îşi plecă fruntea, umerii îi căzură, iar gîtul i se îndoi şi se lungi. Cum stătea cu fruntea în jos, faţa nu i se vedea, dar ceafa îndoită şi

labele desculţe ale picioarelor, atîrnînd fără vlagă pe marginea prispei, arătau că băiatul e stăpînit de o tristeţe copleşitoare.

Perceptorul şi cei care îl însoţeau ieşiră. Căruţele se îndepărtară. O linişte grea se lăsă asupra casei. Mama îşi veni cea dintîi în fire.

— Unde o fi băiatu ăla ? întrebă ea şi ieşi repede pe prispă şi îl văzu. Niculaie ! şopti ea tulburată rău de înfăţişarea copilului. Lasă, mamă, că facem noi rost de alţi bani, nu te las pe tine aşa ! Avem oilea alea, trebuie să se întoarcă Achim cu ele... Şi chiar dacă n-o vrea tat-tău vînd eu un pogon de pămînt şi tot nu te las... Haide, scoală-te în sus şi nu mai sta aşa, că dacă te îmbolnăveşti...

După plecarea perceptorului, Moromete nu se mai culcă.

— Unde sînt băieţii ăia ? o întrebă el pe mamă.

— Au plecat cu căruţa... Ilie, şopti ea uitîndu-i-se drept în ochi, ai aflat ceva de Achim ?

Gîndul ţîşnise aproape fără voia ei şi în aceeaşi clipă înţelese că nu greşise. Moromete însă nu zise nimic se sculă de pe pat şi ieşi.

— Ilie, vorbeşte o dată ! strigă mama ieşind neliniştită în urma lui.

Despre Achim era vorba, nu se putea înşela, dar ce putea fi atît de rău încît să-l dărîme şi să-l întunece atît de mult ? Mai rău decît că Achim n-a izbutit să facă de loc bani, ce putea fi ?

— Tu n-auzi, Ilie ? strigă ea din nou, de astă dată cu un glas poruncitor, făcîndu-l să se oprească din drum. Tu n-auzi, Ilie ?

— Taci ! strigă deodată Moromete şi în aceeaşi clipă ridică pumnul. Taci din gură ! aproape că urlă el schimonosit groaznic la faţă. Vă omor dacă nu tăceţi din gură !

Mama amuţi şi îngălbeni. Fiindcă nu înţelegea, o fluturare de spaimă trecu peste chipul ei. Moromete amuţi şi el o clipă, dar apoi se smulse din loc şi ameninţă încă :

— Dacă mai văz pe cineva înaintea ochilor !... Şi dacă mai aud o vorbă...

Şi pieri cu paşi mari pe după colţul casei

XXII

Mama se grăbi să pregătească prînzul şi fetele, neliniştite şi ele, o ajutară amîndouă în tăcere. Cînd mămăliga fu răsturnată pe masă se auzi zgomotul podiştei peste care trecea căruţa ; Paraschiv şi Nilă se întorceau de la cîmp.

Moromete apăru de după colţul casei şi, fără să se uite la cei doi care deshămau, intră în tindă şi îşi luă locul pe pragul lui. Se adunară apoi cu toţii şi începură să mănînce într-o tăcere apăsătoare. Paraschiv şi Nilă înţeleseră de la ceilalţi că nu e bine să turbure cu vreun cuvînt tăcerea tatălui. Toate privirile erau întoarse înăuntru : aveau toţi pleoapele trase în jos ca şi cînd un somn greu ar fi plutit peste întreaga familie.

Moromete avu astfel timp să cerceteze în linişte, de pe pragul lui, chipurile celor doi. Nu descoperi însă nimic. Paraschiv avea ca totdeauna aceeaşi înfăţişare a lui lipsită de lumină, dedesubtul căreia era greu să bănuieşti ce se petrece, iar Nilă aceeaşi frunte încreţită în sus, care dovedea că cu greu ar fi putut avea el o voinţă vinovată. Paraschiv însă puteai să-l crezi vinovat pînă în măduva oaselor, dar puteai să te şi înşeli. Şi în afară de asta nu

cumva Paraschiv, văzînd acum familia încolţită de primejdia ruinei, să-şi fi schimbat sau să-şi schimbe gîndurile ?

Moromete lăsă lingura din mînă şi-şi puse coatele pe genunchi. Această mişcare făcu ca pleoapele celorlalţi să se ridice pe jumătate, la pîndă. Îşi revenise tatăl ? Avea să-i liniştească sau să-i îngrijoreze şi mai mult ? În privinţa lui Niculaie oare ce hotărîse ?

— Am scăpat de perceptor ! spuse Moromete cu un glas care putea îndreptăţi revenirea speranţelor, sau măcar o parte din ele. Dar mai avem banca, şi Achim văz că nu se întoarce. Pesemne că n-a primit telegrama. Paraschive, du-te după ce mănînci pe la primărie şi dă-i şi tu o telegramă, cheamă-l să se întoarcă îndărăt, că nu e vreme de pierdut.

Spunînd acestea întoarse capul în altă parte, prefăcîndu-se că nu se uită la Paraschiv. Se feri însă zadarnic, pentru că Paraschiv nu se arătă nici uimit, nici potrivnic. Ar fi trebuit să se împotrivească, fiindcă telegrama pe numele lui l-ar fi adus, fără doar şi poate, îndărăt pe Achim. Pe de altă parte mama şi fetele se cam mirară ; înţeleseseră dinainte că Achim n-a trimis bani fiindcă nu i-a făcut sau dacă i-a făcut i-a cheltuit pe acolo, cum povestise Scămosu, prin cîrciumi cu muieri şi că astăzi tatăl aflase tot de la Scămosu, că nici acum n-are bani, că i-a cheltuit tot aşa, chefuind. Dar telegrama ? De ce s-o dea Paraschiv ?

— Eu l-aş lăsa să mai stea, fiindcă văz că a făcut treabă pe acolo, mi-a trimes patru mii de lei, dar banii ăştia i-am şi dat lui Aristide, aşa că tot n-avem cu ce plăti banca şi trebuie să se întoarcă repede să vindem oile, spuse Moromete după cîteva clipe de tăcere.

Aceste cuvinte buimăciră întreaga familie. Dezorientată mama se uită zadarnic la chipul nepătruns al bărbatului ei, iar Paraschiv aproape că se înecă cu dumicatul. El făcu o sforţare să înghită, îşi ridică privirea turbure deasupra tatălui său şi bolborosi :

— Cînd ţi-a trimes Achim patru mii de lei ?

În aceeaşi secundă Moromete îşi feri ochii. Ceea ce licărea în privirea lui Paraschiv era greu de îndurat.

— Azi, înainte să vie perceptorul, răspunse el cu un glas blînd, nefiresc (mai destinsă înainte, faţa lui se strîmbase şi se înnegrise din nou). M-am dus la Scămosu să mă împrumute el cu nişte bani, şi Scămosu taman se pregătea să vie pe la noi. S-a întors aseară de la Bucureşti şi Achim a trimes banii prin el. Dar ce folos ! adăugă Moromete cu îngrijorare, arătîndu-se stăpînit numai de gîndul că Achim n-a primit decît prima telegramă. Tot trebuie să se întoarcă şi să vindem oile.

— Să vindem oile ?! nu se putu stăpîni să nu strige Paraschiv. După ce că ţi-a trimes patru mii de lei, mai vreai să le şi vinzi ? Ce-ai făcut cu patru mii de lei ? bolborosi el cu un glas surd în pornirea şi mînia lui turbure.

— N-auzi, bă, că i-a plătit lui Aristide ? şopti Nilă speriat de ameninţarea nesfiită şi făţişă care se simţea din glasul fratelui. Ce mai întrebi ?! adăugă el cu un reproş mic şi uimit.

— I-a plătit lui Aristide ? Şi ce dacă i-a plătit ? strigă Paraschiv din ce în ce mai furios şi mai surd. Ce-mi pasă mie că i-a plătit ? îşi ieşi el din sărite, nemaiştiind ce spune. Deodată Paraschiv îşi întoarse capul spre Nilă şi urlă înfiorîndu-i pe toţi : Îmi spui tu mie, bă, că i-a plătit ? Şi ce mă priveşte pe mine că i-a plătit ? Cînd

ţi-oi da un pumn după ceafă te podideşte sîngele pe gură.

Faţa lui întunecată începuse să prindă pete albe. Nilă însă, de frică, se făcuse roşu şi nu îndrăznea nici să mai mănînce. Cînd, după cîteva clipe de tăcere grea, Paraschiv puse mîna pe lingură să mănînce mai departe, Moromete, uitîndu-se la el cu o privire intensă, îi explică :

— Ai întrebat ce-am făcut cu patru mii de lei şi Nilă a spus că ai auzit că i-am plătit lui Aristide. N-a zis că te-ar privi pe tine ce-am făcut eu cu banii, aşa că nu văz de ce i-ai da un pumn după ceafă să-l podidească sîngele pe gură !

Drept răspuns Paraschiv încetă deodată să mai facă vreo mişcare şi-şi ridică privirea ameninţătoare şi spre tatăl său ; dar numai atît, numai o clipă ; nu îndrăzni mai mult ; în clipa următoare îşi continuă mişcările mestecînd furios.

— Degeaba te superi ! observă Moromete cu aceeaşi blîndeţe nefirească în glas. A zis Nilă altceva ? ! ! se adresă el apoi către ceilalţi, cu o uimire şi cu înfăţişare care aştepta cu tot dinadinsul un răspuns.

Nu îndrăzni însă nimeni să deschidă gura. Un răspuns la uimirea provocatoare a tatălui putea fi primejdios ; Paraschiv o dovedise. Tot aşa, pe neaşteptate, Paraschiv se sătură să mai mănînce şi se ridică brusc în picioare. Scăunelul de sub el se răsturnă şi îl împiedică să plece ; izbi în el cu bocancul lui milităresc, trimiţîndu-l în spinarea lui Niculaie şi părăsi tinda cu paşi grei.

În urma lui, Moromete îşi plecă fruntea. Nu mai putea fi nici o îndoială : al lui Cătănoiu nu minţise şi nici nu se putea spune că Paraschiv şi-a schimbat sau şi-ar putea schimba gîndurile. Oftă inde-

lung şi greu şi o tristeţe neagră coborî peste chipul lui.

Fetele adunară vasele în tăcere. Mama răsturnă masa şi Duţulache se repezi hulpav, tremurînd din tot trupul, făcînd ca într-o clipită să nu mai rămînă nimic pe jos. De undeva de afară Paraschiv chemă poruncitor şi tainic :

— Nilă !

Iar Nilă se supuse şi ieşi din tindă. Niculaie se retrase într-un colţ al grădinii pierdut şi uitat de toţi, fetele plecară nu se ştie unde, iar mama, care se gîndea că s-ar putea ca omul ei să aibă într-adevăr nevoie de ea, nu putu totuşi să uite ameninţarea nedreaptă şi jignitoare care îi fusese adusă înainte de masă şi părăsi şi ea tinda.

„Da, gîndea Catrina ieşind din curte cu vadra sub braţ, ani de zile te-ai uitat la ei şi în loc să pui mîna pe par şi să-i dai pe brazdă, i-ai lăsat să facă ce vor. Dormeai ca un buştean în pat cînd eu pînă în grinda casei săream din somn !... Ilie, mi-e frică, Ilie ! mă rugam în miez de noapte (cum să nu-mi fie frică cînd îi visam pe cîteştrei negri şi urîţi !) şi tu nimic, sforăiai de putea să ardă casa şi să nu te deştepţi ! Ar trebui acuma să nu-mi pese, că după ce ai ajuns în întuneric (că nici biserica nu poate să-ţi mai ajute, prea ai rîs de ea şi ai luat-o în deşert), tot la mine ridici pumnul şi urli că să nu mă vezi în ochi ! Da, gîndi Catrina îndîrjită şi ispitită să n-aibă nici un fel de remuşcări, ar trebui să te las să te chinuieşti singur. să ştii şi tu cîte-am îndurat eu lîngă tine... «Ilie, de ce nu treci casa şi pe numele meu ? Are să mă dea afară Paraschiv» mă rugam. «Ce, zice, crezi că o să mor eu înaintea ta ?» Uite, n-ai murit, dar Paraschiv tot a ajuns să nu-i

mai fie frică de tine și dacă azi a îndrăznit să te înfrunte cu vorba, mîine o să te înfrunte cu parul. Ce folos că n-ai murit? Pe mine o să mă dea afară, am știut asta de mult și m-am rugat la Dumnezeu, dar tu ce-ai să faci dacă te dă și pe tine afară?"

Ajunsă aici cu gîndurile, Catrina deodată se speriе. I se păru că în timp ce ea îl judeca în inima ei și îl găsea vinovat, acasă Paraschiv și Nilă poate că au și sărit cu parul la el. Grăbită, tremurîndu-i mîinile pe lumînarea fîntînii, umplu vadra cu apă și după ce o puse în cap porni repede spre casă. De obicei mergea cu vadra fără s-o țină și fără s-o verse, dar acum o ținea cu amîndouă mîinile și ajunse acasă leoarcă de apă.

— Tito! Ilinco! strigă de la poartă și cînd ajunse lîngă prispă puse vadra jos și intră în tindă.

Neliniștea ei crescu: nu era nimeni. Se întoarse pe prispă și le strigă încă o dată pe fete, atît de tare și de speriată, încît Niculaie veni el din fundul grădinii și spuse că fetele au plecat la vie.

— Unde e tat-tău?

— Nu știu!

— Paraschiv și Nilă unde s-au dus? Nu l-ai văzut pe tat-tău? repetă mama.

— A ieșit pe poartă și nu știu unde s-a dus, răspunse Niculaie.

Dar neliniștea tot n-o părăsi pe Catrina. O turbura gîndul că tocmai acum își găsise să-și învinuiască bărbatul și să-l lase singur cînd în fiece clipă putea să i se întîmple o nenorocire. Uitase că în noaptea aceea cînd luase foc casa lui Bălosu avusese gînduri mai bune despre Paraschiv; îl credea în stare de orice.

XXIII

Moromete însă era departe de neliniștea și temerile mamei. Ceea ce se petrecea cu el îl împiedica să se mai gîndească la soarta familiei.

Stătuse mult pe prag și nu băgase de seamă cum ceilalți se împrăștiaseră toți. Văzuse afară bătătura și ieșise. Văzuse poarta de la drum și pornise într-acolo. Un om îi dăduse bună ziua și recunoscîndu-l, nu-i răspunse. Era unul dintre aceia care mai credea că lumea era așa cum și-o închipuia el, care credea că speranțele sînt bucurii adevărate și nenorocirile numai ale altora și care în loc să se oprească pe loc, să se trezească și să se înspăimînte, trecea pe drum liniștit și încrezător și dădea bună ziua.

Se așezase pe stanoagă ca întotdeauna, dar se ridicase numaidecît și pornise pe șoseaua satului. Mergea cu fruntea în pămînt, nici încet, nici grăbit și nu se uita nicăieri, astfel că nu-l văzu pe Dumitru lui Nae cînd trecu prin dreptul casei lui. Dumitru lui Nae stătea rezemat de stachet, dincolo de poartă, și arăta una cu ulucile parcă ar fi crescut de la rădăcina lor ca un pom. Nici el nu-l văzu pe Moromete, nu zise nici el nimic.

În dreptul unei uliți Moromete păși cu aceiași pași egali și ghicind de departe că un om care venea din direcția opusă vrea să-l oprească, se feri din calea lui. Trebui totuși să se oprească fiindcă celălalt nu înțelese că Moromete se ferea de el și îi tăie drumul ieșindu-i înainte.

— Hai noroc, Moromete!

Ridică fruntea și văzu un om liniștit și parcă blînd, cu mustăți mari și cu un copil în urma lui. Recunoscu întîi copilul, apoi omul: Traian

34*

Pisică. Sfîrfîlică scoase un scheunat mic de rugăminte. Traian Pisică își luă țigarea din gură și îi dădu să tragă, apoi întrebă pe Moromete prietenos :

— Ce mai faci, Ilie ? Nu te-am mai văzut de mult.

— Bine, răspunse Moromete.

— Ce mai fac copiii ăia ai tăi ?

— Bine.

— Tu ce mai faci ?

Tăcere. Traian Pisică se uită la bocancii celuilalt :

— S-au rupt. De ce nu vii să le pun un petic ?

Între timp Sfîrfîlică, văzînd că stanoaga podiștei lîngă care se opriseră era puțin aplecată spre șanț, se propti în ea s-o aplece și mai tare și chiar se înfurie și începu s-o zgîlțîie.

— Am auzit, Moromete, că vreai să-l dai pe băiatul ăla al dumitale, Niculaie, la școală ! Am și eu unul de seama lui, învață bine, m-a chemat Teodorescu să-mi spună că să-l dau și eu. O fi scump ? întrebă Traian Pisică.

Moromete nu răspunse. Traian Pisică trăgea din țigare gînditor. Se auzi o pîrîitură, apoi un bufnet din acelea pe care îl face noroiul cînd primește un bolovan în el și Sfîrfîlică fu văzut în șanț cu stanoagă cu tot, plin de noroi pînă și pe dinți.

— Sfîrfîlică, lua-te-ar dracii, rupseși stanoaga, spuse Traian Pisică în treacăt, și cînd Sfîrfîlică ieși din șanț orăcăind, scoase țigarea din gură : Na la... Dar uitîndu-se la gura lui plină de noroi nu mai putu pronunța „na la tata din țigare", se întoarse spre Moromete și continuă : Teodorescu zicea că dacă ia bursa, n-ar fi așa scump. Tu ce zici, Moromete ?

— Nu știu, spuse Moromete și se îndepărtă cu fruntea în pămînt, cu aceiași pași, nevăzînd și neauzind nimic.

Ca și mai înainte cu Dumitru lui Nae, trecu pe lîngă doi inși fără să dea bună ziua. Aceștia stăteau la umbra unui salcîm și văzîndu-l nici ei nu-l opriră. Erau doi din cei care veneau la fierărie și-l ascultau cu interes : Din Vasilescu și Marmoroșblanc. Se uitară lung în urma lui.

— S-a întîmplat atunci cu conversiunea că i-a fost mai lesne lui Moromete să scape de datoriile de la bancă și el pe urmă s-a împrumutat iar, a crezut că o să vie iar o conversiune, spuse Marmoroșblanc cu oarecare uimire. Acuma uite-l că rămîne fără grîu și tot n-o să-i ajungă.

— Păi tot așa zicea și el de fonciire ! își aduse aminte și Din Vasilescu. Zicea că nu se poate să nu vie el Iorga cu o lege în privința asta.

— Nu pricep, se miră Marmoroșblanc cu dispreț, Moromete ăsta se pretinde om deștept ; el nu înțelegea ?!

Din Vasilescu se uită în pămînt printre genunchi și se gîndi fără grabă. Marmoroșblanc însă rămase cu bărbia împinsă în sus, a uimire și dispreț, vrînd să spună că nimeni nu-l poate convinge că Moromete ar avea vreo justificare.

— N-ai dreptate, spuse Din Vasilescu cu un glas curat și serios. Banii de la bancă i-a băgat în vite, așa că n-are decît să le vîndă și să dea îndărăt, totuna e, iar cu fonciirea adu-ți aminte ce ziceau liberalii cînd erau țărăniștii la putere : că o să micșoreze fonciirea dacă vin ei în locul țărăniștilor.

— Și el a crezut ?

— Și dacă nu credea era mai bine ?! Avea o soluție mai bună ? se miră și se înveseli Din Vasilescu.

— Da, dar nu te uiți la el cum trece și nu dă bună ziua ? se jigni Marmoroșblanc, iar Din Vasilescu se înveseli iarăși și dădu din cap într-un fel din care se înțelegea că lui i se întîmplau altele și mai și, dar nu socotea că trebuie să se supere.

Moromete se îndepărtase pe o uliță care dădea în valea satului și care sub forma unui drum îngust urca printre dîmburi spre cîmpie.

La ieșirea din sat, în colțul uliței, era o poiană și Moromete nu băgă de seamă că acolo se afla strîns un grup de șapte-opt inși care cît îl văzură se și porniră pe exclamații. Unde se duce Moromete ? „A ! Moromete, Moromete !“ se auzea.

— Moromete ! strigă cineva.

— Ce faci, domnule ? ! se miră și se supără un altul. Stai puțin, unde...

De astă dată Moromete se opri, dar nu băgă nimeni de seamă că oprirea sa fusese bruscă și neprietenoasă. Se înveseliră și mai mult, iar unul din ei, care parcă rîdea mereu (avea niște dinți lungi, rari și galbeni), începu să spună că Iocan îl înjură pe Moromete de mama focului și că zice că dacă îl mai prinde pe la fierărie o să-i dea cu barosul în cap. Cum ? ! De ce ? ! întrebară ceilalți intrigați.

— Zice că Moromete nu mai are facultăți de încredere ! explică omul, dezvelindu-și pînă la urechi dinții săi. Așa zice ! sublinie el rînjind leneș. Cică Moromete s-a dedat cu Aristide și d-aia refuză să mai vie pe la fierărie, continuă el.

Se făcu gălăgie și iarăși nu băgă nimeni de seamă felul cum ascultase Moromete aceste cuvinte. Rămăseseră consternați cînd, făcînd un pas spre cei adunați, acesta, cu pumnii strînși, bolborosi :

— Voi nu puteți, mă, să vă mai vedeți de treabă ? Altă treabă nu mai aveți ?

Și deodată le întoarse spatele și se îndepărtă mai bolborosind încă nu se știe ce.

În curînd ieși din sat și o luă peste cîmp. La cîmp înfățișarea sa se schimbă, căpătă iarăși acea liniște posomorită și închisă pe care o avusese cînd pornise din curte. Merse o vreme peste întinderea netedă a izlazului, apoi intră pe drumurile de plan, printre porumburi și miriști și se opri în sfîrșit în dreptul unei pietre de hotar. Ajunsese la lotul său de pămînt.

Moromete se așeză pe piatra albă de hotar și își luă capul în mîini. Era cu desăvîrșire singur. Dacă n-ar fi fost miriștea locurilor sau urmele roților de căruță, uscate adînc în pămîntul drumului, care arătau că pe aici au fost oameni, s-ar fi zis că porumburile au crescut singure, că au fost părăsite, că nimeni n-o să mai calce vreodată pe-aici și că doar el a rămas ca un martor al unei lumi ciudate care a pierit.

Moromete însă era departe de a se simți rupt de lume și venise aici tocmai pentru că se simțea îngropat în ea pînă la gît și vroia să scape. Simțea că se uneltise împotriva lui și el nu știuse, — timpul pe care îl crezuse răbdător și lumea pe care o crezuse prietenă și plină de daruri ascunseseră de fapt o capcană (fîlfîirea înceată a amenințărilor, întinderea lor de-a lungul anilor și de aici credința în fărămițarea și dispariția lor) — iar lumea, trăind în orbire și nepăsare, îi sălbăticise copiii și îi asmuțise împotriva lui.

Stătea pe piatra de hotar cu capul în mîini și încerca să dea de curgerea de pînă mai ieri a gîndirii sale, îndîrjit și hotărît să nu cruțe nimic

pentru a o regăsi, simţind că înstrăinarea de ea ar aduce întunericul şi că moartea n-ar fi mai rea decît atît. Nu se întîmplase nimic atît de cumplit încît să nu fie repus totul sub lumina vie a minţii. Nu cumva timpul era undeva acelaşi? Nu cumva trecerea lui era egală şi dacă o dată te ocrotea fărîmiţînd primejdia, cînd te credeai scăpat îţi distrugea de asemenea speranţele clădite peste legea lui? Nu cumva copiii de aceea sînt copii, ca să nu-şi înţeleagă părinţii, fără ca mai întîi să se rătăcească şi de aceea părintele e părinte, ca să-i ierte şi să sufere pentru ei? „Dar i-am iertat mereu", gîndi deodată Moromete şi gîndirea aceasta reveni şi nu mai fu urmată de alta, i-am iertat *mereu, i-am iertat mereu* şi rămase cu ea în cap pînă ce îşi luă seama şi o stinse.

După care nu mai fu nimic, se auzea numai foşnetul porumbului, vîntul uşor care venea dinspre miazănoapte sporind parcă şi mai mult tăcerea omului şi a pămîntului. Un iepure ieşi la marginea unui lot şi îşi agită cîteva clipe urechile, după care trecu drumul şi pieri în porumbul celălalt. Începuseră să scîrţîie greierii.

„Am făcut tot ce trebuia, reluă Moromete cu o sforţare, le-am dat tot ce era, la toţi, fiecăruia ce-a vrut... Ce mai trebuia să fac şi n-am făcut? Ce mai era de făcut şi m-am dat la o parte şi n-am avut grijă? Mi-au spus ei mie ceva să le dau şi nu le-am dat? A cerut cineva ceva de la mine şi am spus *nu?* Mi-a arătat mie cineva un drum mai bun pentru ei pe care eu să-l fi ocolit fiindcă aşa am vrut eu? S-au luat după lume, nu s-au luat după mine! Şi dacă lumea e aşa cum zic ei şi nu e aşa cum zic eu, ce mai rămîne de făcut?! N-au decît să se scufunde! Întîi lumea şi pe urmă şi ei cu ea."

Şi această gîndire sumbră şi trufaşă îl ridică pe Moromete în picioare, pregătit parcă să facă faţă unui asemenea cataclism.

Se apropia seara. Cîmpia îşi lăsa în jos, nesimţit pleoapa ei uriaşă. La răsărit era întuneric, se vedeau urcînd nori de ploaie.

Cînd, într-un tîrziu, se uită în jurul său, îşi duse mîna la frunte, se clătină cîteva clipe, apoi îşi reveni şi porni încet să se întoarcă acasă.

XXIV

Îndată după prînz Paraschiv se duse la Guica şi îi spuse să pregătească mîncarea de drum: aveau să plece neîntîrziat, el şi cu Nilă, chiar a doua zi dimineaţa.

Paraschiv nu mai dădu pe acasă toată ziua. Nu veni seara acasă să mănînce, mîncă la tuşa sa. După ce mîncă, el plecă apoi prin sat. Era în vorbă de mult cu o fată, una Manda a lui Bodîrlache, cu care vrusese chiar să se însoare. Nu se însurase fiindcă îl împiedicase tatăl său şi acum îi părea bine că însurătoarea nu avusese loc — nu avea pe vremea aceea planuri atît de mari ca acum — dar mergînd spre casa fetei el îşi aminti din nou cum se întîmplaseră lucrurile şi ura lui împotriva tatălui crescu şi mai mult. Erau lucruri la care el niciodată nu putuse răspunde (cum era faptul că tatăl său îl lăsase să se ducă la munte fără a-l preveni că piaţa muntelui scăzuse), iar în povestea aceasta cu însurătoarea, tatăl său îl „lăudase" atît de mult şi de insistent pe viitorul său socru, încît laudele acestea îl făcuseră de

rîs nu numai pe Bodîrlache şi pe fata lui, ci şi pe el, pe Paraschiv. Era adevărat că Bodîrlache, care avea multe pogoane de pămînt, nu era un om prea deştept, dar în urma laudelor lui Moromete, oricărui flăcău i-ar fi pierit pofta să se mai însoare aşa de lesne cu fata lui (Paraschiv descoperise cu acel prilej că Manda lui Bodîrlache mai era şi foanfă).

Paraschiv n-o luă pe Manda lui Bodîrlache, dar el nu-i spusese că n-o mai ia. Fata îl întreba cîteodată ce are de gînd, dar Paraschiv răspundea mereu că la toamnă, acum a trecut vremea ; toamna se însoară lumea !

Manda avea nouăsprezece ani, abia ieşise în lume şi se ferea de aşa-zisul ei viitor bărbat. Cînd flăcăul se aşeza lîngă ea pe marginea şanţului, nu trecea multă vreme şi începea să se neliniştească. Atunci se ridica şi pleca. Paraschiv încerca s-o ţină, dar ea se zbătea crîncen, intra în curte şi se ridica peste gard. Dacă Paraschiv mai rămînea, fata stătea cu el de vorbă în acest fel, apoi după o vreme se dădea jos de pe stinghia ulucii şi ieşea iarăşi pe şanţ unde nu rămînea mult timp.

Felul acesta de a face dragoste îi amintea lui Paraschiv de vremea cînd avea el şaptesprezece ani, fapt care îl întărîta, îl scotea din sărite. Poate din cauza aceasta nu-i spusese fetei că n-o mai ia ; n-ar fi vrut s-o lase aşa cum o cunoscuse.

În drum spre casa fetei el continua să se gîndească la ultimele întîmplări care avuseseră loc în familie. Căuta încet, fără grabă, feluri de răzbunare împotriva tatălui, ceva pe măsura lui, ceva care să lase urme adînci şi de neuitat. Tatăl său era nemaipomenit de puternic. Pînă şi acum, în ultima clipă, cînd perceptorul îi dăduse o primă lovitură, el găsise puterea să se prefacă şi să-i întindă lui, lui Paraschiv, cursa aceea cu cei patru mii de lei trimişi de Achim. Se lăsase prins. Stăpînit de aceste gînduri Paraschiv ajunse la casa lui Bodîrlache. El se opri şi trebui să facă o sforţare să iasă pentru cîtva timp din plasa gîndurilor sale răzbunătoare. Deşi era tîrziu, fata ieşi la poartă. Ea îl întrebă însă de ce n-a venit mai devreme. Paraschiv îi răspunse că a avut treabă, că a stat toată seara de vorbă cu ai lui. La întrebarea fetei care voia să ştie despre ce au vorbit, el îi răspunse că despre ei au vorbit adică despre însurătoarea lor.

Auzind aceste cuvinte, Manda se lipi de flăcău şi îşi vîrî pentru întîia oară palma sub braţul lui. Paraschiv se făcu că nu bagă de seamă şi vorbi mai departe, se agăţă la întîmplare de ceea ce spusese chiar mai înainte că adică s-ar fi prăpădit stînd de vorbă cu ai lui despre însurătoare. Începu cu un glas bun să-i spună o poveste lungă care ţinu multă vreme, şi în care cuvintele „alde tata zicea că“ „şi eu ziceam că“ reveneau des în vorbirea lui.

— Da, încă de astă-iarnă alde tata zicea „ia-o mă, ce mai aştepţi“, dar eu ziceam că cînd să fac nunta ? S-a mai pomenit să faci nunta în postul Paştilor ? Alde tata zicea că n-are nimic, o iai acuma şi faci nunta la toamnă, ce mare brînză ? Eu ziceam că nu, de ce să n-o iau cu nuntă ! Ce, n-avem de unde ? Tăiem douăzeci de găini, trei-patru oi şi facem o nuntă să pîrîie satul ! Şi în seara asta mă pomenesc cu alde tata : „Ce faci, bă, Paraschive, uite, a venit şi toamna, nu te însori ?“ Eu zic că : „Stai, bă, să se coacă strugurii, să se facă vinul, vreai să cumpăr vin de la Aristide ?“ „Dar de ce să nu cumpărăm, zice alde tata, n-avem cu ce? „Ba avem, zic eu, dar de ce să dăm banii pe vin

dacă avem vinul nostru?" Alde tata se răsteşte la mine, că: „Ce, nu cumva o să dau de băut vin din ăsta prostu de la noi? Luăm vin calitatea întîia de la Roşiori, parcă n-avem cu ce?" „Ba avem, zic eu, dar ce facem de ţuică?" „Însoară-te tu şi nu-ţi fie frică de ţuică" zice alde tata. Şi pe urmă mama zice şi ea: „Însoară-te, Paraschiv, uite odaia, de cînd am spoit-o, de cînd te aşteaptă!" Frati-meu Nilă: „Bă, să-mi dai mie plosca să chem oamenii la nuntă. O să-l punem pe-al lui Briţă să-ţi spună oraţiile, că are cal frumos, ai văzut cum mergea călare prin sat cu bradul în mînă, la nunta ăluia a lui Troscot"... Alde mama zice: „Dar trebuie să vorbesc şi eu cu cuscră-mea, să vedem cîte găini tăiem! Trebuie vorbit din pripă, să nu te pomeneşti că s-a terminat mîncarea!" Şi d-aia am întîrziat, uite, vezi şi tu! Şi eu zic să ne luăm de duminică într-o săptămînă, să mă duc mîine să tocmim lăutari, că vreau să avem la nuntă două tarafuri de lăutari şi Ilie Neaţă te pomeneşti că cine ştie cine pune mîna pe el...

Fata începuse de mult să tremure, dar nu se ridica să plece; asculta pierdută vorbele flăcăului şi din ce în ce se alătura cu mai mult curaj de umărul lui. Într-o vreme, cerul, care încă de cu seară se tot frămînta, se întunecă de tot şi începu să picure. Paraschiv se ridică şi o întrebă pe fată unde să intre. Fata începu să tremure rău şi îi răspunse că poate să meargă pe prispă.

— Pe prispă au să ne audă ai tăi; că vreau să stăm de vorbă cum aranjăm, şopti Paraschiv grav.

— Atunci să mergem în şopron, răspunse fata luînd-o înainte.

Intrară în şopron şi acolo fata rămase mereu în picioare; Paraschiv se prefăcu că nu se sinchiseşte de acest lucru. Se aşeză jos la picioarele ei şi cu acelaşi glas bun continuă povestea lui nesfîrşită. Afară, ploaia se aşternuse stăruitor peste pămîntul întunecat şi din cînd în cînd cerul era sfîşiat de fulgere şi zgîlţîit de bubuituri grele. Cu toate stăruinţele flăcăului, fata stătu tot timpul în picioare rezemată de unul din stîlpii vechi şi tari ai şopronului.

XXV

Paraschiv Moromete se întoarse acasă pe la al doilea cîntat al cocoşilor, aţîţat şi otrăvit de noaptea pierdută în zadar sub şopronul lui Bodîrlache. Ploaia continua să cadă şi drumurile se umpluseră de noroi şi băltoace scîrboase. Pînă ajunse acasă ploaia îl udă pînă la piele. În timpul nopţii Moromeţii mutaseră aşternutul de pe prispă în odaie şi cineva încuiase uşa de la tindă cu zăvorul. Paraschiv era atît de acrit încît pentru întîia oară nu mai ţinu seama de nimeni ai casei şi începu să izbească în uşă furios. Izbea cu bocancii lui milităreşti, ameninţînd destul de tare şi fără teamă pe toţi cei dinăuntru. Pînă să-şi făurească el un plan de răzbunare se simţea împins înainte de o pornire turbure pe care abia şi-o stăpînea.

Catrina se trezi din somn speriată de zgomote. Moromete se trezi şi el. Se trezi, dar cînd deschise gura şi vorbi în întuneric, avea un glas atît de limpede şi liniştit încît s-ar fi putut crede că nu dormise de loc pînă atunci; el întrebă neturburat din aşternutul lui:

— Care ești, mă, acolo, de bați așa ?
Întrebase cam încet, de aceea cel de afară nu auzi, bătea mereu.
— Du-te de deschide, trebuie să fie Paraschiv ! îl îndemnă mama.
— Ce, m-am băgat slugă să deschid ușa înaintea lui ? răspunse Moromete fără să se miște din așternut. Și continuă să întrebe : Mă, n-auzi ? Care ești acolo ?
Tot atunci bătăile în ușă se opriră. Moromete repetă întrebarea lui neturburată :
— Bă, surdule ! Care ești acolo ?
Urmară cîteva clipe de liniște, după care deodată se auzi un fel de urlet gros și înfricoșător care spunea :
— Deschide, bă, ușa, că cînd i-oi da un picior o dărîm pe voi cu casă cu tot.
— Nilă, șopti femeia îngrozită, scoal în sus și deschide ușa !
— Ce spui tu ? întrebă Moromete din așternut. O dărîmi cu casă cu tot ? Ia să vedem, barem oi fi și tu în stare de ceva.
— Tată, mai taci din gură ! zise fata cea mare sărind iute din pat și ieșind în tindă.
Din așternutul ei, femeia se văita în întuneric cu un glas rău prevestitor :
— Aoleu, Ilie, Ilie ! Am intrat în anul morții ! Isuse Cristoase ! Apără-ne !
Din tindă se auzi scîrșnetul zăvorului apoi pași și smiorcăituri de încălțăminte fleșcăită. Fata se întoarse în așternut, lăsîndu-l pe Paraschiv în întunericul tindei.
— Aprinde lampa, Tito ! șopti Catrina. Îl lași în întuneric ? O fi ud !
— S-o aprindă singur ! Cine îl pune să se întoarcă la ziuă ! ?

— Ai să vezi tu, cînd ți-oi da eu un pumn, cum o aprinzi ! se auzi glasul lui Paraschiv din întunericul tindei.
— Taci din gură ! șopti mama cu groază, adresîndu-se fetei. O fi beat ! Îți dă una și te achită !
Fata însă nu se sperie de loc. Bombăni în șoaptă, dar destul de tare ca să fie auzită de fratele vitreg :
— Achită ! Achită un c...t !
Se pare însă că nu fu auzită, pentru că tăcerea continuă. Totuși fata ținea să arate că nu-i e frică. De aceea continuă să bombănească în așternutul ei :
— Cînd te porți bine cu el, e mai rău decît cînd te porți rău !
Paraschiv aprinse lampa singur și intră în odaie. Se așeză pe un scăunel și începu să se descalțe. La lumina galbenă și chioară a lămpii din firidă, chipul lui arăta schimonosit și crîncen. Descălțîndu-se, el ceru într-o vreme nu se știe cui :
— Dă-mi o cămașe și niște izmene uscate !
Nimeni nu-i răspunse. Abia într-un tîrziu, Tita spuse pe neașteptate, drept răspuns :
— Afară nu puteai să te descalți ? Ai umplut casa de apă.
Glasul fetei era înțepat și dușmănos. Paraschiv tresări și cum tocmai își trăsese un ciorap din picioare, el îl mototoli în mînă, se îndoi pe scăunel făcîndu-și vînt și îl aruncă cu putere în capul fetei. Ciorapul fiind ud și plin de noroi zbură cu putere și se lipi ca o plăcintă în perete, împroșcînd geamurile și păturile cu nisip ; nu nimerise unde trebuia ; în perete, ciorapul stătu o clipă, lipit apoi căzu în pat alături de căpătîiul fetei. Tita se ridică fulgerător în capul oaselor, apucă ciorapul și îl înapoie cu aceeași viteză țintind capul

fratelui vitreg. Paraschiv, se feri și ciorapul plesni drept în mica icoană de pe peretele din spatele lui. Cum icoana avea geam, acest geam plesni și căzu jos în bucățele mici.

— Tito, icoana! gemu femeia înfricoșată. Ați înnebunit?

Între timp, toată lumea se deșteptase. Moromete se ridică într-un cot și îl întrebă pe Paraschiv cu compătimire:

— Ce e, Paraschiv, te-a mînjit proasta la care ai fost cu baligă pe la gură? Ai, mă? Săracu de tine! Ești și tu flăcău, de! Te întorci și te iai la bătaie cu soră-ta!

— Ce mai flăcău! scrîșni Tita cu un glas aprins. Nu i-ar fi rușine să spuie că e flăcău. E mai murdar decît ciorapii pe care îi poartă în picioare!

— Tito, vezi să nu sar eu acuma la tine! zise mama din patul ei, căutînd prin aceste cuvinte să înlăture primejdia.

Paraschiv însă nu răspunse la batjocura fetei. Se ridică de pe scăunel și trecu în tindă. De acolo, el luă lampa de pe firidă și intră în cealaltă odaie unde se schimbă, îmbrăcîndu-și singura lui cămașă bună cu care ieșea în lume. Se întoarse și se culcă alături de Nilă. În tăcerea care se făcuse, el mormăi cu o liniște în glas pe care nu prea i-o cunoșteau ceilalți.

— Bine, o să vă arăt eu vouă! O să vedeți voi!

Nu-i răspunse nimeni. Paraschiv își schimbă glasul și mormăi adresîndu-se lui Nilă:

— Dă-te mai încolo, Nilă! Apoi după un timp spuse mai departe: Lasă! Stăm noi de vorbă! Vine ea murga la traistă!

Cuvintele din urmă n-aveau nici o noimă, deoarece Paraschiv nu fusese niciodată unul din aceia care să poată fi numit traistă și la care să fi venit

cineva să mănînce. La această socoteală se pare că se gîndi și Moromete, pentru că se mișcă în așternut și pregătindu-se să doarmă, rosti:

— Da, așa mai zic și eu!

— Ai să vezi tu, continuă Paraschiv. Să nu zici pe urmă că „uite, de ce nu mi-ai spus?!"

Moromete nu mai răspunse.

Afară ploaia continua să cadă stăruitor. Din cînd în cînd izbea în geamuri cu putere. Cînd toată lumea adormi, mama se ridică din pat, se închină și se dădu jos. Strînse bucățelele de geamuri care căzuseră de la icoană, ieși în tindă și mai rămase acolo multă vreme.

Catrina se întoarse din tindă, închise ușa încet de tot și îngenunche la pămînt, în fața icoanei. În mîna stîngă ținea un ciob de oală din care ieșea un firicel subțire de fum. Ea rămase mult timp în genunchi, închinîndu-se rar, pierdută în rugăciune. În micul ciob, trosnea și sfîrîia tămîia.

De prin paturi se auzeau uneori gemete grele. Într-o vreme mama tresări speriată: Nilă avea obiceiul să vorbească în somn. Ea se opri din rugăciunea ei mută și ascultă: Nilă chema încet și cu o limpezime în glas care te speria:

— Bă, al lui Ripitel! Bă, n-auzi? Bă, Sandule! Te-n... pe mă-ta!

Moromete, care abia ațipise, se deșteptă și ridică fruntea de pe căpătîi. Începu și el să asculte. De multă vreme nu mai vorbise Nilă în somn.

— Ce spune, fă? întrebă omul în șoaptă.

Femeia n-avu timp să răspundă. Nilă zise cu simplitate:

— Să încalice pe cai și să fugă! Dă-i una după ceafă!

Atît spuse și tăcu; i se auzea răsuflarea ușoară în somn. Moromete întrebă:

— Cui, mă ? Cui să-i dea una după ceafă ?

Nilă răspunse numaidecît cu un glas parcă supărat de întrebare :

— Ăluia care fură păpuşi de tutun. Pune mîna pe ea ! Pune, bă, mîna pe ea şi dă cu ea în pămînt !... Am prins-o tăvălindu-se în paie ! gemu el. I-am dat cu ciomagul peste fluierele picioarelor.

— Bine i-ai făcut ! şopti Ilinca încîntată. Dar cine era aia, Nilă !

— I-a băgat mîna în buzunar, spuse Nilă supărat, apoi gemu foarte greu, se întoarse pe cealaltă parte şi nu mai spuse nimic.

Moromete se adresă mamei care rămăsese înghemuită pe pămînt în faţa icoanei :

— Hai, ajunge, spuse el cu blîndeţe, crezi că Dumnezeu n-are altă treabă, acuma noaptea, decît să te asculte pe tine ? !

Mama nu-l luă în seamă. Se ridică de jos şi cu ciobul în mînă începu să tămîie casa. Deasupra capetelor lui Paraschiv şi Nilă se opri mai mult şi făcu nenumărate cruci. Apoi ieşi în tindă, stinse lampa şi se întoarse în pat pe nesimţite. Afară, cu toate că ploua, cocoşii porniră să cînte a treia oară.

XXVI

Paraschiv Moromete stătuse doi ani de zile în armată, dar nu-şi aducea aminte ca cel puţin într-o singură dimineaţă să se fi simţit atît de rău din cauza goarnei care suna deşteptarea, cum se simţea acasă cînd tatăl său trezea pe toată lumea cu noaptea în cap, strigîndu-i cu stăruinţă şi pe

fiecare în parte, să se scoale în sus. Se întîmpla uneori ca în ziua care venea să nu fie nimic de făcut, nimic de lucrat ; cu toate acestea, Paraschiv auzea cu groază acelaşi glas înfundat şi stăruitor care punea în mişcare toată casa ; era un glas care la început nu chema pe nimeni pe nume şi de aceea era şi atît de chinuitor ; intra în ureche şi turbura odihna dulce a somnului, fără să fie însă aspru ori hotărît ; plutea în aer şi se prelingea în ureche dureros : „Mă, n-auzi ? Scoal în sus !“ Doar atît se auzea la început, după care se făcea tăcere. Abia într-un tîrziu se auzea iarăşi, în acelaşi fel, tot aşa de îndepărtat şi fără nume : „Mă, n-auzi ? Scoal în sus, mă !“ Şi după cîteva clipe de tăcere, se adăuga : „Scoal în sus c-avem treabă“. Şi iarăşi se făcea tăcere. Şi din nou, după multă vreme, glasul relua necruţător : „Scoal mă, în sus, n-auzi ? Avem o groază de treburi.“ Nimic, însă ; tăcere deplină ! Nu se mişca nimeni. Atunci glasul întîrzia mult timp, căutînd nu se ştie ce şi deodată striga pe cineva pe nume, striga de astă dată cu asprime, cu o hotărîre neaşteptată, cu ceva apăsător în el, cu ceva rău prevestitor, cu un ce încordat, ca şi cînd s-ar fi întîmplat o nenorocire : „Bă, Nilă-m' ! Bă, Nilă-m' ! Bă, n-auzi ? Bă, Nilă-m' !“ Cel strigat sărea ars, ca atins cu fierul înroşit. Buimac bolborosea crîncen : „Ce e, bă, ce ?! Ce ?!“ Atunci se auzea din întuneric un răspuns uluitor de blînd, de simplu şi de omenos : „Scoal în sus c-avem treabă !“

Deşi dormise puţin, Paraschiv se sculă totuşi o dată cu toată lumea ; pentru întîia oară însă, glasul tatălui se vedea că răscolea în el ura cea mai neagră ; nu se dădu jos din pat numaidecît, aşa cum se întîmpla de obicei.

— Ce-ai, mă, de ce ne scoli? N-auzi că plouă afară? mîrîi el fără teamă, ceea ce făcu ca foșnetele și trosniturile de oase ale celor ce se sculau să se oprească.

Moromete nu zise nimic, cu toate că asemenea vorbe spuse cu un astfel de glas nu fuseseră niciodată rostite în fața lui. El se ridică doar pe jumătate în pat și în liniștea care se făcuse întrebă cu o bunăvoință de neînțeles pentru situația în care se afla puterea lui de tată:

— Ce-ai spus, mă, Paraschive? Ce zici că ai spus?

Auzind un astfel de glas, Paraschiv se porni deodată mînios și nestăpînit:

— Ce tot ne scoli de pomană cu noaptea în cap? Mai lasă-ne dracului să dormim! În fiecare dimineață: „Mă, n-auzi? Mă, n-auzi? Scoal în sus c-avem treabă!“ Ce treabă avem?

Paraschiv tăcu o clipă; apoi se adresă lui Nilă:

— Stai, mă, acilea, boule, unde te ridici? Nu vezi că plouă?

Nimeni dintre copii nu înțelegea ce se întîmplă cu tatăl lor. Totdeauna cînd se răzvrătea cineva în casă, din nepăsător și liniștit cum era, tatăl deodată ridica un pumn în aer și răcnea: „Bă! Smintitule! Te omor!“ Răcnetul acesta înțepenea aerul, făcea să piuie creierul celui răzvrătit, iar groaza îi spulbera nemulțumirea ca și cînd n-ar fi fost.

Astăzi, în fața revoltei lui Paraschiv, se pare că Moromete dădea înapoi: tăcea. Paraschiv bolborosi iar din așternut:

— Am ajuns bătaia ta de joc; după ce că ți-am muncit o viață întreagă, nici să dormim nu ne lași!

Moromete răspunse fiului: glasul lui neliniști pe mamă și pe fete; era un glas blînd, poate chiar fricos:

— De, mă, Paraschive, zic și eu că să vă sculați! Că avem treabă. Dar dacă ți-e somn, dormi, de! Poți să dormi! Și după ce vorbi astfel se adresă fetelor: Sculați-vă voi și lăsați-l să doarmă. O fi ostenit, săracul, a tras la jug toată noaptea!

Batjocura însă nu prea mai avea tărie, mai ales că Paraschiv răspunse numaidecît, devenind amenințător:

— Să prinz eu pe cineva că trage așternutul; îi umflu botul!

Nimeni nu mai spuse nimic. Ca niciodată însă, Moromete se dădu întîiul jos din pat și începu să se îmbrace. Mama și fetele săriră și ele. Afară se făcuse ziuă de mult.

Nilă se ridicase în capul oaselor și nu știa ce să facă: să asculte de fratele lui mai mare, ori de tatăl său. Stătea ca o momîie în așternut, căsca și se scărpina. Moromete îl îndemnă cu blîndețe:

— Hai, Nilă, dă-te jos! Să te duci și să mai dai cu țesala peste caii ăia! Uite, s-a oprit ploaia, trebuie să mergem la moară!

— Stai, mă, acilea, nu fi prost! bolborosi Paraschiv lovindu-l cu cotul în burtă.

Moromete se îmbrăcă în tăcere. Tot în tăcere după ce se îmbrăcă, ieși afară din casă. Ieșind, el lăsă ușa deschisă.

După plecarea tatălui, Paraschiv se dădu jos din pat, deși mai înainte amenințase că are să-l lovească pe cel care o să tragă așternutul; arăta obosit și parcă încrețit, îmbătrînit. Tăcerea dușmănoasă din jurul lui se pare că îl răscoli rău, pentru că dîndu-se jos din pat el întinse o mînă

spre ușă lăsată deschisă de tatăl său și o trînti cu toată puterea în canaturile ei.

Zgomotul făcut fu neașteptat de violent și ochiul crăpat al unui geam se desprinse din ramă și căzu dincolo, spărgîndu-se cu un zornăit care nu suna a bine.

Catrina nu se mai putu stăpîni. Galbenă la față, ea îl măsură pe fiu de sus pînă jos și îl huidui scurt cu un glas întunecat :

— Huo ! La oase ! Sparge, mă ! Trîntește !

Paraschiv răspunse numaidecît cu un glas îngroșat de ură :

— Sparg ! Le-ai făcut tu ? E ale tale ?

— Du-te, Ilinco, și cheamă-l pe ăla de afară ! porunci mama. Ieși afară și strigă-l să vie încoace.

Fata cea mică ieși repede din casă. Numaidecît după aceea i se auzi glasul pe prispă, chemînd :

— Tată ! Ia vin încoace ! Hai repede încoace.

Paraschiv se așeză pe un scăunel și se uita mohorît la ciorapii lui uzi, plini de noroi. Într-o vreme bolborosi veninos :

— Cheamă-l încoace, crezi că mi-e frică de el ! Ehe ! a trecut vremea aia !

Într-adevăr Ilinca se întoarse în casă și adeveri :

— Nu știu ce tot face în grădină, că nu vrea să vie !

— I-ai spus ce fac ăștia aici? strigă mama. Du-te și spune-i, ce vii aici ca proasta ! Ieși afară !

— I-am spus ! răspunse fata dîrz.

— Și acu ce te uiți ? Treci în tindă și aprinde focul ! Nu mai sta aici între ăștia ! Niculaie, ieși afară pe prispă !

Niculaie și Ilinca ieșiră din odaie. Nilă stătea încă în pat se uita la cei din casă, se scărpina și rînjea prostește ; rînjea și el batjocoritor, simțind că s-a terminat cu puterea tatălui. Totuși,

rînjetul lui se stinse de rușine cînd mama îl pironi cu privirea și îi spuse :

— Și tu ce-ți arăți colții, Nilă, îți pare bine că ai ajuns stăpîn ? O să ne ducem de aici, să rămîneți voi cu tat-tău, să vă mănînce cîinii !

Paraschiv, auzind-o vorbind astfel, mîrîi :

— Unde o să vă duceți ? La văgăuni ?

La văgăuni însemna locul plin de gropi de la marginea satului unde mureau sau erau omorîte animalele bătrîne.

— Nu ne lasă el Dumnezeu, răspunse mama cu obidă amară. O să fie vai de capul vostru, că mi-ați mîncat sufletul, cîinilor !

— Hai, mamă, vezi-ți de treabă ! spuse Tita liniștită. Te iei după capul lui ?

Paraschiv se uită la sora lui cu îngăduință, ca la o muscă, și buzele lui împletite se întinseră a veselie ; el aruncă ciorapii murdari sub pat și porunci fetei :

— Ia bagă tu mîna în *lada aia* și dă-mi *aici* niște ciorapi curați, dacă vrei să nu-ți cîrpesc una după ceafă.

Lada aceea era comoara casei ; Paraschiv, Nilă și Achim fuseseră învățați de tușa lor, încă de mici, să creadă că *înăuntrul* lăzii se găsește toată munca lor ; că acolo ar fi ascuns mama lor vitregă și surorile vitrege toată averea ; că lada are fundul întesat de icușari și mahmudele, de bani de aur și de argint. Era încuiată cu un lacăt destul de mare și în afară de fete și mama lor nimeni nu umbla în ea ; pe fundul ei se aflau într-adevăr icușari și bani de argint și anume doi icușari și trei lei în monedă măruntă în valoare de o mie de lei.

Auzind glasul poruncitor și obraznic al fiului vitreg, femeia o înghioldi pe fată cu pumnul :

— Ieși și tu afară d-aici ! Nu mai sta aici !

Tita nu spuse nimic și se îndreptă spre ușă ; atunci Paraschiv lăsă din mînă ciorapii lui murdari de noroi, se ridică de pe scăunel și se apropie de ladă. Apropiindu-se, el apucă lacătul în mînă și îl răsuci cu putere ; se auziră pîrîituri de lemn care plesnește. Fata tresări și se aruncă asupra fratelui, vrînd să-l dea la o parte. Paraschiv o îmbrînci cu o mînă, iar cu cealaltă răsuci balamalele, le smulse din lemnul lor învechit, trase de ladă răsturnînd maldărul de covoare de deasupra și deschise capacul. În clipa cînd vîrî mîna înăuntru, fata se repezi iarăși la el ; de astă dată ea se agăță de capac furioasă și cu atîta violență, încît Paraschiv, prins cu mîna înăuntru, scoase un urlet. El se răsuci strîmb, își scoase laba de sub capac și o plesni pe fată drept în obraz. Tita încercă în aceeași clipă să-i întoarcă lovitura, dar Paraschiv o izbi iarăși, de astă dată în cap făcînd-o să se clatine, și pentru că fata nu se lăsa, căutînd să-l izbească și ea, Paraschiv o trînti în mijlocul casei. Răzbită de lovituri, Tita încercă să apuce un scăunel, dar Paraschiv i-l smulse cu ușurință și-i plesni o labă peste ochi. Cu toate loviturile primite, fata nu scoase nici un cuvînt, nu strigă și nu se văită ; se ridică de jos și se agăță din nou de capacul lăzii. Obrajii îi ardeau ca focul și din ochi îi țîșneau fulgere de ură. În acest timp, Catrina ieșise de cîteva ori afară și strigase zadarnic spre grădină.

În casă, Paraschiv reușise să răscolească în ladă și să scoată din ea mai multe perechi de ciorapi. Cînd, în cele din urmă Moromete deschise ușa și intră în odaie, Paraschiv tocmai își trăgea unul din ei peste talpa noroioasă a piciorului ; ciorapul era însă prea lung, era femeiesc, căputa

lui trecea dincolo de genunchi și Paraschiv nu știa ce să facă cu el, să-l îndoaie pe gleznă sau să-l tragă în sus pe toată lungimea lui. Din pat, Nilă se uita la el cu veselie.

Moromete închise ușa încet și rămase nemișcat lîngă ea ; el văzu teancul de pături și covoare răsturnate, îl văzu pe Paraschiv încălțîndu-se cu ciorapi albi și curați, o văzu pe Tita cu chipul umflat de lovituri și pe femeie plîngînd încet ; își întoarse privirea spre pat și îl văzu pe Nilă așteptînd în așternut. Se desprinse de lîngă ușă și-și îndreptă privirea spre femeia lui. Între timp Niculaie și cu Ilinca intraseră și ei în casă.

— Ce e cu voi ? ! întrebă Moromete cu un glas blînd și nedumerit.

Nimeni nu-i răspunse. Moromete întreba pe toată lumea, dar se uita neclintit spre femeie.

— Uite unde am ajuns, se auzi glasul mamei, întrerupt de sughițuri. De ani de zile ți-am spus mereu : Ilie, Ilie, trece-ne nouă, ăstora, jumătate de loc de casă, să ne facem noi cocioaba noastră și să-i lăsăm pe ei aici. Că după ce că i-am crescut și mi-au mîncat sufletul, acuma săr cu pumnul să mă omoare !

Omul se apropie de femeie și îi puse mîna pe umăr cu sfială :

— Ce ai tu ? Ce te-a apucat ?

Fata cea mare nu se mai putu stăpîni și țipă ascuțit :

— Ce tot mai întrebi, nu vezi ? Întrebi de pomană ! Parcă nu vezi !

Strigătul fetei clocotea. Moromete întoarse capul spre ea și o privi adînc. Fata tremura din tot trupul. Ea strigă iar cu încordare, fără să ia în seamă privirea tatălui :

— Baremi să ne fi spus dinainte, ne luam zdrențele cu noi și plecam! Să nu ne lași bătaia lor de joc!

Nu apucă să termine cuvintele din urmă. Moromete ridică mîna și cu dosul palmei o izbi peste obraji cu toată puterea. Toată lumea tresări. Paraschiv ridică fruntea și se uită cu un aer tîmpit la tatăl său. O umbră de teamă îi trecu peste chip. Lovitura o înspăimîntă rău pe fată; ura și furia care îi țișneau din priviri se stinseră ca și cînd n-ar fi fost și în locul lor apăru groaza.

Moromete se întoarse spre femeie și o întrebă iar cu același glas stăpînit și care părea blînd și sfios:

— Spune, Catrino, ce ai tu? Spune, n-auzi? Vorbește odată!

Pentru că mama nu răspunse, omul o izbi cu pumnul în cap de două ori, întrebînd-o mereu ce are, să-i spună ce vrea. Ciudat însă: înainte de a fi lovită, ea plîngea; întîiul pumn o făcu să plîngă și mai tare, dar la al doilea, deodată tăcu cu desăvîrșire. Moromete îi dădu al treilea pumn; la cel de al treilea, mama se lăsă jos lîngă pat, se ghemui cu capul între genunchi și încetă chiar să mai sufle.

— Ce, tu n-auzi? Ce e cu tine?! Ai amuțit?

După ce rosti aceste cuvinte întoarse spatele la toată lumea și vru să iasă. În casă izbucni atunci deodată un plîns sfîșietor, greu de obidă și de nedreptate, plîns care îl făcu pe om să-și răsucească umerii și să amenințe iar:

— Haide-hai! Tito! Pesemne că nu te doare!

În acest timp, Paraschiv se hotărîse să ridice totuși ciorapii în sus peste pantaloni. Nilă se uita la el foarte intrigat; îi și spuse chiar, în clipa cînd Moromete deschise ușa să iasă:

— Bă, Paraschive, trage-i sub pantaloni, peste izmene, că rîde dracului lumea de tine!

Aceste cuvinte îl opriră pe tată să iasă. El începu chiar să-și facă o țigare, în timp ce fata plîngea și urla chinuită de necaz și de ură neputincioasă; ceilalți, în afară de Paraschiv și Nilă, tăceau înspăimîntați. Moromete linse țigarea de la un cap la altul, o înfipse între buze și murmură:

— Dă-mi un foc, Niculaie!

Băiatul țîșni ca un glonț și se întoarse cu vătraiul plin de spuză și de tăciuni. Moromete aprinse, trase un fum și puse iar mîna pe clanță să iasă afară. În tăcerea în care nu se auzea decît plînsul rupt al fetei, Moromete se adresă celor doi cu un glas părtinitor și spuse:

— Paraschive și Nilă, veniți cu mine în coșar! Ploaia asta a înmuiat acoperișul, mi-e frică să nu se dărîme!

Paraschiv se uită la tatăl său și murmură cu nepăsare:

— Lasă-l să se dărîme!

Apoi se ridică de pe scăunel și izbi pămîntul cu picioarele să-și scuture bocancii de noroiul uscat. Noroiul însă se crăpă fără să cadă și atunci Paraschiv mormăi:

— Ia dă-mi, mă, ăsta micu, o treanță!

Niculaie, speriat, se uită în toate părțile, neștiind ce să facă; se uită întîi la tatăl său, dar tatăl său tăcea, apoi la maică-sa, după aceea la surori.

— Dă-mi, mă, o treanță, surdule! bolborosi Paraschiv. Ce te uiți?

Niculaie se vîrî sub pat, merse de-a bușilea pînă după sobă.

— Nilă, se auzi glasul lui Moromete blînd, tu ce mai stai de pomană ? Hai cu mine că s-a rupt căpriorile coşarului !

Nilă răspunse şi el nepăsător, căutînd să semene în totul cu fratele său mai mare :

— Dă-le dracului de căpriori !

Atunci Moromete încercă să explice :

— Dă-le dracului nu e greu de zis, dar vine pe urmă şi se dărîmă coşarul ! Ce-i faci atunci ? De unde iai altul !

Nilă nu îndrăzni să mai spună nimic şi atunci Paraschiv îl ajută : el se întoarse într-adins cu spatele la tatăl său şi în aşa fel încît se vedea limpede că mişcarea aceasta ţinea loc de răspuns. Moromete se uită liniştit la spatele fiului, măsurîndul din ceafă şi pînă la călcîi, după care spuse cu glas senin şi împăcat, dezvinovăţindu-se parcă :

— Ce să-i faci ! Au putrezit, în fiecare zi se strică ! Ba aia, ba ailaltă !...

Paraschiv se întoarse şi răspunse sîcîit, cu dispreţ :

— Lasă-ne, bă, în pace, că nu mergem !

Auzind acest răspuns, Moromete se întoarse spre uşă şi apăsă pe clanţă. Nimeni nu putu să-i vadă faţa : i se auzi totuşi după cîteva clipe glasul, indiferent, poate puţin descurajat, lipsit de nădejde :

— Treaba voastră ! Să nu ziceţi că nu v-am rugat şi nu v-am tras de mînică !

După care omul deschise uşa încet, trecu pragul şi ieşi în tindă ; ieşind în tindă, el închise uşa cu grijă şi cu chibzuială mare, în aşa fel că toţi cei din casă văzură cum se ridică limba clanţei în sus, apoi în jos aşezîndu-se cuminte în cleştele ei.

XXVII

După ce omul ieşi, mama se ridică de lîngă stinghia patului şi începu să-i înghiontească pe copii să iasă afară. Tita plîngea mereu şi în acelaşi timp aranja covoarele la loc peste ladă. Niculaie, la ghionturile mamei, se sclifosea şi nu vroia să iasă afară ; Ilinca se asemenea. Nilă căsca mereu, se întindea sub aşternut şi se scărpina pe toate părţile. Paraschiv se aşezase pe un scăunel şi începuse să-şi cureţe pe îndelete noroiul uscat de pe bocanci.

Trecu astfel o bucată de timp ; nimeni nu vorbea. După ce aranjă paturile şi covoarele deasupra lăzii, fata cea mare ieşi în tindă şi de acolo cei din casă o auziră plîngînd mereu în faţa vetrei, plîngînd mai adînc şi mai sfîşietor decît pînă acum : se simţea că loviturile primite peste chipul ei, de la frate şi de la tată, îi atinseseră adînc inima şi rana sîngera fără oprire ; cu cît plîngea mai mult şi cu cît durerea se făcea mai cuprinzătoare, cu atît se simţea că fata doreşte să plîngă şi mai mult pînă la disperarea cea mai neagră, lucru care se şi întîmplă şi care îl făcu pe Nilă să se ridice din pat, galben la faţă şi să rămînă încremenit, ascultînd. Într-adevăr fata plîngea acum cu o patimă înfiorătoare, cu sălbăticie, vrînd parcă să se rupă în bucăţele.

Mama ieşi în tindă şi la început o certă scurt, vrînd s-o potolească :

— Taci din gură ! Fată mare eşti tu ? Ce e ambiţia asta ? Plîngi din ambiţie !

— Ce i-am făcut eu lui ? !... De ce să dea în mine ? O ! Doamne ! Ce i-am făcut ? De ce-a dat ?

— Taci din gură ! I-ai răspuns ! E tat-tău. Să nu-i răspunzi părintelui. Că te-a făcut și a pătimit cu tine !

Fata își încleștă pumnii în aer și se chinui greu, rugîndu-se ca în fața altarului :

— Du-te, mamă... lasă-mă... lasă-mă !...

Și pentru că mama nu pleca și încerca s-o apuce de umeri și s-o mîngîie, fata începu să tremure :

— Du-te d-aici și lasă-mă ! Mai bine nu m-ai fi făcut... lasă-mă ! — Du-te ! O ! O ! O ! Lasă-mă ! Du-te !...

Atras de aceste gemete, Moromete se apropie de scara prispei și întrebă apăsat :

— Ce-are, Catrino, a înnebunit ?

Mama se făcu că nu aude și nu răspunse. Moromete tăcu cîteva clipe, apoi strigă ușor, cu glas schimbat, fără acel ce apăsător cu care întrebase mai înainte :

— Bă, Nilă-m' !

Nu se auzi nici un răspuns. Omul strigă iar cu încredere :

— Bă, Nil-m' !

— Ce e, bă ? răspunse Paraschiv dinăuntru cu același „bă" de mai înainte.

— Hai, sînteți gata ? continuă Moromete prins parcă de o mulțime de treburi. Hai că se însenează, uite, să mergem la moară. Trebuie pus grîu în saci și mers mai devreme, că e gloată, să măcinăm pînă în seară, că mîine mergem să culegem fasolea !

După ce spuse aceste cuvinte, care rămaseră fără răspuns, Moromete lăsă fruntea în jos și începu să aștepte. Așteptînd, el începu să se caute

prin buzunarele flanelei, să-și răsucească o țigare. Scoase o bucățică de ziar și încercă s-o rupă, să-i dea forma unei foițe, dar degetul gros deodată porni să tremure și hîrtia se strică. Omul se stăpîni și vru toruși să-și facă de țigare, însă acum îi tremurau amîndouă mîinile și încă de sus din umeri și din spinare. Deodată trupul omului țîșni pe prispă, ca scăpat dintr-un arc întins prea mult ; din tindă, mama îl văzu și nu se putu stăpîni să nu exclame cu groază :

— Haiti ! Ilie, stai la un loc !

Moromete se opri și spuse apăsat :

— Nu mai plînge, fato, că te omor ! Nu-ți fac altceva ! Te omor !

Mama înțelese că omul spusese aceste cuvinte ca să creadă cei din casă că tatăl lor le bate iarăși pe femei. Și nu se înșela, pentru că Moromete își schimbă din nou glasul și de acolo de pe prispă chemă aproape duios :

— Bă, Nilă, tată, hai, mă, că s-a înseninat, pînă nu se face gloată la moară !

După aceea nu mai așteptă răspunsul. Intră în tindă și se opri lîngă scara podului. Sub scară, în colț, se aflau rezemate de zid o grămadă de unelte : un topor mic de tăiat lemne, cărpătorul de băgat pîinea la copt, un rășchitor mic și un par de pus porumbul în brazdă. Moromete luă parul, îl piti la spate să nu se vadă și intră în casă. El deschise și închise ușa în așa fel încît să nu se bage de seamă ce ascundea în mîna de dinapoi ; făcea mișcări sfielnice și dacă un străin l-ar fi văzut cum închidea ușa, ar fi crezut că omul se teme grozav să nu spargă ceva, ca și cînd lucrurile pe care punea mîna ar fi fost făcute din ceva foarte plăpînd, foarte fragil.

Cînd îl văzu intrînd astfel, Paraschiv bolborosi mînios :

— Hai, bă, ce tot intri și ieși p-acilea ? ! N-auzi că nu venim ? Mai du-te și singur !

Moromete se lipi de ușă și se dezvinovăți numaidecît. Glasul însă îi tremura, cuvintele abia fură auzite :

— De, măi Paraschive, ziceam și eu că...

Paraschiv, care stătea cu fruntea în pămînt și își curăța bocancii, îl întrerupse ațîțat, fără să bage de seamă, sau să audă cum ușa scîrțîia din cînd în cînd din cauza spinării și umerilor omului care tremura :

— Ce ziceai, mă ? Ce ziceai ? Nu-ți mai răci gura de pomană !

— Tu ești mai cuminte, Nilă, spuse tatăl cu blîndețe. Hai, dă-te jos din pat și treci încoace !

Rușinat, Nilă se posomorî, dar nu răspunse și nu se mișcă ; se vedea că și în el este ceva potrivnic (ceva prostesc însă, necugetat, deoarece nu răspundea nici într-un fel chemărilor tatălui), tăcea și nu se mișca. Paraschiv se îndîrji, simțind slăbiciunea fratelui mai mic, izbucni aruncînd fulgere întunecate din priviri spre tatăl său :

— Da, Nilă e mai cuminte ! V-a convenit vouă o viață întreagă cumințenia lui. Toți l-ați pus la ham și i-ați dat cu biciul ! În locul lui... hm !... Știu eu ce v-aș face ! A muncit ca un bou să vă ție pe voi ! Ce stai, mă, prostule, acolo în pat ? Pune mîna și scoate din lada aia și du-te și vinde și cumpără-ți haine ! Umbli desculț și cu izmenele rupte în c... și lada zace înțesată cu *crepdeșin !*

Fără să se grăbească, Moromete ridică parul în aer și își făcu vînt. Paraschiv văzu, dar în clipa aceea nu înțelese despre ce era vorba ; se uită cu neîncredere la parul ridicat în aer și cînd primi lovitura în cap ridică zadarnic coatele în sus ; se prăbuși de pe micul scăunel și se întinse la pămînt cu o expresie de mare uimire pe chip.

După ce îl lovi, în timp ce Niculaie și Ilinca țipară îngroziți, Moromete se întoarse spre Nilă. La vederea parului, Nilă răspunse scurt, înspăimîntat dintr-o dată :

— Aoleu, tată !

Strigătul arăta atîta spaimă, încît parul întîrzie cîteva clipe în aer, dar, ca și cînd Moromete ar fi reflectat repede în aceste clipe, lovitura totuși porni, abătîndu-se însă de la direcția ei, capul, și înfigîndu-se înăbușit în spinare. Nilă se făcu ghem și întinse mîinile să se apere, strigînd mereu cu groază mare :

— Aoleu, tată ! Nu da ! Nu mai fac !

Moromete îl lăsă, nu pentru că îi era milă, ci ca să se întoarcă spre Paraschiv. Se întoarse și începu să-l lovească rar și adînc pe unde nimerea. Loviturile îl dezmeticiră pe Paraschiv : el încercă să se ridice, să se împotrivească. Parul însă îi paraliza cu chibzuială mîinile, fluierele picioarelor, oasele șoldurilor. Gemea înfundat, se tăvălea pe jos și trupul lui de om în toată firea, întins și făcînd mișcări deșuchiate, îi speriară pe copii.

Niculaie începu să clănțăne din dinți. Catrina năvăli în tindă și se agăță de brațul bărbatului ; ea vorbi apăsat, cu un glas coborît, cu o neașteptată liniște și hotărîre :

— Ilie, nu te potrivi ! Nu ți-e rușine să dai în ei ?

Tocmai în acest moment Paraschiv se ridică în picioare și clătinîndu-se greu izbuti să apuce în mîini parul tatălui. El vorbea gros, cu un glas turbure, abia ținîndu-se pe picioare; lovitura în cap îi luase de la început orice putere de împotrivire.

— Nu mai da! Auzi? Nu mai da! gemea el.

Moromete întrebă cu încordare, gîfîind stăpînit:

— Mai faci?

Paraschiv nu răspunse.

— Mai faci? repetă Moromete.

— Nu mai fac! se auzi răspunsul.

Dar nu era acela al unui om treaz.

Moromete aruncă deodată parul la pămînt și prea îndelungata lui stăpînire se desfăcu într-un urlet sfîșietor de durere și de mînie:

— Ne-no-ro-ci-tu-le! Paraschive! Nenorocitule ce ești!

Apoi se întoarse spre Nilă, care între timp sărise din pat și se ghemuise într-un colț:

— Și tu, Nilă? Tu, mă? E lume care aleargă din zi și pînă în noapte pentru un pumn de făină! Și voi ca niște cîini! Ca niște cîini turbați săriți unul la altul! Vă omor! Cui nu-i place la tîrla mea, să se ducă! Să plece!

Moromete, după ce urlă astfel cu ochii ieșiți din cap, făcu un pas repezit și lung și porni spre ușă. Apucă de clanță violent și vru să se ducă, dar din tindă se întoarse la fel de vijelios cum ieșise și continuă să urle:

— Atîta timp cît trăiesc eu, ori faceți cum zic eu, ori dacă nu, să plecați. Am muncit și am trudit și am luat pămîntul de la ciocoi ca să trăiți

voi mai bine! De ani de zile mă zbat să nu vînd din el, să plătesc fonciirea fără să vînd, să vă rămîie vouă întreg, orbilor și sălbaticilor la minte! Și am plătit mereu, n-am vîndut nici o brazdă și acum săriți la mine și la ăștia, că v-am furat munca voastră! Pămîntul rămas întreg, Paraschive, smintitule, acolo e munca voastră! Bolnavule după avere! Ai vrut să te însori cu a lui Bodîrlache că avea pămînt mult și te-ai făcut de rîs. O să-ți mănînce capul averea, să ții minte de la mine!

Cuvintele din urmă fuseseră urlate atît de tare, încît se pierdură într-o răgușeală stinsă și neputincioasă. Omul era de nerecunoscut.

— Ce v-am făcut eu vouă și ce nu v-am dat, Paraschive și Nilă? Nu s-a muncit și nu s-a împărțit aici în casă tot ce-am avut? De unde să vă dau eu mai mult dacă atîta e? Vreți să mă jupuiți pe mine de piele? An de an am dat din colț în colț cînd intra perceptorul în casă. An de an m-am dat peste cap să nu vînd din pămînt! Am trăit cu toții desculți și dezbrăcați, nimeni n-a avut mai mult! Ce vreți voi de la mine, nenorociților? Să ies la drumul mare și să jefuiesc? Să iau vita omului din bătătură și să mă țin de procese ca Tudor Bălosu? Asta vreți voi?

Și cu aceste cuvinte Moromete tăcu cu desăvîrșire. Se așeză pe pat și începu să clatine din cap la dreapta și la stînga, cu ochii lucioși, parcă desfigurat. „Vai ce nenorocire, o, ce lucru groaznic, ce prăbușire!“ Dar nu mai avea putere să spună aceste cuvinte. Își ridică brațele spre cer și le lăsă izbindu-și cu ele genunchii. În curînd nu se mai putu îndura nici pe sine, se ridică și

ieși. Năucit, Nilă se luă după el și îl ajunse pe prispă.

— Acum unde te duci ?

— O, mi-e sufletul plin de bucurie, Nilă ! îi răspunse. Mă duc să mă laud !

XXVIII

Spre prînz norii se împrăștiară și soarele începu să usuce pămîntul. Mama și copiii stătură singuri la masă, singuri în această zi ; Moromete se întoarse tîrziu la miezul nopții. Din locul unde se dusese să se laude se întorcea murdar de noroi pe genunchi și pe coate ; de asemenea palmele îi erau murdare : căzuse și se sprijinise de ele. La ochi avea ceva ; își tot ducea pumnul murdar și-și freca gemînd pleoapele ; frecîndu-se astfel, orbitele i se căptușiseră cu nisip și pămînt și încerca zadarnic să se curețe. Stătea pe pat și gemea, mama încerca să-i șteargă ochii cu o treanță curată, dar el i-o smulgea, frămînta în palme pînza murdărind-o cu totul de noroi, pentru ca după aceea să o ducă la ochi și să se apuce să-și curețe iarăși pleoapele de nisip. Niculaie îi trase rupturile de bocanci din picioare, fetele îi dădură în cele din urmă apă caldă să se spele și omul dormi buștean pînă a doua zi aproape de prînz.

Cînd se trezi, află că Paraschiv și cu Nilă fugiseră încă de ieri seară, spărseseră iarăși lada, luaseră toți banii pe care-i găsiseră, aruncaseră cele mai bune covoare pe spinările cailor și plecaseră amenințînd că asta încă nu era totul. Moromete nu păru surprins de știrea plecării cît de felul cum cei doi fugiseră ; nu-i venea să creadă.

— Cu caii ? Au fugit cu caii ?

— Cu amîndoi caii.

— Și Nilă, a fugit și el ?

— Amîndoi au fugit.

Moromete stătea pe pat, cu fruntea lui bombată aplecată spre genunchi, cu coatele înfipte în păturile așternutului. După un lung timp de tăcere, el se ridică și se uită la fiecare copil în parte ; apoi spuse încet și căutînd să pară cît mai liniștit și mai neturburat :

— Da ! Bine ! Vedeți-vă de treabă !

După care el însuși se ridică de pe pat și porni spre ușă să-și vadă de treburile lui ca și cînd nu s-ar fi întîmplat nimic.

În aceeași zi Moromete își făcu socoteala datoriilor și spre seară bătu la poarta lui Tudor Bălosu cu care se înțelese să-i vîndă o parte din pămîntul familiei. Tudor Bălosu ridică din nou chestiunea locului din spatele casei, ceea ce Moromete acceptă fără șovăială. Tudor Bălosu nu avu totuși satisfacția pe care și-o dorise : Moromete arăta ca și atunci cînd vînduse salcîmul, îndepărtat și nepăsător.

Cu banii luați Moromete își cumpără doi cai, plăti foncierea, rata anuală la bancă, datoria lui Aristide și taxele de internat ale lui Niculaie, rămînînd ca necunoscută soluția acestor probleme pentru viitor : din nou rata la bancă, din nou foncierea, din nou Niculaie.

Dar cu toată aparenta sa nepăsare, Moromete nu mai fu văzut stînd ceasuri întregi pe prispă sau la drum pe stanoagă. Nici nu mai fu auzit răspunzînd cu multe cuvinte la salut. Nu mai fu auzit

povestind. Din Moromete cunoscut de ceilalţi rămase doar capul lui de humă arsă, făcut odată de Din Vasilescu şi care acum privea însingurat de pe poliţa fierăriei lui Iocan la adunările care încă mai aveau loc în poiană...

...Lipsite însă de omul lor aceste adunări aveau să-şi piardă şi ele curînd orice interes. Trei ani mai tîrziu, izbucnea cel de-al doilea război mondial. Timpul nu mai avea răbdare.

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2025